

Vikingskattenes mennesker

Bornholmske sølvskatte som aktører i det økonomiske, sociale, kulturelle og symbolske felt fra ca. 850 - ca.1150

Gitte Tarnow Ingvardson

FORORD	4
1. DET BORNHOLMSKE SKATTEEVENTYR	6
1.1. MENNESKENE BAG VIKINGESKATTENE - PROBLEMFORMULERING.....	8
1.2. AFGRÆNSNING I RUM, TID OG OMFANG	9
1.2.1. <i>Jernalder, middelalder eller vikingetid – afgrænsning af vikingetid på Bornholm</i>	10
1.2.2. <i>De tabte, udgravede og fremtidige skatte – afgrænsning af det empiriske materiale</i>	12
1.3. FRA SKATTE TIL MENNESKER – AFHANDLINGENS OPBYGNING	15
2. DE MULTIKAUSALE SKATTE	17
2.1. ENTEN ELLER – STUDIER AF VIKINGETIDSSKATTE	17
2.2. ØKONOMISK, KULTUREL, SOCIAL OG SYMBOLSK KAPITAL - SKATTENES MULTI-KAUSALITET	30
3. SKATTENES REPRÆSENTATIVITET OG INDHOLD – EN KILDEKRITISK DISKUSSION AF METALDETEKTORMATERIALET	34
3.1. ENKELTFUND ELLER SKATTEFUND?	36
3.1.1. <i>Var bronzer, guldgenstande, vægtlodder og vægte deponeret i skattene?</i>	38
3.1.1.1. Personlige genstande - konklusion	52
3.1.2. <i>”Kronologiske afvigere” – et kildekritisk dateringspørgsmål</i>	54
3.2. GENSTANDENES OG SKATTENES BIOGRAFI.....	58
3.2.1. <i>Biografisk kronologi – introduktion til en ny daterings- og analysemetode</i>	62
3.3. DE BORNHOLMSKE VIKINGETIDSSKATTE – ET OVERBLIK	65
4. PRODUKTIONSDATA, CIRKULATIONSDATA OG DEPONERINGSDATA - KLASIFICERINGSPRINCIPPER	70
4.1. MØNTER, SMYKKER, BARRER ELLER RESTSØLV – KLASIFICERING AF PRODUKTIONSDATA	71
4.2. ”DE ØDELAGTE GENSTANDE” – KLASIFICERING AF CIRKULATIONSDATA	73
4.2.1.1. Fragmentering	74
4.2.1.2. Mærker - pecks, nicks og notches.....	76
4.2.1.3. Bøjning.....	77
4.2.1.4. Mejselspor, graffiti og ridser.....	79
4.2.1.5. Gennem boring/ophæng	80
4.3. KRUKKER OG KISTER, HUSE OG HØJE – KLASIFICERING AF DEPONERINGSDATA	80
5. MØNTSTRØMNINGER – ANALYSE AF PRODUKTIONSDATA	82
5.1. TYSKE MØNTER	84
5.2. ENGELSKE MØNTER.....	89
5.3. ISLAMISKE MØNTER	96
5.4. SKANDINAVISKE MØNTER	104
5.5. SMYKKER	111
5.6. SAMMENFATNING	115
6. STIK, BØJ OG KLIP – ANALYSE AF CIRKULATIONSDATA	117
6.1. FRAGMENTERING OG MÆRKER (PECKS/NICKS/NOTCHES).....	117
6.1.1. <i>Fragmentering</i>	118
6.1.2. <i>Mærker</i>	123
6.1.3. <i>Skiftede mærkede genstande betydning?</i>	126
6.2. BØJNING	131
6.3. RIDSER OG MEJSELSPOR.....	135
6.4. OPHÆNG.....	137

6.5.	GRAFFITI	142
6.6.	SAMMENFATNING	142
7.	BEHOLDER, ANLÆG OG LOKALITET – ANALYSE AF DEPONERINGSDATA	143
7.1.	DEN NÆRE KONTEKST	144
7.1.1.	<i>Akkumuleringsfaser og –begivenheder.</i>	148
7.1.2.	<i>Afspejles skattenes betydninger i den nære kontekst?</i>	157
7.2.	ANLÆGSKONTEKST	158
7.2.1.	<i>Bornholms vikingetidskeramik</i>	158
7.2.2.	<i>Bornholmske hustyper</i>	159
7.2.3.	<i>Skattenes anlægskontekst</i>	162
7.2.3.1.	Skatte deponeret centralt på boplads	163
7.2.3.2.	Skatte deponeret i udkanten af boplads.....	165
7.2.3.3.	Skatte deponeret ved bebyggelse	168
7.2.3.4.	Skatte deponeret uden for boplads.....	168
7.2.4.	<i>Skattenes tilknytning til bopladser</i>	170
7.2.5.	<i>Afspejles skattenes betydninger i anlægskonteksten?</i>	172
7.3.	PLADSKONTEKST	175
7.3.1.	<i>Identifikation af håndværks- og handelsaktiviteter</i>	175
7.3.1.1.	Håndværks- og handelsaktiviteter på skattefundspladserne	178
7.3.2.	<i>Rituelle/symbolske aktiviteter</i>	184
7.3.3.	<i>Levegrundlag</i>	186
7.3.4.	<i>Status markører</i>	188
7.3.5.	<i>Fatale hændelser</i>	190
7.3.6.	<i>Afspejles skattenes betydninger i pladskonteksten?</i>	192
8.	SKATTENE I LOKAL OG REGIONAL KONTEKST	195
8.1.	DEN TIDLIGE DIRHEM IMPORT – EN NY ELITE PÅ BORNHOLM.....	195
8.2.	FÆLLES UDFÆRD, SOCIALT NETVÆRK OG MOBILITET	199
8.3.	KONTAKTER OG HANDEL.....	202
8.4.	POLITIK, KRISTENDOM ELLER ØKONOMISK STAGNERING - DEN FALDENDE DEPONERINGSINTENSITET	207
8.4.1.	<i>Bornholms politiske landskab</i>	208
8.4.2.	<i>Kristendommens indførelse</i>	210
8.4.3.	<i>Den økonomiske udvikling</i>	214
9.	KONKLUSIONER.....	216
9.1.	AFSPEJLER SKATTENE DE MENNESKER, DER HAR AKKUMULERET, HÅNTERET OG DEPONERET DEM, OG ER DET MULIGT AT IDENTIFICERE DE STRATEGIER, DER BLEV ANVENDT I AKKUMULERING SKATTENE?.....	217
9.2.	ER SKATTENES BETYDNINGER REFLEKTERET I DEN ARKÆOLOGISKE KONTEKST?	219
9.3.	VAR SKATTE AKTØRER I DET ØKONOMISKE, SOCIALE, KULTURELLE OG SYMBOLSKE FELT?.....	221
10.	FREMTIDIGE FORSKNINGSPERSPEKTIVER	222
	RESUME.....	225
	SUMMARY	226
	LITTERATUR	227
	RAPPORTER OG BERETNINGSTEKSTER	242
	APPENDIKS 1: FUNDSPREDNINGSKORT OG AKKUMULERINGSHORISONTER	245

APP. 1.1. FUNDSPREDNINGSKORT	245
Signaturforklaring til fundspredningskort	245
Generelle informationer om fundspredningskort	246
Fundspredningskort	248
Noter til fundspredningskort	273
APP. 1.2. AKKUMULERINGSHORISONTER	279
APPENDIKS 2: DATERING AF UDVALGTE MØNTGRUPPER	303
APP. 2.1. OTTO-ADELHEID PENNINGE	303
APP. 2.2. ANGLO-SKANDINAVISKE IMITATIONER	305
APP. 2.3. SVEND ESTRIDSENS UDMØNTNINGER	308
APPENDIKS 3. DISKUSSION AF SKATTENES SLUTMØNT	310
Ahlesminde – tpq 1070	310
Døvregård – tpq 1028	310
Lillegærde – tpq 1048	310
Pæregård – tpq 1047	311
Skovvang – tpq 1030	312
Smørbygård – tpq 1042	312
Dammegård – tpq 983	312
Englyst – tpq 997?	314
Kannikegård/Tyskegård – tpq 1014	314
Rosmannegård SV – tpq 997	314
Skovgård – tpq 1029	315
Skørrebro – tpq 938	315
Slamrebjerg – tpq 1035	316
Store Gadegård, omr. 3 – tpq 1037	316
Store Klintegård –tpq 1023	317
APPENDIKS 4. SPOR EFTER HANDEL OG HÅNDVÆRK	318
APPENDIKS 5. ANDELEN AF MÆRKEDE OG FRAGMENTEREDE GENSTANDE I SKATTENE	320

Forord

Afhandlingen er et samarbejdsprojekt mellem Københavns Universitet og Bornholms Museum, der via en generøs donation fra Augustinus fonden har finansieret halvdelen af min ph.d. ansættelse. Afhandlingen er udført på halv tid over seks år ved siden af min deltidsansættelse som Antikvarie ved Historiska Museet ved Lunds Universitet.

Jeg har således igennem seks år delt min arbejdstid mellem tre arbejdsgivere. Dette kunne kun lade sig gøre, fordi mine arbejdspladser har udvist fleksibilitet. Jeg vil gerne særligt takke Historiska Museet. Jeg er hele vejen gennem forløbet blevet mødt med stor forståelse for min arbejdssituation af museets ledelse, Per Karsten og Sofia Cinthio, der har været fleksible i forhold til rejser og perioder med deadlines, og jeg har nydt opbakning og interesse fra alle mine kolleger på museet.

Desværre har jeg ikke tilbragt så meget tid på Københavns Universitet, som jeg godt kunne tænke mig – tiden rakte ikke til det. Ved mine forholdsvis sjældne besøg har jeg værdsat hyggelige snakke med mine kolleger i de små kontorer på gangen og i vores fælles ph.d. kontor. En særlig tak skal naturligvis lyde til min hovedvejleder Henriette Lyngstrøm, der her guidet mig gennem det lange forløb og har bidraget med gode og konstruktive kommentarer til afhandlingens tekst.

Naturligvis også en stor tak til medvejleder Christoph Kilger, Uppsala Universitet, Campus Gotland, der gennem skarpe kommentarer har hjulpet mig med at skærpe min argumentation. Jeg har især draget stor nytte af Christophs indsigt i det numismatiske forskningsfelt og i forholdene på Gotland. Særlig værdsat var mit besøg til Visby, hvor vejledningen kunne foregå ansigt til ansigt og ikke via facetime. Min tur til Gotland blev væsentlig forøget af hyggeligt samvær med Kicki Eldh og hendes kolleger på Riksantikvarieämbetet. Stor tak til Kicki, der storsindet flyttede ud af sit soveværelse og kontor i en uge.

En del af registreringen til kataloget er foregået på Bornholms Museum. Det har hver gang været en fornøjelse at besøge øen, hvor mine kolleger på museet har taget varmt imod mig. Jeg har haft stor fornøjelse af bilture rundt på øen samme med Finn Ole Sonne Nielsen, der på turene øste af sin ufattelige viden, der omfatter alle krinkelkroge af Bornholm fortid. En gigantisk tak til René Laursen, der har været en hel uvurderlig hjælp under hele afhandlingen. René har hjulpet med at finde beretninger og fund frem ved mine besøg, han har skannet udgravningsplaner, fotograferet et utal af genstande, har besvaret et utal af mere eller mindre umulige spørgsmål, hjulpet med identifikation af genstande og har bestemt en stor del af de islamiske mønter, der indgår i kataloget. Endvidere skal René have stor tak for sit daglige arbejde, hvor han nøje dokumenterer og registrerer de enorme mængder af danefæ, der hvert år indkommer til museet. Det høje dokumentationsniveau gør materialet tilgængeligt for forskning.

Når nu jeg er ved Bornholm, vil jeg gerne takke øens dygtige og engagerede metaldetektorarkæologer. Uden dem ingen afhandling. Det har været en fornøjelse at møde dem alle og se, hvordan en gruppe af ellers meget forskellige mennesker kan samles omkring interessen for vores fælles fortid. Det var en lærerig og spændende oplevelse at være med på sidelinjen, da Blykobbegård skatten blev fundet.

Registreringen af det store møntmateriale er foregået på Nationalmuseet, der velvilligt har stillet arbejdsplads til rådighed i alle seks år og har givet fuld adgang til alle møntfund. Nuværende og tidligere kolleger på Den kgl. Mønt- og Medaljesamling, har dannet rammen om et imødekomende og fantastisk forskningsmiljø, hvor hjælpen aldrig var langt væk. Ud over hyggeligt samvær med alle, der har rundet samlingen, vil jeg gerne takke Helle Horsnæs for diskussioner om den tidlige dirhem import, Jens Christian Moesgaard for hjælp med dateringsproblematikken omkring udvalgte mønttyper, Michael Märcher for drøftelser om de særlige økonomiske forhold på Bornholm, Salwa Amzourou, der har været en stor hjælp i forhold til identifikation af islamiske mønter, og Jørgen Steen Jensen, der altid kan hjælpe med en relevant litteraturhenvielse. En særlig stor tak til Line Bjerg, der med en skarp og konstruktiv kritik har hjulpet mig med at skærpe mine teoretiske betragtninger i afhandlingen, og som har været en stor faglig og personlig støtte gennem hele processen. Sidst men ikke mindst en stor tak til Else Rasmussen, der får alting til at fungere, og som jeg haft den store fornøjelse at dele kontor med.

Jeg har mødt stort interesse og imødekommenhed fra kolleger rundt omkring i Europa, og har blandt andet haft mulighed for at bidrage med artikler i konferencepublikationer. De kommentarer jeg har modtaget fra redaktører og fagfællebedømmere har bidraget til, at jeg har videreudviklet forskningsspørgsmål og -vinkler i afhandlingen.

En ganske særlig tak til Lone Gebauer Thomsen, Københavns Museum. Med stort overblik og et skarpt blik for vildfarne kommaer har Lone ikke blot læst korrektur på hele afhandlingen, men har også ved gode diskussioner hjulpet med at få myriaden af idéer kogt ned til konkrete forskningsspørgsmål. Lone og hendes familie har været en fantastisk støtte under udarbejdelsen af afhandlingen.

Der er både ulemper og fordele ved at udføre en ph.d. afhandling på halv tid over seks år. På det personlige plan er det en hård belastning i forhold til omgangskreds og familie. Enhver der har skrevet ph.d. afhandling ved, at man i lange perioder er fraværende både fysisk ved rejser, men også mentalt når man sidder foran pc'en til langt ud på aftenen. Da jeg påbegyndte afhandlingen, var vores datter Thea et barn på 12 år, - nu er hun voksen, og jeg har skrevet afhandling i halvdelen af vores søn Gustavs liv. En kærlig tak til dem begge for at bære over med deres ofte distræte mor, og for deres hjælp og opbakning, der gør hverdagen så meget nemmere. Også en stor tak til mine forældre, der altid er klar med en hjælpende hånd, og dengang, da det var nødvendigt, hentede, bragte og underholdt børnene. Den sidste men absolut den største tak går til min tålmodige mand Jakob Schlein Andersen, der i seks år har trukket det tunge læs på hjemmefronten. Jakob er arkæolog og museumsinspektør på Nordsjællands Museum, og han har været en fantastisk faglig sparringspartner i det daglige og har endvidere ydet en kæmpe hjælp ved at udarbejde alle udbredelseskort i afhandlingen.

1. Det bornholmske skatteeventyr

De bornholmske vikingetidsskatte er skabt af menneskers mere eller mindre bevidste valg og handlinger. Skattene er samlet af mennesker med forskellig kulturel, etnisk, social og religiøs baggrund. De består af genstande¹ produceret i mange forskellige egne af verden. Genstandene har rejst over store afstande og er kommet til Bornholm som følge af handel, plyndring, ufred, immigration, giftemål og gavegivning. Skattene kan være deponeret på grund af en forestående fare eller være gemt til side før en kommende rejse, de kan udgøre en persons eller families opsparring eller sølvmedens råmateriale, og de kan være deponeret ud fra kulturelle eller rituelle motiver. Skattene er forblevet gemt til i dag på grund af frygt, dødsfald, tilfangetagelse, ejerskabsmarkering og/eller rituel praksis. Det er min overbevisning, at skattene er et aftryk af og rummer informationer om de bagvedliggende handlinger og aktører. Det er disse mennesker og begivenheder, der er omdrejningspunktet for afhandlingen.

Når jeg vælger at tage afsæt i bornholmske vikingetidsskatte, bevæger jeg mig på den ene side ind i et velundersøgt forskningsfelt og på den anden side ind på urørt grund. Vikingetidsskatte er et ombejlet forskningsfelt, der har tiltrukket sig forskningsmæssig interesse i flere hundrede år, men samtidigt findes en stor gruppe af forholdsvis nyfundne upublicerede bornholmske skatte, der ikke tidligere har været udforsket.

Det bornholmske skatteeventyr startede i 1989, da Bornholms Museum iværksatte en målrettet kampagne for at re-lokalisere skatte fundet inden metaldetektorens udbredelse i arkæologien (Ingvardson & Nielsen 2015, 27-30). Udgangspunktet for undersøgelserne var historiker og numismatiker G. Galsters publikation fra 1980, hvor 31 skatte- og gravfund foruden 17 enkeltfund var fremlagt (Galster 1980, 8-9). Hovedparten af skattene i Galsters katalog var fundet i 1600-, 1700- og 1800-tallet. Informationer om skattenes deponeringssted og -omstændigheder var derfor ofte mangelfulde, da de enten var gået tabt eller aldrig var blevet registreret. Erfaringer fra Gotland viste, at metaldetektorundersøgelser på "gamle" skattefundspladser resulterede i en væsentlig forøgelse af genstandsmaterialet (Östergren 1986). Inspireret af de svenske naboer blev det bornholmske skattefundsprojekt iværksat (se f.eks. Nielsen 2000, 99-104, Watt 2000, 79-82 om detektorarkæologiens udvikling på Bornholm). Formålet var at genfinde de "gamle" skattes deponeringssted, at finde og dermed redde de genstande, der eventuelt stadig lå i marken og at foretage en nærmere undersøgelse af skattenes deponeringsomstændigheder. Kampagnen blev planlagt som et samarbejde mellem Bornholms Museum og øens private metaldetektorbrugere, der allerede på dette tidspunkt udgjorde en velorganiseret og meget aktiv forening. Bornholms Museum var den styrende enhed, der foretog de arkivariske undersøgelser, der dannede grundlag for geografisk målrettede metaldetektorundersøgelser. Hvis detektorundersøgelserne gav resultat, og en koncentration af genstande blev lokaliseret, kunne dette resultere i en efterfølgende udgravning af Bornholms Museum med assistance fra private detektorarkæologer. Samarbejdet gik over al forventning, og 23 af Galsters 31 skatte er i dag stedfæstet, idet koncentrationer af sølvgenstande med tilsvarende sammensætning som de "gamle" skatte er fundet (Ingvardson & Nielsen 2015, 27). Måske var succesen for stor. Mellem 1989-1999 foretog Bornholms Museum 22 arkæologiske efterundersøgelser på skattefundspladser. Alene i 1995 blev syv skattefundspladser udgravet. Den enorme fund- og datamængde førte til en overvældende arbejdsbyrde,

---

¹ Når jeg anvender betegnelsen genstande, inkluderer det mønter.

og det skinner ofte igennem i udgravningsberetningerne, at de økonomiske midler ikke stod mål med opgavens omfang.

Interessen for detektorarkæologi på Bornholm forsætter med uændret styrke. Hvert år frembringer afsøgninger foretaget af øens private metaldetektorarkæologer nye fund, og i dag kendes mere end 240 lokaliteter, der har frembragt en eller flere vikingetidsmønter (Horsnæs 2012, 49). Det velfungerende samarbejde mellem Bornholms Museum og de private aktører, der til dels blev dannet som følge af 1989-kampagnen, fungerer i vidt omfang stadig glimrende, og det resulterer i et metaldetektormateriale i verdensklasse. Værdien ligger ikke kun i omfanget, men også i kvaliteten, idet dokumentation af fundsteder og afrapportering af bopladsfund som keramik, lerklining og bronzeskrot ofte indgår i samarbejdet, - fund der vel at mærke ikke berettiger til danefægødtgørelse. Detektorarkæologien giver imidlertid også udfordringer. De store mængder af fund giver Bornholms Museum en række administrative udfordringer (Ingvardson & Nielsen 2015, 30-31). Der findes godt 40 lokaliteter, hvor fundintensiteten antyder, at der findes en endnu ikke undersøgt skat (Ingvardson & Nielsen 2015, fig. 1). Belært af erfaringerne fra 1990-erne, begrænser Bornholms Museum sig til "kun" at udgrave en til to skattefundspladser om året. Det primære formål med udgravningerne er at finde deponeringsstedet og redde eventuelt tilbageværende *in situ* bevarede genstande fra yderligere destruktion. I tilfælde, hvor skatten har været pløjet gentagne gange over en lang årrække, ligger genstandene spredt over et stort område, og det kan være vanskeligt at udskille et sandsynligt deponeringsområde. Grundet begrænsede ressourcer står museets ansatte i et konstant dilemma: Hvilken skat skal udgraves først? Er det den kraftigt udpløjede skat, der har været udsat for destruktion i en lang årrække, eller er det den skat, der kun er blevet pløjet få gange, og hvor fundkoncentrationen er tydelig? Med tanke på det store materiale og de knappe ressourcer er museets strategi at udvælge de lokaliteter, hvor der er størst sandsynlighed for at finde deponeringsstedet. Tanken bag strategien er, at de mindst forstyrrede skatte har den største kulturhistoriske værdi. Nedprioriteringen af de kraftigt udpløjede skatte betyder desværre, at den arkæologiske kontekst her går tabt, da en kontinuerlig pløjning med årene vil fjerne skattens arkæologiske kontekst (Ingvardson & Nielsen 2015, 31).

Til trods for de skitserede udfordringer er de bornholmske vikingetidsskatte en enestående fundgruppe både kvantitativt og kvalitativt. Hvis de godt 40 lokaliteter² med potentielle skatte medregnes, kender vi til over 100 vikingetidsskatte deponeret mellem ca. 850 – ca. 1150³ på øen, der i areal dækker 588 km². Til sammenligning findes ca. 75 skatte fra Skåne, der dækker et areal på 11.303 km², og 34 skatte fra Sjælland med et areal på 7031 km² (von Heijne 2004, katalog, Moesgaard 2015a⁴, Moesgaard & Hougaard 2015, Moesgaard & Langsted 2017, Amzourou 2018, Moesgaard 2018a, Ilich & Moesgaard 2019). Fundintensiteten overgås kun af Gotland, hvor over 700 skatte er deponeret på 3184 km² (Stensberger 1958, 14, Östergren 1989, Gruszczynski 2019, 25). Det, der gør de bornholmske skatte unikke, er ikke alene deres antal men deres dokumentationsgrad. Der er foretaget arkæologiske udgravninger på minimum 200 m² på ikke mindre en 34 skattes deponeringssteder på Bornholm (Katalog). Til sammenligning er deponeringsstedet for fire vikingetidsskatte undersøgt i Skåne⁵, og seks er undersøgt på Sjælland.⁶ På

---

² Se Ingvardson & Nielsen 2015, note 5 for en liste over potentielle skatte

³ Den kronologiske afgrænsning af vikingetiden på Bornholm diskuteres nærmere i afsnit 1.2.1.

⁴ Omhandler Reerslev skatten. En mere udførlig publicering af skatten er under udarbejdelse af arkæolog V. P. Bizoev

⁵ Det angivne antal bygger på von Heijnes katalog fra 2004 og omfatter 1.12 Bomhög, 1.13 Naffentorp, 1.34 Glimminge Klockarebacken, 1.134 Store Slågarp; der ud over er der gjort arkæologiske undersøgelser i nærheden af

Gotland er 34 lokaliteter undersøgt, dog er de afdækkede områder på hovedparten af lokaliteterne ganske små, og på kun ni lokaliteter overstiger de afdækkede områder 50 m² (Gruszczynski 2019, 40-41).

Den omfattende arkæologiske dokumentation på de bornholmske skattefundslokaliteter bidrager med en ekstra dimension i tolkningen af skattene. Tidligere forskning har fokuseret på skattenes indhold, men de bornholmske skatte gør det muligt at inddrage den arkæologiske kontekst i en hidtil uset skala. Jeg startede afhandlingsarbejdet med de klassiske arkæologiske spørgsmål. Hvordan er skattene samlet, samt hvorfor og hvordan er de deponeret? Men efterhånden som jeg arbejdede mig ind i materialet, blev jeg mere og mere bevidst om de bornholmske skattes unikke karakter og enorme potentiale. Intet sted i verden findes så stor en samling af vikingetidsskatte, med så nøje en dokumentation af den arkæologiske kontekst. Jeg blev klar over, at jeg sad med et materiale, der for første gang gjorde det muligt, at komme tæt på menneskene bag skattene.

1.1. Menneskene bag vikingeskattene - Problemformulering

En grundtanke i afhandlingen er, at skattene er formet af en række valg og handlinger foretaget af mennesker, og at disse valg og handlinger afspejles i skattenes struktur og deponeringskontekst. I afhandlingen vil det blive belyst, om disse valg og handlinger kan spores gennem en analyse af skattenes struktur og deponeringskontekst. Sagt med andre ord **afspejler skattene de mennesker, der har akkumuleret, håndteret og deponeret dem, og er det muligt at identificere de strategier, der blev anvendt i akkumulering skattene?**

Som nævnt udmærker de bornholmske vikingetidsskatte sig ved, at deponeringsstedet ofte kendes, og at den omgivende kontekst ofte har været genstand for en arkæologisk undersøgelse. Et vigtigt mål i afhandlingen er derfor at udvikle et metodisk apparat, der kan integrere alle data vedrørende skattenes struktur, sammensætning og kontekstuelle forankring. Det gennemgående fokus i forhold til valg af teoretisk ramme og metodiske tilgange er at skabe et nuanceret og velbelyst billede af aktørerne bag skattene, samt at udvikle værktøjer til at udskille de forskellige valg, intentioner og handlinger, som gik forud for skattenes deponering.

En grundpræmis for afhandlingens analytiske udgangspunkt er, at alle dele af skattene er lige vigtige for tolkningen. Det er i samspillet mellem arkæologiske og numismatiske data, mellem genstandenes produktions- og cirkulationsdata, og mellem akkumulerings- og deponerings data, at skattenes betydning træder frem. Den analytiske model vil derfor indeholde en analyse af alle genstandsgrupper i skattene. Endvidere vil den rumme en tolkning af genstandenes produktionsdata, cirkulationsdata og deponeringsdata. Målet er gennem en holistisk analysemodel at belyse skattenes tilblivelseshistorie og de personer, der var involveret i den, samt belyse årsagen til skattenes deponering og de aktører, der var involveret i deponeringshandlingen.

1.42 Filborna, 1.145 Häljarp, 1.175 Östra Torp. Endelig er der udgravet tre grubehuse ved Löddeköpinge 1.106, 1.107, 1.108 og et ved Hagestad 1.111, hvor der er fundet to-tre mønter i hvert grubehus. De angivne tal refererer til von Heijnes katalog. Efter von Heijnes katalog er fire 1000-tals mønter fremkommet ved forundersøgelser på Eskilstorp 2:26; der er imidlertid ikke foretaget egentlig udgravning på stedet endnu, <http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/10297> besøgt 15-09-2019.

⁶ Det angivne antal bygger på von Heijnes katalog fra 2004 og omfatter 4.1 Kræmmergården, 4.13 Freerslev, 4.18 Jernedegård, 4.101 Grisebjerggård, 4.103 Neble, 4.133 Toftegård. De angivne tal refererer til von Heijnes katalog.

I afhandlingen opstilles en tese om, at skatte med forskellige betydninger blev deponeret ud fra forskellige bevæggrunde, og at disse bevæggrunde er afspejlet i skattenes deponeringskontekst. De arkæologisk velundersøgte skattefundslokaliteter gør det muligt i hidtil uset skala at inddrage deponeringskonteksten i tolkningen af skattene. **Et klart sigte med afhandlingen er således at afklare, om skattenes betydninger er reflekteret i den arkæologiske kontekst?**

Ud over at beskrive hvordan aktører og begivenheder har påvirket skattenes akkumulering og deponering, ønsker jeg at undersøge, hvordan skattene har påvirket vikingetidens mennesker og det samfund, de levede i. Hvilke muligheder gav det at eje en skat, og i hvilke sammenhænge indgik skattene? Blev skatte f.eks. anvendt i netværkdannelse og som allianceskabere? Indgik skattene i kulturelle og rituelle begivenheder og handlinger? Skattene betragtes i denne afhandling som mulige aktører, der har påvirket menneskers liv ikke kun i et økonomisk perspektiv, men også i et socialt, kulturelt og rituelt perspektiv. **Et essentielt spørgsmål i afhandlingen vil være at belyse skattenes rolle som aktører i vikingetidens samfund.**

1.2. Afgrænsning i rum, tid og omfang

Bornholm er i sig selv et veldefineret geografisk område. På trods af øens begrænsede størrelse (588 km²) kendes over 100 sikre og potentielle skatte på Bornholm, hvoraf 34 er arkæologisk undersøgt (Katalog). Det omfattende materiale og den nøje dokumentation giver den ekstra dimension, der er nødvendig for at løfte denne afhandlings formål: at belyse de aktører og begivenheder, der har formet skattenes aftryk. De udgravede bornholmske vikingetidsskatte er derfor udvalgt som det empiriske udgangspunkt for afhandlingen. En nærmere diskussion af de udvalgte skatte findes i afsnit 1.2.2.

Der vil kun i begrænset omfang og på et overordnet plan blive relateret til skattefundsmaterialet i det øvrige Nordeuropa. De bornholmske skatte indeholder et genstandsmateriale, der i rum strækker sig fra England i vest til Kalifatet i øst. Det er derfor interessant at følge genstandenes rejse fra produktionssted til deponering på Bornholm. I forhold til mønterne har jeg valgt at fokusere på møntstrømninger indenfor de fire møntgrupper, som er hyppigst i de bornholmske møntskatte; det drejer sig om tyske, islamiske, engelske og skandinaviske mønter.

Afhandlingens kronologiske afgrænsning er bestemt af de bornholmske vikingetidsskattes kronologi. Det betyder, at begrebet vikingetid i dette arbejde anvendes for perioden ca. 850 – ca. 1150.

Sølvskatte er ikke et fænomen, der begrænser sig til vikingetiden. Der kendes eksempler på brudsølvsskatte med ituklippede romerske mønter og romerske sølv- og guldgenstande fra lokaliteter omkring Gudme, Ribe og Lejre deponeret i romersk eller tidlig germansk jernalder. De største brudsølvsskatte er deponeret omkring 500 e.Kr. i vådområder (Horsnæs 2018, 94-96). Vikingetidens sølvstrømme (afsnit 2.2) er ikke uden fortilfælde. Bornholm er det område uden for det Romerske Rige med den største koncentration af romerske sølvdenarer præget mellem ca. 64-194 (Horsnæs 2018, 98). Særligt for Bornholm er et stort antal senromerske guldmønter fra 400-tallet, et særtræk der deles med Bornholms naboer i Østersøen, Øland, Gotland og områder langs Polens Østersøkyster (Horsnæs 2018, 102). I perioden mellem 500 og 800 er der et stop i møntimporten til Bornholm. Bornholms ældste og tidligst nedlagte vikingetidsskat: dirhem skatten fundet ved Skovsholm (Katalognr:24), udgør en meget skarp kronologisk afgrænsning mod yngre germansk jernalder. Skatten er formentlig deponeret omkring 855-900 (afsnit 3.3) og sætter dermed starttidspunktet for afhandlingens kronologiske afgrænsning til ca. 850.

Smedegård NØ-skatten (Katalognr:28), som er deponeret kort efter 1150, kan betegnes som den yngste skat med vikingetidskarakter på Bornholm, idet den indeholder en blanding af hele og fragmenterede mønter, smykker og barrer. Yderligere to skatte er deponeret i 1100-tallets anden halvdel. Ladegårdskatten deponeret efter 1187 indeholder 17 mønter fra anden halvdel af 1100-tallet (12 gotlandske, tre danske og to pommerske), mens det nu tabte skattefund fra Rø kirkegård ud fra arkivariske oplysninger kan identificeres som ca. 40 danske Knud VI (1182-1202) mønter (Jensen et al. 1992, 302-3, Myrberg 2008, 265-66). De to skatte består udelukkende af mønter, og de adskiller sig dermed markant fra Smedegård NØ-skatten, der indeholder smykker, barrer og ituklippet sølv. Ladegård og Rø kirkegård skattene er derfor ikke medtaget i analysen. Afhandlingens kronologiske afgrænsning er dermed sat til ca. 850 til ca. 1150. Dette betyder ikke, at de tre skatte deponeret i 1100-tallets anden halvdel nødvendigvis afspejler et skift i økonomien fra vikingetids vægtøkonomi til middelalder møntøkonomi. Dertil er materialet alt for spinkelt. Især i betragtning af at der slet ikke kendes skatte fra 1200-tallets første halvdel. De numismatiske kilder er i det hele taget bemærkelsesværdige tavse, idet der ligeledes ses en kraftig nedgang i antallet af enkeltfundne mønter på overgangen til 1100-tallet og frem til ca. 1270 (Horsnæs et al. 2013, 10-11, Märcher 2017, 1144-1145).

1.2.1. Jernalder, middelalder eller vikingetid – afgrænsning af vikingetid på Bornholm

Det skal naturligvis adresseres, at jeg konsekvent omtaler skattene som vikingetidsskatte, til trods for at det her behandlede materiale kronologisk rækker frem til ca. 1150, dvs. ca. 100 år ind i middelalderen i forhold til den gængse afgrænsning af vikingetiden.

I *Decolonizing the Viking Age 1* argumenterer arkæolog F. Svanberg for, at det er meningsløst at tale om en fælles skandinavisk vikingekultur inden for den fastsatte tidsramme ca. 800-1050 (Svanberg 2003, 108). Svanberg kritiserer den skandinaviske forskningstradition for ukritisk og ureflekteret at have forsat og underbygget, det han kalder for den systematiserede vikingetid, der blev skabt af mastodonter som J. A. Worsaae, S. Müller og O. Montelius i sidste halvdel af 1800-tallet. Vikingetiden blev skabt som en veldefineret pakkelsesløsning med specifikke kulturelle spor, som genstande og skikke, der adskilte sig fra de forudgående og efterfølgende perioder (Svanberg 2003, 49). Svanberg påpeger, at fra vikingetidens konstruktion i slutningen af 1800-tallet og op gennem hele 1900-tallet fokuserede forskningen på tre emner: 1) politisk historie og statsdannelse, 2) vikingetogter og bosættelse samt 3) kristningen af Norden. Vikingetiden blev skabt i de nationalistiske strømningers ånd, og vikingekulturens narrativ var de tre nationer Danmark, Norge og Sverige, der ansås som de vigtigste aktører. Regionale variationer, som f.eks. Bornholms kultur kunne diskuteres, men altid inden for rammerne af den danske stat (Svanberg 2003, 40-49).

At forskningen efter 2. verdenskrig forsat fokuserede på de nordiske staters dannelse, vikingetogter og kristningsprocessen ser Svanberg som en kritisabel manglende afstandtagen til det nationalistiske tankesæt (Svanberg 2003, 49-66). Den evolutionistiske fortælling om de skandinaviske staters dannelse i vikingetiden overlevede sågar både *New Archeology* og den post-processuelle arkæologis indtog (Svanberg 2003, 66-92).

Jeg tilslutter mig Svanbergs kritik af vikingetidsforskningens ensidige fokusering på konge, stat og kirke. Men i modsætning til Svanberg, der ser det som et ideologisk problem, ser jeg det som udtryk for et metodisk dilemma – eller problem, om man vil. Vikingetiden grænser op til middelalderen, hvor der findes

et forholdsvis fasttømret, historisk funderet billede af de nordiske nationers afgrænsning og kendetegn, og hvor den kristne kirkes indflydelse på de nordiske samfund er uomtvistelig. Som forsker i den periode, der ligger før middelalderen, kan man lidt firkantet sige, at man sidder med facitlisten: sådan her ender det! Udgangspunktet for forskningsperspektivet bliver derved meget nemt til, hvordan nåede vi dertil? Et evolutionistisk syn på statsdannelses- og kristningsprocessen ligger dermed nok i mange tilfælde som en ubevidst præmis for vikingetidsforskningen. Som eksempel herpå kan den numismatiske forsknings fokusering på monetariseringsprocessen fremhæves. Spørgsmålet om, hvornår og hvordan nåede vi fra vikingetidens vægtøkonomi til middelalderens møntøkonomi, har, siden arkæolog H. Klackenberg introducerede begrebet monetarisering i sin afhandling *Moneta Nostra* fra 1992, stået som et centralt forskningsfokus i talrige publikationer (se f.eks. Kilger 2000, Carelli 2001, von Heijne 2004, Ingvarsson 2010). Spørgsmålet angribes fra forskellige vinkler, udsving og omveje integreres i fortællingen, men endestationen er et monetariseret samfund, også selv om der kan være uenighed om, hvornår dette indtræffer (se f.eks. Ingvarsson 2016 med efterfølgende kritik af Moesgaard 2017).

Svanberg retter tillige en berettiget kritik af vikingetidsforskningens fokusering på de skriftlige kilder frem for de arkæologiske kilder (Svanberg 2003, 5). En fokusering, der måske i 1800-tallet var berettiget på grund af de arkæologiske kilders begrænsede omfang, men som i dag virker uhensigtsmæssigt. Der findes f.eks. en håndfuld skriftlige kilder til Bornholms vikingetid, kilder, der ofte er tendentiøse og/eller nedskrevet langt senere end den tid, de beskriver (afsnit 7.3.5 og 8.4.1). Til gengæld repræsenteres de arkæologiske kilder af tusindvis af genstande, herunder de her behandlede skattefund. Vikingetiden er naturligvis som alle andre arkæologiske og historiske perioder, aldre eller tider en moderne konstruktion, med formålet at tjene som en håndterbar overordnet ramme. Vikingetiden er en historisk konstruktion af en periode, der ligger mellem oldtid og historisk tid. Indtages det historiske perspektiv, at vikingetiden er starten på middelalderen, vægtes de historiske kilder og der fokuseres på klassiske historiske emner som stat, konge og kirke.

Indtages det arkæologiske perspektiv, at vikingetiden er slutningen på jernalderen, åbnes der op for en anden række af spørgsmål, og for en nuancering af vikingetidsfortællingen. Denne synsvinkel giver efter min opfattelse særlig god mening i et område som Bornholm, hvor de skriftlige kilder for vikingetiden er stærkt begrænsede, mens de arkæologiske kilder til gengæld er talrige.

Svanberg mener, at man ikke kan anvende vikingetid som en fællesbetegnelse for perioden ca. 800-1050 i Skandinavien. Årsagen er de skandinaviske områders forskellige udvikling, og at et periodebetegnende fænomen som vikingetogter og –rejser i øst fortsatte efter 1050. I stedet vil Svanberg opdele forskningen i Skandinavien i små enheder/områder, der med inspiration fra antropologien udforskes ud fra deres egne karakteristika (Svanberg 2003, 108-9). I Svanbergs argumentation lægger han vægt på forskelligheder, f.eks. forskelle i kristningsprocessen, og som kulturel markør vægtes gravriter (Svanberg 2003, 5-8). I modsætning til Svanberg mener jeg, at vikingetiden har en berettigelse som periodebetegnelse. Det er korrekt, at der findes regionale forskelle, og de nuværende grænser for Danmark, Sverige og Norge udgør kunstige og misvisende udgangspunkter for vikingetidsforskning, men der findes en række kulturelle fællestræk i Skandinavien, der gør, at man kan tale om en fælles kultur. Det gælder f.eks. langskibe med sejl, der blev anvendt til togter og andre rejser, vægtøkonomi, deponering af sølvskatte og rejsning af runesten. Det er

alle væsentlig elementer, der definerer et fælles kulturelt afsæt i Skandinavien, der adskiller perioden fra både den forudgående germansk jernalder/vendeltid/merovingertid og den efterfølgende middelalder.

I stedet for at afvise vikingetiden som periodebetegnelse anlægger jeg en mere pragmatisk tilgang, hvor den kronologiske ramme for vikingetiden tilpasses det geografiske område, jeg beskæftiger mig med. Således opfattes periodebetegnelsen som et praktisk instrument til hurtigt at definere og beskrive perioden med særlige kulturelle karakteristika. I områder som Bornholm og Gotland, hvor flere periodebetegnende elementer, som f.eks. vægtøkonomi, runesten og deponering af sølvskatte, fortsætter til midten af 1100-tallet, kan periodebetegnelsen vikingetid anvendes efter 1050 (Gustafsson 2013, 18-19). Overgangen fra yngre germansk jernalder til vikingetid kan på Bornholm sættes til ca. 800 på baggrund af kronologiske analyser af gravinventaret i mands- og kvindegrave på øen (Jørgensen & Jørgensen 1997, 29-39). Når jeg anvender betegnelsen vikingetid i en bornholmsk kontekst omfatter det perioden ca. 800- ca. 1150. Såfremt vikingetid anvendes i et andet geografisk område med en anden tidsramme angives dette i parentes efter.

1.2.2. De tabte, udgravede og fremtidige skatte – afgrænsning af det empiriske materiale

Der er kendskab til ca. 100 vikingetidsskatte på Bornholm (Ingvardson & Nielsen 2015). Skattene har alle forskellige fundhistorier, der resulterer i en meget varieret dokumentationsgrad. Nogle fund kendes udelukkende fra arkivariske studier, og her er oplysningerne om indhold og fundomstændigheder ofte mangelfulde, mens andre fund har været genstand for omfattende detektorafsøgninger og arkæologiske undersøgelser, og derfor naturligvis rummer langt flere informationer om indhold og fundomstændigheder.

Jeg har derfor opdelt skattene i fem forskellige kategorier på baggrund af deres udsagnsværdi.

Veldokumenterede skatte: Disse skatte rummer detaljerede oplysninger om både indhold og kontekst. Gruppen omfatter dels skatte fundet efter 1989, hvor fundstedet har været udsat for grundige detektorundersøgelser og arkæologiske udgravninger, dels skatte fundet i 1700-, 1800- eller det tidlige 1900-tal, hvor deponeringsstedet er genfundet ved detektorafsøgninger og efterfølgende udgravet (afsnit 1). Skattene skal opfylde følgende kriterier:

- Det udgravede areal skal dække mere end 200 m²
- Skattens deponeringssted skal være erkendt, enten ved at en del af skatten var bevaret *in situ*, eller ved at en markant fundkoncentration angiver det sandsynlige deponeringssted.
- Hovedparten af både sølvgenstande samt bronzer, guldgenstande og vægtlodder skal være indmålt med en sådan nøjagtighed, at det er muligt at placere den enkelte genstands fundsted med et par meters nøjagtighed.

Ud fra disse kriterier har jeg kategoriseret 22 skatte fordelt på 21 lokaliteter som veldokumenterede. Skattene rummer tilsammen 6686 genstande (Katalog:Lokalitetsoversigt). Registrering og vurdering af produktionsdata, cirkulationsdata og deponeringsdata for genstandene i de veldokumenterede skatte er foretaget i forbindelse med nærværende afhandling. Med mindre andet er angivet i kataloget, er identifikation af produktionstid og -sted samt cirkulationsspor registreret personligt i forbindelse med

afhandlingsarbejdet. Registreringen af deponeringsdata er foretaget med afsæt i de iagttagelser og tolkninger, der er tilgængelige i udgravningsrapporter og publikationer (katalog).

Delvist dokumenterede skatte: Denne kategori rummer skatte, hvor indholdet har været tilgængeligt ved afhandlingsarbejdet, men hvor skattens deponeringssted ikke er dokumenteret. Årsagen kan enten være, at der ikke er foretaget en udgravning, eller at deponeringskontekst er destrueret via landbrugsaktiviteter og derfor ikke kunne erkendes ved udgravning. Desværre er de tilgængelige oplysninger i visse udgravningsberetninger så mangelfulde, at det i forbindelse med afhandlingsarbejdet ikke har været muligt at udarbejde fundspredningskort, der inkluderer alle fund. Disse skatte er ligeledes kategoriseret som delvist dokumenterede. Problemet består ofte i, at lokaliteterne er undersøgt af flere omgange, af forskellige personer, der har anvendt forskellige metoder til indmåling. Især ved lokaliteter fundet før år 2000 består materialet ofte af tre grupper af genstande registreret ved forskellige metoder: 1) Genstande, der er indmålt af den private detektorfører, når skatten lokaliseredes. Disse fund er som regel indmålt i et lokalt målesystem, der er bundet op på kendemærker i landskabet. Udgangspunktet kan f.eks. være en linje, der løber langs en vej eller et markskel. Der er en klar tendens til, at sølv- og guldgenstande indmåles, mens det er mere varierende for bronzer og vægtlodder. 2) Genstande, der er indmålt i forbindelse med Bornholms Museums udgravning af skatten. Disse fund er ligeledes indmålt i et lokalt målesystem, der oftest er et andet end detektorførerens målesystem. 3) GPS indmålte genstande, der er fremkommet på lokaliteten, efter Bornholms Museums udgravning er afsluttet. Det har desværre vist sig at være meget vanskeligt at kombinere de tre systemer. Kun hvis det er muligt at georeferere de lokale målesystemer, kan alle tre grupper af genstande fremgå af samme fundspredningskort. Endelig rummer denne kategori nyfundne skatte, hvor udgravningsberetningerne ikke var færdiggjort, mens afhandlingsarbejdet stod på (inden 1/9 2019).

Med afsæt i disse overvejelser er 13 skatte fordelt på 12 lokaliteter kategoriseret som delvist dokumenterede. Skattene rummer tilsammen 2663 genstande (Katalog:Lokalitetsoversigt). Registrering og vurdering af produktionsdata, cirkulationsdata og deponeringsdata for genstandene i delvist veldokumenterede skatte er foretaget i forbindelse med nærværende afhandling. Med mindre andet er angivet i kataloget, er identifikation af produktionstid og -sted samt cirkulationsspor registreret personligt i forbindelse med afhandlingsarbejdet. Registreringen af deponeringsdata er foretaget med afsæt i de iagttagelser og tolkninger, der er tilgængelige i udgravningsrapporter og publikationer (Katalog).

Delvist tilgængelige skatte: Genstandene fra disse skatte har ikke været fysisk tilgængelige i forbindelse med afhandlingsarbejdet. Kategorien rummer skatte af ældre funddato, hvor hele eller dele af skatten ikke er bevaret. Skattene er som udgangspunkt ikke udgravede, og de indgår ikke i kataloget. En undtagelse er Munkegård skatten først fundet i 1864. Størstedelen af den store skat er indlagt i Kgl. Mønt- og Medaljesamlings systematiske samling og ligger derfor ikke samlet. På den baggrund har jeg vurderet, at tidsforbruget ved at samle skatten igen lå uden for afhandlingens rammer. Der er foretaget omfattende udgravninger på Munkegård lokaliteten, og Munkegård er derfor den eneste skat i denne kategori, der er nærmere beskrevet i kataloget nr. 16 (dog uden en genstandsliste).

Femten skatte er kategoriseret som delvist tilgængelige. Cirkulationsdata er ikke registreret for disse skatte, da genstandene ikke har været fysisk tilgængelige (afsnit 4.2). Skattene indgår derfor ikke i analysen af cirkulationsdata i kapitel 6.

Skattene er velbeskrevne i følgende kataloger: Skovmand 1942, Galsters 1980, Jensen et al. 1992 og von Heijne 2004. Registreringen af genstandene er sket på baggrund af oplysninger i nævnte kataloger. Da det på baggrund af katalogbeskrivelserne har været muligt at typebestemme hovedparten af mønterne indgår disse i analysen af produktionsdata i kapitel 5. I alt 4504 mønter fra de 15 delvist tilgængelige skatte indgår i analysen (Katalog:Lokalitetsoversigt). Mønternes produktionstid og -sted er i forhold til katalogbeskrivelserne opdateret i forhold til den nyeste litteratur. Smykker fra delvist tilgængelige skatte indgår ikke i analysen af produktionsdata i kapitel 5.

Deponeringsdata er registreret på baggrund af nævnte kataloger, og indgår i analysen af skattenes nære kontekst i afsnit 7.1.

Da de delvist tilgængelige skatte er beskrevet i Skovmand 1942, Galsters 1980, Jensen et al. 1992 og von Heijne 2004 indgår de ikke i afhandlingens katalog. I Katalog:Lokalitetsoversigt er fundenes indhold, fundomstændighed og nære kontekst opsummeret.

Tabte skatte: Kategorien dækker over skatte fundet i 1700-, 1800- og det tidlige 1900-tal, hvor fundoplysningerne er mangelfulde, og hvor hele eller store dele af skatten er gået tabt (afsnit 1). Skattene er præsenteret i Skovmand 1942, Galsters 1980, Jensen et al. 1992 og von Heijne 2004. De tabte skatte inddrages ikke i afhandlingens analyse, og der henvises til de nævnte kataloger for yderligere oplysninger. Det skal nævnes, at to udgravede skattefundslokaliteter er kategoriseret som tabte skatte. I 1995 foretog Bornholms Museum en arkæologisk udgravning Melsted/Krogegård (BMR 2153/2252) i Østerlars sogn. Et areal på knap 424 m² blev fritlagt, da der var fundet sølvgenstande i området. De fundne sølvgenstande lå spredt over ca. 3000 m², og udgør ikke umiddelbart en tolkbar enhed. Ud over vikingetidsmønter er der f.eks. fundet syv romerske denarer. Det er således hverken muligt at rekonstruere struktur eller deponeringssted for den mulige skat. Trods det relativt store udgravningsareal kategoriseres skatten/skattene som tabt som følge af destruktion på grund af landbrugsaktivitet (von Heijne 2004 nr. 5.124, Ingvardson & Nielsen 2015, tabel 1). Tilsvarende gør sig gældende for Ybnastedgård (BMR 2154) i Østermarie sogn. Her foretog Bornholms Museum udgravning i 1995, hvor 260m² blev fritlagt. Otte sølvgenstande er fundet spredt over et 80 m² stort område. Udgravningen afdækkede ingen sølvkoncentration, men få anlægsspor i form af to grøfter med lerklining og Østersøkeramik. Det kan ikke afgøres om der er tale om en samlet deponering eller enkeltfund (von Heijne 2004 nr. 5.137).

Potentielle skatte: Fremtiden vil uden tvivl byde på flere bornholmske skatte. I nogle tilfælde findes skatten umiddelbart efter ploven har ramt den, og sølvet ligger i en tæt koncentration omkring deponeringsstedet (Katalognr:1, 2 og 19). Andre gange findes kun enkelte sølvgenstande på overfladen ved de første detektorafsøgninger (Katalognr:9, 10, 15, 20 og 34). Erfaringer baseret på sidstnævnte type viser, at fundet af fem sølvgenstande eller mere inden for et areal på 15 x 15 m højst sandsynligt rummer en skat (Ingvardson & Nielsen 2015, 27-31). Så længe fundstederne ikke er undersøgt arkæologisk, kan det ikke afgøres med sikkerhed, om der er tale om skatte eller serier af enkeltfund (se von Heijne 2004, 44-46 om serier af enkeltfund), og sølvkoncentrationerne angives derfor som potentielle skatte. Den høje fundintensitet og de aktive private detektorarkæologer betyder, at der findes omkring 40-50 lokaliteter, hvor fundkoncentrationer antyder, at der findes en skat. En opgørelse over potentielle skatte blev publiceret i 2015; her opgjordes antallet af potentielle skatte til 46 (Ingvardson & Nielsen 2015, note 5). Der er ikke foretaget en yderligere opdatering af antallet af potentielle skatte i forbindelse med afhandlingsarbejdet. Da skattenes fundsteder endnu ikke er undersøgt, og fundbilledet højst sandsynligt er

fragmentarisk, indgår de potentielle skatte ikke i afhandlingens analyse. I de tilfælde hvor det er relevant at inddrage de potentielle skatte i diskussionen henvises til artiklen fra 2015 (Ingvardson & Nielsen 2015).

I Pladsoversigt forrest i kataloget findes et overblik over veldokumenterede, delvist dokumenterede og delvist tilgængelige skatte. Samtlige veldokumenterede og delvist dokumenterede skatte findes endvidere nærmere beskrevet i kataloget. Af de delvist tilgængelige skatte er Munkegård ligeledes inddraget i kataloget, da lokaliteten er udgravet.

1.3. Fra skatte til mennesker – afhandlingens opbygning

Kapitel 2 rummer en forskningshistorisk diskussion i afsnit 2.1. og en teoretisk argumentation i afsnit 2.2. Forskning i vikingetidsskatte er et emne, der kronologisk og empirisk ligger i krydsfeltet mellem arkæologi, numismatik og historie. Den forskningshistoriske diskussion i afsnit 2.1. indeholder derfor en afklaring af forskellige termer, begreber og metoder, der præger forskning af vikingetidsskatte inden for forskellige forskningsretninger. I afsnittet fokuseres der på diskussioner og tolkningsmodeller, som er afgørende for besvarelsen af denne afhandlings formål og problemstillinger, der er beskrevet i afsnit 1.1. Som det vil fremgå af afsnit 2.1., har den hidtidige forskning i vikingetidsskatte haft en tendens til at fokusere på ét aspekt ud af mange i forhold til tolkningen af skattens potentielt mange betydninger. I afsnit 2.2. præsenteres sociolog og antropolog P. Bourdieus tanker om kapital og felt som en teoretisk ramme for en multikausal tolkning, hvor skattens position i det økonomiske, sociale, kulturelle og symbolske felt belyses.

Kapitel 3 udgøres af tre afsnit, som rummer henholdsvis en række kildekritiske overvejelser omkring skattens indhold, en metodisk diskussion af det biografiske perspektiv samt et overblik over de bornholmske vikingetidsskatte deponeringshorisonter. Afhandlingens empiriske fokus er udgravede skattefundslokaliteter (afsnit 1.2.2). Langt hovedparten af de genstande, der indgår i analysen, er fundet i pløjelaget ved metaldetektorundersøgelser uden for en arkæologisk sikker kontekst. Dette forhold byder på en række metodiske vanskeligheder, der vil blive adresseret i afsnit 3.1., hvori der indgår en diskussion af hvilke genstande, der inkluderes i skattene, og hvilke genstande, der tolkes som resultatet af andre aktiviteter på lokaliteterne. Det teoretiske udgangspunkt for afhandlingen er, som beskrevet i afsnit 2.2., at både mennesker og skatte har agens, og at der sker en indbyrdes og kontinuerlig påvirkning mellem disse aktører. Der argumenteres i afsnit 3.2. for, at det er nødvendigt at anvende et biografisk perspektiv i tolkningen af skattens betydninger. I afsnit 3.2.1. introduceres en ny daterings- og analysemetode, der indkapsler den dynamiske vekselvirkning mellem menneske og skat, således at skattens kronologi ikke kun vedrører deponeringstidspunktet, men ligeledes omfatter skattens akkumulering. Med afsæt i de metodiske og kildekritiske overvejelser i afsnit 3.1. og 3.2. gives der i afsnit 3.3. et overblik over de bornholmske vikingetidsskatte, hvor der redegøres for skattens udvikling i et diakront perspektiv.

I kapitel 4 defineres de klassificeringsprincipper, der anvendes i afhandlingens analyse i kapitlerne 5 til 7. I afsnit 4.1. diskuteres klassificeringen af de forskellige genstandsgrupper, der indgår i skattene. I afsnit 4.2. defineres de cirkulationsspor, der optræder på genstandene, og som indgår i tolkningen af skattens betydninger. I afsnit 4.3. foretages en klassificering af skattens deponeringskontekst, der i afhandlingen opdeles i den nære kontekst, anlægskontekst og pladskontekst.

Analysen er opdelt i tre kapitler, hvor der behandles problemstillinger relateret til de tre væsentligste faser i genstandenes og skattefundenes biografi. I kapitel 5 fokuseres der på genstandenes produktionsdata. En grundpræmis i afhandlingen er, at alle dele af skattens struktur og deponering er vigtige for tolkningen af

skattenes betydninger. De forskellige genstandsgrupper indeholder forskellige karakteristika, der gør, at de kan indgå i analysen på forskellige niveauer. Analysen af genstandenes produktionsdata fokuserer derfor på møntmaterialet, da mønter i forhold til andre genstandsgrupper besidder præcise data omkring produktionstidspunkt og -sted. I kapitel 6 fokuseres der på genstandenes cirkulationsdata, som f.eks. fragmentering, mærker (pecks, nicks og notches) og bøjning. Her analyseres forekomsten af cirkulationsspør på forskellige genstandsgrupper. Variationer i forekomst og hyppighed af forskellige typer af cirkulationsspør på udvalgte genstande og på genstandsgrupper belyses i relation til produktionsdata og deponeringsdata. I kapitel 7 foretages en analyse af skattenes deponeringskontekst. Først analyseres den nære kontekst, dvs. skattenes eventuelle beholdere i afsnit 7.1. Herefter analyseres skattenes anlægskontekst i afsnit 7.2. Afsnittet rummer en diskussion af skattenes tilknytning til bopladser i afsnit 7.2.4. Endelig analyseres skattenes pladskontekst i afsnit 7.3. I denne del af analysen gives der en karakteristik af de lokaliteter, skattene er deponeret på. Afsnittene 7.1, 7.2 og 7.3 afsluttes med en diskussion af, om, og i givet fald hvordan, skattenes betydninger afspejles i henholdsvis skattenes nære kontekst, anlægskontekst og pladskontekst.

Alle data er ikke tilgængelige for alle skatte, og skattene indgår på forskellige niveauer i analysen afhængigt af dokumentationsniveau. Veldokumenterede, delvist dokumenterede og delvist tilgængelige skatte indgår i analysen af produktionsdata i kapitel 5. Analysen af cirkulationsdata i kapitel 6 bygger på veldokumenterede og delvist dokumenterede skatte. Endelig analyseres deponeringsdata i kapitel 7 med afsæt i de 22 veldokumenterede skatte, og med inddragelse af delvist dokumenterede og delvist tilgængelige skatte. I Pladsoversigt i kataloget findes en overblik over samtlige skattefund, der indgår i analysen samt en kort argumentation for hver skats kategorisering.

I kapitel 8 behandles skattene i en lokal og regional kontekst. De strømninger og forandringsprocesser, der er demonstreret via analysen af skattenes produktions-, cirkulations- og deponeringsdata i kapitel 5 til 7 perspektiveres til andre kildegrupper på Bornholm og til Bornholms naboer i Østersøen. Diskussionen belyser skattenes agens i det økonomiske, sociale, kulturelle og symbolske felt, og diskuterer magtforhold, kristendom, økonomi, handel, indvandring, kulturel forandring, socialt netværk og mobilitet.

Endelig konkluderes det i kapitel 9, at det gennem analyse af skattenes biografiske kronologi er muligt at udskille forskelle i akkumulerings- og deponeringsstrategier. Skattene er samlet ved netværk, handel og togter, og deponeret som opsparing, råmateriale og offer. Det er ved anvendelse af en multikonktextuel metode muligt at belyse menneske bag skattene. De personer, der har akkumulerede, håndterede og deponerede sølv på Bornholm omfatter mænd og kvinder, krigere, handlende, sølvsmede, bønder og elite. Endvidere kan det konkluderes, at skattene havde agens i Bornholms overordnede magtfelt, at skattene skabte social mobilitet, fungerede som mediator mellem mennesker og guder, og var agenter i etablering og vedligehold af økonomiske og sociale netværk lokalt og regionalt.

2. De multikausale skatte

Som den forskningshistoriske diskussion i afsnit 2.1. vil demonstrere, er den eksisterende vikingetidsforskning ofte kendetegnet ved at fremhæve én singular tolkningsramme for skattenes akkumulering og deponering. Da udgangspunktet for afhandlingen er, at årsagen til skattenes akkumulering og deponering er mangefacetteret, er der brug for et alternativt teoretisk perspektiv på skattenes betydning. I afsnit 2.2 præsenteres Bourdieus betragtninger om økonomisk, kulturel, social og symbolsk kapital som et brugbart teoretisk udgangspunkt for tolkningen af skattenes multikausale betydninger.

2.1. Enten eller – studier af vikingetidsskatte

Afhandlingen er naturligvis inspireret og influeret af tidligere forskning. Vikingetidsskatte som fænomen har tiltrukket stor forskningsinteresse inden for et bredt felt af forskere med baggrund i arkæologi, historie og numismatik, og en fokusering er derfor nødvendig. Med tanke på afhandlingens geografiske afgrænsning (afsnit 1.2), vil forskning i Østersøregionens og især Bornholms vikingetidsskatte blive diskuteret. Afsnittet er ikke en klassisk kronologisk gennemgang af forskningshistorien men nærmere et dyk ned i forskningshistoriske diskussioner og tolkningsmodeller, som er væsentlige i forhold til denne afhandling. Afsnittet inkluderer desuden en belysning og afklaring af forskellige termer, begreber og metoder, der har spillet en rolle i forhold til udforskningen af vikingetidens skattefund.

Depot, votiv, offer eller skat

Antologien *Danefæ - skatte fra den danske muld* (Andersen & Nielsen 2010) afspejler to divergerende forskningstraditioner. Samlinger af værdifulde genstande deponeret i sten-, bronze- eller tidlig jernalder kontekst betegnes som depot, offerfund eller votivfund, mens samlinger af værdifulde genstande deponeret i vikingetids eller middelalder kontekst betegnes skatte (Forsgren 2012, 170-71). Distinktionen ligger ikke kun i betegnelsen, men afspejler en grundlæggende forskningstradition, hvor samlinger af genstande tolkes ud fra rituelle motiver i forhistorisk perspektiv, men ud fra økonomiske motiver i historisk perspektiv (Forsgren 2012, 168-71). Samlinger af særlige og værdifulde genstande fundet i moser har i arkæologien siden 1865, hvor arkæolog J. A. Worsaae tolkede jernalderens våbenofferfund som religiøse nedlæggelser, været tolket i lyset af den rituelle sfære, og er som sådan betegnet votiv eller offerfund (Worsaae 1865, 57, se f.eks. Hedeager 1999). Det rituelle aspekt har derimod fyldt meget lidt i den numismatiske forskning. Dette træder f.eks. meget tydeligt igennem i historiker og numismatikere K. Grønder-Hansens afhandling fra 2000, hvor skatte fundet i vådområder tolkes ud fra et rent økonomisk perspektiv, som tilfældigt mistede skatte. Argumentationen er, at da det var vanskeligt at generhverve skatten i vådområdet, må deponeringen være sket uforsætligt (Grønder-Hansen 2000, 170-72). Arkæolog B. Hårdh foretager i sin afhandling fra 1976 en klar sondring mellem skattefund, der betegnes som en formue, en kapital, der er nedlagt med henblik på generhvervelse, og offerfund, der er henlagt til guderne, uden generhvervelse for øje (Hårdh 1976, 7). Hun følger arkæolog B. Stjernquist, der argumenterer for at anvende depot som en neutral betegnelse, der både dækker over skattefund og offerfund (Stjernquist 1963, 19-21). Da arkæolog S. Müller i 1897 præsenterede en tvedeling af samlinger af værdigenstande, blev betegnelsen depotfund anvendt for en samling af værdier deponeret i jord eller vand med henblik på generhvervelse, mens en samling af genstande henlagt uden generhvervelse for øje, blev betegnet som offer – eller votivfund (Müller 1897, 380). Hvad enten betegnelserne depot, votiv, offer eller skat anvendes, synes de alle at inkludere en form for forudindtaget tolkning. Når jeg igennem afhandlingen anvender betegnelsen skat eller depot, er det alene i betydningen en samling af værdier, der er nedlagt samtidigt.

Både skat og depot opfattes i denne afhandling som neutrale betegnelser uden tolkningsmæssige konnotationer.

Arkæolog og numismatiker C. von Heijne argumenterer for, at der ikke kan foretages en sondring mellem rituelle og profane deponeringer på baggrund af deponeringskonteksten. Hun anser den traditionelle sondring mellem rituelle deponeringer i vådområder og ved store sten, og funktionelle deponeringer i tilknytning til bopladser som ugyldig, idet hun mener, at begge fundkontekster kan rumme både rituelle og profane deponeringer (von Heijne 2004, 60-61). På linje med von Heijne mener jeg, at fundkonteksten ikke alene kan afspejle skattens betydning. Fundkonteksten kan dog i samspil med skattens interne struktur og sporene efter menneskers håndtering af genstandene anvendes som et afgørende element i tolkningen af skattens betydning.

Katalogisering og kontekstualisering

Tidlige værker om vikingetidsskatte havde fokus på det empirisk beskrivende, f.eks. numismatiker E. Persons (1935) *Svenska myntfynd från Vikingatiden*, historiker R. Skovmands (1942) *De danske skattefund* og arkæolog M. Stenbergers (1958) *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit*. Især inden for numismatikken fastholdt man denne tradition, og det primære formål med Galsters (1980) *Vikingetids møntfund på Bornholm*, og historiker og numismatiker J.S. Jensens et al. (1992) *Danmarks Middelalderlige skattefund* var at katalogisere og tilgængeliggøre skattefundsmaterialet med særlig vægt på beskrivelse af mønterne. Numismatikens stærke empiriske tradition med fokus på systematisering og klassificering har ifølge arkæolog T. Zachrisson stået i vejen for analyser af sølvets rolle i et samfundsperspektiv (Zachrisson 1998, 12-13). Zachrissons kritik er til dels berettiget, da den numismatiske litteratur er domineret af publikationer, hvis primære formål er at præsentere en mønttype, et udmøntningssted eller fund fra et større eller mindre geografisk område. Indsamling og præsentation af materialer prioriteres fremfor for kontekstualisering. Der kan argumenteres for, at den manglende perspektivering betyder, at disse værker i sig selv ikke bidrager med nye kulturhistoriske perspektiver. Omvendt ville et studie som f.eks. denne afhandling ikke være mulig uden dette grundarbejde.

Arkæolog F. Audy kritiserer den numismatiske forskning for manglende fokusering på mønternes brugsspor (Audy 2018, 23-25). Det fremhævede eksempel er møntsmykker, der udgør det empiriske fokus i hans ph.d. afhandling *Suspended Value* (Audy 2018). Han argumenterer for, at numismatikens og arkæologiens fokusering på mønter som kilde til præcise dateringer og økonomiske forhold har ført til, at møntsmykker er blevet overset eller ligefrem ignoreret som en selvstændig fundkategori. Han fremhæver eksempler, hvor møntsmykkers ophæng er blevet fjernet, for at numismatikeren kunne få adgang til de "vigtige" data (Audy 2018, 24). Heldigvis er 1960-ernes praksis med at fjerne ophæng fra omdannede mønter ikke gældende i dag. Dette ændrer ikke ved, at numismatikeren stadig er identifikation af møntens produktionstid og -sted. Årsagen er ikke kun en fossiliseret forskningstradition, som det er antydnet af Audy og Zachrisson, men et spørgsmål om efterspørgsel på mønternes unikke egenskaber i forhold til en præcis identifikation af produktionstid og -sted. Kronologi er en af grundpillerne i arkæologi, og mønter er den eneste arkæologiske fundgruppe, der ofte kan dateres inden for få år.

For et diakront studie som nærværende afhandling, hvor skattefund deponeret over en 300-årig periode analyseres og perspektiveres til det omkringliggende samfund, er mønternes unikke produktionsdata afgørende for stort set alle dele af analysen. En meget stor del af afhandlingsarbejde har netop derfor

Figur 1. Et interessant eksempel på en sekundært modificeret mønt er denne sammensyede samanide dirhem fundet på Kobbegård lokaliteten. Mønten er knækket, perforeret langs den fragmenterede kant og syet sammen igen med sølvtråd. Handlingen giver ikke umiddelbar i et vægt- eller møntøkonomisk perspektiv, og der ligger formentlig en for os uigennemskuelig social eller symbolsk handling bag den sammensyede mønt. Fundnr: BMR 3792x1, Foto: T.B. Christensen, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA)

bestået i en klassificering af de 12.521 mønter, der indgår i skattene. Personligt kan jeg ikke se mig fri for at føle ærgrelse over, at kun 57 ud af 133 mønter i Rosmannegård SV-skatten kan dateres, da mønterne er fragmenteret i små stykker, eller føle en vis irritation, når en mønts motiv er så ødelagt af pecks og bøjninger, at produktionstid og -sted ikke kan identificeres, for jeg går derved glip af vigtig information. På den anden side er det netop i brugsporene, at afhandlingens hovedpersoner "vikingeskattens mennesker" træder frem.

Cirkulationssporene tilfører et ekstra informationslag, der afspejler vikingernes håndtering og opfattelse af genstanden, figur 1. Det er heri den levende historiefortælling ligger. Arkæologerne F. Kemmers' og N. Myrbergs (2011, 89-95) opdeling af mønters fire kontekstuelle stadier, der afspejler forskellige faser af mønternes biografi, heriblandt menneskers håndtering og deponering af mønter, udgør en vigtig inspirationskilde til afhandlingens metode. I afhandlingen indtager inklusion, analyse og relation af produktionsdata, cirkulationsdata og deponeringsdata en nøgleposition.

Arkæologi og kontekst

Arkæologiens indflydelse på det, man kan kalde den kontekstualiserende numismatik, er markant. Her er konteksten afgørende for tolkningen af møntfundene. Arkæolog M. Östergrens afhandling fra 1989 *Mellan stengrund och stenhus: Gotlands vikingatida silverskatter som bopladsindikation*, er et pionerarbejde inden for genren. Östergren påviser boplads spor på 13 ud af 16 udgravede lokaliteter (Östergren 1989, 51, 54, fig. 40)⁷. Med afsæt i udgravningsdata udskiller hun en række kriterier, som hun anvender som bopladsindikatorer. Hun angiver, at tilstedeværelsen af mindst to af disse kriterier ud over et skattefund påviser, at lokaliteten rummer en boplads (Östergren 1989, 55-56, fig. 40). På baggrund af resultaterne af selvudførte detektorafsøgninger på 82 lokaliteter, hvoraf 74 udgjorde fundstedet for et skattefund, anføres det, at 93 % af skattefundene var deponeret på bopladser. På baggrund af udgravnings- og metaldetektorafsøgningsresultaterne konkluderer Östergren, at hovedparten af skattefundene på Gotland formentlig var deponeret under gulvet i beboelseshuse. Hun tolker skattene som aktive skatte, hvor ejeren tog og returnerede genstande henholdsvis før og efter handelsrejser. Hun forklarer skattens manglende generhvervelse ved en traumatisk hændelse for ejeren under en udlandsrejse, der betød, at skatten ikke kunne generhverves. Östergren afviser dermed den ellers fasttømrede opfattelse, at skatte blev begravet i jorden uden for huse, i stedet mener Östergren at man skal tolke skattene som gemt væk eller skjult (Östergren 1989, 248).

⁷ Gruszczynski 2019, 26-27 har påvist en uoverensstemmelse mellem Östergrens tekst, hvor det angives at 14 lokaliteter er udgravet, og det faktiske antal udgravede lokaliteter angivet i fig. 40.

Efterfølgende kritiske vurderinger har sat spørgsmålstegn ved Östergrens metode. Via en detaljeret gennemgang af Östergrens data har Zachrisson og arkæolog G. Svedjemo påvist, at henholdsvis 11 og 21 lokaliteter, der af Östergren er angivet som bopladser, ikke lever op til hendes egne kriterier for bopladser (Zachrisson 1998, 119-20, Svedjemo 2014, 114). Senest har arkæolog J. Gruszczynski underkastet det gotlandske skattefundmateriale en fornyet analyse. Han afviser yderligere eksempler på sammenhæng mellem skatte og bopladser; blandt andet fremhæves, at flere af skattene er deponeret i gravkontekst eller ved markskel, samt at nogle af de registrerede bopladsindikatorer ikke kan dateres til vikingetid/tidlig middelalder, og derfor ikke bør relateres til de deponerede skatte. Gruszczynski angiver, at der kun kan argumenteres for en sammenhæng mellem skattefund og boplads på ca. halvdelen af Östergrens undersøgte lokaliteter (Gruszczynski 2019, 26-28). Den velunderbyggede kritik ændrer ikke ved det faktum, at Östergren demonstrerede, at analyser af den arkæologiske kontekst kan bidrage med nye tolkningsmuligheder, og selv når der tages hensyn til den nævnte kritik, fastslår analysen, at en væsentlig del af skattene kan knyttes til bopladsaktiviteter. I von Heijnes korpus værk om sydsandinaviske vikingetidsskatte argumenteres der for, at skattene ikke deponeredes i huse, men på bopladser i tilknytning til huse (von Heijne 2004, 58-59). Problemerne i Östergrens arbejde består grundlæggende i, at en overgribende enstrengt tolkning søges for samtlige skatte. Ikke alle skatte, men et udvalg af skatte kan knyttes til bopladser. Et andet kritikpunkt er, at Östergren knytter deponeringen af skatte til beboelseshuse (Östergren 1989, 248). Östergrens udgravede lokaliteter udgør ca. 1 % af det estimerede antal vikingetidslokaliteter på Gotland (Gruszczynski 2019, 26). I langt de fleste tilfælde er sammenhængen mellem boplads og skattedeponering foretaget på baggrund af overfladefund. Det er imidlertid problematisk at anvende pløjelagsfund som evidens for, at skatten var deponeret i et beboelseshus. Ofte kan fundene ligeledes skyldes andre aktiviteter på bopladser. Baggrunden for at knytte skatte specifikt til beboelseshuse er dermed spinkel.

I denne afhandling bygges der videre på erfaringerne fra udforskningen af de gotlandske skattefund, idet flere af de ovenfor skitserede problemstillinger vedrørende skattens kontekst adresseres. I forhold til det bornholmske materiale kan de 34 udgravede lokaliteter med vikingetidsskatte anvendes som udgangspunkt for en nuanceret analyse af skattefundenes kontekst. Med afsæt i et casestudie af seks bornholmske skatte har jeg tidligere argumenteret for at inddele lokaliteterne i tre overordnede kategorier: 1) skatte deponeret centralt på bopladser, 2) skatte deponeret i udkanten af bopladser og 3) skatte deponeret i områder uden andre arkæologiske levn. Tesen er, at skattene inden for de enkelte kategorier udviser forskellige strukturelle træk, der afspejler deres betydning (Ingvardson 2019, 35). Tesen vil blive afprøvet i afhandlingen (afsnit 7.2.4).

Enkeltfund eller skattefund

Metaldektektorarkæologiens fremmarch har på mange måder vendt op og ned på det arkæologiske fundbillede. Som anført ovenfor har detektorarkæologien blandt andet flyttet fokus fra skattefund deponeret i vådområder til skattefund deponeret i forbindelse med bopladsaktiviteter. En præmis for detektorarkæologien er, at sporene efter de forhistoriske aktiviteter på detektorpladserne kun findes med metaldektektor, hvis den arkæologiske kontekst er ødelagt, som oftest af landbrugsaktiviteter. Det er sporene efter mange forskellige forhistoriske og historiske aktiviteter, der er blandet sammen og bliver fundet i pløjelaget, som udgør det detektorfundne materiale på en lokalitet (Watt 2000, 92-96, Horsnæs et al. 2013, 3-7, Henriksen 2016, 69-72). På Bornholm har de omfattende metaldektektorundersøgelser dermed ikke alene betydet en kraftig forøgelse af antallet af vikingetidsskatte, det har også betydet en

eksplosiv tilvækst i antallet af enkeltfundne genstande fra jernalder og vikingetid (Watt 1998, 205-207, Nielsen 2000, 99). Men henblik på at kortlægge skattenes interne struktur er det vigtigt at adskille genstande fra skattefundene fra genstande, der tilskrives andre aktiviteter på lokaliteterne.

Von Heijne anvender i sin afhandling fra 2004 en opdeling af møntfundene i enkeltfund, serier af enkeltfund og skattefund. Hun definerer serier af enkeltfund som en samling af genstande inden for et specifikt område, der ikke er deponeret eller tabt samtidigt (von Heijne 2004, 45). Som von Heijne selv fremhæver, kan det være vanskeligt at afgøre, om en gruppe af genstande fundet inden for et givent område er tabt eller deponeret enkeltvis eller sammen. Hun anfører, at problematikken især er gældende på Bornholm, der rummer mange møntrige lokaliteter, men argumenterer for, at man gennem analyser af mønternes indbyrdes placering og datering, kan afgøre, om mønterne tilskrives serier af enkeltfund eller et skattefund (et sluttet fund) (von Heijne 2004, 45). Det er vanskeligt at afkode hvilke overvejelser, der ligger til grund for von Heijnes inddeling af fundene i kataloget. En tilsvarende problematik gør sig gældende i denne afhandling. Af fundspredningskortene i appendiks 1.1 fremgår det, at lokaliteterne ofte rummer en markant koncentration af sølvgenstande, samt en eller flere genstande, hvor det er vanskeligt at afgøre om de skal inkluderes eller ekskluderes af skatten. I arkæolog H. Horsnæs', historiker M. Märchers og arkæolog M. Vennersdorfs diakrone analyse af møntfundene fra Bornholms Vester Herred (Horsnæs et al. 2013) tages problematikken om enkeltfund versus skattefund op til fornyet overvejelse. Horsnæs et al. advokerer for en flerstrengt metode, når mønter og andre genstande vurderes i forhold til deres tilknytning til skattefund. De mener følgende parametre bør overvejes (Horsnæs et al. 2013, 15):

- fundenes udbredelse, herunder indbyrdes relation samt relation til det øvrige fundmateriale på lokaliteterne
- sammensætningen af fundtyper
- forholdet mellem antallet af mønter og andre genstande, der potentielt indgår i en skat sammenholdt med antallet af øvrige fund fremkommet på lokaliteten
- overensstemmelse eller forskelle mellem genstandenes bevaringstilstand

I afhandlingen anvendes disse metodiske parametre i vid udstrækning. Genstandenes bevaringstilstand er dog ikke registreret systematisk og indgår ikke i vurderingen. Metoden bygger ikke på absolut målbare parametre og knyttes i høj grad til individuelle vurderinger. Det er derfor afgørende, at man præsenterer de overvejelser, der ligger til grund for tolkningerne. Diskussionen vil blive taget op i afsnit 3.1.

Krig og handel

Sølvets rolle i samfundet er gennem de sidste ca. 150 år behandlet ud fra forskellige forskningsperspektiver. Krig som årsag til skattedeponeringer og handel som årsag til erhvervelse af sølv har været to markante tolkningsmodeller. I 1926 fremførte historiker og numismatikker S. Bolin sin tese om, at deponerede skatte afspejlede tider med krig og ufred (Bolin 1926, 209). Argumentationen tog afsæt i den enorme mængde deponerede skatte under Skånske krig, 1675-79 (se også Jonsson 2011). Der kan ikke være tvivl om, at det netop var de blodige begivenheder, der udspillede sig i 1670'ernes Skåne, der førte til det enorme antal skattedeponeringer, og som sådan er Bolins argumentation overbevisende. Det, der her vil blive sat spørgsmålstegn ved, er, om Bolins tolkning kan appliceres som en generel model for skattedeponeringer. Følges denne afhandlings tese, vil nogle skatte være deponeret på grund af frygt, mens

andre blev deponeret ud fra andre bevæggrunde. Målet er at udskille de karakteristika, der afspejler de forskellige bevæggrunde.

Bolins krigstese vandt stor tilslutning. En blandt mange følgere var numismatiker G. Hatz⁸. Mens han ser ufred som den dominerende årsag til deponering af skatte, ser han handel som det vigtigste middel til at opbygge skatte (Hatz, G. 1974, 143-150). G. Hatz teoretiserende betragtninger omkring skattefundenes forskellige faser tilføjer et interessant aspekt. G. Hatz argumenterer for at skelne mellem årsagen til skattefundenes opbygning (Schatzbildung) og skattefundenes deponering (Schatzvergrabung). Derved bringer han implicit skattens biografi ind i tolkningen. En sådan deling vil blive appliceret i afhandlingen, hvor analysen opdeles i skattens akkumuleringshorisont og deponeringsbegivenhed (afsnit 3.2.1).

Handel og økonomi udgjorde de altdominerende tolkningsrammer igennem hele 1900-tallets skattefundsforskning. Allerede i 1897 fremførte numismatiker H. Hildebrand, at det store antal skatte deponeret i 900- og 1000-tallet var et udtryk for øget handel (Hildebrand 1897). På samme vis taler Stenberger, Östergren, og Gruszczynski for, at hovedparten af det importerede sølv på Gotland kom til øen via handel (Stenberger 1958, 307–319, Östergren 1989, 244, Gruszczynski 2019, 247-50). De fremhæver Gotlands strategiske placering på en af de store øst-vest gående handelsruter tværs over Østersøen som årsag til Gotlands enorme mængder af deponeret sølv i vikingetiden, der også på Gotland strækker sig frem til ca. 1150 (Gustafsson 2013, 18). Derimod anfører historiker P. Sawyer pirateri som den vigtigste kilde til sølvimporten på Gotland, mens numismatikerne M. Blackburn og K. Jonsson konkluderer, at de gotlandske sølvskatte blev samlet både via handel og plyndringstogter (Blackburn & Jonsson 1981, 161–184, Sawyer 1982, 144–147). Ligesom Gotland ligger Bornholm midt i Østersøen, og et essentielt emne er, om denne geografiske placering havde indflydelse på sølvets import og deponering, og i givet fald hvornår og hvordan. Var vikingetidens bornholmere en integreret del af Østersøens kontaktnetværk, eller en isoleret enklave? Von Heijnes omfattende analyse af skatte fra perioden ca. 800-1130 viser tydeligt, at Bornholm ikke skal ses i relation til Danmark, men i stedet i relation til Østersøregionen (von Heijne 2004, 153-160). En perspektivering til Bornholms "naboer" i Østersøen vil blive integreret i afhandlingen.

Skovmands afhandling fra 1942 udgør den første samlede publicering og analyse af danske vikingetidsskatte. Gotland havde indtil da været det primære studieområde inden for skandinavisk skattefundsforskning, men med Skovmands afhandling kom det danske, og herunder det bornholmske materiale i spil. Skovmand var ligeledes stor tilhænger af Bolins tese og anlagde den monokausale tolkning, at hovedparten af skattene var erhvervet som krigsbytte og deponeret som følge af krig (Skovmand 1942, 183-198). Skovmands holistiske metodiske tilgang til skattene ved inddragelse af både mønter, smykker og bærer, samt hans blik for den sekundære bearbejdning af genstandene fremstår som moderne og fremsynet. Han skelner f.eks. mellem hele smykker i høj kvalitet, der tolkes som krigsbytte, mens fragmenterede smykker tolkes som betalingsmiddel erhvervet via handel (Skovmand 1942, 200). Med afsæt i de itubrudte smykker placerede Skovmand Bornholm i en handelszone mellem Skåne, Pommern og Lolland-Falster, og bragte også det geografiske aspekt i spil (Skovmand 1942, 216-217). I tråd med denne afhandlings hovedtese relaterer Skovmand skattens struktur (hele versus itubrudte genstande) til tolkningen af skattene ud fra synspunktet, at skatte med forskellige karakteristika har forskellige

---

⁸ Når der i afhandlingen alene henføres til Hatz, refereres der til V. Hatz.

betydninger. Skovmands relativt ensidige fokusering på krig som årsag til både erhvervelse og deponering af sølv står milevidt fra denne afhandlings udgangspunkt: at skattene indgik i både økonomiske, sociale, kulturelle og symbolske sammenhænge (kapitel 1).

Hele og halve

Overordnet set er vikingetidens skatte ofte sammensat af flere forskellige genstandsgrupper som hele og/eller fragmenterede mønter, smykker og barrer. I et forskningshistorisk perspektiv har mønterne indtaget en dominerende rolle i litteraturen. Årsagen er måske, at de besidder en ekstra dimension, idet de er genstande forsynet med en tekst, og dermed både er en arkæologisk og historisk kildegruppe, der ofte kan knyttes til bestemt sted, en snævert begrænset periode samt i visse tilfælde til specifikke historiske personer. Mønters særlige karakteristika falder dermed i tråd med den fokusering på handel, økonomi, konge og krig, der har præget forskningen i vikingetidsskatte. Som nævnt havde Skovmand blik for skattenes øvrige genstandstyper, men ellers har det i høj grad været arkæologer, der har interesseret sig for smykker og barrer i skattene (Se f.eks. Stenberger 1947). Først med Hårdhs afhandling *Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden* (Hårdh 1976), blev smykkematerialets betydning for alvor inddraget i diskussionen af skattenes tolkning. Med Hårdhs analyser blev det klart, at alle genstandsgrupper var afgørende for tolkningen af skattene. Ud over at sætte fokus på smykker, var afhandlingen banebrydende, idet genstandenes sekundære bearbejdning blev sat i centrum.⁹ For første gang i skandinavisk skattefunds forskning blev menneskers modificering af sølvgenstande en integreret del af tolkningen. Hårdhs afhandling havde ligesom mange forudgående værker et økonomisk sigte, men som noget nyt blev genstandenes fragmenteringsgrad anvendt i tolkningen af fundene. Hårdh argumenterer for, at genstandens vægt og fragmenteringsgrad samt det procentvise forhold mellem møntet og ikke-møntet metal i skattene afspejler sølvets rolle og anvendelse i vikingetiden. I sit regionale økonomiske studie fra 1996 demonstrerer Hårdh, at det fragmenterede sølv cirkulerede som betalingsmiddel i definerede vægtstandarder inden for bestemte regioner (Hårdh 1996, 94-130). Hun udskiller Skåne, Blekinge, Bornholm og det slaviske område som et homogent økonomisk område, hvor fragmenteringsgraden i skattene kulminerede omkring 1000, og faldt efter 1020 (Hårdh 1996, 104-111). Hårdhs klart definerede formål er at afdække, hvordan sølv blev brugt som betalingsmiddel i forskellige regioner (Hårdh 1996, 14). Hun ser forskelle i skattenes komposition (deponering af halsringe versus deponering af brudsølv) som udtryk for forskellige økonomiske systemer (Hårdh 1996, 84).

Hårdh nævner flere gange muligheden for, at nogle skatte tolkes som rituelle deponeringer. En nøje dokumentation af skattenes fundomstændigheder opsættes som en forudsætning for en sådan tolkning, og da oplysninger om skattenes fundomstændigheder oftest mangler, forfølges dette spor kun sporadisk (Hårdh 1996, 94-130). Man kan måske med rette fremføre, at det omvendte også er gældende. Altså, at det er nødvendigt at kende fundomstændighederne for at tolke skattene i et økonomisk perspektiv. Jeg vil sætte spørgsmålstegn ved, om en skat, der indeholder brudsølv, per definition tolkes som en opsparing af betalingsmidler, der er deponeret med generhvervelse for øje. De bornholmske skattes ofte detaljerede dokumentation af deponeringsomstændigheder understøtter en analyse, hvor der skelnes mellem forskellige deponeringsårsager. Med henblik på at afsøge alternative tolkningsmuligheder af

---

⁹ Hårdh anfører Kiersnowskis (1956) vægtanalyser på 133 pommerske skatte deponeret mellem 850-1200 som sin primære inspirationskilde.

brudsølvsatte anlægges der i kapitel 6 et differentieret syn på de fragmenterede genstande, og resultaterne diskuteres i kapitel 7 i relation til deponeringsdata.

Historiker M. Jankowiak kobler også fragmenteringen af mønter til transaktioner, men i modsætning til Hårdh knytter han fragmenteringsgraden til importfasen. Ifølge Jankowiak afspejler fragmenteringen afstanden mellem produktionssted og importsted, ikke målt i kilometer, men i antal gange mønten har skiftet hænder. Fragmenteringen tolkes som en form for besegling af en handel svarende til arkæolog C. Kilgers tolkning af pecks (Kilger 2006, 464, Jankowiak 2019, 27-28). I modsætning til Hårdh, der tolker fragmenteringen som udtryk for handel i deponeringsområdet, mener Jankowiak, at mønterne fragmenteredes, inden de nåede deponeringsområdet (Jankowiak 2019, 21-23). Argumentationen bygger på analyser af fragmenteringen af islamiske mønter, hvor en lav fragmenteringsgrad ifølge Jankowiak viser, at dirhems er kommet til Estland og Gotland via få transaktioner, og herfra er transporteret videre rundt om Østersøen til Fastlandssverige, videre til det vestlige Østersøområde (Skåne og Østdanmark inkl. Bornholm) og endelig til det sydlige Østersøområde (Polen), hvor den gennemsnitlige fragmenteringsgrad er højst (Jankowiak 2019, 21-24). At islamiske mønter ikke blev fragmenteret i deponeringsområdet, fremgår ifølge Jankowiak af, at dirhems med lang cirkulationstid ikke er mere fragmenterede end dirhems med kort cirkulationstid (Jankowiak 2019, 24-25). Han anfører, at fragmenterede mønter forsvinder fra skattene i begyndelsen af 1000-tallet, og han relaterer denne ændring til skiftet fra islamiske til vesteuropæiske mønter i skattene, der afspejler en ændret organisering af handel (Jankowiak 2019, 28-29). Jankowiaks entydige fokusering på islamiske mønter svækker hans argumentation. Han tager ikke hensyn til fragmenteringsgraden af andre materialegrupper; – som Hårdh demonstrerer, kulminerer fragmenteringsgraden i skatte på Bornholm netop i de første årtier af 1000-tallet, hvor vesteuropæiske mønter begynder at dominere møntmaterialet (Hårdh 1996, 104-111). Jankowiak afslutter da også sin artikel med en opfordring til at inddrage skattenes øvrige materialegrupper i en tilsvarende analyse – en opfordring der vil blive taget op i afhandlingens afsnit 6.1.1, hvor fragmenteringsanalyser af alle genstandsgrupper vil indgå.

Kristendom

I det tidlige 1900-tal indtog det religiøse aspekt en fremtrædende plads i diskussionen af sølvskattenes deponeringsårsager og deponeringsskikkens ophør. Skattedeponeringer blev tolket i lyset af den såkaldte Odins Lov, beskrevet i *Ynglinga Saga* og *Egils Saga*. Skattene var gemte formuer, der kunne generhverves, når ejeren kom til Valhal efter en ærefuld død på slagmarken (Se f.eks. Almgren 1900, 229-32 og Lindqvist 1920, 77-80). Det rituelle aspekt vandt ikke stor tilslutning, og frem for alt Bolins krigstese fra 1926 sporede forskningen i en anden retning, se ovenfor (Bolin 1926, 209).

Inden for de sidste årtier har rituelle og symbolske aspekter vedrørende skattedeponeringer igen vundet indpas. Arkæolog L. Thunmark-Nylén pustede i 1986 nyt liv i det religiøse aspekt. Hun tog udgangspunkt i 70 skatte på Gotland, der i Stenbergers katalog fra 1958 optræder med en deponeringskontekst som ved sten, under sten eller ved/i vådområder. Thunmark-Nylén anfører, at ældre skatte var deponeret under mindre sten, mens yngre skatte var deponeret ved større sten (Thunmark-Nylén 1986). Hun knytter forskellen i deponeringspraksis til indførslen af kristendommen. Thunmark-Nylén argumenterer for, at tanken om jordisk gods i efterlivet forsvinder med kristendommen. De "hedenske skatte" tolker hun som personlige skatte, der var deponeret med generhvervelse i efterlivet for øje (Odins lov). Disse skatte

betegnes af Thunmark-Nylén som passive; da de ikke skulle generhverves (før i efterlivet), og det var derfor ikke nødvendigt med en synlig markering af deponeringsstedet (Thunmark-Nylén 1986, 24). De blev derfor deponeret under mindre sten. De "kristne skatte" tolker Thunmark-Nylén som familieopsparinger, og hun argumenterer for, at de var aktive skatte, hvor ejeren kunne tilføje eller reducere efter behov. Da også efterkommere skulle kunne genfinde skatten, var det nødvendigt med en synlig markering af skattens deponeringssted, f.eks. i form af en stor sten (Thunmark-Nylén 1986, 24). Thunmark-Nylén anfører for de personlige skatte:

"...kan depositionstillfället beräknas till högst omkring en halv mansålder efter tpq, det vill säga att han tidigast som mogen ungdom varit aktiv importör och senast i övre medelåldern utfört deponeringen. Med ett tal som ca 30 år efter tpq som depositionstillfälle kommer man då till slutsatsen, att hedniska privatskattedepositioner upphör någon gång mot slutet av 900-talet. Den förmögna socialgrupp, som kan lägga silver i depå inför livet efter detta, har då tydligen blivit kristen." (Thunmark-Nylén 1986, 26).

Det rituelle aspekt af deponeringsskikken er et relevant og kærkommet indspark i den ellers meget økonomisk fikserede litteratur om skattefund, men Thunmark-Nyléns argumentation bygger på en oversimplificering af både deponeringsskikken og kristningsprocessen. Hendes angivelse af, at skattene er deponeret ca. 30 år efter tpq dateringen, er ikke underbygget. Som det er diskuteret i kapitel 5, er noget sølv deponeret kort efter akkumulering, mens andet sølv er deponeret lang tid efter akkumulering. Hvis skattefundene tolkes med afsæt i kristendommens indførelse, er det endvidere nødvendigt med en mere nuanceret diskussion af emnet. Ændringer i gravskikken demonstrerer, at indførelsen af kristendommen medførte et ændret syn på materielle goder i efterlivet. Men som arkæolog C. Ljungs analyse af tidlig kristne gravmonumenter og runesten demonstrerer, er kristendommens indførelse mangefacetteret og med store regionale forskelle. Et gennemgående træk er, at indførelsen af kristendommen var en langvarig proces. I Uppland og på Öland anvendes gamle "hedenske" gravpladser som begravelsessted for kristne i 1000-tallet og begyndelsen af 1100-tallet, og på Gotland findes der gravlagte på kirkegårdene, der har fået personligt udstyr med i gravene (Ljung 2016, 170-171). De bornholmske gravpladser Slamrebjerg, Runegård, Munkegård og Nordre Grødbygård, hvor først nævnte er anlagt i slutningen af 900-tallet og i funktion i 1000-tallet, mens sidstnævnte er i brug i anden halvdel af 1000-tallet (Svanberg 2003, 125-26, Naum 2008, 207-8), udviser både hedenske og kristne elementer, og afspejler en gradvis implementering af kristne impulser i gravskikken (Lihammer 2007, 247-250) (afsnit 8.4.2). Der er ikke belæg for et så hurtigt og skarpt trosskifte, som Thunmark-Nylén foreslår, og den observerede forskel i deponeringskonteksten for skattefund nedlagt omkring 1000-tallet synes ikke at være knyttet til indførelsen af kristendommen.

Zachrisson anvender Fjenneslev kirkes stiftelseskalkmaleri som illustration på, at indførelsen af kristendommen havde indflydelse på skattedeponeringer. På kalkmaleriet overrækker en stormand, formentlig Asser Rig, en kirke, mens hans hustru, Inge, overrækker en snoet guldring. Zachrisson argumenterer for, at indførelsen af kristendommen betød, at økonomisk overskud ikke længere blev deponeret i skatte, men i stedet blev anvendt til kirkebyggerier og donationer til kirken (Zachrisson 1998, 215-216). Scenen fra stiftelsesmaleriet afbilleder medlemmer af Danmarks absolutte elite, Hvideslægten, og scenen afspejler ikke nødvendigvis virkeligheden på Bornholm.

Historiker J. Widmaier og arkæolog J. Dieckmann kommer frem til en tilsvarende tolkning på baggrund af empirisk funderede analyser af skattedeponeringer og kirkebyggerier på Gotland. Widmaier og Dieckmann analyserer kristendommens indvirkning på skattedeponeringer ud fra en kultursociologisk vinkel. Den

sociale praksis at kanalisere sit ressourceoverskud over i deponerede skatte ændres ved indførelsen af kristendommen, og i stedet kanaliseres overskuddet over i kirkebyggerier og ofringer i kirken (Widmaier & Dieckmann 2016, se også Wienberg 2004, 286-288). Argumentationen er overbevisende, og en markant nedgang i skattedeponeringer i løbet af 1100-tallet på Gotland falder sammen med initieringen af kirkebyggerier i samme periode.

Arkæolog og numismatiker S. Gullbekk forbinder ligeledes kristendommens indførelse med ændringer i deponeringspraksis. Gullbekk fremhæver, at kristendommen medførte en konceptuel forandring, der havde indvirkning på deponeringspraksis. Mens værdier ifølge Odins lov kunne anvendes i efterlivet, ses der i kristendommen en klar adskillelse mellem jordisk gods og spirituel frelse. Materiel velstand var i rejsen gennem skærsilden og ved indtrædelsen i himmelen uden betydning (Gullbekk 2019, 91-94). Gullbekk taler dog om etableringen af en "spirituel økonomi" i forbindelse med kristendommens indførelse, og han ser den udbredte praksis med ofringer i kirker som en væsentlig aktør og drivkraft i indførelsen af møntøkonomi i middelalder (Gullbekk 2019, 94-100).

Med afsæt i casestudier af seks bornholmske skatte har jeg tidligere argumenteret for, at vikingetidsskatte ikke skal opfattes som et samlet fænomen, og jeg mener således ikke at en fælles deponeringspraksis kan appliceres for alle skatte (Ingvardson 2019, 40-54). Mens kristendommen måske kan relateres til afslutningen af skattefundsfænomenet, synes den religiøse vinkel således ikke at udgøre en fyldestgørende tolkningsramme for deponeringspraksisser i før-kristne samfund.

Gender og social lim

I gennem ca. 100 år var vikingetidens kvinder usynlige i skattefundsforskningen, men dette ændredes i 1990-erne - i hvert fald i vores skandinaviske søsterlande. Arkæolog B. Arrhenius fremhæver, at en stor del af kvindens morgengave og medgift bestod af ædelmetal. Hun knytter dermed potentielt en del af skattefundene til kvinder (Arrhenius 1992). Arkæolog S. Sindbæk fremhæver sølvets rolle som "social lim" og betoner dødsfald og giftemål som to sociale begivenheder, hvor rigdomme blev udvekslet. Sindbæk foreslår, at kvindens familie ved giftemål betalte en medgift, og at manden/mandens familie betalte en brudepris. Han argumenterer med henvisning til eksempler fra islandsk, norsk og svensk tidlig middelalderlig lovgivning for, at disse værdier muligvis var kvindens ejendom og udgjorde en retslig sikkerhed i tilfælde af skilsmisse (Sindbæk 2011, 46, 54-55).¹⁰ Skattene fungerede således både som medie i etableringen af sociale netværk og som økonomisk sikkerhed.

En særlig type af skandinaviske skatte viser stærke paralleller til inventaret i vikingetidens kvindegrober. Skattene indeholder ofte kvindelaterede smykker og er kendetegnet ved et centralt spænde, der kan have forskellige udformninger f.eks. trefliget, rundt eller aflangt. Denne type af skatte benævnes derfor som type midtspænde depoter (Kilger 2008b, 325-334, Myrberg 2008, 130- 132; 2009b, 133-138). Desuden indgår der typisk perler, armringe og mønter omdannet til smykker. Som det mest spektakulære eksempel kan den norske guldskat fra Hoen fremhæves. Skatten indeholder et frankiske trefliget spænde, der udgør skattens midtspænde, halsringe, armringe, hængesmykker, mønter med ophæng og perler (Fuglesang & Wilson 2006). Geografiske og kronologiske forskelle i skattenes sammensætning synes at være snævert

---

¹⁰ Sindbæk henviser til den islandske lovsamling *Grádás*, den svenske *Äldre Västergötalagen* og den norske *Gutatingslov*.

knyttet til geografiske og kronologiske forskelle i gravinventaret. I løbet af første halvdel af 900-tallet ændres f.eks. formen på det centrale midtspænde fra treflignet til rundt. Hvilket er dokumenteret i gravmaterialet (Brøndsted 1936). Denne ændring ses også i midtspænde depoterne. På Gotland afviger kvindedragten fra det øvrige Skandinavien, og her er gravmateriale såvel som midtspænde depoter karakteriseret af brakteater, filigranperler, armringe, ringnåle, og lokalt producerede bronzehænger; i de tilfælde, hvor spænder optræder, er det i form af rygknappfibler eller dåseformede spænder (Kilger 2011, 325-334). Koblingen mellem de særlige kvindeskatte (midtspænde depoter) og gravinventaret i kvindegrov er overbevisende (Kilger 2008b, 325-334, Myrberg 2008, 130-132; 2009b, 133-138). Årsagen til, at disse genstandskombinationer i visse tilfælde deponeres i gravkontekst og i andre tilfælde deponeres i skattekontekst, er uklar. Er gravgaverne en social konstruktion i forbindelse med gravlæggelse? Er skattene en social konstruktion i forbindelse med deponering? Er midtspænde depoter eksempler på kvindens morgengave og ejendom i livet såvel som i døden? Koblingen mellem gravinventaret og skattene illustrerer, at skatte med bestemte kombinationer af genstande (temaskatte) kan reflektere social identitet hos de mennesker, der håndterede dem. Myrberg og Kilger fremhæver, at andre typer af temadepoter vil kunne udskilles (Kilger 2011, 334-335, Myrberg 2009b, 142-143). Ovennævnte spørgsmål og problemstillinger vil forfølges i afhandlingen med udgangspunkt i analysen af det bornholmske materiale. Er det muligt at foretage en kobling mellem skattens struktur/kontekst og skattens betydning/anvendelse?

Med henvisning til Gotlands restriktive arvepolitik i 1700-, 1800- og 1900-tallet, hvor det var lovbestemt, at kun én måtte arve gården, argumenterer arkæolog M. Burström for, at et brudeprissystem regulerede gårdsdelinger på Gotland i vikingetiden (Burström 1993, 34-35). Burström drager paralleller til arvepolitiken i nyere tid, der skulle sikre, at gårdene ikke blev delt mellem flere personer ved arv. Formålet var at fastholde gårdens størrelse på et rentabelt niveau, og var nødvendig på grund af øens begrænsede landbrugsareal. Arvepolitikken havde den indvirkning, at ægteskabsalderen på Gotland i 1700-, 1800- og 1900-tallet var relativt høj, da giftemål først blev indgået, når man skulle arve gården. Det havde også den effekt, at børnetallene blev holdt nede. Da der kun måtte være en arving til gården, blev gårdens øvrige børn kompenseret i et medgiftssystem (Burström 1993, 34).

Burström foreslår, at det også i vikingetiden var nødvendigt at forsinke ægteskabsalderen, således at det barn, der arvede gården, først blev gift, når driften af gården skulle overtages. Til at regulere ægteskabsalderen forestiller han sig et system, hvor samfundets ældre mænd styrede fordelingen af ædelmetaller. Unge mænd var tvunget til at tjene de ældre mænd, f.eks. ved at arbejde på deres skibe, indtil de havde tjent en passende sum til brudepris (Burström 1993, 35-37). Burström henviser til beregninger, der angiver, at der blev deponeret seks skatte på hver gotlandsk gård mellem 900-1100 (Carlsson, D. 1983, 36). Det vil sige, at der blev deponeret en skat hver ca. 33. år, hvilket ifølge Burström svarer til ca. en skat per generation. Han anvender disse beregninger som argumentation for, at en ny skat blev deponeret, hver gang et nyt ægteskab blev indgået, og at ægteskabsalderen på Gotland var 30-35 år. Dette forklarer ifølge Burström også, at skattene forblev deponerede; når først ægteskabspagten var indgået, havde skattene opfyldt deres formål og forblev deponerede på brudens forældres gård (Burström 1993, 36-37). Burströms model bygger, ud over forholdene i nyere tid, på Östergrens argumentation for, at vikingetidsskattene var deponeret på gårdene, men som nævnt må Östergrens resultater revideres og nedtones, hvilket svækker Burströms ræsonnement.

Et yderligere argument mod Burstöms model findes i arkæolog S. Thedéens analyse af gravinventaret i de gotlandske kvindegrave. På baggrund af ændringer i inventaret udskiller Thedéen tre sociale aldre i udviklingen fra pige til kvinde i vikingetiden (800-1050). Piger i alderen 0-5 år blev gravlagt med få perler, i alderen 5-15 år begravedes de med en stor mængde perler (100-250), men fra 15-20 års alderen falder antallet af perler i kvindegrave til under 50 (Thedéen 2008, 85-91). En markant forskel er tillige, at hvide perler var forbeholdt aldersgruppen 5-15/20 år. Antallet og sammensætningen af perler synes dermed at afspejle social alder frem for f.eks. økonomisk status. Alderen 5-15/20 kan opfattes som en form for mellemstadiet mellem barn- og voksenalderen. Thedéen foreslår, at de hvide perler havde en symbolsk betydning knyttet til jomfruelighed. Når en pige gik ind i den næste livsfase, som seksuel moden kvinde, mistede de hvide perler deres symbolske betydning og blev fjernet (Thedéen 2008, 85-91). Om skiftet ved 15-20 års alderen skal ses i relation til sociale eller biologiske forandringer som menstruation, ægteskab, det første barn eller indtrædelse i voksenlivet er uvist, men det er værd at bemærke, at det ikke er muligt at spore forandringer i den sociale identitet ved 30-35 års alderen, hvilket taler imod, at gotlandske kvinder i vikingetiden, som foreslået af Burström, indgik ægteskab på dette tidspunkt. Thedéens analyser er dermed i modstrid med Burströms tolkning.

Kilger bevæger sig til dels i samme spor som Burström. Med afsæt i *Guta lagen*, den gotlandske lov nedskrevet i starten af 1200-tallet, fremfører han, at kvinder ikke kunne arve jord. En gift kvinde kunne betragtes som gæst i sin mands hus (Kilger 2019, 134). I *Guta lagen* beskrives *haimfylgi* som de ejendele, kvinden tog med sig ved giftemål, og det anføres, at *haimfylgi* kunne returneres til kvindens fødested i tilfælde af mandens død. *Haimfylgi* kan betragtes som en form for pant, der deponeredes ved ægteskab, og som symboliserede alliancen mellem to gårde. Så længe alliancen bestod, forblev værdierne deponeret, og dette fremhæves som en mulig forklaring på det store antal deponerede skatte på Gotland (Kilger 2019, 134-135). En væsensforskel på de to foreslåede systemer af henholdsvis Sindbæk og Kilger er, at sølvet i Sindbæks tolkning ejes af kvinden, mens det i Kilgers tolkning ejes af gården/familien. Forskellen er muligvis reel, idet der er en klar forskel på formuleringen i danske og norske lovtekster, der beskriver kvinder og mænds fælleseje, hvilket ikke er tilfældet i *Guta lagen* (Kilger 2019, 134).

Burströms og Kilgers tolkninger forudsætter, at vikingetidens familiestruktur lignede middelalderens familiestruktur. Men faktum er, at vi ikke ved, om dette var tilfældet. Det er ikke en urimelig tanke, at kristendommens indførelse medførte ændringer i den sociale struktur, og kristendommens patriarkalske monogame ideal kan ikke nødvendigvis appliceres på vikingetiden. Man skal derfor være varsom med at anvende middelalderlig eller eftermiddelalderlig lovgivning som tolkningsramme for vikingetidens skattefund.

De præsenterede tolkninger er knyttet til kvindens rolle som allianceskaber, og kvinden optræder ikke som aktiv aktør i hverken erhvervelse eller distribution af værdier. Det er således mænd, der tolkes som aktører i ophobning, distribuering og deponering af sølv. En undtagelse er Kilger og Myrbergs analyse af midtspændende depoter, der i kraft af deres kobling til kvindegrave knyttes til kvinder.

Der er en tendens til, at vikingetidsskatte bevidst eller ubevidst tolkes som genderspecifikke. Andre arkæologiske genstandsgrupper tolkes generelt som genderspecifikke, våben relateres f.eks. til mænd, mens tenvægte knyttes til kvinder. Tolkningen af det arkæologiske materiale er præget af historiens patriarkalske verdenssyn. Ingen ville sætte spørgsmålstegn ved, at Birka graven Bj 581 udstyret med sværd, økse, spyd, pile, kniv, to skjolde, to heste og spillebrikker var en højstatus krigergrav, hvis skelettet var en

mand. Det er derfor tankevækkende, at når osteologiske og dna analyser indikerer, at den gravlagte var en kvinde, sættes der spørgsmålstegn ved den gravlagtes status (Hedenstierna-Jonson et al. 2017, Westen 2017). Birka graven viser, at genderperspektivet bør anvendes med forsigtighed. Som udgangspunkt opfatter jeg vikingetidsskatte som genderneutrale, og jeg mener, at sølv i vikingetiden potentielt havde agens for både mænd og kvinder. Genderproblematikken er et interessant spørgsmål i forhold til at belyse, hvem der håndterede og deponerede sølv, og vil blive diskuteret i analysen.

Ejerskabsmarkering og ritual

I Zachrissons analyse af skattefundenes relation til det omgivende landskab i Uppland og Gästrikland fremsættes den idé, at nogle skattefund på linje med runestenene er placeret på ejerskabsgrænser. Skattefundene har ifølge Zachrisson fungeret som en form for værn og/eller markering af gårdens jorde (Zachrisson 1998, 112-17, 201-204). Som Zachrisson selv pointerer, kan det empiriske materiale i hendes undersøgelsesområde ikke underbygge tesen på grund af mangel på viden om skattefundenes arkæologiske kontekst. Spørgsmålet om skattes deponering med eller uden generhvervelse for øje er ligeledes behandlet af Gruszczynski (Gruszczynski 2019). I hans landskabskontekstuelle analyse af skattefund fra Mälernområdet, Gotland og Pommern argumenterer han for, at små skatte oftere blev deponeret uden beholder end store skatte, og at manglen på beholder reflekterer, at skatten blev deponeret uden generhvervelse for øje. Små skatte defineres forskelligt inden for de respektive områder i Gruszczynskis analyse. På Gotland er skatte under 600 g oftere deponeret uden beholder end større skatte. I Pommern ses en tilsvarende grænse mellem skatte deponeret uden og med beholder ved 250 g. I Mälernområdet er billedet ikke entydigt, men ifølge Gruszczynski ses en overvægt af skatte uden beholder blandt skatte under 400 g (Gruszczynski 2019, 73-74, 134-136, 186-88). Årsagen til deponering af de relativt små skatte uden beholdere søger han i den kulturelle/rituelle sfære, idet ejerskab af/offer til nyopdyrkede marker fremhæves som en udbredt rituel deponeringspraksis (Gruszczynski 2019, 253-255). Som Gruszczynski selv gør opmærksom på, er den metodiske fremgangsmåde ikke uden problemer, da den delvis bygger på negativ bevisførelse af de manglende beholdere. Gruszczynskis inddragelse af jordbundsanalyser i forhold til bevaringsforholdene omkring skattene styrker dog tolkningen (Gruszczynski 2019, 57-65, 126-132, 175-182). Denne afhandlings detaljerede analyse af skattenes deponeringsomstændigheder på udgravede lokaliteter vil danne udgangspunkt for en diskussion af Gruszczynskis resultater og tolkning (afsnit 7.2).

Det er flere gange i løbet af dette afsnit italesat, at det altdominerende økonomiske fokus, der prægede 1900-tallets skattefundsforskning, bør udfordres og nuanceres. Jeg kan dog ikke tilslutte mig arkæolog A. Carlsson, der tolker alle former for vikingetidsdeponeringer som rituelle. Carlsson tilskriver mønter, smykker, sølv, bronzeskrot, jernbarrer, vægtlodder og vægte rituel magt. Sølvskatte såvel som håndværksaffald deponeret på eller nær bebyggelse, ved havneområder og i områder med håndværksaktiviteter tolkes som bevidste rituelle deponeringer, hvor generhvervelse ikke var hensigten (Carlsson, A. 2015, 229–244). En ensidig fokusering på det rituelle aspekt er ligeså vel som en ensidig fokusering på det økonomiske aspekt i opposition til afhandlingens multikausale udgangspunkt.

I hovedparten af de værker, der her er diskuteret, ses en tendens til at indkapsle skattene i én specifik tolkningsramme. Min tese er, at hver skat har sin unikke historie, der er nøje knyttet til den eller de person(er), der har samlet, håndteret og deponeret den, og det, jeg søger, er derfor en multikausal

tolkningsramme. I afsnit 2.2 vil jeg argumentere for, at Bourdieus kapitalbegreb kan anvendes som referenceramme for en multikausal tolkning af Bornholms vikingetidsskatte.

2.2. Økonomisk, kulturel, social og symbolsk kapital - skattenes multikausalitet

Analysens udgangspunkt er, at skattenes struktur og kontekst afspejler skattenes relation(er) til og betydning(er) for den eller de person(er), der samlede, ejede og deponerede dem. Fokus bliver dermed lagt på relationen mellem skat og ejer, mellem ting og menneske. Skattene er skabt som følge af menneskers mere eller mindre bevidste valg; deltagelsen i et vikingetogt, gennemførelsen af en handelsrejse eller indgåelsen af et ægteskab resulterede f.eks. i erhvervelse af genstande, som kunne indgå i skatten. Omvendt påvirkede skatten menneskets liv, som det f.eks. er illustreret på Veda-runestenen i Uppsala. Her fortælles om Ärimund, der købte en gård for de rigdomme, han havde erhvervet i Øst (Zachrisson 1994, 325; 2017, 126), figur 2. Rigdommene, der potentielt var sølv, påvirkede Ärimunds hverdag og hans sociale position, idet den muliggjorde købet af en gård. Inspireret af aktør-netværksteorien (ANT), ser jeg både mennesker og ting, ejer og skat som aktører i et netværk af relationer (Latour 2008). Man kan diskutere, om mennesker og ting er ligeværdige aktører. Et essentielt spørgsmål er, om aktøren bevidst påvirker sine omgivelser, om både mennesker og ting agerer (Bille & Sørensen 2012, 62-63). Ärimunds rigdomme er passive, indtil Ärimund tager en beslutning om at købe en gård. Men rigdommene har indflydelse på Ärimund, da han ikke har mulighed for at agere uden at have råderet over rigdommene.

Et interessant fænomen i forhold til spørgsmålet om agens er det, der inden for numismatikken kaldes vikingetidens sølvstrømme. Der refereres til den store mængde af islamiske dirhems produceret i Kalifatet, der importeres til Skandinavien i løbet af 900-tallet. I tankerne ser man en strøm af sølv, der uden menneskelig påvirkning strømmer fra Kalifatet til Skandinavien. Man taler sågar om flere bølger af islamiske mønter, der rammer det Skandinaviske område (se f.eks. Jensen 2004, 460-61, Sindbæk 2005, 217, Kilger 2008a, 221, Moesgaard 2018c, 132-142). Retorisk tildeler man sølvet agens. Sølv er naturligvis ikke strømmet til Skandinavien på egen hånd, og mennesker har uden tvivl spillet en afgørende rolle i transporten af sølvet. Men tilstrømningen af samanide dirhems til Østersøområdet i begyndelsen af 900-tallet var betinget af fundet af nogle store sølvforekomster i det central-asiatiske område, der gav den samanidiske emir Isma'il ibn Ahmad (892-907) mulighed for i år 892/93 at iværksætte en

Figur 2. Klippestrykning med runeristning, der fortæller om Ärimund, som "købte denne gård for rigdomme erhvervet i Øst". Klippen findes ved Veda i Angam nord for Stockholm på gårdens gravfelt (<https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar>, besøgt 16/10-2019). Foto: M. Källström

omfattende udmøntning (Noonan 2001, 135, Kilger 2008a, 235). Sølvarerne påvirkede dermed emirens handlemåde, der, som illustreret på Veda-stenen, potentielt påvirkede den sociale struktur i Skandinavien, idet rigdomme erhvervet i øst betød forskellen på, om man kunne købe sig jord eller ej. Jeg vælger derfor at følge antropolog A. Gell's definition, at en agent er det, som har en effekt på sine omgivelser (Gell 1998, 20-21). I Gell's definition behøver der ikke at ligge en bevidst handling bag en agents påvirkning, og mennesker og ting kan indgå i en indbyrdes relation med en gensidig påvirkning af hinanden (Gell 1998, 21-23).

Skatte og menneskene bag skatte opfattes som agenter, der påvirker hinanden og deres omgivelser, og vice versa. Skattens relation(er) til de mennesker, der samlede, håndterede og deponerede dem, er dermed betinget af, hvordan både mennesker og ting agerer. Dette knytter an til min tese om, at de bornholmske vikingetidsskatte ikke er et ensartet fænomen. Forskelle i skattens struktur og deponering afspejler forskelle i skattens betydninger. Det er således muligt gennem en analyse af skattens struktur og deponering at afkode, hvilke relationer skattene havde til de personer der samlede, håndterede og deponerede dem (afsnit 1.1). Bourdieus tanker om kapital og felt tilbyder en inspirerende ramme for den multikausale kontekstuelle tolkningsramme, jeg søger.

Et felt beskrives af Bourdieu som en kampplads, hvor aktører kæmper om at opnå kontrol over den kapital, der gør sig gældende i det givne felt. Bourdieu beskriver fire forskellige former for kapital: økonomisk, social, kulturel og symbolsk. Økonomisk kapital giver magt i det økonomiske felt, social kapital i det sociale felt, kulturel kapital i det kulturelle felt, mens symbolsk kapital giver ejeren magt i det religiøse felt (Bourdieu & Wacquant 2009, 29, 84-89).

"...en hvilken som helst form for kapital....[har] kun værdi, fordi der eksisterer et spil og et felt, hvor det særlige kort [kapital] kan bruges.....Når man taler empiri, er det to sider af samme sag at udgrænse et felt og identificere de former for kapital, der er gyldige i det, ...hvorved man kan se, at de to begreber kapital og felt ikke kan forstås uafhængigt af hinanden." (Bourdieu & Wacquant 2009, 86 oversat af H. Silberbrandt).

Bourdies forskellige kapitalformer indgår i et overordnet magtfelt, hvor økonomiske og politiske ressourcer fungerer som en form for trumfkort. Kontrollen over disse trumfkort giver ejeren magt til at ændrer spillereglerne inden for alle felter.

"Mange af de konflikter, der udspiller sig i det overordnede magtfelt, handler om værdifastsættelsen....mellem forskellige kapitalformer, hvor det overordnede mål er at tilspille sig magten over staten, det vil sige over de økonomiske og politiske ressourcer, der gør det muligt at påvirke alle spil [felter] ved at ændre de regler, der spilles efter." (Bourdieu & Wacquant 2009, 87 oversat af H. Silberbrandt).

Inspireret af Bourdieu kan mit udgangspunkt, at forskellige typer af skatte havde forskellige betydninger, og at samme skat potentielt havde flere relationer til de personer, der akkumulerede, håndterede og deponerede dem, konkretiseres til følgende spørgsmål: Havde skattene indflydelse på den økonomiske, kulturelle, sociale og symbolske kapital? Tilførte skattene de menneskelige aktører økonomisk, kulturel, social og/eller symbolsk kapital? Skattene ses dermed som potentielle aktører ikke kun i det økonomiske, men også det kulturelle, sociale og symbolske felt.

Tolkningen af skattene som elementer i Bourdieus kapitalsystem søges afklaret gennem en analyse af skattens struktur i samspil med den arkæologiske kontekst. Jeg kan kun tilslutte mig Bourdieu, når han fremfører, at det er i samspillet mellem teori og empiri, at vi kan nå til nye erkendelser (Bourdieu &

Wacquant 2009, 23-24). Det var f.eks. først, da jeg sad fysisk med mønterne fra Store Frigård II-skatten, jeg erkendte, at en særlig form for bøjning kunne relateres til én persons særlige måde at håndtere sølv på ved transaktioner (afsnit 4.2.1.3). I praksis kan koblingen mellem teori og empiri være vanskelig at indramme. For at illustrere, hvordan Bourdieus tanker om kapital i denne afhandling fungerer som inspiration i tolkningen af vikingeskattens relationer til menneskene bag, har jeg med udgangspunkt i de tolkningsretninger, der er diskuteret i afsnit 2.1, formuleret nedenstående fire mulige scenarier, der tager afsæt i konkrete fund. Eksemplerne er konstrueret for at illustrere, hvordan tolkningen af sølvskatte kan knyttes til mange former af kapital, og dermed også udfylde mange forskellige relationer. Den meget tydelige adskillelse mellem de forskellige typer af kapital skal ikke opfattes skarpt som her præsenteret, men tjener blot som model for, hvordan skattens struktur og deponering kan relateres til forskellige kapitalformer. En skat kan forøge kapitalen for en eller flere personer og indenfor et eller flere felter. Som det vil fremgå af analysen i kapitel 4, kan de her præsenterede skatte relateres til flere forskellige former for kapital, eller sagt med andre ord, have flere forskellige betydninger og relationer, men for at tydeliggøre samspillet mellem struktur, deponering og kapital fremhæver eksemplerne her kun et enkelt aspekt af skattens multikausale betydning.

Økonomisk kapital: Ca. 340 hele og fragmenterede mønter, barrer, smykker og smelter blev i Gyldensgård SV-skatten deponeret i den nordlige ende af et treskibet langhus, der tolkes som beboelseshus (Katalognr:10). En stor del af genstandene bærer testmærker og/eller er bøjede, for nærmere diskussion af sekundær bearbejdning se kapitel 6. Skatten kan være samlet ved gentagne handelsrejser og deponeret i ejerens hus. Den kan tolkes som en aktiv skat, der kan defineres som en skat deponeret med delvis reinvestering ved fremtidige handelsrejser for øje. Skatten kan dermed være samlet og deponeret med henblik på at styrke ejerens økonomiske kapital (Ingvardson 2019, 42-53). Ejeren kan opnå økonomisk kapital i Bourdieus forstand, fordi han/hun kan anvende skatten inden for det økonomiske felt, f.eks. ved at bygge skibe og hyre mandskab, der kan generere yderligere økonomisk kapital. Skatten påvirker således ejerens økonomiske status.

Kulturel kapital: Et eksempel på, hvordan en skat kan udtrykke kulturel kapital, er gravfundet fra Rabækkegård. Her blev 15 dirhems, 2 bronze hængesmykker og 29 perler i 1874 fundet i en stenkiste, der var dækket af en høj (Galster 1980, 30-33, Horsnæs et al. 2013, 24). Hængesmykker, perler og en mønt med ophæng udgør formentlig en kvindes smykesæt, mens de resterende 14 mønter her tolkes som Bornholms ældste samanide skat (afsnit 5.3). Distributionen af de tidligste samanide dirhems i Østersøregionen byggede på personlige kontakter frem for organiserede handelsnetværk (Kilger 2008a, 236-37). Smykker og samanide mønter udstiller dermed ejerens omfattende netværk og/eller høje vidensniveau, idet personen kendte til fremmede kulturer og "verden udenfor". Smykker og møntskat er måske samlet for at udstille ejerens kontakter og viden i livet, og er deponeret med henblik på at demonstrere den afdødes kulturelle kapital i efterlivet. Investeringen af det materielle overskud i graven kunne dermed forøge den kulturelle kapital for både den afdøde og dennes slægtninge.

Social kapital: Eksemplificeres her ikke ved en enkelt skat, men ved en bestemt mønttype, der optræder i mange bornholmske skatte. Flere bornholmske skatte deponeret i første halvdel af 1000-tallet indeholder grupper af stempelidentiske Anglo-skandinaviske imitationer, der sandsynligvis er erhvervet og importeret på samme tidspunkt. De stempelidentiske mønter er fordelt i flere skatte, og de illustrerer indbyrdes relationer mellem de forskellige skatte på Bornholm (afsnit 5.4). Mønterne afspejler et komplekst system,

hvor udveksling og erhvervelse af sølv styrkede relationen mellem forskellige dele af det bornholmske samfund. Udvekslingen skabte eller forstærkede de sociale bånd mellem personer og familier. Sølv havde dermed agens i Bourdieus sociale felt, og styrkede den sociale kapital for de personer, der indgik i udvekslingen.

Symbolsk kapital: Med et treflignet spænde, et fragment af en armbinding og 45 islamiske mønter, hvoraf en stor del er hele og omdannet til smykker, kan Buddegård kategoriseres som et midtspænde depot med tilknytning til den kvindelige sfære. Skatten er deponeret i et område uden bopladsspor i en lavning ved en å (Katalognr:3). Det treflignede spænde er foldet sammen og ca. halvdelen af mønterne er bøjet én gang. Dette afspejler potentielt en bevidst "destruering" af genstandene inden deponeringen (afsnit 6.2.). Sammenholdt med skattens deponering i et område uden bopladsspor, kan deponeringen af skatten tolkes som en rituel handling, måske et offer til guderne, med henblik på at styrke kvindens symbolske kapital. Som det fremgår af eksemplet, inkluderer jeg rituel praksis i det symbolske felt.

Opfattelsen af den sociale virkelighed er underlagt strukturelle begrænsninger. Aktører med forskellig baggrund – eller habitus, har forskellige systemer af opfattelse og forståelse (Bourdieu 1990, 131). En genstand, f.eks. en islamisk dirhem, demonstrerer økonomisk kapital i det område, hvor den er produceret og anvendt som mønt, men når den omdannes til et smykke og deponeres i en grav i Skandinavien, har mønten måske skiftet betydning og demonstrerer kulturel kapital. De bornholmske vikingetidsskatte består af mange forskellige typer af genstande produceret i mange forskellige områder. Opfattelsen og forståelsen af en genstand skifter over tid og rum, influeret af den konstruerede sociale realitet den befinder sig i – både i forhistorisk tid og i nutiden. Min opfattelse og forståelse er influeret af min baggrund. Min tolkning af Nordre Stensebygårdsskatten, der formentlig var deponeret i en grube med spor efter sølvsmedning, er influeret af min opfattelse af en sølvsmeds sociale kapital i vikingetiden. Blev sølvsmedning udført af omrejsende specialister, bonden selv eller slaver? Hvor i det sociale hierarki hører sølvsmeden hjemme i vikingetiden?

Med afsæt i Bourdieus tanker om kapital og strukturs indflydelse på aktørers opfattelse af den materielle kultur, opstilles den præmis, *at skattenes struktur og kontekst afspejler skattenes relationer til og påvirkning af de personer, der har samlet, håndteret og deponeret dem*. Menneskene bag skattene kommer derved i centrum. Der er i litteraturen gjort få forsøg på at afdække menneskene bag skattene. En inspirerende undtagelse er Myrberg, der mener, at årsagen til skattenes deponering forstås ud fra sociale kategorier eller gender (Myrberg 2009a). Min tilgang til skattefundene kan måske opfattes som aktør eller individ fikseret, men i tråd med Bourdieu mener jeg, at aktøren/individet skal ses i relation til systemet/samfundet (Bourdieu & Wacquant 2009, 23). Bourdieu anvender ikke begrebet samfund, men opererer i stedet med felt. Skattene havde agens i og blev påvirket af det økonomiske, kulturelle, sociale og symbolske felt. Analysen af skattenes relation til den økonomiske, kulturelle, sociale og symbolske kapital vil i afhandlingen blive anvendt som udgangspunkt for en diskussion af det samfund, skattene blev samlet og deponeret i.

3. Skattenes repræsentativitet og indhold – en kildekritisk diskussion af metaldetektormaterialet

Det, der er i 1989 startede som et museumsinitieret og museumsstyret samarbejde mellem private detektorarkæologer og Bornholms Museum (afsnit 1), er med hjælp fra Danmarks meget liberale metaldetektorlovgivning i dag et samarbejde, der i høj grad foregår på de private aktørers præmisser. Detektorafsøgninger er derfor bestemt af detektorførerens egne præferencer og mulighed for at indgå aftaler med lodsejere. Det er naturligvis mest attraktivt at gå med metaldetektor, når man finder noget. Derfor er der en meget naturlig tendens til, at detektorafsøgningerne primært foretages på fundsteder, hvor sandsynligheden for at gøre fund er størst. På Bornholm er det ofte muligt at erkende vikingetidsbebyggelse på markoverfladen som følge af koncentrationer af lerklining og keramik. En sådan lokalitetstype er yndet blandt metaldetektorbrugerne, da chancen for at gøre fund her er stor. I forhold til analysen af den arkæologiske kontekst betyder det, at det må forventes, at skatte fundet centralt på bopladser er overrepræsenterede. Følges tesen om, at skattenes betydning afspejles i deponeringsomstændighederne, har denne praksis ligeledes betydning for analysen af skattenes betydning; det bliver så at sige den samme type af skatte, der oftest bliver fundet. Temaskatten Buddegård, der er tolket som et midtspændende depot (Katalognr:3 og afsnit 2.2), er et godt eksempel på, at et brud med den praksis eventuelt vil øge variationen af skattefundstyper. Buddegård blev fundet i et område, hvor der ikke tidligere var gjort arkæologiske fund og med, hvad man kan kalde atypiske topografiske forhold for metaldetektorafsøgninger på Bornholm. Egenvangskatten er et andet eksempel. Den blev fundet ved, at blot 15-årige Nicklas afsøgte sine forældres lille mark med sin nyindkøbte metaldetektor (Ingvardson & Laursen 2016). Et par af de mere erfarne detektorførere havde tidligere foretaget undersøgelser i området, men de havde koncentreret indsatsen blot få hundrede meter derfra, idet koncentrationer af brændt lerklining og keramik her antydede tilstedeværelsen af en hustomt fra vikingetiden. Egenvang adskiller sig markant fra Bornholms øvrige vikingetidsskatte ved primært at bestå af smykkefragmenter (afsnit 3.3). Fundet antyder, at den udbredte metaldetektorpraksis med at foretrække hustomter, kan have indflydelse på det samlede billede af skattenes profil.

Skattenes arkæologiske kontekst indtager en væsentlig rolle i tolkningen af skattenes betydninger. Med henblik på at inddrage den arkæologiske kontekst er det afgørende at stedfæste skattenes deponeringssted. Skattefund gjort efter 1980 er alle fundet ved metaldetektorafsøgninger, fordi skattens sluttede kontekst er blevet forstyrret af dyrkningsarbejde, og en del af genstandene derved er havnet i pløjelaget. Typisk findes en koncentration af sølvgenstande i pløjelaget; her angiver centrum af koncentrationen et omtrentligt deponeringssted. Det præcise deponeringssted søges herefter fastlagt ved afrømning af muldlaget i tynde lag ved maskinkraft. Mellem hver afrømning afsøges området med metaldetektor, og eventuelle fund indmåles. Når en del af skatten er bevaret *in situ*, kan det præcise deponeringssted fastslås.¹¹ Er hele skatten spredt i pløjelaget, kan det ikke med sikkerhed fastslås, hvor skatten var deponeret. Jeg har valgt at anlægge den præmis, at en tydelig fundkoncentration angiver et deponeringsområde. Viser spredningsanalysen f.eks. en tydelig fundkoncentration over en hustomt, angives hustomten som det sandsynlige deponeringssted. Som det er illustreret ved f.eks. Skovsholmskatten (Katalognr:24), skal stratigrafiske iagttagelser inddrages i spredningsanalysen. Ved Skovsholm fandtes en tydelig koncentration i pløjelaget. Det stod klart ved afrømning af muldlaget, at

---

¹¹ I Katalog:Lokalitetsoversigt er delvist *in situ* bevarede skatte angivet.

koncentrationen ikke angav deponeringsstedet, idet de islamiske mønter fandtes i de øverste dele af pløjelaget, mens der i de nederste dele fandtes en dansk penning fra 12-1300-tallet. Fundsituationen afspejler dermed, at hele eller dele af en skat i nyere tid er flyttet. Ved Skovsholm kan det sandsynliggøres, at det er sket ved sløjfning af en brønd i nyere tid.

Findes skatten kort efter forstyrrelsen af den sluttede kontekst, ligger genstandene ofte tæt sammen, men er destruktoren foregået over en længere periode, kan genstandene være spredt i et stort område. Dette er f.eks. tilfældet med Store Frigård II-skatten (Katalognr:30), hvor det ikke har været muligt at udpege et deponeringsområde. Munkegård lokaliteten (Katalognr:16) er et illustrativt eksempel på de metodiske problemer, det medfører. Området rummer en 900-tals skat fundet i 1864. En præcis beskrivelse af det oprindelige fundsted gjorde, at det i 1993 var muligt at genfinde det oprindelige deponeringssted, idet en koncentration af mønter blev lokaliseret på stedet. Efterfølgende detektorafsøgninger af området sandsynliggør, at jorderne omkring Munkegård formentlig rummer en eller måske to senere skattefund deponeret i 1000-tallet. I 2009 fandtes en sammenkittet klump af syv mønter og to stykker brudsølv syd for Munkegård I skattens sandsynlige deponeringsområde. Efterfølgende udgravninger viste, at klumpen må være flyttet i nyere tid som følge af landbrugsaktiviteter. Spredningen af sølvgenstandene på marken er så stor, at det er yderst vanskeligt at afgøre hvilke mønter, der hører til hvilken skat, og om nogle af mønterne eventuelt skal betragtes som enkeltfund (Ingvardson 2016, 136, Katalognr:16). Muligvis vil fornyede udgravninger afklare spørgsmålet.

Særligt skatte deponeret på bopladsområder udgør et metodisk problem, da det kan være vanskeligt at fastslå, om en genstand fundet i pløjelaget tilskrives skatten eller andre aktiviteter på bopladsen (von Heijne 2004, 41-46). Pæregård og Gyldensgård SV lokaliteterne rummer begge mønter i en sikker arkæologisk kontekst uden for skatten (Thorsen 2003, Vennersdorf 2004). Dette demonstrerer, at mønter har optrådt på bopladserne i andre sammenhænge. Udbredelsen af detektorfundne genstande på f.eks. Slamrebjerg illustrerer en anden metodisk udfordring. Som det fremgår af fundspredningskort App.11:Kort 21 er sølvgenstande spredt i et område, der ligeledes indeholder bronzer, guldgenstande og vægtlodder. Sølvgenstande er uden tvivl den hyppigst forekommende genstandsgruppe i vikingetidsskatte, men der findes f.eks. Borgeby skatten fra Skåne og Västra Skällö skatten fra Blekinge, der indeholder bly-, glas-, jern-, rav- og bronzegenstande samt vægte og vægtlodder (von Heijne 2004, 127). Sammensætningen af Borgeby og Västra Skällö skattene skal muligvis relateres til gravmateriale (von Heine 2004, 127), og de kan som sådan opfattes som temaskatte på linje med midtspænde depoter (afsnit 2.1). Det er derfor afgørende for tolkningen af skattenes relation til den økonomiske, sociale, kulturelle og symbolske kapital at fastslå, om andre genstandstyper skal inkluderes.

Tolkningen af skattenes indhold beror på en vurdering af genstandenes udbredelse og sammensætning. Dette giver en selvforstærkende tendens til at bekræfte det billede af deponeringspraksis, der er kendt i forvejen. Afviger en genstand fra "normalen", tolkes den som enkeltfund, se f.eks. diskussionen af fundet af Svend Estridsen mønter på Øster Rosendalegård, Tyskegård/Kannikegård og Munkegård (Bjerg 2016, 160-161). Den spektakulære Smedegård NØ skat, deponering I tydeliggør faren ved denne fremgangsmåde. Skatten er deponeret efter 1150 og indeholder mønter, smykker og barrer dateret til middelalder, men rummer tillige vikingetidsmønter, -smykker og -barrer (Grinder-Hansen et al. 2013, 142-154). Var genstandene ikke fundet *in situ* men spredt ud i pløjelaget, var Smedegård NØ, deponering I sandsynligvis tolket som to deponeringer; en middelalderskat og en vikingetidsskat. Med henblik på at styrke

tolkningsfundamentet for skattenes betydning og datering foretager jeg i afsnit 3.1. en diskussion af skattenes sammensætning og datering. Indeholdt i diskussionen er en vurdering af, om genstande fundet i pløjelaget tolkes som enkeltfund eller inkluderes i skattene.

3.1. Enkeltfund eller skattefund?

En stor del af de genstande, der tilskrives skattefundene, er fundet uden for sikker kontekst. Skattenes indhold beror dermed på en tolkning af, hvilke genstande der tilskrives skatten, og hvilke genstande der relateres til eventuelle andre aktiviteter i deponeringsområdet. Tolkningen er præget af en automatisering, hvor sølvgenstande inkluderes i skatten, mens bronzer, glasperler og andre genstandstyper ekskluderes. Tilsvarende tendens spores i et kronologisk perspektiv, hvor især yngre mønter fundet på samme lokalitet tolkes som enkeltfund. Målet med dette afsnit er at diskutere og om muligt besvare to spørgsmål:

- 1) Er det sandsynligt, at de bornholmske skatte indeholdt andre genstandsgrupper end sølvgenstande, såsom bronzer, guldgenstande og vægtlodder/balancevægte?
- 2) Er det sandsynligt, at skatte i nogle tilfælde foretager et "kronologisk spring" tidligt og/eller sent i akkumuleringshorisonten?¹²

Midlet til at besvare disse spørgsmål er en empirisk funderet analyse af genstandenes udbredelse. Når genstande er fundet i sluttet kontekst, kan det med sikkerhed afgøres, at de er deponeret sammen. I det øjeblik en genstand er bragt ud af skattens sluttede kontekst, beror dens tilknytning til skatten på en tolkning. Diskussionen vil derfor tage udgangspunkt i skatte, hvor hele eller dele af skatten er fundet *in situ* i sluttet kontekst (herefter *in situ* skatte).

I analysen af skattenes materialesammensætning er tre fundgrupper udvalgt: bronzer, guldgenstande, og vægtlodder/-dele (oftest vægtarme). De tre genstandsgrupper kan optræde i vikingetidsskatte fra andre dele af Skandinavien (afsnit 3). Ydermere findes flere tilfælde blandt det bornholmske materiale, hvor bronzer og guldgenstande ligger spredt i samme område som sølvgenstandene. I forhold til vægtlodder er det tidligere påvist, at der findes en sammenhæng mellem vægtlodder af "vikingetype" (sfæriske med flade poler og polyhedriske) og skattefundspladser på Bornholm (Aarslev 2010, 342-343, Ingvardson 2014, 333-334, Naum 2015, 72-74). Dele af balancevægte inddrages endvidere, da det vurderes, at fundtypen er tæt forbundet med vægtlodder af "vikingetype" (Ingvardson 2014, 330-332 med yderligere henvisninger). Endelig giver bronzer, guldgenstande og vægtlodder/-dele, i modsætning til f.eks. glasperler, udslag ved metaldetektorafsøgninger. Man kan derfor forvente, at bronzer, guldgenstande og vægtlodder/-dele er registreret efter omtrent samme metode som sølvgenstande på de undersøgte skattefundslokalteter.

Selvom det hører til sjældenhederne, er guldgenstande dokumenteret i vikingetidsskatte. Flere har argumenteret for, at guldskatte i højere grad end sølvskatte er deponeret i vådområder, og som sådan skal opfattes som rituelle skatte uden generhvervelse for øje (Hårdh 1996, 134, Zachrisson 1998, 117-118, Kershaw 2019, 229 med yderligere henvisning for det engelske område). Ifølge J. Kershaw skal guld i visse tilfælde opfattes som betalingsmiddel. Hun henviser til undersøgelser der viser, at guldringe ligesom sølvringe følger vægtstandarder, der indikerer, at guldet havde en todelt anvendelse som både smykke og betalingsmiddel (Kershaw 2019, 229-232). Endvidere argumenterer Kershaw for, at tilstedeværelsen af

---

¹² Begrebet akkumuleringshorisont og akkumuleringsfase er forklaret nærmere i afsnit 3.2.1.

fragmenterede guldgenstande som smykker, stænger og barrer viser, at guld i sjældne tilfælde indgik i et vægtøkonomisk system. Argumentationen underbygges med, at guldgenstande også bærer nicks og notches (Kershaw 2019, 232-244). Kershaw fremhæver, at itubrudt guld er sjældent forekommende i vikingetidsskatte (Kershaw 2019, 232). Det er af stor betydning at fastlægge, om guldgenstande kan relateres til skattene, da dette har indflydelse på tolkningen af den enkelte skats betydning.

Smedegård NØ, deponering II (Katalognr:28) er den eneste deponering blandt de her behandlede skatte, der er fundet i sluttet uforstyrret kontekst, og som dermed med sikkerhed kan siges at være komplet. Bolbygård, Kongens Udmark, Munkegård I, Skærpinge, Store Frigård I og Tornegård skattene er ligeledes fundet i sluttet kontekst i 1800-tallet eller det tidlige 1900-tal, men fraværet af moderne undersøgelsesmetoder og en selektiv indsamlingspolitik gør, at det i dag ikke kan fastslås, om hele skattens indhold er kendt. På de seks lokaliteter består materialet af en gruppe sølvgenstande, der med stor sandsynlighed skal tilskrives skatten, og som her betragtes som *in situ* fundne. Blandt skattenes mønter vil det dermed være muligt at be- eller afkræfte om, der findes eksempler i bornholmske skatte, hvor akkumuleringshorisonten tager et kronologisk spring. Ifølge de gamle registreringer og overleveringer, er der ikke fundet andet end sølv i skattene. Men jeg kan ikke med sikkerhed fastslå, om det skyldes det faktiske fundbillede, eller om det skyldes, at man ved registrering har udeladt genstande, der ikke var af sølv. Det måske fragmentariske billede betyder endvidere, at skattene ikke kan anvendes i forholdsanalyser, hvor f.eks. andelen af fragmenterede mønter undersøges (afsnit 6.1.1).

På 12 eftergravede lokaliteter var en del af skatten bevaret *in situ* (Katalog:Lokalitetsoversigt). På disse lokaliteter består materialet af en gruppe genstande, der med sikkerhed kan henføres til skatten (*in situ* fund) og en gruppe genstande, der måske hører til skatten (pløjelagsfund). Lillegærdeskatten blev lokaliseret med metaldetektor i 1989 og umiddelbart efter optaget af Bornholms Museum (Katalognr:15). Området er afsøgt med detektor, men er endnu ikke arkæologisk undersøgt. Det kan derfor forventes, at området rummer en væsentlig gruppe endnu ikke lokaliserede genstande, der oprindeligt var deponeret i skatten. *In situ* fundene vil blive afsøgt for eksempler på andre genstandstyper som bronzer, guldgenstande og vægtlodder/-dele samt for eksempler på kronologiske spring.

På efterundersøgte lokaliteter med *in situ* skatte kendes det præcise deponeringssted, og man må forvente en høj grad af dokumentation for lokalitetens øvrige fund. Lokaliteterne er derfor ideelle som udgangspunkt for spredningsanalyser.

Slutmønten indgår som et afgørende element i dateringen af skattene (afsnit 3.2.1). Det har derfor stor betydning, om en eller flere yngre mønter på lokaliteten enten inkluderes i eller ekskluderes af skattene. Da skattenes slutmønt anvendes i tpq dateringen af skatten, lægger jeg i analysen vægt på mønternes tidligste prægetidspunkt.

Efter disse indledende, kildekritiske overvejelser kan der nu foretages en genstandsanalyse i afsnit 3.1.1. og en kronologisk analyse i afsnit 3.1.2. Genstandsanalysen tager udgangspunkt i de *in situ* fundne genstande og afsøger hvilke genstandsgrupper, der er fundet i sluttet kontekst. Herefter foretages en korologisk analyse af de efterundersøgte lokaliteter, med henblik på at afdække spredningsmønstre for genstandsgrupperne: sølvgenstande, bronzer, guldgenstande og vægtlodder/-dele. Analysen afsluttes med en tolkning af, om skattene indeholder andet end sølvgenstande.

Den kronologiske analyse tager ligeledes udgangspunkt i de *in situ* fundne genstande. Det undersøges, om der blandt mønter fundet i sikker kronologisk kontekst optræder eksempler på mønter med en afvigende datering i forhold til resten af skattens mønter. Resultaterne herfra danner udgangspunkt for en analyse af kronologiske spring blandt pløjelagsmønter. Mønternes korologiske spredning indtager en afgørende rolle i tolkningen, og analysen foretages først på lokaliteter, hvor det præcise fundsted for skatten kendes, og efterfølgende på lokaliteter, hvor deponeringsstedet er mere usikkert. Ud over mønternes fundspredning inddrages skattens akkumuleringshorisont i tolkningen af, om en kronologisk "afvigende" mønt tilskrives skatten eller tolkes som enkeltfund.

Analysen munder ud i en tolkning af skattens slutmønter, der udgør fundamentet for en videre diskussion af skattens deponeringshorisont (afsnit 3.2). I afsnit 3.3. gives en oversigt over de bornholmske vikingetidsskattes kronologiske udvikling, samt et skema med skattens deponeringshorisonter, tabel 9.

3.1.1. Var bronzer, guldgenstande, vægtlodder og vægte deponeret i skattene?

Der kan ikke herske tvivl om, at sølvgenstande udgør den altdominerende fundgruppe i skattene, men andre genstandsgrupper kan ikke per automatik afvises. Som denne analyse vil vise, er andre genstandsgrupper formentlig i sjældne tilfælde deponeret i skatte, og giver et personligt indblik i de mennesker, der har samlet og deponeret skattene.

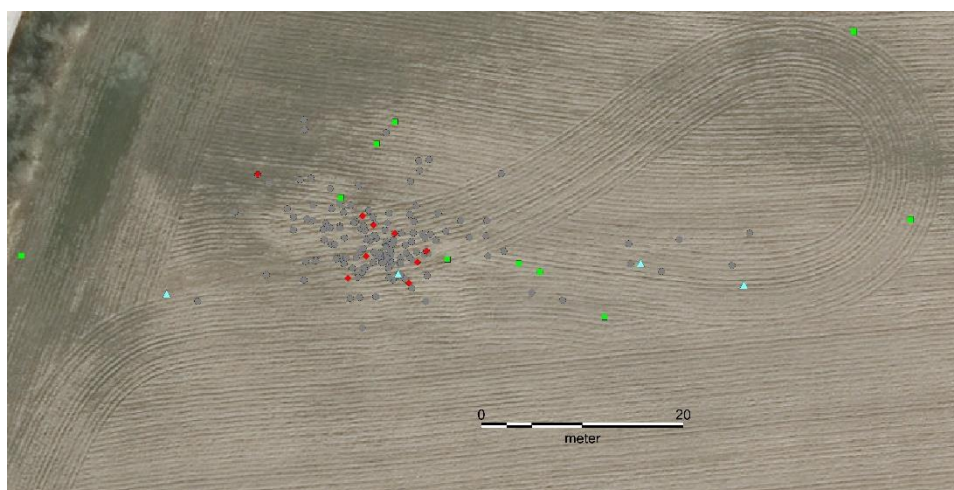
Med undtagelse af en guldfingerring deponeret i Smedegård NØ-skatten, består samtlige *in situ* fundne genstande af sølv. Alle sølvrelaterede fundkategorier, der anvendes i afhandlingen (afsnit 4.1), er desuden repræsenteret blandt de *in situ* fundne genstande, tabel 1.

Bronzer, guldgenstande og vægtlodder/-dele kan ikke dokumenteres blandt de *in situ* fundne genstande i skattene. Dette er ikke bevis for, at disse genstandstyper ikke oprindeligt var deponeret i de bornholmske skatte. Men det kan på baggrund af *in situ* fundene konkluderes, at sølvgenstande var den mest almindelige genstandsgruppe.

I analysen af, om en genstand skal inkluderes i en skat, er afstanden fra genstandens fundsted til skattens deponeringssted vægtet højt. Hvis en del af skatten er fundet *in situ* kan der angives et præcist deponeringssted, hvis ikke må et deponeringsområde estimeres ud fra koncentrationen af fund. Afstanden til deponeringssted eller -område kan ikke alene anvendes som indikation på, om en genstand skal inkluderes eller ekskluderes i skatten. Skattens genstande kan være spredt over store afstande. Fundspredningsmønstret skifter fra plads til plads afhængigt af f.eks. dyrkningsmetoder og pløjeretning. Hvilke genstande, der skal inkluderes i skatten beror derfor på en individuel vurdering af lokalitetens fundforhold.

	tpq	Barrer	Mønter	Personligt udstyr	Restsølv	Smelt	Smykker	Symbolske genstande
Skærpinge	962	6	36		68		19	2
Kongens Udmark	967	29	109		306	2	71	
Munkegård I	1002	10	804	4	70		58	1
Dalegård	1009		304	1	1			
Blykobbegård	1018	2	319	1	61	3	3	
Døvregård	1028		6			2		
Åbo	1029		15			1		
Skovvang	1035	2	675		33	30	10	
Gyldensgård SV	1035		140	2	6	4	2	
Nørremølle	1035	3	170	6	28	31	43	
Smørbygård	1042		9					
Bolbygård	1042		900		2	4	8	
Pæregård	1047	5	932	5	40	19	37	
Tornegård	1047		107		3		3	
Lillegærde	1048		20		4	9	1	
Kobbegård	1056		30		6		2	
Ahlesminde	1070		59		1	1		
St. Frigård I	1106	1	1241	1	10		6	
Smedegård NØ	1152	3	7		5	26	12	1
Antal i alt		61	5883	20	644	132	275	4

Tabel 1. Antal og fordeling af *in situ* fundne genstande i bornholmske skatte. Med undtagelse af en guldfingerring i Smedegård NØ-skatten består samtlige genstande af sølv. Samtlige fundkategorier er repræsenteret blandt *in situ* fundene. Fundkategorierne er defineret i afsnit 4.1.

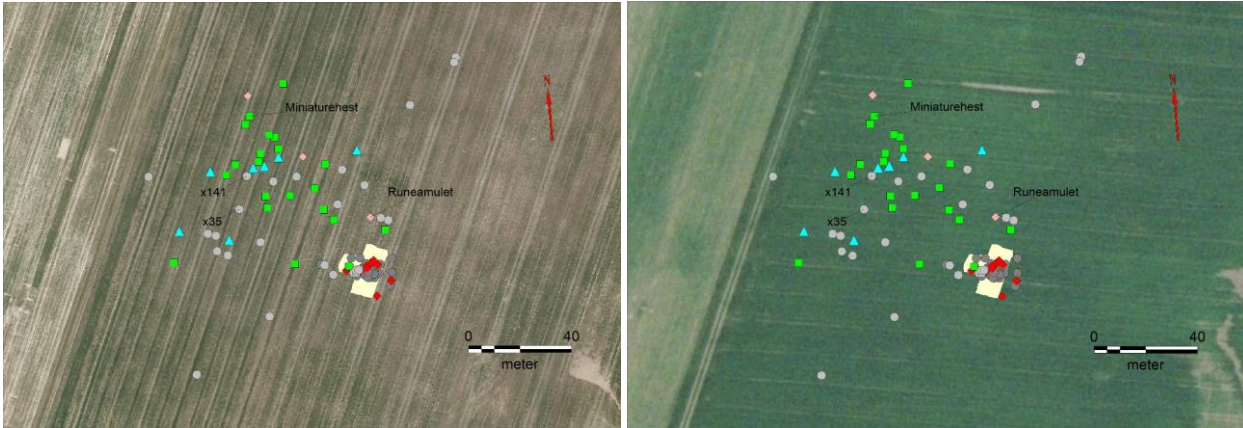

Figur 3. Ortofoto med Blykobbegårdsskattens udbredelse. Det er tydeligt at se, hvordan skattens fundspredning er påvirket af landbrugsaktiviteter. Kort J. S. Andersen

Blykobbegårdsskatten udgør et illustrativt eksempel på landbrugets påvirkning af fundspredningen. Når skattens fundspredning angives på ortofoto, fremgår det tydeligt, hvordan sølv og andre genstande er trukket ud i en sløjfe fra området omkring skattens deponeringssted, figur 3.

Englyst lokaliteten demonstrerer, at en retrospektiv vurdering af landbrugets indflydelse på fundspredningen kan være afgørende for tolkningen. Pløjeretningen på Englyst lokaliteten blev efter 1999 ændret, således at genstande både er pløjet i østlig og vestlig retning og i nordnordøstlig og sydsydvestlig retning, figur 4. Dette vanskeliggør en tolkning af skatten (App.3).

Figur 4. Udbredelse af sølv, bronzer og vægtlodder på Englyst. Tv: Ortofoto fra 1999. Th: Ortofoto fra 2019. Da der er anvendt forskellige pløjeretninger, er Englystskatten spredt både i østlig og vestlig retning og i nordnordøstlig og sydsydvestlig. For signaturforklaring se App.1.1. Kort J. S. Andersen

Da sølvgenstande er den mest almindelige genstandsgruppe i skattene, vælger jeg at tage udgangspunkt i sølvfundenes udbredelse. Jeg opstiller den præmis, at sølvgenstandenes udbredelse angiver det område, hvor skattens genstande kan optræde i. Dette område benævnes **skattens spredningsområde**. Sagt med andre ord, hvis bronzer, guldgenstande og vægtlodder/-dele er fundet i samme område som sølvgenstandene, er det muligt, at de oprindeligt var deponeret ved skattens deponeringssted/område, og derfor kan have indgået i skatten.

Der er i forbindelse med afhandlingen udarbejdet fundspredningskort for veldokumenterede og et udvalg af delvist dokumenterede lokaliteter.¹³ Fundspredningskortene er samlet i alfabetisk orden efter lokalitetsnavn i appendiks 1.1. På fundspredningskortene er alle guld- og sølvgenstande, bronzer, vægtlodder og -dele, der er fundet og indmålt på lokaliteterne, angivet. Kortene kan således vise genstande fra mange forskellige faser på lokaliteten. Dokumentationsniveauet på de efterundersøgte lokaliteter er varierende. Bagerst i appendiks 1.1 findes en forklarende note, der adresserer de forudsætninger, der ligger til grund for udarbejdelsen af kortene og som redegør for de problemstillinger, der vedrører de enkelte lokaliteter. Hvis genstandene ikke er indmålt, kan de naturligvis ikke fremgå af kortene og ikke indgå i analysen. Dette gælder særligt for bronzer og vægtlodder på nogle lokaliteter. I noten er lokaliteternes pløjeretning ligeledes beskrevet.

Med afsæt i sølvgenstandenes udbredelse har jeg foretaget en vurdering af skattens sandsynlige spredningsområde. Med baggrund heri har jeg foretaget en vurdering af om bronzer, guldgenstande og vægtlodder/-dele er fundet i samme område og derfor potentielt oprindeligt kan være deponeret sammen med sølvet. I tabel 2 er overvejelserne anskueliggjort. Tabellen viser fordelingen af bronzer, guldgenstande og vægtlodder/-dele i forhold til skattens spredningsområder på veldokumenterede og et udvalg af delvist dokumenterede skattefundslokaliteter på Bornholm.

¹³ Stor tak til Jakob Schlein Andersen, der har udarbejdet alle kort, med undtagelse af Gyldensgård SV, Nørremølle, Skørrebro og Smedegård NØ, der er udarbejdet af Bornholms Museum og omarbejdet af J. S. Andersen

	tpq	Bronzer	Guldgenstande	Vægtlodder/-dele
Ahlesminde	1070	x	x	(x)
Blykobbegård	1018	x		x
Buddegård	947			(x)
Dalegård	1009	x	x	x
Dammegård	983	(x)	(x)	(x)
Døvregård	1028	?		?
Englyst	997	x		x
Frostegård	1042	x		x
Gyldensgård SV	1035	x		(x)
Kannikegærdet	996	x		x
Kannikegård/Tyskegård	1014	x		x
Kobbegård	1056	x		?
Munkerup	1046	x		x
Nordre Stensebygård	1047	x		x
Nørremølle	1035	x		x
Pæregård	1047	x		x
Rosmannegård S	1002	x		x
Rosmannegård SV	997			x
Skovgård	1029	(x)	(x)	(x)
Skovvang	1035	(x)		(x)
Skørrebro	939		x	x
Slamrebjerg	1035	x	(x)	(x)
Smedegård NØ	1152	x		
Smørbygård	1042	(x)		(x)
Store Gadegård omr. 3	1037	?	x	?
Store Klintegård	1023	x	x	(x)
Tyskegård	997			
Åbo	1029	x		

Tabel 2. Bronzer, guldgenstande og vægtlodder/-dele fundet i pløjelaget på veldokumenterede og udvalgte delvist dokumenterede lokaliteter. X: I skattens spredningsområde. (X):Uden for skattens spredningsområde. ?: ikke indmålt. Jfr. katalog og App.1.1:Fundspretningskort.

Af fundspretningskortene fremgår det, at bronzer og vægtlodder/-dele er fundet i pløjelaget på langt hovedparten af lokaliteterne, mens guldgenstande er sjældnere forekommende, men trods alt er fundet i pløjelaget på otte lokaliteter, tabel 2. I Smedegård NØ-skatten er der fremkommet en guldring blandt *in situ* fundene (afsnit 7.1.1). På 21 lokaliteter er bronzer, guldgenstande og/eller vægtlodder/-dele fundet i skattens spredningsområde, og det er på disse lokaliteter muligt, at disse genstande skal inkluderes i skatte.

Genstandsgruppernes udbredelse i pløjelaget kan imidlertid ikke stå alene som indikation på, at genstandene oprindeligt var deponeret i skattene. Jeg vælger her at opstille to yderligere kriterier: 1) Genstandene skal have en karakter, der sandsynliggør, at de er særligt udvalgt og deponeret i en skat, der primært består af sølvgenstande. 2) Genstandene skal have en sandsynlig samtidighed med skattene. Det skal understreges, at begge kriterier er en personlige vurdering, og der skal derfor knyttes nogle kommentarer til nogle af de overvejelser, jeg har gjort mig.

Uanset skattenes betydning udgør de alle en samling af værdier. De genstande, der er deponeret i skattene, må derfor formodes at udgøre en særlig værdi eller have en særlig betydning for den eller de person(er), der har samlet og deponeret dem. Værdi anvendes i denne sammenhæng ikke ud fra et rent økonomisk perspektiv. At en genstand var værdifuld, kan lige såvel være knyttet til genstandens sociale, kulturelle og/eller symbolske kapital. Guldgenstande var alene i kraft af metallet værdifulde, og de vurderes her som potentielle dele af skattene.

Bronze som materiale udgjorde også en værdi. Bronzer, typisk i form af redskaber, smykker og ubestemmelige bronzefragmenter, er hyppigt til stede på bornholmske vikingetidslokaliteter, tabel 2. Bronzer er til gengæld ikke blandt de *in situ* fundne genstande i de bornholmske vikingetidsskatte, tabel 1. Dette illustrerer, at bronzer ikke var almindelige i sølvskatte, og at bronze som materiale ikke blev deponeret i sammenhæng med sølvet i skattene. Jeg vil her åbne op for den mulighed, at særligt værdifulde bronzer kunne deponeres i skattene. Disse bronzer kan f.eks. udgøres af smykker, andre personlige eller symbolske genstande, der har haft en særlig betydning for den eller de person(er), der samlede og deponerede skattene.

Sidste genstandsgruppe, der undersøges i dette arbejde, er vægtlodder og vægte. Bronzevægtlodder (herunder bronzevægtlodder med jernkerne) og vægte er fundet i gravmaterialet ved Birka og Kaupang (Kyhberg 1980, 298-305, Pedersen 2008, 136-40). Vægtlodderne findes i både mands- og kvindegrave, og der er ofte spor efter omhyggelig indpakning af genstandene, der vidner om at vægte og vægtlodder blev behandlet med særlig omhu (Kyhberg 1980, 212, Pedersen 2008, 140). Vægte og vægtlodder kan tolkes som sociale og kulturelle markører for personer, der var involveret i interregionale netværk af udveksling af varer. Genstandsgruppen blev således i visse tilfælde udvalgt til at indgå i den gravlagtes udstyr, hvilket vidner om, at vægtlodder og vægte blev tillagt en særlig værdi.

I vurderingen af, om en genstand knyttes til skatten, vægtes en samtidighed med skattens sølvgenstande højt. Som det fremgår af skattenes akkumuleringshorisonter¹⁴ (App.1.2), kan møntmaterialet i en skat i tid spænde over mange hundrede år. Det behøver derfor ikke nødvendigvis at være en ekskluderende faktor, at en genstand er langt ældre end skattens deponeringshorisont. Det vurderes endvidere, at særligt betydningsfulde/værdifulde genstande kan have en potentiel lang levetid. At vikingerne tillagde historiske genstande særlig betydning, kan underbygges af det skandinaviske gravmateriale, hvor møntsmykker omdannet af romerske denarer, guldbærløperler og guldbælteindgange indgår i den personlige udsmykning (Audy 2018, 172-73).

---

¹⁴ Se afsnit 3.2.1 for definition af akkumuleringshorisont.

I tolkningen af, om en genstand sandsynligvis kan inkluderes i eller ekskluderes af skatten, bør der indgå en vurdering af pladsens øvrige aktiviteter. Rummer lokaliteten, som det f.eks. er tilfældet på Slamrebjerg, et gravfelt med grave fra romersk til germansk jernalder (Wagnkilde 1999), er det sandsynligt, at fibler dateret til romersk eller germansk jernalder skal tilskrives gravene og ikke skatten, også selv om en germansk jernalder fibel eventuelt opfylder kriterierne for en særlig udvalgt genstand, der var deponeret i en vikingetidsskat.

Jeg har foretaget en vurdering af samtlige bronzer, guldgenstande og vægtlodder/-dele, der er fundet i skattens spredningsområde, jfr. tabel 2 og fundspredningskortene for de enkelte lokaliteter i appendiks 1.1. Dette er gjort med henblik på at vurdere, om disse genstande skal tilskrives skattene eller andre aktiviteter på lokaliteten. I vurderingen har jeg taget hensyn til genstandenes karakter og datering, samt spor efter andre aktiviteter på lokaliteten.

Nedenfor følger en tolkning af genstandene på hver lokalitet. De første tre eksempler tjener som illustration for den anvendte metode. De er udvalgt, da de repræsenterer forskellige tolkningsmæssige problemstillinger. I de tre eksempler er mine overvejelser udførligt beskrevet. En tilsvarende analysemetode er ligeledes foretaget på de resterende 15 lokaliteter, hvor bronzer, guldgenstande og/eller vægtlodder/dele er fundet i skattens spredningsområde. Resultaterne af disse analyser angives i mere summarisk form med fokus på de genstande, der tolkes som en potentiel del af skattene. For en nærmere beskrivelse af aktiviteter på lokaliteterne henvises til kataloget.

Ahlesminde – Guldfigerring og guldmønter (Katalognr:1, App.1.1:Kort 1)

En del af skatten blev fundet *in situ*. Skatten er deponeret i et område med intense bebyggelsesspor, som stammer fra aktiviteter fra germansk jernalder til tidlig middelalder. Dette er f.eks. afspejlet i et fibelinventar bestående af næb-, bøjle- og urnesfibler samt skålspænder af bronze. 22 bronzer og fire guldgenstande er fundet i skattens spredningsområde.

Bronzer: Bronzernerne er primært fundet i periferien af skattens spredningsområde. En bestemmelse og datering af bronzernerne fremgår af tabel 3. To urnes fibler, en stiliseret Guds lam fibel samt et remendebeslag i urnesstil kan være samtidige med skatten, der er deponeret efter 1070. Bronzernerne fremstår generelt stærkt fragmenterede, og de tolkes på den baggrund ikke som en del af skatten, men knyttes til bopladsaktiviteterne.

Figur 5a. Guldmønter fra Ahlesmindeskatten. Fra oven: Denar præget for Ærkebiskop Anno II (1056-1075) i Køln. To dinarer præget for Fatamide Kaliffen al Mustansir (1036-1094) i Misr (Egypten) i 1038/1039 og i al Mahdiya (Tunesien) i 1060/1061. Mønterne er ekstremt sjældne. Køln mønten er unik. Der kendes sølv mønter med tilsvarende motiv fra slutningen af Anno II's episkopat, men dette er det eneste kendte eksemplar i guld. Fotos. R. Laursen, Bornholms Museum.

Figur 5b. Ahlesmindeskatten; guldfingerring med tydelige pecks/notches langs ringens kant og sølvbæltespænde med dragehoved og indlagt niello. Fotos R. Laursen, Bonholms Museum

Guld: En guldfingerring og tre guldmønter er fundet tæt på skattens deponeringssted og skal med al sandsynlighed tolkes som en del af skatten. Fingerringen tolkes sammen med et sølvbæltespænde med niello, prydet af et dyr udført i en blanding af ringerike og urnes stil, som to personlige genstande i en skat, der ellers består af mønter, figur 5a og 5b.¹⁵

Bronzer	type	undertype	Datering	Beskrivelse	reference
x297	fibrel	Urnes	Sen VIK/Tid. MID	Fragment	Bertelsen 1994, 345-70
x356	fibrel ?	kugle ?	FRJ	kugle med knop på bagsiden	Laursen 1984, gr. I, s. 128-29
x361	fibrel	guds lam	Sen VIK/Tid. MID	cirkulært gennembrudt arbejde, fragmenteret	Bertelsen 1992, 250-51
x365	stang			med omløbende riller	
x425	blik				
x428	fibrel	armbrøst	YRJ/ÆGJ	Fragmenteret	Jørgensen 1989, 168-84
x430	fibrel	armbrøst	ÆGJ		Jørgensen 1989, type F27
x431	fibrel	ligearmet	YGJ	Fragmenteret	Jørgensen & Jørgensen 1997, 29-35
x432	fibrel	Urnes	Sen VIK/Tid. MID	Fragmenteret	Bertelsen 1994, 345-70
x433	remende	urnesstil	Sen VIK/Tid. MID	med dyrehoved	
x436	plade			"strimmel"	
x438	stang				
x439	blik				
x440	blik				
x441	blik				
x442	blik				
x443	blik				
x444	blik				
x445	blik				
x446	blik				
x447	knivbeslag			Sidebeslag	
x537-1	rand			fra kar?	

Tabel 3. Bronzer fundet i Ahlesmindeskattens spredningsområde.

Blykobbegård – Vægtlodssæt? (Katalognr:2, App.1.1:Kort 2)

Skatten var delvist *in situ* bevaret. Den er deponeret i et område med bebyggelse, der ikke kan karakteriseres nærmere, da beretning endnu ikke er udarbejdet. Seks bronzer og fire vægtlodder er fundet i skattens spredningsområde. Datering og identifikation af bronzer og vægtlodder findes i tabel 4.

Bronzer: Blandt bronzerne findes et forgyldt hængesmykke, der kan dateres til anden halvdel af 900-tallet. Hængesmykket fremstår ligesom de øvrige bronzer slidt og fragmenteret. Sølvgenstandenes

¹⁵ Fundstedet for den ene guldmønt i Ahlesmindeskatten er angivet til *tæt vest for deponeringssted*, men det præcise fundsted er ikke indmålt, og den fremgår derfor ikke af fundspredningskortet i App. 1.1.

spredningsmønster indikerer, at Blykobbegårdskatten er fundet umiddelbart efter, at skattens sluttede kontekst blev forstyrret af landbrugsaktiviteter, figur 3. De genstande, der var deponeret i skatten, er dermed ikke blevet pløjet frem og tilbage i muldlaget igennem lang tid, og man må forvente, at deres nuværende fremtoning i store træk svarer til, da de blev deponeret. På baggrund af bronzernes simple fremtoning samt slidte og fragmenterede karakter, vurderer jeg, at de alle skal knyttes til de bopladsaktiviteter, der har været i deponeringsområdet.

Vægtlodder: De fire vægtlodder kan udgøre dele af et sæt med et lille kvadratisk tabletformet bronzelod på 2,7 g, og tre sfæriske bronzevægtlodder med flade poler på henholdsvis 12,3 g, 28,3 g og 30,6 g. Hvis vægtlodderne udgør et sæt, er det sandsynligt, at de oprindeligt var deponeret sammen. Lodderne kan være samtidige med skatten, der dermed udgør et muligt deponeringssted, alternativt kan lodderne være deponeret i forbindelse med bebyggelsen.

Bronzer	type	undertype	datering	Beskrivelse	reference
x238+239	smykke/beslag			Fragment i to dele	
x240	hænge	skiveformet	VIK	forgyldt, med slidt spiralornamentik, i Terslevtype	
x244	beslag	Remende			
x259	beslag	bidselbeslag	1000-tal	Fragment	Christensen & Johansen 1992, fig. 12
x260	nål/syl				
x263	nålehoved ?			Fragment	

Vægtlodder	type	Materiale	datering	Beskrivelse	Reference
x241	tablet	Bronze		kvadratisk, 2,7 g	
x242	sfærisk	bronze/jern	VIK	28,3 g	Steuer 1987, 462, Gustin 2004, 99
x243	sfærisk	bronze/jern	VIK	30,6 g	Steuer 1987, 462, Gustin 2004, 99
x269	sfærisk	bronze/jern	VIK	12,3 g, med to indpunslede cirkler i ring af små cirkler	Steuer 1987, 462, Gustin 2004, 99

Tabel 4. Bronzer og vægtlodder fundet nær ved Blykobbegårdskattens spredningsområde.

Kannikegård/Tyskegård – Vægtlodssæt? (Katalognr:12, App.1.1:Kort 11a og 11b)

Skatten er totalt udpløjet. Et hus er fundet nord for skattens sandsynlige deponeringsområde. Fem bronzer og tre vægtlodder er fundet i skattens spredningsområde. Bronzer og vægtlodder er listet i tabel 5.

Bronzer: To fibler og et remspænde kan dateres til vikingetid, og kan dermed være samtidige med skatten, der rummer mønter fra hele 900-tallet og er deponeret efter 1014 (App.1.2:Kannikegård/Tyskegård). Genstandene ligger centreret over hustomten og skal muligvis relateres til denne. Remspændet er helt, men er forholdsvis simpelt i udformning. De to fibler er fragmenterede og slidte. Bronzernerne tilskrives ikke skatten.

Vægtlodder: Lodderne er af samme type, tabel 5. De blev fundet tæt sammen, hvilket indikerer en samlet deponeringsbegivenhed. Lodderne findes i udkanten af skattens spredningsområde. De er fundet over huset, hvilket antyder en deponering i huset. Huset var ryddet og siden afbrændt; dette synes at tale imod en deponering i huset, da andre genstande af værdi tilsyneladende var borttaget inden afbrænding (Katalognr:12). Lodderne tolkes derfor med forsigtighed som en del af skatten.

Bronzer	Type	undertype	datering	Beskrivelse	reference
x33	remspænde		800-1000	femkantet med tre runde hjørner	Ulriksen 2018, 126, fig. 154
x35	fibel		400-570	2 stk. fibelfødder	Wagnkilde 1994a, beretning
x109	fibel	ligearmet	800-975	Fragment	Jørgensen & Jørgensen 1997, 27-28, Callmer 1999, 216-17 ¹⁶
x110	fibel	skiveformet	850-1000	Borrestil?, fragment	Ulriksen 2018, 110, fig. 117-118
x112	beslag?				

Vægtlodder	type	materiale	datering	Beskrivelse	Reference
x69	sfærisk	bronze/jern	VIK		Steuer 1987, 462, Gustin 2004, 99
x86	sfærisk	bronze/jern	VIK		Steuer 1987, 462, Gustin 2004, 99
x111	sfærisk	bronze/jern	VIK	26 g	Steuer 1987, 462, Gustin 2004, 99

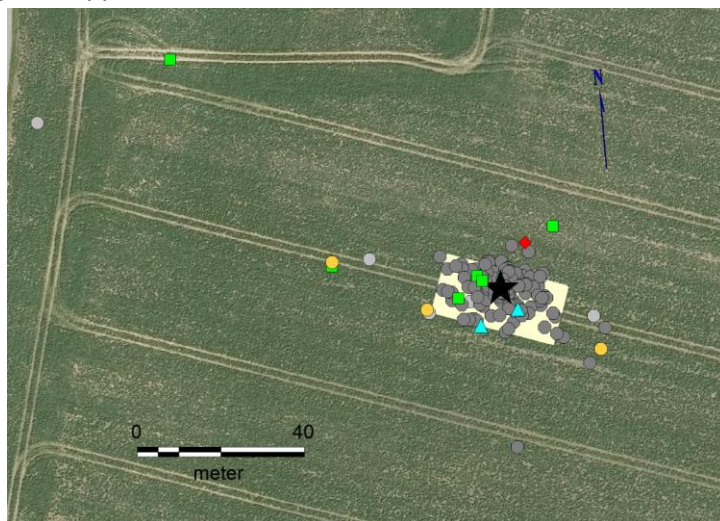
Tabel 5. Bronzer og vægtlodder fundet nær Kannikegård/Tyskegårdskattens spredningsområde.

Buddegård – vægtlod? (Katalognr:3, App.1.1:Kort 3)

Selv om det i tabel 2 er angivet, at vægtloddet på lokaliteten er fundet uden for skattens spredningsområde, vil jeg gerne undtagelsesvist diskutere en mulig sammenhæng mellem skat og vægtlod. Skatten er fundet i et område uden andre arkæologiske levn og fund, med undtagelse af et sfærisk bronzevægtlod med flade poler, der er fundet 70 m vest for skattens spredningsområde. Vægtloddet er fundet i pløjeretningen, og to mønter er fundet i området mellem skattens spredningsområde og vægtloddet. Der er således mulighed for, at vægtloddet er flyttet (sammen med mønterne) mod vest. Da der ikke er fundet bopladsspor eller spor efter andre anlæg i området, kan vægtloddet ikke knyttes til andre aktiviteter på lokaliteten. Det er således vanskeligt at tolke årsagen til vægtloddets placering, hvis ikke det er en del af skatten. På den anden side den taler den store afstand mellem skattens spredningsområde og vægtloddet imod en sammenhæng mellem skat og vægtlod.

Dalegård – brudguld og vægtlodssæt? (Katalognr:4, App.1.1:Kort 4)

Tre bronzer og to vægtlodder er fundet i skattens spredningsområde. Bronzerner er alle små fragmenter af fibler og tilskrives ikke skatten. De to sfæriske bronzevægtlodder med flade poler er fundet tæt sammen. Det ene lod er usædvanlig lille og måler bare 1 cm i diameter (vægt ikke angivet), det har indpunsllet ornamentik på polerne. Det andet vægtlod vejer 27,6 g. Det er sprængt og kan ikke beskrives nærmere. Lodderne kan udgøre et vægtlodssæt eller dele af et, og de tolkes som en mulig del af skatten. Lodderne kan dog også være deponeret i det hus, hvor skatten var deponeret. Der er fundet tre guldstykker på Dalegård. Guldstykkerne er fundet spredt ud på en linje fra skattens deponeringsområde i pløjeretningen, figur 6.

Figur 6. Ortofoto med Dalegårdskattens udbredelse. Tre guldgenstande (gul cirkel) ligger på linje i pløjeretningen og kan være pløjet ud fra skattens deponeringsområde. For signaturforklaring se App1.1. Kort J. S. Andersen

¹⁶ De store ligearmede fibler fra vikingetid optræder i det bornholmske gravinventar fra ca. 800 (Jørgensen & Jørgensen 1997, 28-38). De yngste typer dateres til 975 (Callmer 1999, 216-17).

Guldet består af et lille fragment af en tynd guldstang, en to gange foldet flad stang og en flad båndformet guldbarre, der er formet som et øje, hvor enderne er smeltet sammen, figur 7. Guldet kan være del af skatten, eller måske udgøre et separat lille depot, evt. deponeret samme med det usædvanligt lille vægtlod, der ligger på samme linje som guldstykkerne, figur 6. Pedersen foreslår med afsæt i Kaupang materialet, at særligt dekorerede vægtlodder blev anvendt til afvejning af sølv såvel som guld (Pedersen 2008, 168-70).

Figur 7. Denne lille guldbarre på 2,3 g er klemmt sammen som et øje, hvorefter enderne er smeltet sammen. Barren og to andre guldstykker kan måske være deponeret i Dalegårds skatten. Fundnr. BMR 1754x212. Foto: R. Laursen, Bornholms Museum

Englyst (Katalognr:8, App.1.1:Kort 7)

Englyst lokalitetens fundspredning er påvirket af, at marken er blevet pløjet i både øst-vest retning og i nordnordøst og sydsydøst retning, figur 4. Dette vanskeliggør en afgrænsning af skattens spredningsområde. Et stort antal bronzer ligger vest for udgravningsfeltet og skattens primære spredningsområde. Der er i området fundet spor efter bosættelse i form af blandt andet keramik og lerklining. Det er således sandsynligt, at bronzerne skal knyttes til disse aktiviteter. Et bronzefragment, der formodes ikke at være deponeret i skatten, er ligeledes fundet i udgravningsfeltet. Der er fundet et stort antal vægtlodder af høj kvalitet på lokaliteten (afsnit 7.3). Vægtlodderne ligger i omtrent samme område som bronzerne og vurderes ligeledes at skulle knyttes til bebyggelsesaktiviteterne.

Froste gård – Vægtlod? (Katalognr:9, App.1.1:Kort 8)

Der er fundet fire slidte fragmenterede bronzer og et vægtlod i skattens spredningsområde. Vægtloddet er sfærisk med flade poler og er dekoreret med cirkelindtryk på de flade poler. Der er ikke udskilt et hus i skattens spredningsområde, og det er muligt at vægtloddet skal tilskrives skatten.

Gyldensgård SV - Ildskål

(Katalognr:10, App.1.1:Kort 9)

Bronzerne i skattens spredningsområde består primært af ukarakteristiske stykker, men et ildstål og et knivskedebeslag skiller sig ud fra de øvrige bronzer. Knivskedebeslaget er af Feveile type C2, som er almindeligt forekommende på boplads- og detektorpladser i hele Østersøområdet (Feveile 2017, 51-61). Det er således sandsynligt, at knivskedebeslaget kan knyttes til bopladsaktiviteterne omkring skatten. Anderledes ser det ud med ildstålet, der er af baltisk-finsk type, figur 8. Typen med to ryttere er formentlig produceret i den sydvestlige del af Finland men er også markant til stede i den nordlige del af Rusland

Figur 8. Baltisk-finsk ildstål af bronze med jernkant. Ildstålet er fundet i Gyldensgård SV skattens spredningsområde og skal muligvis tilskrives skatten. Fundnr. BMR 3194x215. Foto: A. Mikkelsen, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA)

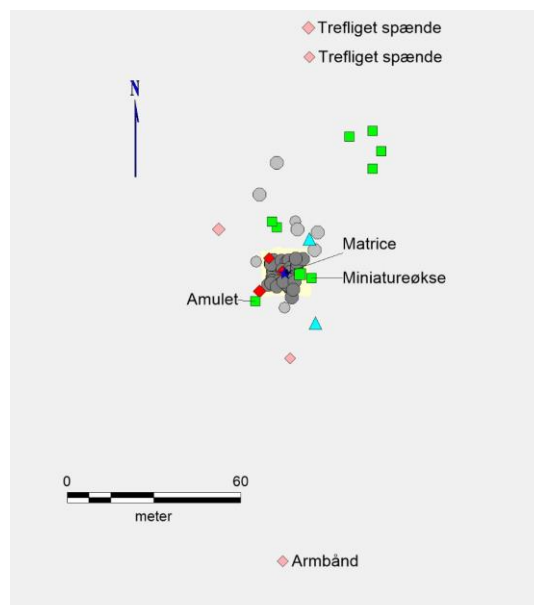
(Gustin 2017, 218-219, Roslund 2017, 183). Herudover er enkelte eksemplarer fundet i Hedeby, Norge, Estland og Letland, mens seks stk. er deponeret i grave i Uppland, der dateres til slutningen af 900-tallet og 1000-tallet (Gustin 2017, 218-219, Roslund 2017, 183). Ildstålet er dermed et højst usædvanligt fund i skandinavisk bopladskontekst. Bortset fra en lille skade er ildstålet intakt, og sammenholdt med typens sjældne forekomst på bopladser og nærheden til skattens deponeringssted, finder jeg det sandsynligt, at ildstålet er en del af skatten.

Figur 9. Amuletter fundet tæt på Kannikegærdets skattens spredningsområde. Tv: en miniature skægøkse dekoreret med cirkelindtryk. Det har ikke været muligt at finde en parallel til den anden amulet (th), den forestiller muligvis en vogn. Fundnr. BMR 2292x32 og x119. Fotos. R. Laursen, Bornholms Museum

Kannikegærdet (Katalognr:11, App.1.1:Kort 10)

Skatten har et meget begrænset spredningsområde, dog er enkelte sølvgenstande trukket med pløjeretningen lidt mod nord og mod syd. I disse områder ligger enkelte bronzer og to sfæriske bronzevægtlodder med flade poler. Bronzerner består af små ukarakteristiske fragmenter. Umiddelbart vest og sydøst for spredningsområdet er der fundet henholdsvis en ornamenteret miniatureøkse og en bronzeamulet med et for mig ukendt motiv, figur 9. Helt centralt i skattens spredningsområde er der fundet en matrice med roset motiver, der modsvarer motivet på et armbånd, der er fundet 95 m syd for skattens spredningsområde. Omkring 75 m nord for skattens spredningsområde er der fundet to fragmenter af samme trefligede spænde (afsnit 7.3.1). På grund af afstanden til skattens spredningsområde tolkes armbånd og spænde ikke som en del af skatten, figur 10. Bronzeamuletterne kan udgøre særligt udvalgte genstande deponeret i en skat, men deres placering umiddelbart uden for skattens spredningsområde tyder dog på, at de ikke er en del af skatten. Det samme gør sig gældende for vægtlodderne. Jeg tolker derfor amuletter, vægtlodder og matricen som spor efter håndværksaktiviteter på lokaliteten (se også afsnit 7.3.1).

Figur 10. Udbredelsen af sølv, bronzer og vægtlodder på Kannikegærdetlokaliteten. Nord for skattens spredningsområde findes to fragmenter af et trefligede spænde af bornholmsk type (jfr. afsnit 5.5), og syd for spredningsområdet findes et sølvarmbånd. Genstandene vurderes ikke at være deponeret i skatten på grund af den store afstand til skattens deponeringsområde. Se App.1.1:Kort 11 for mere detaljeret kort over skattens spredningsområde og for signaturforklaring. Kort. J.S. Andersen,

Kobbegård (Katalognr:13, App.1.1:Kort 12)

Hovedparten af bronzerne er fundet øst for skattens spredningsområde, men to bronzer ligger i skattens spredningsområde. Alle bronzer i udgravningsfeltet består dog af små ukarakteristiske fragmenter, der ikke tilskrives skatten.

Munkerup (katalognr:17, App.1.1:Kort 13)

En stor del af genstandene fundet på Munkerup er mangelfuldt registreret. Det har derfor kun været muligt at afsætte et begrænset antal fund på spredningskortet, der udelukkende rummer fund gjort før og under udgravning (App.1.1:Kort 17, note). I skattens spredningsområde er der registreret seks bronzer, heraf tre ukarakteristiske fragmenter. De resterende bronzer består af smykker. En lille 3,4 cm lang rektangulær pladefibel, fundet midt i sølvkoncentrationen, er dekoreret med en simpel slyngornamentik omgivet af en dobbeltramme. Fiblen er fra 700-tallet (Jørgensen & Jørgensen 1997, 29), og det virker ikke sandsynligt, at den var en del af Munkerupskatten, der er deponeret 1046-1060. Fiblen er dog omdannet til vedhæng ved tilføjelse af to huller, hvilket antyder, at den har været anvendt længe. De resterende to bronzer ved skattens spredningsområde er en forgyldt melonformet bronzeperle og et forgyldt cirkulært hængesmykke. Hængesmykket er slidt, og motivet kan ikke udskilles. Det er vanskeligt med den nuværende dokumentation at afgøre, om smykkerne var en del af skatten eller ej.

Nordre Stensebygård (Katalognr:18, App.1.1:Kort 14)

I skattens spredningsområde findes to bronzer, en lille nål med ring og et fibelfragment, der ikke tilskrives skatten. Endvidere er der fundet tre vægtlodder. Det ene er et sfærisk bronzevægtlod med flade poler med cirkulære indstemplinger. Loddet er fundet i et kulturlag eller en grube, hvor der også er fundet blandt andet keramik, et par jernnåle og et tenvægtsfragment (Nielsen 1994d). Loddet skal således med stor sandsynlighed tilskrives andre aktiviteter i området. De to øvrige lodder er et lille tabletformet bronzelod og et kantet blyvægtlod. Loddernes forskellighed synes således ikke umiddelbart at tale for et sæt, selv om det naturligvis ikke kan afvises. Jeg tolker lodderne som del af håndværksaktiviteter i området.

Nørremølle (Katalognr:19, App.1.1:Kort 15).

En bronzenål og fem bronzefragmenter er fundet inden for skattens spredningsområde. Bronzerne vurderes ikke at være deponeret i skatten på grund af deres simple karakter. Endvidere er der fundet et blyvægtlod og et sfærisk bronzevægtlod med flade poler i henholdsvis den ene og den anden ende af skattens aflange fundspredningsområde, der klart afspejler pløjeretningen. Det er vanskeligt at afgøre, om lodderne er del af skatten.

Pæregård – Forgyldt bronzehængesmykke og vægtlodssæt? (Katalognr:21, App.1.1:Kort 16)

Et stort antal bronzer og fire vægtlodder er fundet i skattens spredningsområde.

Alle vægtlodder er sfæriske bronzevægtlodder med flade poler, og de er fundet tæt sammen. De udgør dermed formentlig et vægtlodssæt, der kan være deponeret i skatten. Skatten er deponeret i et område med flere bebyggelsesfaser, og lodderne kan derfor ligeledes være deponeret i et af de huse, der er afdækket inden for skattens spredningsområde.

Figur 11. Bronzehængesmykke med spor efter forgyldning. Smykket er fundet i Pæregårdskattens spredningsområde og kan måske være et sjældent eksempel på, at bronzer blev deponeret i de sølvdominerede skatte. Fundnr. BMR 1083x13. Foto. R. Laursen, Bornholms Museum.

Hovedparten af bronzerne består af små ukarakteristiske fragmenter, og skal formentlig tilskrives omfattende bopladsaktiviteter på stedet. Et helt forgyldt hængesmykke af Terslev-type skiller sig imidlertid ud fra de øvrige bronzer, figur 11. Hængesmykket kan dateres til anden halvdel af 900-tallet (Ulriksen 2018, 123). Guld var forholdsvist sjældent og værdifuldt i sen vikingetid (Kershaw 2019, 228-229). Det at bære et forgyldt bronzesmykke kan have været forbundet med social og økonomisk prestige.

Analysen af Pæregårdskattens cirkulationsdata viser, at der i skatten befinder sig to hele sæt ørenringe uden mærker, hvilket indikerer, at de er deponeret som smykker (afsnit 6.1.3). I den kontekst vil et helt, forgyldt bronzehængesmykke passe i skattens sammensætning. Hængesmykket er fundet bare 4 m fra skattens deponeringssted, der kan angives præcist, da en del af skatten på fundtidspunktet var *in situ* bevaret i et lerkar (afsnit 7.1). Smykkets nærhed til deponeringsstedet underbygger smykkets tilknytning til skatten. Hængesmykket er dog mellem ca. 50-100 år ældre end skattens deponeringshorisont på 1047-60. Hvis det var deponeret i skatten, var der tale om et arvestykke. En stor andel af mønter har imidlertid også en dateringsramme, der starter i anden halvdel af 900-tallet (App.1.2:Pæregård).

Skiveformede hængesmykker af Terslev-typen er meget almindeligt forekommende på danske detektorlokaliteter (Ulriksen 2018, 13). Smykkets forekomst på en lokalitet med intensive bebyggelsesspor kan altså ikke betegnes som usædvanlig. Skattens nære tilknytning til hustomten gør det vanskeligt at afgøre, om hængesmykket er deponeret i skattefunds- eller bopladskontekst. På trods af disse forbehold tolker jeg smykket som en del af Pæregårdskatten. I tolkningen vægtes, at hængesmykket er helt og forgyldt, fundet meget tæt på skattens deponeringssted, og at skatten indeholder andre hele smykker.

Rosmannegård S og SV (Katalognr:22, App.1.1:Kort 17)

De bronzer, der er fundet i skattens spredningsområde, består af fragmenterede fibler og rembeslag. Desuden findes der i udkanten af Rosmannegård S-skattens spredningsområde, henholdsvis mod nord og mod syd, et sfærisk bronzevægtlod med flade poler, og et polyhedrisk bronzelod. Det vurderes ikke som overvejende sandsynligt, at hverken lodder eller bronzer var deponerede i skattene.

Figur 12. Lille guldske på 0,45 g, fundet centralt i Skørrebro-skattens spredningsområde. Den er dog først fremkommet efter endt udgravning og er således omlejret i pløjegjorden i forbindelse med udgravningsaktiviteterne. Fundnr. BMR 3337x168. Foto. R. Laursen, Bornholms Museum

Skørrebro - Guldske (Katalognr:26, App.1.1:Kort 20)

På Skørrebro er der kun fundet to bronzer (nål og fragmenteret beslag) disse er ikke indmålt og fremgår derfor ikke af App.1.1:Kort 26. Efter udgravning blev der fundet en lille guldske i skattens spredningsområde, figur 12. Da området i forbindelse med udgravning har været afrømmet og siden er tildækket, er konteksten yderligere forstyrret. Skiven kan dog have været deponeret inden for udgravningsfeltets grænser, der omtrentligt svarer til skattens spredningsområde. Der er således en mulighed for, at guldsken oprindeligt var deponeret i skatten.

Slamrebjerg (Katalognr:24, App.1.1:Kort 21)

Skatten er deponeret i eller nær ved et hus. Ud over bebyggelsen rummer lokaliteten et gravfelt med grave fra romersk til germansk jernalder (Wagnkilde 1999b). Der er fundet et stort antal bronzer i skattens spredningsområde. Bronzer består af fibelfragmenter, bronzeblik og ukarakteristiske fragmenter. Der er blandt andet fundet mange fibelfragmenter fra romersk jernalder og ældre germansk jernalder, der formentlig skal tilskrives gravene på lokaliteten. Bronzernerne tilskrives ikke skatten. I udkanten af skattens spredningsområde er der vest og syd for udgravningsfeltet fundet tre sfæriske bronzevægtlodder med flade poler, og et blyvægtlod. Det er vanskeligt at afgøre, om de er en del af skatten. Øst for udgravningsfeltet umiddelbart uden for skattens spredningsområde er et sfærisk bronzevægtlod med flade poler, et skiveformet bronzevægtlod og en arm fra en balancevægt fundet tæt sammen, og de udgør dermed formentlig et sæt. Fundene hører dog formentlig ikke til skatten, da de ligger uden for skattens spredningsområde.

Smedegård NØ (Katalognr:28, App.1.1:Kort 22)

Der er fundet en del bronzer i skattens spredningsområde. Bronzernerne består af simple fragmenterede spænder, smelt og beslag, og de udviser således ikke en karakter, der antyder at de kunne være en del af skatten.

Store Gadegård, omr. 3 – Guldklip (Katalognr:31, App.1.1:Kort 24)

Lokaliteten rummer intense bebyggelsesspor, og der findes et overvældende stort antal bronzer og vægtlodder fra Store Gadegård lokaliteten. Indmålingen af bronzer og vægtlodder på Store Gadegård er inkonsistent, og det har for en stor del af fundene ikke været muligt at erhverve data om fundsted i forbindelse med afhandlingsarbejdet. Jeg har derfor valgt ikke at angive bronzer og vægtlodder/-dele på fundspredningskort, og disse fundgrupper kan derfor desværre ikke indgå i analysen. Skatten er totalt udpløjet, og det er vanskeligt at afgøre, om der er tale om en eller flere deponeringer. Af fundspredningskortet fremgår det at der er to koncentrationer, disse ligger over de afdækkede udgravningsfelter, og årsagen kan således være en større eftersøgningsintensitet i disse områder. Der ligger to guldklip i den østlige spredning, disse kan være en del af skatten.

Store Klintegård - Guldgenstande (Katalognr:32, App.1.1:Kort25):

Der er fundet to bronzer og fire guldgenstande i skattens spredningsområde. Syd for skatten er der fundet en mindre koncentration af sølv, en bronze og et vægtlod. Der er et markant fundtomt område imellem skattens spredningsområde og den mindre koncentration. Det vurderes derfor med den foreliggende dokumentation, at der er tale om to deponeringer. Den mindre koncentration udgør dermed en potentiel skat, og indgår ikke yderligere i analysen. De to bronzer i Store Klintegårdskattens spredningsområde består af to små ukarakteristiske fragmenter, der ikke tilskrives skatten. Guldgenstandene består af to fragmenter af relieformenterede plader, et fragment af en guldbarre og en fragmenteret berlokkerle, figur 13.

Den ene plade er prydet af en person, der holder en stav, men hovedet mangler. I udgravningsberetningen anføres det, at stykket formentlig har siddet på et processionskors fra Rhinområdet. Det har ikke været muligt i forbindelse med afhandlingsarbejdet at finde en parallel, men der er højst sandsynligt tale om et kristent motiv.¹⁷ Den anden plade er muligvis fra samme genstand.

Figur 13. Disse fire guldgenstande skal formentlig tilskrives Store Klintegårdskatten. Øverst og th: Muligvis fragmenter af samme pynteplade med kristent motiv. Tv: Fragmenteret berlokperle. Nederst: Fragment af guldbarre. Fundnr. BMR 2758x49-51 og x86. Fotos R. Laursen, Bornholms Museum

Herpå ses spor efter bladornamentik og muligvis håret fra en person. Fragmentets lige

kanter afslører en bevidst fragmentering og afspejler, at stykket i sin nuværende form fungerede som betalingsguld eller råmateriale, svarende til guldbarren. Berlokperlen er fra 100-tallet og dermed ca. 900 år ældre end Store Klintegårdskatten, der er deponeret 1023-40. Fund af romerske denarer i bornholmske skatte viser, at genstande fra romersk jernalder kan optræde i vikingetidskontekst (afsnit 3.1.2). At berlokperlen kan være deponeret i vikingetidskontekst understøttes af, at en tilsvarende berlokperle er fundet i Birka grav 606, der dateres til tidligt i 900-tallet (Audy 2018,173).

Guldstykkerne er umiddelbart af meget forskellig karakter, men de fremstår samlet som fragmenteret guld, der kan være deponeret som betalingsmiddel og/eller råmateriale. Guldstykkernes centrering omkring skattens deponeringsområde taler for, at gullet var deponeret i skatten. Store Klintegårdskatten knytter sig dermed til en meget lille gruppe af vikingetids sølvskatte med fragmenterede guldgenstande (Kershaw 2019, 232).

Åbo (Katalognr:34, App.1.1:Kort 27)

Fire bronzer er fundet nær skattens deponeringsområde. Tre af disse¹⁸ skal ifølge udgravningsberetningen sandsynligvis knyttes til andre arkæologiske strukturer og hører dermed ikke til skatten (Nielsen 2019). Den fjerde bronze er et lille fragment af en forgyldt bronzefibel dekoreret i dyrestil. Stykkets fragmenterede karakter taler ikke for, at det er deponeret i skatten; det skal formentlig tilskrives de øvrige aktiviteter på lokaliteten.

3.1.1.1. Personlige genstande - konklusion

Det ofte store antal bronzer fundet på lokaliteterne sammenholdt med fraværet af bronzer blandt de *in situ* fundne genstande i skattene demonstrerer, at bronzer ikke var almindelige i skattene. Udvalgte bronzer kan dog være deponeret sammen med sølvet. Disse bronzers særlige karakter og fremtoning samt en placering i skattens spredningsområde indikerer, at udvalgte bronzer i særlige tilfælde blev deponeret i de

¹⁷ Tak til seniorforsker ved Nationalmusset, Poul Grinder-Hansen for drøftelser omkring identifikation af guldpladen.

¹⁸ x 85, x 86 og x 88

sølvdominerede skatte. Som mulige eksempler herpå er det baltisk-finske ildstål fra Gyldensgård SV, og det forgyldte hængesmykke fra Pæregård lokaliteten.

Det finsk-baltiske ildstål i Gyldensgård SV-skatten kan være erhvervet enten ved rejse til Birka, idet der i Mälarenområdet findes en koncentration af typen i grave, eller måske mod øst ved Staraya Ladoga, nær området hvor ildstål af denne type blev produceret. Typens stærke tilknytning til grave afspejler, at ildstålet indgik som en vigtig del af det personlige udstyr. Ild var en livsnødvendig kilde til varme og lys, og det at tænde bål har været en vigtig del af dagligdagen både hjemme og på rejser. Gyldensgård SV ildstålets særlige karakter kan have tilført en ekstra dimension til handlingen, idet det usædvanlige og smukke ildstål har signaleret, at ejeren havde kontakt til fjerntliggende egne.

Det forgyldte hængesmykke i Pæregårdskatten kan være et arvestykke nedarvet gennem et par generationer. Det har dermed været tillagt en særlig betydning - ligesom arvestykker i dag har affektionsværdi, fordi de rummer mindet om tidligere generationer.

Der er et markant sammenfald mellem bronzevægtlodder (inkl. bronzevægtlodder med jernkerne) og skattenes spredningsområder. På Blykobbegård, Kannikegård/Tyskegård, Dalegård og Pæregård er der fundet mulige vægtlodssæt i skattenes spredningsområde. Der er argumenteret for, at vægtlodssættene udgør samlede deponeringer, og det er således muligt, at skattene udgjorde vægtlodssættenes deponeringskontekst. Med undtagelse af Kannikegård/Tyskegård ligger skattenes spredningsområde i områder med bebyggelsesspor, det kan derfor ikke afvises, at vægtlodssættene er deponeret i bopladskontekst. I Frostegårdskattens spredningsområde er der ikke fundet spor efter huse. Skatten synes således at være den sandsynlige deponeringskontekst for det bronzevægtlod med flade poler, der er fundet i Frostegårdskattens spredningsområde. Endelige er det diskuteret, om Buddegårdskatten kan udgøre deponeringskonteksten for et bronzevægtlod med flade poler, der er fundet ca. 70 m vest for skatten i pløjeretningen.

Bronzevægtlodder kan ligesom Gyldensgård SV ildstålet og Pæregård arvesmykket ligeledes knyttes til den personlige sfære. De er som nævnt ovenfor tolket som sociale og kulturelle markører for personer, der var involveret i vareudveksling i interregionale netværk. Vægtlodder skal således ikke udelukkende opfattes som et arbejdsredskab; de kan repræsentere et symbol på personens relation til en bestemt samfundsgruppe.

Det personlige islæt træder tydeligt frem i Ahlesmindeskatten, hvor både guldfingerring og niello indlagt sølvbæltspænde adskiller sig markant fra skattens øvrige dele, der udelukkende består af mønter og to mulige møntblanketter. Sammen med de tre uhyre sjældne guldmønter i skatten signalerer de luksuriøse genstande, at Ahlesmindeskattens ejer tilhørte samfundets øverste lag. Deres tilstedeværelse i skatten viser også, at genstandene ikke blev båret til hverdag, men at de var gemt væk og formentlig kun blev benyttet ved bestemte lejligheder.

I yderligere fire tilfælde er der argumenteret for, at guld kan være deponeret i skattene. På Store Gadegård, omr. 3 er der fundet to små klip af guldstænger. Skattens store spredning og de intense bebyggelsesspor i området gør det dog vanskeligt at afklare, om guldet var deponeret i skatten. På Skørrebro er en lille guldske fundet midt i skatten spredningsområde. Desværre er fundet gjort efter udgravningen afsluttedes, og man må derfor forvente, at området er forstyrret, og guldet kan være tilført fra et andet område, da udgravningsfeltet blev dækket til. På Dalegård synes tre små guldbarrer at udgøre en samlet

deponering, og skatten kan have udgjort guldets deponeringskontekst. En alternativ mulighed er, at der er tale om et separat lille gulddepot, eventuelt sammen med et særligt lille vægtlod med flade poler. På Store Klintegård synes sammenfaldet mellem skattens spredningsområde og fire guldgenstandes spredning at afspejle at guldet var deponeret i skatten. Selv om genstandene har meget forskellig karakter: to klip fra ornamenteret plade med kristent motiv, et klip af en guldbarre og en fragmenteret berlokkerle, fremstår de alle som betalingsguld eller råmateriale. Guldet i Store Klintegårdskatten afspejler således en helt anden betydning end guldet i Ahlesmindeskatten, der er knyttet til den personlige sfære.

3.1.2. "Kronologiske afvigere" – et kildekritisk daterings spørgsmål

Hvornår er skatten deponeret? Dette tilsyneladende simple spørgsmål er ofte ikke så simpelt at besvare. Dateringen af skatte er traditionelt knyttet til skattens yngste mønt – slutmønten (afsnit 3.2.1). Problemet er, at mange mønter er fundet uden for sikker kontekst, og det kan derfor være vanskeligt at afgøre hvilken mønt, der skal tolkes som skattens slutmønt. Det er ikke ualmindeligt, at møntmaterialet fra detektorpladser med skattefund rummer en kronologisk samlet gruppe af mønter, samt en eller flere enten meget ældre og/eller yngre mønter; fænomenet betegnes her kronologiske spring. Spørgsmålet er, om disse langt ældre og/eller yngre mønter skal inkluderes i skattene, eller om de skal betragtes som enkeltfund eller andre samlede deponeringer. Formålet med dette afsnit er at identificere de mønter, der hører til skattene. Dette er af afgørende betydning både for skattenes tpe dateringer og for den videre tolkning af skattenes biografiske kronologi (afsnit 3.2).

I analysen tager jeg udgangspunkt i de *in situ* fundne genstande. Det belyses, om mønter fundet i sikker skattefundskontekst kan afsløre sikre eksempler på kronologiske spring. Herefter foretages en vurdering af, om mønter, der udgør kronologiske spring i møntmaterialet på skattefundlokaliteter, skal inkluderes i skatten fundet på lokaliteten. Inspireret af de metodiske overvejelser foretaget af Horsnæs et al. 2013 (afsnit 2.1.) vurderes de kronologiske afvigende mønter på baggrund af følgende spørgsmål:

Afstand til skattens deponeringssted/-område. Ligger den afvigende mønt tæt på eller langt fra deponeringsstedet/-området?

Kronologisk afstand til skattens (øvrige) mønter. Er det kronologiske spring stort eller lille?

Skattenes kronologiske profil. Er der noget i skattens eller andre skattes kronologiske sammensætning, der tyder på, at den afvigende mønt enten skal inkluderes eller ekskluderes?

Mønternes karakter. Hvordan relaterer den kronologisk afvigende mønt sig til de øvrige mønter i skatten?

Da afstanden til deponeringssted udgør et vigtigt parameter i vurderingen af, om en mønt inkluderes i eller ekskluderes af skatten, giver delvist *in situ* fundne skatte, hvor det præcise deponeringssted er kendt, det bedste udgangspunkt for analysen. De konklusioner, der her præsenteres, bygger derfor på møntmaterialet på skattefundlokaliteter med delvist *in situ* fundne skatte, og danner baggrund for tolkning af totalt udpløjede skatte. I appendiks 3 findes der en diskuterende analyse og tolkning af hver eneste kronologisk afvigende mønt fundet på de lokaliteter, der indgår i analysen.

En analyse af de *in situ* fundne mønter i skattene viser, at et kronologisk spring tidligt i akkumuleringshorisonten ikke er ualmindeligt blandt de bornholmske skatte. Fjorten af *in situ* skattene udviser kronologiske spring tidligt i akkumuleringshorisonten, og af disse ses det kronologiske spring i ni tilfælde blandt de *in situ* fundne mønter, tabel 6.

Lokalitet	In situ		Samlet		Kronologisk spring	
	Ældste mønt	Yngste mønt	Ældste mønt	Yngste mønt	start (in situ)	slut (in situ)
Ahlesminde	936-962	1059-1062	714-715	1070-1074	x	
Blykobbegård	816-817	1010-1020	816-817	1018-1034	(x)	
Bolbygård	814-840	1042-1047			(x)	
Dalegård	919-936	1009-1017	912-920	1009-1017		
Døvregård	944-945	1018-1026	902-903	1028-1039	x	x
Gyldensgård SV	962-983	1005-1015	936-980	1035-1045	x	
Kongens Udmark	98-117	967/68			(x)	
Lillegærde	983-1002	1047-1074	336-323 BC	1078-1085	x	x
Munkegård I	892-907	1002-1014			(x)	
Nørremølle	750-800	1018-1026	661-749	1035-1045	(x)	
Pæregård	780-785	1039-1042	772-773	1047-1074	(x)	x
Skovvang	762-763	1035-1045	762-763	1035-45, (1050-1100)	(x)	
Skærpinge	892-907	962-973				
Smedegård NØ	1035-1045	1152-1190	1035-1045	1152- 1155/1190		
Smørbygård	929-972	990-995	865-869	1075-1125	x	x
Store Frigård I	117-138	1106-1123			(x)	
Tornegård	904-905	1047-1074			(x)	
Åbo	805-806	1027-1039	790-810	1029-1035	(x)	

Tabel 6. Skatte med *in situ* fundne mønter. I tabellen angives ældste og yngste *in situ* fundne mønt, samt ældste og yngste mønt fundet på lokaliteten. X: kronologisk spring. (X): kronologisk spring blandt *in situ* mønter.

De **tidlige kronologiske spring** tilskrives ofte et indslag af islamiske mønter med et væsentligt ældre produktionstidspunkt end de resterende mønter i skattene (App.1.2: Blykobbegård, Bondegård, Brandsgård, Buddegård, Dalegård, Dammegård, Døvregård, Egenvang, Engegård, Englyst, Frostegård, Gyldensgård SV, Kannikegærdet, Kongens Udmark, Lillegærde, Munkegård I, Munkerup, Nordre Stensebygård, Nørre Sandegård, Nørremølle, Pæregård, Rosmannde S, Rosmanne SV, Skovgård, Skovvang, Slamrebjerg, Store Frigård I, Store Gadegård omr. 3, Tornegård og Åbo). Ud over ældre islamiske mønter optræder der i Kongens Udmark og Store Frigård I skattene en romersk denar i hver skat. Det kan virke ekstremt, at skattene indeholdt mønter, der var ca. 600- ca. 850 år ældre end næstældste mønt. De romerske denarer i Kongens Udmark og Store Frigård I, der med stor sikkerhed kan tilskrives skattene, viser, at fænomenet optræder på Bornholm. Romerske denarer i vikingetidskontekst er dokumenteret i Polen (Zapolska 2007) og på Gotland (Östergren 1989). Romerske mønter optræder forholdsvist sjældent sammen med vikingetidsmønter (Horsnæs 2013, fig. 8). Dog indeholder yderligere otte bornholmske lokaliteter med vikingetidsskatte i alt 12 romerske denarer, tabel 7. Denarerne bærer forholdsvist få sekundære spor, og det er usandsynligt, at mønterne har været i cirkulation i mange hundrede år. En mulig forklaring på de romerske denarers tilstedeværelse i vikingetidsskattene er, at de har været deponeret under romersk jernalder, hvor et stort antal romerske denarer blev importeret til Bornholm (Horsnæs 2013). De blev

genfundet i vikingetiden, enten ved en tilfældighed eller ved plyndring af grave, og herefter tilført skattene som en sølvressource, et betalingsmiddel, en amulet eller en kuriositet (Bogucki et al. 2017, 275-289). På Gotland ser Östergren en sammenhæng mellem en ekspansion af bebyggelsen på overgangen til vikingetiden, og tilstedeværelsen af romerske mønter i skatte deponeret omkring samme tidspunkt. Östergren foreslår, at man i højere grad tilfældigt har stødt på de romerske mønter, da man etablerede sig i områder med spor efter ældre jernalder aktiviteter (Östergren 1989).

Lokalitet	Autoritet	Datering	x nr	Sekundære spor
Kannikegærdet	Vespasian	72	131	
KannikegårdTyskegård	Commodus	184-85	105	Kantskadet
Kongens Udmark	Trajan	98		
Kobbegård	Trajan	112-14	45	
Store Frigård I	Hadrian	117		
St. Gadegård	Hadrian	117-38	760	
Dammegård	Hadrian	117-38	169	
Kannikegærdet	Antoninus Pius	131-61	111	Kantskadet
KannikegårdTyskegård	Faustina d. Yngre	141-81	126	mange ridser, en nicks
Dammegård	Marcus Aurelius	161-62	242	Ridset
Nørre Sandegård	Marcus Aurelius	161-80	109	fragmenteret, bøjet en gang
St. Gadegård	Commodus	187-88	761	

Tabel 7. Fund af romerske denarer på Bornholmske lokaliteter med vikingetidsskatte.

Da græske mønter ikke findes som fundmønter i Norden, må en Alexander d. Store drachme præget mellem 36-232 BC, der er fundet på Lillegærde lokaliteten, afspejle et andet hændelsesforløb. Mønten er sandsynligvis kommet til Bornholm som en antikvitet, måske sammen med islamiske mønter. At mønten har været håndteret i vikingetiden, sandsynliggøres af de mange notches langs møntens kant, figur 14. Tre af de islamiske mønter på lokaliteten er fundet max fire meter fra deponeringsstedet. De udgør, sammen med de øvrige islamiske mønter, med al sandsynlighed en ældre fase i skatten. Der er mulighed for, at Alexander d. Store mønten er erhvervet sammen med de islamiske mønter i skatten. Desværre er mønten ikke indmålt, og det kan ikke med sikkerhed afgøres, om den oprindeligt var deponeret i Lillegærdeskatten.

Figur 14. Alexander d. Store drachme fundet på Lillegærde lokaliteten. Langs kanten af mønten ses talrige notches, der antyder, at mønten har cirkuleret i vikingetiden. Græske mønter er sjældne i skandinavisk vikingetids kontekst, og mønten kan betragtes som en kuriositet. Fundnr. BMR 1315x76. Foto. R.H. Nielsen, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA)

Ingen af de *in situ* fundne mønter dokumenterer eksempler på sene kronologiske spring, tabel 6. Blandt lokaliteter med delvist *in situ* bevarede skatte, er der på Døvregård, Lillegærde, Pæregård og Smørbygård fundet mønter, der udgør et sent kronologisk spring. Da ingen af disse er blandt de *in situ* fundne mønter, beror tolkningen af disse skattes slutmønt på en detaljeret analyse af mønternes spredning. Den fulde analyse af mønternes datering på den enkelte lokalitet findes i appendiks 3. Nedenstående diskussion er et sammendrag af nogle af de metodisk kronologiske overvejelser, der ligger til grund for de fire skattes dateringer.

I Skovvang skatten er 675 af skattens 840 mønter fundet *in situ*. De *in situ* fundne mønter fordeler sig over hele skattens lange akkumuleringshorisont, der afsluttes med en senere fase af en lille gruppe yngre mønter, hvor en del ligeledes er fundet *in situ* (Abb.1.2:Skovvang). Dette er interessant i forhold til tolkningen af f.eks. Smørbygårdskatten, hvor kun ni ud af 100 mønter er fundet *in situ*. Med undtagelse af en langt yngre mønt, der ligger over 350 m fra deponeringsstedet, udviser mønterne på Smørbygård en forholdsvis samlet kronologisk profil (App.1.2:Smørbygård). Mod slutningen af akkumuleringshorisonten ses en markant gruppe af 14 tyske mønter med tpq 995/6, tabel 8. Samtlige 14 mønter er fremkommet i det centrale udbredelsesområde max. 16 meter fra skattens deponeringssted, hvoraf seks ligger inden for fire meter. Mønterne hører med alt sandsynlighed til skatten. En lille gruppe på to tyske (Otto-Adelheidpenninge) og en engelsk (Edward Bekenderen) mønt udgør et kronologisk spring ned til denne gruppe, tabel 8. To af disse (x35 og x145) er fundet tæt på skattens deponeringssted i samme centrale fundkoncentration som de 14 mønter med tpq 995/6, mens den tredje (x177) er fundet nord for skatten (App.1.1:Kort 23). Understøttet af eksemplet fra *in situ* mønterne i Skovvang skatten, og sammenholdt med nærheden til deponeringsstedet, tolkes de to yngre mønter tæt på skattens spredningsområde som en del af Smørbygårdskatten. Edward Bekenderen mønten udgør skattens slutmønt.

Akkumulering	Autoritet	By	Type	Datering	x nr
næstyngste fase	Otto-Adelheid	Harzen området	Hatz IV	995-1035	9, 23-24, 31, 42, 54, 58, 67, 73, 77, 80
	Otto III	Deventer		996-1002	41
		Dortmund		996-1002	40
yngste fase	Otto-Adelheid	Harzen området	Hatz V	1025-60	35, 177
	Edward Bekenderen			1042-44	145

Tabel 8. Smørbygård lokalitetens yngste mønter.

På Pæregård er yngste *in situ* fundne mønt en Henrik III fra Regensburg præget mellem 1039-1042, mens de yngste mønter på lokaliteten er to Svend Estridsen Hauberg 6. Typen er præget i Lund og dateres 1047-60 (App.2.3). Ved den arkæologiske udgravning af Pæregård lokaliteten blev det dokumenteret, at nogle sølvgenstande var deponeret i en anden kontekst end skatten, heriblandt en af Svend Estridsen mønterne. Den anden Svend Estridsen mønt er derimod fundet midt i sølvets hovedudbredelsesområde blot ca. 6 m nord for deponeringsstedet (App.1.1:Kort 16 x85 og x129). Den kronologiske afstand til Regensburg mønten er begrænset. Sammenholdt med nærheden til deponeringsområdet tolkes Svend Estridsen Hauberg 6 mønten derfor som Pæregårdskattens slutmønt.

Mønternes kronologiske profil på Døvregård afspejler formentlig flere akkumuleringsfaser (App.1.2:Døvregård). Ingen af *in situ* mønterne er fra den yngste fase. Dette kan skyldes, at de yngste mønter lå øverst i lerkarret, hvor skatten var deponeret, og derfor alle er blevet spredt af ploven. Blandt de

Yngste mønter ses et kronologisk spring mellem tre Hertug Henrik V mønter fra Regensburg og Salzburg dateret til 1018-26 og en Ærkebiskop Poppo og Henrik III udmøntning fra Trier dateret til 1028-39 (App.1.2:Døvregård). Grundet møntens nærhed til deponeringsstedet, den forholdsvis begrænsede kronologiske afstand mellem Regensburg og Trier mønterne samt det faktum, at alle de yngste mønter er fundet i samme område i pløjelaget, tolkes Trier mønten fra 1028-39 som slutmønten.

Det kan konkluderes, at analysen af *in situ* fundne mønter demonstrerer, at skattene kan indeholde en tidlig akkumuleringsfase ofte bestående af islamiske mønter præget længe før prægetidspunktet for skattenes øvrige mønter. Endvidere er det sandsynliggjort, at kronologiske spring blandt skattens yngste mønter kan forekomme. Dette er dog ikke så almindeligt som kronologiske spring tidligt i akkumuleringshorisonten. De sene kronologiske spring er ligeledes mindre udtalte. Kun i enkelte særlige tilfælde som på Smørbygård kan der argumenteres for længere kronologiske spring sent i akkumuleringshorisonten. For yderligere diskussion af kronologiske spring på de enkelte lokaliteter henvises til appendiks 3. Her er alle lokaliteter med kronologiske spring blandt møntmaterialet analyseret, og der er foretaget en tolkning af hvilke mønter, der betragtes som slutmønter i de enkelte skatte.

3.2. Genstandenes og skattenes biografi

Præmissen for analysen er, at skattenes struktur i samspil med den arkæologiske kontekst afspejler skattenes relationer til de personer, der har samlet, håndteret og deponeret dem. Sagt med andre ord, sølvsmedens¹⁹ råmaterialedepot har en anden sammensætning og deponeringskontekst end den rituelle deponering eller storbondens opsparring. Det er således nødvendigt med en metode, der understøtter en multikausal tolkning, som kan fungere som bindeled mellem Bourdieus kapitalbegreb og vikingetidens skatte, og der afdækker skattenes struktur og som fokuserer på konteksten.

Grinder-Hansens tolkningsmodel opererer netop med en differentieret økonomisk tolkning af skattene på baggrund af deres struktur og i samspil med deres kontekst. Grinder-Hansen opstiller en række skattefundstyper med forskellige kompositionstræk (Grinder-Hansen 2000, 170-174). I modellen indgår elementer som aldersspredning, oprindelsesstruktur og materialesammensætning, og det forudsættes, at elementerne afspejler skattenes betydning i deponeringsøjeblikket. Grinder-Hansen opererer med fire kategorier: 1) Offerfund/efterladte skatte, der omfatter deponeringer placeret ud fra religiøse motiver, og hvor det ikke var hensigten at erhverve skatten igen. 2) Opsparede skatte, der indeholder mønter samlet gennem en længere periode, og dermed udviser stor aldersspredning. For begge typer gælder det, at mønterne er nøje udvalgte. 3) Akut nedlagte skatte formodes at være genstand for en mindre bevidst udvælgelse end de opsparede skatte, og er kendetegnet ved en mere samlet aldersstruktur og et mere tilfældigt udsnit af nominaler. 4) Tilfældigt mistede skatte betegner de mønter, der uforsætligt er endt som skattefund f.eks. en tabt pung. Konklusionen er, at mønterne i kategori 1 og 2 skatte er nøje udvalgte og dermed giver et dårligt indblik i møntomløbet, mens mønterne i kategori 3 og 4 skatte er tilfældigt udvalgte og dermed giver et godt indblik i møntomløbet. Grinder-Hansen fremhæver konteksten som afgørende for tolkningen og understreger endvidere, at skattene skal ses på baggrund af det samlede fundbillede (Grinder-Hansen 2000, 170-174). En akut nedlagt skat fra 1000-tallet vil derfor have andre karakteristika end en akut nedlagt skat fra 1500-tallet.

---

¹⁹ Når jeg anvender ordet sølvsmed, skal det udelukkende opfattes som en person, der bearbejder sølv.

Grinder-Hansens formål er rent økonomisk, og kategoriseringen af skattene tjener udelukkende som rettesnor for, i hvor høj eller lav grad skattene afspejler det aktuelle møntløb. Tilfældigt mistede skatte giver et godt indblik i møntløbet, mens rituelle deponeringer giver et dårligt indblik i møntløbet og derfor har ringe værdi i forhold til Grinder-Hansens formål. Det teoretiske udgangspunkt for denne afhandling er, at skattene potentielt tilføjer deres ejere ikke kun økonomisk, men også kulturel, social og symbolsk kapital (afsnit 2.2). En markant mangel i Grinder-Hansens arbejde i forhold til denne afhandlings formål er, at skattens agens i forhold til Bourdieus sociale, kulturelle og symbolske kapitalbegreb ikke indgår i tolkningsmodellen. Når metoden alligevel kan tjene som inspiration, er det fordi Grinder-Hansen til sit monokausale økonomiske perspektiv anvender en multikausal metode: skattene har forskellige betydninger (f.eks. en opsparing), og betydningerne afspejles i skattens struktur (stor aldersspredning og høje nominaler). Grinder-Hansens metodiske begrebsapparat rummer en del af de elementer, jeg eftersøger. Skattens struktur afdækkes via en alders-, oprindelses- og materialeanalyse, og konteksten fremhæves som essentiel for tolkningen af fundene.

En anden begrænsning i Grinder-Hansens metode i forhold til denne afhandlings problemstillinger er, at den udelukkende fokuserer på deponeringsøjeblikket. De handlinger, der er gået forud for skattens deponering, er imidlertid lige så vigtige, når skattene tolkes som elementer i den økonomiske, kulturelle, sociale og symbolske kapital. En genstand skabes ikke kun i produktionsøjeblikket, men gennemgår en dynamisk livscyklus knyttet til menneskelige aktiviteter som udveksling, anvendelse og forbrug (Miller 1987, 116-126). Som nævnt tildeler jeg både menneske og sølv agens, og Millers dialektiske perspektiv indkapsler den dynamiske vekselvirkning mellem menneske og objekt. Den indbyrdes og kontinuerlige påvirkning mellem menneske og sølv træder frem i genstandenes cirkulationsspor, der her opfattes som de modifikationer og ændringer, en genstand "oplever" imellem produktion og deponering. Et eksempel på menneskers og sølvs indbyrdes påvirkning er amuletisering af mønter. Flere forhold peger på, at mønthænger fungerede som beskyttende amuletter (Audy 2018, 197-198). Mennesket omdanner mønten til amulet, mens amuletten med sin kraft beskytter mennesket, der bærer den, figur 15.²⁰

Figur 15. Skjoldformet amulet fundet på Holmegård i Østermarie (BMR 3235), på amulettens håndtag afslører kufisk skrift, at den er omdannet af en islamisk dirhem. Selve skoldet er uden synlig skrift eller andre motiver. Foto: R. Laursen, Bornholms Museum.

²⁰ Tak til Rene Laursen for at gøre mig opmærksom på den omdannede mønt..

Relateret til Bourdieus kapitalbegreb styrker amuletiseringen af mønten ejerens symbolske kapital. Der kendes flere eksempler på mønter, der er omdannet til et skjoldformet hængesmykke (Trotzig 2004, 200-201). Skjoldformede hængesmykker kan, sammen med andre former for miniture våben, opfattes som beskyttende amuletter. Mønten er måske anvendt som materiale af praktiske årsager, da den i forvejen har den runde skjoldform, men det er også muligt, at mønten i sig selv tillagdes overnaturlige kræfter (Audy 2018, 198-199).

I *The social life of things* diskuteres genstandenes relation til mennesker i en social kontekst (Appadurai 1986). Som illustreret i eksemplet med den amuletiserede mønt afspejles en genstands betydning i dens form og anvendelse. Det vil sige, at en ændring af form og anvendelse afspejler ændring i betydning (Appadurai 1986, 5). De seks forgyldte møntsmykker (omdannet af dirhems) i smykkedepotet fra Vårby ca. 15 km sydvest for Stockholm skiftede som følge af sin forgyldning status fra betalingsmiddel til social markør (Audy 2018, 216-217, 336). I kraft af mønternes modificerede fremtoning og deres anvendelse i et spektakulært smyksesæt skiftede de betydning fra at være et betalingsmiddel og et element i ejerens økonomiske kapital, til at være en del af ejerens personlige udsmykning og et element i ejerens sociale kapital, idet de demonstrerede ejerens viden og kontakt til omverdenen.

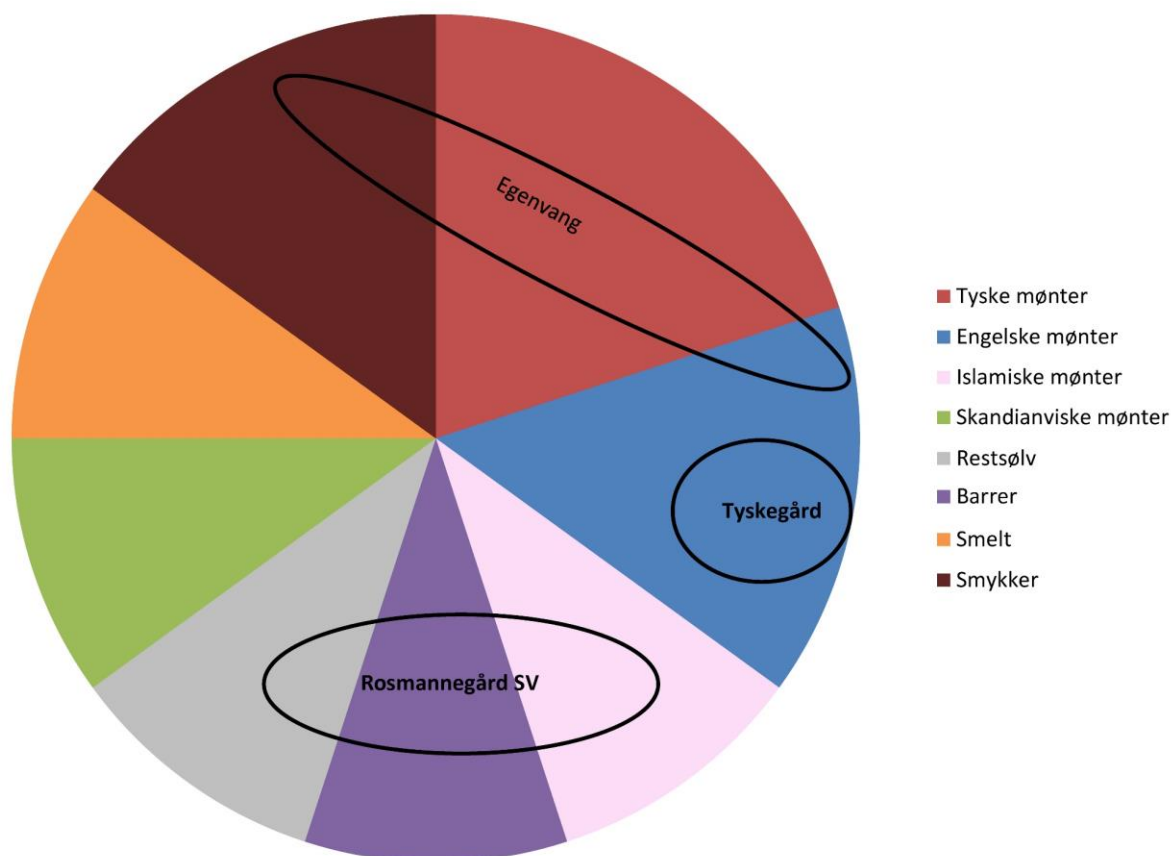
De fremhævede eksempler illustrerer, at sølvets form og betydning ikke er statisk. Som historiker G. Riello synliggør, afhænger tolkningen af den narrative, genstanden tolkes i; med andre ord den del af genstandens livsbiografi forskeren fokuserer på (Riello 2013). Riello anvender en stomacher, et stykke trekantet tekstil placeret over bryst og mave i 1700-tallets klædedragt, som case. Stomacheren er lavet ud af et fragment af et korset, og blev fundet pakket ind i et stykke avispapir fra 1752, skjult ved en skorsten i et hus, der var under renovation. Tekstilet tolkes som et husoffer, en del af en fælles rituel nordeuropæisk praksis, hvor tekstiler indlejres ved åbninger i bygninger (Riello 2013, 26-29). Tolkningen knytter dermed an til den del af tekstilets biografi, hvor det anvendes i en rituel praksis. Riello påpeger, at hvis forskeren fokuserer på en anden del af tekstilets biografi, ændres tekstilets narrative. Stomacheren kunne anvendes i en narrative om mode i 1700-tallet. Den oprindelige form på tekstilet var et korset, der kunne være udgangspunkt for en narrative om kropsidealer. Da hvalbenene i korsettets stivere via DNA analyser viste sig at stamme fra en endnu uregistreret hvalart, kunne tekstilet også anvendes i en narrative om biodiversitet (Riello 2013, 30-31).

Med henblik på at fremhæve og analysere den dynamiske vekselvirkning mellem menneske og sølv, vælger jeg, inspireret af Riellos case, at opdele analysen i tre dele, der knyttes til forskellige dele af genstandenes biografi. I første del tolkes genstandene i en oprindelses narrative – dvs. genstandenes **produktionsdata**, i anden del tolkes modifikationer, der har ændret genstandenes form og betydning i en anvendelses og forbrugs narrative, dvs. genstandenes **cirkulationsspor**, og i tredje del tolkes genstandene ud fra deres **deponeringsdata** i en arkæologisk kontekstuel narrative.

I arbejdet med genstandenes biografi er der desuden søgt inspiration i Kemmers og Myrbergs arbejde med genstandsbiografi. Kemmers og Myrberg har ligeledes adresseret problemstillingen om genstandenes biografi fra et numismatisk udgangspunkt. Deres analytiske fokus er ikke begrænset til en mønts deponeringstidspunkt, men omfatter hele møntens biografi. Kemmers og Myrberg foreslår, at en mønts liv kan opdeles i fire kontekstuelle stadier. Den primære kontekst omfatter produktionsfasen, den sekundære kontekst vedrører brug af mønten, den tertiære kontekst relateres til tab eller deponering af mønten og integreringen af mønten i den arkæologiske kontekst, og endelig opererer de med den kvartære kontekst,

hvor mønten er genfundet og behandles videnskabeligt (Myrberg 2009b, 157-159, Kemmers & Myrberg 2011, 89-95). Metoden er udviklet på et numismatisk materiale, men kan lige såvel anvendes på andre genstandsgrupper (Ingvardson 2012; 2019). Afhandlingens metode er således inspireret af Kemmers' og Myrbergs kontekstuelle betragtninger, idet analysen opdeles i produktionsdata, cirkulationsdata og deponeringsdata, der efter min opfattelse afspejler de væsentligste stadier af genstandene biografi.

Ud over at arbejde med den enkelte genstands biografi, vil jeg her gerne introducere en metode til at kortlægge skattenes biograf. I analysen indgår 13.869 genstande. Langt hovedparten er produceret uden for Bornholm, og alle er i løbet af vikingetiden deponeret på Bornholm. Genstandenes samlede biografiske aftryk afspejler den mængde genstande, der blev importeret og cirkulerede på Bornholm. Ved deponering indkapsledes et udvalg af disse genstande, og summen af dette udvalg danner den enkelte skats biografi. Skattenes biografi kan opfattes som individuelle livshistorier, knyttet til de mennesker der samlede, håndterede og deponerede sølv (Ingvardson 2019, 33-35). Det er disse livshistorier, jeg med den anvendte metode ønsker at indkapsle og kontekstualisere. Analysen veksler derfor i et metodisk perspektiv mellem at se alle genstandene som et samlet hele uden hensyntagen til deres deponering i en skat, og at se genstandene som et deponeret udvalg af de genstande, der var til rådighed for den enkelte aktør. Generelle strømninger kan herved relateres til skattenes særegne og specifikke biografi, figur 16.

Figur 16. Model over den i afhandlingen anvendte metode. Lagkagediagrammet illustrerer spændvidden i det samlede skattefundsmateriale. Skattene markeret med sort cirkel udgør forskellige delmængder af det samlede skattefundsmateriale. De tre skatte, der er markeret i diagrammet, er deponeret i årtierne før eller efter år 1000, men på trods af en enslydende datering udviser de forskellige karakteristika. Tyskegårdskatten består udelukkende af engelske mønter. Egenvangskatten består af en blanding af engelske og tyske mønter samt et stort indslag af smykker, mens der i Rosmanegård SV indgår barrierer, restsølv og islamiske mønter. Skattenes forskellighed afspejler, at skattene ikke udgør et tilfældigt udsnit af det tilgængelige sølv, og skattene afspejler derved menneskers valg og handlinger.

Det kan opsummeres, at skattene består af en samling af genstande, der hver især har sin egen biografi, der kan beskrives via genstandenes produktionsdata, cirkulationsdata og deponeringsdata, mens summen af genstandenes data udgør skattens biografi. Jeg ønsker ikke udelukkende at beskrive skatten i deponeringsøjeblikket, men at belyse de aktører og begivenheder, der har påvirket skattens tilblivelse. Jeg har derfor brug for at udvide de analytiske begreber omkring skattenes kronologi til både at omfatte skattenes akkumulering og deponering.

3.2.1. Biografisk kronologi – introduktion til en ny daterings- og analysemetode

Formålet med den kronologiske og korologiske analyse af skattene er dels at fastlægge en ramme for, hvornår skatten er deponeret, og dels at belyse, hvordan og over hvor lang tid skatten er akkumuleret (Ingvardson 2019, 33-35). I analysen opererer jeg derfor med de tre overordnede begreber deponeringshorisont, akkumuleringshorisont og deponeringsbegivenhed.

Deponeringshorisont defineres som det tidsrum, hvor skatten sandsynligvis er deponeret.

Akkumuleringshorisont defineres som den periode, hvor skatten er samlet.

Deponeringsbegivenhed beskriver selve deponeringshandlingen.

Kronologiske analyser af skatte fokuserer stort set altid på at fastlægge det tidspunkt, hvor skatten er deponeret. Den mest udbredte måde at datere skatte på både blandt arkæologer, historikere og numismatikere er tpq (*terminus post quem*) dateringer. Da mønter kunne cirkulere i lang tid, angiver tpq dateringen som bekendt ikke nødvendigvis deponeringstidspunktet. Der er også mulighed for, at skatten blev samlet, men først ved en senere lejlighed blev deponeret. Den yngste mønts datering giver en vigtig bagkant for, hvornår skatten tidligst kan være deponeret. Da det præcise tidspunkt for skattens deponering ikke kan angives, vil jeg her som udgangspunkt operere med deponeringshorisonter. Dvs en afgrænset periode, hvor det er sandsynligt, at skatten er deponeret inden for. Med henblik på at indsnævre deponeringshorisonten kombinerer man inden for numismatikken i visse tilfælde tpq dateringen med, det man kan kalde udelukkelsesmetoden. Her forudsættes det, at fordi skatten ikke indeholder en bestemt mønttype, er den formentlig nedlagt inden et vist tidspunkt. Metoden anvendes f.eks. i Danmarks Middelalderlige Skattefund (Jensen et al. 1992). I dateringen af den bornholmske Enegård skat, anføres det

”Det vil derfor være rimeligt at antage, at skatten er nedlagt under Hardeknud, 1035-42, også ud fra den kendsgerning, at den ikke indeholder mønter fra Magnus den Godes regeringstid 1042-47.” (Jensen et al. 1992, 189).

Metoden kan være problematisk, da den ofte bygger på et rent økonomisk perspektiv. Metoden forudsætter, at man ved, hvad skatte i bestemte perioder indeholder. Metoden er derfor især gyldig i områder og perioder med et stærkt reguleret møntomløb, men i et vikingetidsperspektiv og i et område som Bornholm skal metoden anvendes med forsigtighed. Med henvisning til det præsenterede eksempel kan det fremhæves, at ud af 12.551 registrerede mønter i kataloget er der kun fundet 22 Magnus d. Godes mønter i skattefundene på Bornholm. At datere en skat ud fra manglen af Magnus d. Godes mønter kan derfor virke problematisk. Det er afgørende for udelukkelsesmetoden at tage forbehold for de faktiske forhold i et givent område inden for en given periode. Skattefundene på Sjælland afspejler en anden udvikling end skattefundene på Bornholm. Det, der kan anvendes som et dateringsargument for en skat deponeret på Sjælland i 1000-tallet, kan derfor ikke anvendes som dateringsargument for en skat deponeret på Bornholm i 1000-tallet. Et markant eksempel kunne være, at man anvendte tilstedeværelsen

af udenlandske mønter i skattene som dateringsholdepunkt. På Sjælland forsvinder de udenlandske mønter ud af skattene i løbet af 1000-tallets første halvdel, mens de bornholmske skatte forsat er domineret af udenlandsk mønt langt ind i 1100-tallet (von Heijne 2004, fig. 6.23, Ingvardson 2016, 141-143). Med henblik på at fastlægge en deponeringshorisont for de bornholmske skatte, vil den enkelte skat derfor blive vurderet på baggrund af udviklingen i det samlede bornholmske skattefundsmateriale.

Mønter indtager i kraft af deres ofte meget præcist definerede produktionstidspunkt en nøgleposition i dateringen af skatte. Det er også tilfældet i denne afhandling, hvor jeg i den kronologiske analyse tager udgangspunkt i det ofte præcist daterede møntmateriale. Mit udgangspunkt er, at alle dele af skattene er lige vigtige for den samlede tolkning. I beskrivelsen af de overordnede kronologiske tendenser inden for det bornholmske skattefundsmateriale indgår smykker, barrer, andre personlige genstande og restsølv²¹ i en vurdering af, hvordan skattenes struktur ændrer sig over tid. Som det vil fremgå af afsnit 3.3, kan det ikke møntede sølv i visse tilfælde udgøre vigtige kronologiske holdepunkter.

Opsummerende kan det anføres, at jeg i dateringen af skattenes deponeringshorisont vil kombinere data om skattenes slutmønt med data om skattenes struktur, både i forhold til møntsammensætning og i forhold til sammensætning af genstandstyper. Jeg vælger at angive skattenes deponeringshorisont, da jeg ikke mener, at det med de eksisterende metoder er muligt at angive et præcist tidspunkt for skattens deponering. I visse tilfælde vil jeg af praktiske årsager anvende tpq dateringerne, f.eks. i grafer hvor skattenes kronologi indgår som element.

Idet jeg ikke udelukkende ønsker at fokusere på skattens deponeringshorisont, men på hele skattens biografi, er det nødvendigt at udvide den kronologiske tilgang til skattene og ligeledes belyse skattenes akkumuleringshorisont. Målet hermed er at analysere og belyse, hvordan skatten er samlet, og om muligt beskrive de forskellige handlinger og begivenheder, der har ført til skattens sammensætning på deponeringstidspunktet.

I forbindelse med en analyse af Bornholms møntrigeste vikingetidsskat, Nørremølle, har jeg udviklet en kronologisk metode med et biografisk perspektiv, der belyser akkumuleringshorisonten (Ingvardson 2012, 7-8). I metoden angives og sammenstilles den dateringsmæssige ramme for hver enkelt mønt i skatten. Summen af mønternes datering giver skattens akkumuleringshorisont. Dateringerne kobles desuden til møntens produktionssted. Herved opnås et nuanceret billede af skattens biografi. Med metoden er det muligt at udskille forskellige akkumuleringsfaser. En akkumuleringsfase består af en gruppe af mønter med en ensartet datering og muligvis også et ensartet produktionssted. En skat som Nørremøllens skatten kan rumme flere forskellige akkumuleringsfaser inden for skattens akkumuleringshorisont. Som eksempel kan nævnes, at Nørremøllens skatten, der formentlig er deponeret mellem 1035-1040, indeholder en ældre akkumuleringsfase bestående af islamiske mønter præget mellem ca. 750-830 (Ingvardson 2012, fig. 4) (App.1.2:Nørremølle). For alle veldokumenterede, delvist dokumenterede og delvist tilgængelige skatte (afsnit 1.2.2) er der udarbejdet en graf, der illustrerer skattenes akkumuleringshorisont. Graferne findes samlet i appendiks 1.2, hvor de er ordnet alfabetisk efter skattefundlokalitetens navn.

---

²¹ For en definition af restsølv se afsnit 4.1.

Afhængig af type og bevaringsgrad kan den enkelte mønts dateringsramme være snæver eller bred. Jeg har valgt udelukkende at inkludere mønter med en dateringsramme på max 40 år, når skattenes akkumuleringshorisont illustreres i appendiks 1.2. Afgrænsningen beror på metodiske og praktiske overvejelser. Det giver ikke praktisk mening at inddrage mønter med en bred dateringsramme på f.eks. 100 år. Formålet med grafen er at illustrere kronologiske faser, og en mønt med en 100-årig dateringsramme kan potentielt inkluderes i mange faser. Sættes den kronologiske ramme derimod for snævert, vil det ekskludere en stor gruppe af mønter og derved give et misvisende billede af skattens akkumuleringshorisont. Den valgte ramme på 40 år er til dels valgt, da det udgør dateringsrammen for en af de største møntgrupper i skattene, Otto-Adelheid-penninge, type IV (App.2.1). Det er derfor min vurdering, at der med en dateringsramme på 40 år kan inddrages et så bredt og repræsentativt udsnit af mønterne som muligt, uden at det i væsentlighed forstyrrer tolkningen af skattenes akkumuleringsfaser.

Ved at afdække forskellige akkumuleringsfaser går skattens kronologi fra at være statisk og knyttet til skattens deponeringshorisont til at være dynamisk og knyttet til hele skattens biografi. Målet med metoden er at sætte fokus på, om og i givent fald hvordan, genstandene over tid har tilført ejeren agens inden for forskellige felter. I afhandlingen beskrives akkumuleringsfaser ikke alene på baggrund af genstandenes produktionstid og -sted, men også på baggrund af genstandenes cirkulationsdata. Cirkulationsspor afspejler, om skattens genstande har skiftet form og dermed betydning før eller under akkumulering. Opdelingen af akkumuleringshorisonten i flere forskellige faser kan i visse tilfælde ske på baggrund af grupperinger inden for både kronologi, korologi og/eller brugsspor. Et illustrativt eksempel findes i Dalegårdskatten. Her bærer de engelske CRUX mønter f.eks. mange cirkulationsspor i form af mærker og bøjninger, mens de lidt yngre Long cross mønter fremstår nærmest nyprægede, og med få, stort set identiske brugsspor; en svag bøjning med en enkelt peck i bøjningskanten. En sådan forskel antyder, at henholdsvis CRUX typerne og Long cross typerne er akkumuleret på forskellige tidspunkter og ved forskellige handlinger.

Ud over en akkumulerings- og deponeringshorisont rummer skattens biografi en deponeringsbegivenhed. Mens akkumulerings- og deponeringshorisonten analyseres på baggrund af genstandenes produktion – og cirkulationsdata, afspejler den arkæologiske kontekst (deponeringsdata) skattens deponeringsbegivenhed.

Jeg har opdelt deponeringsdata i forskellige niveauer, der på forskellig vis kan relatere sig til og afspejle deponeringsbegivenheden. **Den nære kontekst** omfatter skattens eventuelle beholder, **anlægskontekst** omfatter den struktur, skatten er deponeret i eller ved som f.eks. et stolpehul eller en sten, og **pladskontekst** omfatter den lokalitet, skatten er deponeret på. Den arkæologiske kontekst (deponeringsdata) kan potentielt belyse årsagen og formålet med skattens deponering, samt det miljø skatten er deponeret i. I kapitel 4 findes en uddybende diskussion af de metodiske og kildekritiske overvejelser omkring definitionen og anvendelsen af produktionsdata, cirkulationsdata og deponeringsdata.

3.3. De bornholmske vikingetidsskatte – et overblik

Med afsæt i de metodiske overvejelser og på baggrund af resultaterne af analysen af skattenes materiale sammensætning i afsnit 3.1.1 og kronologiske profil i afsnit 3.1.2 er det nu muligt at præsentere et overblik de bornholmske vikingetidsskattes indhold af genstandsgrupper og datering i et diakront perspektiv.

Tpq dateringerne bør ikke stå alene (afsnit 3.2), og skattenes deponeringshorisont vil blive diskuteret ud fra en samlet gennemgang og vurdering af skattenes sammensætning. Skattenes møntprofiler og samlede genstandsprofiler er anskueliggjort i figur 17 og 18, hvor skattene er ordnet efter de tolkede tpq dateringer. Der kan erkendes flere klare kronologiske tendenser, som her vil blive diskuteret og anvendt som udgangspunkt for en tolkning af skattenes deponeringshorisonter.

Frem til omkring årtusindskiftet er skattene domineret af mønter. Skovsholmskatten med tpq i 855 er eneste skat domineret af abbaside dirhems. Fra begyndelsen af 900-tallet og frem til ca. 980 dominerer samanide dirhems skattene. Et mindre indslag af abbaside dirhems bliver dog forsat deponeret i skattene frem til ca. 1070.

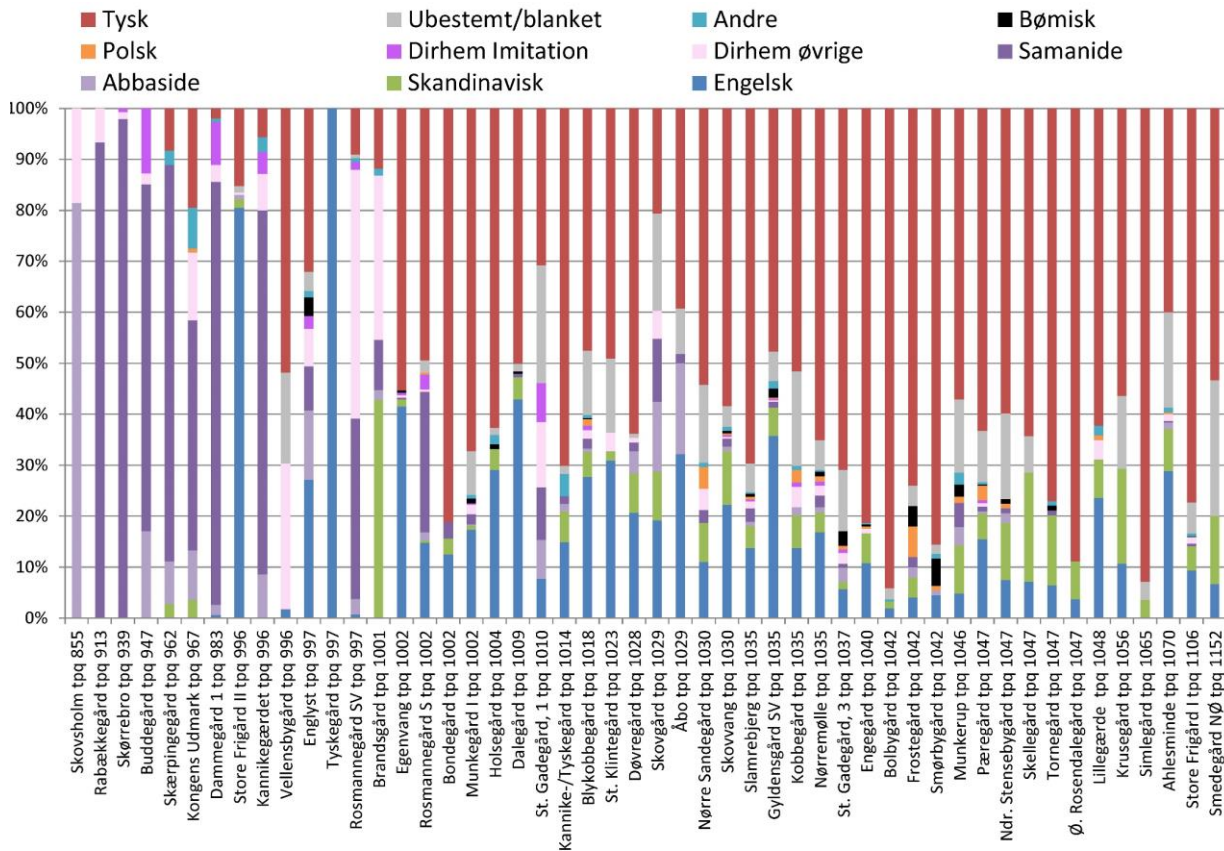
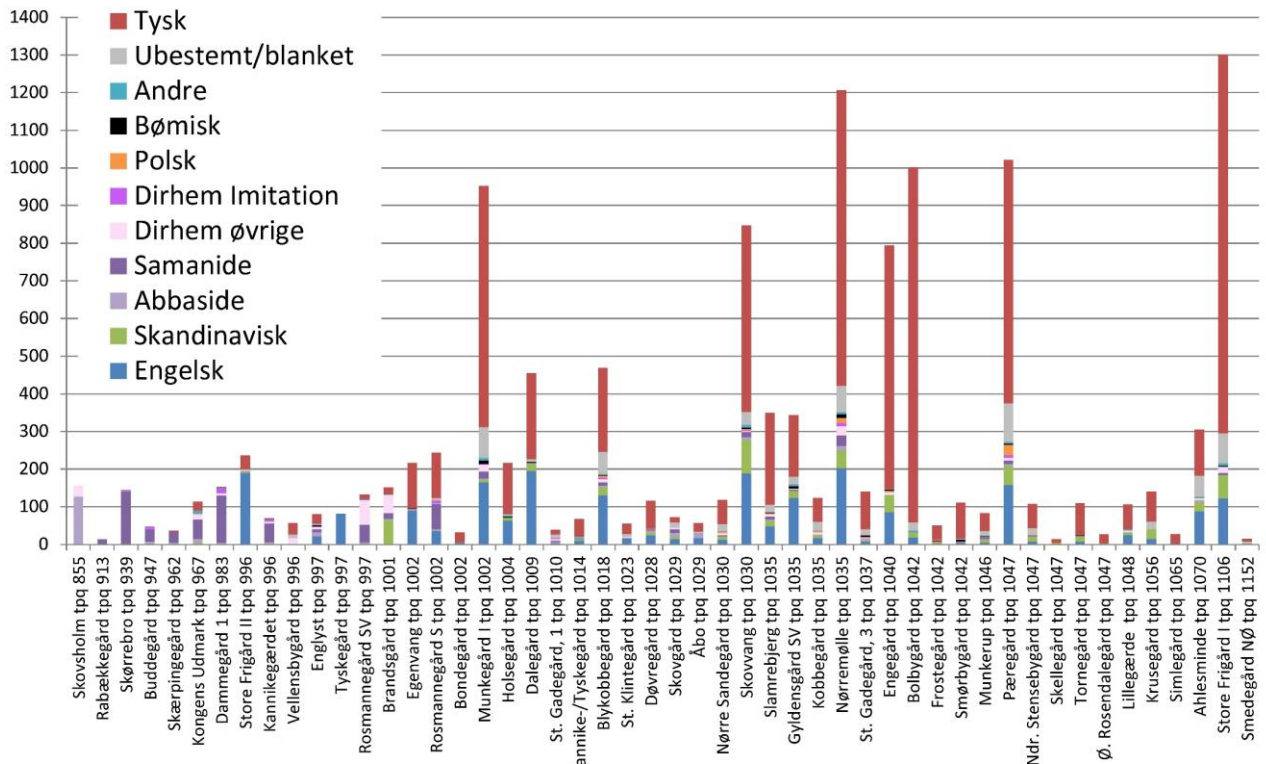
Fra 990 sker der en markant stigning i antallet af deponerede skatte, og samtidigt ses en markant ændring i møntsammensætningen, idet samanide dirhems nu ikke længere er dominerende men afløses af engelske og tyske mønter, figur 19. Perioden fra 990-1000/1005 fremstår som en overgangsfase, idet nogle skatte er domineret af islamiske dirhems, andre af engelske mønter, og andre igen af tyske mønter. Det er også i 990-erne, at restsølv og barrer bliver en typisk del af skattene, der hidtil stort set udelukkende har bestået af mønter og smykker. Eneste skat med tpq før 990-erne, der indeholder restsølv, er Dammegårdskatten. Med tanke på skattens usikre tpq datering (afsnit 3.1.2, App.3), samt tilstedeværelsen af restsølv sammenholdt med dominansen af samanide dirhems er det sandsynligt, at Dammegårdskatten er deponeret i 990-erne. De islamiske mønters andel i skattene reduceres markant umiddelbart efter år 1000. Skiftet synes at ske i 1000-tallets første år. Brandsgård skatten med tpq 1001, der som den eneste bornholmske skat har et markant indslag af Hedebymønter præget mellem 950-990, afslutter dermed denne overgangsfase.

Herefter følger en periode frem til ca. 1040, hvor skattene på mønt siden udviser en forholdsvis ens sammensætning. Skattene er domineret af tyske mønter, men engelske og skandinaviske mønter udgør også en markant andel af skattenes mønter. Til forskel fra møntmaterialet udviser det ikke møntede sølv nogle klare kronologiske forskelligheder i denne periode. Perioden ca. 1000-1030 udmærker sig ved, at en del af skattene domineres af andre genstandstyper end mønter. Første skat, hvor mønter ikke udgør den største fundgruppe, er Egenvangskatten, hvor ca. 60 % af skatten består af fragmenterede smykker.

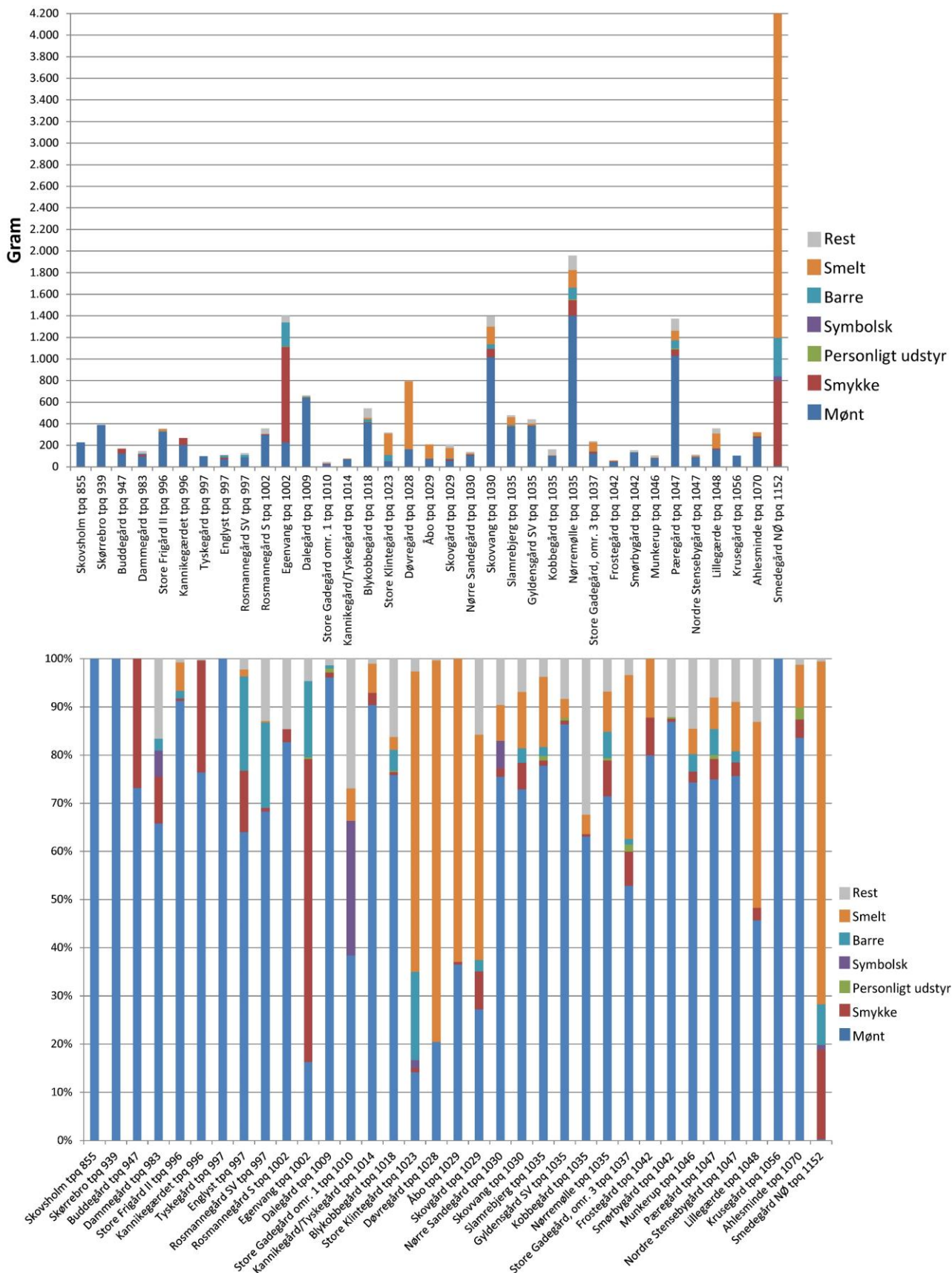
Fra omkring 1020 udgør smelt et markant indslag i skattene. Dette er sammenfaldende med, at slavisk/skandinavisk smelt²² introduceres i skatte med tpq fra 1010. Andelen af barreformet sølv mindskes samtidigt. Udviklingen er så markant, at det kan betragtes som en daterende faktor. Tilstedeværelsen af slavisk/skandinavisk smelt daterer dermed skatte til efter 1010, og en høj andel af smelt vil indikere, at skatte er deponeret efter 1020.

---

²² Se afsnit 4.1. for definition af slavisk/skandinavisk smelt

Figur 17. De bornholmske skattes møntprofil i procent (nederst) og antal (øverst). Den mest markante forandring er skiftet fra skatte domineret af islamiske mønter til skatte domineret af vesteuropæiske mønter.

Figur 18. De bornholmske skattes genstandsprofil i procent (nederst) og vægt (øverst). I graferne indgår udelukkende sølvgenstande. Det er muligt, at der i nogle skatte var deponeret andre genstandsgrupper som guld, bronzer og vægtlodder. Dette er diskuteret nærmere i afsnit 3.1.1.

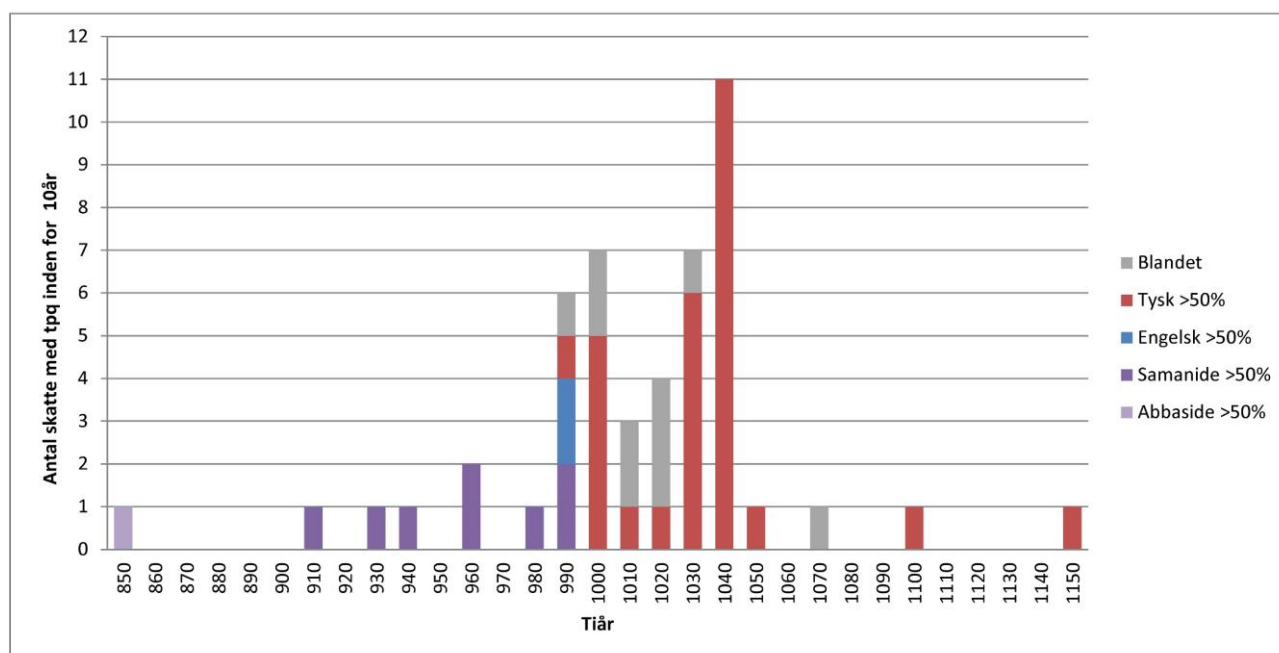
Skattenes deponeringshorisont		
Fase 1: 850-900	Abbaside dirhems. Udelukkende mønter.	Skovsholm (BMR 3709) tpq 855
Fase 2: 900-990	Samanide dirhems. Mønter og smykker dominerer.	Rabækkegård, tpq 913 Skørrebro (BMR 3337), tpq 939 Buddegård (BMR 2306), tpq 947 Skærpingegård, tpq 962 Kongens Udmark, tpq 967
Fase 3: 990-1000/1005	Overgangsfase, hvor skatte kan være domineret af enten islamiske, tyske eller engelske mønter. Restsølv og barrer begynder at optræde. Antallet af deponerede skatte stiger markant.	Dammegård 1 (BMR 2000), tpq 983 Store Frigård II (BMR 1711), tpq 996 Kannikegærdet (BMR 2292), tpq 996 Vellensbygård (BMR 2361), tpq 996 Englyst (BMR 2320), tpq 997 Tyskegård (BMR 2150), tpq 997 Rosmannegård SV (BMR 3494), tpq 997 Brandsgård, tpq 1001
Fase 4: 1000/1005-1020	Dominans af tyske mønter, med markant andel af engelske og skandinaviske mønter. Slavisk/skandinavisk smelt introduceres omkring 1010, hvorefter andelen af barreformet sølv reduceres.	Rosmannegård S (BMR 3494), tpq 1002 Egenvang (BMR 3836), tpq 1002 Munkegård I (BMR 2212), tpq 1002 Bondegård, tpq 1002 Holsegård, tpq 1004 Dalegård (BMR 1754), tpq 1009 Store Gadegård omr. 1 (BMR 1978), tpq 1010 KannikegårdTyskegård (BMR 2174), tpq 1014 Blykobbegård (BMR 3890), tpq 1018
Fase 5: 1020-1040	Forsat dominans af tyske mønter, med markant andel af engelske og skandinaviske mønter. Smelt udgør et dominerende element i skatte med tpq i 1020-erne.	Store Klintegård (BMR 2758), tpq 1067 Døvregård (BMR 2588), tpq 1028 Skovgård (BMR 3360), tpq 1029 Åbo (BMR 1831) tpq 1029 Nørre Sandegård (BMR 1853), tpq 1030 Skovvang (BMR 2291), tpq 1030 Slamrebjerg (BMR 1508), tpq 1035 Gyldensgård SV (BMR 3194), tpq 1035 Kobbegård (BMR 2114), tpq 1035 Nørremølle (BMR 3419), tpq 1035 Store Gadegård omr. 3 (BMR 1978), tpq 1037
Fase 6: 1040-1060	Øget andel af tyske og skandinaviske mønter. Reduceret andel af engelske og islamiske mønter.	Engegård, tpq 1040 Bolbygård, tpq 1042 Frostegård (BMR 1229), tpq 1042 Smørbygård (BMR 1491), tpq 1042 Munkerup (BMR 2255), tpq 1046 Pæregård (BMR 1083), tpq 1047 Ndr. Stensebygård (BMR 2151), tpq 1047 Skellegård, tpq 1047 Tornegård, tpq 1047 Øster Rosendalegård, tpq 1047 Lillegærde (BMR 3759), tpq 1048 Krusegård (BMR 2158), tpq 1056
Fase 7: efter 1060	Få skatte deponeret. Tyske mønter dominerer. Smelt og barrer udgør dominerende elementer.	Simlegård, tpq 1065 Ahlesminde (BMR 3767), tpq 1070 Store Frigård I, tpq 1106 Smedegård NØ (BMR 3710), tpq 1152

Tabel 9. Faseinddeling af de bornholmske skattes deponeringshorisonter.

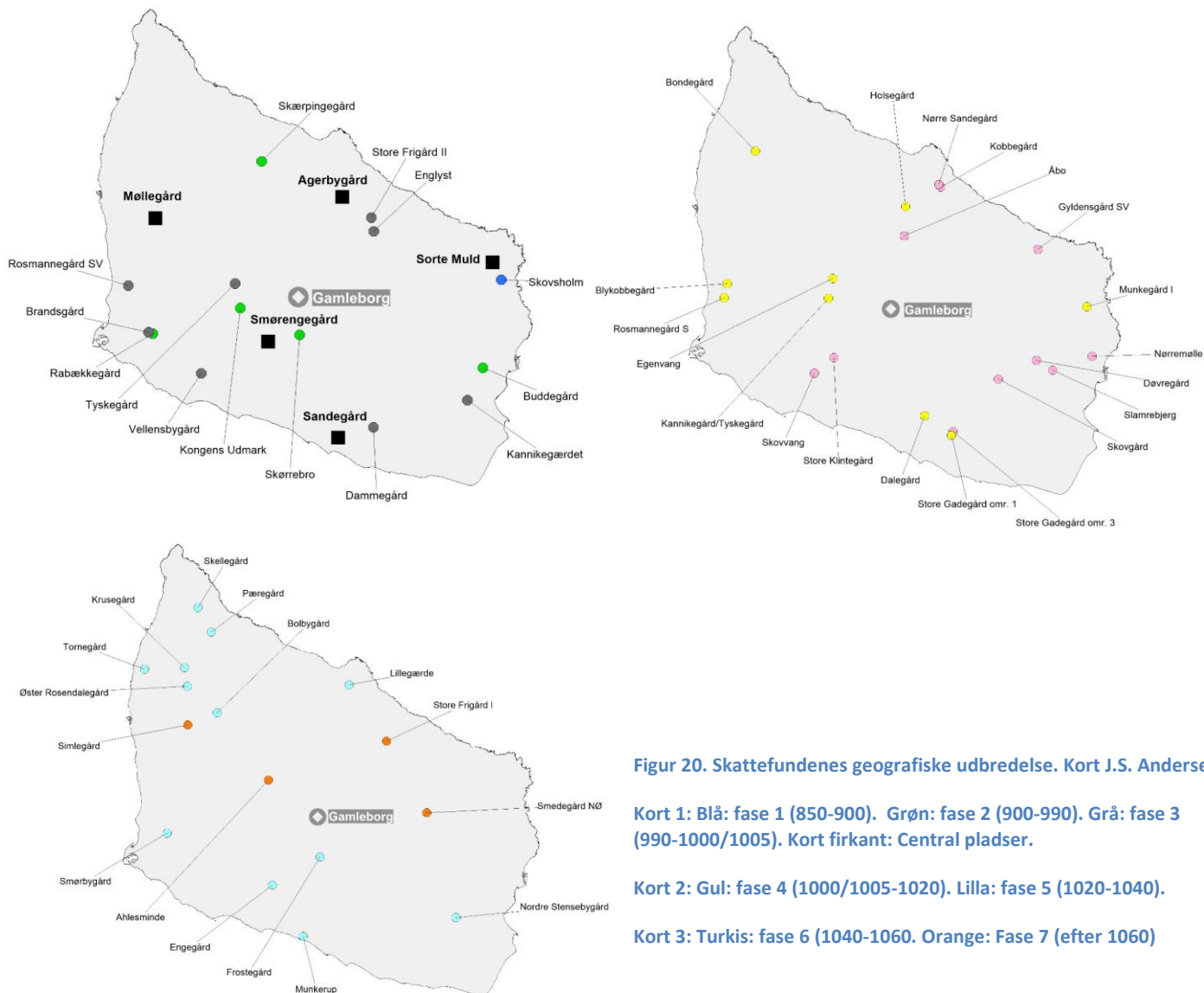
I løbet af 1040-erne øges andelen af tyske mønter. Der ses en svag tendens til, at skatte med tpq fra 1040 og frem til ca. 1060 har en mindre andel af engelske mønter; ligeledes reduceres andelen af islamiske mønter yderligere. I samme periode stiger til gengæld andelen af skandinaviske mønter. Yngste skat i denne fase er Krusegård med tpq 1056.

Efter ca. 1060 falder antallet af deponerede skatte markant, og det er vanskeligt at tale om kronologiske tendenser, men de tyske mønters dominans fortsætter dog. Endelig må Smedegård NØ deponeringerne betragtes som usædvanlige på alle parametre. Den er uden sammenligning Bornholms største skat, men indeholder kun 15 mønter. Skatten består primært af smelt, hele smykker af vikingetidstype og to relikviekors (afsnit 7.1.1).

De klare kronologiske tendenser, som er illustreret ved skattenes forskellige struktur i figur 17 og 18 og ved opsummeringen ovenfor, danner basis for en inddeling af skattefundene i syv overordnede deponeringshorisonter, tabel 9. I figur 20 er skattenes geografiske placering illustreret.

Figur 19. I grafen er skattene ordnet efter tpq datering. Farven angiver den dominerende mønttype i skattene. 990-erne kan betegnes som en overgangsperiode, hvor skattene skifter fra dominans af islamiske mønter til dominans af vesteuropæiske mønter; samtidigt ses en markant stigning i antal deponerede skatte

4. Produktionsdata, cirkulationsdata og deponeringsdata - klassificeringsprincipper

"...from a theoretical point of view human actors encode things with significance, from a methodological point of view it is the things-in-motion that illuminate their human and social context." (Appadurai 1986, 5).

Det er via genstandens rejse fra produktionsområde, gennem cirkulationsområde til deponeringsområde, at menneskene og deres handlinger træder frem. Vejen fra produktion til deponering kan i tid og rum være kort eller lang, kan have gået gennem få eller mange hænder, og genstanden kan have beholdt sin form og betydning, eller have skiftet form og betydning flere gange. De 82 nyprægede Æthelred II Long cross mønter i Tyskegårdskatten med få cirkulationsspor har formentlig passeret gennem få hænder og er deponeret kort efter erhvervelse (afsnit 4.2 og 5.2). Et eksempel på en genstand med lang og kompliceret biografi er Ommajade dirhemen fra Rabækkegård graven. Mønten er som den eneste mønt i graven forsynet med ophæng, og den er langt ældre end resten af smykkematerialet og de øvrige mønter i dette

gravfund. Dette tyder på, at mønten har rejst langt i både tid og rum og har skiftet form og betydning fra mønt til smykke (afsnit 5.3).

Formålet med de følgende afsnit er at diskutere to essentielle metodiske problemstillinger: Hvordan klassificeres og registreres et stort og varieret materiale, der potentielt har skiftet betydning og funktion flere gange på vejen fra produktion til deponering? Hvordan analyseres og relateres data fra forskellige stadier af genstandenes og skattenes biografi?

4.1. Mønter, smykker, barrer eller restsølv – klassificering af produktionsdata

Skattene består ofte af en blanding af forskellige genstandstyper med mønter, smykker, barrer og smelt som de mest almindelige. Da de forskellige genstandskategorier udviser forskellige karakteristika, er det som diskuteret nedenfor nødvendigt at tilpasse analysen og registreringsformen til de enkelte kategorier. Klassificeringen af en genstand afspejler, hvordan forskeren opfatter genstandens betydning. Registreres en mønt med ophæng som mønt, signalerer det, at genstanden opfattes som betalingsmiddel, registreres genstanden som smykke, signalerer det, at den opfattes som en personlig udsmykning, jfr. Audys diskussion om afbildninger af møntsmykker (Audy 2018, 23-25). I registreringsfasen er forskeren stærkt påvirket af den enkeltes forskningstradition, hvilket påvirker den analyse der udføres og i sidste ende de konklusioner, der drages. Som diskuteret i afsnit 2.1. retter Audy en kritik mod det numismatiske forskningsfelts behandling af mønter omdannet til smykker (Audy 2018, 23-25). Kritikken er til dels berettiget. Ved at fokusere på mønten og dens numismatiske data, har man overset eller tilsidesat den omdannede mønts ændrede betydning som smykke. Audys udgangspunkt er mønter i gravkontekst, og i den sammenhæng giver det ofte god mening at opfatte omdannede mønter som smykker. I denne afhandling er udgangspunktet skattefund i mange forskellige former for kontekst, og jeg mener ikke, at man som udgangspunkt kan gå ud fra, at en mønt med gennemboring eller ophæng nødvendigvis er deponeret som et smykke; en anvendelse som betalingsmiddel eller råmateriale kan være lige så gyldig – tolkningen afhænger af konteksten.

Afhandlingens analyse bygger på et stort og forskelligartet materiale. Med henblik på at sammenligne forskellige materialegrupper og skattefundstyper er det afgørende at foretage en ensartet registrering. Jeg har valgt at kategorisere genstandene ud fra deres produktionsdata, men i registreringen lægger jeg stor vægt på ligeledes at registrere genstandenes cirkulationsdata. Det betyder, at en mønt med gennemboring kategoriseres som mønt, men at jeg i tolkningen af fundet tager højde for, om mønten er gennemboret eller har ophæng. Denne fremgangsmåde har måske især implikationer for den store mængde af fragmenterede genstande, der traditionelt betegnes under den samlende kategori brudsølv. Den traditionelle klassificering af genstande i vikingetidsskatte er opdelt i hele og fragmenterede genstande. Hele smykker klassificeres som smykker, hele barrer klassificeres som barrer og så fremdeles, hvorimod den store mængde af fragmenterede og/eller på anden vis ødelagte genstande beskrives samlet under betegnelsen brudsølv, med undtagelse af fragmenterede mønter, der klassificeres som mønter. I denne afhandling anlægges den præmis, at alle genstande (både hele, fragmenterede og/eller bøjede) potentielt havde agens i Bourdieus økonomiske, sociale, kulturelle og/eller symbolske kapitalbegreb, som f.eks. betalingsmiddel, råmateriale, social markør og/eller rituel markør. En genstand kunne skifte betydning en eller flere gange gennem dets biografi, og den kunne endvidere besidde flere betydninger på samme tid. Ved at tage udgangspunkt i genstandenes produktionsdata, anlægges en så neutral registreringsmetode

som muligt. Tolkningen af fundet afhænger af en samlet vurdering af genstandens og samlet set skattens produktionsdata, cirkulationsdata og deponeringsdata.

Den store mængde af brudsølv i vikingetidens skatte kobles traditionelt til anvendelsen af sølv som betalingsmiddel efter vægt (afsnit 2.1). Især Hårdhs arbejde med det ikke møntede sølv i skattene har sat fokus på det fragmenterede sølvs rolle som betalingsmiddel. Jeg vil gerne argumentere for at afvige fra denne ofte automatiserede tolkning og vil i afhandlingen applicere en differentieret tilgang til det fragmenterede sølv. Mit ønske om en differentieret tilgang til det fragmenterede sølv bunder i tesen om, at en fragmenteret sølvfolieperle ikke nødvendigvis blev behandlet og opfattet på samme måde som en fragmenteret sølvbarre i vikingetiden. Lige såvel som en velslået engelsk penning ikke nødvendigvis blev behandlet og opfattet på samme måde som en anonym tysk penning (Ingvardson 2019, 32-35). Fremgangsmåden med at kategorisere efter genstandenes produktionsdata, og samtidigt nøje registrere genstandenes cirkulationsdata, understøtter en differentieret tilgang til brudsølv.

Ud fra disse overvejelser opdeles genstandene i følgende hovedgrupper: mønter, smykker, andre personlige genstande (f.eks. våbendele), barrer og smelt (der omfatter smelt og -dråber). Hvis det er muligt, klassificeres fragmenterede genstande ud fra ovenstående betragtninger indenfor de enkelte kategorier, således at et fragmenteret smykke kategoriseres som smykke og ikke som brudsølv. Genstande, der ikke kan kategoriseres inden for en af de beskrevne grupper kategoriseres som restsølv, det kan f.eks. være sølvtråde, sølvstænger og sølvfolie.

Kategorien smelt indeholder en undergruppe, som jeg har valgt at betegne slavisk/skandinavisk smelt (Ingvardson 2019, 32-35). Typen består af en gruppe af smelt med en meget ensartet udformning, med en flad ru underside og en skinnende rundet overside. Hårdh har gjort opmærksom på, at denne type er karakteristisk for i hvert fald nogle skattefund i det vestslaviske område (nordlige Polen), på Bornholm og i det østlige Sverige, hvilket indikerer, at typen er produceret her (Hårdh 2011, 289). På baggrund af den meget ensartede, nærmest standardiserede udformning argumenterer Hårdh for, at typen måske skal opfattes som barrer (Hårdh 1976, 90-92; 2013, 530), figur 21. Hårdh foreslår, at slavisk/skandinavisk smelt er fremstillet ved at hælde smeltet sølv på en ru overflad, f.eks. en sten, hvorpå sølvet størknede (Hårdh 2013, 529-530). En anden og mere overbevisende tolkning er, at slavisk/skandinavisk smelt er resultatet af en cupellationsproces, hvor sølv blev raffineret i esser foret med benaske (Gustafsson 2013, 97). En sådan proces er arkæologisk dokumenteret i smedeværkstedet Fröjel på Gotland, hvor en cupellations esse er udgravet (Gustafsson & Söderberg 2005: 14-17, Söderberg & Gustafsson 2006, 29-31).²³ Med henblik på at afklare eventuelle forskelle i udbredelse og anvendelse har jeg valgt at udskille slavisk/skandinavisk smelt fra andre former for smelt.²⁴

Figur 21. Smelt af slavisk/skandinavisk type fra Nørremølleeskatten. Fundnr. BMR 3419x214. Foto. J. Lee, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA)

²³ Jeg vil gerne takke Ny Bjørn Gustafsson, for at gøre mig opmærksom på denne tolkningsmulighed.

²⁴ Fremgangsmåden er afprøvet i et foreløbigt studie af seks bornholmske skatte. Her er dele af den beskrevne metode ligeledes præsenteret, jfr. Ingvardson 2019.

4.2. "De ødelagte genstande" – klassificering af cirkulationsdata

"Et stort Antal for Størstedelen mindre Stykker, fra de samme Fyrster, nogle misprægede og barbariske, nogle udslidte. Disse tilsammen af Vægt 16¼ Lod henlagdes til Smeltning." (Den kgl. Mønt- og Medaillesamlings fundprotokolnr. 224, år 1861, s. 114).

Sådan afsluttes registreringer i Den kgl. Mønt- og Medaillesamlings fundprotokol af det bornholmske skattefund Kongens Udmark fundet i 1861. Desværre er dette ikke et enestående eksempel; frem til 1892, hvor møntsamlingen blev en del af Nationalmuseet, var det kutyme, at Det Kgl. Møntkabinet returnerede de "uinteressante" mønter til Den Kgl. Mønt, hvorefter de blev omsmeltet (Galster 1980, 15, Jensen et al. 1992, 18-19). Pæne velbevarede mønter blev vurderet til at have en større forskningsmæssig værdi end fragmenterede og ødelagte mønter. Fremgangsmåden bunder naturligvis i datidens numismatiske forskningsinteresse, der var koncentreret om mønttyper og typologisering.

Selv om praksis med omsmeltning af grimme og fragmenterede mønter blev ændret, var fokus stadig på mønttyper. I dag kan det stadig forekomme, at særlige (ofte velbevarede og hele) mønttyper udskilles fra skattefund og opbevares separat i Den kgl. Mønt- og Medaillesamlings hovedsamling, i stedet for at blive opbevaret sammen med det resterende fund. I 1970-erne begyndte der at komme en øget bevidsthed om den sekundære bearbejdning af mønter. Serien *Corpus nummorum saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt* (herefter CNS), hvis første bind udkom i 1975, havde afgørende betydning for den numismatiske tilgang til den sekundære bearbejdning. Formålet med serien var og er stadig at publicere samtlige fund af vikingetidsmønter fra Sverige. Som sådan en klassisk numismatisk publikation med katalogisering som det primære mål. Essentielt for CNS er at stille alle data til rådighed, både de primære data (vægt, diameter og stempelkobling) og de sekundære data (Malmer 1985, 49). Fragmentering, antal mærker, bøjning og gennemboring/ophæng er nøje registreret og præsenteret, men i tråd med publikationens formål uden nærmere refleksion over deres betydning. Hårdts fragmenteringsanalyser fra 1976 er som nævnt den første publikation, der sætter den sekundære bearbejdning i centrum for tolkningen af skandinaviske vikingetidsskatte. I den numismatiske forskning er det først inden for de sidste 10-15 år, at man for alvor har fået øjnene op for værdien af cirkulationsspor på mønter, og en række forskere har inddraget fragmentering, mærker, gennemboring med mere som centrale elementer i tolkningen af skattefund (Se f.eks. Myrberg 2009b, Ingvardson 2012, Moesgaard 2015, Audy 2018).

Genstandenes cirkulationsdata kommer også i denne afhandling til at spille en væsentlig rolle i tolkningen af skattenes betydning. Formålet med analysen er at afdække genstandenes rolle i ejerens økonomiske, kulturelle, sociale og/eller symbolske kapital. I registreringen af cirkulationsspor har jeg derfor valgt at fokusere på bevidste handlinger, der kan relateres til anvendelsen af genstandene og/eller, som har ført til, at genstandene ændrer form/udseende og dermed potentielt betydning. Cirkulationsdata defineres dermed som en bevidst modifikation af en genstand, efter den har forladt sit produktionssted. Ud fra denne definition har jeg registreret fragmentering (herunder vægt), fragmentering ved mejsel/saks/kniv, gennemboring/ophæng, pecks, nicks, notches, graffiti/ridser, mejselspor og bøjning. Registreringen af disse

sekundære elementer er så vidt muligt foretaget på samtlige genstande, der indgår i analysen.²⁵ Slitage og kantrevner samt bøjning forårsaget ved prægning er ikke registreret, idet det falder uden for definitionen.

Registreringen af cirkulationsdata afhænger i høj grad af forskerens baggrund; hvis en anden forsker gennemgik det samme materiale, er det ikke sikkert, at nøjagtigt det samme resultat ville fremkomme. Af samme grund har jeg vægtet selv at foretage alle registreringer. Der er i forbindelse med afhandlingen foretaget registrering af cirkulationsspor på 9349 genstande. Nedenfor følger nogle overvejelser omkring de valg, der er foretaget med henblik på at sikre en ensartet brugbar registrering under hensyntagen til afhandlingens formål og den berammede tid for afhandlingsarbejdet.

4.2.1.1. Fragmentering

Fragmentering af genstande kan være sket under håndtering eller transport i vikingetiden, under genstandens deponering i jorden eller under håndtering eller transport i nutiden. Af disse scenarier er det udelukkende håndtering i vikingetiden, der har relevans for analysen. Det kan være vanskeligt at udskille hvilken begivenhed, der har ført til fragmenteringen. Med henblik på at eliminere fragmentering i jorden og i nutiden har jeg foretaget en vurdering af, om bruddet er nyt eller gammelt. Nye brud er mere skinnende og skarpere i overfladen end gamle brud, der er mørke og blødere i overfladen. Vurderingen bygger i høj grad på et personligt skøn. Kun i enkelte tilfælde, hvor fragmentering er sket med saks, mejsel eller kniv eller ved at genstanden er bøjet frem og tilbage, kan det med sikkerhed afgøres, at fragmenteringen er en bevidst handling. Blandt andet Hårdhs analyser slår fast, at fragmentering af genstande var et udbredt fænomen i vikingetiden. Jeg har derfor valgt at medtage alle gamle brud i analysen, vel vidende at en del af bruddene måske ikke er sket ved en bevidst handling.

Skattenes fragmenteringsgrad er influeret af fundtidspunktet og metoden, der er anvendt ved optagning af skatten. Et åbenlyst kildekritisk problem er, at fragmenterede genstande blev omsmeltet i 1800-tallet og en stor del af 1900-tallet (afsnit 4.2). Af samme årsag indgår disse skatte ikke i analysen af cirkulationsdata. Men også blandt de detekterede og eftergravede lokaliteter har fundtidspunktet og metoden betydning for skattenes fragmenteringsgrad. Metaldektorerne bliver mere og mere fintfølede, og de meget små fragmenter, der i dag findes ved detektorafsøgninger, gav ikke udslag i begyndelsen af 1980-erne (Moesgaard 2018b, 196-197). Desuden spiller detektorførerens erfaring naturligvis ind (Ingvardson & Laursen 2016, Laursen 2016). Efterundersøgelser af Mózgowo skatten, som oprindeligt blev fundet i 1868 i det nordlige Polen, illustrerer de metodiske udfordringer ved fragmenteringsanalyser (Bogucki 2019). Lokaliteten blev genfundet og afsøgt med metaldektorer af en privat detektorforening i 2010, og efterfølgende udgravet af Muzeum Warmii i Mazur i Olsztyn i nordøst Polen. Ligesom ved Bornholms Museums eftergravninger blev muldlaget afrømmet i tynde lag, og der blev detekteret mellem hver afrømning. Til forskel for hvad der er almindelig praksis ved Bornholms Museums afsøgninger, blev detektorafsøgningerne foretaget med specielt indstillede metaldektorer, der var indstillet til at give signal ved den mindste anomali. Dette betød, at ekstremt små sølvgenstande, der normalt ikke ville blive fundet, da signalet minder om et lille stykke jern, blev lokaliseret (Bogucki 2019, 62-67). Forskellen i de anvendte metoder på Mózgowo lokaliteten betød en markant forskel i genstandenes fragmenteringsgrad. Blandt mønter fundet i 1868 dominerer hele mønter, møntfragmenter under 0,5 g udgør 19 %, mens

---

²⁵ I nogle tilfælde har det ikke været muligt at få adgang til en genstand. I disse tilfælde er cirkulationsdata ikke foretaget eller er foretaget på baggrund af fotos. Hvis dette er tilfældet er det angivet i kommentarfeltet i kataloget.

møntfragmenter under 1 g udgør 45 %. Blandt 2010 mønter fundet af den private detektorforening dominerer møntfragmenter på mellem 0,1-0,2 g (30,65 %), mens møntfragmenter på under 0,1 g udgør 16,47 %. Blandt mønter fundet med de specialindstillede metaldetektorer anvendt under museets udgravning vejer over 50 % af møntfragmenterne under 0,1 g, 87,61 % vejer under 0,5 g og 93,33 % vejer under 1 g (Bogucki 2019, 65). Man må således forvente, at meget små fragmenter af sølv er underrepræsenterede i skattene. Dette gælder især for 1000-tals skatte, hvor fragmenteret sølv udgør et markant element (Hårdh 1996, 104-111).

I den numismatiske litteratur betegnes fragmenterede mønter med en lige kant som klippede mønter. Dette skal betragtes som en konsensus betegnelse, der ikke nødvendigvis tager hensyn til den faktiske metode, der er anvendt ved deling af mønten. Det er lige så sandsynligt, at mønterne er delt med en mejsel eller måske skåret med en kniv. På de lidt kraftigere genstande som f.eks. smelt og barrer er det tydeligt, at fragmenteringen er sket ved mejsel. De anførte redskaber saks, mejsel og kniv vil afsætte forskellige slidspor på den fragmenterede genstand. Det vil være muligt via slidsporsanalyse i mikroskop at afgøre hvilken metode, der blev anvendt. En sådan analyse er ikke prioriteret, idet jeg mener, at det ikke har afgørende betydning for tolkningen af formålet med delingen. Deling med saks, mejsel og kniv er alle ukomplicerede processer, der ikke fordrer specialviden eller særlige kundskaber, og for mennesker i vikingetiden har der formentlig ikke været hverken visuel eller funktionel forskel på, om genstanden var delt med det ene eller det andet redskab.

Mens det er forholdsvis simpelt at afgøre, om en mønt er fragmenteret, byder de øvrige kategorier på nogle metodiske vanskeligheder, der her skal adresseres. En stor del af smykkematerialet i de bornholmske vikingetidsskatte består af slaviske smykker, heriblandt sølvperler (Wagnkilde 2000, 95-98, Chontzk 2010). I perlernes produktionsområde optræder de ofte som elementer i kunstfærdigt udførte ørenringe, fig. 22. Udover i skattefund optræder de slaviske sølvperler

Figur 22. Et udvalg af folie og gitterperler fra Nørremølleskatten. Perlerne har ved produktionstidspunkt indgået i øren- eller tindingeringe, men kan i deres nuværende tilstand have fungeret som sølvperler. Foto. J. Lee, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA)

som den mest almindelige gravgave i bornholmske kvindegrave fra 1000-tallet. Deres placering i gravene ved gravlagtes hals eller hoved tyder på, at perlerne her har fungeret som selvstændige smykker (Naum 2008, 228). Skal en perle opfattes som et fragment af en ørenring eller som et helt smykke? Jeg har valgt at registrere hele perler som ufragmenterede smykker. Man kan måske indvende, at jeg dermed går imod mit metodiske udgangspunkt; at genstandene kategoriseres ud fra de oprindelige produktionsdata, idet perlen oprindeligt var tænkt som en del af en ørenring. På den anden side kan der argumenteres for, at perlen netop er den oprindelige form, og at tilføjelsen til en ørenring er et sekundært element. Når jeg vælger at

kategorisere perlerne som en selvstændig genstandsgruppe og ikke som en del af en ørenring, er det primært ud fra praktiske årsager, idet jeg ønsker at analysere perlerne som en selvstændig fundgruppe.

4.2.1.2. Mærker - pecks, nicks og notches

Mange mønter, smykker og barrer bærer spor efter, at der bevidst er stukket i, ridset i eller skrabet langs kanten af genstanden med en skarp genstand, hvilket har efterladt sig et mærke. Fænomenet er velkendt og især diskuteret inden for numismatikken, hvor også typologien omkring er udviklet. Der kan udskilles tre former for mærker, der kendetegner sig ved forskellig geografisk udbredelse og datering.

Pecks defineres som små stik med en kniv på overfladen af en mønt (Malmer & Lagerqvist 1987, XVIII; Kilger 2003, 3-12; 2006, 449-465). Pecking associeres traditionelt med de blandede skatte fra sent i 900-tallet og 1000-tallet i Skandinavien, hvor pecks er almindeligt forekommende på europæiske mønter (Malmer & Lagerqvist 1987, XVIII). Pecking opstod formentlig i de vikingedominerede områder af England omkring 890-925, og analyser af Grisebjerggård skatten på Sjælland tyder på, at fænomenet hurtigt spredte sig til Skandinavien (Moesgaard 2011, 297-308). Nicks defineres som små ridser i overfladen lavet med en kniv (eller en anden skarp genstand) ført ud mod kanten af mønten (Malmer & Lagerqvist 1987, XVIII). Nicks findes primært på islamiske og byzantinske mønter i skandinaviske skatte deponeret i første halvdel af 800-tallet. Men der findes eksempler på 900-tals mønter med nicks. Fænomenet er udbredt i Skandinavien, men er også dokumenteret i Kaukasus (Rispling 2004, 3). Notches er defineret som små snit i kanten, og de ses i det numismatiske materiale primært på islamiske mønter fra midten af 800-tallet til 900-tallet (Rispling 2004, 4f type C). Som afhandlingen vil vise, er notches også hyppige på andre genstandsgrupper.

En samlet betegnelse for pecks, nicks og notches er testmærker, hvilket afspejler den mest udbredte tolkning af deres formål; at teste sølvets for dets lødighed i forbindelse med transaktioner i vægtøkonomi (Moesgaard 2011, 297-298 med yderligere henvisninger). Få forskere går uden for det strikse økonomiske perspektiv. Det er dog blevet foreslået, at mærkerne kan være udtryk for en ritualiseret handling i forbindelse med transaktioner, som en form for besegling af aftalen ligesom et håndtryk (Duczko 2002, 193-208, Kilger 2006, 464, Bogucki 2011, 145, Jankowiak 2019, 27-29). Endelig er mærkerne blevet tolket som rituelle handlinger, hvor de påførte mærker skulle drive sølvets onde ånder ud (Duczko 2002, 193-208). Det kultiske aspekt er inspireret af jernalder numismatikken, hvor hakkede (chopped) romerske og keltiske mønter findes ved helligdomme og dermed sættes i forbindelse med ofringer af destruerede genstande, svarende til f.eks. den rituelle destruktion af våben i de store moseofferfund (Wigg-Wolf 2018, 16-23 med yderligere henvisninger). Igen må det understreges, at tolkningen af pecks, nicks og notches må afhænge af konteksten, og jeg vil i afhandlingen anvende den neutrale betegnelse mærker, der som udgangspunkt ikke anlægger en allerede fastlagt tolkning af den sekundære bearbejdnings betydning.

I CNS's grundige præsentation af vikingetidsmønter angives det præcise antal af mærker på henholdsvis forsiden og bagsiden af hver enkelt mønt. Antallet af mærker er tolket som tegn på, hvor mange gange en mønt har skiftet hænder. Jo flere mærker, jo flere transaktioner (se f.eks. Svensson 1986). Det er blevet debatteret, om registrering af mærker bør være kvantitativ (ligesom CNS metoden) eller kvalitativ (Malmer 2000; 2003, Kilger 2003; 2006). I nogle tilfælde er det tydeligt, at mærkerne er påført ved samme lejlighed. Dette er tydeligst i de tilfælde, hvor mønten er bøjet, og mærker er påført på en linje ned langs den bøjede kant, figur 23. Der kan ikke sættes lighedstegn mellem antallet af mærker og antallet af

transaktioner. Kilger har foreslået, at det ikke er antallet af mærker, der er interessant, men derimod antallet af handlinger. En bøjet mønt med seks pecks langs bøjningkanten, skal således tælles som én handling. Og ikke syv handlinger (seks mærker og et bøj) (Kilger 2006, 462-465). Hvis formålet med at registrere mærker er at udskille antallet af transaktioner, er dette uden tvivl den korrekte metode. Det har vist sig at være praktisk umuligt at gennemføre systematisk på det store og forskelligartede materiale, der udgør afhandlingens empiriske grundlag. I visse tilfælde er det tydeligt at se, at en enkel række mærker er påført på en gang, men oftest er billedet langt fra entydigt og hvad så? Idet antallet af mærker ikke nødvendigvis afspejler antallet af transaktioner, giver det som sådan heller ikke mening nøje at tælle antallet af mærker. Jeg har valgt at registrere antallet af mærker inden for tre kategorier: et mærke, to-fem mærker eller mere end fem mærker. Dette giver et billede af genstandens fremtoning. Det har samtidigt været muligt at udføre denne kategorisering inden for rammerne af afhandlingsarbejdet – det er en meget tidskrævende proces at tælle mærker. Idéen med mærker som en rituel handling i forbindelse med transaktioner er interessant i forhold til tolkningen af skattenes betydning. Den nævnte praksis med mærker langs en bøjet kant kan være et eksempel på en rituel handling. Jeg har derfor registreret, når dette fænomen optræder.

Figur 23. Denne Otto III mønt præget i Köln mellem 983-1002 viser spor efter flere test handlinger. En handling kan være, da mønten blev bøjet og påført pecks/ridser langs den bøjede kant. Desuden ses andre ridser, enkelte pecks og notches på kanten. Det er vanskeligt at afgøre, hvor mange handlinger cirkulationssporene repræsenterer, men det er tydeligt, at antallet af pecks ikke afspejler antallet af handlinger en til en. Fundnr. BMR 1831x82. Foto. R. Laursen, Bornholms Museum

Forskning i pecks, nicks og notches har været koncentreret omkring mønter og deres cirkulationsmønstre. Derimod har mærker på smykker og barrer tiltrukket sig meget lidt opmærksomhed (se dog Hårdh 2013, 536-538). Mærker findes i lige så høj udstrækning på smykker, barrer og andre former for genstande i skattene, og de udgør dermed et væsentligt element i afdækningen og tolkningen af genstandenes biografi og betydning. Der er derfor naturligvis anvendt en ensartet registreringsmetode på mønter, såvel som alle andre genstande.

4.2.1.3. Bøjning

Bøjning af mønter er et fænomen, der opstår samtidigt med pecks, og det forekommer primært på europæiske mønter i skattefund fra sent i 900-tallet og 1000-tallet. Ligesom pecking er bøjning traditionelt tolket som en økonomisk relateret handling, med formålet at afprøve sølvets lødighed og/eller møntens ægthed og/eller med henblik på at skabe en kant, hvor pecks kunne appliceres (Hatz, G. 1974, 99, Malmer 2000, 24, Kilger 2006). Det er vanskeligt at foretage en objektiv registrering af bøjning. En enkelt eller to bøjninger er naturligvis forholdsvis lige til, men nogle genstande (især mønter) er bøjet frem og tilbage

mange gange og formentlig også rettet ud mange gange, hvilket giver dem en lidt bulet overflade, selv om de ikke fremstår bøjede, figur 24. Jeg har derfor igen valgt at anvende nogle overordnede kategorier, der beskriver genstandens fremtoning, og jeg opererer med en gruppering i en bøjning, to bøjninger og tre eller flere bøjninger. Bøjningen tæller, selv om den efterfølgende er rettet ud. Bøjninger fremstår uregelmæssige og er som sådan vanskelige at kategorisere (Kilger 2003, 254). Jeg har af samme grund valgt ikke at angive bøjningsgraden.

Figur 24. Denne abbaside dirhem præget i Bagdad i 933 er fundet i Åboskatten, der er deponeret mellem 1029-40. Den er blevet bøjet og rettet ud mange gange og har derved fået en karakteristisk bulet overflade. Fundnr. BMR 1831x27. Foto. R. Laursen, Bornholms Museum

Der er visse tilfælde, hvor særlige typer af bøjninger kan udskilles. Den ene er vinkelrette bøjninger, dvs. i en 90 graders vinkel, og den anden er foldede genstande. Den bornholmske skat Tyskegård med 82 Long cross penninge udviser meget få spor efter sekundær bearbejdning. I publiceringen af skatten bemærker numismatiker J. C. Moesgaard, at de 18 bøjede mønter er bøjet på samme måde i en 90 graders vinkel, hvilket får Moesgaard til at foreslå, at det er sket ved samme lejlighed og af samme person (Moesgaard 2006, 408). Man kan ligefrem se handlingen udspille sig, de fortabte englændere står på den ene side af bordet, de brutale vikinger står på den anden side. Mellem dem ligger en bunke af nyprægede engelske mønter, der udgør de beskyttelsespenge (Danegæld), som englænderne er tvunget til at betale. For at sikre sig sølvets lødighed, eller for at besegle aftalen, tager vikingen et udvalg af mønter og bøjer dem hen over bordet. Med afsæt i Tyskegårdskattens struktur og deponeringsomstændigheder har jeg tidligere foreslået, at

skatten blev deponeret ud fra rituelle/symbolske bevæggrunde (Ingvardson 2019, 48-54). Man kan også forestille sig, at bøjningen af de 18 mønter indgik som en del af deponeringsritualet.

Ritualer i forbindelse med at folde mønter er dokumenteret i middelalderkontekst, hvor selve det at folde mønten regnedes for at have en helbredende effekt eller at være medvirkede til at opfylde ønsker (Kelleher 2018, 69-71). Noget lignende kan naturligvis ikke dokumenteres i vikingetiden, da det skriftlige kildemateriale mangler. Jeg vil gerne åbne for den mulighed, at nogle bøjninger skal ses i relation til det symbolske felt. Vinkelrette bøjninger og foldede genstande kan muligvis ses som særlige ritualiserede handlinger, og deres forekomst er derfor registreret.

Rullede mønter kan på linje med mønter med ophæng opfattes som et smykke og/eller en amulet. I den skånske skat Krapperup ses f.eks. en arming med syv små ringe vedhæftet, og på fire af ringene sidder der en rullet dirhem (Hårdh 1976, kat:taf:22:II). I fem tilfælde på den bornholmske gravplads Nordre Grødbygård har en rullet mønt fuldt den gravlagte (Wagnkilde 2000, 96). De rullede mønter er ligesom det øvrige perlemateriale i gravene placeret sammen med andre perler af andet materiale ved gravlagtes hals, hvilket antyder en anvendelse som amulet. Rullede mønter er registreret under bøjninger i kataloget.

Mens det er muligt at foretage en forholdsvis stringent registrering af antallet af gange, en mønt er bøjet, er det vanskeligere for de øvrige fundgrupper. Genstande lavet af folie kan være mast sammen, men på det

skrøbelige materiale er det vanskeligt at afgøre, om det skyldes en bevidst handling i vikingetiden eller mange års ophold i jorden. Tilsvarende er det vanskeligt med tal at beskrive, hvor mange gange en oprullet tråd er bøjet. Registreringen af bøjning hos det ikke møntede sølv er derfor i højere grad beskrivende.

4.2.1.4. Mejselspor, graffiti og ridser

Mejsel har været anvendt til at dele de lidt større og mere massive genstandsgrupper som barrer, smelt og stænger. På samme genstandsgrupper forekommer mejselspor, altså det tydelige aftryk af en mejsel, men uden at mejslen er gået helt igennem genstanden og har fragmenteret den. Formålet med mejselsporene er uklart, men to scenarier er sandsynlige. Mejselsporene kan være resultatet af en utilsigtet handling, altså at man har ramt forkert med mejslen, eller mejselsporene kan være en præparering af genstanden, så den ved en senere lejlighed lettere kunne fragmenteres uden brug af værktøj, figur 21.

Graffiti på vikingetidsmønter er en interessant sekundær bearbejdning. Graffiti findes primært på islamiske mønter og synes at forsvinde mod sidste halvdel af 900-tallet (Hammerberg & Rispling 1985, 63-70). I numismatiker U. Welins klassificering af graffiti på mønter fra 1956 udskilles seks grupper: 1) probermærker, dvs. pecks, nicks og notches, 2) mærker opstået ved delingsprocesser, 3) delingslinjer, 4) ejermærker, 5) religiøse eller magiske motiver, 6) streger uden erkendeligt motiv (Welin 1956, 141-50). Jeg mener ikke, at gruppe 1-3 skal betragtes som graffiti. Graffiti er i min optik en personlig, individuel besked fra afsenderen (risteren), hvad enten modtageren findes i den verdslige eller den rituelle sfære, og hvad enten beskeden er skjult i lommen eller synlig for alle. Gruppe 1-3 adskiller sig markant herfra ved at være uniforme i deres udtryk, mens de øvrige indridsninger er unikke og dermed personlige. Jeg er på linje med Dobrovolskijs klassificeringsstrategi, der vægter motiver og budskaber (Dobrovolskij 1982).

Graffiti kan grupperes i indskrifter (med arabisk skrift eller runer), afbildning af genstande (f.eks. skibe og våben) og religiøse motiver (f.eks. Thorshamre og kors). Endelig findes en stor gruppe, hvor de indridsede motiver ikke umiddelbart kan tydes (Hammarberg & Rispling 1985, 63-78). Thorshamre og kors på islamiske mønter er tolket som religiøse statements imod islam, mens andre former for graffiti på islamiske mønter er tolket som en konvertering til islam (Duczko 1998, Mikkelsen 1998, Williams 2007, 190). Langt den overvejende del af runeindskrifter knytter sig også til den rituelle sfære, idet GUD eller KUTH er den hyppigste indskrift. Derimod er ristning af enkeltruner tolket som ejermærker (Hammarberg & Rispling 1985, 66-67). Graffiti på mønter indeholder tre mulige funktioner: amuletisering/besværgelse, ejerskabsmærke eller dekoration. Graffiti er erkendt på ganske få genstande i forbindelse med afhandlingsarbejdet (afsnit 6.5). De ofte svage indridsninger kan være vanskelige at erkende for det blotte øje (Hammarberg & Rispling 1985, 66-67). Det er muligt, at antallet af genstande med registreret graffiti kunne forøges, hvis materialet blev undersøgt med mikroskop.

Mens det er muligt at forholde sig fortolkende overfor en motivverden med skibsmotiver og Thorshamre, optræder ridser som et meget diffust sekundært element. Det kan i første omgang være vanskeligt at afgøre, om ridserne er bevidst tilførte eller opstået ved en tilfældighed. I visse tilfælde er det tydeligt, at dybe ridser er tilført genstanden bevidst. Disse ridser skal evt. opfattes som en form for præparering til fragmentering af genstanden (Welins gruppe 3), det kan være en form for lødighedstest, det kan være en rituel destruktion af mønten, det kan udgøre et motiv som ikke kan erkendes i dag, eller det kan være tilfældige streger tilført i ren og skær kedsomhed. I registreringen har jeg anført, hvis ridserne er markant dybe. Ridsernes betydning vil blive diskuteret i afsnit 6.3.

4.2.1.5. Gennemboring/ophæng

Mens det kan være vanskeligt med sikkerhed at fastslå, om fragmenteringen udgør en bevidst handling, er samtlige tilfælde af gennemboring med og uden ønsken sandsynligvis resultatet af en bevidst handling i vikingetiden. Gennemboring kan være sket med henblik på at transportere genstanden på en form for snor/kæde eller med henblik på at fastgøre genstanden på f.eks. et klæde. Formålet kan enten være af praktiske årsager, med dekoration for øje eller led i en rituel praksis.

I Audys afhandling om møntsmykker præsenteres en omfattende typologi af huller og ophæng. Huller klassificeres som runde, tresidede, firesidede eller andre former, mens ophæng opdeles i de overordnede kategorier sammenklemte (sandwiched loops) og ringe, der hver indeholder en række undertyper (Audy 2018, 92-96). Audys undersøgelser viser, at gennemboring af mønter blev foretaget med samme metode; ved at gennembore mønten med en skarp genstand. Forskelle i hullernes form er dermed afhængige af det værktøj, der er anvendt til gennemboringen, og ikke af den metode der anvendes. Audy tillægger ikke hullernes form en funktionel eller æstetisk betydning. Han anfører, at runde huller findes i alle områder, mens trekantede muligvis er et nordligt fænomen (Audy 2018, 103). Er mønten ligeledes forsynet med ophæng, afspejler det en mere kompliceret proces, og det er her muligt at spore visse regionale og kronologiske forskelle (Audy 2018, 103-111).

Hovedparten af materialet i denne afhandling er gennemgået, inden Audys typologi var tilgængelig. I registreringen har jeg valgt at differentiere mellem forskellige former for gennemboring: rund, trekantet (kniv) og irregulær, ud fra den antagelse, at den omhu, der er lagt i arbejdet, muligvis afspejler formålet med gennemboringen. Det kan måske opfattes som et resultat af min habitus, når jeg afkoder regelmæssige cirkulære huller som udtryk for en større omhu end et irregulært hul eller et trekantet hul lavet med kniv. De trekantede huller er ofte mere uregelmæssigt tilvirkede. Når ønsken eller ring er tilføjjet, bliver tilvirkningsprocessen mere kompliceret, og den fysiske fremtoning væsentligt forandret. Som illustreret ved Kannikegærdetskatten, hvor en ønsken (sandwiched loop) sandsynligvis er blevet adskilt fra en mønt efter deponering (BMR 2292 x64 og x59), skal runde huller i nogle tilfælde opfattes som forarbejde til ophæng (afsnit 6.4). Hvis en mønt har flere gennemboringer, kan hullernes udformning anvendes som indikator på, om hullerne er tilført mønten ved en eller flere begivenheder.

4.3. Krukker og kister, huse og høje – klassificering af deponeringsdata

Deponeringsdata relaterer sig til den sidste fase i skattens biografi, hvis man ikke inkluderer perioden efter dens genfindelse i nutiden. Mens produktions- og cirkulationsdata belyser skattens akkumulering, afdækker deponeringsdata skattens deponeringsbegivenhed.

Den arkæologiske kontekst indeles i dette arbejde i tre niveauer:

Den nære kontekst omfatter skattens eventuelle beholder(e). Er skatten deponeret i en eller flere beholdere, hvis ja hvilke typer af beholdere? Var skatten deponeret i en læderpung, en simpel keramikkrug, en træboks, eller mangler der spor af en beholder? Som omtalt i afsnit 2.1. kan spørgsmålet om beholder eller ej måske belyse, om skatten var deponeret med generhvervelse for øje, og beholderens karakter indgår som et vigtigt element i tolkningen af skattens betydning.

Figur 25. Skovvangskatten blev mellem 1030-1040 deponeret i et lerkar af østersøtype med parallelle omløbende furer. Lerkarstypen findes ofte på bornholmske boplads fra midten af 1000-tallet. Skatten var således nedlagt i en kartype, der blev anvendt i den almindelige husholdning. Foto. K. Weiss, Nationalmuseet, Danmark

Beholderens karakter kan ligeledes afspejle årsagen til deponeringen. Er skatten f.eks. deponeret i en almindelig keramikkrug kan det indikere, at skatten er gemt væk i det forhåndenværende, figur 25. Da det ikke afspejler, at der er lagt en særlig omhu i deponeringen, kan det i Grinder-Hansens terminologi afspejle en akut nedlagt skat, der er deponeret som følge af en forestående fare (Grinder-Hansen 2000, 171). Er et udvalg af genstande derimod omhyggeligt indpakket i bark og indlagt i en anden barkpakke tyder det på en anden, mere planlagt og grundig deponeringshændelse, figur 26.

Anlægskonteksten dækker selve deponeringsstedet. Blev skatten deponeret i et anlæg, hvis ja hvilken type af anlæg? Var skatten f.eks. deponeret mellem de tagbærende stolper i et beboelseshus som Pæregårdskatten (Katalognr:21), nær en klippe, som Tyskegårdskatten (Katalognr:33) eller i en grube med spor efter sølvsmedning, som Nordre Stensebygårdskatten (Katalognr:18)? Analysen af deponeringsstedet vil rumme en tolkning af, om skatten er deponeret centralt på en boplads, i udkanten af en boplads eller uden for en boplads (afsnit 2.1).

Pladskonteksten omfatter skattens omgivelser. Analysens primære empiriske grundlag er udgravede skattefundspladser, og det er muligt i indtil nu uset skala at inkludere lokaliteternes karakteristika i tolkningen af skattene (afsnit

Figur 26. I Smedegård NØ II skatten var 18 af skattens 23 sølvbarrer deponeret i en barkpakke Yderligere fem sølvbarrer, en halsring, en arming og to fingerringe samt en stor skiveformet fibel og et sølvkors med kæde var også deponeret i skatten (Grinder-Hansen et al. 2013, 154 (jfr. figure 97 og 99). Foto. S. Nygaard, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA)

1.2.2). Formålet med at inddrage pladskonteksten er at tegne en profil af den lokalitet, skatten er deponeret på, da dette potentielt giver et indblik i skattens betydning, skattens ejer og dennes position i det overordnede magtfelt. Dette niveau omfatter lokalitetens øvrige fund og anlæg. Findes der andre anlæg i området, hvis ja hvilke anlæg? Findes der andre genstande i området, hvis ja hvilke? Kan anlæg og genstande knyttes til bestemte former for aktiviteter som f.eks. rituelle, agrare, handels- eller håndværksaktiviteter?

Slutteligt foretages en analyse af relationen mellem skattens struktur og deponeringsprofil (den nære kontekst, anlægs- og pladskontekst). Formålet er at udskille, om særlige strukturelle karakteristika i skattene kan knyttes til specifikke deponeringsprofiler. Med afsæt heri diskuteres skattens betydning(er) og relation(er) til det økonomiske, sociale, kulturelle og symbolske felt.

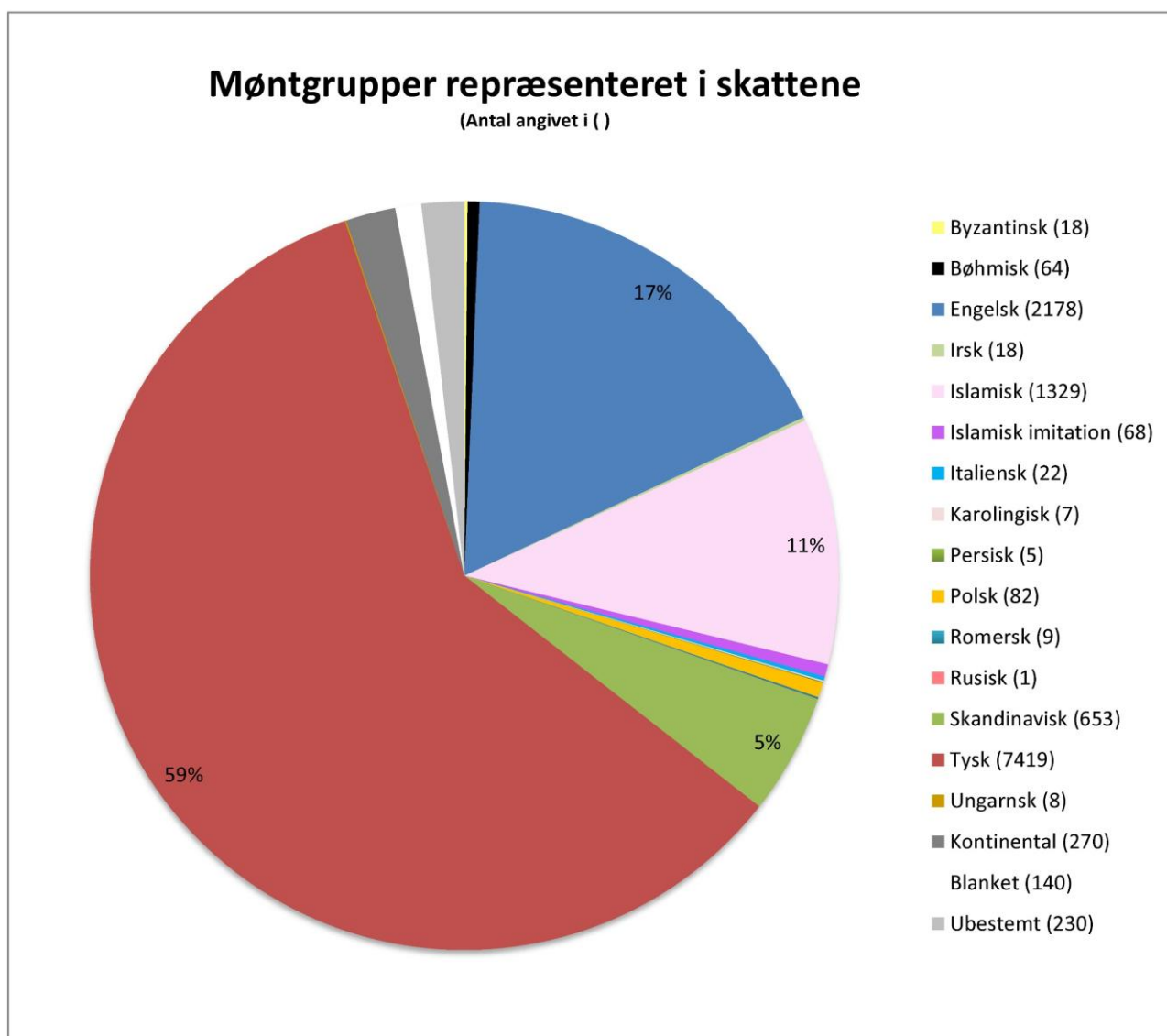
5. Møntstrømninger – analyse af produktionsdata

Der er 18 forskellige riger og dynastier repræsenteret blandt de registrerede mønter, fra England i vest til Rusland i øst og fra Skandinavien i nord til Byzans og Kalifatet i syd, figur 27. Landes og dynastiers geografiske udbredelse er som bekendt ikke statisk, og mange nutidige geografiske betegnelser giver ikke mening i et vikingetidsperspektiv. Når jeg til dels vælger at refererer til moderne geografiske områder er det ud fra et praktisk og ikke et politisk eller historisk perspektiv. De angivne landområder skal udelukkende opfattes som en praktisk foranstaltning, der sikrer at læseren har en idé om, hvor genstandene er produceret. Da møntmaterialet udgør det primære empiriske grundlag for den kronologiske og korologiske analyse (afsnit 3.2.1), har jeg i store træk valgt at følge den numismatiske tradition i forhold til inddeling af geografiske områder.

Det overgribende udgangspunkt for analysen er, at skattens struktur rummer aftryk af de mennesker og begivenheder, der har håndteret genstandene (afsnit 3.2). At afkode disse mennesker og begivenheder kræver en høj detaljeringsgrad i registreringen. Det er på grund af en detaljeret registrering af de engelske møntsteder og -typer, at jeg i afsnit 5.2 kan sandsynliggøre, at Store Frigård II's ejer deltog i et togt i 990-erne, og Tyskegårdsfattens ejer deltog i 1002 togtet mod de engelske kyster (Thorpe 1861, 104-111). Med henblik på at sikre vigtige nuancer har jeg valgt at underinddele de overordnede geografiske områder Tyskland og England, hvorfra de to største møntgrupper i de bornholmske skattefund stammer, i mindre enheder som illustreret i figur 28 og 36. Da ganske få møntsteder er aktive i Skandinavien i den pågældende periode, er underinddelingen af det skandinaviske område inddelt efter selve møntstedet. De islamiske mønter er underinddelt efter dynastier. Dynastiernes geografiske udbredelse varierer stærkt i tid, og jeg har derfor også valgt at underinddele de islamiske mønter efter det enkelte møntsted.

Tyske, engelske, islamiske og skandinaviske mønter danner de fire største grupper, mens der kun er identificeret syv karolingiske og én russisk mønt. Polske mønter udgør 1 % af de geografisk stedfæstede mønter. Det faktiske tal er formentlig større. De polske udmøntninger rummer imitationer af både engelske og tyske udmøntninger hvilket vanskeliggør identifikationen. Syv mønter er registreret som skandinavisk eller polsk, og 11 mønter er registreret som tysk eller polsk, og indgår således ikke i den geografiske analyse. Men det største mørketal gemmer sig uden tvivl blandt de 254 mønter, jeg ikke har stedfæstet nærmere end Kontinentet, eller blandt de 342 ubestemte tyske mønter, der optræder i Galsters (1980) opgørelser over de bornholmske skatte, der indgår i afhandlingen. Idet de polske mønter ofte er vanskelige

at bestemme, vil en stor del af de kontinentale og ubestemte tyske mønter formentlig skulle tilskrives det vestslaviske eller pommerske område.

Figur 27. Den samlede fordeling af geografisk opdelt møntgrupper i skattene. Tyske, engelske, islamiske og skandinaviske mønter udgør de fire største grupper. Kontinentale inkluderer mønter identificeret som tysk/polsk og skandinavisk/polsk. Engelsk/skandinavisk er inkluderet i ubestemt.

For at sikre et statistisk tilstrækkeligt grundlag har jeg valgt at bygge analysen på de fire største møntgrupper: tyske, engelske, islamiske og skandinaviske. Da jeg ikke været i stand til afgøre, om de 254 kontinentale mønter er produceret i Tyskland, Skandinavien eller Polen, er disse ikke inkluderet i analysen. Forhåbentlig vil præsentationen af materialet i afhandlingens katalog facilitere en fremtidig forskningsindsats på denne vanskelige men interessante møntgruppe.

Det er ofte muligt at foretage en præcis identifikation af mønters produktionstid og -sted. Analysen af genstandenes produktionsdata fokuserer derfor på møntmaterialet (afsnit 3.2). Analyser af Nørremølleskatten viser, at smykker kan afspejle andre kontaktflader end møntmaterialet (Ingvardson

2012, 29-30). Afsnit 5 rummer derfor også et en gennemgang af smykkernes produktionsdata, der dog på grund af en lavere detaljeringsgrad i identifikationen af produktionstid og -sted er foretaget på et mere overordnet plan end analyserne af de største møntgrupper.

5.1. Tyske mønter

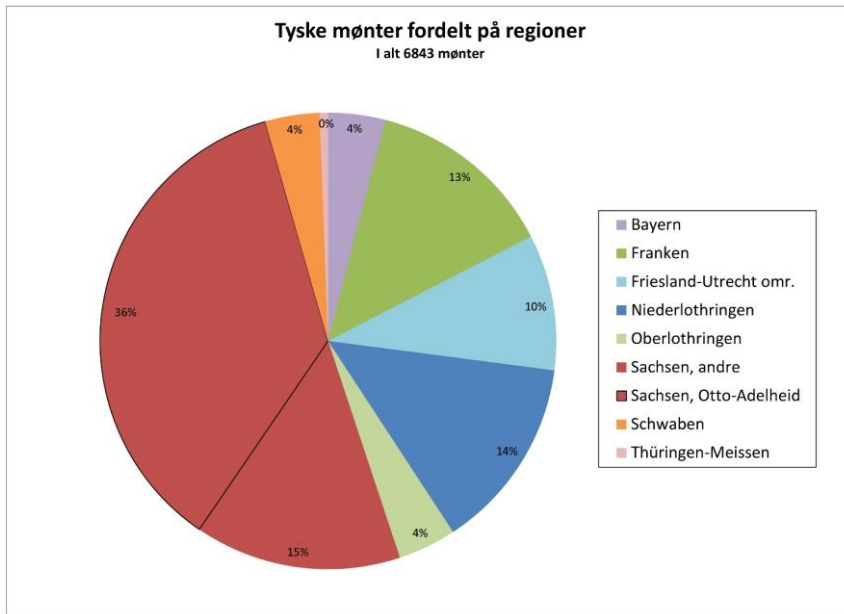
Blandt de 7419 tyske mønter kan 6943 stedfæstes inden for en af de syv regioner, der danner rammen for den geografiske registrering af tyske mønter, figur 28²⁶. Over halvdelen (51 %) er præget i Sachsen. Udslagsgivende er især Otto-Adelheid-penninge præget i Harzen området, der alene udgør 36 % af alle stedfæstede tyske mønter, figur 29. Den bratte stigning i antallet af tyske mønter omkring årtusindskiftet (figur 17) kædes netop sammen med opdagelsen af store sølvforekomster i Harzen i anden halvdel af 900-tallet, og den efterfølgende etablering af en storstilet møntproduktion af Otto-Adelheid-penninge fra 983, der indgik i møntcirkulationen på et overregionalt plan (Kilger 2000, 100, von Heijne 2004, 112) (App.2.1). Denne slår generelt igennem i de skandinaviske skatte deponeret fra starten af 1000-tallet (Hatz et al. 1991, 16-20, von Heijne 2004, 110, Ingvardson 2012, 13). Langt hovedparten af de tyske mønter i de bornholmske skatte er præget i årtierne før og efter år 1000, og størstedelen er fra Sachsen området, figur 30. Der ses desuden et markant indslag af ældre tyske mønter, der primært stammer fra de vestlige og sydlige regioner af Tyskland, figur 31. Af tyske mønter præget før 983 udgør typer fra møntstederne Mainz, Speyer og Worms i det vestlige Franken 48 %, mens typer fra Nieder- og Oberlothringen udgør henholdsvis 16 % og 4 %. Mønter fra Køln i Niederlothringen er markant til stede (36 stk.). Antallet af Køln mønter er muligvis reelt højere, da de såkaldte Santa Colonia typer præget i Køln kan være vanskelige at datere præcist; en gruppe på 85 Santa Colonia typer dateret til mellem 936-1002 indgår således ikke i grafen. Samtlige af de 32 mønter fra Sachsen er af samme type (Dbg. 334, Häv. 64), der af Ilisch henføres til den vestlige del af Sachsen (Ilisch 1990, 143). Mod syd i Bayern er det især mønter fra Regensburg (21 stk), der slår igennem i det bornholmske materiale.

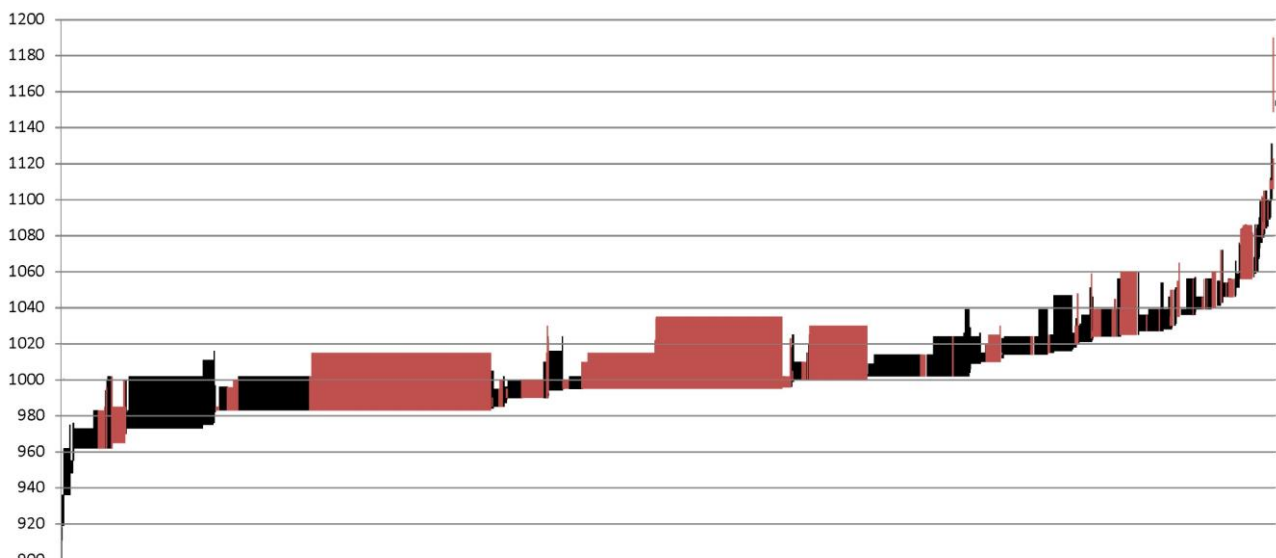
Figur 28. Mønter med den samlede betegnelse tyske mønter omfatter de på kortet markerede regioner. Regionerne danner baggrund for en nuanceret analyse af de tyske mønters produktionssted. Kort. J. S. Andersen.

²⁶ De anvendte grænser følger

https://de.wikipedia.org/wiki/Oberlothringen#/media/File:Holy_Roman_Empire_1000_map-de.svg. (besøgt 5/11-2018).

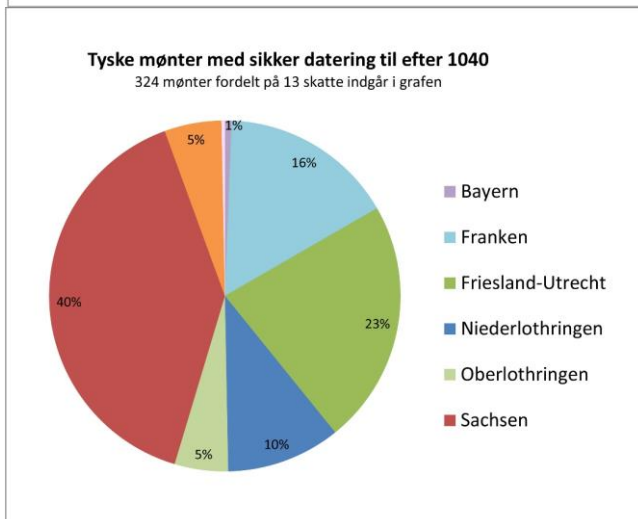
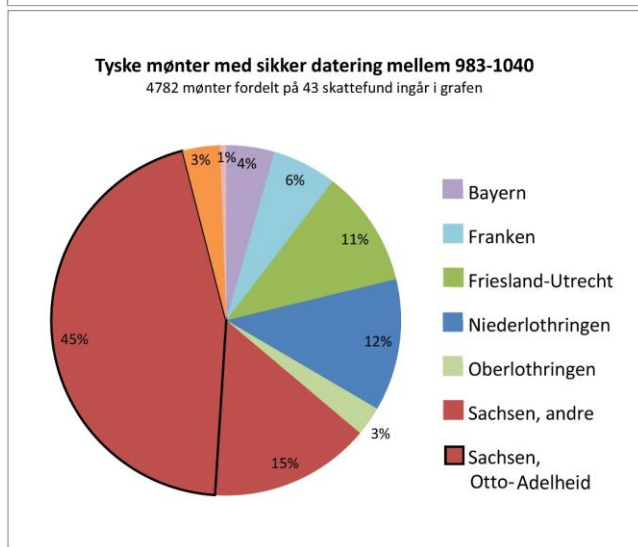
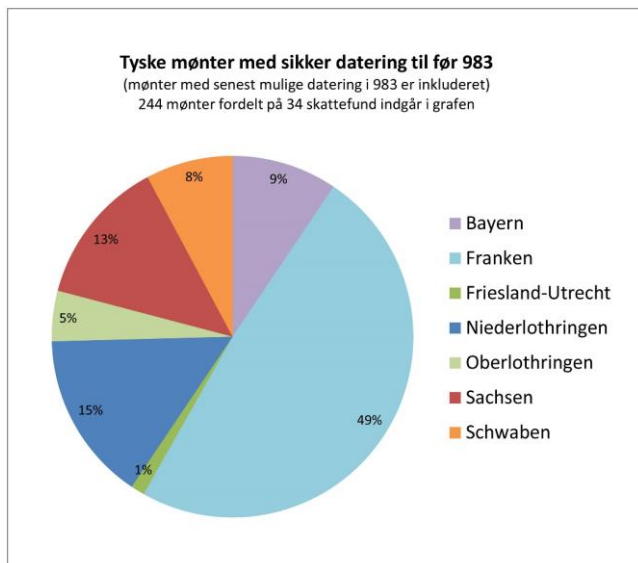

Figur 30. Den geografiske fordeling af stedfæstede tyske mønter. Omkring halvdelen af alle tyske mønter er præget i Sachsen. Dette skyldes udmøntningen af Otto-Adelheid-penninge i Harzen området. Afgrænsningen af regionerne er illustreret i figur 28.

Figur 29. Den kronologiske profil for alle nærmere daterede tyske mønter i bornholmske skatte. Grafen indeholder data for 5858 mønter. Hver mønt er markeret med en streg, der dækker over møntens dateringsramme. De enkelte streger kan ikke udskilles på grund af mængden af mønter. Grafen illustrerer mønternes produktionstidspunkt, men ikke deres deponeringstidspunkt. Røde streger angiver Sachsen-mønter

K. Jonsson (1990) har behandlet tidlige tyske mønter, dvs. typer præget før Otto-Adelheid udmøntningerne, fundet i skandinaviske skatte med tpq før ca. 990. Han konkluderer, at en tidlig import af tyske mønter sker i Jylland, Skåne, og Blekinge samt på Bornholm og Sjælland, men ikke på Øland, Gotland og i Mellemsverige (Jonsson 1990, 140-41). Jonsson sammenligner endvidere med det nordvestlige Polen, og ser en forskel i kompositionen af tyske mønter i skattefundene. Han fremhæver Södra Sandby (tpq 995) og Baldringe (tpq 983) i Skåne, Graagaard (tpq 995) i Jylland og Terslev (tpq 940) på Sjælland. I disse skatte domineres de tyske mønter af udmøntninger fra Køln i Niederlothringen, Sachsenpenninge (også kaldet Randpenninge) og mønter præget i Mainz, Speyer eller Worms i Franken.

Figur 31. Den geografiske fordeling af det samlede antal tyske mønter i bornholmske skatte. De store Otto-Adelheid udmøntninger fra Harzen afsætter markante aftryk i materialet.

Øverst: Tyske mønter der med sikkerhed er præget før 983, hvor Otto-Adelheid udmøntningerne begynder.

Midten: Tyske mønter med en sikker datering mellem 983-1040, dvs. i Otto-Adelheid-penningenes primære produktionsperiode.

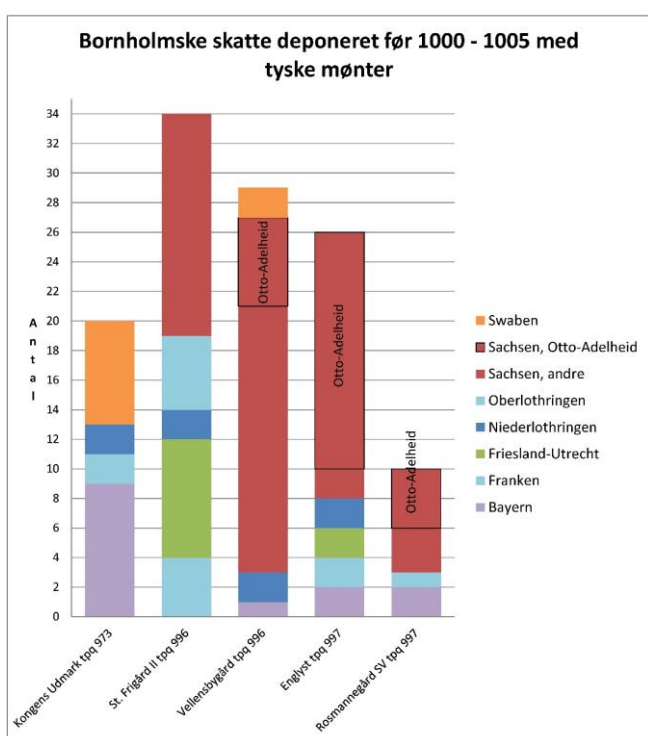
Nederst: Tyske mønter med en sikker datering til efter 1040, hvor Otto-Adelheid udmøntninger udfases.

I modsætning hertil står tyske mønter deponeret i skatte i det vestslaviske område, hvor mønter præget i Bayern og Schwaben dominerer.

Forskellen afspejler formentlig to importruter. I den bornholmske skat, Kongens Udmark (tpq 967²⁷) er hovedparten af de tyske mønter præget i Bayern og Schwaben (Jonsson 1990, 141-42). Dette tyder på, at mønterne er kommet til Bornholm via det vestslaviske område. Fire bornholmske skatte deponeret i overgangsfasen 990-1000/1005 indeholder tyske mønter, tabel 9 og figur 17), men de har en markant anderledes sammensætning end den tidligere Kongens Udmark, figur 32. Forskellen skyldes muligvis ikke udelukkende den kronologiske forskel, idet skattene ligeledes adskiller sig fra f.eks. Södra Sandby i Skåne og Graagaard i Jylland, der er deponeret omtrent samtidigt. Det fremgår tydeligt, at Otto-Adelheid-penninge fra Harzen området, allerede på dette tidspunkt udgør en markant del af de tyske mønter i de bornholmske skatte - i modsætning til nævnte Södra Sandby og Graagaard. En anden markant forskel er, at få Køln mønter er deponeret i de tidlige bornholmske skatte med tyske mønter, mens Køln mønter som nævnt udgør et markant indslag i tidlige skatte med tyske mønter i Jylland, Skåne og på Sjælland (Jonsson 1990, 141-142). Det billede, der her tegnes på baggrund af mønternes prægetidspunkt,

²⁷ Skatten dateres af Jonsson til tpq 973 på baggrund af en tysk mønt præget i Speyer (Galster kat. nr. 14.8), mønttypen kan imidlertid være præget under Otto I, hvilken giver en tpq datering for mønten til 962 (Kluge 2001). Skattens tpq datering bygger derfor her på en samande dirhem præget 967/68.

viser, at der på Bornholm sker en import af tyske mønter præget i årtierne før og efter 950 i vestlige møntsteder som Mainz, Speyer og Worms i den vestlige del af Franken, i den vestlige del af Sachsen samt møntsteder i Nieder- og Oberlothringen. Men mønterne er primært deponeret i skatte med en senere deponeringshorisont, dvs. i 1000-tallet, f.eks. i de store skatte Gyldensgård SV, Nørremølle, Pæregård og Skovvang. De tidlige Køln udmøntninger har været i cirkulation længe inden de blev deponeret på øen. Det kan naturligvis ikke afgøres om mønterne cirkulerede på Bornholm, men fundbilledet antyder en situation svarende til samanide dirhems i det Volga-Bulgarske område, hvor samanide dirhems hurtigt blev importeret til Volga-Bulgarien, og dels enten hurtigt deponeret eller sendt videre til Østersøområdet, hvor de cirkulerede længe, (afsnit 5.3). Jylland, Sjælland og/eller Skåne kan på samme måde have fungeret som mellemstation i udvekslingen mellem Køln og Bornholm, hvor Køln mønter hurtigt blev importeret og enten deponeret eller sendt videre til Bornholm, hvor Køln mønterne cirkulerede længe.

Figur 32. Fire skatte deponeret i overgangsfasen 990-1000/1005 indeholder et mindre indslag af tyske mønter.

Sammensætningen af tyske mønter i de fire skatte adskiller sig markant fra den tidligere Kongens Udmark. Forskellen er muligvis ikke udelukkende kronologisk, da de fire skatte også adskiller sig fra de samtidige Södra Sandby og Graagaard skatte i henholdsvis Skåne og på Sjælland. Blandt andet ses der i de bornholmske skatte et tidligt indslag af Otto-Adelheid-penninge.

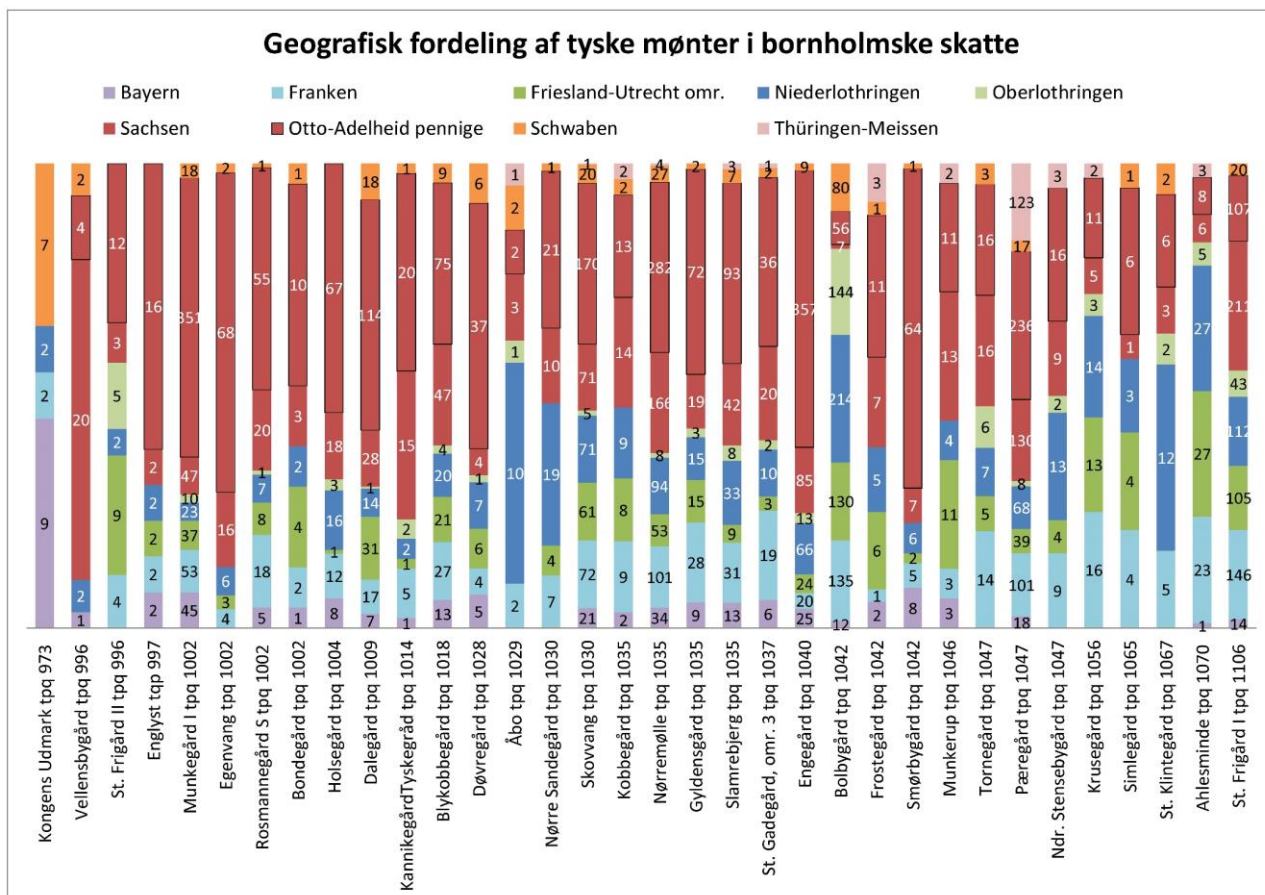
mønter præget i Friesland-Utrecht området, Franken og Niederlothringen stiger, figur 31. Særlig markant som et sent indslag er mønter præget i Friesland-Utrecht området. Frisiske mønter dominerer i baltiske og russiske skatte fra slutningen af 1000-tallet og begyndelsen af 1100-tallet. Dette ses ikke i Skåne eller på Gotland, Øland og Sjælland (Jonsson 2002, von Heijne 2004, 113). Den tidlige tilstrømning af mønter fra Friesland-Utrecht området er tilsyneladende knyttet til tilstrømningen af Sachen mønter, figur 31 og 33. Langt hovedparten af mønter fra Friesland-Utrecht området deponeret på Bornholm er præget mellem 990-1020, figur 34. Der sker ikke en øget import af frisiske mønter i anden halvdel af 1000-tallet på

Ud over indslaget af Otto-Adelheid-penninge illustrerer grafen frem for alt begrænsningerne i et lille materiale. De tyske mønter i Store Frigård II fremviser en forholdsvis høj andel af mønter fra Friesland, mens de i Vellensbygård domineres af Magdeburg penninge (tilsvarende Sachenpfenninge i Jonsson 1990). Den uensartede sammensætning af tyske mønter deponeret i tidlige skatte synes at afspejle enkelte individers og begivenheders påvirkning af og på møntimporten. Da mønterne i de fire skatte formentlig er deponeret kort efter importen til Bornholm, træder disse individuelle forskelle tydeligt frem. Hvis mønterne cirkulerede længe på Bornholm, ville denne forskel til dels udviskes, ligesom det er tilfældet i Gyldensgård SV, Nørremølle, Pæregård og Skovvang.

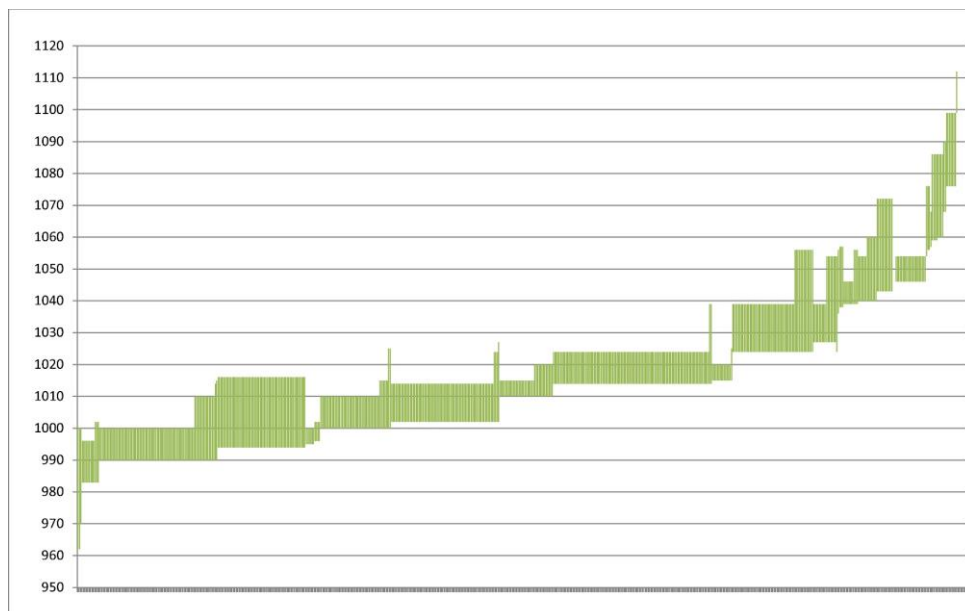
Den yngste store Otto-Adelheid udmøntning, Hatz type IV, præges frem til ca. 1035 (App.2.1). Dette afspejles umiddelbart i de bornholmske skatte, og i løbet af 1040-erne aftager Otto-Adelheid-pennings dominans i de deponerede skatte, figur 30 og 33. Med 40 % udgør mønter fra Sachsen, stadig den største gruppe blandt tyske mønter præget efter 1040 på Bornholm, men andelen af

Bornholm, men andelen øges på grund af et stigende antal mønter fra Sachsen. Billedet afspejler ikke en ændring i kontaktfladen, men en ændring i møntforholdene i oprindelsesområdet. Ud over at have indflydelse på sammensætningen af tyske mønter i de bornholmske skatte, ses der muligvis en sammenhæng mellem antallet af mønter i skattene og afslutningen på Otto-Adelheid udmøntningerne, idet der sker et markant fald i antallet af mønter i skatte deponeret i løbet af 1040-erne og resten af 1000-tallet. Det er kun Pæregård og Store Frigård I skattene, der skiller sig ud som møntrige skatte på dette tidspunkt, figur 17. I Lillegærde og i særdeleshed Smedegård NØ-skatten er smelt i stedet den mest markante fundkategori, figur 18.

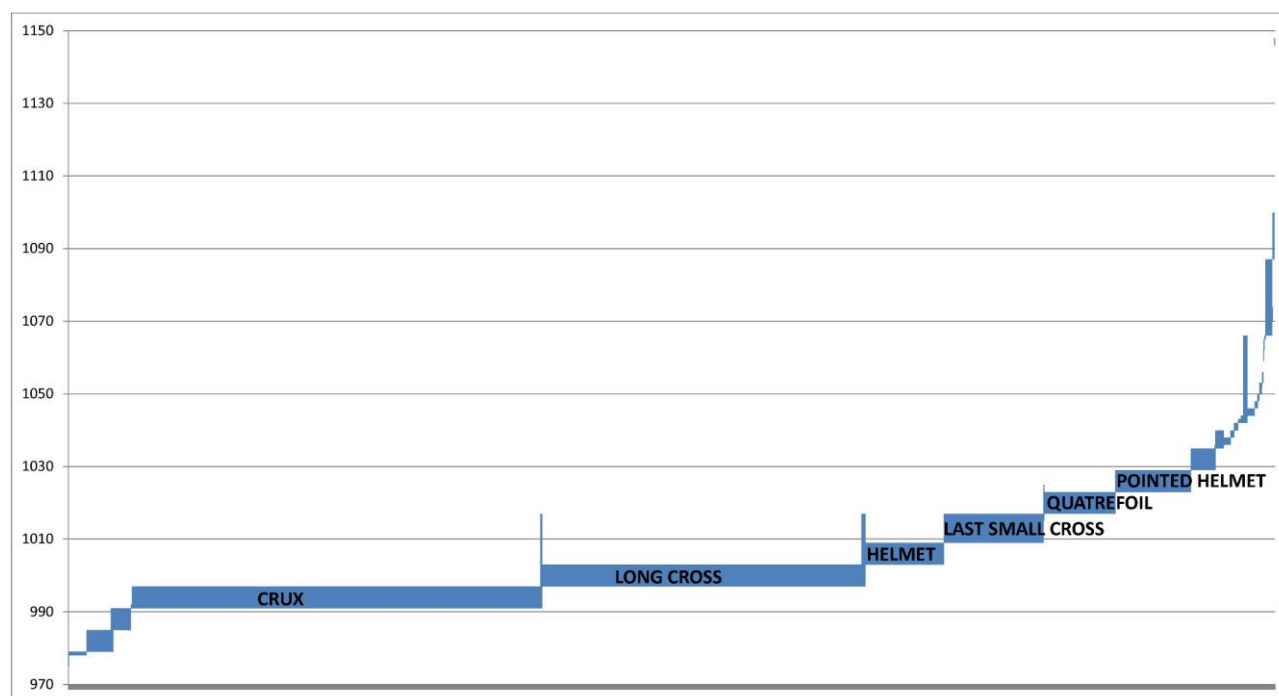
Figur 33. Den geografiske fordeling af tyske mønter i bornholmske skatte. Grafen inkluderer skatte med 20 tyske mønter eller mere.

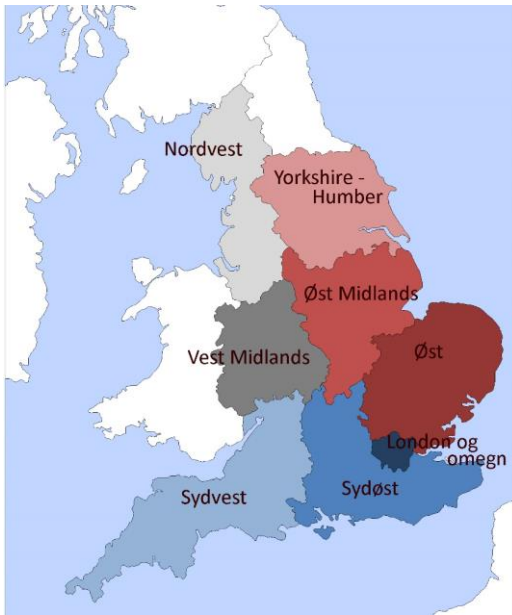
Figur 34. Den kronologiske profil af samtlige daterede mønter præget i Friesland-Utrecht området deponeret i bornholmske skatte. Grafen indeholder data for 617 mønter fra 30 skatte. Hver mønt er markeret med en streg, der dækker over møntens dateringsramme. De enkelte streger kan ikke udskilles på grund af mængden af mønter. Grafen illustrerer mønternes produktionstidspunkt, men ikke deres deponeringstidspunkt.

5.2. Engelske mønter

Over 80 % af de 2180 engelske mønter er præget under Æthelred II's regeringstid (978- ca. 1017), figur 35. Kun én engelsk mønt, Edward Martyr Small cross præget 975-978, kan dateres til før Æthelred II's udmøntninger. 800-tallets skandinaviske angreb på de engelske kyster og de skandinaviske kongers tilstedeværelse i England under Danalagen (878-954) har ikke sat spor i skattefundsmaterialet i form af engelske mønter. Det fremgår tydeligt af både mønternes prægetidspunkt og deponeringstidspunkt, figur 17 og 35. Dette er et fællestræk for hele Skandinavien (Jonsson 1993, 207, von Heijne 2004, 103-104). Mens de tidlige togter ikke spejles i møntmaterialet, skal der her argumenteres for, at de markante indslag af CRUX og Long cross mønter i de bornholmske skatte formentlig skal kobles til de store Danegæld betalinger i årtierne før og efter år 1000. I den Angelsaksiske Krønike angives det, at der i 991 betales en sum på 10.000 pund i Danegæld, og dette bliver starten på årtier med angreb, trusler og tributbetalinger, der kulminerer i 1012, hvor den engelske konge betaler en dansk hær leddet af Thorkild den Høje 48.000 pund, og i 1018 hvor Knud d. Store med sin hær erhverver 82.500 pund (Thorpe 1861, 104-125). Der kan herske tvivl om, hvorvidt den Angelsaksiske Krønikes beløbsangivelser svarer til den faktiske størrelse på tributbetalingerne, og det er sandsynligt, at en del af betalingerne skete i naturalier, da f.eks. mad har været efterspurgt til forsyning af de store hære (Metcalf 1990, Jonsson 1993, 212), men som den detaljerede analyse af de bornholmske skatte nedenfor vil vise, blev der formentlig udbetalt Danegæld i mønter, og en del af de engelske mønter i de bornholmske skatte er med stor sandsynlighed samlet via togter i England.

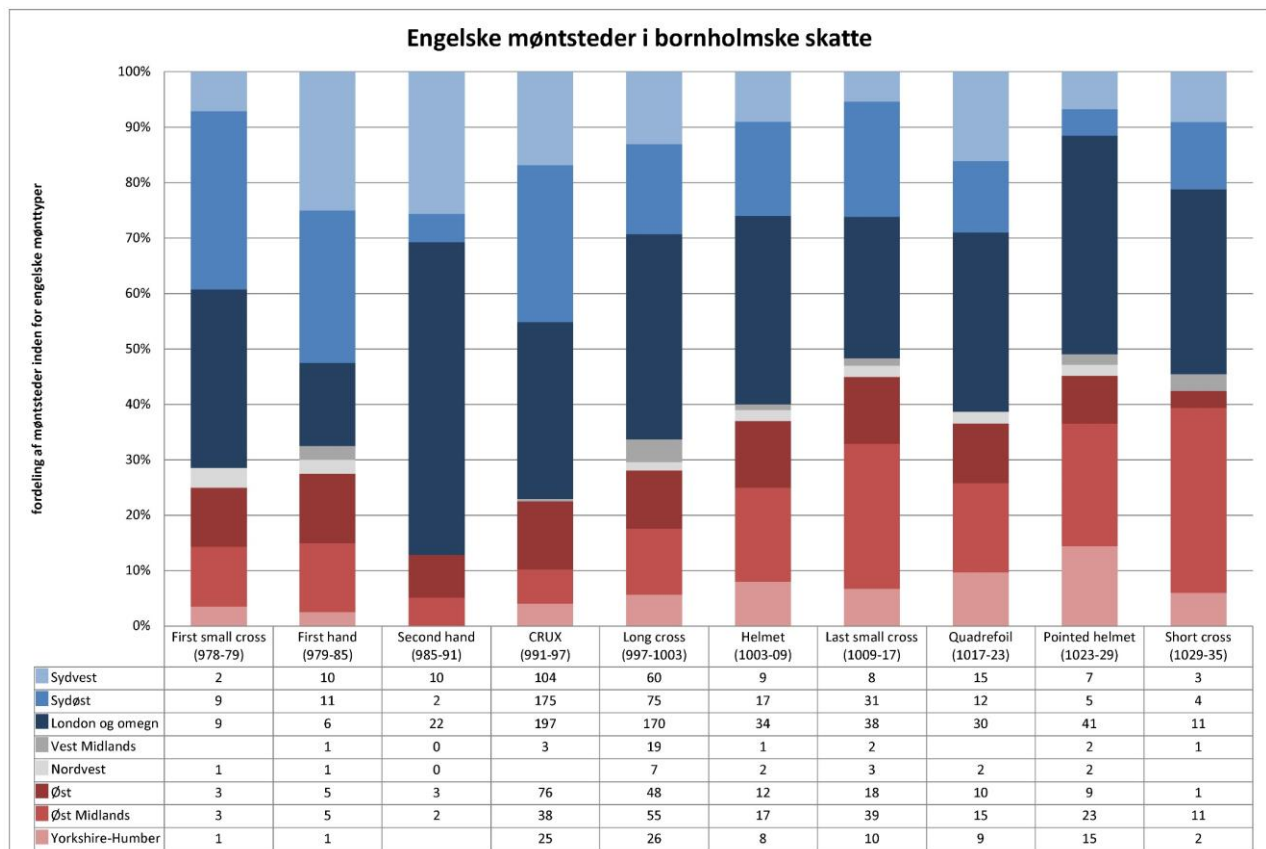

Figur 35. Den kronologiske profil for daterede engelske mønter deponeret i bornholmske skatte. Grafen indeholder data for 2095 mønter fra 38 skatte. En Edward Bekenderen, Trefoil Quadrilateral præget 1146-48, samt 67 Æthelred II mønter, der ikke kunne typebestemmes, er udeladt af grafen. Hver mønt er markeret med en streg, der dækker over møntens dateringsramme. De enkelte streger kan ikke udskilles på grund af mængden af mønter. Grafen illustrerer mønternes produktionstidspunkt, men ikke deres dateringstidspunkt.

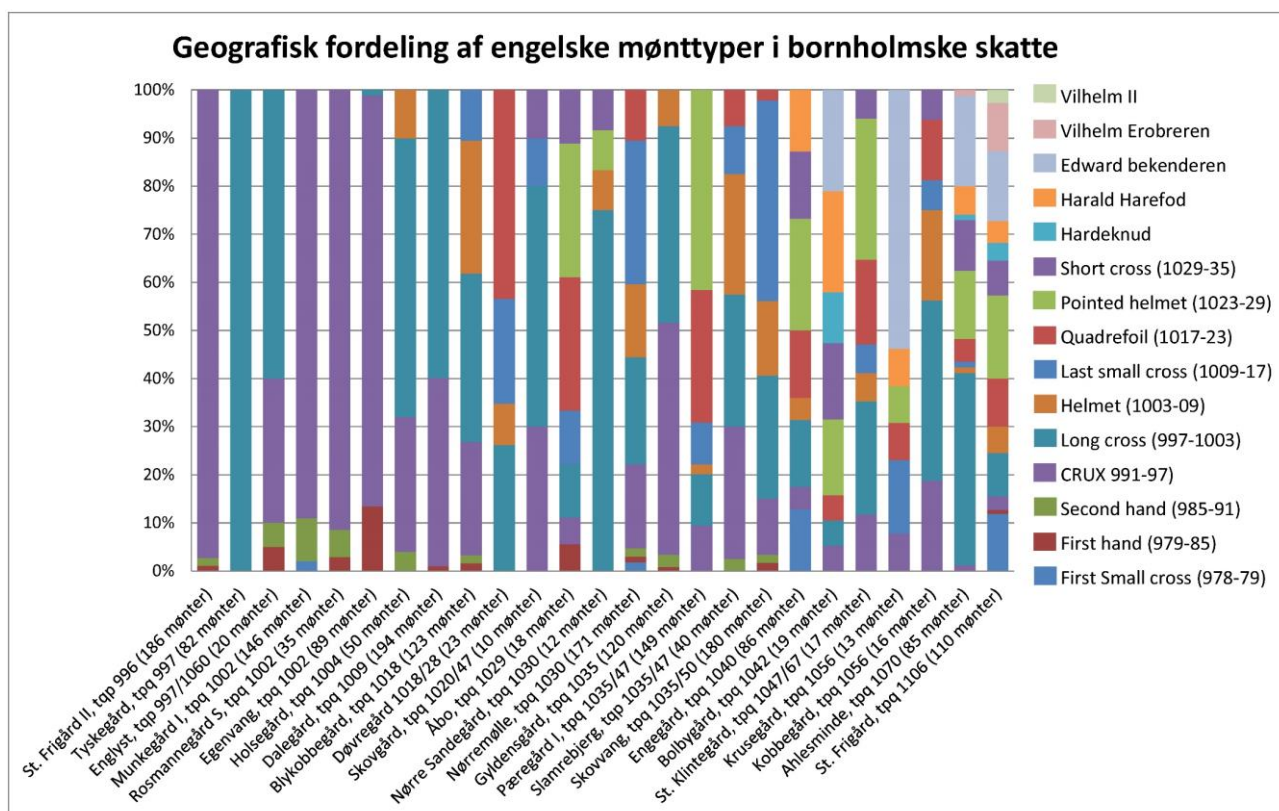
De engelske mønter er registreret efter regioner, figur 36. Med Æthelred II's Second Hand type (985-91) ses en markant ændring i sammensætningen af engelske mønter på Bornholm i forhold til møntsteder, idet der ses en signifikant stigning i antallet af mønter præget i de sydengelske møntsteder på bekostning af østengelske møntsteder, figur 37. Ændringen falder sammen med den første store tribut i 991 nævnt i den Angelsaksiske Krønike. Metcalf (1990) har med afsæt i skandinaviske skatte argumenteret for, at forholdet mellem henholdsvis sydlige og østlige møntsteder afspejler, om

Figur 376. De engelske mønter er registreret efter landets nuværende regioner, der er angivet på kortet. Kort. J.S. Andersen

Figur 367. Det totale billede af engelske møntsteder repræsenteret i skattene. Sydengelske møntsteder, der kan forbindes med danegældbetalinger, er markeret med blålige nuancer, mens de østengelske møntsteder i Danelagen området er markeret med rødlige nuancer. Der ses en markant stigning i andelen af sydengelske møntsteder i forbindelse med den første store tributbetaling i 991. De angivne områder er illustreret i figure 36.

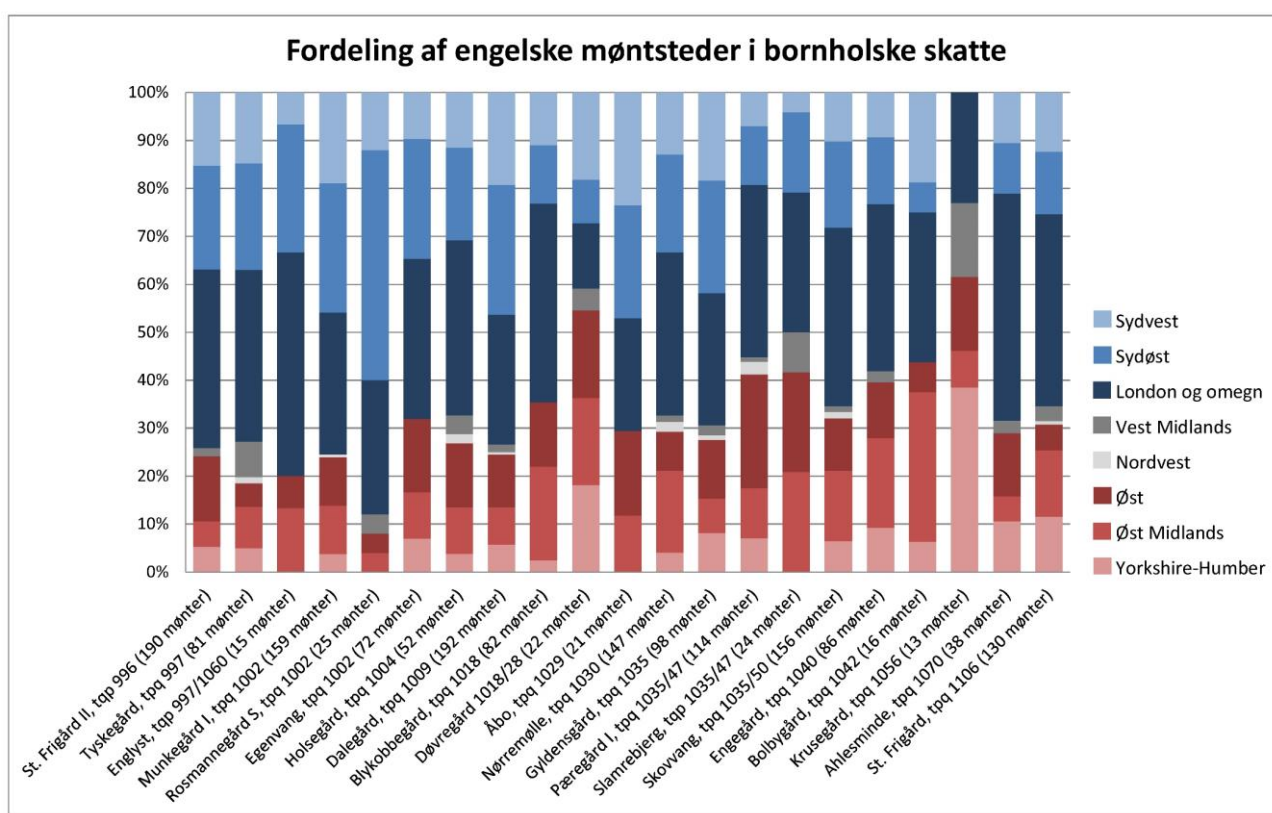
mønterne er erhvervet via handel eller tributbetaling. En høj andel af mønter fra Danelagen, dvs. de østlige regioner (Øst, Øst Midlands og Yorkshire-Humber) afspejler handel med de skandinaviske influerede områder, mens en markant dominans af sydengelske møntsteder, med London mønten i spidsen, afspejler kongemagtens betaling af Danegæld (Metcalf 1980, 33, von Heijne 2004, 106). Metcalf peger netop på et skift i sammensætningen ved Second Hand typen og foreslår, at 991 tributten blev betalt i en blanding af CRUX og Second hand, eller udelukkende Second Hand typer (Metcalf 1990, 218-222). Det tydelige skifte i sammensætningen mellem First- og Second Hand i det bornholmske materiale synes at bekræfte, at 991 tributten blev betalt helt eller delvist i Second Hand frem for First Hand mønter. Second Hand typer udgør dog en forsvindende lille del af de engelske mønter i de bornholmske skatte, figur 38.

Figur 38. Fordelingen af engelske mønttyper i bornholmske skatte. Der ses en tydelig tendens til at tidlige skatte indeholder få engelske typer, mens de senere skatte har en større variation. For nærmere angivelse af antal inden for de enkelte typer, henvises til kataloget for de enkelte skatte bagerst i afhandlingen.

Store Frigård II og Tyskegårdsfattene adskiller sig fra de øvrige bornholmske skatte ved næsten udelukkende at bestå af engelske mønter, figur 17. Store Frigård II domineres af CRUX mønter, mens Tyskegård udelukkende består af Long cross mønter, figur 38. Analysen af skattenes brugsspor viser, at mønterne i de to skatte formentlig udgør en direkte importhændelse, og at de således ikke har skiftet hænder mange gange på vejen fra England til Bornholm. Hele Tyskegårdsfattens indhold tolkes som Danegæld, mens analysen af blandt andet Store Frigård II-skattens bøjede mønter antyder, at skatten er samlet dels som Danegæld, dels ved transaktioner i det tidligere Danelagen område, og dels ved transaktioner i Friesland (afsnit 6.1.2. og 6.2).

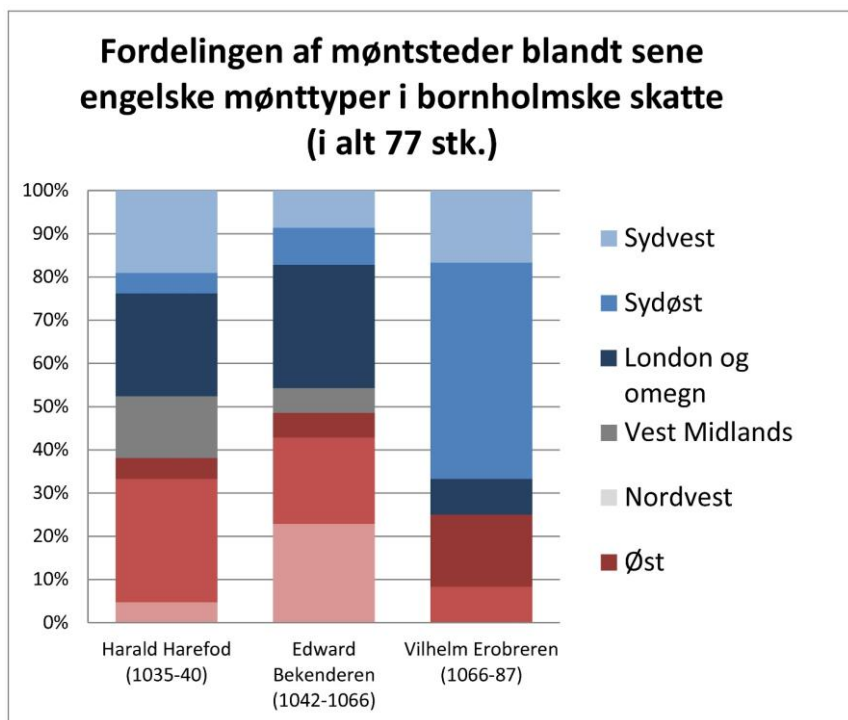
Over 70 % af mønterne i Store Frigård II og Tyskegårdsfattene er præget i sydengelske møntsteder, figur 39. Sammenholdt med den meget entydige fordeling af henholdsvis CRUX og Long cross mønter, kan man måske ligefrem foreslå, at Store Frigård II's ejer deltog i et togt i begyndelsen af 990-erne, og Tyskegårdsfattens ejer deltog i 1002 togtet, hvor der i den Angelsaksiske Krønike nævnes tributbetalinger til den skandinaviske flåde (Thorpe 1861, 104-111). De tre skatte Munkegård, Rosmannegård S og Egenvang, alle deponeret efter 1002, udviser en lige så entydig dominans af CRUX typen blandt de engelske mønter i skattene. Dette rejser spørgsmålet, om mønterne i disse skatte kan knyttes til et og samme togt. Munkegård og Egenvangskattene har endvidere en nærmest identisk sammensætning af engelske møntsteder, figur 39. Mens Rosmannegård S og Munkegård har en meget ensartet sammensætning af tyske møntsteder, figur 33. Spørgsmålet om en sammenhæng mellem de tre skatte vil blive diskuteret i afsnit 8.2.

Figur 39. Fordelingen af engelske møntsteder i bornholmske skatte. Sydengelske møntsteder, der kan forbindes med de store danegældbetalinger, er markeret med blålige nuancer, mens de østengelske møntsteder i Danelagen området er markeret med rødlige nuancer. Andelen af østengelske møntsteder stiger fra første 10-år af 1000-tallet.

CRUX og Long cross typerne er klart dominerende blandt engelske mønter i skatte deponeret i årtierne før og efter år 1000. Der ses en meget tydelig forandring i skattenes sammensætning omkring 1020. Skatte med en tpq før 1020 består næsten udelukkende af CRUX eller Long cross mønter, eller en blanding af disse, mens der i skatte deponeret efter 1020 indgår en større variation af typer blandt de engelske mønter, figur 37. Sammenfaldet mellem den sidste store tributbetaling til Knud d. Store i 1018 er slående, og antyder, at engelske mønter i bornholmske skatte deponeret frem til ca. 1020 primært er erhvervet ved togter til England (Thorpe 1861, 124). Jonsson har tidligere afvist en sammenhæng mellem Danegæld og

engelske mønter i skandinaviske skatte (Jonsson 1993, 207-212). Han bygger sin argumentation på, at der ikke er et sammenfald mellem antallet af mønter inden for de engelske mønttyper og Danegældens størrelse. Da Danegældens størrelse stiger over tid, mener Jonsson, at også antallet af mønter inden for de enkelte mønttyper bør stige proportionalt. Han fremhæver især misforholdet mellem et lille antal af Æthelred II's Helmet type (præget mellem 1003-1009) i de skandinaviske fund og opgørelsen i den Angelsaksiske Krønike, der anfører en Danegæld betaling på 36.000 pund i 1007 (Thorpe 1861, 114). Både antallet af enkeltfund og antallet af kendte stempler viser, at udmøntningstallene for Æthelred II's Helmet type var små sammenlignet med f.eks. de tidligere CRUX og Long cross typer (Metcalf 1980, 26-27; 1990, 174). Man kan således ikke sætte lighedstegn mellem de engelske udmøntningstal og Danegældbetalingerne, da Danegældbetalingen kan være foretaget i allerede eksisterende udmøntninger (Metcalf 1990, 218-222). De enorme udmøntninger af CRUX og Long cross typerne kan være etableret med henblik på at imødekomme de nye krav om Danegældbetaling, mens de efterfølgende Danegældbetalingen kan være udbetalt fra en allerede eksisterende møntmasse.

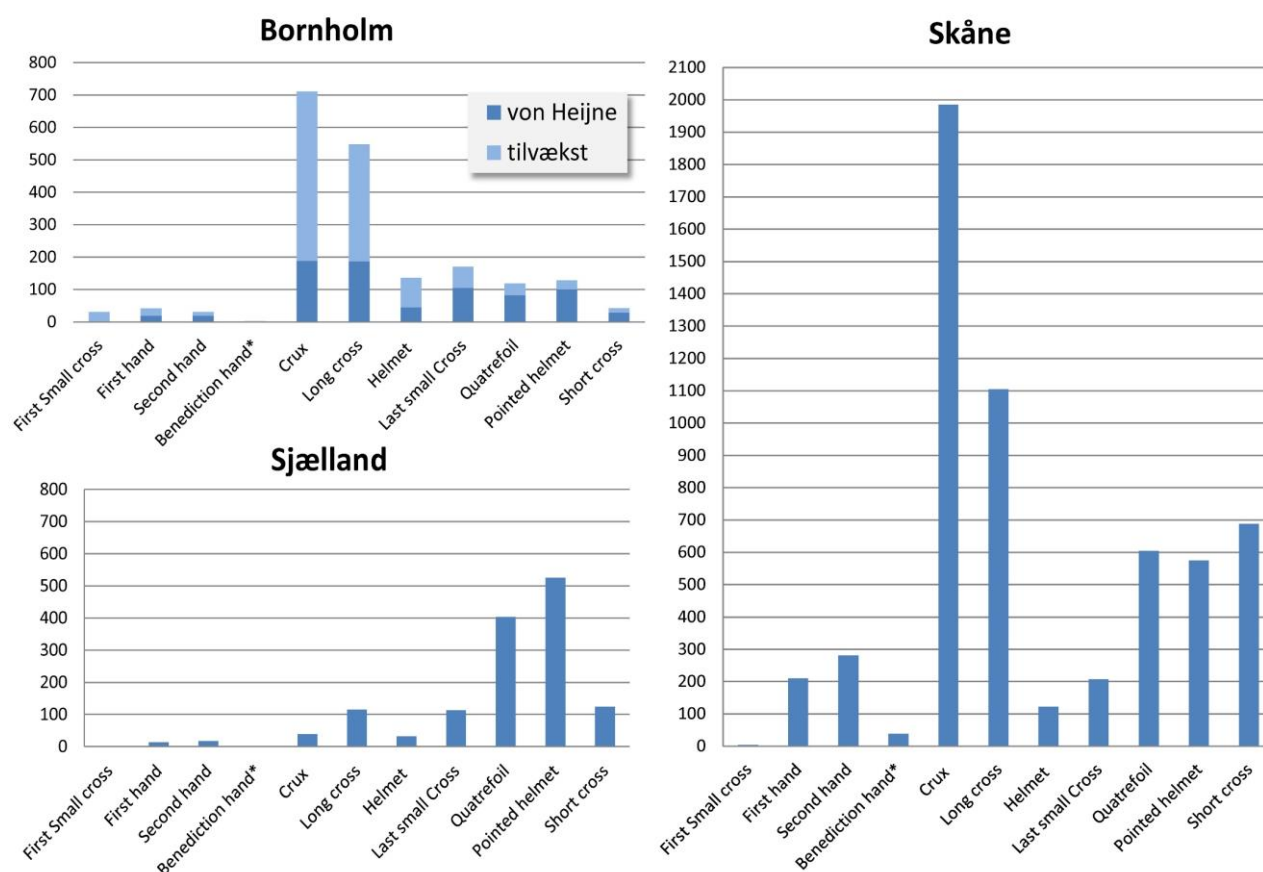
Figur 40. Det totale billede af sene engelske møntsteder i bornholmske skatte. Sydengelske møntsteder, er markeret med blålige nuancer, mens østengelske møntsteder er markeret med rødlige nuancer. Fordelingen svarer i store træk til fordelingen af møntsteder blandt Æthelred II's sene udmøntninger i bornholmske skatte.

I forhold til sammensætningen af engelske møntsteder repræsenteret i bornholmske skatte ses der en svag tendens til, at andelen af mønter fra de østengelske møntsteder stiger i 1000-tallets første årti. Billedet er langt fra entydigt, og med få undtagelser er de engelske mønter i bornholmske skatte domineret af sydengelske møntsteder, figur 37. Tendensen forstærkes under Æthelred II's sene mønttyper, og de østlige møntsteder udgør 37 % af Helmet typen og 45 % af Last small cross typen, figur 37. Dette svarer i store træk til andelen af østligt prægede mønter blandt de senere engelske mønttyper, fra Harald Harefod (1035-1042) til Vilhelm II (1087-1100), figur 40.

Dette understøtter, at f.eks. Helmet typen ikke er præget med henblik på at imødekomme en Danegældbetaling. Sammensætningen i de bornholmske skatte synes dermed at afspejle, at en stor del af de engelske mønter, repræsenteret af CRUX og Long cross typer, er erhvervet via Danegældbetaling, mens andre indslag af engelske mønter kan være erhvervet via andre akkumuleringsstrategier, som f.eks. handel. Metcalf har argumenteret for en genoptaget forbindelse mellem Skandinavien og Danelagen området fra midten af 1000-tallet, idet der blandt engelske mønter fundet i Skandinavien ses en stigning i mønter

præget i f.eks. Lincoln (Øst Midlands) (Metcalfe 1981, 53-55). I det bornholmske materiale synes stigningen allerede at indtræde i slutningen af Æthelred II's regeringstid (978 - ca. 1017).

Sammensætningen af engelske mønter i Gyldensgård SV-skatten deponeret efter 1035 er særlig interessant i forhold til spørgsmålet om, hvorvidt skattens biografi afspejler ejerens biografi (afsnit 3.2.1). De engelske mønter i Gyldensgård SV-skatten er klart domineret af CRUX og Long cross typer, og der ses endvidere en høj andel af mønter fra de sydengelske møntsteder, figur 38 og 39. Gyldensgård SV svarer dermed i sammensætningen af engelske mønter til skatte deponeret omkring 30 år tidligere, der som ovenfor argumenteret kan afspejle deltagelse i vikingeflådernes angreb på England fra ca. 990. De engelske CRUX og Long cross mønter udgør to tidlige akkumuleringsfaser i skatten, der er samlet over en lang periode (App.1.2:Gyldensgård SV). De engelske mønter i skatten kan udgøre en opsparring erhvervet ca. 30 år, før skatten blev deponeret. Gyldensgård SV er dermed et eksempel på en skat, der udviser forskellige akkumuleringsfaser, der kan relateres til forskellige livsbegivenheder (mere herom i afsnit 8.2). Markante indslag af engelske mønter, der kan være erhvervet ved togter til England optræder ligeledes i Ahlesminde, Blykobbegård, Dalegård og Egenvangskattene (App.1.2).

Figur 41. Fordelingen af engelske mønttyper deponeret på Sjælland, Bornholm og i Skåne. Tallene bygger på von Heijnes katalog fra 2004, dog er de bornholmske tal her opdateret. Billedet har ændret sig markant for Bornholm siden von Heijnes publikation i 2004.

Engelske mønter optræder med forskellige kronologiske tyngdepunkter i henholdsvis Sjælland/Jylland og Skåne (von Heijne 2004, 104-106). Blandt Æthelred II's mønttyper dominerer Long cross på Sjælland, mens det i Skåne ligesom på Bornholm er den tidligere CRUX type, der er hyppigst, figur 41. På Sjælland er Knud

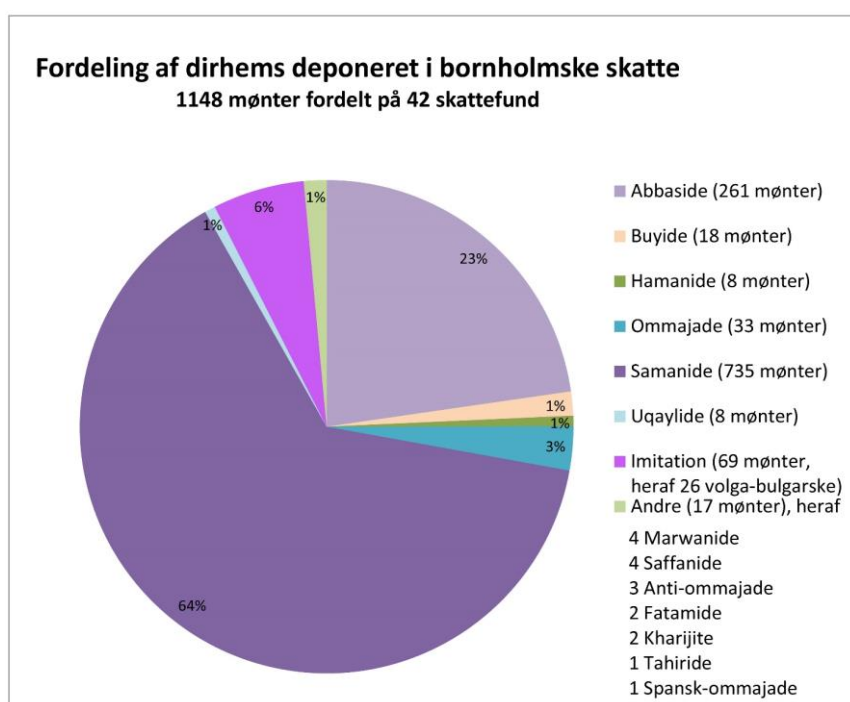
d. Stores Quatrefoil og Pointed Helmet de talrigeste typer blandt alle engelske mønter, mens det i Skåne og på Bornholm er Æthelred II's CRUX og Long cross typer. Efter Knud d. Stores indtrædelse sker en stigning i antallet af engelske mønter i skatte fra Skåne og Sjælland i forhold til antallet af Æthelred II's sene mønttyper Helmet og Last Small cross mønter. På dette punkt adskiller Bornholm sig fra både Sjælland og Skåne, idet der på Bornholm ses et fald i antallet af engelske mønter. I Jonssons argumentation for, at de engelske mønter ikke er erhvervet via Danegæld, fremhæver han, at der sker en forsat import efter 1018, hvor den sidste Danegæld bliver betalt (Jonsson 1993, 207-212). Iagttagelserne fra det bornholmske materiale demonstrerer, at tilstrømningen af engelske mønter til øen under Knud d. Store har en anden karakter end tilstrømningen af engelske mønter under Æthelred II. Den relativt høje andel af Knud d. Stores engelske udmøntninger i Skåne og på Sjælland skal formentlig tilskrives den tætte forbindelse mellem England og Danmark, idet begge områder regeredes af Knud d. Store. Det generelle fald i engelske mønter og den lille andel af Knud d. Store mønter på Bornholm kan derimod tolkes som et tegn på, at Bornholm ikke var en integreret del af Knud d. Stores rige.

Da Jonsson ikke ser en direkte import af mønter fra England til Skandinavien i form af Danegældbetaling, argumenterer han i stedet for, at de engelske mønter er kommet til Skandinavien via Tyskland. Jonsson fremfører, at de skandinaviske skatte har en standardiseret sammensætning af mønttyper, og han forklarer standardiseringen med, at mønterne allerede var blandet, inden de nåede Skandinavien. Jonsson mener, at alle mønttyper blev erhvervet i samme område, og da hovedparten af mønter i skattene er Otto-Adelheid-penninge, må erhvervelsen være sket i Harzen-området, hvor Otto-Adelheid typerne udmøntedes. Ifølge Jonsson blev engelske handlende tiltrukket af en øget handel i området på grund af Harzen-minerne, hvilket tilførte engelske mønter, der så sammen med tyske mønter blev handlet videre til Skandinavien (Jonsson 1993, 217-221). De bornholmske skatte udviser en heterogen sammensætning især i perioden ca. 990-1020/30, figur 17. Ydermere afspejler flere skatte forskellige akkumuleringsfaser, der formentlig reflekterer, at skattene er samlet ved forskellige begivenheder, hvor der kan være anvendt forskellige akkumuleringsstrategier, som eksemplificeret med Gyldensgård SV-skatten (App.1.2:Gyldensgård SV). Endelig mener jeg på linje med Metcalf (1994, 209-213), at Jonssons argumentation forudsætter, at engelske mønter også ville optræde i skattefund i Harzen-området, men som Jonsson selv fremlægger, er dette ikke tilfældet (Jonsson 1993, 222-223). Jonsson fremfører, at det meget lille antal af skatte med få engelske mønter afspejler en reguleret møntøkonomi i Harzen, hvor udenlandske mønter enten er handlet videre eller er omsmeltet og anvendt til lokale udmøntninger. Set i lyset af det bornholmske materiale og med henvisning til den ovenstående argumentation, der har sandsynliggjort, at hovedparten af CRUX og Long cross typerne i de bornholmske skatte er erhvervet via Danegæld, er en mere nærliggende tolkning, at fraværet af engelske mønter i Harzen-området afspejler et reelt fravær. Jeg finder det dermed overvejende sandsynligt, at engelske og tyske mønter i vidt omfang er tilkommet de bornholmske skatte ved forskellige begivenheder og som følge af forskellige akkumuleringsstrategier.

5.3. Islamiske mønter

Ud de i alt 1397 dirhems²⁸, der er deponeret i bornholmske skatte, kan 1149 knyttes til 14 områder/dynastier, figur 41. Derudover indeholder Ahlesmindeskatten to fatamide guld dinarer (figur 5), mens Skovsholmskatten rummer de til dato to eneste sikre eksempler på persiske sassanide drakmer på Bornholm, figur 80. Fordelingen af islamiske dynastier er nærmest identisk med svenske dirhem skatte, der med Gotland i spidsen udgør langt den største fundkoncentration i Nordeuropa (Kilger 2008a, s. 204 fig. 7.4). Billedet domineres af samanide og abbaside dirhems. Med 6 % udgør dirhem imitationer, hvoraf godt halvdelen kan identificeres som Volga-Bulgarske, den tredje største gruppe, mens Ommajade dirhems følger efter med 3 %. De øvrige dynastier er repræsenteret med 1 % eller mindre, figur 42.

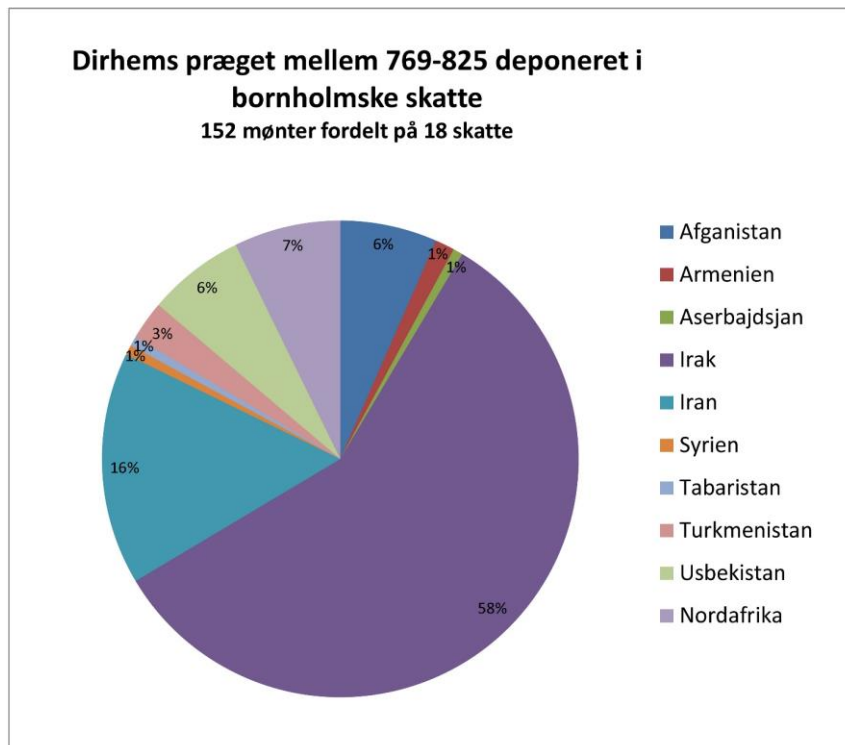
Figur 42. Den procentvise fordeling af islamiske mønter deponeret i bornholmske skatte. Det er mønter præget i Abbaside Kalifatet og frem for alt det senere Samanide Kalifat, der dominerer skattene.

Mahdí fra omkring 775, og tendensen forsætter under Kalif Harun al-Rashid fra 786. Dette fortsætter frem til ca. 825, hvorefter der i de bornholmske skatte ses et brud i den kronologiske række af dirhems udmøntninger. Intensiteten af dirhems i de bornholmske skatte afspejler dermed udmøntningssituationen i Kalifatet, hvor der netop ses store udmøntningstal under al-Mahdí og Harun al-Rashid, mens udmøntningstallene falder på grund af interne konflikter i Kalifatet efter Harun al-Rashids død i 809 og når et lavpunkt omkring 825. Billedet kan være forstærket af, at dirhems efter 825 er dårligt prægede og dermed vanskelige at bestemme (Kilger 2008a, fig. 7.12).

Selv om den ældste dirhemskat på Bornholm først deponeres efter 855, viser dirhem materialet flere distinkte ældre faser, der falder sammen med nogle generelle strømninger i Østersøområdet. Ommajade mønter præget i første halvdel af 700-tallet udgør de ældste dirhems deponeret i bornholmske skatte, figur 42 og 44. Samtlige Ommajade dirhems er deponeret mindst 200 år efter deres prægetidspunkt - godt halvdelen (23 ud af 34) i Skovsholmskatten. Abbaside dirhems afløser Ommajade mønterne, og ældste præcist daterede abbaside dirhem dateres til 750-751. Der ses en stigning i antallet af mønter præget under Kalif al-

²⁸ Dirhem anvendes her som en samlet betegnelse for Kalifatets udmøntninger og imitationer af samme.

Den første større tilstrømning af islamiske mønter til Europa ses netop i skatte deponeret mellem ca. 790-825 (Noonan 1984, 159-160, Kilger 2008a, 214-217). Både på Gotland og i det vestslaviske område, især ved udmundingen af floderne Vistula og Oder, sker der på dette tidspunkt en markant stigning i skattedeponeringer. Skatte deponeret ca. 790-825 er kendetegnet ved et højt indhold af abbaside dirhems præget efter 769 i Irak/Iran og Nordafrika (Noonan 1986, 145-146, Kilger 2008a, 215). Andelen af nordafrikanske dirhems varierer alt efter deponeringsområde. I det vestslaviske område udgør nordafrikanske dirhems 3 %, mens andelen i andre dele af Østeuropa udgør ca. 50 %. På Gotland består skattene af ca. 15 % nordafrikanske mønter (Kilger 2008a, 215). Stigningen i antallet af dirhems med en datering mellem 775-825 på Bornholm falder således sammen med denne deponeringshorisont. Ligesom i resten af Østersøområdet udgør irakisk/iransk prægede mønter den største møntgruppe. Dirhems fra det nordafrikanske område udgør 7 % og indtager dermed en mellemposition i forhold til andelen på Gotland og i det vestslaviske område, figur 43. Dette kan afspejle, at importen af dirhems præget mellem ca. 790-825 på Bornholm skete via kontakt til både Gotland og det vestslaviske område, og at andelen af nordafrikanske dirhems på Bornholm er udtryk for, at disse cirkulerede og blev blandet op med det øvrige møntmateriale og siden blev deponeret på Bornholm. Det er vanskeligt at afgøre, hvornår importen er sket. Mønterne kan være importeret i første halvdel af 800-tallet og blot ikke deponeret før langt senere. Selv om der på Bornholm endnu ikke er fundet en skat fra denne deponeringshorisont, afspejler mønternes produktionsdata et stort sammenfald med Østersøens øvrige områder. Skovsholmskatten er et godt eksempel på, hvordan en enkelt ny skat kan ændre fundbilledet.

Figur 43. Blandt dirhems præget mellem 769-825, er det mønter præget i Irak og Iran, der dominerer i skattene. Dette er et generelt træk for områderne omkring Østersøen. Andelen af nordafrikansk prægede dirhems varierer imidlertid fra område til område. Andelen af nordafrikanske dirhems på Bornholm ligger imellem Gotland (15 %) og det vestslaviske område (3 %).

Stigningen i antallet af dirhems med en datering mellem 775-825 på Bornholm falder således sammen med denne deponeringshorisont. Ligesom i resten af Østersøområdet udgør irakisk/iransk prægede mønter den største møntgruppe. Dirhems fra det nordafrikanske område udgør 7 % og indtager dermed en mellemposition i forhold til andelen på Gotland og i det vestslaviske område, figur 43. Dette kan afspejle, at importen af dirhems præget mellem ca. 790-825 på Bornholm skete via kontakt til både Gotland og det vestslaviske område, og at andelen af nordafrikanske dirhems på Bornholm er udtryk for, at disse cirkulerede og blev blandet op med det øvrige møntmateriale og siden blev deponeret på Bornholm. Det er vanskeligt at afgøre, hvornår importen er sket. Mønterne kan være importeret i første halvdel af 800-tallet og blot ikke deponeret før langt senere. Selv om der på Bornholm endnu ikke er fundet en skat fra denne deponeringshorisont, afspejler mønternes produktionsdata et stort sammenfald med Østersøens øvrige områder. Skovsholmskatten er et godt eksempel på, hvordan en enkelt ny skat kan ændre fundbilledet.

Et forhold, der taler imod en dirhem import i første halvdel af 800-tallet på Bornholm, er den begrænsede tilstedeværelse af sassanide og arab-sassanide drachmer i det bornholmske materiale. Persiske sassanide drachmer og de såkaldte arab-sassanide drachmer, der er mønter med sassanidisk motiv slået under arabisk styre af Ummayyade dynastiet eller af Abbaside dynastiet i Tabaristan, udgør en tidlig østlig importfase på Gotland og i Centralsverige (Kovalev 2015, 70-73). De findes f.eks. i 800-tals dirhem skatte som Hammarby skatten i Uppland deponeret efter 832/833, og i Stora Tollby II skatten på Gotland med tpo 832-42 (Zachrisson 1998, 284-292, Kilger 2008a, 224-227). På Bornholm kendes to persiske sassanide

drachmer og en Tabaristan drachmer fra Skovholm skatten, mens to mulige arab-sassanide drachmer er fundet i henholdsvis Englyst (x46) og Nørremølle (x1047) skattene. Fra de potentielle skatte Egebjerg SSØ, Skovgård Øst og Krogegård II kendes i alt fire af disse typer.²⁹ Sassanide eller arab-sassanide er endvidere fundet som enkeltfund på de bornholmske lokaliteter Sandegård Øst, Ferskenøen, Rytterbakken, Nordre Mulebygård II Øst og Sorte Muld (Horsnæs under udarbejdelse³⁰). Det begrænsede antal sassanide og arab-sassanide drachmer fundet på Bornholm peger i retning af, at Bornholm ikke var en del af en tidlig importfase, og at dirhems præget mellem ca. 790-825 er importeret langt senere end deres prægetidspunkt. Ind til videre må Skovsholmskatten betragtes som det tidligste eksempel på dirhem import på Bornholm.

Kalifatets lave udmøntningstal i 820-840-erne betyder, at dirhem skatte deponeret i første halvdel af 900-tallet er domineret af ældre mønter fra de produktionsrige år. Noonan betegner faldet som en pause i tilstrømningen af dirhems, der ikke havde stor betydning for tilførslen af dirhems til Rusland og Østersøområdet (Noonan 1985, 41-42). Dette afspejles også i det bornholmske materiale, idet der allerede fra 835 ses en ny gruppering af abbaside dirhems frem til ca. 855. Blandt dirhem skatte deponeret i Europa ses en tydelig forskel i den kronologiske profil for skatte deponeret henholdsvis før og efter 850. I førstnævnte udgør dirhems præget mellem 815-50 ca. 4 %, mens andelen er 18-20 % i skatte deponeret efter 850 (Kilger 2008a, 222-223). Samme billede ses også i Skovsholmskatten, hvor dirhems præget mellem 815-850 udgør 18 %. Situationen synes at afspejle, at disse sene abbaside dirhems er kommet til Europa kort før 850.

Flere forskere har argumenteret for en reel sølvkrise i anden halvdel af 800-tallet (Malmer 1966, 212-218, Randsborg 1980, 152-153, Noonan 1985, 45-48). Arkæolog K. Randsborg og numismatiker B. Malmer fremhæver fraværet af dirhems præget mellem 850-890 i Birka gravene. Malmer peger på en generel afmatning af økonomien, der ligeledes er afspejlet i kontakten til det Karolingiske rige, og hun relaterer stagneringen til et stop i de tidlige Ribe/Hedeby udmøntninger (Malmer 1966, 213-217). Anvendelsen af Birka gravmønter som argumentation for en generel mangel på sølv i Skandinavien er problematisk. Som påpeget af Kilger forudsætter argumentationen, at mønterne er deponeret i gravene kort efter deres prægetidspunkt (Kilger 2008a, 230). Dette synes ikke at være en gyldig præmis, idet gravmønter omdannet til smykker generelt er vanskelige at anvende som dateringsgrundlag (Audy 2018, 55-57). Blandt de her analyserede 12.521 mønter i bornholmske skatte, er der kun identificeret syv karolingiske mønter, figur 27. Der har således på intet tidspunkt været en nær kontakt mellem Bornholm og det Karolingiske rige, og en afmatning i kontakten til det Karolingiske rige havde således ikke indflydelse på Bornholm.

Noonan bygger sin argumentation på sammensætningen af skattefund i Østersøområdet og i Rusland (Noonan 1985, 45-49). Skatte deponeret efter 850 indeholder en stadig højere andel af nyprægede mønter, mens udviklingen vender i skatte deponeret efter 875, idet de indeholder et svindende antal nyprægede mønter. Noonan daterer dermed sølvkrisen til ca. 875-900 og dokumenterer på baggrund af skatte deponeret i Kalifatet, at afbruddet ikke skyldes en nedgang i dirhem produktionen, som det var tilfældet med nedgangen i 820-840-erne. I stedet argumenteres for et brud i kontakten, som først bliver genskabt i

---

²⁹ På Egebjerg SSØ findes to arab-sassanidiske drachmer i tre fragmenter.

³⁰ Stor tak til Helle Horsnæs, der generøst har stillet upubliceret arbejde omkring sassanide drachmer og arab-sassanide drachmer til rådighed.

900-tallet med etableringen af nye handelsforbindelser mellem Europa og Samanide Kalifatet i Central Asien (Noonan 1985, 45-49). Noonans tolkning understøttes af en anden importvare; orientalske perler. Et stykke inde i anden halvdel af 800-tallet ses et markant fald, eller måske ligefrem et stop i importen af orientalske perler til Skandinavien, hvilket genererede en øget udvikling og produktion af skandinaviske perler (Callmer 1997, 199).

I det skandinaviske Østersøområde sker der en markant stigning af skatte med tpq dateringer i 860-erne (Kilger 2008a, fig. 7.7). Dette står i kontrast til de deponerede mønters prægetidspunkt, der som nævnt har ført til den opfattelse, at Østersøområdet oplevede en sølvkrise på dette tidspunkt. Kilger anvender stigningen til at argumentere for det modsatte. Han tilslutter sig til dels Noonans argumentation; at der var et brud i kontakten mellem Kalifatet og Østeuropa efter 875, men han mener, at stigningen i deponerede skatte i 860-erne peger på en forøget import af abbaside dirhem. Kilger tilskriver "manglen" på dirhems præget i årtierne før 900 metodiske udfordringer, idet ældre dirhems kan være importeret og have cirkuleret i Østersøområdet i en længere periode (Kilger 2008a, 230-233).

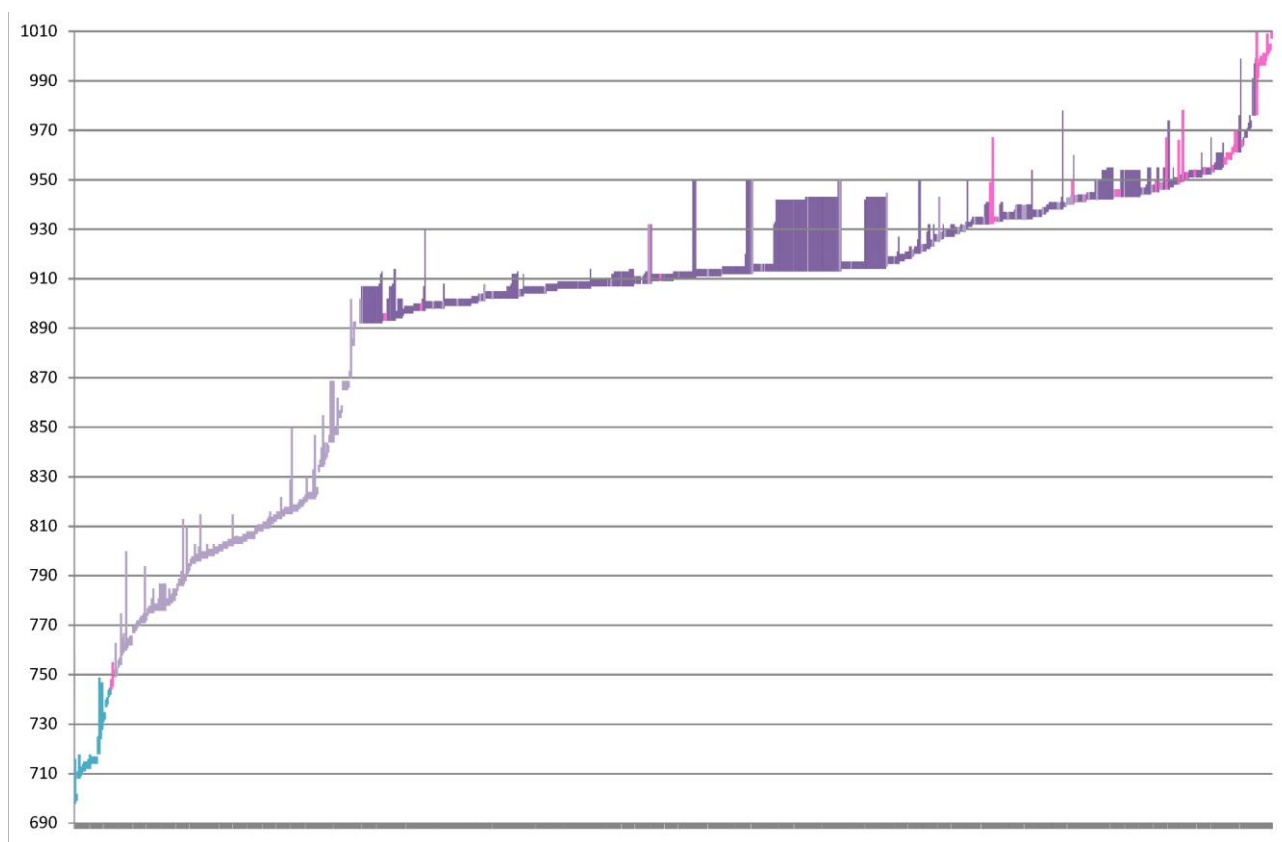
Ser vi på det bornholmske materiale, kan bemærkelsesværdigt få dirhems dateres til mellem ca. 855-890. Ligeledes bemærkelsesværdigt er det, at samtlige af disse er deponeret mindst 90 år efter deres produktionstidspunkt, tidligst ved midten af 900-tallet, tabel 10. En nedgang i importen og en lang cirkulationsperiode er således bekræftet.

Lokalitet	TPQ	Type	Starttid	Sluttid
Buddegård	947	Abbaside	856	857
Buddegård	947	Imitation	883	903
Kongens Udmark	967	Abbaside	866	867
Kongens Udmark	967	Abbaside	870	871
Kongens Udmark	967	Abbaside	890	891
Dammegård	997	Volga-Bulgarsk imitation	883	903
Dammegård	997	Volga-Bulgarsk imitation	883	903
Dammegård	997	Volga-Bulgarsk imitation	883	903
Dammegård	997	Volga-Bulgarsk imitation	883	903
Englyst	997	Abbaside	865	869
Rosmannegård S	1002	Abbaside	883	893
Åbo	1029	Abbaside	883	884
St. Gadegård	1037	Abbaside	865	869
St. Gadegård	1037	Abbaside	865	869
Smørbygård	1042	Abbaside	865	869
Munkerup	1046	Abbaside	870	902

Tabel 10. Dirhems præget mellem 855-890 i bornholmske skatte.

Materialet underbygger Noonans iagttagelser; at få dirhems præget mellem ca. 860/870-990 nåede Rusland og Østersøregionen. Da det bornholmske møntmateriale viser en svag tilstrømning af mønter præget i sidste halvdel af 800-tallet, er det vanskeligt at afgøre, hvornår Skovsholmskatten med tpq 855 er deponeret (afsnit 3.3). Skatten indeholder ikke samanide dirhems, der i andre skatte er massivt til stede med prægetidspunkter fra 892, figur 44. Deponering af samanide dirhems er ikke dokumenteret på Bornholm før et stykke inde i 900-tallet, idet de ældst kendte eksempler af bornholmske skatte med

samanide dirhems er Rabækkegård (gravfund) og Skørrebro med tpq henholdsvis 913 og 939, figur 17. Skovsholmskattens deponeringshorisont spænder derfor mellem 855 og ca. 900. Med afsæt i Skovsholmskattens brede deponeringshorisont er det nærliggende at foreslå, at stigningen i antallet af deponerede skatte med tpq i 860-erne i Østersøområdet ligeledes er udtryk for at mønterne cirkulerede i lang tid, og nye mønter ikke blev tilført. Der synes ikke at være tvivl om, at dirhems præget mellem ca. 875-890 kun i ringe grad nåede Østersøregionen. Den markante stigning i skatte med tpq i 860-erne kan derfor dække over skatte deponeret i de efterfølgende årtier, idet få ny prægede mønter indgik i cirkulationen. Skatte med tpq i 860-erne har således ligesom Skovsholmskatten brede dateringshorisonter, og kan lige såvel være deponeret i de efterfølgende årtier. En mere jævn fordeling af skattedeponeringer op mod 900-tallet er derfor mulig. Det giver således, et misvisende billede af deponeringsintensiteten alene at anvende skattenes tpq dateringer.

Figur 44. Den kronologiske profil for alle nærmere daterede islamiske mønter (890 stk.) deponeret i 41 bornholmske skatte. Hver mønt er markeret med en streg, der dækker over møntens dateringsramme. De enkelte streger kan ikke udskilles på grund af mængden af mønter. Grafen illustrerer mønternes produktionstidspunkt, men ikke deres deponeringstidspunkt. Blå: Ommajade, Lys lilla: Abbaside. Mørk lilla: Samanide. Pink: andre dirhemtyper, heriblandt imitationer.

Et tilsvarende fænomen ses i begyndelsen af 800-tallet. Her ses en markant stigning i skatte med tpq i 810-erne (Kilger 2008a, fig. 7.7). Det står i kontrast til udmøntningstallene i Kalifatet, der netop falder efter Harun al-Rashids død i 809 (Kilger 2008a, fig. 7.12). Stigningen dækker derfor muligvis over skatte deponeret efter 810 og de følgende årtier, idet få mønter med prægetidspunkt 820-840-erne cirkulerede i Europa. Det kan sammenfattes, at der formentlig fortsat cirkulerede dirhems i Østersøområdet i 800-tallets anden halvdel, men at møntmassen var domineret af ældre abbaside dirhems. Det må fremhæves, at det bornholmske materiale står meget svagt, både hvad angår deponerede skatte og mønter præget i anden

halvdel af 800-tallet. Dette står i kontrast til Gotland, hvor der, som det eneste område i Østersøen, findes islamiske mønter præget efter og skatte deponeret i årtierne efter 875. Gotland synes at bevare de eksisterende kontakter (Kilger 2008a, 236).

Med samanide dynastiets store udmøntninger fra 892 sker der en meget markant stigning i antallet af dirhems deponeret i bornholmske skatte. Blandt de 890 dirhems, der kan dateres inden for en 40 årig dateringsramme, er 54 % præget under samanide kalifferne Isma'il ibn Ahmad (892-907, Ahmad ibn Isma'il (907-14) og Nasr II (914-43), figur 44. Dette afspejles ikke umiddelbart i skattenes deponeringshorisont, idet kun tre dirhem skatte er deponeret i første halvdel af 900-tallet. Det er sigende, at 61 % af de 895 daterede dirhems er deponeret efter 950, figur 17. Billedet afspejler således en stigning i importen af dirhems præget i første halvdel af 900-tallet og en lang cirkulationsperiode for hovedparten af samanide dirhems på Bornholm. lagttagelserne stemmer overens med undersøgelser foretaget af Numismatiker R.K. Kovalev. Han har på baggrund af skatte deponeret i Østeuropa (primært Rusland) og i Østersøområdet (primært Sverige) undersøgt cirkulationstiden for dirhems præget i Samanide dynastiets to største møntsteder, Samarkand og Taskjent, i første halvdel af 900-tallet (Kovalev i tryk³¹). For Østersøområdet gælder det, at jo ældre mønter jo længere cirkulationstid. Mens der i Østeuropa ses en forholdsvis kort cirkulationsperiode i det meste af 900-tallets første halvdel; et billede der vender med mønter præget i 950/951 (Kovalev i tryk, 9-12). Da meget få samanide dirhems præget mellem ca. 892-950 er deponeret i det islamiske område, argumenterer Kovalev for, at de enorme udmøntninger under Isma'il ibn Ahmad (892-907, Ahmad ibn Isma'il (907-914) og Nasr II (914-943) blev præget med eksport for øje (Kovalev i tryk, 7-8).

Samtidigt med 900-tallets importbølge af samanide dirhems begynder der at optræde Volga-Bulgarske dirhem imitationer i de skandinaviske skatte. Samme fænomen ses også på Bornholm. Den ældste dirhem imitation findes i bornholms ældste samanide skat Skørrebrogård, og der ses et indslag af dirhem imitationer (primært fra Volga-Bulgarien) i alle samanide dominerede skatte, figur 17. Dette afspejler, at samanide dirhems er kommet til Østersøområdet via det Volga-Bulgarske rige, og bekræfter dermed islamiske og persiske skriftlige kilder, der beskriver det Volga-Bulgarske rige som mellemstation i handlen mellem de nordlige egne og Kalifatet (Kovalev i tryk 9). Kovalevs undersøgelser viser, at samanide dirhems enten forholdsvis hurtigt blev deponeret i Volga-Bulgarien eller transporteret videre mod nord. Dette betyder, at mønterne forholdsvis hurtigt blev importeret til Østersøområdet og her cirkulerede længe. Den nye importbølge kan endnu en gang spores i perlematerialet, idet orientalske perler fra slutningen af 800-tallet og i første halvdel af 900-tallet igen begynder at optræde i det skandinaviske materiale (Callmer 1997, 199). En sammenhæng mellem dirhem import og import af orientalske perler er ligeledes til stede på handelsknudepunktet Straraja Ladoga, hvor over 7000 orientalske perler er fundet (Sindbæk 2005, 219-220).

Måske som følge af det forholdsvis sparsomme indslag af abbaside dirhems synes overgangen til samanide dirhems på Bornholm meget brat. Bornholms næstældste skat, Rabækkegård, er deponeret i en grav. I graven fandtes 14 samanide dirhems, som formentlig er præget i de første to årtier af 900-tallet og en Ommajade dirhem præget i 712/713. Den tidlige Ommajade dirhem er gennemboret og har fået tilføjet en øsken, og det er derfor plausibelt at inkludere den omdannede mønt i et smykkesæt bestående af 27 perler og 2 bronzehænger, der ligeledes fandtes i graven. De 14 samanide dirhems er uden ophæng, og de tolkes

---

³¹ Publikationen er tilgængelig på Academia.edu, tilgået den 1/8-2019.

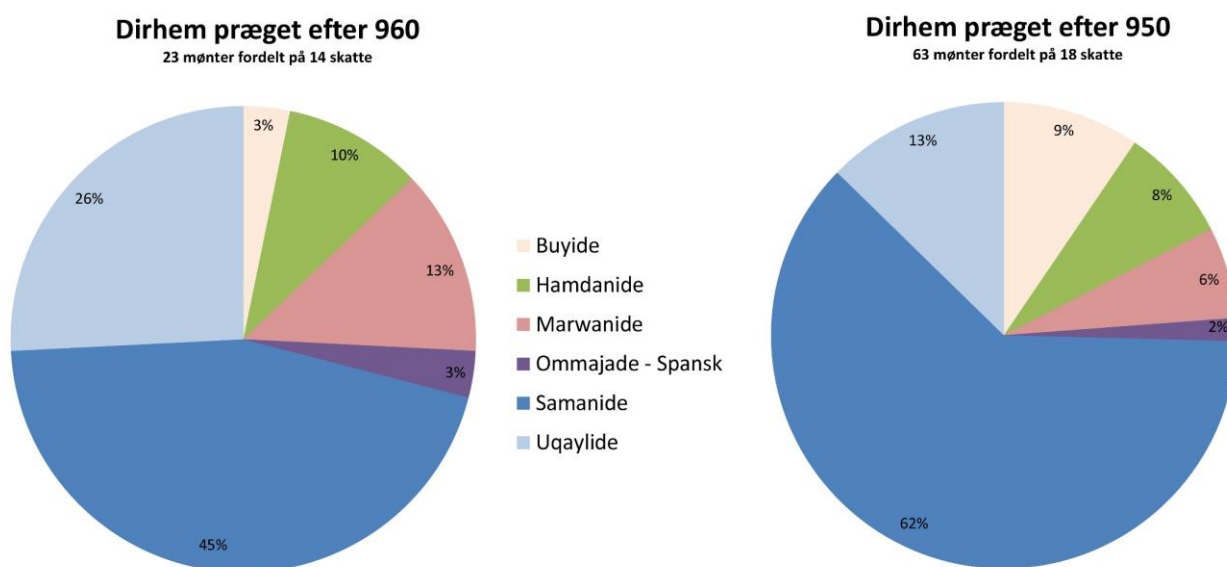
her som en ren samanide skat deponeret i gravkontekst med en relativ samlet kronologisk profil i de første to årtier af 900-tallet (App.1.2:Rabækkegård).

De ældste skatte i Østersøområdet med markante indslag af samanide dirhems findes på Gotland, hvor skatte med tpq i de første 10 år af 900-tallet indeholder mellem 20-78 % samanide mønter (Kilger 2008a, 236). Gotland afspejler dermed en kontinuerlig import af dirhems på overgangen mellem abbaside og samanide dirhems. Med udgangspunkt i skatte med et markant indslag af samanide dirhems og med tpq i de første 20 år af 900-tallet argumenterer Kilger for, at samanide dirhems nåede Gotland kort efter deres prægetidspunkt, og at de herfra blev spredt vestover til Irland med Jylland (Over Randlev I skatten, tpq 913) som "mellemstation" (Kilger 2008a, 236-237). Den særegne udbredelse afspejler formentlig personlige kontaktnetværk frem for organiserede handelsnetværk. Kilger inddrager ikke Rabækkegård skatten på Bornholm, da det er et gravfund. Som ovenfor argumenteret mener jeg, at samanide mønterne i Rabækkegård graven skal opfattes som en skat, deponeret i gravkontekst, og det er muligt, at dette markante og tidlige indslag af samanide dirhems ligeledes kan tolkes som en "mellemstation" i distributionen af samanide mønter fra Gotland til Irland på linje med Over Randlev skatten. De tidlige samanide dirhems potentielt lange cirkulationsperiode gør det problematisk at datere graven alene på baggrund af samanide skattens tpq. Graven indeholder som nævnt formentlig også et smykkesæt bestående af en omdannet Ommajade dirhem, to cirkulære hængesmykker og 27 perler, der kan bidrage til dateringen. Ud fra kombinationsanalyser af perlemateriale fra 296 grave opdeler Callmer vikingetidens perleproduktioner i 12 faser af 20-35 års varighed (Callmer 1977, 77-93). Rabækkegårdgraven indgår i analysen og dateres til fase VII 895-915 (Callmer 1977, 20 nr. 112, 61). Paralleller til de to cirkulære bronzehængesmykker findes i den skånske Brunnby skat med tpq 925 og i den sjællandske Terslev skat med tpq 940 (Brøndsted 1936, 210, Hårdh 1976, nr. 40, taf. 26:1, Sørensen 1989, nr. 6). Både hængesmykker, perler og mønter peger på en datering af graven til første halvdel af 900-tallet. Det kan naturligvis ikke udelukkes, at graven er senere, men med tanke på den jævne tilstrømning af mønter med en datering frem til ca. 950 (figur 44) synes en datering efter 950 usandsynlig. Svanbergs (2003, 327-328) datering af graven til 950-1050 kan således afvises. Rabækkegård skatten kan dermed afspejle en relation mellem den gravlagte, der har fået skatten med i graven sammen med smykkeudstyr, og Gotland i et udvekslingssystem af tidlige samanide dirhems.

Skørrebroskattens usædvanlige kronologiske profil føjer en ekstra dimension til tolkningen af Rabækkegård skatten. Af de 146 nærmere daterede mønter i skatten kan alle på nær to mønter dateres inden for rammen 892-918 (App.1.2:Skørrebro). Skørrebroskatten er formentlig først deponeret efter 939, idet to senere mønter, en dirhem præget i Samarkand dateret til 927-932 og en dirhem præget i Taskjent i 938/939, ligeledes tilskrives skatten. Ingen af mønterne i Skørrebroskatten er fundet *in situ*, og det kan derfor ikke afgøres med sikkerhed, om disse senere mønter er en del af skatten. De er imidlertid fundet inden for mønternes primære spredningszone, og regnes derfor som en del af skatten (App.1.1:Kort 19). Skørrebroskattens sammensætning bekræfter Kovalevs iagttagelser om en generel lang cirkulationsperiode for tidlige samanide dirhems i Østersøområdet. Den, med undtagelse af de to senere mønter, meget samlede kronologiske profil antyder, at de to tidligste samanide skatte på Bornholm, Rabækkegård og Skørrebro, kan afspejle samme importhorisont, hvoraf en del mønter forholdsvis hurtigt deponeredes i gravkontekst på det sydvestlige Bornholm, mens en del mønter ca. 30 år senere deponeres i bopladskontekst på det centrale Bornholm, figur 20. Buddegårdskatten med tpq 1047 afspejler muligvis elementer af samme importhorisont, idet hovedparten af mønterne er samanide dirhems præget før 920

(App. 1.2: Buddegård). En mulig relation mellem Rabækkegård, Skørrebro og Buddegårdskattene vil blive diskuteret nærmere i afsnit 8.1.

Det bornholmske materiale viser en markant nedgang i antallet af dirhems præget efter 950/960, figur 44. Dette er et generelt fænomen, der ses i hele Østersøområdet, og som efterfølges af en nedgang i deponerede skatte i 950-erne og 960-erne (Noonan 1994, 232-234). Faldet i importerede og deponerede dirhems er kædet sammen med en forringelse af sølvindholdet i dirhems fra Samanide Kalifatet, idet det antages, at dirhems med et ringere sølvindhold ikke var eftertragtet blandt vikingerne (Noonan 1989, 300). Faldet i dirhems efter 950/960 på Bornholm er knyttet til Samanide Kalifatets mønter, idet andelen af samanide dirhems i forhold til det samlede antal dirhems i løbet af 10 år falder fra 62 % til 45 %, figur 45. Ligeledes fra midten af 900-tallet ses et stop i importen af orientalske perler til Skandinavien (Callmer 1997, 200). Da importbruddet gælder for både perler og dirhems, synes bruddet ikke at være forårsaget af mønter ikke var eftertragtede mere, da importen af perler i givet fald kunne fortsætte. Dette antyder, at importbruddet skyldes andre årsager end mønternes sølvindhold. I Østeuropa (Rusland) fortsætter samanide importen efter 950 (Noonan 1989, 300; 1990, 254-256). Samme billede ses i det Volga-Bulgarske område, hvor importen fortsætter frem til 980/90, men efter 950 bliver mønterne ikke længere eksporteret videre til Østersøområdet (Kovalev i tryk, 12). Dette forklarer formentlig, hvorfor samanide dirhems præget 950/951 havde en længere cirkulationsperiode i Østeuropa end tidligere dirhems, idet de ikke blev handlet videre til Østersøområdet (Kovalev i tryk, 8-12). Kovalev kæder nedgangen af dirhems i Østersøområdet sammen med en omfattende reorganisering af handels- og toldsystemet i Rusland, iværksat af Storprinsesse Olga fra midten af 900-tallet. Styrkelsen af nye handelsruter og en øget kontrol og beskatning af handelsknudepunkter betød, at dirhems ikke blev eksporteret videre til Østersøområdet, men i vid udstrækning forblev i Rusland (Kovalev i tryk 12-20). Det var ikke efterspørgslen, der stoppede, men udbuddet der mindskedes.

Figur 45. Få dirhems præget efter 950/960 forekommer i bornholmske skatte. Faldet i antallet af dirhems kan knyttes til samanide mønter, idet andelen af samanide mønter på bare ti år falder fra 62 % til 45 %.

Med tanke på Bornholms forholdsvis begrænsede antal skatte med en stor andel samanide mønter er det bemærkelsesværdigt, at Skærpingegård skatten er deponeret mellem 962-990, på et tidspunkt hvor samanide mønter ikke længere når Østersøområdet. Skærpingegård skatten viser en anderledes sammensætning end de lidt tidligere Buddegård, Rabækkegård og Skørrebro skatte, idet den indeholder en ikke ubetydelig andel af dirhems præget mellem 930-950. Den synes at afspejle kontakt til det Volga-Bulgarske område frem til 950, men ikke efter 950. Skattens tpq i 960-erne bygger på tre tyske mønter – de første tyske mønter i en bornholmsk vikingeskate. Dammegård og Kannikegærdets skatte, der formentlig begge er deponeret i overgangsfasen 990-1000/1005 (afsnit 3.3) viser en nærmest identisk kronologisk profil, idet de begge omfatter dirhems, som afspejler en kontinuerlig import af dirhems frem til ca. 950, samt et lille indslag af vesteuropæiske mønter (App.1.2:Dammegård og Kannikegærdet). Rosmannegård SV-skatten er en tredje dirhemskate, der formentlig er deponeret i 990-erne (afsnit 3.3). Af de 134 mønter er 121 fragmenter, hvilket vanskeliggør en bestemmelse. Det er kun muligt at datere 52 mønter inden for en 40-årig dateringsramme, og dynastiet kan ikke bestemmes på 65 dirhems. Dette svækker skattens udsagnsværdig i den kronologiske og geografiske diskussion. Den forholdsvis lille andel af mønter, der kan bestemmes nærmere, viser en kronologisk profil svarende til Dammegård og Kannikegærdet, hvor de islamiske mønter afspejler en kontinuerlig import af dirhems frem til 950/60, samtidig med at skatten omfatter et lille indslag af senere vesteuropæiske mønter (App.1.2:Rosmannegård SV). S sammensætningen i de tre skatte bekræfter et klart brud i importen af dirhems præget efter ca. 950 og antyder, at dirhems præget før 950 dominerede i møntcirkulationen på Bornholm frem til 990-erne.

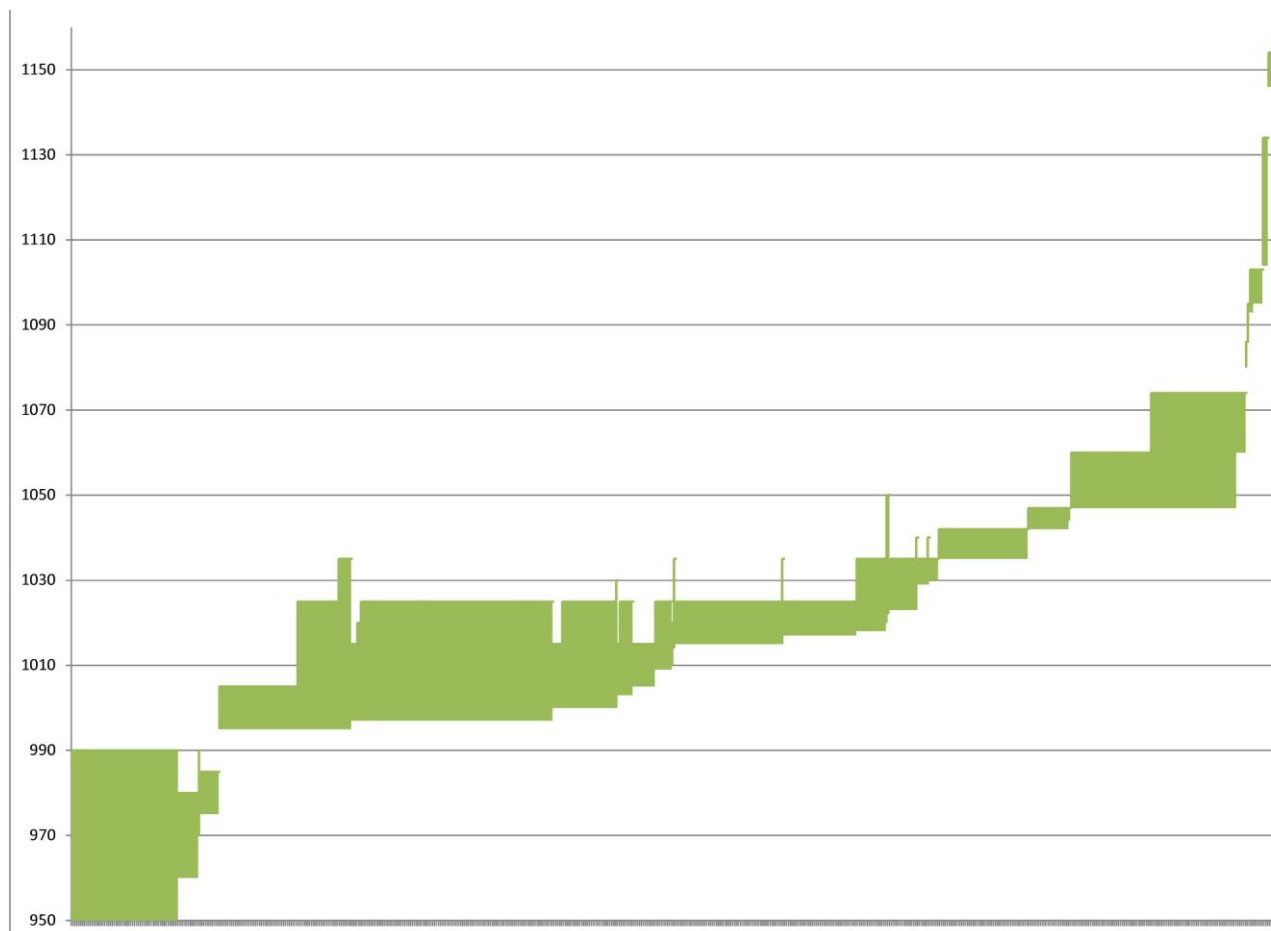
Det lille indslag af vesteuropæiske slutmønter i de sene dirhemskatte synes at illustrere et skifte i importkontakten mod vest. Dette billede bekræftes af de tre øvrige skatte, der er deponeret i 990-erne, figur 17. To af disse, Store Frigård II og Tyskegård, domineres klart af engelske mønter, mens 50 % af mønterne i Vellensbygård skatten består af tyske mønter. S sammensætningen i de bornholmske skatte afspejler således, at importen af vesteuropæiske mønter først sker i 990-erne, til trods for at dirhem importen formentlig afbrydes i midten af 900-tallet. Der synes dermed ikke at være en direkte sammenhæng mellem dirhem stoppet og importen af vesteuropæiske mønter. Samtidigt med de nye kontakter mod vest sker der en forøget mønttilførsel, og 990-erne udgør det første 10-år med en markant stigning i deponerede skatte - set på baggrund af tpq dateringerne. Et interessant spørgsmål er, om der er en sammenhæng mellem de personer, der deponerede dirhem skatte, og de personer, der deponerede "de nye" vesteuropæiske møntskatte. Den indbyrdes relation mellem skatte domineret af henholdsvis dirhems og vesteuropæiske mønter udforskes i afsnit 8.1.

5.4. Skandinaviske mønter

De første sporadiske indslag af skandinaviske mønter deponeret i bornholmske skatte ses fra anden halvdel af 900-tallet, hvor Skærpinge (tpq 962) og Kongens Udmark (tpq 967) indeholder enkelte eksemplarer (henholdsvis en og fire) af Dorestad imitationer, figur 17. Det forholdsvist markante indslag af 900-tals skandinaviske mønter tilskrives en enkelt skat, Brandsgård, der indeholder 65 ud af 72 Dorestad imitationer deponeret på Bornholm (App.1.2:Brandsgård).

I begyndelsen af 800-tallet initieres en udmøntning i Hedeby, hvor mønterne motivmæssigt primært efterligner Karl d. Stores Dorestad mønter (Malmer 1966, 209, Moesgaard 2015b, 55). Hedeby udmøntningerne, de såkaldte Dorestad imitationer med motiver, der imiterer Carolus monogrammet, fortsætter afbrudt af udmøntningspauser frem til ca. 970 (Moesgaard 2015b, 55-58). Malmer har foretaget

typologiske analyser af Hedebyudmøntningerne, og hun opdeler møntgruppen i forskellige motivmæssige kombinationsgrupper (KG). Alle Dorestad imitationer i Brandsgård skatten er af Malmers KG 9, præget mellem ca. 950-970 (Malmer 2002, 124-125, Moesgaard 2012, 114; 2015, 55-58). Carolus-Dorestad imitationer var primært i funktion i Hedeby og opland (Wiechmann 2007, Hilberg 2011, 205-206, Moesgaard 2012, 117; 2015, 56). Den markante samlede gruppe af Dorestad imitationer i Brandsgård skatten tyder derfor på en direkte import begivenhed mellem Hedeby og Bornholm, og de udgør formentlig en tidlig akkumuleringsfase ca. 20-30 år før Brandsgård skatten deponeredes i 1000-tallets første årti (afsnit 3.3). Desværre er lokaliteten ikke arkæologisk undersøgt.

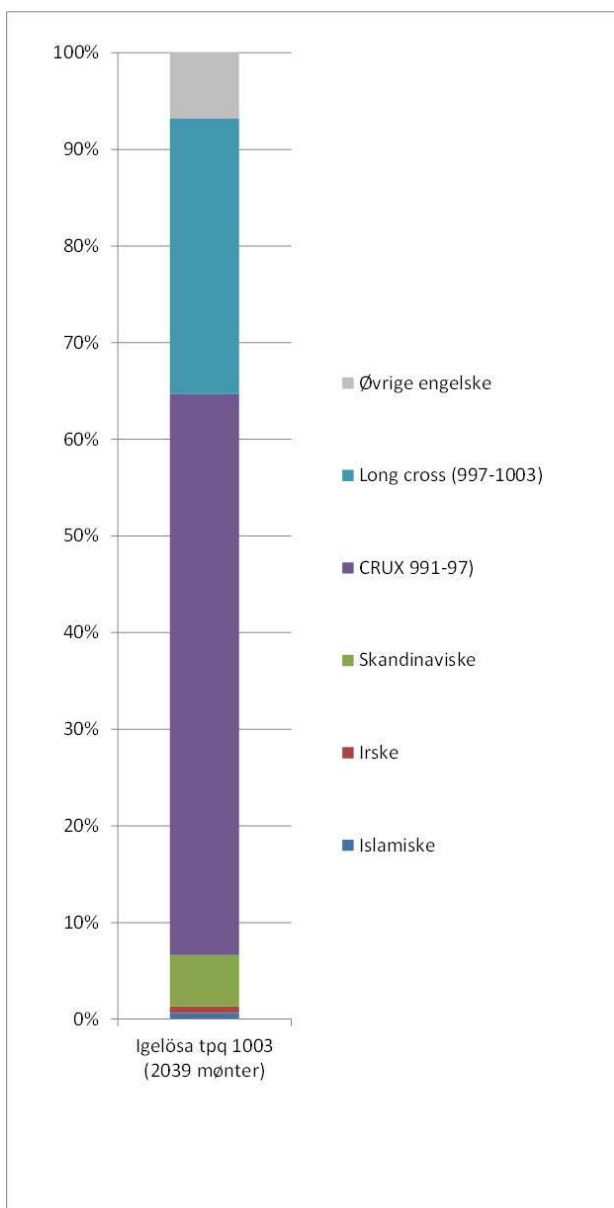

Figur 46. Den kronologiske profil for alle nærmere daterede skandinaviske mønter (648 stk.) deponeret i 36 bornholmske skatte. Hver mønt er markeret med en streg, der dækker over møntens dateringsramme. De enkelte streger kan ikke udskilles på grund af mængden af mønter. Grafen illustrerer mønternes produktionstidspunkt, men ikke deres deponeringstidspunkt.

Brandsgård skatten adskiller sig i sin møntsammensætning markant fra alle andre bornholmske skatte. Hvad angår de øvrige skandinaviske mønter i de bornholmske skatte dominerer de Anglo-skandinaviske imitationer præget i Lund og Sigtuna mellem ca. 995-1035, figur 46. Som Malmers stempelstudier dokumenterer, imiteres nye engelske mønttyper hurtigt i de skandinaviske udmøntninger, hvilket afspejler en tæt forbindelse mellem den engelske og skandinaviske møntproduktion (App.2.2). Store Frigård II, som er den tidligst deponerede skat domineret af engelske mønter, er også den ældste bornholmske skat med et indslag af Anglo-skandinaviske mønter, bestående af fire CRUX imitationer præget mellem 995-1005. Store Frigård II's slutmønter, to Otto III mønter præget i henholdsvis Dortmund og Deventer, giver en tpeq

Figur 47. I hver af de to danegældskatte, den bornholmske Store Frigård II og den skånske Igelösa, er der et eksemplar af de sjældne Olav Tryggvason mønter præget omkring 995 i Norge. Tv: Store Frigård II møntten. Foto. T. B. Christensen, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA). Th: Igelösa møntten. Foto. B. Gunnarsson

Figur 48. Sammensætningen af mønter i den skånske Igelösa skat. Skatten består langt overvejende af Long cross og især CRUX mønter, der formentlig er erhvervet via Danegæld, ligesom det er tilfældet med de bornholmske skatte Tyskegård og Store Frigård II. Tallene i grafen er baseret på Jonsson 1986, 132-133.

datering til 996. Skattens samlede kronologiske profil tyder på en deponering kort efter 996 (App.1.2:Store Frigård II). De fire CRUX imitationer er således deponeret meget kort tid efter deres prægetidspunkt. På baggrund af de engelske mønters sammensætning er det ovenfor foreslået, at Store Frigård II's ejer kan have erhvervet mønterne ved deltagelse i vikingeangreb i starten af 990-erne. Blandt CRUX imitationerne i Store Frigård II-skatten findes den uhyre sjældne Olav Tryggvason mønt præget i Norge, figur 47. Typen er kun kendt i fem eksemplarer og regnes for Norges første mønt, præget samtidigt med, at Svend Tveskæg og Olaf Skötkonung initierede møntprægning i Lund og Sigtuna. I den Anglosaksiske Krønike anføres det, at 993 angrebet blev ledet af Olaf, og det er muligt, at der er tale om Olav Tryggvason (Thorpe 1861, 105). Tilstedeværelse af Olav Tryggvason mønt i Store Frigård II-skatten underbygger dermed, at mønterne er samlet ved deltagelse i togt i 990-erne. En interessant parallel til Store Frigård II-skatten er den store skånske skat Igelösa, figur 48. Skatten er domineret af engelske mønter, med især Long cross og frem for alt CRUX typer, og den har et lille indslag af islamiske, irske og 101 skandinaviske mønter, hvoraf en er en Olav Tryggvason mønt (Jonsson 1986, 132-141, von Wowern 2009, 58-61), figur 47. Igelösa skatten skal formentlig tolkes som Danegældbetaling på linje med Tyskegård og Store Frigård II-skattene.

Nogle af de bornholmske skatte udmærker sig ved at have en stor andel af stempelidentiske Anglo-skandinaviske imitationer. I tabel 11 indgår udelukkende mønter, hvor både for- og bagside stempler er ens, og hvor to eller flere stempelidentiske mønter er deponeret i samme fund. Der er meget stor sandsynlighed for, at disse mønter er præget og erhvervet samtidigt og siden deponeret samtidigt.

	Slamrebjerg	Dalegård	Nørre Sandegård	Skovvang	Gyldensgård	Nørremølle
Malmer 9.296.1217, 4-L	7					
Malmer 4.21.87, kæde 10		3				
Malmer 9.148.1164, 3-L		3				
Malmer 9.251.1224, kæde 163		3				
Malmer 9.263.9118, S		2				
Malmer 9.8.1029, kæde 101		2				
Malmer 9.632.1731, kæde 138			2			
Malmer 9.115.1793, kæde 105 D						
Malmer 9.115.1793, kæde 105 D						
Malmer 9.115.1793, kæde 105 D				3		
Malmer 9.127.1722, kæde 105 D				2		
Malmer 9.378.1793, kæde 105 D				2		
Malmer 9.506.1771, kæde 105 C				2		
Malmer 9.604.1227, kæde 105 D				2		
Malmer 9.628.1732, kæde 105 D				4		
Malmer 9.715.1738, 3-L				16		
Malmer 9.717.1749, kæde 105 C				2		
Malmer 9.952.1793, kæde 105 D				18		
Malmer 9.15.1075, kæde 101					2	
Malmer 9.127.1722, kæde 105 D						2
Malmer 9.233.1216, 4-L						3
Malmer 9.640.1756, kæde 105 C						2

Tabel 11. . Bornholmske skatte med to eller flere Anglo-skandinaviske mønter med stempelidentitet på både for-og bagside stempel.

Skovvang skatten skiller sig ud med to store grupperinger med henholdsvis 16 eksemplarer af Malmer 9.715.1738, og 18 eksemplarer af Malmer 9.952.1793. Stemplerne 715 og 1738, som er repræsenteret i den første gruppe, er formentlig importerede engelske stempler. Stempelkombinationen 9.715.1738 henføres på baggrund af et stort antal firkantede blanketter med denne stempelkombination til Sigtuna (Malmer 1997, 51-52), mens stempelkombinationen 9.952.1793 indgår i den sene del af den største kæde i Lund, kæde 105 D. Kæderne er samtidige og dateres her til henholdsvis 1017-25 og 1015-25 (App.2.2). Malmer, som har analyseret mønterne fra Skovvang i forbindelse med sine stempelstudier, fremhæver, at Sigtuna mønterne (9.715.1738) viser mange spor af sekundær bearbejdning (gennemsnit på 4,6 pecks på hver mønt), og konkluderer, at mønterne har været meget i cirkulation, - efter Malmers mening sandsynligvis på Bornholm (Malmer 1997, 52). Lundemønterne (9.952.1793) i Skovvang skatten viser færre brugsspor. Jeg finder det usandsynligt, at to så store grupper af stempelidentiske mønter, der er deponeret sammen, har cirkuleret meget på Bornholm, da de i givet fald ville blive delt. Stempelkoblingerne findes ikke i andre bornholmske skatte, tabel 11. Som anført i afsnit 4.2 er registrering af cirkulationsspor påvirket

af forskerens baggrund. Af mine registreringer af Sigtuna gruppen fremgår det, at alle på nær en er hele, er bøjet max to gange og bærer max fem pecks, mens alle mønter i Lundegruppen er hele, hovedparten er bøjet en gang og bærer mellem 2-5 pecks, tabel 12. Sigtuna mønterne viser, som anført af Malmer, i højere grad cirkulationsspor set i forhold til Lundegruppen. Set i forhold til det resterende bornholmske materiale, viser begge grupper imidlertid forholdsvist få cirkulationsspor (afsnit 6.1).

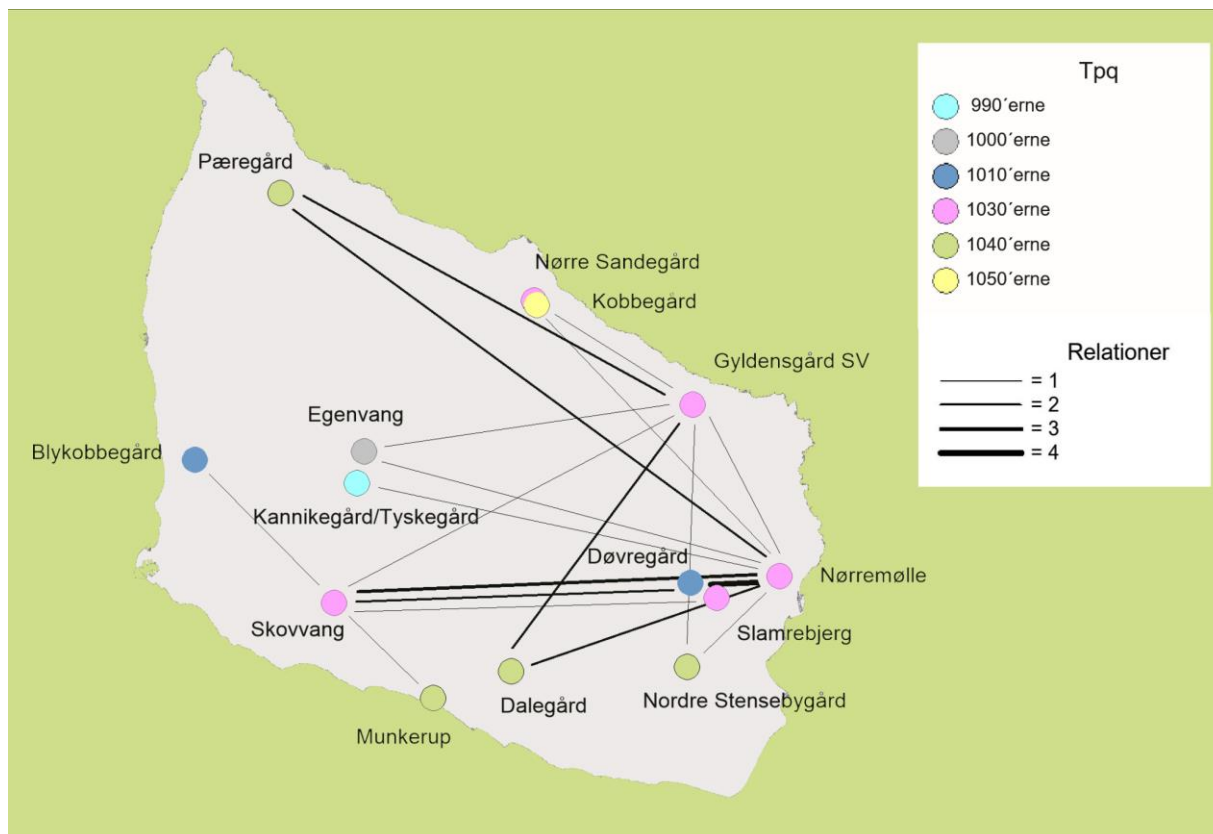
	1 peck	2-5 pecks	> 5 pecks	1 bøjning	2 bøjninger	Kommentar
Malmer 9.715.1738 (Sigtuna)	1	14	1	10	6	Mønten med mere end 5 pecks er fragmenteret
Malmer 9.952.1793 (Lund)	1	17		15	3	

Tabel 12. . Cirkulationsdata for de to store grupperinger af stempelidentisk mønter i Skovvang skatten (jfr. tabel 25).

Da de stempelidentiske mønter er deponeret sammen, kan det konkluderes, at mønterne blev holdt sammen, hvis de indgik i udvekslinger på Bornholm. Som diskuteret i afsnit 4.2 er det sandsynligt, at flere mærker evt. i kombination med bøjninger i visse tilfælde blev udført ved samme begivenhed. Der er intet til hinder for, at mønternes cirkulationsdata afspejler, at begge grupper har skiftet hænder måske kun et par gange mellem produktion og deponering. Skovvangskatten indeholder yderligere fem grupperinger med to-fire stempelidentiske mønter, tabel 11. Disse mønter bærer i højere grad sekundære spor. Den samtidige Slamrebjerg skat, deponeret ca. 6 km syd for Skovvang, udmærker sig ligeledes ved at indeholde syv stempelidentiske mønter (Malmer 9.296.1217, 4-L). Disse viser også mange sekundære spor. Anderledes ser det ud med Dalegård, der indeholder fem grupper af to-tre stempelidentiske mønter. Disse mønter bærer meget få cirkulationsdata, og de fremtræder i mange tilfælde som nyslåede. Udover de stempelidentiske mønter indeholder Dalegårdskatten mønter med indbyrdes stempelkoblinger, der tyder på, at vejen fra møntsted til deponeringssted har været direkte (Gunnarsson 2015, 9). Skovvang og Dalegårdskattene afspejler formentlig, at dele af skattene er blevet deponeret kort efter erhvervelse. Da de to store grupper af stempelidentiske mønter fra henholdsvis Lund og Sigtuna i Skovvangskatten er produceret inden for en 10 års periode (1015-1025), er det sandsynligt, at de(n) person(er), der akkumulerede skatten inden for få år, foretog en eller flere rejser til Lund og Sigtuna.

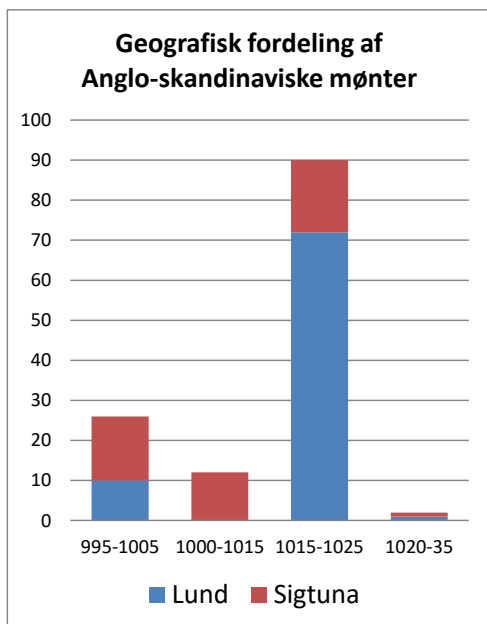
Da de stempelidentiske mønter på Bornholm med stor sandsynlighed er erhvervet samtidigt, og dermed også sandsynligvis er kommet til Bornholm samtidigt, kan de stempelidentiske mønter anvendes som indikation på indbyrdes relationer på Bornholm. Med henblik på at belyse relationen mellem skatte med stempelidentiske mønter, og dermed afdække relationen mellem de personer, der akkumulerede og deponerede disse skatte, har jeg udarbejdet et relationsdiagram med afsæt i stempelidentiske Anglo-skandinaviske mønter i de bornholmske skatte, figur 49. De tre store skatte, Gyldensgård SV, Nørremølle og Skovvang, alle deponeret i 1030-erne står centralt i relationsdiagrammet. Hver skat har mange relationer - også indbyrdes. Især relationen mellem Nørremølle og Skovvang skattene synes stærk. Den store Pæregård skat, deponeret mellem 1047-1060 på det nordvestlige Bornholm, ligner i komposition meget både Nørremølle og Skovvang skattene, men den indtager ikke på samme måde en central plads i diagrammet. Pæregårdskatten viser således udelukkende kontakt til Gyldensgård SV og Nørremølle skattene. Der synes endvidere at være en forskel i kontaktsfære mellem Skovvang og Nørremølle og mellem Skovvang og Gyldensgård SV. De tre skatte Blykobbegård, Munkerup og Slamrebjerg kan udelukkende relateres til Skovvang, mens Nørremølle og Gyldensgård SV indgår i et kompliceret netværk af kontakter på kryds og tværs. Den indbyrdes relation mellem skattefundslokaliteterne, vil blive diskuteret yderligere i afsnit 8.2.

Om udvekslingen af Anglo-skandinaviske mønter er sket på Bornholm, kan naturligvis ikke afgøres med sikkerhed. En anden mulighed er, at relationsdiagrammet afspejler fælles udfærd, hvor flere personer er draget på f.eks. handelsrejse til Sigtuna og her har erhvervet de stempelidentiske mønter samtidigt. I analysen af den sekundære bearbejdning vil denne problemstilling tages op igen.

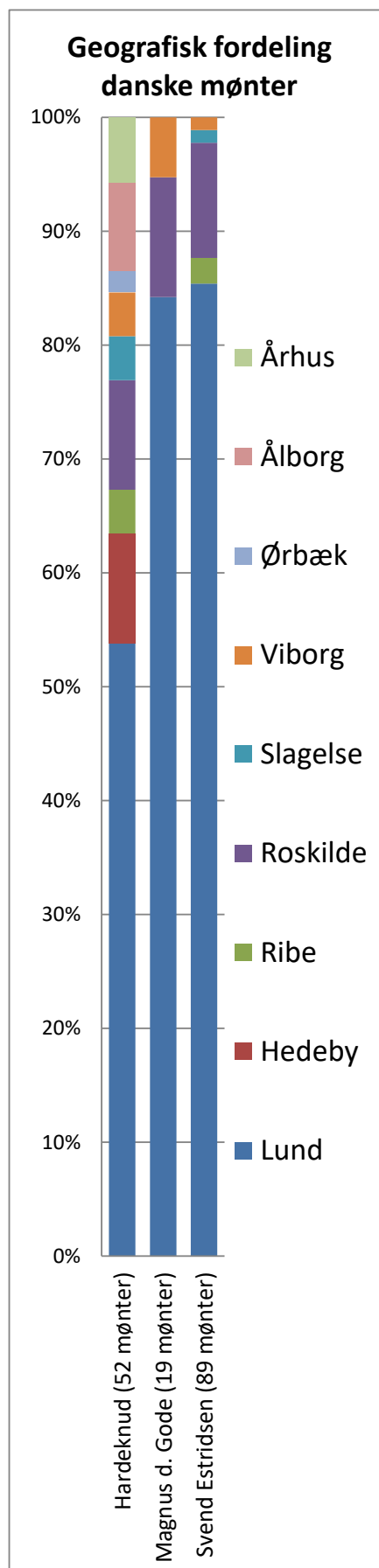

Figur 49. I relationsdiagrammet indgår udelukkende Anglo-skandinaviske mønter, hvor både for- og bagside er stempelidentiske, da disse med størst sandsynlighed er samtidige. Diagrammet angiver, hvor mange forskellige stempelkoblinger skattene har tilfælles. Antallet af mønter med stempelidentitet er ikke angivet.

Godt halvdelen (188 ud af 360) af de Anglo-skandinaviske mønter kan henføres til et af de to møntsteder, Lund eller Sigtuna. Blandt imitationer med starttidspunkt før ca. 1015 er der en overvægt af mønter præget i Sigtuna i de bornholmske skatte, mens det fra ca. 1015 er mønter præget i Lund der dominerer, figur 50. Skiftet falder sammen med Knud d. Stores udmøntninger. Tendensen mod en stærkere tilknytning til det sydvestlige Skandinavien fortsætter efter Knud d. Store, og efter ca. 1035 er de skandinaviske mønter domineret af udmøntningerne fra de danske konger Hardeknud, Magnus d. Gode og Svend Estridsen. Orienteringen mod Lund fortsætter, og Lundemønter dominerer under Magnus d. Gode og Svend Estridsen, figur 51. I modsætning til skattefund i Skåne og på Sjælland er de bornholmske skatte dog forsat domineret af udenlandske mønter i hele 1000- tallet og formentlig også hele 1100-tallet (afsnit 3.3).

Figur 500. Den geografiske fordeling af Anglo-skandinaviske mønter i bornholmske skatte. 130 præcist daterede og stedfæstede mønter indgår.

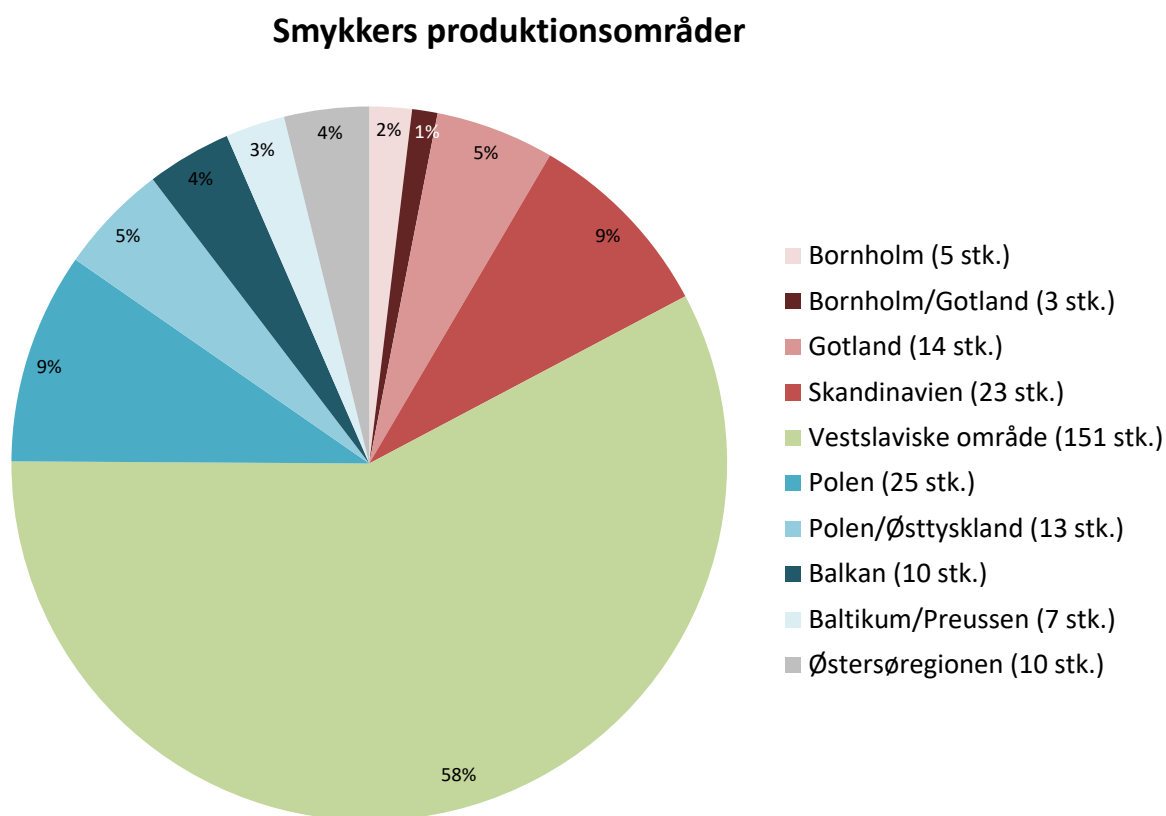

Figur 511. Lund er uden sammenligning det bedst repræsenterede møntsted blandt mønter præget under Hardeknud, Magnus d. Gode og Svend Estridsen. Dette er naturligt, da Lund på dette tidspunkt var Danmarks mest aktive møntsted. Det særlige ved bornholmske skatte er, at de fortsat er domineret af udenlandske mønter.

5.5. Smykker

Det er som anført i afsnit 3.2 vanskeligere at angive et præcist produktionstidspunkt og -sted for det ikke møntede sølv. Det er i analysen af genstandenes produktionsdata derfor ikke muligt at anvende smykker, bærer, personlige genstande og restsølv på samme måde som møntmaterialet. Smykkematerialet afspejler dog visse markante elementer, der her skal adresseres.

Ud af 476 registrerede hele og fragmenterede sølvsmykker i skattene har det været muligt at foretage en nærmere identifikation af produktionsområdet for 261 smykker, figur 52. Smykker fra det vestslaviske område udgør 58 % af alle identificerede smykker, mens smykker produceret i Skandinavien (inkl. Bornholm og Gotland) udgør 17 % af smykkeinventaret, og smykker produceret sydøst og øst for Østersøen i de østlige egne af Europa (inkl. østlige Tyskland, Polen, Baltikum, Preussen og Balkan) udgør 21 % af smykkeinventaret. Ud over sølvsmykkerne kan der i sjældne tilfælde være deponeret guld- og bronzesmykker i skattene (afsnit 3.1.1).

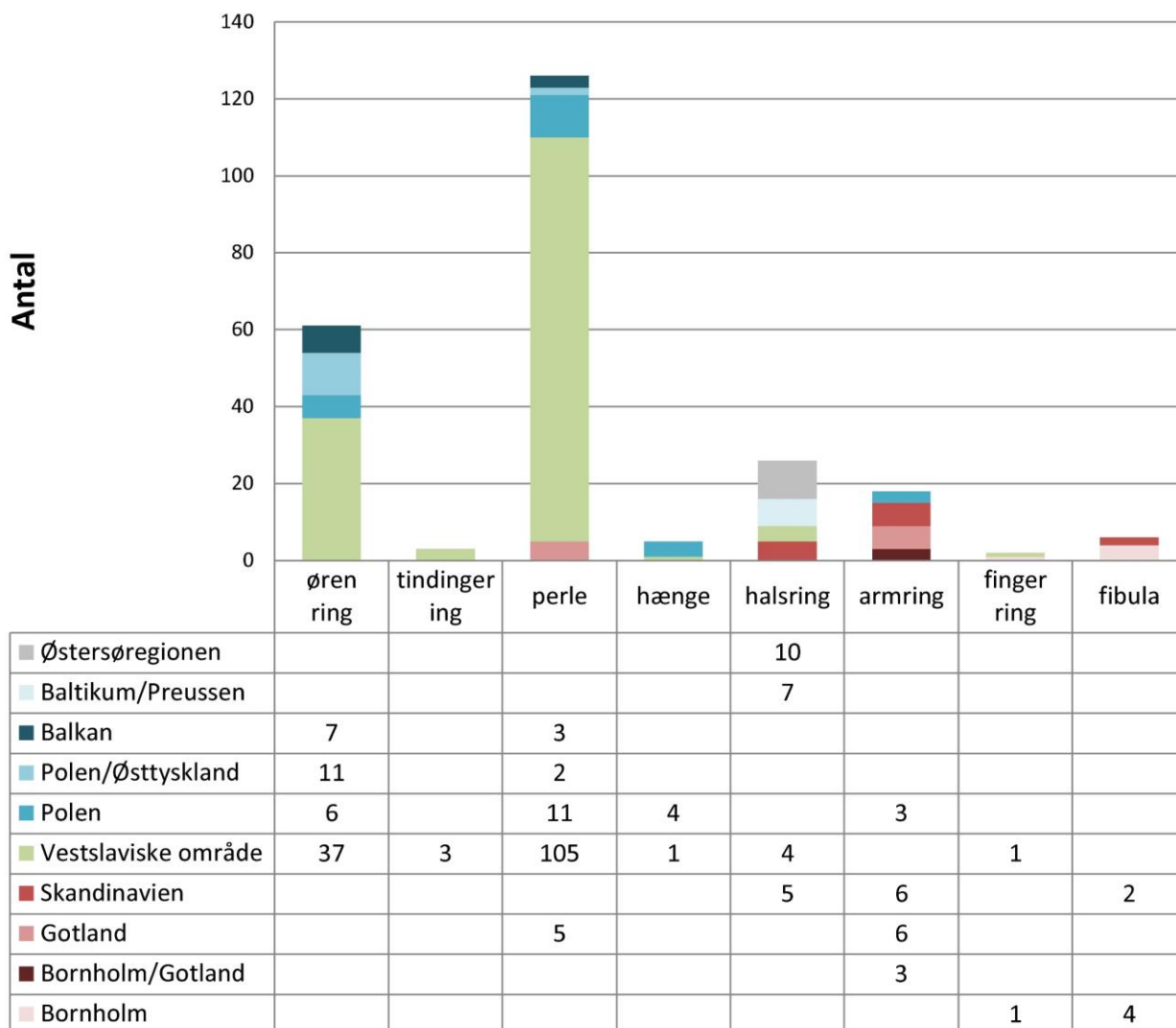

Figur 52. Den geografiske fordeling af smykker i bornholmske skatte. Slaviske smykker primært bestående af ørenringe og perler udgør langt den største smykkegruppe.

Der er stor forskel på hvilke smykketyper, der er repræsenteret fra de forskellige områder. Perler, ørenringe og naturligvis tindingeringe er produceret frem for alt i det vestslaviske område, men der er også et markant indslag af ørenringe og perler fra de østlige egne af Europa, figur 53. Derimod er armbænke domineret af skandinaviske typer. Der er stor variation i produktionsområdet for de forholdvis få halsringe, der er identificeret i materialet. En markant andel udgøres af en halsringstype, der primært er udbredt i det baltiske område og i områder længere mod øst. Typen findes også på Gotland (Hårdh 2013, 530-531).

Smykketyper fordelt på produktionsområde

Figur 53. Smykketypernes fordeling efter produktionsområder

Halsringstypen adskiller sig fra de skandinaviske og vestslaviske halsringe ved, at ringkroppens tykkelse er ens hele vejen rundt. Endpladerne er aflange rombiske, og er ligesom de skandinaviske og vestslaviske typer ofte dekorerede med stempelindtryk. I modsætning til skandinaviske og vestslaviske halsringe afsluttes den baltiske type ikke i en lukkeanordning, figur 54. Typen er i produktionsområdet produceret som halsring men er i skandinaviske fund omdannet til spiralarmringe³² (Hårdh 2013, 530-531).

³² Professor emerita Birgitta Hårdh skal have stor tak for at gøre mig opmærksom på typens tilstedeværelse i Nørremølleskatten, og for hjælp med identifikation af typen i Egevangskatten.

Figur 54. Fragmenter af halsringe deponeret i Nørremølleskatten. Det store fragment til højre og formentlig også det store fragment til venstre nederst i fotoet er af baltisk type uden lukkeanordning. Typen blev i produktionsområdet anvendt som halsring, men er i skandinavisk kontekst omdannet til armring. Øverst ses et halsringsfragment af skandinavisk type med lukkeanordning. Foto. J. Lee, Nationalmuseet, Danmark.

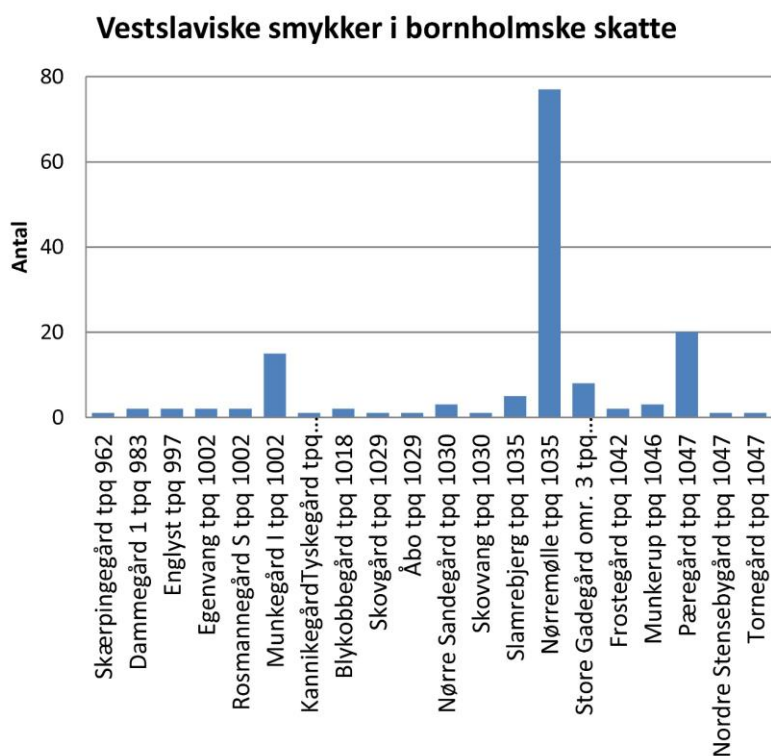
Et oprindeligt helt treflignet spænde og tre fragmenter af samme type, hvor af to formentlig stammer fra samme fragment, er identificeret som en bornholmsk produceret type. Det hele spænde er deponeret i Buddegårdskatten, de to formentlig sammenhørende fragmenter er fra Kannikegærddet lokaliteten (tilskrives ikke skatten jfr. afsnit 3.1.1), og det tredje fragment er deponeret i Dammegårdskatten. Typen er udelukkende fundet på Bornholm og må derfor opfattes som en bornholmsk type, figur 55.³³ I pladsanalysen godtgøres det, at en foliearmring dekoreret med bølgeornamentik samt roset og trekantindtryk er produceret på Kannikegærddet lokaliteten (afsnit 7.3.1). I Buddegård og Pæregård skattene findes fragmenter af armringe af tilsvarende form og ornamentik. Foliearmringe med bølgeornamentik optræder også på Gotland, og de pågældende armringe er derfor her identificeret som en bornholmsk eller gotlandsk type.

Vestslaviske smykker udgør som anført ovenfor antalmæssigt langt den største gruppe af smykker. Det skal dog bemærkes, at billedet er markant anderledes, hvis den vægtmæssige fordeling udregnes. De vestslaviske perler vejer som regel under 1 g; til sammenligning vejer en af de skandinaviske halsringe fra Smedegård NØ over 200 g. Den store gruppe af vestslaviske ørenringe og perler udgør dog en interessant fundgruppe i forhold til diskussionen af kontaktflader og importhændelser på linje med mønter, der ofte også vejer omkring 1 g. Tyve bornholmske skatte indeholder vestslaviske smykker. Langt de fleste

³³ Tak til Professor emerita Birgitta Hårdh for drøftelser omkring typens udbredelse.

indeholder dog kun en eller to vestslaviske perler, ørenringe eller tinderinger. Den store andel af vestslaviske smykker i materialet skyldes således få skatte med mange vestslaviske smykker, figur 56. Det er frem for alt de møntrige skatte Munkegård I, Pæregård og i særdeleshed Nørremølle, der udmærker sig ved en stor andel af vestslaviske smykker. Egenvangskatten, deponeret mellem 1002-1020, består af ca. 60 % fragmenterede smykker, men indeholder kun to vestslaviske smykker. Munkegård I, som ligeledes er deponeret mellem 1002-1020 men består primært af mønter, indeholder 15 vestslaviske smykker. Der ses enkelte indslag af vestslaviske smykker i 900-tals skattene, men tyngdepunktet for importen af vestslaviske smykker findes frem for alt i første halvdel af 1000-tallet.

Figur 55. Trefliget spænde af Bornholmsk type. Spændet er nu fragmenteret i tre stykker, men har formentlig været deponeret helt. Fragmenter af tilsvarende type er fundet på Kannikegårddet og Dammegård. Fundnr. BMR 2306x18. Fotos. R. Laursen, Bornholms Museum

Figur 56. Slaviske smykker indgår i 20 bornholmske skatte. Der er stor forskel på antallet af smykker i hver skat. De møntrige skatte Munkegård I, Pæregård og frem for alt Nørremølle skiller sig ud ved et stort antal slaviske smykker.

5.6. Sammenfatning

Skovsholmskatten deponeret mellem 855-900 afspejler formentlig den ældste importfase af vikingetidsmønter på Bornholm. På baggrund af det nuværende materiale må episoden betragtes som et isoleret eksempel. Idet vesteuropæiske mønter først for alvor optræder i de bornholmske skatte mod slutningen af 900-tallet, kan det konkluderes, at 800-tallets togter mod de engelske kyster ikke sætter sig spor i møntmaterialet. De islamiske dirhems produktionsdata i de bornholmske skatte afspejler stigninger og fald i dirhemimporten i Østersøområdet. En nedgang i 820-40-erne kan kobles til lave udmøntningstal i Kalifatet. I 800-tallets sidste årtier sker der endnu en nedgang eller måske ligefrem et stop i dirhemimporten til Bornholm. På baggrund af skatte deponeret i Kalifatet kan det dokumenteres, at faldet på dette tidspunkt ikke skyldes en nedgang i produktionsmængden, men et afbrud i kontakten mellem Abbaside Kalifatet og Østersøområdet. Stigningen i antal skatte deponeret i europæisk kontekst med tpq henholdsvis i 810-erne og i 860-erne afspejler således ikke en øget import, men at allerede importerede dirhems cirkulerede i lang tid. Dette bekræftes af det bornholmske materiale, idet bemærkelsesværdigt få bornholmsk deponerede mønter er præget mellem 855-890, og samtlige af disse er deponeret mindst 90 år efter deres prægetidspunkt.

Samanide dynastiets enorme udmøntningstal fra 892-943 markeres tydeligt i mønternes produktionsdata, men kun tre skatte, Buddegård, Rabækkegård og Skørrebro, har tpq dateringer i første halvdel af 900-tallet. Den kronologiske profil i de tre skatte antyder, at der i alle skatte indgår mønter fra samme importhorisont, men at mønterne er deponeret på forskellige tidpunkter og i forskellige kontekster. Deponeringen af samanide skatten i Rabækkegårdgraven kan med afsæt i gravens øvrige inventar dateres til de første årtier af 900-tallet. Den første importhændelse med samanide dirhems på Bornholm kan dermed også dateres til de første årtier af 900-tallet.

Ligesom i resten af Østersøområdet ses der på Bornholm en markant nedgang i antallet af dirhems præget efter 950/60. Dette afspejler formentlig en stigning i importen før ca. 950, men også at de importerede mønter cirkulerede længe. Både møntmateriale og skriftlige kilder vidner om, at det Volga-Bulgarske område fungerede som en mellemstation i dirhemimporten fra Samanide Kalifatet til Østersøområdet. På Bornholm begynder Volga-Bulgarske dirhem imitationer også at optræde samtidigt med importen af samanide dirhems. Sammensætningen i skatte deponeret i det Volga-Bulgarske område illustrerer, at samanide dirhems enten forholdsvis hurtigt blev deponeret eller eksporteret videre. Dette bekræfter, at dirhems importeredes til Østersøområdet forholdsvis kort tid efter deres udmøntning, og at de her cirkulerede længe. Gotland indtager en særposition, idet der her synes at være en kontinuerlig import af dirhems på overgangen mellem Abbaside og Samanide dynastierne. Den tidlige samanide skat deponeret i Rabækkegårdgraven afspejler muligvis en personlig kontakt mellem den gravlagte og Gotland i et udvekslingssystem af tidlige samanide dirhems. Den observerede nedgang i dirhems præget efter 950/60 skal formentlig ikke kædes sammen med et forringet sølvindhold, idet en tilsvarende nedgang ses i importen af orientalske perler. Årsagen kan i stedet søges i en reorganisering af handelssystemet i Rusland, hvilket betød, at mønter i ringe omfang blev eksporteret videre fra det Volga-Bulgarske område til Østersøområdet. Da dirhems præget før 950 dominerer cirkulationen frem til ca. 990-erne, har mønter forsat været i omløb.

I 990-erne begynder tyske og engelske mønter at dominere fundene. Med undtagelse af Brandsgård skatten med 65 Dorestad imitationer er indslaget af vesteuropæiske mønter sporadisk mellem ca. 950-990.

Der synes ikke at være en direkte sammenhæng mellem dirhemstoppet og importen af vesteuropæiske mønter. Det er sandsynliggjort, at det massive indslag af Dorestad imitationer i Brandsgård skatten afspejler en tidlig direkte importhændelse fra Hedeby til Bornholm. En øget mønttilførsel til Bornholm illustreres af en markant stigning i antal deponerede skatte i 990-erne.

Altdominerende blandt de engelske mønter er Æthelred II's typer. Dominansen af CRUX og Long cross mønter fra de sydengelske møntsteder tyder på, at hovedparten af de engelske mønter præget mellem ca. 990-ca.1020, som er deponeret på Bornholm, er erhvervet via deltagelse i de store vikingeangreb i årtierne før og efter år 1000. Det er sandsynligt, at de engelske mønter i Store Frigård II-skatten er erhvervet ved deltagelse i togt i 990-erne, mens Tyskegård mønterne erhvervedes ved deltagelse i 1002 togtet. Gyldensgård SV-skatten afspejler flere akkumuleringsfaser. Sammensætningen af engelske mønter sandsynliggør, at mønterne er erhvervet ved deltagelse i togter umiddelbart før og efter år 1000, men den samlede skat er deponeret ca. 30 år senere. Allerede fra slutningen af Æthelred II's regeringstid ses der en øget kontakt med det østengelske område, der tyder på en øget handelskontakt.

Mens de tidlige engelske mønter viser konformitet, afspejler en uensartet sammensætning af tyske mønter deponeret i tidlige skatte, at erhvervelsen af tyske mønter formentlig beroede på private kontakter og initiativer. Det er muligt at spore både en vestlig og en sydlig kontaktflade blandt de tidligste tyske mønter i bornholmske skatte. Dette billedes ændres med initieringen af de enorme Otto-Adelheid udmøntninger. Allerede fra omkring år 1000 dominerer Harzen mønterne det tyske materiale i de bornholmske skatte, og fra starten af 1000-tallet er Otto-Adelheid den mest dominerende mønttype i hele møntmaterialet. Smykkematerialet tyder imidlertid på en fortsat orientering mod Østersøens sydlige kyster, og i første halvdel af 1000-tallet ses der i visse skatte markante indslag af vestslaviske smykker i form af perler og ørenringe.

Materialet afspejler klare regionale forskelle mellem på den ene side Skåne og Bornholm, hvor CRUX mønter dominerer, og på den anden side Sjælland og Jylland, hvor Long cross mønter dominerer. Fælles for Skåne, Sjælland og Jylland er en stigning i antallet af engelske mønter fra ca. 1020, hvor Knud d. Store indtager tronen, men denne stigning ses ikke på Bornholm. I de Anglo-skandinaviske mønter deponeret på Bornholm kan der til gengæld fra omkring 1020 iagttages en tydeligere tilknytning til Lunde udmøntningerne i forhold til Sigtuna udmøntningerne. Tendensen forsætter efter Knud d. Store, hvor de skandinaviske mønter er domineret af danske udmøntninger, og Lund står stadigt stærkere. Afslutningen på Otto-Adelheid udmøntningerne sætter sig markante spor i de bornholmske skatte, og fra midten af 1000-tallet ses der en generel nedgang i antallet af deponerede mønter og skatte.

En enslydende tpq datering og en entydig dominans af CRUX mønter i Munkegård, Rosmannegård S og Egenvang antyder en relation mellem de tre skatte, og det er muligt, at de engelske mønter i skattene er samlet ved samme togt. Relationen mellem stempelidentiske Anglo-skandinaviske mønter i flere bornholmske skatte antyder, at de tre nordøstlige lokaliteter Skovvang, Nørremølle og Gyldensgård SV indtog centrale roller i et udvekslingssystem, hvor Skovvang alene kan relateres til en gruppe lokaliteter, men Nørremølle og Gyldensgård SV indgår i et kompliceret netværk af kontakter. Kontakten mellem Skovvang og Nørremølle står endvidere meget stærkt. Den lidt senere, men stort set identiske Pæregård lokalitet på nordvest Bornholm indtager derimod ikke en tilsvarende central position.

6. Stik, bøj og klip – analyse af cirkulationsdata

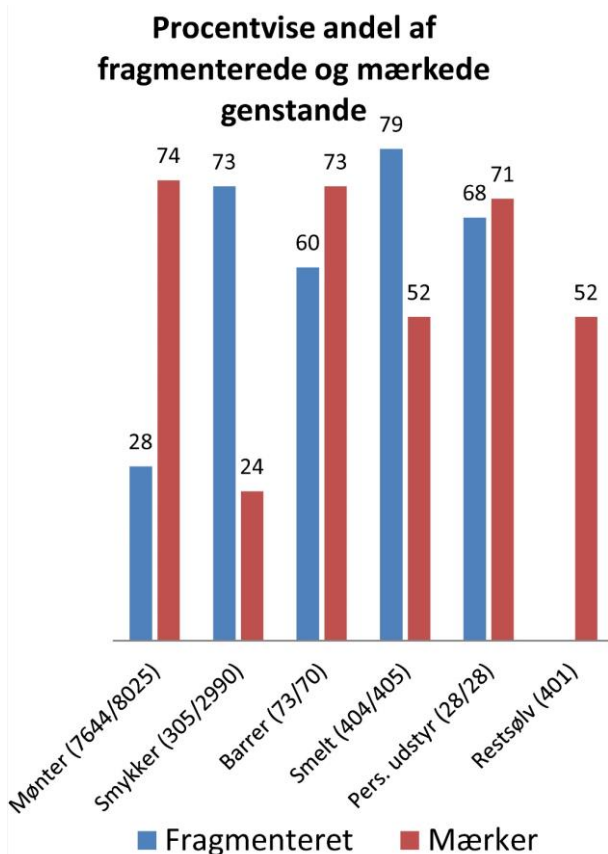
Cirkulationsspør indtager en afgørende position i tolkningen af den enkelte skats betydning for ejerens økonomiske, sociale, kulturelle og symbolske kapital. Cirkulationssporene kan afspejle de handlinger, der har ført til akkumulering af skatten, og cirkulationsdata er med til at danne et billede af skattens relation til de mennesker, der har deponeret den. Som anført i afsnit 4.2 anlægges der i afhandlingen et differentieret syn på fragmenterede genstande, og formålet i det følgende er dels at analysere cirkulationssporenes relation til forskellige fundtyper og materialegrupper, dels at diskutere cirkulationsdata i forhold til produktionstid og -sted samt deponeringstidspunkt.

På grund af genstandenes forskellige karakteristika er det vanskeligt at sammenligne cirkulationsdata på tværs af genstandstyper. Mens det f.eks. er muligt og giver mening at registrere antallet af gange en mønt er bøjet, giver det hverken mening eller er muligt at registrere antallet af gange, en mast foliesølverperle er bøjet. Svarer en mast folieperle til en, to, tre eller flere bøjninger af en mønt? Det er ligeledes vanskeligt at fastslå, om den skrøbelige perle er mast bevidst, eller om det er et resultat af, at perlen har været deponeret i århundreder.

To af de hyppigste cirkulationsspør, fragmentering og mærker, kan registreres ensartet på samtlige fundgrupper, og de er derfor egnede til en analyse af cirkulationsdata på tværs af fundtyperne. Afsnittet indledes med en analyse af fragmentering og mærker, hvor samtlige fundgrupper inddrages og sammenstilles. Herefter følger en analyse af bøjning, mejselspor, ophæng og graffiti/ridser, hvor der kun vil blive inddraget udvalgte fundtyper.

6.1. Fragmentering og mærker (pecks/nicks/notches)

Fragmentation og pecks/nicks/notches optræder på samtlige fundkategorier, men der er markante forskelle på i hvor stor grad, de forskellige genstandstyper er fragmenterede og mærkede. 60 % eller mere af grupperne smykker, barrer, smelt og personligt udstyr er fragmenterede. Kun 28 % af mønterne er delte, figur 57. Alt efter om restsølv betragtes som uidentificerbare fragmenter eller forarbejder, vil fragmenteringsprocenten være 100 eller 0, og restsølv er derfor udeladt af grafen og analysen. Anderledes ser det ud med hensyn til mærker, idet mere end 50 % af smelt og restsølv og mere end 70 % af mønter, barrer og personligt udstyr bærer mærker, mens det kun gælder 24 % af smykkerne. Disse to afvigelser, dvs. den lave andel af fragmenterede mønter og den lave andel af mærkede smykker, skal undersøges nærmere i det følgende.

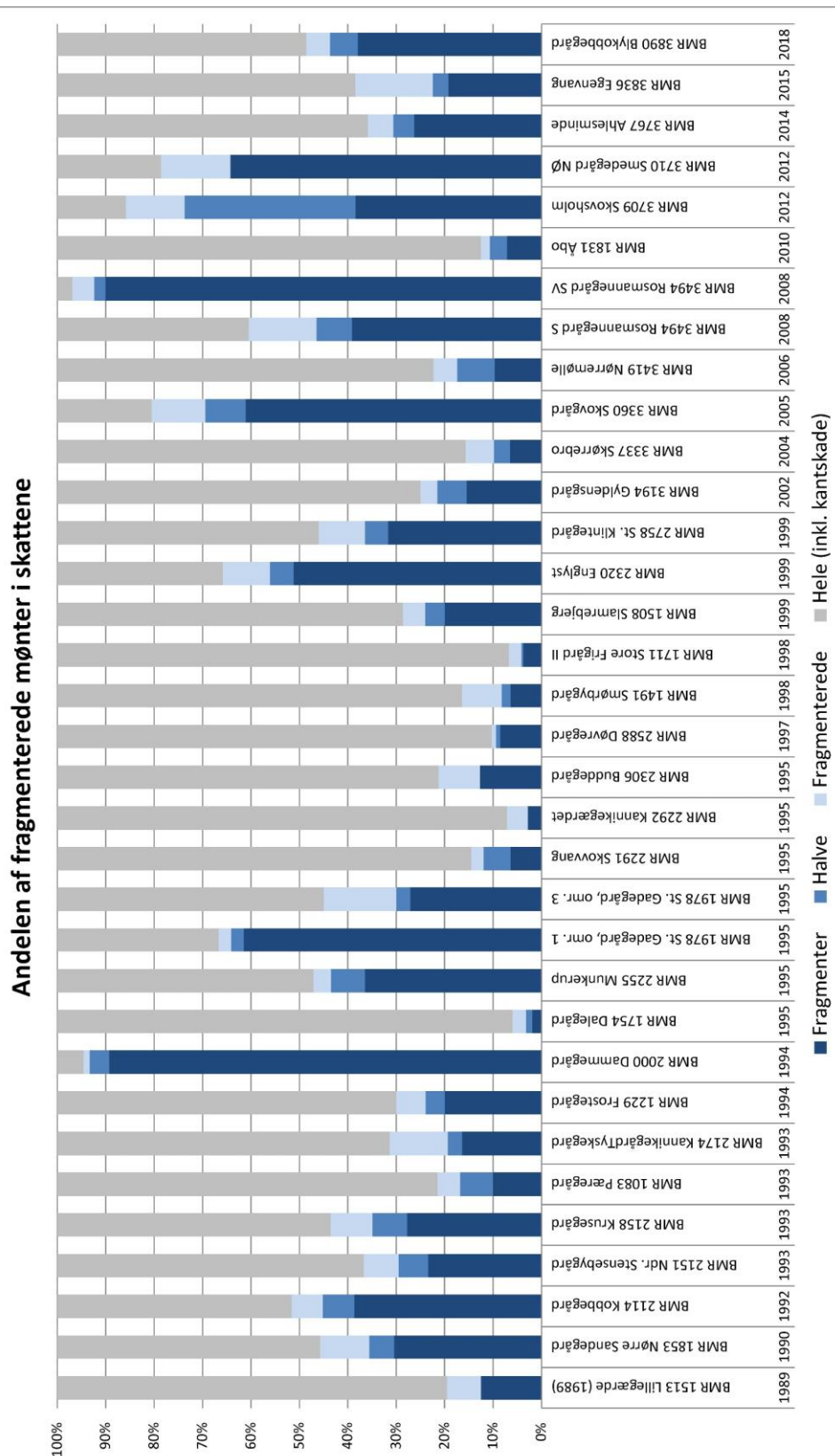

Figur 57. Andelen af fragmenterede og mærkede (pecks/nicks/notches) genstande i % fordelt på fundkategori. Herudover er der ti symbolske genstande, hvoraf fire er fragmenterede og en har notches. Moderne brud indgår ikke i analysen. Hvis registrering er foretaget på baggrund af fotos, er det ofte ikke muligt at registrere mærker. Derfor kan det empiriske grundlag inden for same kategori variere. Tal over søjler angiver den procentvise andel. Tal efter fundkategori angiver empirisk grundlag (frag./mærker).

6.1.1. Fragmentering

Skattenes fragmenteringsprocent kan til dels afhænge af nutidige faktorer som detektorførerens erfaring samt metaldetektorens egenskaber og indstillinger (afsnit 3 og 4.2.1.1). Det kan derfor forventes, at der blandt de tidligst detekterede lokaliteter er procentvis flere genstande, der har undgået detektorførerens opmærksom, både fordi detektorarkæologi var nyt og uprøvet, og fordi der er sket en udvikling mod bedre, mere fintfølende metaldetektorer siden 1989, hvor Lillegårdeskatten som den første bornholmske vikingeskat blev fundet og undersøgt med metaldetektor. Da små fragmenter er sværere at erkende end hele mønter, kunne man alt andet lige forvente, at antallet af fragmenter i skattene steg, jo senere skatten er fundet. Dette er ikke tilfældet, og der synes ikke umiddelbart at være en sammenhæng mellem detekteringsåret og den procentvise andel af fragmenter i skattene, figur 58. Det kan dermed forventes, at forskelle i skattenes fragmenteringsprocent i høj grad afspejler faktiske forskelle. Med henvisning til undersøgelserne af Mózgowo skatten (afsnit 4.2.1.1) kan det dog ikke afvises, at helt små fragmenter generelt er underrepræsenterede på lokaliteterne.

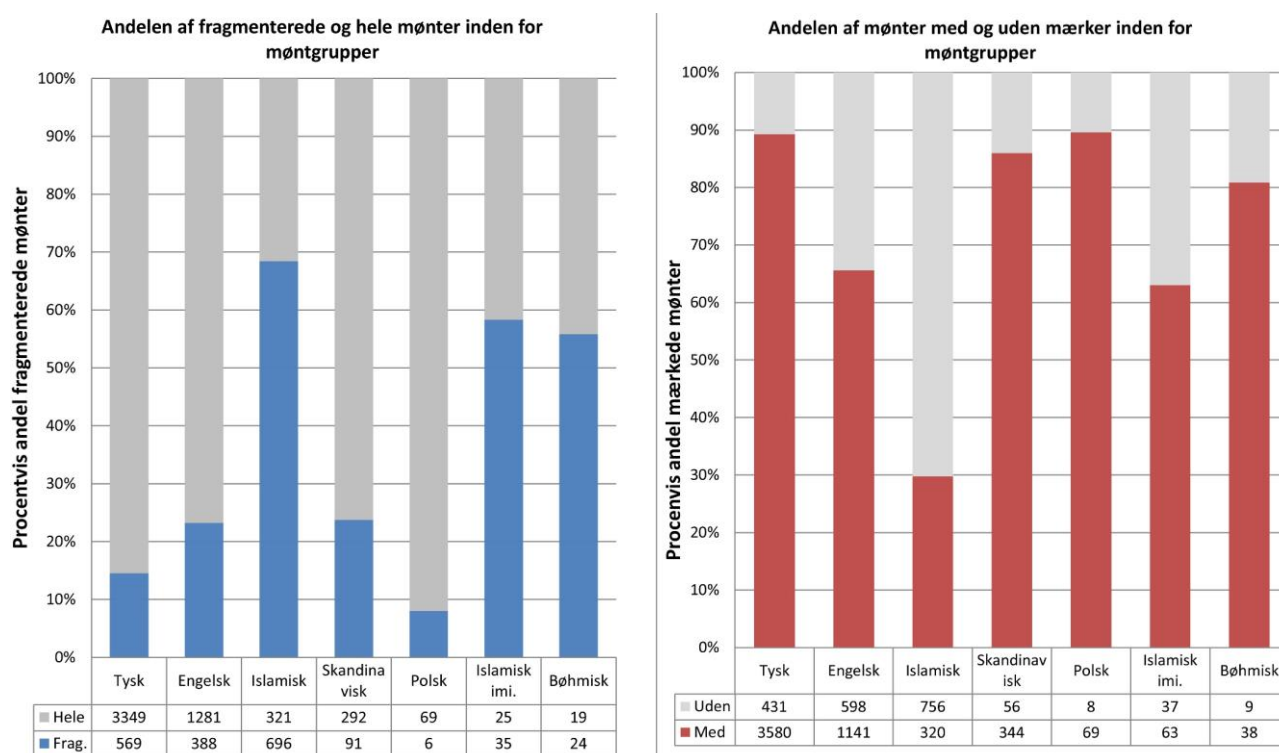
Årsagen til genstandenes bevidste fragmentering kan skyldes 1) deres rolle i et vægtøkonomisk system, dvs. at de er fragmenteret med henblik på at opnå en bestemt vægtenhed i en handelstransaktion, 2) de kan være fragmenterede i en omdannelsesproces som led i sølvsmedearbejde, 3) de kan være fragmenterede i forbindelse med besegling af en aftale, eller 4) fragmenteringen kan være udtryk for en rituel destruktion i forbindelse med deponering (afsnit 2.1).

Figur 58. I grafen er skattene ordnet efter fundår (angivet i nederste række). Andelen af fragmenterede mønter kan ikke kobles til fundåret, og det kan forventes, at fragmenteringsgraden i skattene i vid udstrækning afspejler de faktiske forhold.

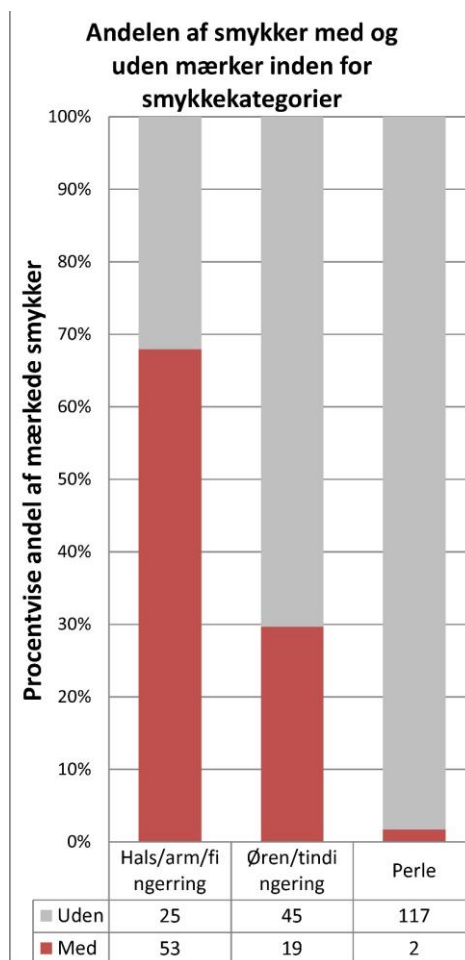
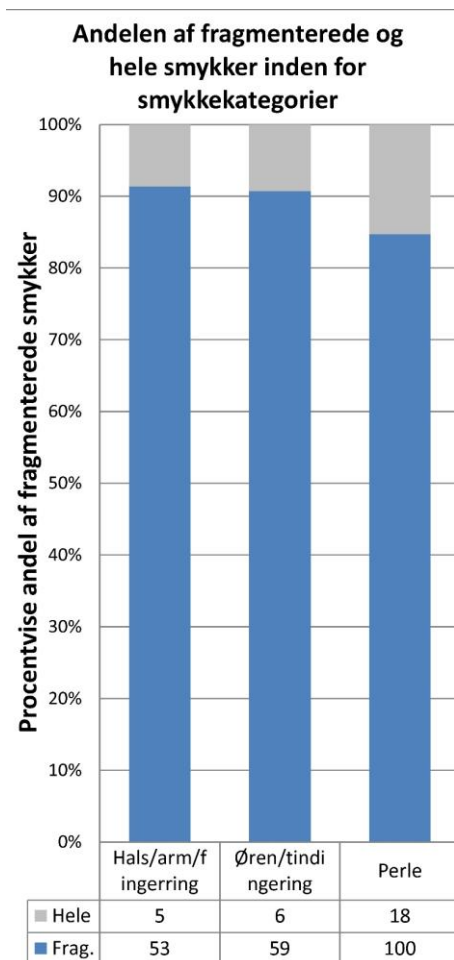

Mønternes lave fragmenteringsprocent kan skyldes, 1) at de kun i ringe grad er fragmenterede i forbindelse med vægtøkonomiske transaktioner; dette kan enten skyldes indførelsen af et møntøkonomisk system, eller at det i kraft af mønternes i forvejen ringe størrelse ofte ikke var nødvendigt med en fragmentering i en vægtøkonomisk transaktion. 2) at mønterne kun i ringe omfang indgik i en omdannelsesproces, eller at det ikke var nødvendigt med en fragmentering i omdannelsesprocessen, igen på grund af mønternes i forvejen beskedne størrelse. 3) at denne procedure kun anvendtes i forbindelse med transaktioner i Østeuropa, og at fragmentering derfor stoppede med importen af vesteuropæiske mønter (Jankowiak 2019), eller 4) at mønter enten ikke anvendtes i rituelle deponeringer eller ikke fragmenteredes i forbindelse med rituelle deponeringer (afsnit 2.1).

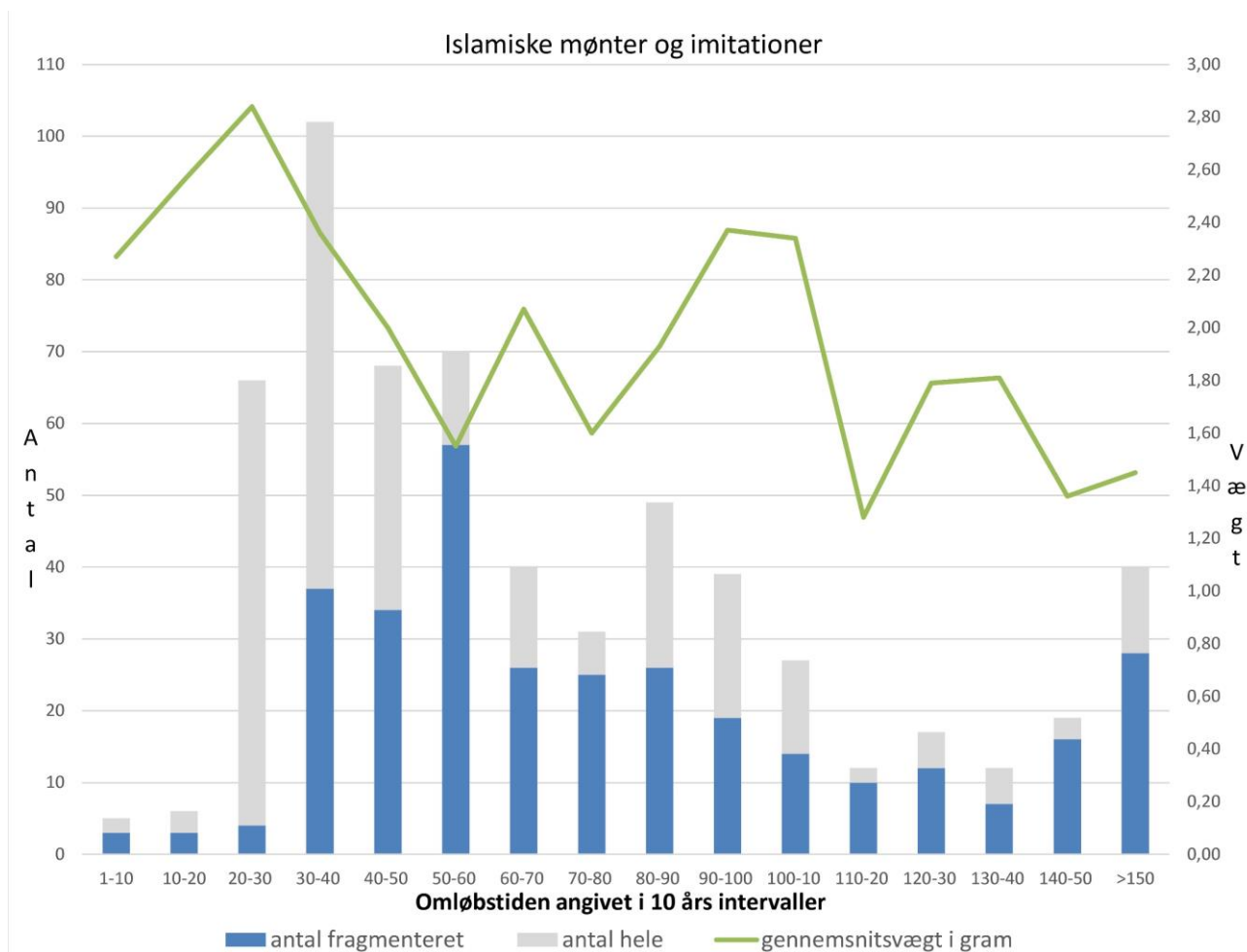
Figur 59. Andelen af fragmenterede og mærkede mønter varierer inden for de enkelte møntgrupper. Markant er den høje fragmenteringsgrad blandt islamiske, islamiske imitationer og bøhmiske mønter, set i forhold til tyske, engelske og polske mønter. Ligeledes markant er den lave andel af islamiske, islamiske imitation og engelske mønter med mærker, set i relation til tyske, skandinaviske og polske mønter, hvor op mod 90 % bærer mærker.

Inden for de største møntgrupper i de bornholmske skatte varierer fragmenteringen markant. Blandt islamiske, islamiske imitationer og bøhmiske mønter er mere end halvdelen af mønterne fragmenterede, mens andelen af fragmenterede mønter blandt polske, tyske, engelske og skandinaviske mønter ligger fra 8 % - 24 %, figur 59. Dirhems er væsentlig større og tungere end vesteuropæiske mønter, og forskellen kan derfor skyldes, at det i mindre grad var nødvendigt at fragmentere vesteuropæiske mønter i vægtøkonomiske transaktioner eller i omdannelsesprocesser. Bøhmiske mønter har omtrent samme vægt som vesteuropæiske mønter, hvilket taler imod denne tolkning. Perler er blandt den største undergruppe i smykkematerialet. Størstedelen udgøres af folieperler, der ligesom vesteuropæiske mønter har en lav udgangsvægt. Over 80 % af perlerne er fragmenterede; dette indikerer, at den lave fragmenteringsprocent blandt vesteuropæiske mønter ikke alene skal relateres til den lave udgangsvægt, figur 60.

Figur 60. Der findes meget få hele smykker i de bornholmske skatte. Over 80 % af smykkerne inden for de tre største smykkegrupper er fragmenterede. Andelen af mærkede smykker varierer inden for de enkelte smykkegrupper. Den lave andel af mærkede perler skal formentlig tilskrives perlernes skrøbelige karakter, da det ikke giver praktisk mening at tilføje mærker på foliesølv.

De observerede forskelle kan formentlig delvis tilskrives kronologi. Således udgør islamiske dirhems og imitationer af samme de ældste møntgrupper. Tilsvarende gør sig gældende for bøhmiske mønter, hvor 40 ud af 64 mønter har tpq dateringer før år 1000, mens f.eks. kun 14 ud af 82 polske mønter har tpq dateringer før år 1000. Den meget lave fragmenteringsgrad blandt polske mønter, hvor hovedparten er præget efter år 1000, taler imod, at fragmentering af mønter i Østeuropa foregik som en besegling af aftaler, mens dette ikke var tilfældet for vesteuropæiske mønter, som foreslået af Jankowiak (Jankowiak 2019, 24-29). En del af Jankowiaks argumentation for, at fragmenteringen af dirhems skete i forbindelse med importfasen og ikke i deponeringsområdet, er, at dirhems med lang cirkulationstid ikke er mere fragmenterede end dirhems med kort cirkulationstid (Jankowiak 2019, 24-27) (afsnit 2.1). Dette gælder ikke for det bornholmske materiale, hvor der er tendens til en faldende gennemsnitsvægt for dirhems med lang cirkulationstid, figur 61. Der er store udsving i materialet, hvilket kan skyldes enkelte skattes markante aftryk. Analyseres fragmenteringsgraden i forhold til skattens deponeringstidspunkt, illustreres de individuelle aftryk tydeligt. De to dirhem skatte Skørrebrog og Buddegård deponeret mellem 939 og 947 til 990 har en meget lav fragmenteringsprocent blandt mønter, mens dirhem skattene Dammegeård og Kannikegærde, der begge er deponeret i overgangsfasen 990-1000/1005 har henholdsvis en høj og en lav fragmenteringsprocent. Endelig har Skovgård og Åboskattene med primært vesteuropæiske mønter, begge deponeret mellem 1029-1040, henholdsvis en høj og en lav fragmenteringsprocent blandt mønterne (App.5). Eksemplerne viser, at fragmenteringen af mønter ikke alene skal tolkes ud fra et kronologisk perspektiv, idet de divergerende fragmenteringsprocenter i skatte med ensartede deponeringshorisonter tyder på, at fragmenteringsprocenten knytter sig til skattens betydning.

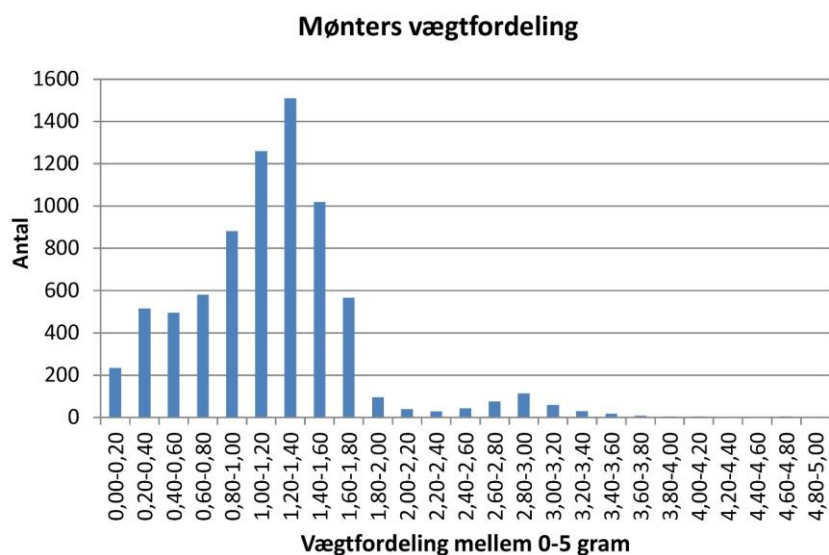

Figur 61. Omløbstiden for dirhems (503 stk.) er udregnet som forskellen mellem prægetidspunkt og estimeret deponeringstidspunkt i skattene. Der ses en klar tendens til, at fragmenteringsgraden blandt dirhems stiger, jo længere tid mønten har været i cirkulation. Materialet udviser dog store variationer over tid, der skal tilskrives enkelte skattes "personlige" aftryk.

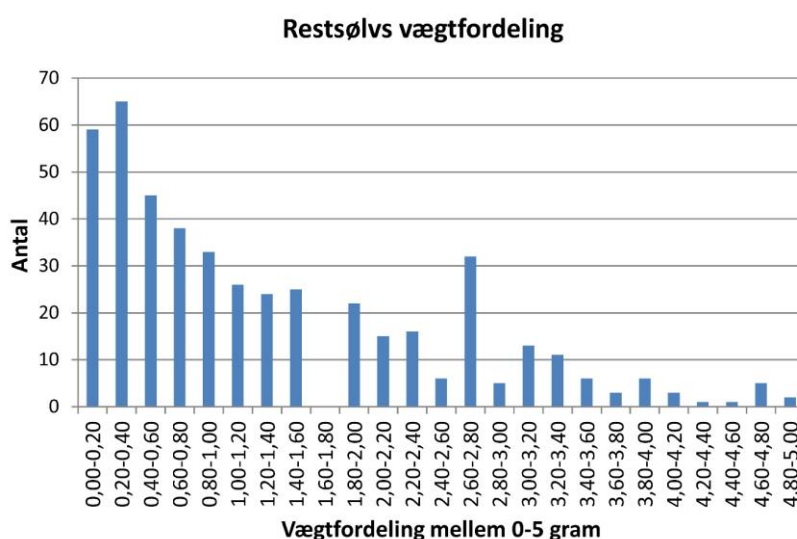
Selv om fragmenteringsprocenten for de yngre vesteuropæiske mønter er lavere end fragmenteringsprocenten for de ældre østeuropæiske mønter, viser det øvrige genstandsmateriale tydeligt, at behovet for at dele sølv op i små stykker forsat var gældende. Det er i overgangsfasen fra 990-1000/1005, at restsølv, der ofte er meget små stykker, optræder første gang. Som anført i afsnit 3.3 bliver barrer i vid udstrækning afløst af smelt i 1000-tallets første årtier, og smelts høje fragmenteringsprocent bekræfter dermed, at behovet for fragmentering af sølv forsatte efter år 1000, hvilket tyder på en forsat vægtøkonomi.

Vægtfordelingen mellem mønter og restsølv udviser to meget forskellige, nærmest supplerende profiler, hvor restsølv er koncentreret i vægtgrupper før og efter mønternes hovedkoncentration mellem 0,80-1,60 gram, figur 62. Dette antyder, at mønter og restsølv indgik i et fælles vægtsystem, men at man i stor udstrækning undlod at fragmentere mønter. Hele mønter havde en potentiel dobbeltanvendelse, da de både kunne fungere i områder med vægtøkonomi og i områder med møntøkonomi. Ved at undlade fragmentering blev møntens fulde potentiale bevaret. At mønterne i stor udstrækning er bevaret hele, tyder på at bornholmerne var bevidste om, at hele mønter var nødvendige eller en fordel ved handel i

andre områder, hvor møntøkonomi var fremherskende, selv om det fragmenterede materiale tydeligt viser, at bornholmerne også praktiserede vægtøkonomi. Det kan konkluderes, at mønter, både vest- og østeuropæiske, i nogle situationer bevidst blev bevaret og deponeret hele, mens mønter i andre situationer blev fragmenteret og deponeret. Dette aspekt vil blive diskuteret i forhold til skattens deponeringsomstændigheder i afsnit 7.1.1.

Figur 62. Mønters og restsølvs komplimenterende vægtfordeling antyder, at mønter og restsølv indgik i et fælles vægtsystem, hvor mønter i vid udstrækning bevidst blev bevaret hele. Bemærk venligst den store forskel på det empiriske grundlag. Der indgår 7587 mønter og 462 stykker restsølv i grafen.

6.1.2. Mærker

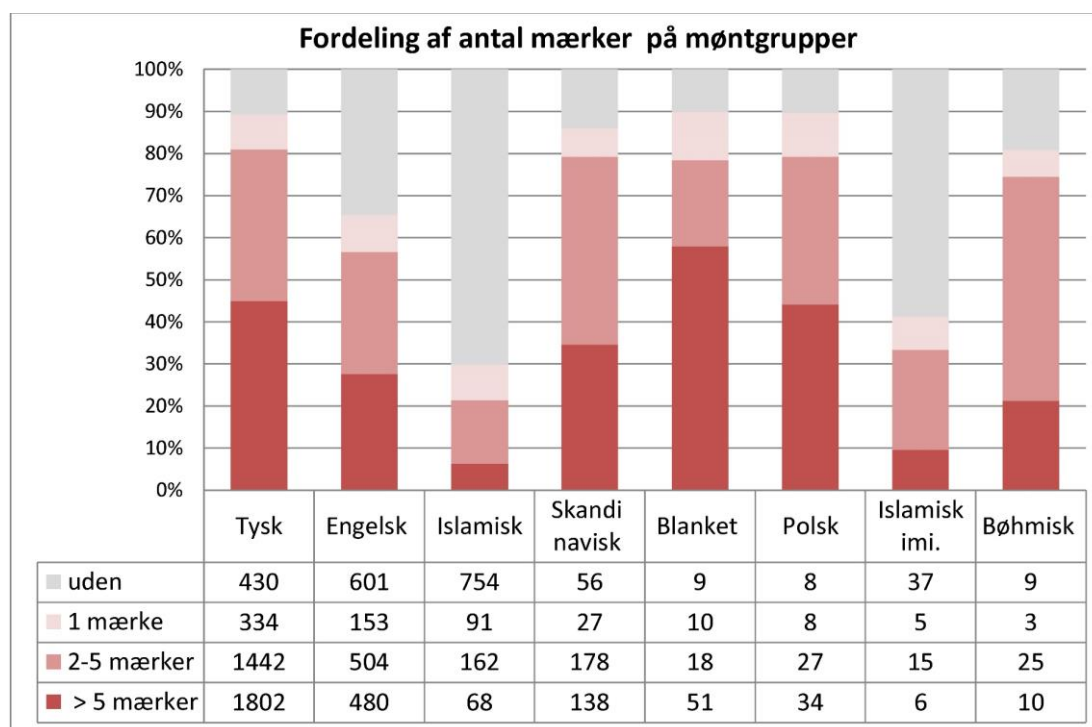
Med undtagelse af smykker og symbolske genstande bærer 50 % eller mere af genstandene inden for hver eneste fundgruppe enten pecks, nicks og/eller notches, figur 57. Det fremgår med al tydelighed, at mærker ikke er forbeholdt mønter, men var et fænomen, der var udbredt til alle former for sølv (og guld, se nedenfor), i hvert fald på Bornholm. Den udbredte brug af mærker på alle genstandstyper taler for, at mærker blev påført ved udveksling, enten for at teste sølvet's lødighed eller som en ritualiseret besegling af aftalen. Den lave andel af smykker med mærker kan dermed enten tolkes som udtryk for, at smykker ikke blev udvekslet i stort omfang, eller at smykker ikke fik testet sølvlødigheden.

Fordelingen af mærker inden for de enkelte smykketyper åbner op for en tredje tolkningsmulighed (Ingvardson 2019, 34-35). De tre største smykketyper er hals-/arm-/fingerringe, øren-/tindingeringe og perler. De tre grupper udviser forskellige karakteristika. Hals-/arm-/fingerringe udgøres ofte af massive endeplader og/eller ringe af kraftig tråd eller stænger, mens langt hovedparten af perlerne udgøres af lette folieperler. Den lave andel af smykker med mærke tilskrives øren-/tindingeringe og særligt perler. Mens knap 70 % af hals-/arm-/fingerringe på linje med andre genstandstyper er mærkede, er stort set samtlige

Figur 63. Tindingeringen fra Egenvangskatten er nærmest oversået med mærker. Dette skal måske til dels tilskrives, at tindingeringen er formet af en massiv sølvstang, hvorimod de tynde folieperler i figur 23 ikke bærer mærker. Fundnr. BMR 3836x128. Foto. R. Laursen, Bornholms Museum.

perler uden mærker, figur 60. Notches udføres ved at skrabe i sølvet, hvilket kræver en vis sølvmasse, der ikke findes i folieperler. Pecks og nicks frembringes ved at stikke eller ridse i sølvet, og perlernes meget tynde folie ville blive gennembrudt eller revne, hvis noget sådant blev forsøgt. Metoderne er derfor ikke egnede til det tynde folie, hvis formålet er at teste sølvet lødighed. Dette antyder, at sølv netop blev mærket med henblik på at teste søvlødheden, da det ville være uden betydning, at kniven gik igennem foliet, hvis det var en ritualiseret afslutning af en handel. Argumentationen forstærkes af, at i de tilfælde hvor øren-/tindingeringe er mærkede, er det sket ved at skrabe langs kanten af bøjlen, der netop består af kraftig tråd med en vis sølvmasse, og ikke på folieperlerne (Ingvardson 2012, 21), figur 63.

Figur 64. Fordelingen af antal mærker indenfor møntgrupper.

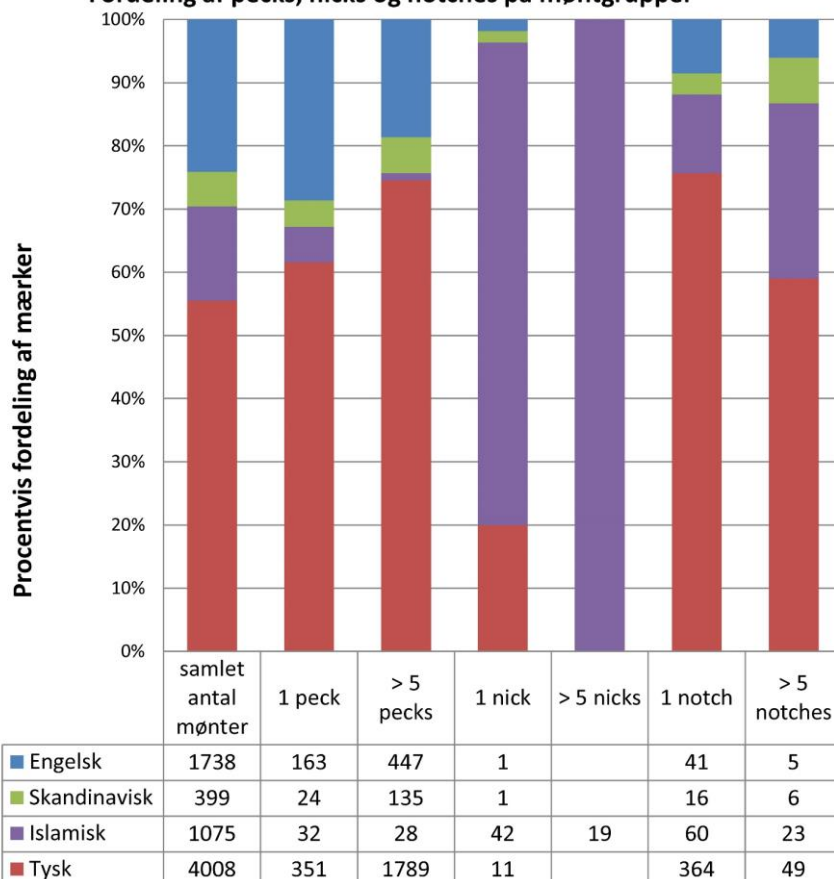
Fordelingen af antallet af mærker på forskellige møntgrupper tilføjer et interessant element i diskussionen om, hvorvidt pecks, nicks og notches er påført med henblik på at teste sølvets lødighed eller som en ritualiseret handling i forbindelse med besegling af en transaktion. Islamiske mønter og imitationer af samme har en markant lavere andel af mønter med mærker end de øvrige møntgrupper, figur 64. Årsagen er, at dirhems primært dateres til før 890-925, hvor fænomenet med pecks opstår (afsnit 4.2). Chancen for at finde et mærke på et møntfragment mindskes, alt andet lige, jo mindre møntfragmentet er; billedet kan derfor være forstærket af, at en høj andel af islamiske mønter er fragmenterede, figur 59. De mærker, der findes på islamiske mønter, er primært nicks, der til gengæld er sjældent forekommende på de øvrige møntgrupper, figur 65. Det bornholmske materiale bekræfter dermed den fremherskende tolkning, at nicks er et tidligt og østligt fænomen (afsnit 4.2.1.2). Med undtagelse af engelske mønter bærer 80-90 % af mønterne i de øvrige møntgrupper et eller flere mærker. Engelske mønter adskiller sig markant herfra, idet kun 65 % bærer mærker, figur 64. Den høje andel af tyske mønter med mærker viser, at afvigelsen ikke skyldes forskelle i behandlingen af østeuropæiske og vesteuropæiske mønter, samt ej heller findes i kronologiske årsager. Jeg foreslår, at forskellen kan tilskrives mønternes fremtoning. De engelske mønter kan betegnes som en homogen gruppe af velprægede mønter, mens myriaden af tyske møntautoriteter betyder, at de tyske mønter fremstår som en heterogen gruppe i varierende kvalitet.

Som Galster poetisk udtrykker det i publiceringen af Store Frigård II-skatten:

”Velgørende er det at komme fra den brogede tyske Møntblanding til de engelske Mønters ensartede og klare Præg” (Galster 1929, 290).

Den samme heterogene fremtoning har de skandinaviske mønter, hvor kopieringen af de engelske forbilleder kan være mere eller mindre fantasifuld. Forskellen i andelen af mærker kan skyldes, at man i højere grad havde tillid til engelske mønters sølvindhold, mens man oftere fandt det nødvendigt at teste tyske og skandinaviske mønter for sølvindholdet. Dette bekræftes af, at gruppen af anonyme blanketter udmærker sig ved en høj andel af blanketter med mange pecks. Ligeledes har de forholdsvis sjældne polske og bøhmiske mønter, der for mange formentlig ikke har været genkendelige, også en høj andel med testmærker. Godtages argumentationen, betyder den lave andel af mærkede engelske mønter, at mærker er udført med henblik på at teste sølvindholdet. At mærkerne formentlig ikke er påført med henblik på at afsløre suberate mønter, fremgår af de 485 mønter, hvor notches er påført den fragmenterede kant. Den forholdsvis lave andel af mærkede engelske mønter kan også skyldes forskelle i erhvervelsen. Som diskuteret i afsnit 4.2.1.2 kan der ikke sættes lighedstegn mellem antallet af mærker og antallet af transaktioner, idet flere mærker kan være påført i forbindelse med samme transaktion. Alt andet lige må sandsynligheden for, at en genstand fik påført mærker, stige med antallet af gange, genstanden skiftede hænder, hvad enten mærker blev påført for at teste sølvindholdet eller for at besegle transaktionen. Den lave andel af engelske mønter med mærker kan også skyldes, at engelske mønter blev deponeret efter få transaktioner. Det indikerer, at vejen fra produktionssted til deponeringssted var mere direkte for engelske mønter end for tyske mønter. Dette korrelerer med tolkningen af Tyskegård og Store Frigård II-skattene, hvor det i afsnit 5.2 antages, at skattens ejere erhvervede mønterne ved deltagelse i togter på de engelske kyster, altså en direkte import fra England til Bornholm. Andelen og omfanget af mærkede genstande kan dermed afspejle ejerens fortrolighed og tillid til enkelte fundtyper og samtidig afspejle måden, hvorpå genstandene er erhvervet.

Fordeling af pecks, nicks og notches på møntgrupper

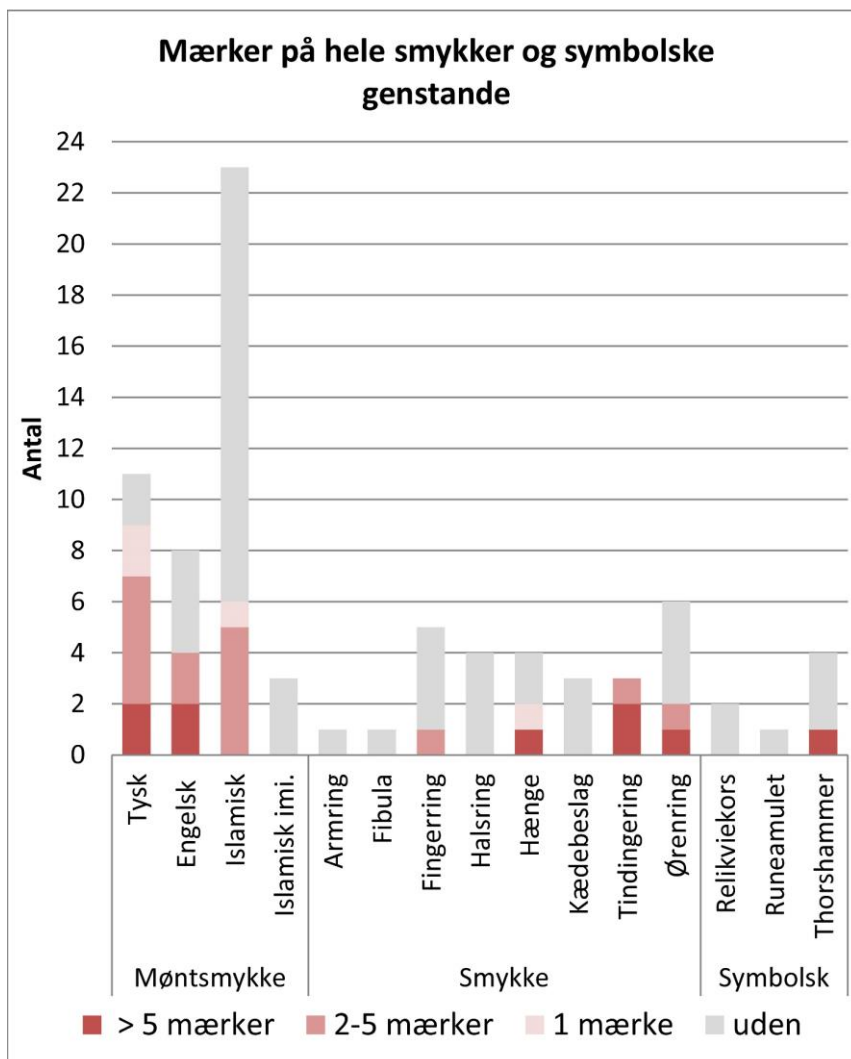

Figur 65. Fordelingen af pecks, nicks og notches inden for de fire største møntgrupper.

Nicks findes fortrinsvist på dirhems, mens pecks og notches findes på alle møntgrupper.

6.1.3. Skiftede mærkede genstande betydning?

Mens det kan være forholdsvis simpelt at afkode, om en genstand skifter betydning ved fragmentering, f.eks. en fragmenteret halsring, der mister en potentiel betydning som social markør, er det vanskeligere at afkode mærkers indflydelse på en genstands betydning. Betød tilføjelsen af pecks på en fingerring, at den skiftede værdi og betydning? I det følgende vil jeg forsøge at besvare dette spørgsmål med udgangspunkt i hele smykker og symbolske genstande. Smykker adskiller sig fra de øvrige fundtyper ved som udgangspunkt at være skabt til at blive båret synligt, og dermed åbent demonstrere ejerens økonomiske, sociale, kulturelle og/eller symbolske kapital. Hele mønter med ophæng rummer samme element. Så længe møntsmykket som helhed er bevaret, kan det potentielt anvendes som smykke eller amulet. Møntsmykkers tilstedeværelse i skatte betyder ikke nødvendigvis, at de har skiftet betydning fra smykke eller amulet til betalingsmiddel eller råmateriale. Hele møntsmykker rummer dermed samme dobbelthed som hele smykker og sidestilles hermed i analysen. Der fokuseres her udelukkende på mærker, mens problematikken omkring mønttyper og ophæng diskuteres i afsnit 6.4. Perler udelades af analysen, da den lave andel af mærker på perler tilskrives deres fysiske egenskaber (afsnit 6.1.2). Symbolske genstande er ikke nødvendigvis skabt til at blive båret synligt men rummer en ekstra rituel dimension, der kan belyse mærkede genstandes status.

Figur 66. Opgørelse over mærker (pecks/nicks/notches) på hele smykker inkl. møntsmykker samt rituelle genstande.

Hele mønter med ophæng (møntsmykker) i de bornholmske skatte er hverken mere eller mindre mærkede end mønter generelt, figur 64 og 66. Det er vanskeligt at afgøre, om mærkerne er påført mønten før eller efter, den blev omdannet. Ifølge Audy fremgår det af møntsmykker i grave, om mærkerne er påført før eller efter omdannelsen. Da møntsmykkerne ikke er returneret til cirkulation, må mærker ifølge Audy være påført, inden mønten blev omdannet til smykke. Mere end 50 % af gravfundne mønter i Audy's analyse er uden mærker. Dette viser ifølge Audy, at mønterne ikke havde cirkuleret længe, før de blev taget ud af cirkulation og omdannet til smykke (Audy 2018, 158). Argumentationen bygger på den antagelse, at møntsmykker ikke cirkulerede og heller ikke blev mærkede ved transaktioner. Som det tydeligt fremgår af dette studie, blev smykker også

mærkede ved transaktioner. De gravfundne møntsmykker viser derfor ikke, om mønterne blev mærkede før eller efter omdannelsen. De dokumenterer blot, at mønter med ophæng og mærker fungerede som smykker eller amuletter deponeret i grave. (Audy 2018, 158).

Audy demonstrerer, at byzantinske mønter med ophæng deponeret i grave er mindre mærkede end tilsvarende mønter deponeret i skattefund, og han konkluderer, at sidstnævnte formentlig blev testet efter, at de skiftede betydning fra smykke til betalingsmiddel (Audy 2018, 158). Dette er en interessant iagttagelse i forhold til mærkers indflydelse på genstandenes betydning. På den anden side fremhæver Audy, at møntsmykker i visse tilfælde bærer mange mærker. Dette optræder især i yderområderne, hvor tilgangen til mønter var begrænset (Audy 2018, 158). Man var så at sige tvunget til at anvende mærkede møntsmykker, eller omdanne mærkede mønter til smykker. Dette antyder, at mærker forringede møntsmykkers værdi som smykke.

Der er iøjnefaldende få hele smykker i de bornholmske skatte, og det begrænsede materiale gør det vanskeligt at drage generelle konklusioner. Der ses dog visse tendenser, der skal adresseres nærmere.

Mens knap 70 % af det samlede antal hals-/arm- og fingerringe er mærkede, bærer kun en fingerring ud af ti hele hals-/arm- og fingerringe mærker, figur 60 og 64. Der synes at være en tendens til, at hele ringe er mindre mærkede end fragmenterede ringe. Tendensen svækkes markant af, at syv ud af ti hele ringe stammer fra Smedegård NØ-skatten. De få mærker kan således også skyldes at Smedegård NØ-skatten er deponeret midt i 1100-tallet (afsnit 3.3). Den mærkede ring er fundet i Ahlesmindeskatten, der udelukkende består af mønter, to kvadratiske plader, der har karakter af firkantede møntblanketter, fingerringen, der er af guld, og et dragehovedformet spænde, figur 5. Der er således tale om en ren møntskat med to personlige genstande, der formentlig har været båret af skattens ejer (afsnit 3.1.1). Dette tyder på, at mærkerne ikke har forringet ringens betydning som social og/eller status markør, da den formentlig har været båret med synlige mærker.

Figur 67. I Pæregårdskatten er disse to sæt ørenringe deponeret. Sættene er holdt sammen, de er ikke fragmenterede, og de bærer ikke mærker. Dette kan afspejle, at man ønskede at bevare ørenringenes betydning som smykke. Den ene ørenring er deponeret med en ekstra perle fastgjort på bøjlen. Den kan således ikke med den nuværende fremtoning anvendes som ørenring. Perlen kan imidlertid let fjernes igen. Fundnr. Nationalmuseet Dnf 72-75/1993. Fotos. R. Laursen, Bornholms Museum.

De fire ørenringe uden mærker i figur 66 repræsenteres af to par ørenringe fundet *in situ* i Pæregårdskatten, figur 67. De to mærkede ørenringe i grafen udgøres af to forskellige typer i Nørremølleskatten. Blandt skattens fragmenterede sølv findes rester efter ørenringenes modstykker, figur 68. At man har valgt ikke at bevare ørenringene i sæt, vidner om, at de hele ørenringe ikke er gemt for deres smykkeværdi (Ingvardson 2012, 8). Forskellen på håndteringen af ørenringene i forhold til fragmentering og mærker i henholdsvis Pæregård og Nørremølle skattene kan afspejle ørenringenes forskellige betydning for ejerne af de to skatte. I Nørremølleskatten demonstrerer fragmenteringen af ørenringe, at det ved en transaktion har været underordnet, om ørenringene blev bevaret som sæt. Ørenringene skiftede betydning fra smykke til råmateriale eller betalingsmiddel, og de er måske i den forbindelse også blevet mærkede. I Pæregårdskatten er ørenringene hele og uden mærker. Ørenringenes oprindelige fremtoning er bevaret, og de kunne forsat fungere som smykesæt. Her har man undladt at mærke ørenringene. Mærker kan her

af æstetiske årsager være opfattet som en forringelse af ørenringenes betydning som smykker. Ørenringene i Pæregårdskatten kan således på linje med guldring og bæltespænde i Ahlesmindeskatten tolkes som personlige genstande, der kunne tages ud af skattens kontekst og bæres af skattens ejer ved særlige lejligheder.

Figur 68. I Nørremølleskatten findes to hele ørenringe af to forskellige typer. Blandt smykkematerialet findes fragmenter af det, der formentlig har været deres modpart i to sæt ørenringe. Dette antyder, at man ved deponering ikke har vægтет ørenringenes betydning som smykker. Begge ørenringe bærer mærker. Fundnr. BMR3419x140, x228, x183, x184. Foto. J. Lee, Nationalmuseet.

En ud af fire Thorshammer er mærkede. Den ornamenterede Thorshammer fra Nørre Sandegård bærer på den ene side et mærke nederst på øksen, på den anden side tre mærker langs skaftet, og endelig bærer hammerens ophængningsring fire mærker, figur 69. Mærkerne på hammeren er placeret diskret, hvilket indikerer, at man har tilstræbt, at mærkerne ikke skulle forstyrre hammerens udtryk. Imidlertid er der placeret mærker på begge sider af hammeren, hvilket signalerer, at man ikke har forsøgt at skjule mærkerne. Mærkernes gruppering afspejler formentlig tre begivenheder, hvor Thorshammeren har fået

Figur 69. Thorshammer fra Nørre Sandegårdskatten. Hammeren viser formentlig spor efter at være mærket ved tre begivenheder på henholdsvis bærerengen, forsiden og bagsiden. Ridserne på hammeren er tolket som moderne. Fundnr. BMR 1853x188. Foto. R. Laursen, Bornholm

tildelt mærker i forbindelse med transaktioner - tre *test handlinger* ifølge Kilger (Kilger 2003). Begivenhederne afspejler forskellige mennesker med potentielt forskellige bevæggrunde til at afhænde og erhverve Thorshammeren. Måske har man ved første begivenhed ønsket at bevare og/eller respektere Thorshammerens symbolske og rituelle betydning ved en bevidst placering af mærkerne på bærerengen. Ved anden transaktion blev mærkerne af æstetiske årsager placeret på bagsiden, mens det ved tredje begivenhed ikke havde betydning, om mærkerne kunne ses, når Thorshammeren var ophængt. Mærkernes placering kan afspejle genstandens skiftende betydning for forskellige personer.

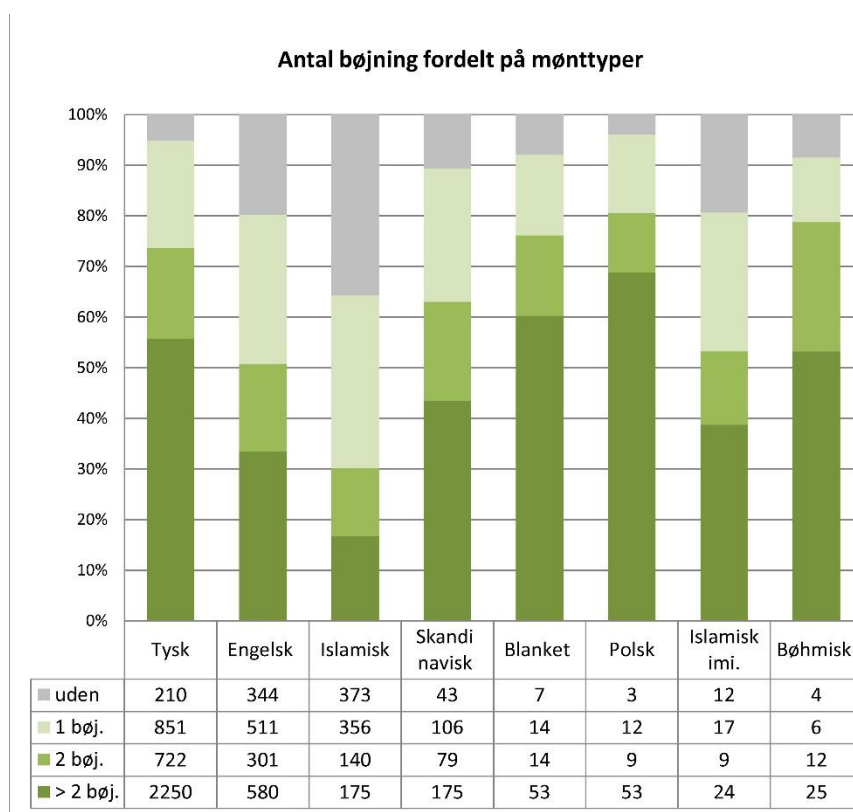
Blandt de fire hængesmykker i figur 66 findes en kvadratisk plade på ca. 2 x 2 cm med et cirkulært hul i det ene hjørne, hvori der sidder en ophængningsring dannet af to snoede tråde. Pladen er fundet i Blykobbegårdskatten. Pladens betydning er uvis. Den minder i størrelsen om de firkantede blanketter, som Anglo-skandinaviske mønter i visse tilfælde er præget på i Sigtuna, og den svarer i form til de to kvadratiske plader i Ahlesmindeskatten. To tilsvarende plader er også fundet i Blykobbegårdskatten. Det er usædvanligt at udvælge møntblanketter til møntsmykker (Audy 2018, tabel 2.3, 59), og ingen af de øvrige 140 blanketter i de bornholmske skatte er med ophæng (afsnit 6.4). Den simple form ligger langt fra vikingetidens øvrige ofte meget elegante smykkeinventar. Måske pladen er en form for vægtjustering på linje med de glatte ringe med snoet lukke, der i mange skatte er fundet siddende på armringe (se f.eks. Rømerdalskatten Skovmand 1942, 130-131). Den firkantede plade kan ligeledes være en amulet. I form og udformning minder den i høj grad om runeamuletten fra Englyst lokaliteten, figur 70. Runerne på Englyst pladen er ristet i en spiral, der bevæget sig fra hjørnet rundt om hullet mod midten (Steenholt Olesen 2010, 161-176). Runerne er tilpasset mellemrummet mellem hullet og amulettens kant, hvilket viser, at runeindskriften er ristet i den ca. 2 x 2,2 cm store plade efter, at den fik tilført det cirkulære hul. De to genstande indledte måske deres liv med samme fysiske forudsætninger, som firkantede sølvplader med hul. Runer blev på et tidspunkt ristet i Englyst pladen, og det skrevne ord tilførte pladen en magisk/beskyttende betydning (Imer 2019, 195).

Figur 70. Firkantet sølvplade (tv) fra Blykobbegårdskatten med gennem boring og ophængningsring. Pladen skal muligvis tolkes som amulet og minder i form og udformning om en Runeamulet (th) fra Englystskatten, der kan tolkes som barselsamulet. Fundnr. BMR 3890x216, BMR 2320x17. Fotos. R. Laursen, Bornholms Museum.

Spændende ny forskning viser, at Englyst pladen kan tolkes som en barselsamulet. Både indskriften og den spiralformede læseretning finder paralleller i et britisk manuskript fra 1200-tallet eller tidligt i 1300-tallet, der beskriver hvordan en blyamulet skal udformes for at hjælpe og beskytte en vordende mor og hendes barn (Imer et al. under publicering)³⁴. Af beskrivelsen fremgår det, at amuletten skal indpakkes i stof eller læder og hænge om kvindens hals under graviditeten men fjernes hurtigt efter fødslen for at undgå sygdomme (Hindley 2019, 369).

³⁴ Stor tak til Lisbeth Imer for spændende drøftelser om amuletten og adgang til upubliceret artikel.

Figur 71. Bøjning er det mest udbredte cirkulationsspor på mønter. Fordelingen af bøjning inden for de enkelte møntgrupper korrelerer med fordelingen af mærker inden for samme møntgrupper.

Efter fødslen har den ristede plade altså opfyldt sit formål og blev kasseret som amulet. De to plader adskiller sig markant i forhold til mærker. Englyst pladen er uden mærker, figur 70. Dette kan skyldes, at barselsamuletten er deponeret kort efter fødslen. Englyst pladen er formentlig deponeret i skatten. Den er fundet 18 m mod nord i nuværende pløjeretning for skattens primære spredningsområde (App.1.1:Kort 7). Pladen skiftede således betydning fra barselsamulet til betalingsmiddel eller råmateriale, efter den havde opfyldt sit meget specifikke formål at beskytte mor og barn. De manglende mærker tyder på, at de ristede runer stadig havde en symbolsk betydning, idet man har undladt

at tilføre mærker. Blykobbegård pladen derimod er oversået med pecks, figur 70. Det kan ikke afgøres med sikkerhed, om mærkerne er tilført før eller efter gennemboring. De nærmest fladedækkende pecks findes ikke i området omkring hullet, hvilket indikerer, at mærkerne er tilført efter gennemboringen. Hvis pladen som udgangspunkt var en amulet, har det, efter omfanget af pecks at bedømme, ikke haft en negativ betydning de mange gange, pladen har skiftet hænder. Man kan måske ligefrem fristes til at tolke de mange pecks som en ritualiseret praksis forbundet til amuletten. De øvrige firkantede plader (uden hul) har på linje med blanketter generelt mange pecks, figur 64.

Det kan konkluderes, at hele mønter med ophæng deponeret i skatte har mærker i samme udstrækning som tilsvarende mønter uden ophæng. Forskellen på de intakte ørenringesæt i Pæregårdskatten, der ikke var mærkede og det splittede ørenringesæt i Nørremølleskatten, der var mærkede, antyder at mærker af æstetiske årsager forringede smykkers værdi. Der ses ligeledes en tendens til, at man har undladt at mærke symbolske genstande.

6.2. Bøjning

Bøjning på andre fundgrupper end mønter er vanskeligt at beskrive systematisk. Nedenstående analyse vil derfor bestå af en overordnet analyse af møntmaterialet, efterfulgt af nedslag i udvalgte genstandstyper og former. Bøjning af en genstand kan som diskuteret i afsnit 4.2.1.3 både repræsentere en økonomisk handling, der skal afprøve sølvets lødighed, eller rituelle bevæggrunde. Formålet med analysen er at afgøre, om motivationen bag bøjningen kan afkodes. Undersøgelsen består af en kvantitativ analyse med

udgangspunkt i antallet af bøjninger fordelt på mønttyper, samt en kvalitativ analyse, hvor karakteren af enkelte bøjninger skal undersøges nærmere.

Antallet af bøjninger fordelt på møntgrupper er nærmest identisk med fordelingen af antal mærker fordelt på møntgrupper, figur 64 og 71. Dog er procentvis flere mønter inden for hver møntgruppe er bøjede. Bøjning er dermed det mest udbredte cirkulationsspor på mønter, og med undtagelse af engelske og islamiske mønter samt islamiske imitationer er 90 % eller flere mønter bøjede inden for de øvrige møntgrupper. Den ensartede fordeling tyder på, at mærker og bøjninger har udfyldt samme formål, og en kobling mellem mærker og bøjninger kan bekræftes. Igen udmærker engelske mønter sig ved en lavere andel af bøjede mønter samt en højere andel af mønter med kun en bøjning i forhold til de øvrige vesteuropæiske mønter. Dette skal formentlig på linje med de forholdsvis få mærker på engelske mønter tolkes som udtryk for, at man kunne genkende og havde tillid til engelske mønter, og/eller at engelske mønter kom til Bornholm via en mere direkte vej end de øvrige vesteuropæiske mønter (afsnit 5.2). Blandt de bøjede islamiske mønter er en stor andel også kun bøjet en gang. Dette skyldes formentlig ikke en direkte import (afsnit 5.3), men snarere, at en høj andel af de islamiske mønter er fragmenterede i små stykker, figur 71.

Særlige bøjningstyper som sammenfoldede mønter, vinkelrette bøjninger samt sammenrullede mønter er udskilt i registreringen. 21 skatte indeholder en eller flere af disse særlige bøjningstyper, tabel 13. Det generelle billede er, at hver skat tæller nogle få eksemplarer af enten den ene og/eller den anden bøjningstype. Tyskegård og Store Frigård II-skattene adskiller sig markant fra denne tendens.

	Foldet	Vinkelret	Rullet	U-formet
Blykobbegård	1			
Dalegård	2*			
Dammegård			1 (delvist)	
Egenvang		1		1
Gyldensgård SV	1			
Kobbegård	1			
Munkerup		1		
Nørremølle	1			1
Nørre Sandegård	1	1	2	
Pæregård			1	
Rosmannegård S			1 (delvist)	
Rosmannegård SV		1		
Skovgård				
Skovsholm	1			
Skørrebro	1	1		
Slamrebjerg			1	
Smedegård NØ	1			
Smørbygård	1			
Store Frigård II	7	11	1	
Store Klintegård	4		1	
Tyskegård		18		

Tabel 13. Antal og fordeling af mønter med særlige bøjningstyper.

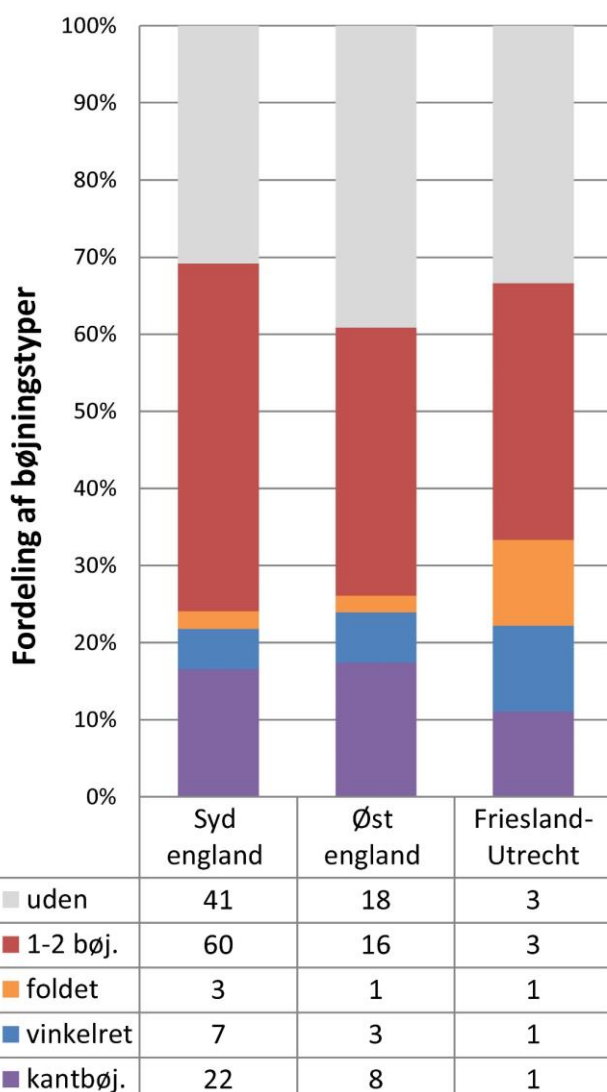
I Tyskegårdskatten er 18 af de tilsyneladende nyprægede mønter bøjet i samme vinkel og afspejler formentlig, at samme person på samme tidspunkt har bøjet et udsnit af mønter, måske i en Danegældbetaling. CRUX mønter i Store Frigård II-skatten er ligeledes tolket som Danegældbetaling (afsnit 5.2). Ligesom i Tyskegårdskatten bærer få af Store Frigård II-skattens mønter mærker, men i modsætning til Tyskegård tegner der sig et kompliceret billede af mønternes bøjning. Under registrering af Store Frigård II-skatten blev det tydeligt, at en stor del af mønterne var bøjet på samme særegne måde, idet kanten på 36 mønter var bøjet i en markant vinkel, figur 72. Bøjningens ensartede men særegne karakter tyder på, at det er samme person, der har foretaget bøjningen. Bøjningen findes ikke udelukkende på de CRUX mønter, som formentlig er erhvervet som Danegæld, men også på to Skandinaviske CRUX imitationer og tre tyske mønter. Bøjningen er dermed formentlig ikke foretaget på en gang og kan tolkes som en persons særlige måde at håndtere mønter på ved transaktioner - en signaturbøjning. Ud over den særlige signaturbøjning er 11 mønter bøjet vinkelret og syv er foldet (heraf er en mønt både foldet og har vinkelret bøjning), figur 72.

Figur 72. Tre engelske Æthelred II CRUX mønter fra Store Frigård II skatten med tre forskellige bøjningstyper. Kanten af 36 mønter var ligesom mønten til venstre bøjet i en markant vinkel – en signaturbøjning. På samme måde som mønten i midten, var 11 mønter bøjet vinkelret. Syv mønter var foldet som mønten til højre. Fundnr. BMR1711x360, x364 og x392. Fotos. R. Laursen, Bornholms Museum.

De særlige bøjningstyper er fordelt inden for produktionsområder repræsenteret med et større antal mønter, således at et udvalg af mønter fra hvert produktionsområde rummer mønter med signaturbøjning, foldede mønter og vinkelrette bøjninger, figur 73. Spørgsmålet er, hvorfor tre forskellige bøjningstyper er anvendt. Måske har tre personer med hver deres personlige metode testet et udvalg af mønter ved transaktionen, eller også har en person anvendt tre forskellige metoder ved samme transaktion. Ud over de engelske mønter i skatten findes der et mindre indslag af tyske mønter. Blandt dem er en gruppe på ni mønter fra Friesland-Utrecht området, hvoraf syv er samme type. Gruppen viser samme bøjningsmønster som de engelske mønter, figur 73. Dette tyder på, at det var en og samme person, der bøjede mønterne på tre forskellige måder. Den uniforme fremgangsmåde giver indtryk af en ritualiseret handling ved hver større transaktion, hvor en vis andel mønter blev testet med signaturbøjningen, samtidigt med at nogle enkelte mønter skulle sammenfoldes og vinkles. Der kan naturligvis også være tale om en grundig test af sølvets lødighed, hvor flere forskellige metoder blev anvendt for at sikre sig, at sølvet havde den ønskede kvalitet. Erhvervelsen af mønter fra henholdsvis de sydengelske og østengelske møntsteder (Danelagen) kan repræsentere to forskellige kontaktsfærer, hvor sydengelske møntsteder afspejler tributbetaling, og østengelske møntsteder afspejler handelskontakter (afsnit 5.2). Det nærmest identiske mønster i fordelingen af de særlige bøjninger inden for henholdsvis de sydengelske og de østengelske mønter antyder, at mønterne er erhvervet ved to separate transaktioner, hvor den særlige bøjningsprocedure blev anvendt.

Bøjningstyper i Store Frigård II skatten fordelt på produktionsområder

Figur 73. 73. Bøjningstyper blandt Store Frigård II skattens mønter fordelt på produktionsområder. Et udvalg af mønter inden for hver produktionsområde er dels bøjet med den særlige signaturbøjning (kantbøjning), dels foldet og dels bøjet vinkelret.

I Dalegårdskatten er en Æthelred II, Long cross mønt foldet og klemt sammen om en anden mønt, der desværre er fragmenteret (i nyere tid) og ikke kan identificeres, figur 74. Foldede mønter, og herunder mønter foldet omkring andre mønter, er i middelalderlig engelsk kontekst sat i forbindelse med en rituel praksis, hvor det at folde en mønt kunne kurere sygdom (Kelleher 2018, 78-82). Mønten i Dalegårdskatten er det eneste eksempel på en mønt foldet om en anden mønt i det bornholmske materiale. En udbredt rituel praksis synes der således ikke at være tale om. En anden mulighed er, at de to mønter er sat sammen som vægtjustering i en transaktion. Noget tilsvarende kan være tilfældet i Egenvangskatten, hvor en flad barre er bøjet om et stykke folie eller et smykke, figur 74.

Mange smykker er bøjedede og vredne, men kun to smykker er foldet sammen. Den ene er et fragment af en hals-/armring fra Egenvangskatten. Både fragmenteringen og et utal af notches langs kanten antyder, at smykkefragmentet er deponeret som betalingsmiddel eller råmateriale, figur 75. Det andet smykke er et treflignet spænde fra Buddegård. Stykke befinder sig nu i tre dele, men kan samles til et helt spænde og har formentlig være deponeret helt. Den ene flig af spændet er bøjet om på bagsiden, figur 55. Skatten kan tolkes som et deponeret smyksesæt. Bøjningen har ødelagt genstandens betydning som smykke, og der kan være tale om en rituel handling i forbindelse med deponeringen. Dette vil blive diskuteret nærmere i afsnit 7.2.4.

Det kan konkluderes, at bøjning generelt synes at være knyttet til mærker, og bøjning og mærker har

formentlig opfyldt samme formål: at teste sølvets lødighed. I visse tilfælde kan særlige signaturbøjninger afspejle enkelte personers håndtering af sølvet ved akkumuleringsbegivenheder, som det er illustreret ved Store Frigård II-skatten. I et enkelt tilfælde, det treflignede spænde i Buddegårdskatten, er bøjning formentlig anvendt som en rituel destruering ved deponering.

Figur 74. Denne engelske mønt (øverst) fra Dalegårdskatten er foldet omkring en anden mønt, måske som en rituel handling eller som vægtjustering ved en transaktion. Noget tilsvarende ses i Egenvangskatten, hvor denne flade barre er foldet om et stykke uidentificeret sølv (nederst). Fundnr. BMR 1754x209, BMR 3836x13. Fotos. R. Laursen, Bornholms Museum.

6.3. Ridser og mejselspor

En stor del af materialet har ridser, men ofte kan det ikke afgøres, om ridserne er tilfældige brugsspor eller bevidst påførte. En undtagelse er kraftige ridser, hvor det formentlig er bevidste tilføjelser. De kraftige ridser findes især på møntmaterialet, og de udviser forskellige karakteristika i udførsel og placering på mønten. En gruppe minder om nicks, men de er ikke placeret ved kanten af mønten og opfylder derfor ikke definitionen for nicks (afsnit 4.2.1.2). Det er muligt, at disse kraftige ridser blev tilført ud fra lignende bevæggrunde, figur 76. Til forskel fra nicks findes de kraftige ridser i lige så stor udstrækning på vesteuropæiske mønter som på islamiske mønter. En anden type af kraftige ridser løber på tværs af mønten; ofte findes de langs en mønts fragmenterede kant. Dette tyder på, at ridser blev påført som led i fragmenteringen, enten som en form for præparering eller som en sigtelinje, når mønten skulle deles, figur 76.

Mejselspor findes på mere solide genstande som barrer, smelt, stænger og plader. Af brudfladen fremgår det, at disse genstandstyper netop er delt med et redskab svarende til en mejsel, figur 77. I flere tilfælde synes mejselsporene på linje med de kraftige ridser at være

Figur 75. Fragment af hals- eller armrings deponeret i Egenvangskatten. Det foldede fragment har utallige notches langs smykkets kant, der antyder at genstanden ved deponering blev betragtet som råmateriale og/eller betalingsmiddel. Fundnr. BMR 3836x13. Foto. R. Laursen, Bornholms Museum

en form for præparering til fragmentering, figur 78. Præpareringen kan i visse tilfælde være sket i forbindelse med tilvirkningen af smelt (Ingvardson 2019, 52-53), figur 21. Dette antyder, at man ved tilvirkningen var bevidst om, at den tilvirkede smelt skulle deles ved en senere lejlighed, f.eks. i transaktioner, hvor smelt blev anvendt som betalingsmiddel, eller i forbindelse med videre forarbejdning af smelt ved sølvsmedearbejde.

Figur 76. Eksempler på forskellige former for ridser. Øverst: Abbaside dirhem præget 804/805 i nuværende Teheran for Harun al-Rashid fra Skovvangskatten. Centralt på mønten ses en kraftig ridse, der muligvis har haft samme funktion som nicks. Nederst: En engelsk CRUX og en imitation af samme fra Egenvangskatten. Langs den halverede mønts kant ses en kraftig ridse, der kan være et forarbejde til halveringen. Den hele mønt synes at være præpareret til en halvering, der ikke er gennemført. Mønten er bøjet og langs bøjningsryggen ses flere meget kraftige ridser. Fundnr. BMR 2291x220, BMR 3836x50 og x68. Fotos. R. Laursen, Bornholms Museum.

Figur 787. Barre og barrefragmenter fra Nørremølleskatten. Af brudfladerne fremgår det, at barrerne formentlig er fragmenteret med mejsel. Foto. J. Lee, Nationalmuseet.

Figur 778. Hamret båndformet barre fra Egenvangskatten. Langs de fragmenterede kanter ses dybe furer, der kan være lavet med mejsel. Furerne kan opfattes som præparering til fragmentering på linje med dybe ridser på mønter (jfr. figur 76). Fundnr. BMR 3836x20. Foto. R. Laursen, Bornholms museum.

6.4. Ophæng

Knap 3 % af de 8019 mønter, der indgår i denne analyse, har en eller flere gennemboringer, ring, nitte og/eller øsken, tabel 14.

	Et hul	To huller	Tre huller	Nitte	Ring	Øsken
irregulær	39	6				
rund	92	17	1			
trekantet	38	1				
blandet			2			
I alt	169	24	3	11	3	6

Tabel 14. Antal af gennemboringer og ophæng fordelt efter type på mønter i de bornholmske skatte.

Figur 79. Tysk Otto-Adelheid-penning fra Skovvangskatten. Mønten er gennemboret og i gennemboringen sidder et lille stykke kraftigt sølvtråd, der formentlig udgør et forarbejde til en nitte. Alternativt kan mønten tidligere være forsynes med ophængningsring, der nu er klippet af. Fundet er usædvanligt, idet en sådan tråd ofte ville være faldet af, således at kun gennemboringen blev registreret. Fundnr. BMR 2291x221. Foto. R. Laursen, Bornholms Museum.

Mest almindeligt er én gennemboring, og på over halvdelen af mønter med en gennemboring er hullet rundt. Det er muligt, at en stor del af disse mønter på et tidspunkt har haft ring eller øsken, men at denne senere er fjernet eller faldet af, figur 79. Langt de fleste gennemboringer er placeret nær kanten af mønten, hvilket sandsynliggør, at de har været anvendt som hængesmykker og/eller amuletter. Der synes ikke at være sammenhæng mellem hullernes udformning og skattefundenes datering, geografiske sammensætning eller geografiske placering på Bornholm. Eksempler på mønter med irregulære, runde og trekantede huller findes i samme skattefund og blandt alle større møntgrupper. Dette understøtter Audys konklusion, at hullernes udformning hverken havde en funktionel eller æstetisk betydning (Audy 2018, 103).

Mønter med to huller udviser forskellige karakteristika, der kan afspejle forskellige anvendelser. To huller ved siden af hinanden på en mønt kan være tilført med henblik på at sy mønten på et stykke klæde. I de tilfælde, hvor det ene hul er fragmenteret, er der sandsynligvis tale om en reparation af et møntsmykke. Er hullerne placeret diagonalt på mønten, kan de være tilført med henblik på, at mønten skulle indgå i en møntkæde, figur 80. Kun fire mønter har mere end to gennemboringer. I Skovgårdskatten er et ubestemt fragment³⁵ gennemboret fire gange; her synes gennemboringerne at repræsentere fire kraftige pecks, der er gået igennem møntblanketten, og disse gennemboringer er ikke påført med henblik på at anvende mønten som dekoration. I Kannikegærdetskatten har en saffaride dirhem tre gennemboringer, der formentlig afspejler to begivenheder; to diagonale gennemboringer i møntens midte er af ens karakter og

³⁵ BMR 3360x126

kan være tilvirket ved samme lejlighed, måske med henblik på at fastgøre mønten til et klæde eller anvende mønten som beslag. Det tredje hul sidder i møntens kant og kan være påført enten før eller efter de centrale gennemboringer, formentlig med henblik på at anvende mønten som møntsmykke, figur 81.

Figur 80. Eksempler på mønter med to gennemboringer, der kan afspejle forskellige funktioner og livsbiografier.

Øverst: Samanide dirhem, præget i Usbekistan, med to gennemboringer tæt ved siden af hinanden. Måske er gennemboringerne udført med henblik på at fæste mønten på et stykke klæde. Ved en senere lejlighed er den ene gennemboring genanvendt til en øsken. Foto. S. Greve, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA).

Midten: Persisk sassanide drachme fra Skovsholmskatten. Mønten er forsynet med gennemboring, og der er spor efter ophæng, der er gået i stykker. Første ophæng var placeret, så motivet med Kong Khuzrau II hang rigtigt, når mønten blev båret. Ved anden gennemboring blev der ikke taget hensyn hertil. Foto: R.H. Nielsen, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA).

Nederst: Æthelred II CRUX mønt fra Englystskatten. Mønten er forsynet med to diagonalt placerede gennemboringer, der antyder, at mønten tidligere indgik i en møntkæde. Foto. S. Greve, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA).

I Kannikegærdetskatte findes tre af det samlede antal på seks mønter med øsken. Alle tre er udekorede øskner af Audys sandwiched type med rektangulær nedre del fastgjort med nitte (Audy 2018 type Lr1), figur 80 øverst. Formen er simpel og ukarakteristisk, men den ensartede udformning og deponeringen i samme skat peger på, at mønterne har fået påført øsken på samme tid og måske indgik i samme smyksesæt. I Kannikegærdetskatte findes ligeledes en løs øsken, ligeledes af "sandwiched" type med rektangulær nedre del, men denne er dekoreret med riller (Audy 2018 type Lr2). Øskenen kan være faldet af en de gennemborede mønter eller kan betragtes som et forarbejde til et møntsmykke.

Figur 81. Denne saffaride dirhem præget i Shiraz fra Kannikegærdetskatte er en af få mønter med mere end to huller. De to centrale huller synes at være tilføjet samtidigt, måske med henblik på med det formål at anvende mønten som beslag, mens det tredje hul ved kanten formentlig er påført med henblik på at omdanne mønten til smykke. Fundnr. BMR 2292x67, Foto. S. Greve, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA).

I Egenvangskatten findes to ud af i alt tre mønter med ring. Egenvang mønterne er af samme type, Æthelred II's First hand, men udformningen af ringene adskiller sig markant, figur 82. Dette antyder, at ophængene ikke er tilvirket samtidigt, eller at ophæng, ligesom det er anført for hullernes udformning (Audy 2018, 103), ikke havde funktionel eller æstetisk betydning.

Figur 82. To Æthelred II First hand mønter fra Egenvangskatten er forsynet med ophængningsring. First hand er en forholdsvis sjælden type blandt mønterne i de bornholmske skatte, og der findes kun 42 eksemplarer i alt. Selv om mønterne fra Egenvangskatten er ens og dermed tyder på en form for forbindelse, er ringene meget forskellige i udformning og udtryk. Fundnr. BMR 3836x28 og x29. Foto. R. Laursen, Bornholms Museum.

En særlig omhu synes at være lagt i udformningen af øsken og bærering på et møntsmykke fundet på Lillægærde lokaliteten³⁶, figur 83. Motivet svarer til et par af Svend Estridsens Lundemønter, men størrelsen på blanketten vidner om, at der ikke er tale om en mønt. Hængesmykket knytter an til en lille eksklusiv gruppe af smykker med Svend Estridsen møntmotiver, men hvor blanketterne er væsentlig større (Märcher 2010, 202-205).

Genstanden er formentlig oprindeligt tiltænkt en funktion som smykke og ikke mønt. Smykket bærer rester af forgyldning, hvilket underbygger, at der ikke er tale om en mønt. Møntsmykket kan ligesom guldringen og bæltespændet i Ahlesmindeskatten betegnes som en personlig genstand, der kan være deponeret i skatten (afsnit 3.1.1).

Figur 83. Møntsmykke fra Lillægærde lokaliteten. På den ene side ses en engel og en konge, der holder en fane. På den anden side ses en hersker med kors. Tilsvarende motiver findes på Svend Estridsens lundemønter. Møntsmykker som dette, der også kaldes dobbeltpenninge på grund af blankettens størrelse, har formentlig oprindeligt haft funktion som smykke og ikke som mønt. Fundnr. 2595x55. Foto. N.J.E. Andersen, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA).

Ingen møntsmykker deponeret i grave er fragmenterede. Dette antyder, at fragmenteringen af mønter med gennemboring/ophæng er sket efter de blev anvendt som møntsmykker (Audy 2018, 70). Ved fragmentering mistede møntsmykkerne således deres betydning som smykke eller amulet. Hele møntsmykker deponeret i skatte, kan således være deponeret som smykker eller amuletter. Især blandt islamiske mønter, islamiske imitationer og engelske mønter er fragmenteringsprocenten i de bornholmske skatte markant lavere blandt mønter med ophæng end mønter uden ophæng, figur 59 og 84. Det samme gør sig ikke gældende for de tyske mønter. Dette indikerer, at man i højere grad undlod at

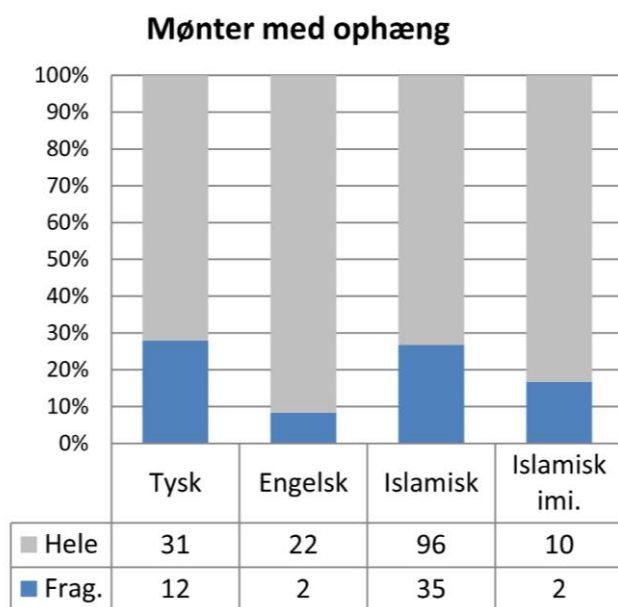
³⁶ Det har desværre ikke været muligt at etablere, hvor hængesmykket er fundet i forhold til skatten.

fragmentere møntsmykker tilvirket af dirhems og engelske mønter – man har således ønsket at bevare disse mønters betydning som smykke/amulet.

Deponeringsfase	Lokalitet	Mønter	
		med ophæng i %	samlet antal
850-900	Skovsholm	5	156
900-990	Skørrebro	3	153
	Buddegård	47	47
990-1000/1005	Dammegård	4	149
	Store Frigård II	1	237
	Kannikegærdet	77	70
	Englyst	6	82
	Tyskegård	0	82
	Rosmannegård SV	2	131
1000/1005-1020	Rosmannegård S	4	286
	Egenvang	2	213
	Dalegård	1	462
	St. Gadegård, omr. 1	5	39
	KannikegårdTyskegård	3	67
	Blykobbegård	2	469
1020-1040	Store Klintegård	2	63
	Døvregård	4	116
	Skovgård	6	72
	Åbo	5	55
	Nørre Sandegård	1	118
	Skovvang	1	851
	Kobbegård	3	117
	Slamrebjerg	1	349
	Gyldensgård SV	2	343
	Nørremølle	1	1207
	Store Gadegård, omr. 3	2	140
1040-1060	Frostegård	0	50
	Smørbygård	1	109
	Munkerup	2	85
	Pæregård	1	1020
	Nordre Stensebygård	3	107
	Lillegærde	2	128
	Krusegård	1	126
efter 1060	Ahlesminde	3	305
	Smedegård NØ	0	15

Tabel 15. Andelen af mønter med ophæng i forhold til det samlede antal mønter i skattene.

Bornholm adskiller sig fra det øvrige Skandinavien ved at rumme yderpunkterne i forhold til andelen af omdannede møntsmykker, idet øen både rummer skatte med en meget høj andel af omdannede møntsmykker samt skatte uden omdannede møntsmykker. Dette forhold tolkes af Audy som udtryk for variationer over tid (Audy 2018, 65). Jeg ser derimod de ekstreme forskelle som udtryk for skattenes forskellige betydning.

Figur 84. Fragmenteringsprocenten for mønter med ophæng.

Den høje andel af hele deponerede dirhems med ophæng repræsenteres hovedsageligt af to skattefund, Buddegård og Kannikegærdet. Mens andelen af mønter med ophæng i de øvrige skatte begrænses sig til 6 % eller derunder og dermed falder inden for normalen i Skandinavien (Audy 2018, 61), er 47 %³⁷ af mønterne i Buddegård og 77 % af mønterne i Kannikegærdet forsynet med ophæng, tabel 15. De to skatte adskiller sig dermed markant fra skattefundsmaterialet i det øvrige Skandinavien (Audy 2018, 63-64).

Buddegårdskatten kan med sit indhold af et trefliget spænde, et sølvarmbånd og 47 primært hele dirhem, heraf mange med ophæng, tolkes som et midtspænde depot, hvis sammensætning af genstandstyper finder sine paralleller i vikingetidens kvindegrave (afsnit 2.1). Som

midtspænde depot skiller den høje andel af hele mønter med ophæng sig ikke ud fra det øvrige Skandinavien, hvor denne særlige skattefundstype netop er karakteriseret ved en høj andel af islamiske dirhems med ophæng (se Audy 2018 appendix 1, 335-336 for eksempler på midtspænde depoter med hele mønter med ophæng). Der er en stærk kobling mellem Buddegård og Kannikegærdet lokaliteterne, da der på Kannikegærdet lokaliteten er fundet et trefliget spænde og et armbånd svarende til det trefligede spænde og armbånd i Buddegårdskatten (afsnit 5.5). Spænde og armbånd er her ikke tolket som en del af Kannikegærdets skatten, da de er fundet henholdsvis 75 m nord for og 95 m syd for skattens deponeringsområde, (afsnit 3.1.1). Da skattene adskiller sig markant i forhold til andre dirhem skatte i Skandinavien i kraft af en meget høj andel af mønter med ophæng, er det muligt, at Kannikegærdets skatten ligesom Buddegårdskatten kan knyttes til den kvindelige sfære.

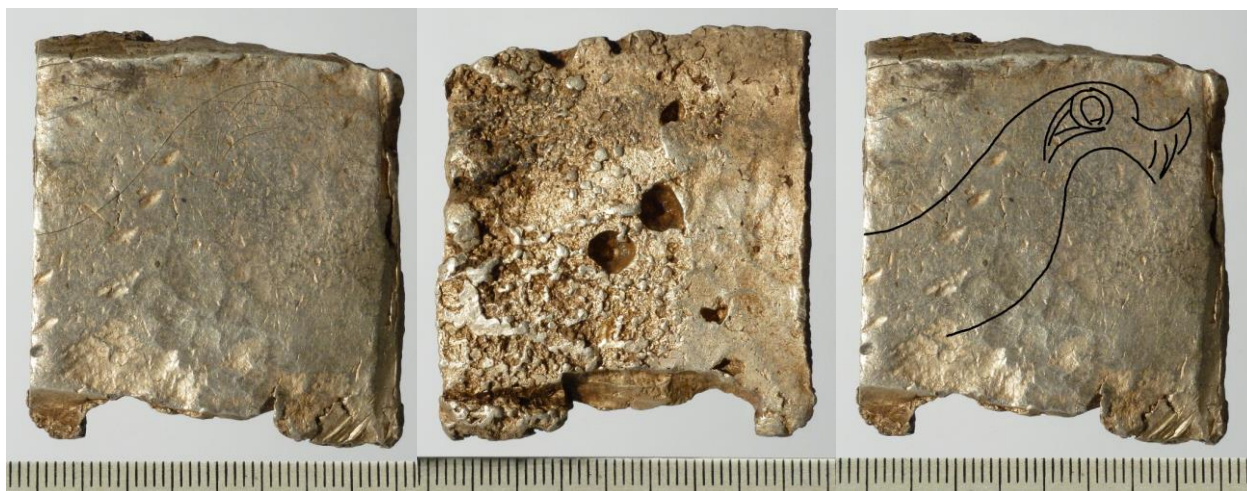
Der findes i skandinavisk kontekst relativt få skatte uden omdannede mønter, og de er kendetegnet ved at være forholdsvis små (Audy 2018, 63-64). Det kendetegner også de tre eksempler i denne analyse, Tyskegård, Frostegård og Smedegård NØ. For Smedegård NØ-skattens vedkommende gælder det særlige forhold, at den kun indeholder 15 mønter men til gengæld i vægt er Bornholms største skat, figur 18. Ligesom Buddegårdskatten med sit særlige indhold kan tolkes som en temaskat, kan Tyskegårdskatten med udelukkende Æthelred II's Long cross mønter tolkes som en form for temaskat. Andelen af mønter med

³⁷ Audy angiver, at 13 mønter (27,7 %) af mønterne i Buddegårdskatten er omdannet, men det faktiske antal er 22 (47%); denne forskel har ikke betydning for Audys konklusioner.

gennemboring og ophæng kan inddrages som vigtige elementer i tolkningen af skattenes aktører og betydning, mere herom i afsnit 7.2.5.

6.5. Graffiti

Graffiti eller mulig graffiti er kun fundet på syv mønter. Graffiti har mere karakter af tilfældige streger end egentlige symboler eller billeder. Eneste undtagelse findes i Smedegård NØ-skatten, hvor en kraftig sølvplade har indridset et dyr, der er tolket som en fugl (Grinder-Hansen et al. 2013, 151). Hovedformen, de markante øjne og tydelige knurhår minder dog mere om en sæl, der stikker hovedet op af vandet, figur 85. Graffiti er et personligt budskab fra vikingetidens mennesker, og det er meget sandsynligt, at indridsningen afspejler en personlig oplevelse, der her er fanget og bevaret på en sølvplade.

Figur 85. Den eneste genstand, hvor graffiti med sikkerhed er identificeret, er denne sølv plade/barre, hvor et dyr – formentlig en sæl - er indridset. Fundnr. 3710x20. Foto. R. Laursen, Bornholms Museum.

6.6. Sammenfatning

De sekundært tilførte cirkulationsspor ændrer genstandenes fremtoning og betydning, og de er afgørende for tolkningen af skattenes relation til det økonomiske, sociale, kulturelle og symbolske felt. Andelen af mønter omdannet til smykker kan f.eks. anvendes som en stærk indikation på skattenes betydning. Mange genstande er fragmenterede og mærkede, men mønter adskiller sig fra de øvrige genstandsgrupper ved en markant lavere fragmenteringsprocent, mens smykker adskiller sig ved en markant lavere andel af mærker. Den forholdsvis lave andel af fragmenterede mønter tilskrives især de yngre møntgrupper i form af polske, tyske, engelske og skandinaviske typer, mens de ældre møntgrupper repræsenteret ved islamiske, islamiske imitationer og bøhmiske typer har en høj andel af fragmenterede mønter. Forskellen i fragmenteringsprocenten tilskrives dog ikke udelukkende kronologiske forhold. Der er markante variationer i fragmenteringsprocenten i skatte inden for samme deponeringshorisont. Dette demonstrerer, at fragmenteringsprocenten ligeledes knytter sig til skattenes betydning, og at mønter inden for alle grupper i visse tilfælde bevidst er bevaret hele.

Faldet i mønternes fragmenteringsprocent over tid kan delvist kobles til skiftet fra dominans af østeuropæiske til vesteuropæiske mønter i skattene fra ca. 990. Det øvrige genstandsmateriale illustrerer med al tydelighed, at der forsat var behov for fragmenteret sølv. I denne periode begynder f.eks. restsølv samt de ofte stærkt fragmenterede smelt at optræde i skattene. Mejselspor tilført smelt i produktionsfasen

kan afspejle præparering af smelt til fragmentering, hvilket signalerer, at smelt var tiltænkt en rolle i et vægtsystem som enten betaling eller råmateriale. Vægtfordelingen blandt restsølv og mønter grupperer sig forskelligt i to supplerende profiler, der antyder, at restsølv og mønter indgik i et fælles vægtsystem, hvor mønter i stor udstrækning bevidst blev friholdt fragmentering. Herved bevarede man mønternes potentielle dobbeltfunktion som betalingsmiddel i både vægt- og møntøkonomiske systemer.

Den udbredte brug af mærker og bøjning på alle genstandstyper dokumenterer, at mærker og bøjning blev påført ved udveksling. Der ses en tendens til, at vikingerne i visse tilfælde undlod at tilføre mærker ved transaktioner, enten ud fra æstetiske overvejelser i forbindelse med smykker, eller ud fra rituelle bevæggrunde i forbindelse med symbolske genstande.

Den forholdsvis lave andel af mærkede smykker skyldes især folieperler, hvor mærker stort set ikke optræder. Dette beror formentlig på perlernes materielle karakter, da de tynde folieperler ikke besidder tilstrækkelig sølvmasse til at påføre pecks, nicks eller notches med henblik på test af sølvindholdet.

Engelske mønter er markant mindre mærkede og bøjede end de øvrige møntgrupper. Dette kan skyldes, at vikingerne i højere grad havde tillid til sølvindholdet i de letgenkendelige og velprægede engelske mønter, end de havde til andre typer som f.eks. den heterogene gruppe af tyske mønter. Den lavere andel af mærkede og bøjede engelske mønter kan også skyldes, at vejen fra produktionssted til deponeringssted var mere direkte, da mange engelske mønter formentlig blev erhvervet via Danegæld. I Tyskegård og Store Frigård II-skattene, der er tolket som Danegæld, viser bøjningsprofilen, at kun et udvalg af genstande er blevet bøjet ved større transaktioner.

Bøjning og mærker har formentlig ofte været anvendt for at teste sølvets lødighed. En form for rituel praksis kan være afspejlet i særlige signaturbøjninger, hvor enkelte personers håndtering af sølvet ved akkumuleringsbegivenheder reflekteres. I et enkelt tilfælde, det treflgede spænde fra Buddegård, kan det sandsynliggøres, at bøjning er anvendt som en rituel handling ved deponering.

7. Beholder, anlæg og lokalitet – analyse af deponeringsdata

Hovedformålet med dette kapitel er at afklare, om skattenes deponeringskontekst afspejler skattenes betydninger og relationer til de mennesker, der har deponeret dem. Den overgribende ramme for afsnittet er tesen om, at skatte deponeret centralt på bopladser, i udkanten af bopladser eller i områder uden andre arkæologiske levn, udviser forskellige strukturelle træk, der kan belyse deres betydning (afsnit 2.1).

Et væsentligt element i analysen er at karakterisere skattenes deponeringskontekst. På trods af, at de bornholmske skatte er arkæologisk velundersøgte, byder materialet på en række udfordringer, når skattenes deponeringskontekst afdækkes. Begrænsede økonomiske ressourcer betyder, at udgravningerne er fokuseret på at tilvejebringe og dokumentere selve skatten. Sølvets spredning er derfor styrende i forhold til, hvor udgravningsfeltet anlægges. Når muldlaget er fjernet, og eventuelle anlæg træder frem, er de økonomiske midler ofte brugt op. Udgravningerne er derfor karakteriseret af delvist afdækkede huse,

brandtomter der ikke er undersøgt, og anlæg der ikke er udgravet.³⁸ Dette medfører en række metodiske udfordringer. Hvordan dokumenterer jeg f.eks. samtidighed mellem en skat og en hustomt, der ikke er udgravet? Hvordan karakteriserer jeg et hus, hvor kun gavlen er afdækket? Hvordan belyser jeg en lokalitets struktur, når kun en brøkdel er afdækket og udgravet? Materialets præmisser gør, at det ikke er muligt at opstille faste kriterier for, hvornår en skat tolkes som deponeret centralt på boplads, i udkanten af boplads eller i område uden boplads spor. Huslængden kan f.eks. ikke stringent anvendes som indikator på, om skatten er deponeret i eller ved et beboelseshus eller en økonomibygning, da hustomterne ofte kun er delvist afdækket. Daterende fund i stolpesporet kan ikke sættes som præmis for at dokumentere husets samtidighed med skatten, hvis ikke stolpehullerne er udgravet. Tolkningen af deponeringskonteksten må derfor bero på en vurdering af de oplysninger, der er tilgængelige for den enkelte lokalitet. I kataloget findes der under hver skat en fremlæggelse af de oplysninger, der er tilgængelige for hver lokalitet. Det har ikke været muligt inden for rammerne af afhandlingsarbejdet personligt at gennemgå det arkæologiske fundmateriale fra lokaliteterne. Tolkningen af lokaliteterne er derfor begrænset til de oplysninger, der er publiceret eller optræder i de arkæologiske beretninger.

Første del af analysen af skattenes deponeringskontekst fokuserer på skattenes nære kontekst. Der gives først en oversigt over, hvilke typer af beholdere skattene er deponeret i, og herefter diskuteres det i afsnit 7.1.1, om genstandenes placering i beholderen kan afspejle, hvordan skatten er akkumuleret. I afsnit 7.1.2 reflekteres der over, om skattenes betydninger afspejles i den nære kontekst.

I afsnit 7.2 analyseres skattenes anlægskontekst. Med henblik på at dokumentere samtidighed mellem skattene og de øvrige anlæg på lokaliteterne indledes der med en diskussion af vikingetidskeramik (7.2.1) og huskronologi (7.2.2) på Bornholm. Herefter tolkes skattens tilknytning til anlæg i afsnit 7.2.3. I afsnit 7.2.4 afprøves teorien om, at nogle skatte er deponeret centralt på boplads, andre er deponeret i udkanten af boplads, mens andre igen er deponeret i områder uden andre arkæologiske levn. Her forudsættes det at skattenes deponeringsomstændighed afspejles i skattens struktur. Endelig vurderes det i afsnit 7.2.5, om skattenes betydninger afspejles i anlægskonteksten.

I afsnit 7.3 gives der en karakteristik af skattenes pladskontekst. Lokaliteterne afsøges efter spor af håndværks- og handelsaktiviteter (7.3.1) og rituelle/symbolske aktiviteter (7.3.2). Lokaliteternes levegrundlag vurderes i afsnit 7.3.3, mens lokaliteternes placering i det sociale hieraki diskuteres i afsnit 7.3.4. Afsnit 7.3.5 rummer en diskussion af om, der på lokaliteterne er tegn på fatale hændelser, der kan være årsag til skattenes manglende generhvervelse. Endelig afsluttes kapitlet i afsnit 7.3.6 med en analyse af, om skattenes betydninger afspejles i pladskonteksten.

7.1. Den nære kontekst

Analysen af den nære kontekst bygger på veldokumenterede og delvist dokumenterede og delvist tilgængelige skatte, hvor det præcise fundsted er erkendt, og/eller hvor der findes oplysninger om deponeringsomstændighederne (Katalog:Lokalitetsoversigt). Totalt udpløjede skatte udelades af analysen, da oplysninger om skattenes eventuelle beholder eller manglen på samme naturligvis ikke er kendt i disse tilfælde.

---

³⁸ Jeg vil gerne understrege, at dette ikke er en kritik af de respektive udgravningledere, der har gjort, hvad de kunne med de forhåndenværende midler – og ofte mere til.

En del af skattene, der indgår i analysen, er fundet i 1800-tallet eller i det tidlige 1900-tal. Trods deres tidlige fundtidspunkt er oplysninger om skattenes beholdere ofte ganske nøje beskrevet. Ved Skærpingegårdskatten, der blev fundet i 1878 af en arbejdsmand, er det oplyst, at fundet blev gjort i forbindelse med, at jorden omkring en klippe skulle bortgraves, da klippen skulle sprænges væk, og at sølvet lå en ½ alen (31 cm) under jordoverfladen på to små stykker skind med påsiddende hår (Skovmand 1942, 117, Galster 1980, 32). I andre tilfælde er fundoplysningerne få, som f.eks. ved Brandsgård og Øster Rosendalegård, hvor der blot er beskrevet, at førstnævnte er fundet ved ophakning af trærod, mens sidstnævnte er fundet i en høj. Det kan på den baggrund ikke afgøres, om skattene var deponeret med eller uden beholdere. Som det fremgår af afsnit 5.3, tolkes samanide mønterne i Rabækkegård graven en skat deponeret i gravkontekst. Det er ikke oplyst, om skatten lå i en beholder.

Lokalitet	Datering	Vægt i g	Beholder	Beskrivelse	reference
Brandsgård	1001-05	0-200	ikke oplyst	fundet ved ophakning af trærod	Galster 1980, 51
Åbo	1029-40	0-200	Pose?	Ingen beholder bevaret. Skatten består af mønter og smelt og én sølvperle. Perlen kan have udgjort del af lukkemekanisme til pose.	Nielsen 2019
Kobbegård	1035-40	0-200	Pose?	Ingen beholder bevaret. Sølvtråd og -lukke indikerer pose.	Wagnkilde 1993
Smørbygård	1042-60	0-200	Uden spor		Wagnkilde 1999a
Nordre Stensebygård	1047-60	0-200	Lerkar?	Koncentreret omkring grube med to Østersøkar, hvoraf et har bevaret madskorpe.	Nielsen 1994d
Rabækkegård	913-90	0-200	ikke oplyst	I kiste som gravgave	
Østre Rosendalegård	1047-60	0-200*	ikke oplyst	I høj	Galster 1980, 121
Tornegård	1047-60	0-200**	Kohorn		Galster 1980, 116
Holsegård	1004-20	200-400	Trææske?	beskrives som opløst æske	
Lillegærde	1048-60	200-400	Lerkar	Bund og side af groft lerkar	Watt 1989
Ahlesminde	tpq 1070	200-400	Læderpose		
Blykobbegård	1018-20	400-600	Horn/lædertut og læderpose	Todelt skat. En del deponeret i horn eller læder, og anden del deponeret i læderpose.	
Gyldensgård SV	1035-40	400-600	Skind/bark?	Skatten lå i opløst mørkt organisk materiale.	Thorsen 2003
Dalegård	1009-20	600-800	Lerkar	Fragmenteret lerkar optaget i præparat. Der var muligvis anvendt skår fra andet kar som låg.	Wagnkilde 1996b
Døvregård	1028-40	600-800	Lerkar	Itupløjet lerkar, kun bund bevaret.	
Skærpingegård	962-90	600-800	Skind	"lå på to små stykker skind med hår"	Galster 1980, 32,
Skovvang	1030-40	1200-1400	Lerkar	Lerkar af Østersøtype. Det var ikke umiddelbart muligt at se ordning af genstandene.	Wagnkilde 1996e
Bolbygård	1042-60	1200-1400	Lerkar	Efter beskrivelse lerkar af Østersøtype	Galster 1980, 100
Pæregård	1047-60	1200-1400	Lerkar og pose?	Lerkar af Østersøtype, bevaret i ca. 15 cm højde. Øverste del af skatten dannede cylinderform. Mellem skat og karvæg fandtes jord med formuldede rester af organisk materiale. Der kan have udgjort en læder- eller stofpose.	Nielsen 1993
Store Frigård I	tpq 1106	1400-1600	Lerkar	Krukke med skål som låg	Galster 1980, 135
Munkegård I	1002-20	1400-1600 ***	Trækasse	"hensmuldrede trækasse"	Galster 1980, 63
Nørremølle	1035-40	1800-2000	Lerkar	Lerkar med bundmærke, kun nederste del bevaret.	Thorsen 2007
Engegård	1040-60	1800-2000	Lerkar		Galster 1980, 84
Kongens Udmark	967-90	2200-2400	Lerkar	Krukke med smuldrende låg	Galster 1980, 33
Smedgård NØ II	tpq 1152	4000-4200	Trææske og bark	Dep. I: Asketrææske nedsat med bunden i vejret. Dep. II: Genstandene lå på stor cirkulær fibel. Barkstrimler var viklet omkring genstandene. Inden i skatten lå en barkpakke med 20 smelt.	Grinder-Hansen et al 2013, Pedersen et al 2014, Pihl 2014
* Fundet består af 27 mønter. Vægten kendes ikke.					
** Fundet består af 110 mønter og nogle få brudstykker af smykker. Det er derfor usandsynligt, at vægten overstiger 200 g					
***Alle mønter er ikke vejret. Vægten er estimeret ved at antage, at de 959 mønter i gennemsnit vejer 1 g. Det ikke møntede sølv vejer 597 g					

Tabel 16. De bornholmske skattes beholdere. Skattene er ordnet efter størrelse (vægt i g). En nærmere beskrivelse af fundkonteksten findes i kataloget under den enkelte skat.

I Gruszczynskis landskabskontekstuelle analyse af skattefund i Mälernområdet, Pommern og på Gotland tolker han små fund uden beholder som skatte deponeret uden generhvervelse for øje, idet han anser dem for ejerskabsmarkeringer/ofre i landskabet (Gruszczynski 2019, 253-55) (afsnit 2.1). Denne interessante tolkning afprøves her på det velundersøgte bornholmske materiale. Ved de tre små skatte Åbo, Kobbegård og Smørbygård er der ikke fundet sikre spor efter en beholder, tabel 16. Både Åboskatten og Kobbegårdskatten er deponeret i et hus. Dette stemmer ikke overens med Gruszczynskis tolkning, hvor han knytter små skatte uden beholdere til en deponeringskontekst i landskabet, f.eks. ved markgrænser, og ikke til selve beboelsen (Gruszczynski 2019, 57-65, 126-32, 175-82). Endvidere er der ved de to skatte fundet mulige lukkeanordninger, der indikerer, at skattene var deponeret i en form for pose, der ikke er bevaret i dag, tabel 16. Tilsvarende deponeringsforhold synes at gælde for den langt større skat, Gyldensgård SV. Her fandtes ikke direkte spor efter en beholder, men sølvet lå i opløst mørkt organisk materiale. Skind, stof eller bark kan have udgjort den oprindelige beholder. Det er dermed udelukkende Smørbygård, hvor det er sandsynligt, at skatten er deponeret uden beholder i landskabskontekst. Gruszczynskis iagttagelse kan dermed ikke bekræftes af det bornholmske materiale. Det kan naturligvis ikke afvises, at nogle af de skatte, hvor oplysninger om den nære kontekst mangler, rent faktisk udgør skatte deponeret uden beholdere. Men med de tilgængelige oplysninger kan det konstateres, at langt hovedparten af de bornholmske skatte er deponeret med beholder.

Ved Åbo og Kobbegård skattene antyder fundet af lukkeanordninger, at skattene var deponeret i en pose, men intet af posen er bevaret. Dette sætter fokus på, at bevaringsforholdene kan spille ind i forhold til tolkningen af skattenes nære kontekst. Bevaring kan være en af årsagerne til, at lerkar er den mest udbredte beholder blandt skattefundene, tabel 16. Af de 25 skatte, der indgår i analysen, er 11 deponeret i lerkar. Der ses en klar tendens til, at lerkar var den foretrukne beholder til store skatte. Ni af de 11 skatte deponeret i lerkar vejer over 600 g. Blandt skatte over 1000 g er det kun Munkegård I og Smedgård NØ skattene, der ikke er deponeret i lerkar, tabel 16. Dette kan afspejle et bevidst valg ved deponering af store skatte. Lerkarrene er ofte delvist ødelagte på grund af landbrugsaktiviteter, og kun den nedre del er bevaret. Ved Dalegård, Store Frigård I og Kongens Udmark er der gjort iagttagelser, der tyder på, at lerkarrene var forsynet med låg. Ved Dalegård observerede udgraveren, at en anden type af skår blev fundet sammen med lerkarret, der var anvendt som beholder, og det er muligt, at disse skår var anvendt som låg (Wagnkilde 1996b). Spørgsmålet kunne ikke afklares nærmere under udgravning, da skatten blev taget op i præparat. Desværre fremgår det ikke af de tilgængelige konserveringsrapporter, om dette spørgsmål blev undersøgt under udgravning af præparatet. Ved Store Frigård I skattens udgravning blev det observeret, at en skål var anvendt som låg, mens der ved Kongens Udmark beskrives et smuldrende låg, der kan have bestået af træ eller ubrændt/dårlig brændt ler. Lågene indikerer, at man ved deponering ønskede at beskytte krukens indhold, og muligvis også, at man har gjort det muligt at tilgå skatten ved en senere lejlighed. Da det ofte er nedre del af lerkarrene, der er bevaret, kan det være vanskeligt at fastslå, om der er tale om uornamenteret bopladskeramik eller Østersøkeramik, hvor den øverste del af karret er efterdrejet og ornamenteret (Ulriksen 2018, 186). I de fleste tilfælde, hvor det kan afgøres, er skattene deponeret i Østersøkeramik, der er den mest almindelige keramiktype på bornholmske bopladser fra 1000- og 1100-tallet (Naum 2008, 87 og afsnit 7.2.1). Kongens Udmark skatten blev deponeret mellem 967-990, dvs inden Østersøkeramik blev dominerende på de bornholmske bopladser. Karret er ikke efterdrejet, og tre knopper på karrets skulder udgør eneste ornamentik. To modstillede huller er formentlig sekundært tilførte, og de kan have fungeret til ophæng af krukken (Liebgott 1978, 23-25). Karret er ikke som anført af

K. Liebgott af en type, der er langt ældre end skatten (Liebgott 1978, 23). Uornamenteret håndopbygget keramik er almindeligt på de bornholmske bopladser frem til omkring år 1000 (afsnit 7.2.1). De kar, der blev anvendt som beholdere, kan derfor formentlig betragtes som almindelig husholdningskeramik. I et af de to kar, der er tolket som Nordre Stensebygårdskattens mulige deponeringssted, er der endvidere fundet spor efter madskorper, der viser, at karret tidligere har været anvendt til madlavning (Nielsen 1994d).

En undtagelse er lerkarret fra Lillegærde. Lillegærdeskatten blev omkring 1048-60 deponeret i et lerkar af uornamenteret bopladskeramik. På dette tidspunkt var denne keramiktype under udfasing (afsnit 7.2.1), og karret var muligvis gammelt, da det blev udvalgt til skattebeholder. Om karrets alder har tilført skatten en ekstra beskyttende dimension, eller om karret blev udvalgt, fordi det havde udtjent sin funktion i husholdningen, er vanskeligt at afgøre.

Mens lerkar klart er den foretrukne beholder for store skatte, ser det anderledes ud for mindre skatte under 600 g. Her ses en stor variation i beholdere, der omfatter læderpose, lerkar, kohorn, trææske og skindstykker, tabel 16. Det vil sige primært materialer, der i højere grad end keramik nedbrydes ved deponering i jorden. Iagttagelserne fra de nøje dokumenterede bornholmske skatte antyder, at Gruszczynskis tolkning bør revurderes. Små skatte er generelt ikke deponeret uden beholdere, men er deponeret i andre typer af beholdere end de store skatte og i typer, hvor risikoen for nedbrydning er større end ved de store skatte.

Genstandenes placering i skattene kan potentielt afspejle de overvejelser, man i vikingetiden har gjort sig om genstandenes betydning. Undersøgelser af den *in situ* bevarede Stale skat fra Rone på Gotland viste f.eks., at tyske mønter var adskilt fra engelske og skandinaviske mønter ved deponeringen, samt at fragmenterede dirhems var lagt sammen med de tyske mønter, mens hele dirhems var lagt sammen med engelsk/skandinaviske mønter. Adskillelsen skulle ikke tilskrives forskellige kronologiske akkumuleringsfaser, da både nye og gamle engelske typer var deponeret sammen nederst i karret (Kilger 2013, upubliceret rapport). Der er ved deponeringen sket en bevidst adskillelse af forskellige mønttyper.

Hvis genstandene blev tilføjet samme beholder over en lang periode, kan der være mulighed for at udskille forskellige akkumuleringsfaser. Iagttagelser ved Pæregårdskattens optagning indikerer, at en del af skatten var adskilt fra det øvrige sølv og opbevaret i en pose i toppen af krukken (Nielsen 1993). Iagttagelsen underbygger Östergrens tolkning af aktive skatte, hvor en del af skatten kunne reaktiveredes ved f.eks. handelsrejser (afsnit 2.1). Posen med et udvalg af genstande kan repræsentere resultatet af skattens sidste akkumuleringsfase og/eller kan være genstande, der var gjort klar til at skulle med på næste rejse. Desværre blev separeringen ikke bibeholdt ved registreringen af skatten, og det kan derfor ikke afgøres, om de separerede genstande typemæssigt og/eller kronologisk adskiller sig fra skattens øvrige indhold.

I det følgende diskuteres det, om akkumuleringsfaser kan udskilles i de bornholmske skatte. Endvidere undersøges det, om genstandenes placering i skattene afspejler forskellige opfattelser af genstandenes betydning.

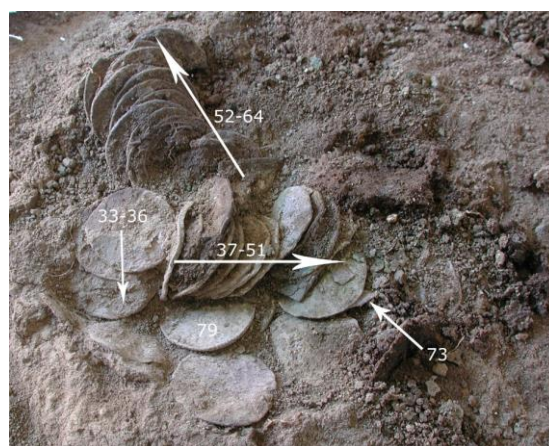
7.1.1. Akkumuleringsfaser og -begivenheder.

I Ahlesminde, Blykobbegård, Gyldensgård SV, Nørremølle og Smedgård NØ skattene er genstandenes indbyrdes placering i mere eller mindre detaljeret grad registreret. Skattene kan derfor anvendes til en analyse af, om det er muligt at udskille akkumuleringsfaser i skattene, og om disse faser eventuelt kan knyttes til forskellige akkumuleringsstrategier og -begivenheder.

Ahlesmindeskattens præparat blev dels udgravet på Bornholms Museum (niveau 1-5) og dels på konserveringsafdelingen på Nationalmuseet (niveau 6). Ved nederste niveau kom resterne af en læderpose til syne, figur 86. Der kan ikke udskilles en kronologisk eller geografisk intern organisering i deponeringen. Ved udgravningen på Bornholms Museum kunne små stabler af mønter udskilles, figur 87. Placeringen antyder, at stablerne er tilført/lagt ned i skatten på samme tid, men inden for de enkelte stabler kan der hverken ses geografiske eller kronologiske sammenhænge. Dette betyder, at nye og gamle mønter fra forskellige produktionssteder ved deponering har været blandet sammen og blev lagt tilfældigt ned i posen. Skatten består af sølv mønter og tre guldmønter, en guldfingerring og et bæltespænde (afsnit 3.1.1). Skattens samlede fundspredning antyder, at skatten blev fundet kort tid efter, deponeringskonteksten blev forstyrret ved landbrugsaktiviteter (App.1.1:Kort 1). Da guldmønter, fingerring og bæltespænde lå umiddelbart uden for selve skattens deponeringssted, er det sandsynligt, at disse særlige og personlige genstande var lagt øverst i skatten. De personlige genstande, guldring og bæltespænde, har været let tilgængelige, måske så de kunne tages frem og bæres ved særlige lejligheder.

Figur 866. Præparat med en del af Ahlesmindeskatten. På fotoet ses nederste niveau af deponeringen. Øverst i billedet ses resterne af en læderpose, der har udgjort skattens beholder. Foto. R. Laursen, Bornholms Museum.

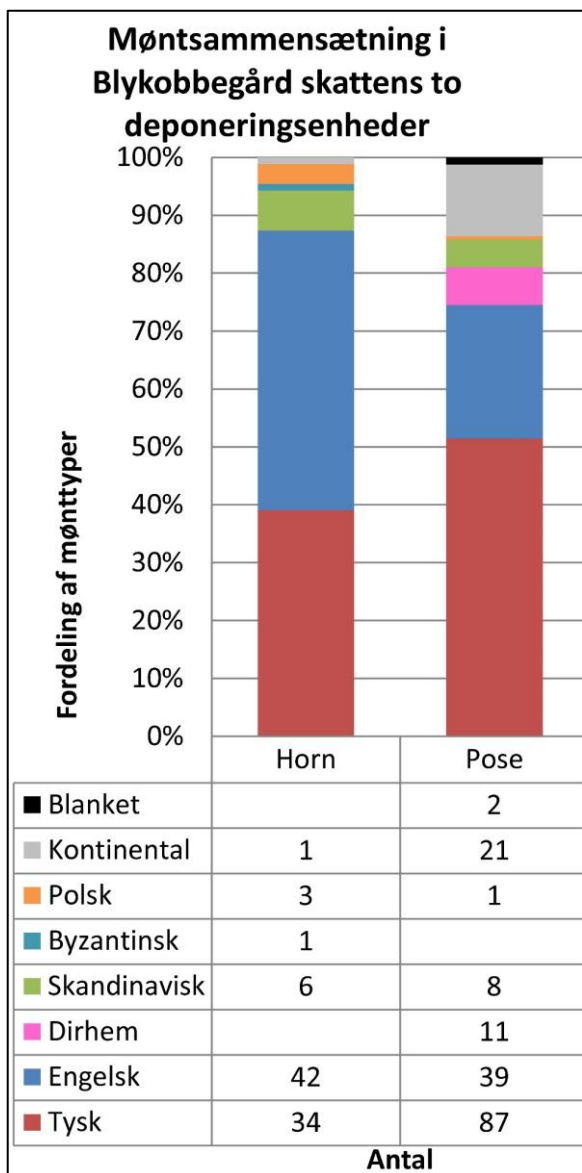

Figur 877. Udgravning af præparat med Ahlesmindeskatten. Mønterne lå i tydelige stabler, der indikerer, at de er nedlagt samtidigt. Tv: niveau 1. Th: niveau 2. Fotos. R. Laursen, Bornholms Museum.

Blykobbegårdskatten var tydelig opdelt i to separate dele. Formen på den ene deponering antyder, at denne del blev deponeret i et horn eller i en smal beholder af skind eller læder. Den anden del lå på resterne af en læderpose, figur 88. For den nederste del af skatten kunne en meget klar adskillelse iagttages mellem de to dele, der her kaldes henholdsvis horn og pose. De to deponeringsenheder har forskellige profiler. I posen er der mange tyske mønter, en del ubestemte mønter, hvilket ofte betyder at de har været i dårlig stand, og her findes også et ældre indslag af islamiske mønter, samt et markant indslag af ikke møntet sølv i form af fragmenterede smykker og personligt udstyr, barrer, smelt og restsølv, figur 89. I hornet er der overvejende deponeret engelske mønter, en stor andel tyske mønter, en mindre portion af skandinaviske og polske mønter, en i bornholmsk sammenhæng forholdsvis sjælden ¼ byzantinsk mønt, samt blandt de skandinaviske mønter en meget sjælden korsmønt. Det ikke møntede sølv i hornet er begrænset til to foliestykker, et stykke tråd og en rektangulær plade. En markant mindre andel af mønterne i hornet er endvidere fragmenteret sammenlignet med mønterne i posen, figur 90. Profilen tyder på, at mønterne i hornet er udvalgte mønter i god kvalitet. Der synes ikke at være en hverken kronologisk eller geografisk intern organisering i deponeringerne. I hornet var der f.eks. engelske Long cross mønter og tyske Otto-Adelheidspenninge af Hatz type III og IV i både niv. 1 (det øverste lag) og i niv. 17 (det nederste lag). I posen lå den ældre gruppe af islamiske mønter i den nederste del af posen, fordelt på niv. 8-11, 17-18 og 20, mens engelske CRUX mønter både fandtes i niv. 1 og niv. 20. Der synes således ikke at være tale om deponeringer, hvor sølvet er tilført beholderne successivt over en årrække. Det ikke møntede sølv er fordelt på stort set alle niveauer; det tungeste stykke, en fragmenteret sølvbarre på 22,3 g, lå øverst i posen.

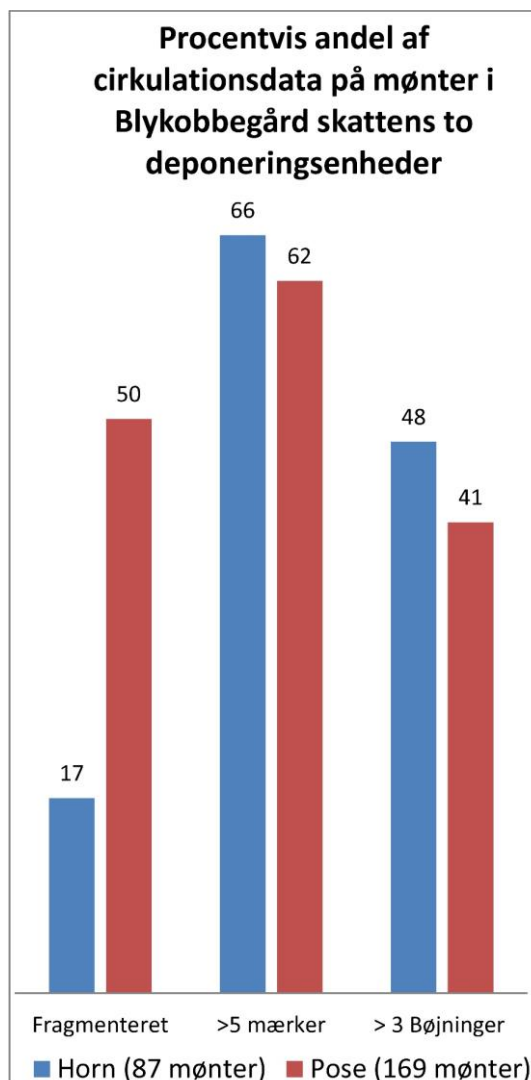
Figur 88. Præparat med Blykobbegårdskatten. Øverst: Det fremgår tydeligt af overfladen, at skatten var delt i to. Midten: Genstandene i den ene del lå som var deponeret i et horn. Der var imidlertid intet synligt tilbage af beholderen. Analyser af jorden genstandene viser forekomst af protein. Dette tyder på, at beholderen bestod af horn, uld/hår eller skind.¹ Nederst: Den anden del af skatten var deponeret i en læderpose, der her anes langs undersiden af sølvet. Fotos Å. Henrik-Klemens, Nationalmuseet, Danmark.

Figur 90. Sammensætning af mønttyper i henholdsvis horn og pose i Blykobbegårdskatten.

betydning. Måske er sølvet i hornet opfattet som en opsparing – en værdi der var sat til side, mens posen udgjorde en formue, der kunne aktiveres ved behov. Sidstnævnte underbygges af, at de yngste mønter ikke er repræsenteret i hornet, hvilket indikerer, at der fortsat blev tilført sølv til posen, men ikke til hornet. Dette kan også tilskrives bevaringsforhold, da øverste del af skatten var spredt i pløjelaget. En alternativ tolkning er, at genstandene i hornet er gjort klar til at blive udskilt fra skatten, måske som en gave, en betaling eller en symbolsk deponering.

Hvornår opdelingen i horn og pose er foregået, er vanskelig af afklare. Både ældre og yngre mønter findes i begge deponeringsenheder, dog findes ingen af de yngste mønter i hornet. Da der ikke ses en intern kronologisk orden i de respektive beholdere, tyder dette på, at delingen af sølvet er foregået på en gang. Udgangspunktet har været en samlet portion sølv. Hele mønter af god kvalitet er udtaget til hornet, mens man i posen i højere grad har samlet en blanding af samme typer af mønter som i hornet, men også fragmenterede mønter, de ældre islamiske mønter, slidte/dårligt udførte mønter samt det ikke møntede sølv. Sølv i henholdsvis horn og pose kan dermed være tillagt forskellig

Figur 89. Cirkulationsspor på mønter i henholdsvis horn og pose i Blykobbegårdskatten. Tallene over hver søjle angiver den procentvise andel.

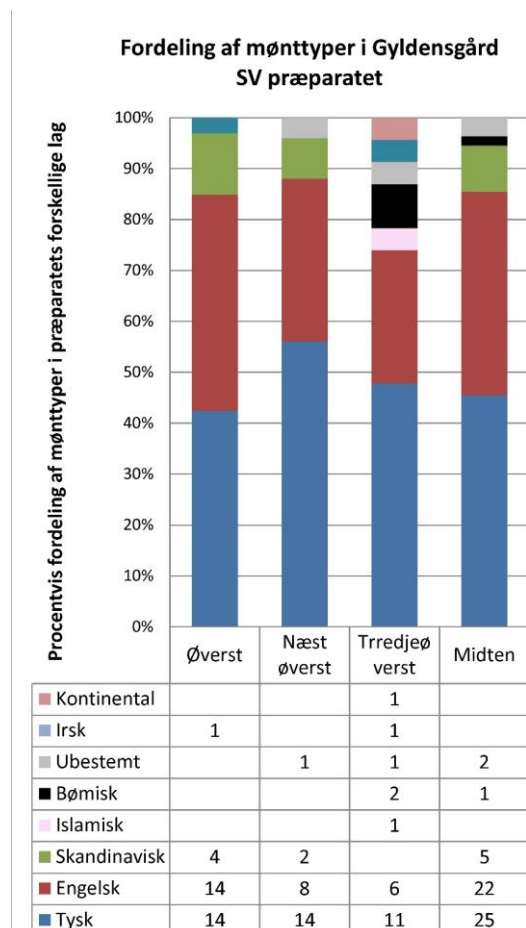
Figur 91. Disse tre genstande lå sammen med fire Otto-Adelheid-penninge på højkant i Gyldensgård SV-skatten; de kan således have været samlet i en lille pung eller lignende. Den lille kvadratiske sølvplade med rundede hjørner kan tolkes som et vægtlod. Fundnr. BMR 3194x29.

vægtlod, figur 91. S sammensætningen kan afspejle en lille pung med lidt mønter, restsølv samt et vægtlod, der kunne anvendes ved transaktioner med sølv.

Et tilsvarende muligt vægtlod på 1,3 g samt en stang på 3,9 g lå i øverste lag, mens to stænger, to smelt, en gitterperle og en fragmenteret ørenring dannede bundlaget, der ikke inkluderede mønter. Mønterne viser ingen klar kronologisk eller geografisk organisering inden for de forskellige lag. Alle lag har en nogenlunde ligelig fordeling af tyske og engelske mønter og et mindre indslag af enkelte andre mønttyper, figur 92. I alle lag ligger mønternes kronologiske tyngdepunkt mellem ca. 990-1010. Øverste lag adskiller sig fra de øvrige ved ikke at have et lille indslag af ældre mønter, figur 93. Dette kan udgøre skattens yngste akkumuleringsfase.

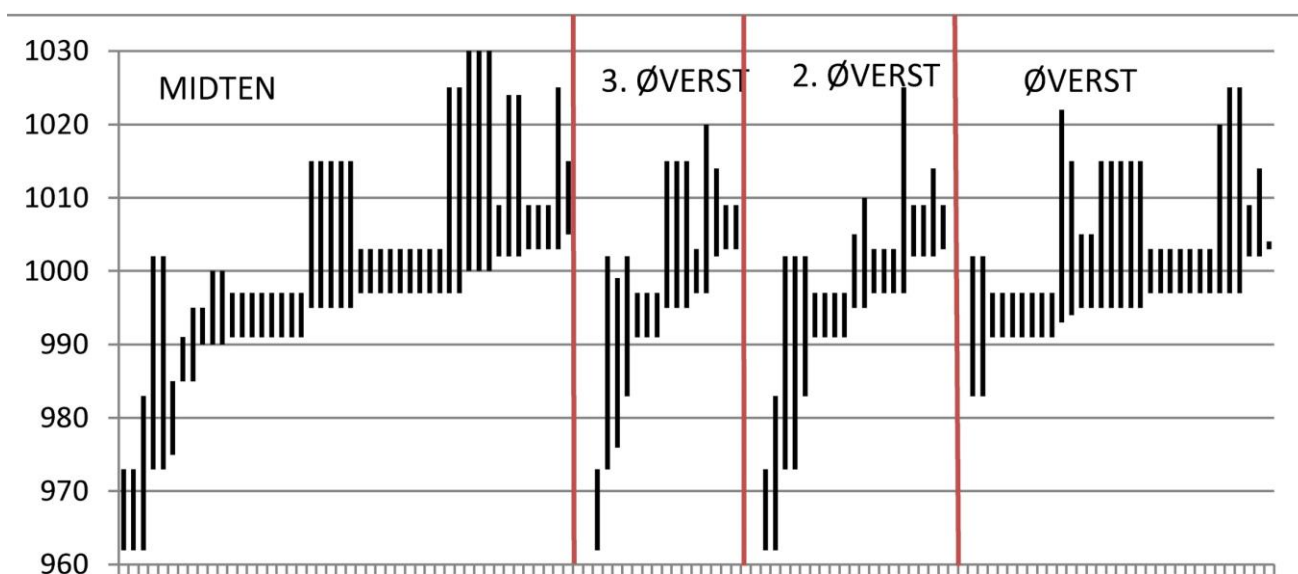
Genstandene i **Nørremøllenskattens** præparat blev ved udgravning opdelt i fem grupper. Den øvre del blev opdelt i SV, SØ, NV og NØ, mens bunden af krukken udgjorde en femte del. Genstandene i de fem områder i krukken viser nogle meget klare forskelle i forhold til deponeringen af genstandstyper. I bunden af krukken findes primært mønter, barrer og smelt, heriblandt en hel barre på 43,33 g og en smelt på 18,20 g, figur 21 og 77. SV-delen består af mønter og smelt, SØ-delen af smykker, smelt og restsølv, NV-delen primært af smykker, smelt og lidt restsølv, mens NØ-delen er en blanding af mange forskellige typer, primært restsølv og smelt, et mindre indslag af barrer, lidt smykker og personligt udstyr, men kun en fragmenteret mønt, figur 94.

Ved udgravning af **Gyldensgård SV-skattens** præparat på Nationalmuseets konserveringsafdeling registreredes genstandene i fem niveauer, øverste, næstøverste, tredjeøverste, midterste og nederste lag. I midterste lag blev det observeret, at nogle af genstandene lå på højkant. Dette tyder på, at disse genstande har været deponeret i en mindre beholder inde i den større beholder, der rummede skatten, på samme vis som det er iagttaget ved Pæregårdskatten. Genstandene på højkant omfatter fire Otto-Adelheid-penninge, en type IV.5, to type IV.5 eller 6 og en ubestemt type, to sølvstænger på 3,1 g og 3,3 g samt en lille kvadratisk sølvplade med rundede hjørner, der muligvis udgør et

Figur 92. Fordelingen af mønttyper i Gyldensgård SV skattens præparat fordelt efter niveau i præparatet.

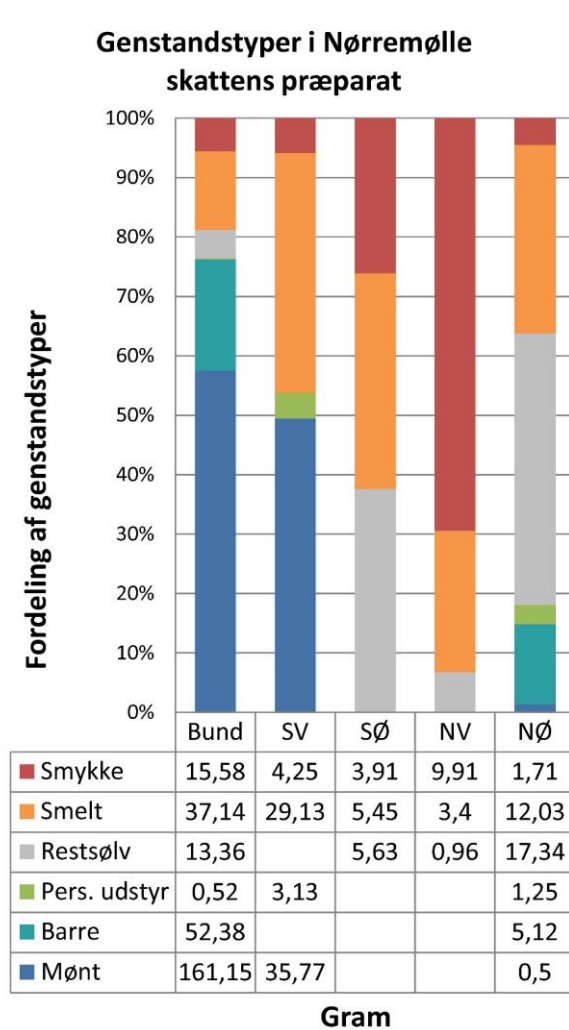

Figur 93. Den kronologiske profil for mønterne deponeret i Gyldengård SV-skattens præparat. Hver mønt er repræsenteret med en streg, der dækker møntens dateringsramme. Den kronologiske profil er opdelt på niveauer i præparatet. De røde streger markerer adskillelsen mellem de forskellige niveauer. Nederste niveau fremgår ikke af grafen, da dette udelukkende indeholdt ikke møntet sølv.

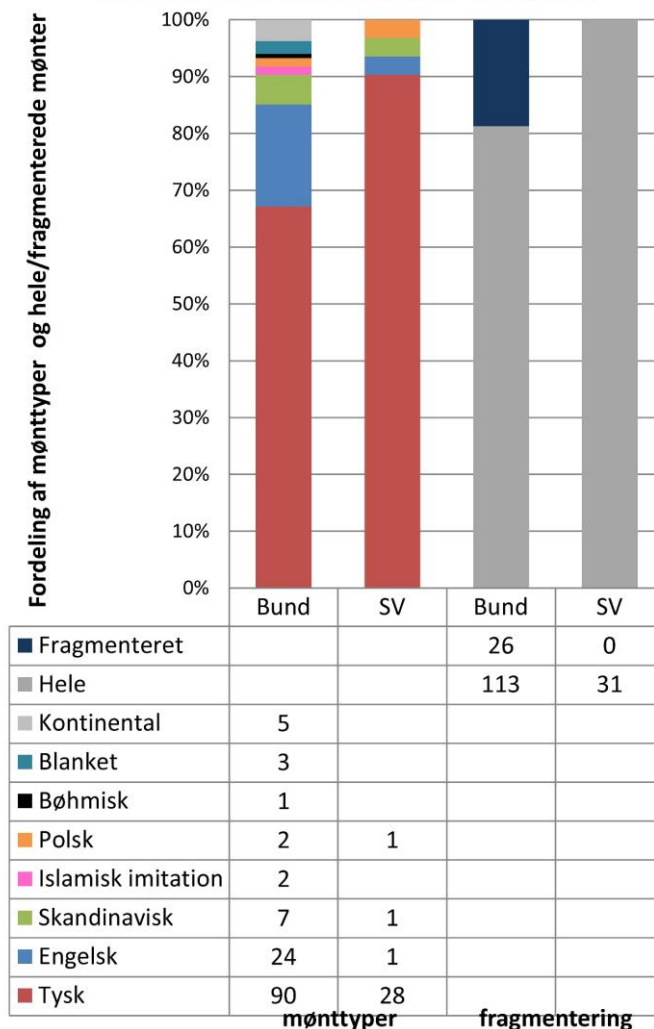
Opdelingen viser tydeligt, at genstandene var opdelt efter type. Dette underbygger tesen om, at fragmenterede genstande ikke betragtes som en samlet fundgruppe, men at forskellige typer af fragmenteret sølv havde forskellig betydning (afsnit 4.2).

Mønterne i SV-delen består af 31 hele mønter fordelt på 28 tyske mønter, en engelsk, en skandinavisk og en polsk mønt, mens variationen er større i bundlaget, hvor andelen af tyske mønter udgør 67 %, og knap 20 % af mønterne er fragmenterede, figur 95. Det er tvivlsomt, om dette afspejler en bevidst udvælgelse af hele tyske mønter i SV-delen; forskellen kan ligeledes tilskrives differencen i antallet af mønter, således at den større portion af mønter i bunden af krukken også har et større udsnit af mønttyper. Da der ikke er foretaget en opdeling af de 138 mønter i bundlaget, er det ikke muligt at foretage yderligere kronologiske analyser af skattens opbygning.

Figur 94. Fordelingen af genstandstyper inden for de forskellige områder i Nørremøllenskattens præparat.

Mønter i Nørremølle skattens præparat

Figur 95. I bunden og i SV-området af Nørremølleskattens præparat fandtes mønter. De to kolonner til venstre illustrerer fordeling af mønttyper i de to områder. De to kolonner til højre illustrerer andelen af fragmenterede mønter i de to områder.

Smedegård NØ-skatten består af sølvgenstande deponeret i to beholdere. Skatten betragtes her som én skat med to deponeringsenheder. Den først fundne deponering I var forstyrret af landbrugsaktiviteter, mens deponering II lå uforstyrret ved fundtidspunktet blot ca. 80 cm derfra.

Sølvgenstandene i deponering I lå tæt pakket i en trææske af asketræ, figur 96. Æsken var formentlig deponeret med bunden i vejret, dvs. at de genstande, der er fundet i pløjelaget, har ligget nederst i æsken, her i blandt et relikvie Kors, tre mønter, to perler, en barre og nogle stykker restsølv (Grinder-Hansen et al. 2013, 142-145), figur 97. I toppen af deponeringsstedet fandtes endnu et relikvie Kors, tre barrer/smelt og en perle. Ved udgravning af præparatet kom de dele, der har ligget nederst i beholderen, til syne først. Her lå en Edward Bekenderen (1042-66) mønt, en sølvperle og en 90 cm lang kæde med dyrehovedender, der lå snoet rundt i hele æsken, figur 98.

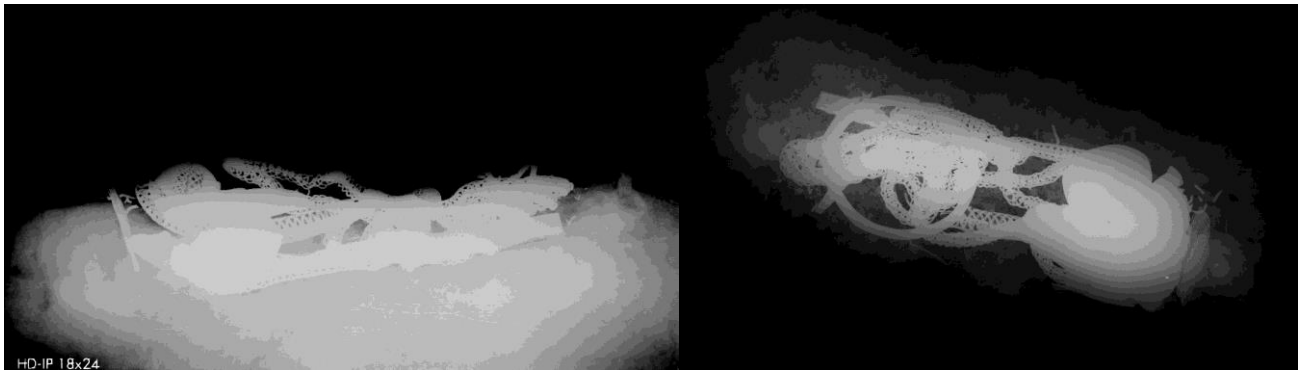

Figur 96. Nederste del af præparatet med Smedegård NØ-skatten deponering I. Her ses de bevarede rester af en trææske af asketræ. Den nederste del i præparatet var formentlig låget, og æsken med skatten har været deponeret med låget nedad. I hver side ses jernudfældninger, hvor der har siddet beslag. Foto. S. Nygaard, Nationalmuseet.

I den ene ende af æsken lå smelt og barrer tæt sammen fra bund til låg, figur 98. Oven på den lange kæde har der i toppen af æsken ligget en bæring, formentlig til det store relikviekors, figur 97 og 98. Hvis æsken er lagt i en nedgravning med bunden op, må man forvente, at genstandene har rutsjet rundt i æsken ved selve deponeringshandlingen. Det er blevet begrænset af, at genstandene lå tæt sammen i æsken. Skattens kronologiske profil spænder over godt 100 år. Blandt de ældste genstande er en Otto-Adelheid, type V mønt præget mellem 1025-1060 (App. 2.1) og en Edward Bekenderen Trefoil Quadrilateral fra 1046-48 (Grinder-Hansen et al. 2013, 149-153), men også skattens restsølv og perler peger på 1000-tallet (Katalognr:28). Relikviekorsene er formentlig produceret i første halvdel af 1100-tallet, og skattens yngste genstande er to tyske brakteater, hvilket angiver en deponering efter 1152 (Grinder-Hansen et al. 2013, 145-150). De ældste genstande synes at have ligget i bunden af æsken, hvilket indikerer, at æsken har været anvendt til opbevaring af værdier i mange år. Både genstandenes karakter og deponeringskontekst peger på flere akkumuleringsfaser, der successivt er tilført trææsken. De tunge smelt var pakket i den ene ende og har dermed været holdt sammen som en enhed. Begge relikviekors har ligget i bunden af æsken, mens bæringen, der måske har hørt sammen med det store relikviekors, lå i toppen. Dette betyder, at kors og ophæng var skilt ad ved deponering.

Figur 97. Hovedparten af de ikke møntede genstande fra Smedegård NØ deponering I. Genstandene inkluderer fund fra både pløjelag og præparat. Smelt og barrer, der lå tæt sammen i den ene ende af æsken, ses nederst til højre. De små brudstykker af tråd og stænger, der ses øverst til venstre, har formentlig ligget nederst i æsken, mens bæringen, der ses umiddelbart over relikviekorsene, har ligget øverst i æsken. Foto. R. Fortuna, Nationalmuseet.

Figur 98. Røntgenfoto af de in situ bevarede genstande i Smedegård NØ deponering I. Tv: Præparatet fra siden. Den lange kæde dominerer billedet, men både perle og mønt kan udskilles. Th: Præparatet fotograferet fra oven. Den massive klump til højre i billedet er en samling af smelt, der var pakket sammen her. I den anden side af æsken ses en bæring, der formentlig hører til det store relikviekors. Røntgenfoto ved Nationalmuseet.

Deponering II blev taget helt op i præparat. I toppen og primært i bunden af præparatet fandtes rester efter strimler af birkebark, der må have udgjort skattens beholder. Strimlerne synes ikke at være flettede, og der har formentlig ikke været tale om en kurv, men snarere birkebark strimler, der er blevet viklet om skatten (Pedersen et al. 2014, 215-218). Skattens øverste lag bestod af store glattede smelt. Under disse lå smykkerne, der bestod af en hel flettet halsring, der nærmest dannede en barriere for de øvrige smykker; et relikviekors med kæde, en snoet armring og en guldfingerring, der var skubbet lidt ud til den ene side. Under smykkerne fandtes en barkpakke, der indeholdt 20 smelt, figur 99. Smelt er både i deponering I og II separeret fra de øvrige genstande. To sølvfingerringe lå under barkpakken, og i bunden af skatten med undersiden opad, så den nærmest dannede en skål, lå et stort filigranspænde på 13,2 cm i diameter (Pedersen et al. 2014, 223), figur 100. Genstandene i deponering II spænder også over lang tid. Det store

Figur 99. Smelt fra Smedegård NØ deponering II. De store smelt nederst til højre i billedet lå i toppen af præparatet, mens de små smelt til venstre lå separat indpakket i en birkebarks pakke (fig. 26). Foto. R. Fortuna, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA).

cirkulære filigrandekorerede spænde er fra 1000-tallet. Slidtage langs kanten og hullet i midten, der formentlig også skyldes slidtage, viser, at spændet var godt brugt, da det blev deponeret (Pedersen et al. 2014, 223). Den flettede halsring med ovale endeplader og de snoede arm- og fingerringe er klassiske vikingetidstyper, figur 101 og 103. Halsringens facetterede tråde er et usædvanligt træk i vikingetidskontekst, hvilket kan pege fremad i tid. En parallel til de usædvanlige endeknopper på armringen findes i en gotlandsk skat fra midten af 1000-tallet. Den flade fingerring med indridsede kors og niello dateres formentlig til 1100-tallet (Pedersen et al. 2014, 218-219), figur 101. I modsætning til spændet fremstår den flettede halsring og de snoede arm- og fingerringe som nye.

Figur 100. Nederst i Smedegård NØ deponering II præparatet lå dette filigrandekorede spænde med centralt korsmotiv. Spændet vejer 180,91 g. Slidte kanter viser, at fragmenteringen formentlig skyldes slid. Spændet er produceret i 1000-tallet (Pedersen et al., 2014, 223). Foto. S. Greve, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA).

Udformningen af de snoede arm- og fingerringe er så ensartet, at det er sandsynligt, at smykkerne er lavet på samme tid som et smykkesæt. Fraværet af cirkulationsspor antyder, at deponeringen er foregået kort efter produktionstid. Hvis de to enheder er deponeret samtidigt, må dette være sket efter 1152. Organiseringen af genstandene tyder på en deponeringsbegivenhed, hvor genstandene er omhyggeligt arrangeret, omviklet med birkebarkstrimler og deponeret. At skattens formentlig yngste genstand, den båndformede fingerring med niello, er placeret umiddelbart over på skattens formentlig ældste genstand, det cirkulære spænde, og siden dækket af flere ældre genstande, tyder på at organisering, indpakning og deponering udgjorde en samlet deponeringsbegivenhed.

Figur 102. Hel halsring fra Smedegård NØ deponering II. Ringen vejer 206,72 g. Typen er karakteristisk for vikingetiden, men det er meget usædvanligt at de findes deponeret hele i skatte. Foto. S. Greve, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA).

Figur 101. Den båndformede fingerring er formentlig blandt de yngste genstande i Smedegård NØ deponering II; den er produceret i første halvdel af 1100-tallet (Pedersen et al. 2014, 219). Typen er forholdsvis almindelig, og et fragment af en tilsvarende ring (BMR 1491x120) findes på Smørbygård lokaliteten, men hører formentlig ikke til Smørbygårdskatten, der er deponeret mellem 1042-60. Foto. S. Greve, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA).

Figur 103. Snoede arm- og fingerringe fra Smedegård NØ deponering II. Smykkerne bærer ingen spor efter anvendelse og fremstår som nye. Deres ensartede udtryk og tekniske udførelse antyder, at smykkerne er produceret samtidigt, og smykkerne kan udgøre et samlet smykkesæt. Foto. S. Greve, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SA).

7.1.2. Afspejles skattenes betydninger i den nære kontekst?

Det kan sammenfattes, at store skatte på over 600 g i langt de fleste tilfælde er deponeret i lerkar, og at de kartyper, der anvendtes som beholdere til skattefund, formentlig var almindelige kar, der ligeledes kunne være anvendt i husholdningen. Eneste undtagelse er Lillegærdeskatten, der var deponeret i et kar, der formentlig var gammelt på deponeringstidspunktet. Ud over lerkar findes der eksempler på store skatte, der er deponeret i trææsker, på skind og pakket ind i birkebark. Mens lerkar er den mest almindelige beholder til store skatte, er variationen af beholdere stor blandt de mindre skatte. Der er i det bornholmske materiale dokumenteret beholdere af stof- eller skindpose, kohorn, lerkar og trææske. Gruszczynskis tolkning, at små skatte er deponeret uden beholder og dermed uden generhvervelse for øje, kan ikke bekræftes af det bornholmske materiale. Små skatte synes derimod at være deponeret i beholdere, der i højere grad end lerkar nedbrydes i jorden.

Skattenes nære kontekst viser flere eksempler på en opdeling af skattene. Opdelingen kan enten afspejle forskellige akkumuleringsfaser eller et differentieret syn på genstandene. Dette illustrerer, at de forskellige genstandsgrupper havde forskellige betydninger og formentlig blev anvendt i forskellige sammenhænge i vikingetiden. I Gyldensgård SV- og Pæregårdskatten indikerer genstandenes placering i beholderne, at en del af genstandene var separeret i en særlig enhed. I Gyldensgård SV-skatten kan en lille pung med vægtlod, lidt restsølv og nogle mønter være lagt ned i skatten blandt de øvrige genstande. I Pæregård er den særlige enhed desværre ikke udskilt ved registreringen. Ved begge Smedegård NØ deponeringerne er smelt holdt separeret og synes dermed at have en særlig betydning. I Blykobbegård- og Nørremølleskatten ses en klar inddeling af genstandene, der vidner om et differentieret syn på sølv. I Blykobbegård er udvalgte

mønter deponeret separat - måske i et horn. Der kan være tale om en særlig opsparing eller måske forberedelsen til en gave/udveksling. I Nørremølleskatten bekræfter en klar opdeling af både det møntede og ikke møntede sølv tesen om, at fragmenterede genstande ikke betragtes som en samlet fundgruppe, men at forskellige typer af fragmenteret sølv havde forskellig betydning. I de fleste skatte afspejler genstandenes placering at skatten er placeret i beholderne på en gang. Muligvis udgør Pæregårdskatten en undtagelse, og en del af genstandene kan her være deponeret i en pose i toppen af skatten. Endelig kan placeringen af genstandene deponeret i trææsken ved Smedegård NØ afspejle, at æsken har været brugt til opsparing af sølv i flere generationer. Men såvel nye som gamle genstande synes i denne skat at være arrangeret af en omgang i birkebark pakken og herefter deponeret.

7.2. Anlægs kontekst

Tolkningen af skattens anlægs kontekst og pladskontekst (afsnit 7.3.) bygger på resultaterne af Bornholms Museums arkæologiske undersøgelser af skattefundenes deponeringsområder, suppleret af de fund og observationer, der er gjort ved rekognosceringer af private med og uden metaldetektor. I kataloget indledes hver skat med en nærmere beskrivelse af disse forhold.

I mange tilfælde kan skattene ikke entydigt knyttes til et specifikt anlæg, da samtlige af skattens genstande er spredt i pløjelaget. Det er afgørende at sandsynliggøre samtidighed mellem skat og anlæg med henblik på at knytte skattene til eventuelle anlæg. Kun tre anlæg er naturvidenskabeligt dateret ved C-14 analyser. Dateringen af de resterende anlæg må derfor bero på det øvrige genstandsmateriale, der er fundet i tilknytning hertil. Den hyppigst fundne genstandsgruppe er keramik, og afsnittet indledes med en diskussion af Bornholms vikingetidskeramik. Formålet hermed er at udskille dateringsmæssige holdepunkter i materialet, der kan anvendes i analysen af skattens mulige tilknytning til anlæg. På en stor del af de udgravede skattefundlokaliteter er der fundet spor efter bebyggelse i form af huse. Der vil i afsnittet blive argumenteret for, at husenes typologiske træk i nogle tilfælde kan anvendes som daterende element. Med afsæt i disse kronologiske diskussioner foretages en vurdering af skattens sandsynlige anlægs kontekst. Afsnittet afsluttes med en diskussion af samspillet mellem skattens struktur og anlægs kontekst, hvor det diskuteres, om skattens anlægs kontekst kan afspejle skattens betydning(er).

7.2.1. Bornholms vikingetidskeramik

Den bornholmske vikingetidskeramik kan groft opdeles i uornamenteret håndopbygget keramik og ornamenteret helt eller delvist drejet keramik. Udviklingen fra uornamenteret til ornamenteret keramik finder på Bornholm, ligesom i mange andre egne af Skandinavien, inspiration i den slaviske keramiktradition og betegnes som østersøkeramik (Roslund 2007, Naum 2008, 87, Ulriksen 2018, 202-03). Da slavisk keramik og østersøkeramik deler elementer i formsprog og ornamentik, er det vanskeligt at afgøre, om der er tale om slavisk keramik eller østersøkeramik. Jeg vælger derfor at anvende arkæolog J. Ulriksens definition på østersøkeramik som "lerkar eller skår, der i form og stil kan finde paralleller i pottemagertraditioner i de slaviske områder syd for Østersøen i tidsrummet 7.-8. årh. til det 13. årh." (Ulriksen 2018, 202). Den håndopbyggede uornamenterede keramik betegnes, ligeledes på linje med Ulriksen, som uornamenteret bopladskeramik (Ulriksen 2018, 188). En indgående analyse af den bornholmske keramiktradition ligger langt uden for rammerne af denne afhandling. Formålet med denne diskussion er derfor begrænset til at afgøre, om det er muligt at udskille let genkendelige elementer, der kan anvendes som dateringsgrundlag i analysen af de anlæg, der er fundet på skattefundlokaliteterne.

Den mest omfattende analyse af bornholmsk østersøkeramik er foretaget af arkæolog M. Naum (Naum 2008). Naum fastslår, at den bornholmske østersøkeramik adskiller sig fra f.eks. keramikken på Sjælland og i Skåne, hvor halvkugleformede kar inspireret af keramiktraditionen i Rügen og indlands områderne af Mecklenburg-Vorpommern dominerer. På Bornholm er østersøkeramikken inspireret af pottemagerkunsten i det vestslaviske område og i den østlige del af Mecklenburg-Vorpommern. De mest almindelige østersøkeramik former på Bornholm er S-formede kar med udadvendt rand (Naum 2008, 88). I 900-tallet optræder de første eksempler på slavisk keramik på Bornholm. Der findes enkelte eksempler af Feldberg og Fresendorf keramik, mens Menkendorf keramik er mere rigeligt repræsenteret (Naum 2008, 87). Naums undersøgelser viser, at østersøkeramikken allerede fra starten eller midten af 1000-tallet dominerer keramikken på de bornholmske bopladser. Den uornamenterede bopladskeramik blev kun i ringe grad fremstillet og anvendt efter 1000-tallets slutning (Naum 2008, 87).

Østersøkeramikens datering er bundet op på de slaviske forbilleder. De er imidlertid vanskeligt daterbare, og der er store regionale forskelle på dateringen af de enkelte typer (Ulriksen 2018, 202). Ydermere kan typerne være vanskelige at identificere – især på et fragmenteret keramikmateriale. Generelt kan det anføres, at delvist efterdrejet keramik med kamstregsornamentik er tidligere end helt efterdrejet keramik med fureornamentik (Ulriksen 2018, 202-203). Den delvist efterdrejede keramik med kamstregsornamentik omfatter typer som Feldberg, Fresendorf og Menkendorf, mens den fureornamenterede keramik omfatter typer som Vipperow, Teterow, Bobzin, Warder og Weisdin. Feldberg og Fresendorf lignende keramik er kun til stede med ganske få eksemplarer i det bornholmske materiale, mens keramik med forbillede i Menkendorf typer udgør 12 % i Naums analyser (Naum 2008, 92). I det slaviske område fremstilles Menkendorf fra 800-tallet og til midten af 1100-tallet. På Bornholm optræder typen i grave fra slutningen af 900-tallet på Runegård og Slamrebjerg gravpladserne. Keramik af Menkendorf type findes på nogle bopladser sammen med uornamenteret bopladskeramik og på andre bopladser sammen med den senere fureornamenterede østersøkeramik (Naum 2008, 95). Den synes at udgøre en form for overgangstype på Bornholm. Fra starten eller midten af 1000-tallet er den drejede fureornamenterede keramik dominerende blandt keramikinventaret på de bornholmske bopladser, og især keramik med forbillede i Vipperow og Teterow er almindelig (Naum 2008, 94). Med forbehold for kronologiske overlap kan det konkluderes, at 1) et keramikinventar udelukkende bestående af uornamenteret bopladskeramik indikerer en datering til før 950/1000, 2) at tilstedeværelsen af delvist drejet stregornamenteret keramik eventuelt i kombination med uornamenteret bopladsornamentik indikerer en datering fra slutningen af 900-tallet til begyndelsen af 1000-tallet, og 3) at et keramikinventar domineret af drejet fureornamenteret keramik afspejler en datering til efter 1000.

7.2.2. Bornholmske hustyper

Der er fundet spor efter bebyggelse på langt de fleste skattefundslokaliteter. Desværre foreligger der ikke en hustypologi for de bornholmske vikingetidshuse. På Runegård bopladsen, er der undersøgt en bebyggelse, der i tid strækker sig fra tidlig romersk jernalder til vikingetid. Lokalitetens hustomter er primært registreret ved søgegrøfter (Watt 1983, 140-142). Et enkelt vikingetidshus (hus XX) med en længde på 28,5 m og en bredde på 7,7 m blev totalt fritlagt. Hustomten gav sig til kende ved fem sæt tagbærende stolper, og en vestlig tagbærende endestolpe (ikke gavl). Huset havde buede vægforløb med dobbeltrækker af stolper. Gavlene var ligeledes markeret af stolper. Der gjordes ikke fund af daterende karakter i forbindelse med udgravning af huset, men keramikinventaret i området bestod af uornamenteret bopladskeramik, hvilket antyder en datering til omkring år 1000. Hus XXI, der ligeledes var med buede

vægge med dobbelt rækker af stolper, blev delvist fritlagt. Huset var yngre end hus XX. Hus XX er et tydeligt eksempel på et særligt bornholmsk konstruktionstræk, hvor den tagbærende konstruktion kun består af én stolpe i den vestlige ende af huset (Watt 1983, 141-144).

Det ligger uden for rammerne af afhandlingen at udføre en detaljeret huskronologisk analyse. Det har dog i forbindelse med gennemgangen af de udgravede skattefundslokaliteter været muligt at udskille nogle typologiske elementer, der på baggrund af stratigrafiske iagttagelser og skattenes datering kan anvendes som kronologiske pejlemærker.³⁹

I de tilfælde, hvor dele af skattene er bevaret *in situ*, og med sikkerhed kan knyttes til et hus, udgør skattene et kronologisk holdepunkt for datering af hustypen. Gyldensgård SV-skatten var delvist *in situ* bevaret i et treskibet langhus med let buede vægge med en enkelt række af vægstolper. Skattens datering til 1035-1040 placerer dermed hustypen til første halvdel af 1000-tallet. På Dammegård er hus I af samme type. Hus I på Dammegård er stratigrafisk ældre end Hus II, der udmærker sig ved buede vægge med dobbelte rækker af vægstolper (Katalognr:5).

På Kannikegårddet ligger hus I og II fuldstændig parallelt. De tagbærende stolpesæt afspejler to separate faser (Katalognr:11). De tagbærende stolper til hus I indeholdt brændt lerklining og trækul i stolpeaftrykket, hvilket indikerer en brand. Hus II har derimod brændt lerklining i stolpehulsfylden, hvilket antyder, at hus II er yngst. I tilknytning til de tagbærende stolper ses et svagt buet vægforløb med dobbeltrække af vægstolper og parallelt hermed en bred tagdrysrende. Vægforløb med stolper og tagdrysrende er af udgraver tolket som hørende både til hus I og II. En alternativ tolkning er, at hus II består af tagbærende stolpesæt og et buet vægforløb med dobbeltrækker af vægstolper, svarende til hus II på Dammegård, og at resterne af hus I tomten udelukkende giver sig til kende ved tagbærende stolpesæt og kraftige tagdrysrender langs det, der har udgjort nord og syd væggene.

Tagdrysrender er et markant element i det bornholmske bopladsmateriale. På Skørrebro, Kannikegård/Tyskegård, Store Klintegård og muligvis også den sydligste hustomt på Nørremølle lokaliteten er der fundet hustomter, der giver sig til kende ved sæt af tagbærende stolper og kraftige tagdrysrender langs nord og syd væggene. I tagdrysrenderne til Skørrebrohuset og på lokaliteten generelt er der udelukkende fundet østersøkeramik. I udgravningsberetningen dateres keramikken på baggrund af fraværet af bølgeornamentik til sidste halvdel af 900-tallet og frem (Pihl 2005). Naum har bestemt keramikken til Vipperow type, og hun mener, at de typer, der er til stede på lokaliteten, tidligst optræder i 1000-tallet.⁴⁰ På baggrund af den numismatiske analyse er Skørrebroskattens dateringshorisont her angivet til 939-990, tabel 9. Hvis huset har relation til skatten, er der således et misforhold mellem det keramikdaterede hus og skattens datering. Dette vil blive diskuteret nærmere i afsnit 7.2.3.

Kannikegård/Tyskegård og Store Klintegård skattene er formentlig deponeret mellem henholdsvis 1010-1020 og 1035-1040. Skattene er tolket som deponeret i tilknytning til tagdrysphusene på lokaliteterne (afsnit 7.2.3). Dette synes at bekræfte, at hustypen kan høre til i første halvdel af 1000-tallet. Huset på Store Klintegård har endvidere det karakteristiske bornholmske særtræk med kun en vestlig tagbærende stolpe, svarende til huset på Runegård bopladsen (Katalognr:23). Dette særtræk findes således både på huse med tagdrysrender og på huse med buede vægge med dobbeltrække af stolper. Huset på

---

³⁹ Stor tak til F.O.S. Nielsen, Bornholms Museum for diskussion af og input til dateringen af hustyperne.

⁴⁰ Ifølge mailkorrespondance mellem udgraver og Naum vedlagt beretningen.

Slamrebjerg er endnu et eksempel med denne særlige konstruktionsdetalje. Der er ikke bevaret spor efter Slamrebjerghusets vægge (Katalognr:27).

På Kannikegærdet skærer den sydlige tagdrypsrende tomten af Hus III, der ligeledes har dobbeltrækker af vægstolper eller alternativt udskiftninger. Umiddelbart ser det ikke ud til, at hus III har buede vægge, men det er vanskeligt at afgøre med sikkerhed, da huset kun er delvist fritlagt. Til forskel fra Kannikegærdet hus (I)/II er gavlenden på hus III tydeligt markeret med en række af gavlstolper.

På Åbo lokaliteten er et lille rektangulært hus med delvist bevaret tagdryp yngre end et hus med buede vægforløb med dobbeltrækker af vægstolper, svarende til hus II på Dammegård og hus (I)/II på Kannikegærdet. Åbohuset kan med afsæt i skatten, der er deponeret ved den ene tagbærende stolpe, dateres til efter ca. 1030.

Endnu et hus med buede vægge og dobbeltrække af vægstolper er udgravet på Store Gadegård omr. 3. De dobbelte rækker er bedst bevaret langs nordvæggen. I Store Gadegård huset er det godtgjort, at den yderste række bestod af stråtstillede støttestolper; typen udgør således et Trelleborg/Fyrkat lignende hus. Omkring Store Gadegård huset findes en tydelig tagdrypsrende. Huset repræsenterer dermed en mulig parallel til Kannikegærdet hus I/II, som ifølge udgraver også kombinerer en dobbeltrække af vægstolper med tagdrypsrende.

På Pæregård lokaliteten er et lille rektangulært hus repræsenteret ved en omløbende tagdrypsrende, meget lig Åbohuset. Hverken tagbærende stolper eller vægstolper kan knyttes til huset. Det er derfor muligt, at der er tale om en syldkonstruktion, hvilket taler for en sen datering (Vennersdorf 2004). Huset er yngre end et treskibet hus med buede vægge med en enkelt række af stolper. Det kan ikke med sikkerhed fastslås, om Pæregårdskatten, der er deponeret mellem 1047-60, var knyttet til huset med buede vægge eller til det lille rektangulære hus med tagdrypsrende.

Endnu et lille hus med fire sæt tagbærende stolper, hvoraf gavlsættene er let indtrukne, er fundet på Kobbegård lokaliteten. Huset kan med afsæt i den delvis *in situ* bevarede skat (tpq 1035) dateres til omkring midten af 1000-tallet. Åbohuset, det mulige syldstenshus på Pæregård og Kobbegård huset afspejler, at der fra omkring 1030/1040 optræder små beboelseshuse. Der synes således at være en tendens til at beboelseshusene bliver mindre fra midten af 1000-tallet. Der må dog tages forbehold for det fragmentariske materiale.

Materialet afspejler dermed fire mulige hustyper:

Type 1) Treskibede huse med kraftige tagdryprender langs nord og syd væg uden markering af gavl. Keramikken i Skørrebros huset og hustypens tilknytning til Kannikegård/Tyskegård og Store Klintegård skattene indikerer, at typen findes i 1000-tallet.

Type 2) Treskibede huse med buede vægge med en enkelt række af stolper uden tagdryp. Gyldensgård SV-skatten daterer et eksempel på hustypen til omkring 1035-1040.

Type 3) Treskibede Trelleborg/Fyrkat lignende huse med buede dobbeltrækker af vægstolper, eventuelt med tagdryp. Gavlenderne er ikke markeret med stolper. De stratigrafiske iagttagelser på Dammegård lokaliteten viser, at hustypen er yngre end type 2 huse, og alt efter tolkningsmulighed på Kannikegærdet, at typen er yngre end type 1 huse. Til gengæld overlejrer Åbo huset, der på baggrund af skatten kan dateres til

omkring 1029-1040, ligeledes et type 3 hus. Den sandsynlige datering af hustypen er således første halvdel af 1000-tallet.

Type 4) Forskellige typer af små rektangulære huse med og uden tagdryp. De stratigrafiske forhold på Åbo lokaliteten illustrerer, at typen er yngre end type 3 huse. De in situ bevarede skatte på Åbo og Kobbegård fastlægger en datering fra omkring 1030/1040.

Ud fra skattefund og stratigrafiske iagttagelser kan det konkluderes, at huse med kraftige tagdrypsrender langs nord og sydvæg og uden gavlmærkning (Type 1) formentlig er opført i 1000-tallet. Huse med buede vægge begynder at optræde i løbet af 1000-tallet. Materialet afspejler, at både type 1, type 2 og type 3 huse formentlig er til stede fra begyndelsen af 1000-tallet. Fra omkring midten af 1000-tallet begynder husene at blive mindre (type 4), og der er i materialet forskellige former for små rektangulære huse, der kan dateres til sidste halvdel af 1000-tallet og frem.

7.2.3. Skattenes anlægskontekst

Analysen af skattenes anlægskontekst tager udgangspunkt i skattenes tilknytning til bopladser. Et af formålene med afsnittet er at afgøre, om skattene var deponeret centralt på boplads, i udkanten af boplads eller uden tilknytning til boplads. På grund af udgravningernes ofte meget begrænsede areal er kategoriseringen af skattenes tilknytning til bopladser forbundet med en vis usikkerhed. Udgravningsfeltet byder kun på et lille udsnit af områdets anlægsspor, og det kan naturligvis ikke afgøres, om der netop lige uden for udgravningsfeltet ligger et anlæg, der ville ændre ved tolkningen af skattens deponeringskontekst. Den anvendte metode bygger på at udskille karakteristiske anlægstyper, der kan sandsynliggøre karakteren af det område, hvor skatten er deponeret, naturligvis under forudsætning af at samtidighed kan godtgøres. Treskibede langhuse rummer traditionelt beboelse og/eller stald og anvendes her som indikation på, at skatten er deponeret centralt på en boplads. Grubeområder med kogestens-, lertagnings- og/eller affaldsgruber vurderes til at være placeret i udkanten af bopladser. Små økonomibygninger/staklader samt håndværksaktiviteter knyttet til varme håndværk kan også indikere, at der er tale om udkanten af et bopladsområde. I den sidste kategori, uden tilknytning til boplads, er det fraværet af anlægsspor, der afgør, om skatten vurderes til at være deponeret uden for bopladsområde.

På Bornholm optræder det særlige fænomen, at vikingetidshustomter ofte giver sig til kende i pløjelaget ved områder med koncentrationer af primært lerklining og keramik samt i mindre omfang bronzer, skiferhvæssesten og kværnsten. Overfladefundenes forskningsværdi er naturligvis begrænset især i et kronologisk perspektiv, da fundene kan stamme fra aktiviteter fordelt over mange faser og dermed også kan dække over mange typer af aktiviteter. Selv om det ikke kan afgøres, hvad der ligger under mulden uden for de udgravede områder, kan overfladefund give en indikation af aktiviteten i et område. Under hensyntagen til disse forhold skal de derfor inkluderes i analysen.

Som udgangspunkt inddrages alle udgravede lokaliteter. Skovsholm lokaliteten er dog udeladt af analysen, da det her ikke er muligt at afgøre, om skatten er deponeret ved et hus, ved et kildevæld eller nær en økonomibygning (Katalognr:24). Til gengæld er Rabækkegård skatten inddraget i analysen. Lokaliteten er ikke udgravet, men fundoplysninger angiver klart, at skatten er deponeret i en grav.

Afsnittet indledes med en diskussion af anlægstyper og -datering på de udgravede skattefundlokaliteter, der munder ud i en tolkning af den enkelte skats anlægskontekst. Herefter belyses det, om der kan ses en sammenhæng mellem skattenes struktur og anlægskontekst. Afsnittet afsluttes med en mere detaljeret

analyse af de specifikke deponeringsomstændigheder omkring hver skat, og det diskuteres hvorledes disse omstændigheder kan bidrage til tolkningen af skattens betydning(er).

7.2.3.1. *Skatte deponeret centralt på boplads*

Femten skatte er tolket som deponeret centralt på boplads. På **Gyldensgård SV, Kobbegård, Pæregård og Åbo** (Katalognr:10, 13, 21 og 34) var en del af skatten bevaret *in situ*, og skattene kan med stor sandsynlighed knyttes til huse, der er tolket som beboelseshuse.

Dalegårdskatten (Katalognr:5) blev fundet sekundært deponeret i en moderne drængrøft, der var ført tæt forbi en hustomt. Skatten var formentlig oprindeligt deponeret i huset, der på grund af et meget sparsomt fundmateriale af udgraveren tolkes som en mulig staldbygning. Det sparsomme materiale kan også skyldes bevaringsholdene, idet hustomten kun viste sig i form af tre sæt tagbærende stolpehuller.

Kannikegård/Tyskegård og Rosmannegård S-skattene er også tolket som deponeret centralt på bebyggelse, men her antyder sølvets udbredelse, at deponeringen er sket uden for et hus, der i begge tilfælde er tolket som beboelseshuse. På **Kannikegård/Tyskegård** (Katalognr:12) lokaliteten er sølv spredt umiddelbart syd for et type 1 hus, hvor der i tagdrypsrenden er fundet et randskår af Menkendorf type (Naum 2008, fig. 7). Huset kan dermed sandsynligvis dateres til slutningen af 900-tallet eller første halvdel af 1000-tallet, hvilket underbygger en samtidighed med skatten, der er deponeret mellem 1014-1020. Sølvets fundspredning på **Rosmannegård S** (Katalognr:22) koncentrerede sig omkring et stenspor ca. 10 syd for nogle hustomter, hvoraf kun nedgravningerne til husenes tagbærende stolper var bevaret. Stolpehullerne fremviste et meget sparsomt materiale, og der kan ligesom på Dalegård være tale om en stald. Hverken typologi eller fund kan datere anlægget nærmere, og det er vanskeligt at godtgøre en samtidighed med skatten. Eneste fundførende anlæg på udgravningsfeltet var en lille grube, der indeholdt en tenvægt, en skiferslibesten samt keramik af både uornamenteret bopladskeramik samt keramik af østersøtype. Østersøkeramikken er ikke beskrevet nærmere i beretningen. Kombinationen mellem uornamenteret bopladskeramik og østersøkeramik antyder en datering til før 1050, og altså en mulig samtidighed med Rosmannegård S-skatten, der er deponeret mellem 1002-1020. Gruben knytter sig ikke nødvendigvis til hustomterne, og tolkningen af Rosmannegård S-skattens deponeringskontekst er usikker.

For Dammegård, Kannikegårddet, Munkerup, Rosmannegård SV, Skørrebro, Store Gadegård, omr. 3 og Store Klintegård skattene gælder det, at det er vanskeligt at afgøre, om skattene var deponeret i eller nær ved et hus. På **Dammegård** (Katalognr:5) ligger den største koncentration af sølvgenstande ved den sydlige centrale del af hus I (er type 2 hus), eller umiddelbart uden for den sydlige indgang til hus II (type 3 hus). Dammegårdskatten er formentlig deponeret mellem 990-1000/1005, og kan være samtidig med begge huse. I en grube, der er stratigrafisk ældre end hus I er der fundet et lille stykke østersøkeramik ornamenteret med en fure; det kan her ikke afgøres, om der er tale om en tidlig eller sen type. Den resterende keramik, der blandt andet er fundet i stolpehuller, består af uornamenteret bopladskeramik, hvilket bekræfter en tidlig datering af Hus I og en mulig samtidighed med skatten. Fundspredningen antyder dermed, at Dammegårdskatten er deponeret i et hus.

Sølvets fundspredning på **Kannikegårddet** (Katalog nr.11) lokaliteten var koncentreret omkring den vestlige ende af hus I og II, der kan repræsentere et type 1 og/eller et type 3 hus (afsnit 7.2.2). I tagbærende stolper til hus I er der fundet en tenvægt af klæbersten og et skår af østersøkeramik, hvor ornamentikken er

beskrevet som dobbelt indridset fure. I tagdrypsrenden er der fundet uornamenteret bopladskeramik samt et enkelt skår af østersøkeramik (ikke nærmere beskrevet). Hus I/II er yngre end hus III, der igen er yngre end kogestensgruber, hvor keramikinventaret udelukkende bestod af uornamenteret bopladskeramik. Keramikinventaret på pladsen var generelt domineret af uornamenteret bopladskeramik, med enkelte indslag af østersøkeramik knyttet til hus I og II. Det er derfor overvejende sandsynligt, at Kannikegærdets skatten, der er deponeret enten umiddelbart før eller efter år 1000, er samtidig med enten hus I eller II. Da fundspredningen findes over vestenden af disse huse, er det nærliggende at tolke skatten som deponeret i enten hus I eller II.

De udgravede stolpehuller på **Munkerup** (Katalognr:17) lokaliteten er af udgraver tolket som to staklader. En alternativ tolkning, der her anvendes, er, at sporene efter fire sæt tagbærende stolper med indtrukne gavle udgør tomten efter et beboelseshus, der i udformning og dimensioner finder sin parallel i Kobbegård huset (afsnit 7.2.2). Tolkningen understøttes af skattens enslydende dateringsrammer, idet Munkerupskatten er deponeret mellem 1046-1060, mens Kobbegårdskatten er deponeret mellem 1035-1040. Da den delvist *in situ* bevarede Kobbegård skat leverer en datering til ca. midten af 1000-tallet for huset, sandsynliggør dette en samtidighed mellem den tilsvarende hustomt og skat på Munkerup. En affaldsgrube nordvest for huset indeholdt et bredt udvalg af furedekoreret drejet østersøkeramik, med blandt andet skår af Weisdin⁴¹ lignede keramik, hvilket indikerer aktiviteter i 1000-tallet. Om skatten er deponeret uden for eller nær ved huset, kan ikke afgøres.

På **Rosmannegård SV** (Katalognr:22) ligger sølvkoncentrationen over den østlige ende af hus 4, hvor den sydlige væg er markeret med en række af stolpehuller, og der kan være tale om et type 2 hus. Fra de tagbærende stolper er der fundet keramik (der ikke er nærmere beskrevet i beretningen) og skår fra klæberstenskar, der antyder en datering til vikingetid. Skatten er deponeret på overgangen til 1000-tallet. Hustypen og klæberstensskåret sandsynliggør en samtidighed mellem skat og hus, og sølvets koncentrerede spredning over hus 4 indikerer, at skatten var deponeret i huset.

Det udgravede område på **Skovgård** (Katalognr:23) lokaliteten er karakteriseret af omfattende brand- og kulturlag og rummer ifølge udgraver mindst fem hustomter. Fundmaterialet afspejler primært aktivitet fra vikingetid i form af østersøkeramik, fragmenter af kværnsten af glimmerskifer, en slibesten af norsk skifer, et randskår af et klæberstenskar, en spillebrik af sandsten og en bjergkrystalperle. Skattens deponeringssted kunne ikke indkredses, men de intense bebyggelsesspor og fundmaterialet indikerer, at skatten er deponeret centralt på boplads i eller nær ved et hus.

Skørrebro (Katalognr:26) skattens sølv var primært spredt i et område umiddelbart uden for den nordvestlige gavl af et type 1 hus. Huset frembragte, som nævnt ovenfor, et keramikinventar udelukkende bestående af østersøkeramik, der af Naum er dateret til 1000-tallet. Der synes dermed at være et misforhold mellem den numismatiske datering af skattens deponeringshorisont til 939-990 og det keramikdaterede hus. Blandt andet det ensartede keramikinventar tyder på, at pladsen udgør en enkelt fase i en bebyggelse, og sølvets koncentrerede spredning umiddelbart uden for den nordvestlige husgavl kan med forsigtighed vurderes som indikation på, at skatten er deponeret i forbindelse med huset.

---

⁴¹ Identifikation af keramik er foretaget på baggrund af tegninger af keramikken i fundlister.

Godtages det, at skat og hus hører sammen, afspejler det et af følgende scenarier. Enten er skatten deponeret senere end den numismatiske analyse indikerer, eller også er keramikken på lokaliteten et af de tidligste eksempler på Bornholm, hvor keramik af Vipperow type optræder som den dominerende type. Skørrebroskattens kronologiske tyngdepunkt ligger før 910, og kun to mønter er præget senere omkring 930. Selv om der i afsnit 5.3. er argumenteret for at islamiske mønter kunne cirkulere længe, er det med tanke på de kronologiske overvejelser omkring skattens deponeringshorisonter i afsnit 3.3. usandsynligt, at skatten er deponeret i første halvdel af 1000-tallet. Jeg tolker derfor skatten som deponeret i forbindelse med tagdrysphuset (type 1 hus), og som indikation på et meget tidligt indslag af keramik af Vipperow type på Bornholm.

En stor mængde fund dateret fra stenalder, romersk jernalder til middelalder kan knyttes til **Store Gadegård, omr. 3** (Katalognr:31), og ved en forholdsvis omfattende udgravning, hvor 1395 m² blev fritlagt, er der registreret en stor anlægsintensitet. De arkæologiske undersøgelser er koncentreret omkring et type 3 hus, der blev fuldstændig fritlagt og undersøgt. I den sydøstlige del af husets tagdrysrende fremkom et stort keramik materiale bestående primært af drejet fureornamenteret østersøkeramik og enkelte skår af uornamenteret bopladskeramik (Naum 2008, 115). Dette bekræfter de hustypologiske overvejelser, der placerer type 3 huse i 1000-tallet, sandsynligvis i første halvdel. Der kan dermed etableres en sandsynlig samtidighed mellem type 3 huset og skatten, der er deponeret mellem 1010-1020. Skatten er primært spredt i områder uden for huset, og det vurderes derfor, at skatten formentlig er deponeret nær ved type 3 huset. Desværre er ingen af de øvrige stolpehuller på bopladsen undersøgt nærmere, og det har ikke været muligt at udskille yderligere huskonstruktioner. Det kan derfor hverken afvises eller godtgøres, om deponeringen skal knyttes til andre strukturer. Med afsæt i den sandsynlige samtidighed med type 3 huset tolkes skatten som deponeret nær ved et beboelseshus.

Store Klintegård (Katalognr:32) skatten lå primært spredt i et område syd for vestgavlen af et type 1 hus. Den sydlige tagdrysrende indeholdt et stort keramikmateriale, der består af en blanding af uornamenteret bopladskeramik og østersøkeramik ornamenteret med bølger og vandrette furer. Keramikinventaret antyder dermed en datering til slutningen af 900-tallet og første halvdel af 1000-tallet, hvilket taler for en samtidighed med skatten, der er deponeret mellem 1023-1040. Sølvets spredning afspejler formentlig en deponering umiddelbart uden for huset.

På **Slamrebjerg** (Katalognr:27) er sølvets fundspredning koncentreret i og umiddelbart uden for den sydøstlige del af et treskibet hus. Vægforløb er ikke bevaret men derimod indgår en tagbærende endestolpe, hvilket er et træk, der kan genfindes i Store Klintegård huset (afsnit 7.2.2). Der er både fundet enkelte skår af uornamenteret bopladskeramik og af drejet østersøkeramik ornamenteret med bølger og vandrette furer. En mulig samtidighed mellem skat og hus kan dermed etableres, men det er vanskeligt at afgøre, om skatten er deponeret i eller uden for huset.

7.2.3.2. Skatte deponeret i udkanten af boplads

Ni skatte er tolket som deponeret i udkanten af bopladsområder. Døvregård, Smedegård NØ og Smørbygård er delvist *in situ* bevarede i områder tolket som udkanten af boplads.

En del af **Døvregård** (Katalognr:6) skatten lå ved fundtidspunktet forsat i et lerkar, der var nedsat i en lille nedgravning på omtrent samme størrelse som karret. Umiddelbart vest for skatten fritlagdes 3-4 sæt

tagbærende stolper til et lille nord-syd orienteret hus, der kan udgøre en form for udhus/økonomibygning. Der er ikke gjort daterende fund i stolpehullerne, der ej heller på baggrund af typologiske træk kan dateres nærmere. En samtidighed mellem skat og bygning kan dermed hverken be- eller afkræftes. I området omkring skatten fandtes endvidere en større grube og en kogestengrube, der heller ikke kan dateres nærmere. 100-200 m syd for deponeringen er der fundet koncentrationer af lerklining, keramik og enkelte bronzer. Døvregårdskatten tolkes derfor som deponeret i udkanten af et bopladsområde, men tolkningen er usikker, og der kan ligeledes være tale om en skat deponeret uden for boplads.

De *in situ* bevarede mønter i **Smørbygård** (Katalognr:29) skatten lå i en lille grube med 40 cm i diameter og en dybde på bare 4 cm. Nord for skatten afdækkedes resterne efter to små bygninger/staklader i form af 2 x 2 sæt tagbærende stolper. I et af stolpehullerne fandtes en skiferhvæssesten, og i en andet fandtes skår af østersøkeramik dekoreret med bølge. I området omkring deponeringen fandtes flere gruber, hvor keramikinventaret udelukkende bestod af østersøkeramik. Aktiviteterne i området kan dateres til 1000-tallet og en samtidighed med Smørbygårdskatten, der er deponeret mellem 1042-60 er sandsynlig. Da anlæggene består af økonomibygninger/staklader og gruber vurderes skatten at være deponeret i udkanten af et bopladsområde.

Smedegård NØ (Katalognr:28) lokaliteten udmærker sig ved at være den eneste lokalitet, hvor der er foretaget udvidede udgravninger med henblik på at klarlægge bebyggelsens samlede struktur og skattens placering i forhold til denne. Smedegårds NØ skattens deponeringer lå 5-6 m fra et brandlag med store mængder forkullet korn, der dækkede over mindst to stolpehuller og en grube, der kan tolkes som en lille bygning/staklade. Korn fra brandlaget er C-14 dateret til 1045-1280, med 82,6 % sandsynlighed for en datering mellem 1147-1280. Dette etablerer en sandsynlig samtidighed med skatten. 75 m nordvest for skatten fritlagdes et lille øst-vest orienteret hus. Huset opviste en uregelmæssig indre stolpesætning, hvilket kan skyldes at en del af stolperne har stået på sten. Der var spor efter det vestligste og det østligste sæt tagbærende stolper. Længde mellem disse var 12,5 m. I det østligste sæt tagbærende stolpehuler fandtes østersøkeramik, hvoraf det ene skår var ornamenteret med tre parallelle vandrette furer, endvidere fremkom en jernkniv og et fragment af en drejekværn i glimmerskifer i henholdsvis det nordlige og sydlige stolpehul. Korn fra et forkullet stolpespor i et af husets tagbærende stolper angiver en C-14 datering fra 1217-1387. Det er sandsynligt, at det forkullede materiale er fra husets slutfase, og der er dermed mulighed for et overlap mellem hus og skat (tpq 1152), alt efter hvor længe huset har stået. C-14 dateringen bekræfter ikke umiddelbart samtidighed mellem hus og skat. Makrofossilanalyser af prøver fra husets stolpehuller og brandlaget viser stor ensartethed i sammensætningen i arter, hvilket taler for, at der er en sammenhæng mellem huset og brandlaget. Smedegård NØ-skatten tolkes som deponeret i udkanten af et bopladsområde på grund af den sandsynlige samtidighed med stakladen med brandlag. Da koblingen mellem hus og staklade er sandsynliggjort på baggrund af makrofossilanalyser, vurderes det, at det treskibede hus regnes som en del af samme bebyggelse.

Egenvang (Katalognr:7) skatten kan også være deponeret i nærheden af en økonomibygning/staklade. Skatten lå spredt i et område med gruber, og lige nord for sølvets hovedkoncentration udgravedes en lille bygning med to sæt tagbærende stolper. Der blev gjort fund af østersøkeramik i det ene stolpehul (Laursen 2016, 5). Keramikken er af den tidlige kamstregsornamenterede type, hvilket sandsynliggør, at bygningen

er samtidig med skatten, der er deponeret mellem 1002-1020. Skatten tolkes som deponeret i udkanten af et bopladsområde i nærheden af en økonomibygning.

Frostegård (Katalognr:9) skatten lå spredt i et område med gruber og stolpehuller, men ingen af stolpehullerne kunne knyttes til huskonstruktioner. Området tolkes derfor som udkanten af et bopladsområde. Keramikinventaret på lokaliteten består af drejet fureornamenteret østersøkeramik, hvilket indikerer en samtidighed med skatten, der er deponeret mellem 1042-1060.

Området omkring **Munkegård** (Katalognr:16) er undersøgt af flere omgange, hvilket giver et forholdsvis godt overblik over lokalitetens struktur. Sydligst i de undersøgte områder er der fundet spor efter den centrale del af bebyggelsen med beboelseshuse, mens der i området nord herfor er der gjort fund, der indikerer en form for værkstedsområde. Området aftager i aktivitetsniveau mod øst, hvor Munkegård I skatten er deponeret. Skatten er således deponeret i udkanten af værkstedsområdet. Lokaliteten rummer uden tvivl flere aktivitetshorisonter, men på baggrund af de nuværende undersøgelser er det ikke muligt at foretage en faseinddeling af pladsen. Et righoldigt materiale bestående af østersøkeramik, kværnsten af glimmerskifer, skiferhvæssesten, bronzer, fragmenter af balancevægte, et vægtlod og mønter daterer pladsen til 1000-tallet, og en samtidighed mellem skat og bebyggelse er sandsynlig.

Englyst (Katalognr:8) skatten lå spredt i et område, hvor eneste anlægsspor formentlig er en skelgrøft fra historisk tid. Ifølge Englystskattens finder, Jack Simonsen, er der ca. 50-75 m vest for skattens deponeringsområde fundet store koncentrationer af brændt lerklining. Dette antyder, at der her ligger en brandtomt (Katalognr:8). Området er ligeledes markeret af koncentrationer af bronzer (App.1.1:Kort 7). Fund af både uornamenteret bopladskeramik og fureornamenteret østersøkeramik indikerer, at bopladsaktiviteterne dateres fra sent i 900-tallet – midten af 1000-tallet. Aktiviteterne kan således være samtidige med Englystskatten, der er deponeret omkring år 1000 eller alternativt efter 1065 (App.3). Skatten tolkes derfor som deponeret i udkanten af et bopladsområde.

Resultaterne af **Skovvang** (Katalognr:25) udgravningen var sparsomme. Eneste registrerede anlæg var en kogestensgrube. Dette kan muligvis tilskrives dårlige iagttagelsesforhold på grund af en meget stenet undergrund. Af samme årsag blev kun et lille område fritlagt. Den i afhandlingen kortlagte fundspredning viser en mindre koncentration af mønter, bronzer og vægtlodder ca. 70 m nordøst for skatten. Dette antyder, at der her findes bebyggelsesspor. Skatten tolkes derfor med forsigtighed som deponeret i udkanten af bopladsområde.

Nordre Stensebygård (Katalognr:18) skatten deponeret 1047-60 var spredt i et område med tydelige spor efter sølvsmedning. Omkring fundkoncentrationen fandtes en grube med sølvsmedeaffald bestående af blandt andet en smeltedigel med en delvist smeltet mønt, et fragment af en vikingetids sølvarmring, sølvdråber og -smedeskel. I toppen af gruben fandtes de nederste dele af to drejede kar af østersøtype, der af udgraveren er tolket som det mulige oprindelige deponeringssted for skatten. Med tanke på sølvets udbredelse og grubens indhold er dette en plausibel tolkning. Ved siden af gruben fandtes en trekantet stensamling, der kan have udgjort bunden af en esse, og øst herfor afdækkedes kanten af en stenlægning, der kan repræsentere et stenlagt gulv. Armringen, østersøkarrene og den delvist smeltede vikingetidsmønt

sandsynliggør samtidighed mellem skat og grube, og skatten tolkes som deponeret i udkanten af en boplads tæt ved en smedje.

7.2.3.3. *Skatte deponeret ved bebyggelse*

For fire skattes vedkommende kan det på nuværende tidspunkt ikke afgøres, om skattene er deponeret centralt på boplads eller i udkanten af boplads. Udgravningsberetningerne for **Ahlesminde** og **Blykobbegård** (Katalognr:1 og 2) skattene var ikke tilgængelige ved udfærdigelsen af afhandlingen, og det kan derfor her blot konstateres, at skattene er fundet i områder med bebyggelsesspor. For **Lillegærde** (Katalognr:15) skatten gælder det, at området ikke er arkæologisk undersøgt, med undtagelse af 10 m², der blev fritlagt omkring skatten, da den blev optaget. Overfladefundene i området angiver, at der ligger en vikingetidsbebyggelse, og iagttagelser ved optagning af skatten tyder på, at den var nedsat i et lergulv. Men karakteren af bebyggelsen kan ikke afklares.

Endelig var udgravningsfeltets størrelse på **Nørremølle** (Katalognr:19) lokaliteten ikke tilstrækkeligt til at bedømme de afdækkede huses karakter. Den delvist *in situ* bevarede Nørremølle skat var deponeret ved en stor sten (angivet af stenspor). Foruden enkelte gruber, små grøfter og enkelte stolpehuller afdækkedes gavlenderne af to huse. Syd for skatten gav et hus sig til kende ved tre tagbærende stolper og muligvis en tagdrypsrende, hvilket indikerer, at der er tale om et type 1 hus. Fund af uornamenteret bopladskeramik i den ene tagbærende stolpe bekræfter en tidlig datering af huset. Vest for deponeringen angav et sæt tagbærende stolpehuller endnu en hustomt. Stolpehullerne indeholdt en stor mængde fund heriblandt østersøkeramik, skår af klæberstenskar og et lille uornamenteret miniature kar. Fundene sandsynliggør en datering til 1000-tallet, og huset kan være samtidigt med skatten. Husets karakter kan ikke bestemmes, og det kan derfor blot konstateres, at Nørremølleskatten er deponeret i tilknytning til bebyggelse.

7.2.3.4. *Skatte deponeret uden for boplads*

Fire skatte er deponeret uden for bopladskontekst. Selv om **Rabækkegård** skatten ikke er blandt de udgravede lokaliteter, har jeg undtagelsesvis valgt at inddrage skatten i analysen. Fundbeskrivelsen angiver klart, at skatten var deponeret i en grav, omsluttet af fire sten, der dannede en kiste i en høj (Galster 1980, 30).

Buddegård (Katalognr:3) skatten lå på en skråning ned mod en lavning med et tidligere åløb. Eneste fund i området var skattens sølvgenstande, og et sfærisk bronzevægtlod med flade poler og jernkerne.

Vægtloddet lå et stykke fra sølvkoncentrationen, men har muligvis oprindeligt været deponeret sammen med sølvet (afsnit 3.1.1 og App.1.1:Kort 3). Omkring sølvkoncentrationen åbnedes et felt, og søgegrøfter blev trukket i området, hvor vægtloddet blev lokaliseret, men ingen anlæg blev erkendt i området.

Ved udgravning af området omkring **Tyskegård** (Katalognr:33) skattens udbredelse blev der ikke fundet anlægsspor, men det blev godtgjort, at skatten formentlig var deponeret ved en klippe.

Mønter fra **Krusegård** (Katalognr:14) skatten blev fundet i 1941. Det beskrives, at mønter lå i en lavning, der holdt vand næsten hele sommeren. Det blev ligeledes bemærket, at der i området ikke fandtes keramik, trækul eller andre kasserede brugsgenstande. Deponeringsområdet blev re-lokaliseret med detektor og efterfølgende udgravet i 1993-1994. De mønter, der blev fundet under udgravning, lå øverst i pløjelaget, og skatten blev tolket som en flyttet skat. Ved indleveringen i 1941 blev det oplyst, at området ville blive fyldt med sten og dækket med jord (Galster 1980, 126). Det er formentlig i forbindelse med dette

arbejde, at pløjejorden er blevet omrodet. Dette ændrer ikke ved den oprindelige fundbeskrivelse, der tydeligt angiver, at skatten var deponeret i et vådområde uden spor efter bebyggelse.

De her fremlagte tolkninger af skattens anlægskontekst og tilknytning til boplads er anskueliggjort i tabel 17.

Lokalitet	Datering	Kontekst	Tolkning
Skørrebro	939-990	(i eller)nær ved beboelseshus	centralt på boplads
Dammegård	990-1000/1005	i (eller nær ved) beboelseshus	centralt på boplads
Kannikegærdet	996-1000/1005	i (eller nær ved) beboelseshus	centralt på boplads
Rosmannegård SV	997-1000/1005	i (eller nær ved) beboelseshus	centralt på boplads
Rosmannegård S	1002-1020	nær ved stald, ved stor sten	centralt på boplads
Dalegård	1009-1020	i stald	centralt på boplads
Kannikegård/Tyskegård	1014-1020	nær ved beboelseshus	centralt på boplads
Store Klintegård	1023-1040	(i eller)nær ved beboelseshus	centralt på boplads
Skovgård	1029-1040	i eller nær ved hus	centralt på boplads
Slamrebjerg	1035-1040	i eller nær ved beboelseshus	centralt på boplads
Åbo	1029-1040	i beboelseshus	centralt på boplads
Gyldensgård SV	1035-1040	i beboelseshus	centralt på boplads
Kobbegård	1035-1040	i beboelseshus	centralt på boplads
Store Gadegård, omr. 3	1037-1040	nær ved beboelseshus	centralt på boplads
Munkerup	1046-1060	i eller nær ved beboelseshus	centralt på boplads
Pæregård	1047-1060	i beboelseshus	centralt på boplads
Buddegård	947-990	på skråning ned mod bæk	uden for boplads
Rabækkegård	913-990	i grav	uden for boplads
Tyskegård	997-1000/1005	ved klippe	uden for boplads
Krusegård	1056-1060	ved vådområde	uden for boplads
Englyst	997-1000/1005	50-75 øst for brandtomt	udkanten af boplads
Egenvang	1002-1020	nær økonomibygning/staklade	udkanten af boplads
Munkegård I	1002-1020	udkanten af værkstedsområde	udkanten af boplads
Døvregård	1028-1040	nær økonomibygning	udkanten af boplads
Skovvang	1030-1040	ved kogestensgrube	udkanten af boplads
Frostegård	1042-1060	ved "løse stolpehuller" og gruber	udkanten af boplads
Smørbygård	1042-1060	i grubeområde, syd for økonomibygninger/staklade	udkanten af boplads
Nordre Stensebygård	1047-1060	i sølvsmedjegrube	udkanten af boplads
Smedegård NØ	efter 1152	nær økonomibygning/staklade	udkanten af boplads
Blykobbegård	1018-1020	i eller nær ved hus	ved bebyggelse
Nørremølle	1035-1040	uden for hus, ved stor sten	ved bebyggelse
Lillegærde	1048-1060	i eller nær ved hus	ved bebyggelse
Ahlesminde	efter 1070	i eller nær ved hus	ved bebyggelse

Tabel 17. Tabellen angiver tolkningen af skattens anlægskontekst og om skattene er deponeret centralt på boplads, i udkanten af boplads eller uden tilknytning til boplads. Grå tekst angiver, den efter min vurdering mindst sandsynlige tolkning. Grå baggrund angiver, den efter min vurdering mindst sandsynlige tolkning. Grå baggrund angiver, at det ikke har været muligt at etablere (eller afvise) en sandsynlig samtidighed mellem anlæg og skat.

7.2.4. Skattenes tilknytning til bopladser

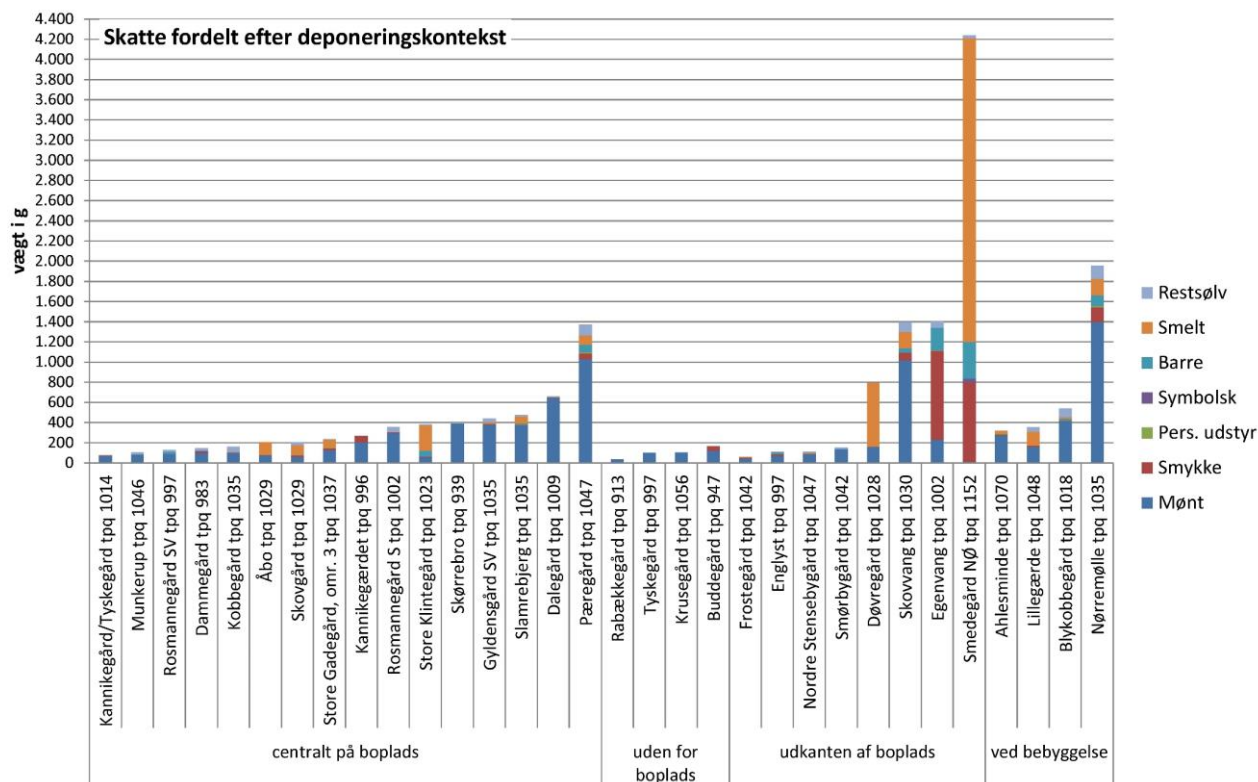
Ved hjælp af den detaljerede analyse af de forholdsvis velundersøgte bornholmske skattefundspladser er det muligt at nuancere den diskussion om skattenes tilknytninger til bopladser, som Östergren i 1980-erne startede med afsæt i det Gotlandske materiale (afsnit 2.1).

Langt de fleste skatte kan knyttes til bebyggelse. Ud af de 33 skatte, hvor det har været muligt at estimere deponeringsområdet, er 29 skatte deponeret enten centralt på boplads eller i udkanten af boplads, tabel 17. Analysen slår fast, at mange - men langt fra alle skatte - blev deponeret centralt på bebyggelser. Det kan med stor sandsynlighed fastlægges, at 15 skatte, dvs. knap halvdelen af de analyserede skatte, er nedlagt i eller umiddelbart uden for et beboelseshus, eller måske i enkelte tilfælde en stald. Deponeringsskikken er ikke kronologisk bundet til en bestemt fase, og der findes eksempler på skatte deponeret i eller nær ved et hus inden for fase 2 til 6, der dækker fra 900-1060, tabel 9. Deponeringsskikken er ikke repræsenteret blandt fundene i den ældste fase 1 (850-900) og den yngste fase 7 (efter 1060), dette kan dog skyldes et sparsomt materiale, idet kun en skat tilskrives fase 1 og fire skatte tilskrives fase 7 (Katalog:Lokalitetsoversigt). Det er muligt, at Ahlesmindeskatten med tpq 1070, er fundet i et hus, men dette kan først afgøres, når udgravningsberetningen foreligger. Overvægten af skatte, der er deponeret centralt på bopladser, kan til dels skyldes metodiske forhold, idet områder med bopladsspor oftere er mål for detektorafsøgninger end områder uden bopladsspor (afsnit 3). Der er stor sandsynlighed for, at skatte deponeret i områder uden bopladsspor er underrepræsenterede i materialet.

Et forholdsvist stort antal skatte er ligeledes deponeret i udkanten af bopladser. Seks skatte skal med stor sikkerhed og tre skatte skal muligvis tilskrives denne kategori. Der ses heller ikke her nogen klar kronologisk sammenhæng i deponeringsskikken; dog er ingen skatte fra 900-tallet tolket som deponeret i udkanten af bopladsområde. Gruppen af skatte deponeret i udkanten af boplads rummer skatte dateret omkring år 1000 og frem til efter 1150, tabel 17.

Kun fire skatte er tolket som deponeret uden tilknytning til bebyggelse. Rabækkegårdskatten er nedlagt i en grav, Buddegårdskatten er deponeret i et område uden anlægsspor, og det samme gør sig gældende for Tyskegårdskatten og Krusegårdskatten, der er deponeret henholdsvis ved en klippe og ved et vådområde. Tre af skattene dateres til 900-tallet, mens den sidste, Krusegård dateres til omkring midten af 1000-tallet. Der ses en svag tendens til, at skatte deponeret i områder uden bopladsspor er tidlige. Skatte uden tilknytning til bebyggelse er muligvis underrepræsenterede i materialet, da områder uden andre bopladsindikerende spor sjældent udvælges til detektorafsøgninger (afsnit 3).

Både små og store skatte er deponeret centralt på boplads og i udkanten af boplads, mens de fire skatte uden tilknytning til boplads alle er små skatte med en samlet vægt på under 200 g, figur 104. Der ses en tendens til, at skatte deponeret centralt på bopladser er domineret af mønter. En undtagelse er Skovgård, Store Klintegård og Åbo, der alle dateres til 1023-1040. Den største genstandsgruppe i disse tre skatte er smelt. Dette er et periode betegnende element for skatte med tpq i 1020-erne, og også Døvregårdskatten med tpq 1028 er domineret af smelt, figur 18. Døvregård er i modsætning til de tre øvrige smelt dominerede skatte deponeret i udkanten af boplads. Døvregård er væsentlig større end de tre øvrige skatte. Sammen med Egenvang og Smedegård NØ-skattene indgår Døvregård i en lille gruppe af meget store skatte domineret af andre fundgrupper end mønter, der alle er deponeret i udkanten af bopladser, figur 104.

Figur 104. Skattenes tilknytning til bopladsområder.

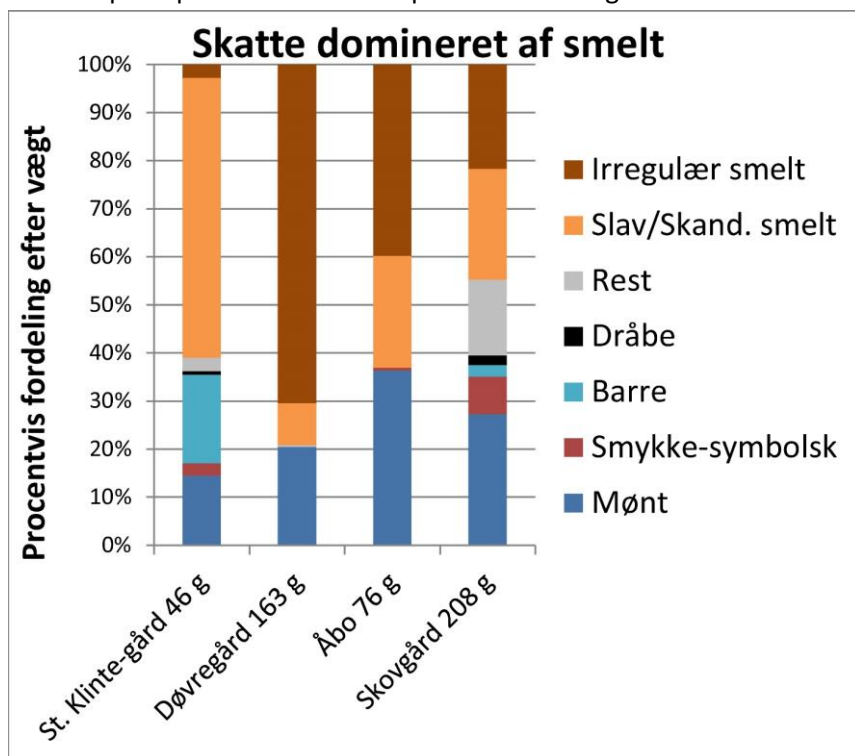
Mens der ses en forholdsvis jævn fordeling af små, mellemstore og store skatte deponeret centralt på boplads, ses der blandt skatte deponeret i udkanten af boplads to grupperinger. Den ene gruppe består af små skatte på under 200 g, der primært består af mønter. Den anden gruppe består af store skatte på 800 g eller derover; blandt disse er de førnævnte skatte, Døvregård, Egenvang og Smedegård NØ, med en høj andel af ikke møntet sølv. De tre skatte er alle fundet nær ved små økonomibygninger/staklader. Der er et stort spænd i tid mellem de tre skatte, der er dateres til henholdsvis 1028-1040, 1000/1005-1020 og efter 1152, tabel 9. Den fjerde af de store skatte deponeret i udkanten af bopladsområde er Skovvang skatten, der i sammensætning minder meget om Pæregårdskatten, der er deponeret centralt på boplads.

Det kan konkluderes, at skatte er deponeret centralt på boplads (både i og umiddelbart uden for huse) igennem hele perioden, og at der er en svag tendens til, at der i 900-tallet sideløbende er deponeret skatte uden tilknytning til boplads, mens der i 1000-tallet sideløbende hermed er deponeret skatte i udkanten af boplads. Den svage kronologiske tendens kan også skyldes et forholdsvis lille materiale. Både små, mellemstore og store skatte er deponeret centralt på boplads, og mønter er typisk den dominerende genstandsgruppe i skattene. Eneste undtagelse herfra er skatte med tpq i 1020-erne, hvor smelt udgør et dominerende periodebetegnende element. Skatte deponeret i udkanten af boplads grupperer sig i to grupper. En gruppe består af små skatte under 200 g og er domineret af mønter. Den anden gruppe består af fire store skatte, hvoraf tre er domineret af smykker og/eller smelt. Skatte deponeret uden for boplads er ligeledes domineret af mønter og vejer under 200 g.

7.2.5. Afspejles skattenes betydninger i anlægskonteksten?

Der synes ikke at være nogen entydig og klar forskel på sammensætningen i skatte deponeret henholdsvis centralt på bopladser og i udkanten af bopladser. Der er kun ved Nordre Stensebygårdskatten, at anlægskonteksten umiddelbart bidrager med vidnesbyrd om skattens betydning. Skatten kan med stor sandsynlighed knyttes til en grube med et genstandsmateriale, der kan relateres til sølvsmedning. Anlægskonteksten indikerer, at skatten kan tolkes som sølvsmedens råmateriale.

Som skitseret er det muligt at spore visse tendenser. Blandt skatte deponeret centralt på boplads dominerer møntmaterialet. Mønter udgjorde små enheder, der var lette at transportere. Mønter kunne endvidere anvendes både i områder med vægt- og møntøkonomi. Mønter var ideelle enheder, hvis en del af skatten skulle reaktiveres ved f.eks. en handelsrejse. Dominansen af mønter blandt skatte deponeret centralt på bopladser falder dermed i tråd med Östergrens tolkning af aktive skatte deponeret i huse (Östergren 1989, 248). Von Heijne argumenterer for, at skattene blev nedlagt på bopladser, men ikke i huse (von Heijne 2004, 58-59) (afsnit 2.1). Analysen af de bornholmske skatte viser, at skatte fremkommet centralt på bopladser både var deponeret i huse og umiddelbart uden for huse. Der synes ikke at være

Figur 105. De fire skatte Store Klintegård, Døvregård, Åbo og Skovgård med tøj i 1020-erne er domineret af smelt. Der er imidlertid forskel på smelt typen i skattene. Især Store Klintegård men også Åbo og Skovgård har markante indslag af slavisk/skandinavisk smelt, mens Døvregård skatten er domineret af irregulære smelt.

centralt på boplads. En stor del af de smelt, der findes i skattene, er af typen slavisk/skandinavisk smelt, figur 105. Disse smelts karakteristiske udseende er formentlig resultatet af en cupellationsproces (afsnit 4.1). De repræsenterer en genstandsgruppe, hvor man i vikingetiden har bearbejdet sølv med henblik på at forbedre og ensarte kvaliteten. Utallige mejselspor, hvoraf nogle er tilført de slavisk/skandinaviske smelt i tilblivelsesprocessen, mens sølvet forsat var blødt, tyder på en præparering af genstandsgruppen med henblik på en senere deling f.eks. i forbindelse med transaktioner (afsnit 6.3), figur 21. Slavisk/skandinavisk

nogen forskel på sammensætningen i skatte deponeret henholdsvis i eller uden for huse. I analysen af skattenes nære kontekst kunne det i Pæregård og Gyldensgård SV-skattene observeres, at en del af skattene formentlig var samlet i en pose/pung. Dette synes at bekræfte, at skatte deponeret centralt på bopladser var aktive skatte, hvor akkumuleringen betragtes som en dynamisk proces, hvor genstande blev tilført og fjernet også efter, skatten var placeret på dens deponeringssted.

Tre skatte, Skovgård, Store Klintegård og Åbo, er ikke domineret af mønter men af smelt og adskiller sig dermed fra de øvrige skatte deponeret

smelt findes i skattefund på Bornholm, det østlige Sverige og det vestslaviske område. Genstandsgruppen bliver et dominerende indslag i skatte med top i 1020-erne, figur 18. Som påvist af Hårdh kulminerer fragmenteringen af sølvgenstande i skatte omkring 1000 og falder igen efter 1020 netop i Skåne, Blekinge, Bornholm og det slaviske område, hvor slavisk/skandinavisk smelt er udbredt (afsnit 4.1). Slavisk/skandinavisk smelt kan være introduceret med henblik på at få en mere håndterbar enhed end det stærkt fragmenterede sølvmateriale (Hårdh 2013, 530). Slavisk/skandinavisk smelt er som følge af cupellationsprocessen af god kvalitet sølv. Sammenholdt med deres standardiserede udformning og spor efter præparering til deling, er det sandsynligt at disse smelt fungerede som en valuta, som man havde tillid til i Østersøregionen. Jeg vil her argumentere for, at slavisk/skandinavisk smelt besad samme egenskaber som mønter. I Skovgård, Store Klintegård og Åbo udgør slavisk/skandinavisk smelt et markant element (figur 105), og en tolkning tilsvarende de møntdominerede skatte deponeret centralt på bopladser er sandsynlig. Den samtidige Døvregård skat, der er deponeret i udkanten af boplads, er derimod domineret af irregulære smelt, hvilket antyder en anden betydning end de tre øvrige smelt dominerede skatte, der er deponeret centralt på boplads. Muligvis skal Døvregårdskatten, ligesom Nordre Stensebygårdskatten, der også er deponeret i udkanten af bopladsområde, tolkes i tilknytning til håndværksaktiviteter.

De tre skatte Buddegård, Tyskegård og Krusegård, der er deponeret uden for boplads kontekst, viser en markant anderledes sammensætning end de øvrige samtidige skatte, figur 17. Buddegård kan som nævnt tolkes som et midtspænde depot, bestående af et trefliget spænde, der formentlig har været udsat for bevidst destruktion ved deponering, et armbånd og en stor andel af hele islamiske mønter omdannet til møntsmykker (afsnit 6.1.1, 6.2 og 6.4). Skattefundstypens tilknytning til kvindegrave og den bevidste destruktion af det trefligede spænde antyder, at skatten havde en symbolsk betydning. Tyskegårdskatten har en unik sammensætning, idet den udelukkende består af én mønttype, og mønterne har meget få cirkulationsspor (afsnit 6.1.2 og 6.2). Dette tyder på en bevidst udvælgelse af genstande inden deponering, og antyder, at skatten ligesom Buddegårdskatten kan tolkes som en skat med symbolsk betydning. Krusegårdskatten adskiller sig fra samtlige andre bornholmske 1000-tals skatte ved udelukkende at bestå af mønter. Dette tyder på en særlig udvælgelse af de deponerede genstande. Skatten var deponeret i eller ved et vådområde. Skattens sammensætning og anlægskontekst antyder, at den havde en symbolsk betydning. Der er dermed stærke indicier for, at skatte deponeret uden for boplads var knyttet til det symbolske felt.

Buddegårdskatten er deponeret mellem 947-990 bare 2,5 km fra Kannikegærdet lokaliteten, hvor Kannikegærdets skatten dateres til 990-1000/1005. De to lokaliteter er knyttet sammen i kraft af det særegne trefligede spænde, og en meget høj andel af mønter med ophæng (afsnit 5.5 og 6.4).

Tyskegårdskatten, der dateres til 997-1000/1005 er nedlagt bare 200 m fra Kannikegård/Tyskegård lokaliteten, hvor skatten er dateret til 1014-1020. Jeg vil her gerne foreslå, at henholdsvis Buddegård og Kannikegærdets skatte samt Tyskegård og Kannikegård/Tyskegårdskattene var knyttet til den samme personkreds, men at skattene udgjorde forskellige typer af kapital, hvilket er afspejlet i deres sammensætning og deponeringskontekst.

Tyskegård og Buddegårdskattene viser i kraft af et særligt udvalg af genstande og en deponering uden for boplads kontekst tilknytning til det symbolske felt. Kannikegærdet og Kannikegård/Tyskegårdskattene er derimod deponeret centralt på bopladser, og som det vil blive demonstreret i afsnit 7.3, kan skatte deponeret centralt på bopladser formentlig overvejende knyttes til det økonomiske og sociale felt, som værdier akkumuleret via handel og netværkskontakter.

Buddegård og Tyskegårdskattene kan tolkes som ejerskabsmarkører for beboerne på Kannikegærden og Kannikegård/Tyskegård lokaliteterne. Buddegård og Tyskegård kan således være deponeret som symbolsk kapital i forbindelse med at personerne på Kannikegærden og Kannikegård/Tyskegård etablerede sig i området. Mens Kannikegærden og Kannikegård/Tyskegårdskattene repræsenterede de samme personers økonomiske og sociale kapital.

Den fjerde skat deponeret uden for boplads kontekst, er samande skatten deponeret i Rabækkegård graven. Skattens betydning som gravgave viser også en tilknytning til det symbolske felt. I Svanbergs analyser af døderitualer i Sydkandinavien inkluderes Rabækkegård graven i gruppen af aristokratiske begravelser, der kendetegnes ved a) at fremvise væsentligt økonomisk overskud, b) at afspejle aristokratisk livsstil, c) at indeholde adskillige genstande, der viser, at gravlagte har deltaget i intra-regionale netværk med udveksling af luksusgenstande og alliancer samt d) at adskille sig fra den generelle begravelsestradition i området (Svanberg 2003, 130-134). Samande skatten har som gravgave i en aristokratisk begravelse ligeledes en betydning som social markør. I analysen af islamiske mønters import og deponering på Bornholm (afsnit 5.3) argumenteres der for, at den gravlagte eller personer i den gravlagtes nærhed var direkte involveret i den tidlige import af samande dirhems. Skattens anlægskontekst afspejler, at den tidlige dirhem import var knyttet til samfundets elite.

Bornholmske skatte deponeret i udkanten af bopladsområder grupperer sig som nævnt i to grupper, hvoraf den ene består af små møntdominerede skatte på under 200 g, figur 104. Nordre Stensebygårdskatten er som nævnt her tolket som råmaterialedepot for en sølvmed. De tre øvrige skatte i gruppen er Frostegård, Englyst og Smørbygård. Sidstnævnte er en af de få skatte, der i anlægsanalysen tolkes som deponeret uden beholder, mens spørgsmålet om beholder eller ej ikke kan afgøres for de totalt udpløjede Frostegård og Englyst skatte (afsnit 7.1). Skattene opfylder dermed potentielt Gruszczynskis kriterier for skatte tolket som deponeret med henblik på at markere ejerskab af/offer til nyopdyrkede marker (Gruszczynski 2019, 253-57). Skattene kan, ligesom Tyskegård og Buddegårdskattene, opfattes som agenter i det symbolske felt. Frostegårds særlige betydning kan underbygges af, at det er en af meget få skandinaviske vikingetidsskatte, der ikke indeholder mønter med ophæng (afsnit 6.4). Selv om det bornholmske materiale ikke underbygger Gruszczynskis iagttagelser om, at små skatte generelt er deponeret uden beholdere, understøtter anlægsanalysen at nogle små skatte var deponeret med henblik på at markere ejerskab af/offer til nyopdyrkede marker.

Pæregård og Skovvang skattene må fremhæves som eksempler på den anvendte metodes begrænsninger. Skattene har en nærmest identisk struktur, men er deponeret henholdsvis centralt på boplads og i udkanten af boplads.

Det kan opsummeres, at skattenes struktur i samspil med anlægskonteksten i visse tilfælde kan afspejle skattenes betydninger. Skatte domineret af mønter eller slavisk/skandinavisk smelt deponeret centralt på boplads er tolket som aktive skatte med en dynamisk akkumuleringshorisont. I disse skatte kan genstande være blevet tilført og udtaget i forbindelse med forskellige aktiviteter, som f.eks. handelstransaktioner, alliancegaver og/eller omsmelting. Skatte deponeret i udkanten af boplads har en mere heterogen karakter. Her findes små møntdominerede skatte, der muligvis skal tolkes som ejerskabsmarkeringer, og skatte der kan knyttes til varme hårdværk. Endelig er det sandsynliggjort, at skatte deponeret uden for boplads kontekst knyttes til det symbolske felt.

7.3. Pladskontekst

Formålet med afsnittet er at beskrive skattefundslokaliteterne med henblik på at give en karakteristik af de aktører og begivenheder, der har formet skattene. Analysen rummer dels en diskussion af spørgsmål, der relaterer sig til skattenes akkumulering; hvorfor og hvordan har skattenes ejere akkumuleret sølv? I denne del af analysen skal følgende spørgsmål diskuteres: På hvilket niveau i det sociale hierarki ligger lokaliteten? Er det muligt gennem en analyse af anlæg og genstande at belyse hvilke aktiviteter, der kan knyttes til lokaliteten? Er der f.eks. spor efter håndværk, handel, fiskeri, agrare aktiviteter eller symbolske handlinger? Desuden rummer analysen en diskussion af skattenes deponeringsbegivenhed. I analysen af skattenes anlægskontekst er det sandsynliggjort, at skatte deponeret i områder uden spor af andre arkæologiske levn, samt en del af skattene deponeret i udkanten af bopladsområder kan knyttes til det symbolske felt. Det er derfor muligt at de er deponeret uden generhvervelse for øje. Hovedparten af de bornholmske skatte er deponeret centralt på bopladser, og det er i anlægsanalysen foreslået, at disse skatte tolkes som aktive skatte med en dynamisk akkumuleringshorisont. Årsagen til at disse skatte ikke er generhvervet vil blive diskuteret i det følgende.

På trods af forskelle i udgravningsomfang og registreringsmetode udgør hovedparten af de bornholmske skattefundslokaliteter en forholdsvis ensartet undersøgt gruppe af lokaliteter. Det betyder, at en sammenligning af lokaliteternes status og karakter i vidt omfang er mulig. De udgravede områder er dikteret af sølvgenstandenes udbredelse i pløjelaget, og de giver dermed et fragmentarisk indblik i lokaliteternes anlæg (Katalog). Et vigtigt analytisk element er derfor pløjelagsfundene, hvor metaldetektormaterialet dominerer. En inddragelse af disse løsfundne genstande fra pløjelaget er ikke uproblematisk, dels fordi detektorbrugerne primært opsamler metaller, dels fordi en del genstandstyper bevares og erkendes dårligt i pløjelaget. Metalhåndværk vil være overrepræsenteret i forhold til f.eks. glas- og ravperle produktion, benforarbejdning samt tekstilfremstilling. Det vil ofte udelukkende være i forbindelse med udgravede anlæg, at disse aktiviteter kan identificeres.

Nedenfor kortlægges de aktiviteter, der kan knyttes til de forskellige skattefundslokaliteter. I afsnit 7.3.1 diskuteres håndværks- og handelsaktiviteter. Dette afsnit indledes med en metodisk diskussion af, hvilke fundgrupper der afspejler håndværk og handel. Herefter afsøges de bornholmske skattefundslokaliteter for håndværks- og handelsmarkører. I afsnit 7.3.2 adresseres rituelle/symbolske aktiviteter. Det diskuteres, om nogle skatte nedlagt i tilknytning til huse var deponeret uden generhvervelse for øje, og således skal tolkes som symbolsk kapital. I afsnit 7.3.3 afsøges de bornholmske pladser for arkæologiske vidnesbyrd om lokaliteternes levegrundlag. I afsnit 7.3.4 foretages en analyse af statusmarkerende elementer på lokaliteter. Her diskuteres det om lokaliteterne rummer spor efter højstatus genstande og bygninger. Endelig undersøges det i afsnit 7.3.5 om der på skattefundslokaliteterne findes spor efter fatale hændelser som brand, overfald eller sygdom, der kan være årsag til, at skattene ikke er generhvervet.

Analysen tager udgangspunkt i genstande, der ikke er tolket som en del af skattene, og resultaterne heraf vil derefter blive perspektiveret til skattefundene i afsnit 7.3.6.

7.3.1. Identifikation af håndværks- og handelsaktiviteter

Håndværk kan give sig til kende i det arkæologiske materiale igennem en række anlægs- og fundkategorier. Håndværksspor kan omfatte de anlæg, der er knyttet til selve udførelsen af håndværk. Ved varme håndværk som jern-, sølv- og guldsmedning samt bronzestøbning kan det være et ildsted eller en esse, som

det f.eks. er dokumenteret med cupellations essen på smedeværkstedet Fröjel på Gotland (afsnit 4.1). Spor efter miler eller ovne kan afspejle fremstilling af keramik, brød eller øl (Naum 2008, 134, Larsson et al. 2019, 1961-1972). Hvad angår tekstilproduktion kan det være stolpesporene efter en væv, brydegruber eller rødningbrønde (Thomsen 2016, 310-312). Håndværk kan ligeledes give sig til kende ved affaldsprodukter fra selve processen. Det kan f.eks. dreje sig om klumper af forglaset sand skabt ved de høje temperaturer omkring et ildsted eller en esse. I forbindelse med bronze-, sølv- og guldsmedning kan det være hele eller fragmenterede støbeforme, smeltedigler, modeller, patricer og matricer (Ulriksen 2002, 8-9). Ved jernsmedning udgør slagter og smedeskel almindelige affaldsprodukter.

Fund af værktøj indikerer ligeledes håndværksaktiviteter. I tilknytning til essen kan det være blæsebælgens rørformede tudbeskytter samt avlstenen, der er bevaret. I forbindelse med tekstilfremstilling er de mest almindelige spor væve- og tenvægte. Nåle har formentlig også været anvendt i et stort omfang, men de er sjældnere forekommende på bopladser, muligvis på grund af deres skrøbelige karakter (Thomsen 2016, 314). I sjældne tilfælde findes sakse, vævespyd samt jerntænder fra uldkamme og hørhegler. Årsagen til deres sjældne forekomst i bopladssammenhæng skyldes formentlig, at jern udgjorde en værdifuld ressource. Man har derfor været omhyggelig med at tage sine redskaber med sig, og udtjente jernholdige redskaber er blevet genanvendt (Ulriksen 2002, Thomsen 2016, 316-330). Værktøj som hammer, høvl, økse og mejsel kan ikke entydigt knyttes til et bestemt håndværk, men kan bredt knyttes til træforarbejdning, der spænder fra skibs- og husbygning til møbelsnedker og trædrejer (Ulriksen 2002, 9). På samme måde kan søm, nagler og nitteplader være anvendt til en række konstruktioner, og de kan ikke knyttes entydigt til en håndværksaktivitet. Som dokumenteret ved Pæregård udgravningen kan en stor koncentration af søm, nagler og nitteplader f.eks. afspejle resterne efter en husvæg (Vennersdorf 2004).

Den sidste fundkategori, der afspejler håndværk, er råmateriale, halvfabrikata og restprodukter. For de varme håndværks vedkommende er det den hyppigst forekommende fundkategori og omfatter barrer, smelt og skrot. Perleproduktion repræsenteres af råglas og glasstænger, mens ben- og takforarbejdning kan identificeres ved, at emnerne bærer forarbejdningsspor, der ikke kan knyttes til slagting (Ulriksen 2002, 8-9).

Nogle håndværk optræder på et bredt udsnit af lokalitetstyper, mens andre håndværk er forbeholdt pladser med særlig status i det sociale hierarki. Arkæolog J. Ulriksen har undersøgt håndværksspor på en række lokaliteter i det nuværende Danmark (eksklusiv Bornholm), som han opdeler i anløbspladser og landbebyggelse. På anløbspladser er der fundet spor efter jernforarbejdning på 85 % af lokaliteterne, mens de næst hyppigste håndværk er bronzestøbning og tekstilproduktion, der er til stede på henholdsvis 76 % og 73 % af anløbspladserne. Ben- og takforarbejdning er udført på halvdelen af anløbspladserne, mens glasperleproduktion, guld-/sølvsmedearbejde samt ravforarbejdning fandtes på henholdsvis 31 %, 23 % og 19 % af pladserne (Ulriksen 2002,9-11). På den agrare bebyggelse er tekstilproduktion det klart hyppigste håndværk, mens også jernforarbejdning er massivt til stede på 52 % af lokaliteterne (Ulriksen 2002,11-12). Bronzestøbning og guld/sølvsmedearbejde er forholdsvis sjældent og er påvist på henholdsvis 28 % og 20 % af landbebyggelserne. Endelig er der på enkelte agrare bebyggelser fundet spor efter ben- og takforarbejdning samt glasperleproduktion (Ulriksen 2002,11-12). Iagttagelserne falder i tråd med Sindbæk, der argumenterer for at perlemageri var knyttet til handelsknudepunkter, da håndværket forudsatte en

regelmæssig tilførelse råmateriale, og således var direkte afhængig af rutineret fjernudveksling (Sindbæk 2005, 95).

Grubehuse er den hyppigste anlægskontekst for håndværksfund uden for byerne (Ulriksen 2002, 7-8). Det er derfor værd at bemærke, at grubehuse ikke optræder på de bornholmske bopladser.⁴² Det er muligt, at denne forskel i bebyggelsesstrukturen ligeledes giver en forskel i forhold til bevaringsgraden for håndværksspor på henholdsvis bornholmske og skånske/sjællandske/fynske/jyske lokaliteter.

Vægtlodder udgør en interessant fundgruppe i forhold til at afkode de aktiviteter, der er foregået på lokaliteterne. Som diskuteret nedenfor kan vægtlodder knyttes til både handels- og håndværksaktiviteter. På baggrund af skattenes nære kontekst og anlægskontekst er skatte deponeret centralt på bopladser tolket som aktive skatte med en dynamisk akkumuleringshorisont, hvor genstande blev tilført og udtaget i forbindelse med transaktioner (afsnit 2.1). Handel er en af de mulige bevæggrunde for at udtage genstande. Vægtlodder kan dermed potentielt anskueliggøre processer omkring skattenes akkumulering. Blandt skatte deponeret i udkanten af bopladser findes eksempler på skatte, der er tolket i sammenhæng med håndværksaktiviteter. Vægtlodder kan også i den sammenhæng udgøre en interessant fundgruppe i forhold til at tolke skattenes betydninger.

Mod slutningen af 800-tallet introduceres to nye typer af vægtlodder i Østersøregionen: sfæriske bronzevægtlodder med flade poler og jernkerne samt polyhedriske bronzevægtlodder. De nye vægtlodstyper indgik i et standardiseret vægtsystem, hvor polyhedriske vægtlodder fulgte de lave vægtstandarder, mens de sfæriske vægtlodder med jernkerne fulgte de tungere vægtstandarder. De nye vægtlodstyper introduceres sammen med en meget nøjagtig balancevægt (Steuers type 3: Steuer 1987, 462). Vægtlodstyperne stammer formentlig oprindeligt fra de islamiske områder, og de introduceres til Østersøregionen sammen med tilstrømningen af dirhems (Steuer 1987, 462, Gustin 2004, 99).

I arkæolog H. Steuers analyser af vægtlodder fokuseres der på sammenhængen mellem distributionen af vægtlodstyper og den monetære udvikling. Steuer konkluderer, at de nøjagtige balancevægte og standardiserede vægtlodstyper optræder i samfund med vægtøkonomi, mens vægtlodder har en mere usystematisk karakter i samfund med møntøkonomi (Steuer 1987, 407-409).

Arkæolog I. Gustin har analyseret vægtlodder på fire svenske centralpladser: Paviken og Bandlund på Gotland, Uppåkra i Skåne og Birka i Mälaren. Her dokumenterer Gustin en markant forskel i distributionsmønstret mellem på den ene side sfæriske bronzelodder med jernkerne samt polyhedriske lodder og på den anden side forskellige typer af primært blyvægtlodder f.eks. sfæriske, cylinderformede, skiveformede, firkantede, koniske og bikoniske. Bronzевægtlodderne dominerer i områder med store koncentrationer af mønter og brudsølv, mens blyvægtlodder dominerer i områder med håndværksaktiviteter. Både Steuer og Gustin sætter sfæriske bronzelodder med jernkerne og polyhedriske lodder i forbindelse med en standardiseret afvejning af sølv i forbindelse med transaktioner. En standardisering som også Hårdh har påvist igennem fragmenteringsanalyser af sølvet i Østersøregionens skattefund (Hårdh 1996, 94-130).

---

⁴² Eneste undtagelser er ind til videre registreret på BMR 861 Baggård

En yderligere kobling mellem blyvægtlodder og håndværk er dokumenteret ved udgravningen af Posthusgrunden i Ribe. Her fandtes en klar sammenhæng mellem blyvægtlodder og støbeformsfragmenter, der tydeligt angav, at blyvægtene blev anvendt i forbindelse med metalforbearbejdningsprocesser (Gustin 2004, 108-109, Feveile 2006, 143-144).

Der kan sættes spørgsmålstegn ved en skarp opdeling, hvor sfæriske vægtlodder med jernkerne samt polyhedriske vægtlodder sættes i forbindelse med handel, mens blyvægtlodder sættes i forbindelse med håndværk. På baggrund af det stratigrafisk veldaterede materiale fra Kaupang i Norge, har U. Pedersen dokumenteret, at spor efter vægtøkonomi optræder tidligere end tilstedeværelsen af de standardiserede bronzevægtlodder. Pedersen konkluderer, at blyvægtlodder også blev anvendt til afvejning af brudsølv i første halvdel af 800-tallet (Pedersen 2008, 162). Endnu et eksempel på en kobling mellem vægtøkonomi og blyvægtlodder findes på den Anglo-skandinaviske boplads Cottam i Yorkshire, England. Her indikerer metrologiske analyser af 15 vægtlodder, der er dateret til sent 800-tal - tidlig 900-tal, at forskellige former for blyvægtlodder anvendtes sammen med balancevægte. Der argumenteres for, at blyvægtlodder var tilpasset et standardiseret skandinavisk vægtsystem, og at blyvægtlodder blev anvendt i en økonomisk kontekst (Haldenby & Kershaw 2014, 106-121).

Det kan konkluderes, at håndværk kan give sig til kende ved både anlæg og værktøj, der blev anvendt i produktionsfasen, råmateriale og affaldsprodukter fra håndværksprocesserne. Visse håndværk, som f.eks. jernforbearbejdning og tekstilfremstilling kan betegnes som almindeligt forekommende og findes på en bred vifte af lokalitetstyper, inklusiv almindelige agrare bopladser. Bronzestøbning og guld- og sølvsmedning er forholdsvist sjældent og forekommer kun på et udvalg af lokaliteter. Glasperleproduktion, ben- og takforbearbejdning og ravforbearbejdning forekommer kun på et lille antal af lokaliteter. Endvidere kan det opsummeres, at standardiserede bronzevægtlodder er knyttet til afvejning af sølv f.eks. i forbindelse med handelstransaktioner, mens blyvægtlodder kan relateres til håndværksaktiviteter. I visse tilfælde har blyvægtlodder ligeledes været anvendt til afvejning af sølv i et vægtøkonomisk system; denne funktion for blyvægtlodder synes at være knyttet til 800-tallet. Det skal desuden bemærkes, at sfæriske bronzelodder med jernkerne og polyhedriske vægtlodder har den klare fordel i forhold til tolkningen af vikingetidsskattene, at de kan dateres til vikingetiden (efter ca. 800), mens blyvægtlodder har været i funktion igennem hele jernalderen og vikingetid (Ingvardson 2014, 330-332). Bronzевægtlodder og balancevægte vurderes her til at være tegn på afvejning af sølv.

7.3.1.1. Håndværks- og handelsaktiviteter på skattefundspladserne

Spor efter handel og håndværk på de bornholmske skattefundslokaliteter er opgjort i appendiks 4. Opgørelsen bygger på beskrivelser og fotos i udgravningsberetninger, fundlister og registreringer i Regin, der udgjorde Bornholm Museums digitale registreringsplatform under ph.d. arbejdet. I ovenstående diskussion er bronze- og jernskrot angivet som indikator på henholdsvis bronzesmedning og jernforbearbejdning. På detektorpladserne er det imidlertid meget vanskeligt, at adskille skrot tiltænkt ombearbejdning i vikingetidskontekst fra slidte fragmenterede bronze- og jerngenstande, der er enten tabt eller kasseret eller hører til i en anden tidsperiode end vikingetid. Jeg har derfor ikke inkluderet bronze- og jernskrot i analysen.

Der findes spor efter tekstilproduktion/skindforbearbejdning på 26 af de 33 lokaliteter, der indgår i analysen. Dermed er tekstilproduktion/skindforbearbejdning den mest udbredte håndværksaktivitet. På langt de fleste lokaliteter består sporene af nåle, prene og/eller tenvægte, hvilket signalerer, at det er spor efter, hvad

man kan kalde almindelige husflidsaktiviteter som syning og spinding. På seks lokaliteter findes der spor efter vævning i form af en eller flere vævevægte. Det må forventes, at vævevægte er underrepræsenterede i forhold til f.eks. tenvægte, da de dårligt brændte eller ubrændte ler vævevægte er dårligere bevaret end tenvægte, der består af hårdtbrændt ler, sandsten eller i enkelte tilfælde bly. Generelt er pladserne karakteriseret af få fragmenterede eksemplarer af vævevægte, et forhold der formentlig forstærkes af, at grubehuse, der i andre egne af Skandinavien udgør den hyppigste fundkontekst for vævevægte, ikke optræder på de bornholmske lokaliteter. Gyldensgård SV adskiller sig på dette punkt fra resten af lokaliteterne. Her er der fundet 26-30 fragmenter af 4-6 vævevægte i en grøft nord for det hus, hvor skatten var deponeret. I samme grøft fandtes der en ¼ vævevægt dekoreret med fingerindtryk på oversiden. Endvidere fandtes seks fragmenter fra en vævevægt i en lille trækulsholdig grube nord for huset, et fragment af en vævevægt i en grøft vest for huset og otte mulige fragmenter af vævevægte i en sækning med kulturlag sydvest for huset. Endelig fandtes 30 fragmenter fra vævevægte i forskellige størrelser fra stolpesporet til et af de tagbærende stolper i skattefundshuset (Thorsen 2003, Katalognr:10). Fragmenterne kan sandsynligvis knyttes til stolpeaftrykket, hvilket indikerer, at vævevægtene er havnet i hullet, efter stolpen er blevet fjernet. Der har antageligt stået en væv i huset, og vævevægtene er blevet efterladt, da huset blev rømmet. Bevaringsforholdene på lokaliteten var særdeles gode, og den nordlige grøft blev vandsoldet, hvilket resulterede i et stort antal fund. Det store antal vævevægtsfund kan tilskrives både bevaringsforhold og udgravningsteknik. Tilstedeværelsen af vævevægte er så markant større på Gyldensgård SV lokaliteten i forhold til de øvrige skattefundslokaliteter, at det kan konkluderes, at der på Gyldensgård SV er spor efter intensive væveaktiviteter, som ikke findes tilsvarende på andre lokaliteter. Billedet af en tekstilproduktion af et omfang ud over det sædvanlige på Gyldensgård SV forstærkes af, at der er fundet 21 jerntænder, der formentlig udgør resterne efter en eller flere uldkamme eller hørhegler, der har været anvendt til forarbejdning af fibre.

Store Gadegård, omr. 3 lokaliteten adskiller sig ved et usædvanligt stort antal nåle og prene. Der er på lokaliteten tillige fundet en nåleholder i bronze⁴³, tre tenvægte samt en saks (App.4). Her er det syning, der er udbredte spor efter, mens der kun er fundet en enkelt vævevægt. Bennåle er velegnede til syning i grovere tekstiler, mens metalnåle er bedst egnede til syning af finere tekstiltyper (Thomsen 2016, 328). På Store Gadegård, omr. 3 er der fundet fem bronzonåle og otte jernnåle samt en bronzonåleholder, hvilket klart indikerer, at syning af finere tekstiler har været en aktivitet her. Udgravningsaktiviteterne er ganske omfattende på Store Gadegård, omr. 3, og den sydlige tagdrysrende til det Trelleborg lignende hus blev soldet, hvilket frembragte en del af nålene. Udgravningsomfang og -metode er således formentlig en del af årsagen til, at der er fundet forholdsvist mange nåle på Store Gadegård, omr. 3 i forhold til de øvrige lokaliteter. Tages det med i betragtning, at der kun er fundet én vævevægt, synes forskellen at være reel, og syning har formentlig været en vigtig aktivitet på Store Gadegård, omr. 3. En del af metalnålene blev som nævnt fundet i den sydlige tagdrysrende ved huset af Trelleborg type. Den sydlige grøft indeholdt et stort genstandsmateriale, sammenlignet med f.eks. husets nordlige væggrøft (Wagnkilde 1998). Dette er af udgraver tolket som et tegn på, at der syd for huset var en form for mødding, hvor affald fra huset blev smidt ud. Det er derfor sandsynligt, at syning i finere tekstiler er foregået i huset.

---

⁴³ En tilsvarende nåleholder med bevarede jernnåle er fundet i grav 542 på Nordre Grødbygård gravpladsen (Wagnkilde & Pind 1996, fig. 19).

På Skovsholm lokaliteten skal et usædvanligt anlæg muligvis sættes i forbindelse med skindforarbejdning. Anlægget består af en trapezformet nedgravning på ca. 14 m x 2-3 m. Langs den ene side er der et kraftigt stenfundament bestående af store kampesten. Bunden af anlægget er brolagt og skrånende fra vest mod øst. Langs stenfundamentet løber en rende i hele bygningens længde. Anlægget er fundet tæt ved et naturligt kildevæld, og det er nærliggende at se konstruktionen i sammenhæng mellem kildevældet, idet det skrånende gulv og renden antyder at vand er blevet ledt væk fra anlægget. Der er gjort fund af knogler fra ko, hest, får/ged og sæl. En overvægt af fodrodsknogler antyder, at anlægget har været anvendt til skindforarbejdning. Tre benprene og en jernpren fundet i anlægget kan være anvendt til at fastgøre huden ved præparering (Nielsen 1993). Anlægget er C-14 dateret til slutningen af 700-tallet og 800-tallet og kan være samtidigt med skatten (Katalognr:24).

Bronzestøbning er den næst hyppigste håndværksaktivitet og er til stede på 22 ud af 33 lokaliteter. Smelt og barrer/stænger er de hyppigste spor efter aktiviteten, men på et stort antal lokaliteter findes der også støberester og støbekegler, der klart angiver at bronzestøbning har fundet sted på lokaliteterne (App.4). På alle lokaliteter er antallet af fund, der indikerer bronzestøbning, forholdsvis begrænset, men et stort antal lokaliteter har to eller flere indikatorer på bronzestøbning. Billedet illustrerer, at bronzestøbning har været en almindeligt forekommende aktivitet på skattefundspladserne, men at aktivitetsniveauet har været forholdsvis begrænset.

Spor efter jernforarbejdning optræder på 12 af de 33 lokaliteter. Det er frem for alt slagge, der udgør den aktivitetsindikerende fundgruppe. Smedeskel optræder kun på to lokaliteter. Dette skyldes til dels udgravningstekniske forhold, idet vandsoldning og magnet er anvendt på få af de udgravede skattefundlokaliteter. Dammegård og Store Gadegård, omr. 1-2, der begge indgår i et omfattende bebyggelseskompleks omkring St. Peders Kirke, skiller sig ud fra de øvrige lokaliteter, idet der her er fundet mulige spor efter jernudvinding. På Dammegård er der fundet en slagge på 250 g, der i Regin er registreret med følgende beskrivelse: ”er sindret og har en glaseret overflade, enkelte stykker med lerklining på” (<https://www.kulturarv.dk/regin/index.do>, x 295, besøgt 2/12-2019). Dette indikerer, at slaggen stammer fra en jernudvindingsovn. På Store Gadegård, omr. 1-2 er der også fundet spor efter jernudvinding i form af myremalm. Sporene efter jernforarbejdning er endvidere markante her, idet der ligeledes er fundet over 3 kg slagge, en mulig jernluppe på ca. 500 g og 10 jernbarrer (App.4).

På Nordre Stensebygård er der fundet entydige spor efter sølvsmedning i en grube med smedeaffald, der kan være det oprindelige deponeringssted for Nordre Stensebygårdskatten (afsnit 7.2.3.2). En smeltedigle med en delvist smeltet mønt beviser ikke kun, at der er foregået sølvsmedning, men illustrerer tillige, at mønter i visse tilfælde er omsmeltet og genanvendt til andre formål end betaling. Gruben var foret med strå, der kan have haft en funktion i forhold til at opsamle sølvdråber. Under udgravning blev det konstateret, at gruben var blevet genanvendt, idet nye lag af strå var lagt uden på ældre hårdt forkullede lag af strå. Flere jerngenstande var deponeret i gruppen, heraf udgør en rørformet genstand måske en tang til at holde smeltediglen (Katalognr:18). De øvrige jerngenstande er ikke identificeret. Et fragment af et sølvvarmbånd fundet i gruppen, kan have udgjort endnu et emne beregnet til omsmelting. Ved siden af gruben fandtes en trekantet stensamling af lodret stillede sandstensfliser inden for en halvcirkulær 20 cm høj stenring. Anlægget kan være bunden af en esse. Øst for gruben fritlagdes kanten af stenlægning, der formentlig forsatte øst for udgravningsfeltet. Der kan være tale om et stenlagt gulv i en bygning

(Katalognr:18), Den sandsynlige tilknytning til Nordre Stensebygårdskatten daterer aktiviteterne til slutningen af 1000-tallet.

På Slamrebjerg er der fundet en lille ske med hul i midten. Skeen har rester af guld på undersiden, og det er sandsynligt, at der er tale om et stykke værktøj anvendt i forbindelse med guldsmedning. På lokaliteten er der tillige fundet en fragmenteret guldbarre, hvilket underbygger, at der på Slamrebjerg er foregået guldsmedning. På Lillegæde, Munkegård og Skovgård er der fundet fragmenter af henholdsvis guldstang, guldtråde og guldbarre, mens der på Skørrebro er fundet en lille guldskive. Fundene kan opfattes som råmateriale til guldsmedning eller alternativt som betalingsguld (Kershaw 2019 og afsnit 3.1).

Matricer og patricer kan potentielt knyttes til både guld-, sølv- og bronzeforarbejdning. Patricen på Kannikegærddet lokaliteten består af en blystang med tre roset motiver, figur 106. Patricen er fundet efter udgravning på området med det tildækkede felt. Det er sandsynligt, at den har været deponeret i nærheden af skatten. Tilsvarende roset motiver går igen på et sølvarmbånd, der er fundet godt 95 m syd for udgravningsfeltet (afsnit 3.1.1), figur 106. Det er derfor muligt, at sølvarmbåndet er lokalt produceret på Skørrebro lokaliteten. Omkring 73 m nord for skatten, er der fundet to fragmenter af et treflignet spænde med indstempler og brombærknopper, figur 107. Eneste paralleller til stykket findes i Buddegårdskatten, hvor et helt tilsvarende treflignet spænde forekommer (figur 55), og i Dammegård, hvor et fragment af tilsvarende type er deponeret. Det er sandsynligt, at disse trefligede spænder er produceret på Bornholm (afsnit 5.5). Det er muligt, at Kannikegærddet lokaliteten er de trefligede spænders produktionssted.

Figur 106. Armbånd og patric fundet på Kannikegærddet lokaliteten. Patricens rosetmotiv går igen på armbåndet og indikerer, at der er foregået sølvsmidning på pladsen. Fundnr. BMR 2292x30 og x122. Fotos. R. Laursen, Bornholms Museum.

Spor efter benforarbejdning er udelukkende fremkommet i forbindelse med udgravninger, mens spor efter metalforarbejdning i høj grad ligeledes er fremkommet ved detektorafsøgning. Spor efter benforarbejdning vil derfor alt andet lige være underrepræsenteret i forhold til metalforarbejdningsaktiviteter. Der er spor efter benforarbejdning på tre lokaliteter. På Munkegård er der fundet et forarbejde til et hornskæfte, og på

Figur 107. To fragmenter af et trefliget spænde af bornholmsk type fundet på Kannikegærdet lokaliteten. Eneste paralleller til typen findes på Buddegård (figur 55), og Dammegård. Fundnr. BMR 2292x 31 og x114. Fotos. R. Laursen, Bornholms Museum.

Åbo er der fundet et ribben med trekantindringsninger, der kan tolkes som et forarbejde, figur 108. Kun på Kobbegård er der registreret mere omfattende spor efter benforarbejdning. I forbindelse med udgravningen blev en stor grube vandsoldet, hvilket blandt andet resulterede i fund af tre benskøjter, forarbejdet ben, en bennål samt to næsten hele benkamme og fem fragmenter af kamme (Katalognr:13). Det har ikke været muligt at spore aktiviteter der indikerer hverken perleproduktion eller ravforarbejdning.

Figur 108. Et af de få spor efter benforarbejdning på de bornholmske skattefundspladser er dette ribben med indridset zig-zag motiv fundet på Åbo lokaliteten. Fundnr. BMR 1831x132. Foto. R. Laursen, Bornholms Museum.

På 25 af de undersøgte 33 lokaliteter er der fundet en eller flere bronzevægtlodder, der som ovenfor argumenteret formentlig er blevet anvendt til afvejning af sølv i forbindelse med transaktioner. Billedet forstærkes af, at der på syv af de 25 lokaliteter ligeledes er fundet dele af balancevægte (App.4). I kontrast hertil er der kun fundet blyvægtlodder på 14 lokaliteter.

Figur 109. Vægtlodderne fra Englyst lokaliteten er af høj kvalitet. To af lodderne har tegn, der imiterer den kufiske skrift på dirhems (jfr. figur 24). Den ene har bevaret sølv på de flade poler. Et tredje lod er dekoreret med en stjerne, mens det er vanskeligt at udskille decorationen på det sidste lod. Fundnr. BMR 2320x21, 76-78. Foto. R. Laursen, Bornholms Museum.

Englyst har et markant stort antal lodder bestående af to polyhedriske bronzelodder og seks sfæriske lodder med flade poler og jernkerne. To af disse har pseudo kufisk skrift på polerne, mens en er dekoreret med central stjerne omringet af koncentriske cirkler, figur 109. Pladsen har få spor efter håndværk med undtagelse af bronzebearbejdning, og det store antal fint dekorerede lodder synes at antyde, at handel har udgjort en vigtig aktivitet på pladsen.

Det kan konkluderes, at tekstilfremstilling er den mest udbredte håndværksaktivitet på lokaliteterne. I forhold til Ulriksens analyser af håndværksspor på henholdsvis anløbspladser og landbebyggelser, svarer de bornholmske skattefundspladser overordnet set bedst til billedet på landbebyggelser i Ulriksens undersøgelsesområde (Ulriksen 2002, 9-12). Jernforarbejdning er til stede på omkring halvdelen af de bornholmske pladser, hvilket svarer til omfanget af jernforarbejdning på landbebyggelserne i Ulriksens undersøgelser. Markant anderledes ser det ud med hensyn til bronzebearbejdning, hvor tilstedeværelsen af bronzehåndværk på de bornholmske pladser i stedet svarer til den procentvise fordeling af

bronzehåndværk på anløbspladser i Ulriksens analyse. Handel indikeret ved bronzevægtlodder og dele af balancevægte er ligeledes markant til stede på de bornholmske pladser, idet spor efter handel er næsten lige så hyppige som spor efter tekstilfremstilling.

Ved en kvalificering af data har det endvidere været muligt at udskille en række lokaliteter med hver sit særkende. Gyldensgård SV er kendetegnet ved stor væveaktivitet. På Store Gadegård omr. 3 er syning foregået i stor stil, mens det på Skovsholm er skindforarbejdning, der fremstår som en vigtig aktivitet. Dammegård og Store Gadegård, omr. 1-2 udmærker sig ved at være de eneste pladser med spor af jernudvindning, mens der på Nordre Stensebygård og Kannikegærdet kan dokumenteres sølvsmedning, og på Slamrebjerg er der spor efter guldsmedning. Yderligere fire lokaliteter har tillige spor efter håndtering af guld, da emner, der kan være anvendt til både handel med guld efter vægt og/eller guldsmedning, er fundet her.

7.3.2. Rituelle/symbolske aktiviteter

Et markant element på storgårdspladserne på Sjælland og i Skåne er kultbygninger og andre rituelle anlæg. På både Tissø, Toftegård og Järrestad er der fundet små indhegnede bygninger med en mulig funktion som rum for rituelle handlinger i forbindelse med storgårdene. På Tissø og Lejre sættes store dynger af kulturlag med brændte sten og dyreknogler i forbindelse med store rituelle måltidsfester (Jørgensen 2009, Christensen 2015, 173-180). Undersøgelser af Tissø og Järrestad komplekserne viser, at lokaliteterne fungerede som overregionale kultcentre, og analyser afslører et rituel landskab, hvor forskellige riter knyttet til den førkristne religion blev udført i forskellige områder både centralt på pladsen og i det åbne landskab omkring lokaliteten (Jørgensen 2008, 79-81; 2009, 346, Jørgensen et al. 2014, 188-199, Nilsson 2003, 287-308). Noget tilsvarende er ikke dokumenteret på de bornholmske lokaliteter, hvilket muligvis skal tilskrives de begrænsede udgravningsfelter. Dammegård og Store Gadegård lokaliteternes placering omkring St. Peders Kirke viser, at området senere var et religiøst center. Det spektakulære fund af en guldring med parallel til fingerringen i Biskop Absalons grav i Sorø indikerer, Dammegård lokaliteten var en højstatusplads mod slutningen af 1100-tallet, hvor kirken kan være opført (Wienberg 1986, 50-54), figur 110.

Figur 110. Guldfingerring med indlagt ametyst fundet på Dammegård. På baggrund af ringens lighed med den ring, der stadig sidder på Biskop Absalons finger i hans grav i Sorø, dateres Dammegård-ringen til slutningen af 1100-tallet. Fundnr. BMR 2000x8. Foto. Bornholms Museum

at

Rituelle/symbolske aktiviteter har formentlig også været en integreret del af hverdagslivet på de enkelte gårde, men kan være vanskelige at indkapsle i det arkæologiske materiale (Ölund 2010, 127-30). Genstande fundet i en kontekst, der ikke umiddelbart afspejler en profan funktion, eller særlige samlinger af genstande kan afspejle en rituel handling. Der er på Nørremølle lokaliteten fundet en grube med kæber fra syv svin i forskellige aldre (Thorsen 2007). Gruben kan udgøre sporene efter en rituel handling, måske i forbindelse med et rituel måltid og/eller en ofring. En udbredt rituel strategi i bopladskontekst er

deponeringer i huse (Ölund 2010, 129). På Nørremølle lokaliteten er der i nedgravningen til en tagbærende stolpe fundet et miniaturekar. Miniaturekar deponeret i jernalderhusenes stolpenedgravninger er et kendt fænomen. Karrene kan enten være placeret i forbindelse med opførelsen af huset, eller i forbindelse med rømning af huset (Christiansen 1999, 202-4). Disse husofre, som måske har fungeret som en form for beskyttelse af huset og dets beboere, kan have været en del af et indvielses- eller afslutningsritual.

På mange af de bornholmske skattefundslokaliteter er der gjort fund i nedgravningerne til de tagbærende stolper. Ofte drejer det sig om lerklining, trækul, små stykker keramik og korn, og det er sandsynligt, at genstandene uforsægtigt er havnet i nedgravningerne, enten da huset blev bygget, eller da det blev revet ned. På flere af lokaliteterne er der også gjort fund af lidt mere usædvanlig karakter. Det er muligt, at disse fund på linje med miniaturekarret skal tolkes som husofre. På Åbo er der ved sporene efter den sydvestlige tagbærende stolpe fundet en tenvægt i rød skifer og en skifer slibesten (Nielsen 2019), figur 111.

Figur 111. Tenvægt af rød skifer fundet i stolpehullet til det hus, hvor Åboskatten var deponeret. Tenvægten var måske deponeret som et husoffer. Fundnr. BMR 1831x262. Fotos R. Laursen, Bornholms Museum

I nedgravningen til en tagbærende stolpe til hus I på Kannikegærdet er der fundet en klæberstenstenvægt (Nielsen 1996). Endelig er hvad der formentlig har været en hel jernkniv, fundet ved sporene efter den nordøstlige tagbærende stolpe i Smedegård NØ huset, ligesom et fragment af en drejekværn er fundet i nedgravningen til den sydøstlige tagbærende stolpe i samme hus (Pihl 2014). På Store Gadegård er der fundet en hel brændt vævevægt i et stolpehul til en tagbærende stolpe i huset af Trelleborgtype (Wagnkilde 1998). Som nævnt ovenfor er der på Gyldensgård SV fundet 30 fragmenter af vævevægte i forskellige størrelser ved sporene efter en tagbærende stolpe, men da de er fundet i stolpesporet, tyder det på, at de er faldet i hullet, efter den tagbærende stolpe blev fjernet. I en af de andre nedgravninger til Gyldensgård SV husets tagbærende stolper er der imidlertid fundet en skifer slibesten, der kan være deponeret (Thorsen 2003). I Munkeruphuset er der ved en stolpe fundet en slibesten og ved en anden stolpe et stykke bronzeblik (Wagnkilde 1995b). Endelig er der på Rosmannegård SV i både hus 3 og hus 4 fundet større fragmenter af klæberstenskar i nedgravningen til de tagbærende stolper, mens der på Kannikegård/Tyskegård er fundet et skår fra et stykke usædvanligt keramik med roset stempler i en af nedgravningerne til en tagbærende stolpe (Wagnkilde 1994a, Pihl 2009). Der er et forholdsvis stort antal fund med en karakter, der antyder, at de kan være deponeret forsægtigt i nedgravningerne til husenes tagbærende stolper. Billedet er formentlig ikke fyldestgørende, da der er flere lokaliteter, f.eks.

Kannikegærden, Store Klintegård og Skovgård, hvor stolpenedgravningerne kun er registreret i fladen. Deponeringerne er interessante i forhold til tolkningen af skatte deponeret i eller nær ved tagbærende stolper i husene. Kan også disse skatte tolkes som husofre? I modsætning til skattene består de ovenfor nævnte mulige husofre af hverdagsting med forbindelse til nogle af de almindelige gøremål, der har foregået i huset og på bopladsen. Herved adskiller de sig markant fra skattene, der synes at udtrykke en anden deponeringsaktivitet.

7.3.3. Levegrundlag

Det må forventes, at spor efter fiskeri og agrare aktiviteter som dyrehold og dyrkning af afgrøder i et eller andet omfang har været et element på stort set alle bopladser. Aktiviteterne giver sig frem for alt til kende ved fund af korn og dyreknoget. Statusbærende elementer inden for disse fundkategorier kan være, hvis et særligt udvalg af korn eller dyreknoget er til stede. Dette er f.eks. dokumenteret på stormandspladsen Tissø, hvor analyser af dyreknoget viser, at der i de store haller er fundet knogler efter store højstatus fugle som fiskehejre, stork, skestork og trane. Endvidere viser undersøgelserne, at der internt på pladsen er forskel på fiskeknoglerne, således at torskefisk dominerer i områder uden for de centrale halområder, mens ferskvandsfisk og laks dominerer i halområderne (Gotfredsen 2005, 7). Hvis knoglematerialet i et anlæg eller på en lokalitet er koncentreret omkring et udvalg af knogledele, kan dette ligeledes belyse særlige aktiviteter. Dette er som diskuteret ovenfor tilfældet på Skovsholm lokaliteten, hvor en overvægt af fodrodknogler blandt knoglematerialet i den særlige bygning med brolagt skrånende gulv indikerer, at skind fra forskellige dyr er blevet forarbejdet her. Korn og dyreknoget er registreret på mange af de bornholmske skattefundslokaliteter, men materialet har kun i sjældne tilfælde været udsat for nærmere undersøgelser, hvilket er forståeligt med tanke på de ofte stærkt begrænsede økonomiske ressourcer, der er til rådighed på skattefundsudgravningerne (afsnit 1 og Katalog). Uden sådanne undersøgelser kan fund af korn og dyreknoget ikke umiddelbart bidrage til en tolkning af lokaliteternes sociale status.

Det er naturligt at forvente, at fiskeri har udgjort et vigtigt element i bornholmernes levegrundlag i vikingetiden. På en lokalitet som Gyldensgård SV med gode bevaringsforhold, hvor vandsoldning har været anvendt som udgravningsmetode, er der fundet store mængder af fiskeknogler. Udvalgte anlæg på Kobbegård, Munkegård og Munkerup lokaliteterne er ligeledes blevet vandsoldet, og også her er der fundet fiskeknogler (Katalognr:13, 16 og 17). Blandt fiskeknoglerne på Gyldensgård SV fandtes ingen otoliter, hvilket indikerer, at fiskene var rensset inden de blev bragt til lokaliteten, der ligger 1,2 km fra havet (Katalognr:10). Tilsyneladende har også jagt på Østersøens pattedyr indgået i bornholmernes levegrundlag. Sæl er dokumenteret i form af knogler på lokaliteten med den ældste vikingetidsskat, Skovsholm, og i form af graffiti på lokaliteten med den yngste vikingetidsskat, Smedegård NØ (afsnit 6.5), figur 85.

Knoglematerialet på Åbo lokaliteten er behandlet af stud.ark. C. Traberg og stud. ark. D. Vilhelm⁴⁴ under vejledning af lektor A. B. Gotfredsen fra Zoologisk Museum og GeoGenetik på Københavns Universitet. Resultaterne af analyserne viste, at 2183 knogler fra udgravningen kunne artsbestemmes med følgende fordeling: kvæg 39 %, hest 29 %, får/ged 18 % og svin 13 % (Traberg 2019, Vilhelm 2019, Nielsen 2019). Knoglematerialet stammer fra ti gruber, der var yngre end skattefundshuset og til dels skar husets vestlige gavlgroft (Katalognr:34). Der blev ikke fundet fugle- eller fiskeknogler hvilket formentlig skyldes at

---

⁴⁴ Stor tak til Traberg og Vilhelm for at give mig adgang til deres upublicerede analyser.

anlæggene ikke blev vandsoldet. Den procentvise fordeling er udregnet på baggrund af antal hele og fragmenterede knogler. Da 44 % af brudene er sket i nyere tid, kan den procentvise fordeling være misvisende (Vilhelm 2019). Analysens viser, at de fleste køer blev slagtet i alderen 3-6 år, og de har derfor formentlig været udnyttet for deres mælk. Endvidere viser snitmærker på knoglerne, at køer tillige var en vigtig kødresource (Traberg 2019). En anden vigtig kødresource var får/ged. Blandt de knogler, der kunne artsbestemmes, var får dominerende. Hovedparten af dyrene er blevet slagtet ved en alder af 1 år eller tidligere. Dette viser, at får primært blev opdrættet for lammekødets skyld, og ikke for uldens skyld (Traberg 2019). Det forholdsvis lille antal svineknogler indikerer, at gris var en forholdsvis sjælden spise. Der er et markant fravær af knogler fra svin, og de identificerede individer er baseret på fund af tænder og kæbe. Muligvis er svineknogler blevet anvendt til andre formål (Traberg 2019). Dette stemmer overens med, at Åbo i analysen af håndværksspor er identificeret som en af de få skattefundslokaliteter med spor efter benforarbejdning, figur 108. Heste blev generelt ikke anvendt som kødresource i vikingetiden (Gotfredsen 2005, 4). Dette kan tillige dokumenteres på Åbo, hvor ingen af hesteknoglerne har snitmærker i modsætning til f.eks. kvægknoglerne (Traberg 2019, Vilhelm 2019). Andelen af hesteknogler er oftest lav på vikingetidens bopladsfund. På Tissøkomplekset udgør hesteknogler 6 % af de større husdyr, hvilket er en høj andel i forhold til andre lokaliteter (Gotfredsen 2005, 4, Ulriksen 2018, 294). Den høje andel af

Figur 112. Hestestyr i form af seletøjsbeslag er fundet i forholdsvis stort antal på Englyst lokaliteten. Disse to specielle fund synes ligeledes at indikere, at lokalitetens beboere havde en særlig tilknytning til heste. Øverst miniature bronzehest – måske en amulet. Nederst: forgyldt bronzeringspænde prydet med det der kunne forestille et hestehoved.

hesteknogler på Åbo er derfor bemærkelsesværdig, og antyder, at heste har udgjort en særlig ressource på lokaliteten. I sammenligning med f.eks. Tissø materialet må man tage højde for, at analysen af Åbo materialet bygger på ti gruber i en samlet afgrænset del af en boplads, mens Tissøudgravningerne omfatter et langt større materiale. Der er risiko for, at de ti gruber ikke giver et repræsentativt udsnit af knoglematerialet på bopladsen. Det skal dog bemærkes, at hesteknogler er fundet i ni ud ti gruber, hvilket i sig selv må betragtes som bemærkelsesværdigt.

Knoglematerialet på Englyst lokaliteten er ikke analyseret nærmere, men her viser metaldetektormaterialet ligeledes en særlig tilknytning til heste. Blandt detektormaterialet er der en markant gruppe bestående af

hestedstyr. Der er på lokaliteten registreret to hele, to fragmenterede og et muligt fragment af remdeler til seletøj. Som beskrevet i afsnit 7.3.1.1 er pladsens håndværksaktiviteter begrænset til bronzeforarbejdning og lidt tekstilfremstilling i form af fire tenvægte. Til gengæld er handelsaktiviteter stærkt repræsenteret i form af otte bronzelodder i høj kvalitet. Det kan tænkes, at heste har været en handelsvare på lokaliteten. Tolkningen underbygges af to usædvanlige fund. Et forgyldt bronze ringspænde kan være prydet af et hestehoved, og endvidere er der fundet en miniature bronzehest, figur 112. Miniaturehestens funktion er uvis, men fundene antyder sammen med det markante indslag af hestedstyr, at heste havde en særlig betydning på Englyst.

7.3.4. Status markører

Både genstande og bygninger kan inddrages i en karakteristik af bebyggelsens sociale og økonomiske status. Ædelmetaller samt særlige importsager heriblandt guld- og sølvgenstande kan betragtes som højstatus markører (Ulriksen 2009, 203-205). De bornholmske skatte med deres indhold af guld, sølvsmykker, mønter, sølvbarrer og sølvsmelt kan således i sig selv betegnes som højstatus markører. Ser man bort fra skattefundene er der få genstande på lokaliteterne, der signalerer at skattene er deponeret på lokaliteter med særlig høj status. Et element der indikerer, at bebyggelserne adskiller sig fra, hvad man kan kalde almindelige agrare lokaliteter, er den forholdsvis hyppige tilstedeværelse af bronzefremstilling (afsnit 7.3.1.1).

Ud over guldring og guldmønter i Ahlesmindeskatten og guldring i Smedegård NØ-skatten, er der fundet fragmenterede guldgenstande, der angiver guld blev anvendt enten som betalingsmiddel eller råmateriale på syv lokaliteter (afsnit 3.1.1). Kershaw har argumenteret for, at guld fungerede som højværdi valuta i vikingetidens vægtsystem, men fremhæver at guld er sjældent i skandinavisk vikingetidskontekst (Kershaw 2019, 233-47). Den forholdsvis høje andel af bornholmske skattefundslokaliteter med et indslag af guld synes således at signalere en vis form for status.

Særlige elementer i bygningsmassen kan ligeledes anvendes som status markør i vikingetiden. Tidens bopladser spænder fra bebyggelser med få huse til store komplekser med haller, huse til opbevaring og værkstedsområder (Fallgren 2008, 69-70). Lejre, Tissø og Toftegård på Sjælland og Järrestad i Skåne hører med deres omfattende bygningskomplekser til blandt vikingetidens absolutte elite (Tornbjerg 1998, Jørgensen 2003, Söderberg 2005, Christensen 2015). Det ofte fragmentariske billede af bebyggelsesstrukturen på de bornholmske vikingetidslokaliteter, hvor kun små dele af bebyggelsen er udgravet, gør det vanskeligt at anvende bygningsmassen som statusindikerende element. Der er dog visse strukturer, der kan udskilles i materialet.

På Dammegård og Store Gadegård lokaliteterne, der ligger placeret omkring St. Peders Kirke, synes der at være klare tegn på, at bebyggelsesstrukturen rummer både en omfattende bygningsmasse samt håndværksaktiviteter, dvs. elementer der går igen på højstatuspladser som f.eks. Tissø, Toftegård og Järrestad.

På Dammegård lokaliteten er dele af to forskellige bebyggelsesfaser i form af to parallelt liggende huse, af henholdsvis type II og type III delvist afdækket. Skatten kan på baggrund i typologiske overvejelser formentlig knyttes til type II huset, der er et treskibet langhus med et buet vægforløb bestående af en enkelt række af stolper (afsnit 7.2.2 og 7.2.3). Luftfotos i form af aftegninger i kornet viser en bebyggelse, der strækker lagt ud over de to delvist afdækkede huse. Flere bebyggelsesfaser, overfladeopsamlinger og

metaldetektorfund vidner om en ekstensiv bebyggelse frem for alt i vikingetid og middelalder (Nielsen 1994b, 128-129). Fundspredningskort udarbejdet i forbindelse med afhandlingen afslører op til flere områder med bebyggelses- og håndværksaktiviteter i skattens nærhed (App.3:figur 116). Analysen af håndværks- og handelsaktiviteter dokumenterer, at der på pladsen er spor efter jernudvinding, jernforarbejdning, bronzestøbning, guld/sølvsmedning og handel (afsnit 7.3.1.1). Dammegårdskatten udmærker sig ved en høj andel af fragmenterede mønter i modsætning til f.eks. den omtrent samtidige Kannikegærdet skat, hvilket antyder en forskel i skattenes betydninger (afsnit 6.1.1). Den høje fragmenteringsprocent sandsynliggør, at skatten blev akkumuleret ved handelstransaktioner, hvilket falder i tråd med de aktiviteter, der kan spores på lokaliteten.

På Store Gadegård, omr. 3 er der afdækket og udgravet et 33 m langt hus af Trelleborgtypen (Katalognr:31). Huset ligger i et område med omfattende bebyggelsesspor, hvoraf kun huset af Trelleborgtype er nærmere undersøgt. Et stort metaldetektormateriale angiver, at bebyggelsen forsætter nord og nordøst herfor. Af håndværks- og handelsanalysen fremgår det, at håndværksaktiviteterne er opdelt i forskellige zoner. De nordlige områder 1 og 2 er karakteriseret af jernudvinding, jernforarbejdning og bronzestøbning, mens omr. 3 er karakteriseret af fremfor alt tekstilforarbejdning men også bronzestøbning. Sporene efter tekstilforarbejdningen er centreret omkring syning, og et stort antal metalnåle viser at det er syning af finere tekstiltyper, der er foregået her, hvilket kan betegnes som et statusindikerende element.

De relativt omfattende udgravningsaktiviteter på **Munkegård** lokaliteten har ligeledes givet et forholdsvis godt overblik over lokalitetens struktur. Bebyggelsen består af en central sydlig del med op til flere beboelseshuse, mens fund i områdets nordlige del indikerer en form for værkstedsområde. Lokaliteten rummer spor efter både tekstilfremstilling (med fokus på syning), jernbearbejdning, bronzestøbning, benforarbejdning og muligvis også guldsmedning (afsnit 7.3.1.1). Et forholdsvis stort antal blyvægtlodder skal formentlig ses i relation til de omfattende håndværksaktiviteter, mens handel er afspejlet via fundet af den midterste del af en balancevægt, tre vægtarme og fire bronzelodder (App.4).

Det er langt fra på alle skattefund lokaliteter, at bebyggelsessporene peger i retning af, at skattene er deponeret på særlige højstatuspladser. På Kobbegård, Pæregård og Åbo lokaliteterne er skattene delvist *in situ* bevaret og dermed entydigt knyttet til små beskedne huse, der her er tolket som beboelseshuse (afsnit 7.2.3). Med tanke på de begrænsede udgravningsarealer er det vanskeligt at afgøre med sikkerhed, om yderligere udgravninger ville give et anderledes billede af bebyggelsen. Pløjelagsfundene viser tydeligt, at der på Pæregård og Åbo formentlig ligger yderligere bebyggelsesspor i skattens umiddelbare nærhed. På den velundersøgte Smedegård NØ lokalitet er det tydeligt, at skatten knyttes til en lokalitet, der må betegnes som en almindelig landbebyggelse, med et lille 12,5 m langt beboelseshus, en staklade og meget få spor efter håndværksaktiviteter (Katalognr:28 og App.4). Lokaliteten ligger ydermere i, hvad der må betegnes som et udkantsområde, blot få hundrede meter fra Højlyngen, et ca. 120 km² stort klippefyldt marginalt lyng- og kratområde på det centrale Bornholm (Katalognr:28).

Mens værdifulde og eksotiske genstande kan afspejle en lokalitets placering i det sociale og økonomiske hierarki, kan hverdagsgenstande betragtes som vigtige markører for kulturel identitet. Det er i hverdagens praksis og rutiner, at den kulturelle identitet kommer til udtryk (Naum 2008, 77). På Bornholm ses et markant og hurtigt gennemført skifte i bopladskeramikens karakter på overgangen til 1000-tallet (afsnit 7.2.1). På under 50 år går keramikken fra at bestå af uornamenteret håndopbygget bopladskeramik til at være domineret af drejet ornamenteret østersøkeramik. Det markante skifte sættes af Naum i forbindelse

med en immigration af slaviske pottemagere til Bornholm (Naum 2008, 126-131). Naum argumenterer for, at produktionen af slavisk keramik af især Vipperow type fra begyndelsen af 1000-tallet er organiseret efter forbillede fra det slaviske område, hvor specialiserede pottemagere producerede til overskud og videre distribution (Naum 2008, 126-127). Naum foreslår, at de specialiserede slaviske pottemagere var bosat på storgårde, og at keramikken herfra blev fordelt ud til mindre bopladser i storgårdenes opland. Argumentationen underbygges af analyser af særtræk i form og ornamentik, der afspejler forskellige keramikværksteder inden for den bornholmske østersøkeramik (Naum 2008, 126-132). Der er ovenfor argumenteret for, at der er en sammenhæng mellem skat og bebyggelse på Skørrebro lokaliteten (afsnit 7.2.3). Godtages argumentationen betyder det, at Skørrebro formentlig er et af de tidligste eksempler på en lokalitet domineret af keramik af Vipperow type. Det er muligt, at der netop på Skørrebro blev produceret keramik af en immigreret slavisk pottemager. Følges Naums argumentation, indikerer dette, at Skørrebro lokaliteten repræsenterer et storgårdsmiljø.

7.3.5. Fatale hændelser

Årsagen til, at skatte deponeret centralt på bopladser ikke blev generhvervet i vikingetiden, kan muligvis afspejle, at der tilstødte ejeren en traumatisk hændelse. Tilfangetagelse eller død er mulige årsager til, at skattene forblev deponerede (afsnit 2.1).

Enkelte norrøne sagaer omtaler episoder, hvor bornholmere bliver udsat for overfald. I

Jomsvikingsagaen beskrives f.eks. en konflikt mellem Vesete, der var leder af Bornholm, og jarl Harald af Sjælland. Konflikten indledes ved, at jarl Haralds sønner går i land på Bornholm og plyndrer. Efter en eskalering af konflikten mægler Kong Svend [Tveskæg] (ca. 986-1014) mellem de stridende parter på Iseøreting. Jomsvikingsagen findes overleveret i flere versioner. En latinsk oversættelse og fire islandske versioner, hvoraf den ældste er nedskrevet i slutningen af 1200-tallet, betragtes som hovedkilderne, hvorfra alle andre versioner er kopieret (Black 1962, VX-VXI). Det er således en relativ sen kilde i forhold til det tidspunkt, hvor begivenhederne skal have udspillet sig.

I Knyttingsagaen beskrives en konflikt mellem den danske konge Knud d. Hellige (1080-1086) og hans jarl af Bornholm. I indledningen til fortællingen anføres det, at bestyreren af kongens 12 gårde på Bornholm var død, og at kongen indsatte Egil Ragnarsøn, med det senere tilnavn Blod-Egil, som efterfølger. I korte træk beskrives en konflikt, hvor Egil modsætter sig kongens bud om, dels ikke at plyndre, og dels ikke at angre sin

Figur 113. Nylarsker 1 runesten med indskriften: Sasser lod rejse stenen efter sin fader Alvard; han druknede ude med hele skibsmandskabet. Krist hjælpe hans sjæl evigt uden ende (?). Denne sten skal stå efter (til minde) (Imer 2016, 307). Foto. R. Fortuna, Nationalmuseet, Danmark (CC-BY-SS)

hedenske handling, at drikke blod (deraf tilnavnet). Fortællingen slutter med, at kongen straffer Egil med døden for hans opsætsighed. Dette er til stor fortrydelse for bornholmerne, da Egil havde formået at slå venderne tilbage, der ellers tidligere havde plyndret og hærgnet Bornholm (Rafn 1829, kap. 33-40). Indsamlingen af materialet til Knytlingesagaen er formentlig gjort af Óláfr Þórðarson, da denne opholdt sig ved kong Valdemar II's hof i 1240-1241 (Jónsson 1900, 40-41). Men sagaen blev først fuldført i årene efter Óláfr Þórðarsons død i 1259, og Knytlingesagaen er dermed ligeledes en sen kilde til skildringen af forholdene på Bornholm under Knud d. Helliges tid. Ydermere er det påvist, at hovedkilden til Knytlingesagaen er Saxos Gesta Danorum, dog findes kapitlerne om Blod-Egil kun i Knytlingesagaen (Albeck 1946, Gelting 2011, 131-34 med videre henvisninger).

Endelige beskriver Snorri Sturluson (1179 – 1242) i kongesagen Heimskringla i Olav Tryggvasons saga, at kong Olaf på en færd vestpå gik i land på Bornholm, hvor han hærgede (Jónsson 1893). Igen må det anføres, at kilden beskriver forhold som foregik ca. 200 år tidligere i tiden.

En samtidig arkæologisk og skriftlig kilde, der beskriver en bornholmers endeligt er Nylarsker 1 runestenen, der beretter at Alvard druknede med hele skibsmandskabet, figur 113. Men det er naturligvis umuligt at knytte stenens tekst med den manglende generhvervelse af en skat.

Det er på baggrund af de skriftlige kilder vanskeligt at foretage en vurdering af f.eks. omfanget af overfald på øen. I Knytlingesagen beskrives det, at venderne havde plyndret og hærgnet Bornholm. I modsætning til en konfliktfyldt kontakt mellem bornholmere og vendere, afspejler det arkæologiske materiale imidlertid, at kontakten havde en mere fredelig karakter, idet slaviske kulturelementer integreres f.eks. i gravriter og kvindedragter på Bornholm (afsnit 8.3). Bebyggelsesstrukturen på Bornholm, afspejler imidlertid at angreb fra søsiden kunne være et problem. Bebyggelsen er således placeret i forholdsvis sikker afstand fra kysten, måske som en foranstaltning imod overraskelsesangreb (afsnit 8.3).

For at knytte en fatal hændelse til en eventuel manglende generhvervelse af en skat, skal de historiske såvel som arkæologiske vidnesbyrd knyttes til selve lokaliteten, hvor skatten er deponeret. Brand er en mulig traumatisk begivenhed, der kan sætte sig spor i det arkæologiske materiale på lokaliteterne. På seks ud af 15 lokaliteter, hvor skatte er deponeret centralt på boplads, er der fundet spor efter brændte huse, tabel 18. Da der ofte findes flere bebyggelsesfaser, kan det være vanskeligt entydigt at knytte det brændte hus til skatten. Det må dog siges at være en markant del af lokaliteterne, der opviser spor efter brand. Iagttagelsesforholdene på Kannikegård/Tyskegård illustrerer, at brandene måske ikke er sket som følge af overfald. Huset på lokaliteten er tydeligvis afbrændt. Der fandtes endda dele af en brændt væg i tagdrysrenden (Katalognr:12). De massive mængder af brændt lerklining blev bl.a. fundet dybt nede i nedgravningerne til de tagbærende stolper. Dette tyder på, at stolperne er fjernet inden huset er brændt, hvilket kan afspejle en planlagt afbrænding. At der er sket en rydning af huset inden afbrænding, bekræftes af, at meget få fund af f.eks. keramik er gjort i brandtomten (Katalognr:12). Om huset er fjernet på grund af, at der er tilstødt dets beboere noget, eller om det er fjernet, fordi beboerne ønskede at flytte, kan ikke afgøres.

	Brand	I hus	Nær ved hus
Pæregård	Brandlag stødte op til skattefundshus	x	
Skørrebro	Ingen spor		x
Dammegård	Brændt stolpeaftryk, tagbærende stolper i hus II	x	
Kannkegårddet	Brændt lerklining og trækul i stolpeaftryk, tagbærende stolper i hus I og VI	x	
Rosmannegård SV	Brændt lerkling i stolpeaftryk, tagbærende hus 3	x	
Dalegård	Ingen spor	x	
Kannikegård/ Tyskegård	Store mængder lerklining dybt i stolpehulsnedgravning tyder på, at stolperne er fjernet inden afbrænding af hus.		x
Store Klintegård	Ingen spor		x
Skovgård	Omfattende brandlag med flere brandtomter		
Slamrebjerg	Ingen spor		
Åbo	Ingen spor	x	
Gyldensgård	Ingen spor	x	
Kobbegård	Ingen spor	x	
Store Gadegård	Ingen spor		x
Munkerup	Ingen spor		

Table 18. Spor efter brand på lokaliteter med skatte deponeret centralt på boplads.

7.3.6. Afspejles skattenes betydninger i pladskonteksten?

Analysen af skattefundenes pladskontekst viser, at de bornholmske skatte er deponeret på en heterogen gruppe af lokaliteter. Det har således været muligt at dokumentere en bred vifte af aktiviteter samt at udskille forskellige niveauer i det sociale og økonomiske hierarki.

Blandt skattefundslokaliteterne afspejler Dammegård og Store Gadegård omkring den nuværende St. Peders Kirke, men muligvis også Munkegård højstatus miljøer, med visse paralleller til storgårds miljøer som Tissø, Toftegård og Järrestad. Lokaliteterne er f.eks. kendetegnet ved omfattende bebyggelsesspor opdelt i en central bebyggelse og nærliggende områder med intense håndværksaktiviteter, dog naturligvis i mindre målestok end de omtalte sjællandske og skånske lokaliteter. Det rituelle aspekt, som er tydeligt på stormands miljøer på Sjælland og i Skåne, er ikke dokumenteret på de bornholmske pladser. Dette kan dog skyldes de begrænsede arkæologiske undersøgelser på lokaliteterne. Med afsæt i Naums analyser af østersøkeramik på Bornholm er det ligeledes foreslået, at det tidlige dominerende indslag af keramik af Vipperow type på Skørrebro kan indikere et storgårdsmiljø.

Skattefundenes størrelse og sammensætning kan måske også give en indikation af deres ejeres sociale og økonomiske position. Dammegård og Skørrebro skattene udmærker sig ved at være blandt de tidligste og største eksempler på skatte domineret af samanide mønter, figur 17. Dammegårdskattens høje fragmenteringsprocent understreger endvidere lokalitetens fokus på håndværk- og handelsaktiviteter. Munkegård skatten omfatter mere end 900 mønter (Katalog:Lokalitetsoversigt) og adskiller sig ved at være klart den møntrigste skat deponeret mellem ca. 1000/1005-1020. Den indeholder således mere end dobbelt så mange mønter som de øvrige to møntrige skatte, Dalegård og Blykobbegård, i denne fase, figur 17. Genstandene i Munkegård er på grund af metodiske vanskeligheder ikke vejet og indgår ikke i figur 18 (afsnit 1.2.2). Det ikke møntede sølv i skatten blev dog på fundtidspunktet vejet til 597 g (Galster 1980, 63). Hvis det estimeres, at hver af de godt 900 mønter vejer ca. 1 g, betyder det, at skatten har vejet ca. 1500 g og dermed også vægtmæssigt er den største skat fra perioden. Egenvangskatten følger lige efter. Den indeholder et begrænset antal mønter (217 stk.), men på grund af et stort indhold af smykker er den

samlede vægt 1400 g, figur 18. Der forelå ikke en færdig beretning for Egenvang lokalitetens udgravning ved afhandlingsarbejdets afslutning. Lokalitetens arkæologiske data bygger derfor på en foreløbig publicering af udgravningens resultater (Laursen 2016). Lokalitetens status kan derfor ikke inddrages yderligere i diskussionen. Sammensætning af Munkegård skatten minder meget om Nørremølle, Skovvang og Pæregårdskattene, figur 17 og 18. På grund af de begrænsede udgravningsaktiviteter på lokaliteterne er det vanskeligt at give en fyldestgørende karakteristik af disse lokaliteters placering i det sociale hierarki. Resultaterne af udgravningen af Pæregårdskattens spredningsområde sandsynliggør, at området rummer intense bebyggelsesspor, men bebyggelsen kan på nuværende tidspunkt ikke karakteriseres nærmere (Katalognr:21).

Relationsanalysen af de Anglo-Skandinaviske mønter i de bornholmske skatte viser, at især Nørremølle og Skovvang har haft stærke forbindelse til hinanden, men derudover har de haft kontakt med en bred vifte af andre lokaliteter på Bornholm. De to lokaliteterne indtog sandsynligvis en central rolle i øens sociale hierarki. Dette vil blive diskuteret nærmere i afsnit 8.2. Det kan konkluderes, at Munkegård, Nørremølle, Skovvang og Pæregård, som rummer de mest møntrige skatte, formodentlig indtog en særlig position i det sociale hierarki på Bornholm. I kontrast hertil står Store Gadegård omr. 3 skatten, der kan betegnes som en forholdsvis beskedne skat, deponeret på en lokalitet, hvor de øvrige faktorer klart indikerer, at der er tale om en højstatus plads.

I analysen af skattenes anlægskontekst er der argumenteret for, at skatte deponeret i områder uden andre arkæologiske levn og små skatte domineret af mønter i udkanten af bopladser kan være deponeret uden generhvervelse for øje. Analysen af skattenes pladskontekst sandsynliggør en rituel praksis på mange af skattefundslokaliteterne, hvor genstande knyttet til hverdagens gøremål er deponeret ved nedgravningerne til de tagbærende stolper i beboelseshuse. Ritualet adskiller sig i kraft af genstandenes karakter markant fra sølvskatte deponeret i huse. Dette afspejler muligvis, at skatte deponeret i huse ikke var symbolske deponeringer. Hvorfor skattene deponeret i eller nær ved huse ikke er blevet generhvervet er dog vanskeligt at afklare. På 1/3 af lokaliteterne er der spor efter brand. Det er ikke en urimelig tanke, at de mennesker, der har deponeret skatten, har været udsat for en traumatisk hændelse, der har forhindret dem i at generhverve skatten. På den anden side viser iagttagelser gjort under udgravningen af det brændte hus på Kannikegård/Tyskegård lokaliteten, at huset har været rømmet og de tagbærende stolper fjernet inden afbrændingen af huset. Dette tyder ikke på, at afbrændingen er sket ved et pludseligt overfald.

Kendetegnende for flere af skattefundslokaliteterne er en vis form for specialisering. Der er i aktivitetsanalyserne udskilt lokaliteter med særlig fokus på heste (Englyst og Åbo), et højt forbrug af lammekød (Åbo), vævning (Gyldensgård SV), syning af finere tekstiler (Store Gadegård, omr. 3), jernudvinding og forarbejdning (Store Gadegård, omr. 1-2 og Dammegård), sølvsmedning (Nordre Stensebygård og Kannikegårddet) og skindforarbejdning (Skovvang). Med afsæt i Naums analyser af den bornholmske østersøkeramik foreslås det endvidere, at der på Skørrebro foregik en specialiseret keramikproduktion. Omfattende fund af bronzelodder og balancevægte på en forholdsvis stor andel af pladserne afspejler en stærk relation til handel. Hvis det er korrekt, at mange af skattefundslokaliteterne har haft en form for specialiseret produktion, der har generet et produktionsoverskud, antyder den høje forekomst af bronzelodder og balancevægte at varer er blevet handlet, og at handlen har involveret sølv.

Skatte deponeret centralt på bopladser kan derfor være akkumuleret via handel med varer, der er blevet produceret lokalt.

Kendetegnende for skatte deponeret centralt på bopladser er, at de er domineret af mønter eller slavisk/skandinavisk smelt. Som argumenteret i afsnit 7.2.5 havde mønter og slavisk/skandinavisk smelt formentlig en særlig funktion i handlen med sølv. Udvalgte mønter blev i vidt omfang ikke fragmenteret, hvilket signalerer at bornholmerne var bevidst om, at disse mønter besad en dobbelthed, idet de både kunne anvendes til handel med mønt og sølv efter vægt (afsnit 6.1.1). Slavisk/skandinavisk smelt blev muligvis indført som en form for ensartet valuta, som en konsekvens af eller som en modvægt til, det stærkt fragmenterede sølv i varierende kvalitet, der prægede skattefundene i årtierne op til 1020 (afsnit 7.2.5). Der kan således argumenteres for, at mønter såvel som slavisk/skandinavisk smelt spillede en særlig rolle i handel.

Der synes var være en funktionel forskel på slavisk/skandinavisk smelt og irregulære smelt.

Døvreårdskatten, der er deponeret i udkanten af et bopladsområde, og således muligvis skal knyttes til håndværksaktiviteter, består primært af irregulære smelt. Dette antyder, at mens slavisk/skandinavisk smelt primært optræder i skatte akkumuleret via og anvendt til handel, kan irregulære smelt være anvendt til andre former for aktiviteter, hvor sølv indgik.

Et andet element, der indikerer at mange skattefundslokaliteter adskiller sig fra almindelige agrare bebyggelser, er den hyppige tilstedeværelse af spor efter bronzestøbning, der svarer til den procentvise fordeling af bronzehåndværk på anløbspladser på Sjælland og Skåne. En parallel til den hyppige tilstedeværelse af spor efter bronzehåndværk på skattefundslokaliteter findes på Gotland, hvor bronzeforarbejdning ligeledes er forholdsvis almindeligt på lokaliteter med vikingetidsskatte (Östergren 1989, 187). Der er på et forholdsvis stort antal bornholmske lokaliteter endvidere fundet guldstykker, der ligeledes synes at afspejle et statusniveau, der overstiger en almindelig agrar lokalitet i forhold til Ulriksens undersøgelse. Der er dokumenteret guldstykker på Slamrebjerg, der viser at guldet kan være anvendt i forbindelse med fremstilling af smykker. Med undtagelse af Ahlesminde, der indeholder en guldring og tre meget sjældne gulddinarer, og Smedegård NØ-skatten, der tillige indeholder en guldring, har guldet i skattene og på lokaliteterne karakter af vægtguld, der ifølge Kershaws analyser også kan være anvendt i handelstransaktioner (Kershaw 2019, 233-246) (afsnit 3.1.1.). Mens andelen af lokaliteter med bronzefremstilling og andelen af lokaliteter med guld signalerer, at skattefundspladsernes sociale status differentierer sig fra almindelig agrare bopladser, svarer tilstedeværelsen af tekstilfremstilling og jernforarbejdning på de bornholmske skattefundslokaliteter derimod til billedet på almindelige agrare bebyggelser på Sjælland og i Skåne. En del af skattene er tillige deponeret på lokaliteter med små beskedne huse, der ikke umiddelbart afspejler det økonomiske overskud, som er signaleret i skattene. Denne tolkning kan til dels skyldes det ofte fragmentariske billede som de begrænsede udgravninger giver. Det bør dog fremhæves, at Bornholms største skat Smedegård NØ med stor sandsynlighed kan knyttes til personer, der boede i et kun 12,5 m langt hus på en perifært beliggende bebyggelse (Katalognr:28).

8. Skattene i lokal og regional kontekst

I analysen af genstandenes produktions- og cirkulationsdata samt af skattenes nære kontekst, anlægskontekst og pladskontekst har det være muligt at spore markante forandringer, som f.eks. den første import af dirhems i 800 og 900-tallet, skiftet fra import af dirhems til import af vesteuropæiske mønter og slavisk sølv omkring år 1000, etableringen af en ny valuta i form af slavisk/skandinavisk smelt i 1010-erne, en stigning i deponeringsintensiteten fra ca. 990 og en nedgang i deponeringsintensiteten fra omkring 1050. Endvidere har det været muligt at foretage en differentieret tolkning af skattenes betydninger ved at koble skattenes struktur til skattens deponeringskontekst.

I dette kapitel breddes skattenes kontekst ud til Bornholm og Østersøregionen. Strømninger og forandringsprocesser vil blive relateret til og diskuteret ud fra andre arkæologiske genstandsgrupper på Bornholm og perspektiveret til forholdene i områderne omkring Østersøen. Diskussionen opererer inden for Bourdieus kapitalbegreb og berører emner inden for det økonomiske, sociale, kulturelle og symbolske felt.

Udgangspunktet for diskussionen er skattene og deres mennesker. Et interessant spørgsmål er, om skattefundenes ejere var aktive aktører i de skitserede forandringsprocesser? Med henblik på at belyse hvilke mekanismer, der udløste disse forandringer, vil et væsentligt tema i diskussionen være, om lokaliteterne afspejler kontinuitet eller brud. Er det de samme aktører (familier/områder) der initierer de forskellige forandringer på Bornholm, eller bliver forandringer genereret af nye aktører på øen? Da forandringerne i skattenes struktur og deponering til dels kan være betinget og/eller influeret af bornholmernes kontakt med omverdenen, skal lokaliteternes topografiske placering i forhold til adgangen til Østersøen integreres i denne del af afhandlingen.

8.1. Den tidlige dirhem import – en ny elite på Bornholm

Import og akkumulering af sølv i 800-tallet og det meste af 900-tallet synes at være knyttet til enkelte personer eller familier på Bornholm. Skovsholmskatten deponeret mellem 855-900 afspejler formentlig den ældste importfase af vikingetidsmønter. Skovsholms profil og placering i et regionalt perspektiv passer godt ind i det billede, vi i forvejen kender fra Skandinavien og det baltiske område. Fra det centrale Sverige og Østersøområdet kendes der 76 skatte⁴⁵ med islamiske mønter deponeret i 800-tallet (Kilger 2008a, 207). Helt anderledes er fundbilledet i Syd- og Vestsandinavien. Her er blot 14 skatte med et indhold af islamiske mønter deponeret i 700- og 800-tallet. Skattene består primært af ikke møntet metal i form af smykker, ringe og barrer, og de få islamiske mønter, der optræder i skattene, er omarbejdet til smykker (Sawyer 1971, 110-112, Kilger 2008a, 207; under udarbejdelse). Generelt er 800-tallets islamiske mønter i Skandinavien samlet i få større skatte (Kilger 2008a, 221-234). Dette indikerer, at et begrænset antal aktører var involveret i transport, udveksling og håndtering af dirhems. I dette lys er det forsvarligt at antage, at Skovsholmskattens ejere indtog en central rolle i det økonomiske og sociale felt på Bornholm.

Skovsholm lokaliteten ligger 1,5 km sydøst for Sorte Muld komplekset, der i romersk og germansk jernalder var et ud af fem centre på Bornholm. Ud over Sorte Muld omfatter de bornholmske centre Møllegård, Agerbygård, Sandegård og Smørenge, figur 20. Sorte Muld er fremhævet som det mest dominerende center på Bornholm med et overvældende og eksklusivt udvalg af højstatus genstande (Christensen et al.

---

⁴⁵ Med mere end fem mønter (Kilger 2008a, 209)

2008, 148-149). Men også Smørenge skiller sig ud med blandt andet Danmarks største denarskat og kultområdet "Guldhullet", hvor der er fundet 110 guldgubber og otte små plastiske guldfigurer⁴⁶ (Laursen & Watt 2011, 3-9, Horsnæs 2013, 140-144).

Arkæolog L. Jørgensen knytter på baggrund af fosfatanalyser, geomagnetiske undersøgelser og overfladefund Sorte Muld komplekset til gruppen af 1. generations centralpladser med overregional betydning. Disse tæller desuden Gudme på Fyn, Uppåkra i Skåne og Helgø i Mälaren (Jørgensen 2009, 332-337). Fundene indikerer, at Sorte Muld kompleksets position og udbredelse var på sit højeste fra 300–600-tallet, hvorefter der sker en gradvis udfasning af lokalitetens dominans (Aarsleff 2008, 119, Watt 2008, 26-27). Etableringen af 2. generations centralpladser i 500–600-tallet, som Jørgensen identificerer ved Tissø, Lejre og Tofttegård på Sjælland samt Järrestad i Skåne, finder tilsyneladende ikke sted forholdene på Bornholm. 2. generationspladserne er kendetegnet ved sæsonbetonede håndværks- og handelsaktiviteter, mens 1. generationspladserne inklusiv Sorte Muld synes at bibeholde en struktur med permanente håndværksaktiviteter (Jørgensen 2009, 337-347).

Funddistributionen viser, at bosættelsesområdet ved Sorte Muld mindskes til få mindre områder i løbet af 800-tallet. Mod slutningen af 800-tallet og i begyndelsen af 900-tallet falder aktiviteten på det centrale Sorte Muld, men samtidigt stiger aktiviteten på satellitbopladserne Dalshøj II, Engegård og Nordre Brændesgård. Kvaliteten i genstandsinventaret på disse pladser kan dog langt fra måle sig med Sorte Muld under dens storhedstid, og i 1000-tallet var Sorte Muld reduceret til et område med få enkeltliggende gårde (Aarsleff 2008, 119; 2010, 338-340, Watt 2008, 26-27). Skovsholmskatten er således deponeret på et tidspunkt, hvor aktiviteterne på det centrale Sorte Muld mindskes. Analysen af islamiske mønter sandsynliggør, at importen af mønterne i skatten er sket forholdsvis kort tid inden deponeringshorisonten (afsnit 5.3).

Men hvilken relation havde Skovsholm lokaliteten til Sorte Muld? Ved en sammenligning af dirhem sammensætningen i henholdsvis Skovsholmskatten og på Sorte Muld lokaliteten fremgår det, at Skovsholm formentlig ikke skal ses som en afløser for Sorte Muld. Den kronologiske fordeling af dirhems er relativt ensartet. Der er endda procentvis flere "sene" dirhems på Sorte Muld i forhold til Skovsholm. Der skal dog tages forbehold for det relativt spinkle materiale, tabel 19.

Dirhems	Skovsholm		Sorte Muld	
	antal	%	Antal	%
før 750	27	17,4	4	14,8
Ab 1 (750-832)	112	72,3	17	63,0
Ab 2 (833-892)	15	9,7	6	22,2

Tabel 19. Tallene for Sorte Muld bygger på Kilger under udarbejdelse

⁴⁶ Antallet inkluderer de seneste detektorafsøgninger af "Guldhullet", mundligt meddelelse af R. Laursen, Bornholms Museum d. 16/1 2020

Den geografiske nærhed og den ensartede sammensætning af dirhems antyder en forbindelse mellem Sorte Muld og Skovsholm. Men skal Skovsholm lokaliteten tolkes som en forpost til Sorte Muld eller som en ny magtfaktor på Bornholm? Flere forhold peger på, at Skovsholm udgjorde en selvstændig magtfaktor. Pladsen ligger i sikker afstand fra kysten på et plateau, hvor terrænet skråner jævnt ned mod kysten lidt syd for den nuværende Svaneke by. Skovsholm bæk løber tæt ved lokaliteten og munder ud i Østersøen mellem naturhavnen Thygehavn mod nord og Årsdale fiskerleje mod syd. Beboerne på Skovsholm havde let adgang til Østersøen, men var samtidig i forholdsvis sikker afstand i forhold til overfald fra søsiden (Laursen & Ingvarsson 2014, 55-58). Lokaliteten er dermed strategisk velplaceret i forhold til handel i Østersøområdet. Pladsanalysen viser, at der formentlig blev forarbejdet mulige handelsvarer som skind og huder i større skala på lokaliteten. Det mest tungtvejende argument for, at Skovsholm lokalitetens beboere spillede en rolle i Bornholms magtfuld, er øens tidligste vikingeskat. Set i et regionalt perspektiv tyder skatten på, at Skovsholmskattens ejere var en del af det handelsnetværk, der importerede og redistribuerede dirhems i 800-tallets Østersøregion.

M. Watt foreslår uden videre uddybning og henvisning, at Sorte Mulds udfasning skal ses i sammenhæng med etableringen af en række handelscentre langs Østersøens sydkyst fra slutningen af 700-tallet, hvilket gjorde, at handlen på sigt gik uden om Bornholm (Watt 2008, 27). Langs den pommerske kyst findes spor efter bebyggelse ved Menzlin mod slutningen af 700-tallet, Wolin i slut 700-tal eller start 800-tal, ved Ralswiek i og Kolobzeg i 800-tallet. Pladserne udviser imidlertid først spor efter omfattende handelsaktiviteter fra 900-tallet (Sindbæk 2005, 188-200, Gruszczynski 2019, 94-113). I 700-tallet og 800-tallet kan Truso imidlertid fremhæves som et handelsknudepunkt med samme karakter som Ribe, Kaupang og Birka (Sindbæk 2005, 196). Importen af dirhems fra Rusland til Gotland efter ca. 825 og lidt senere langs Østersøens sydkyst (Kilger 2008a, 214-221), underbygger indtrykket af en ændring i handelsstrukturene, og etableringen af nye kontaktnetværk i Østersøregionen. Det er således muligt, at Sorte Mulds betydning som knudepunkt for international handel mindskes som følge af ændringer i Østersøens handelsnetværk. Tolkningen underbygges af den eneste samtidige skriftlige kilde, der beskriver Bornholm i vikingetiden:

”Vendland var på hans styrbords side, og til bagbord havde han Langeland, Lolland, Falster og Skåne; disse lande hører alle til Danmark. Så havde vi Bornholm til bagbord, og de har deres egen konge. Så efter Bornholm havde vi de lande, som hedder først Blekinge, Møre, Øland og Gotland til bagbord, og disse lande tilhører sveerne.” Oversættelse af N. Lund (Lund 1983, 16).

Citatet er fra købmanden Wulfstan's berømte beretning om sin syv dage lange rejse fra Hedeby til Truso. Rejsen går langs Østersøens sydkyst mellem de to handelscentre Hedeby og Truso, og som det fremgår af beskrivelsen, blev der ikke lagt til ved Bornholm. Wulfstan's beretning er en tilføjelse til Paulus Orosius (d. ca. 420) verdenshistorie, der omkring 890 blev oversat til oldengelsk på foranledning af den engelske konge Alfred d. Store (ca. 849-99). Store dele af det oprindelige manuskript er bevaret til i dag, dog desværre med undtagelse af Wulfstans fortælling, der er overleveret i en meget nøje afskrift af manuskriptet fra 11. årh (Lund 1983, 24-25). Kilden må således vurderes at have stor kildeværdi.

Den næste import begivenhed på Bornholm, der kan spores i skattefundsmaterialet, sker i første halvdel af 900-tallet. Importbegivenheden er dokumenteret i de tre skatte Buddegård, Rabækkegård og Skørrebro. Den kronologiske profil i de tre skatte antyder, at der i alle skatte indgår mønter fra samme importør, men at mønterne er deponeret på forskellige tidspunkter og i forskellige kontekster (afsnit 5.3). Den tidligste

deponering var i gravkontekst. I Rabækkegård graven var 14 deponerede samanide dirhems præget i de første to årtier af 900-tallet. Ud over skatten indeholdt graven et smykkeinventar bestående af bronzehænger og perler, der bekræfter en datering af graven til første halvdel af 900-tallet (afsnit 5.3).

I modsætning til Bornholm, hvor der er en markant pause i dirhem importen mellem abbaside skatten deponeret på Skovsholm og samanide skatten deponeret i Rabækkegård graven, ses der på Gotland en kontinuerlig import af islamiske mønter på overgangen mellem Abbaside og Samanide Kalifatets udmøntninger. Samanide dirhems nåede formentlig Gotland kort efter deres prægetidspunkt i begyndelsen af 900-tallet, og herfra blev de spredt vestover til Irland, med Jylland som "mellemstation" (Kilger 2008a, 236-237). Der er i afsnit 5.3. argumenteret for, at det tidlige indslag af samanide dirhems i Rabækkegård graven også kan tolkes som en "mellemstation" i distributionen af samanide dirhems fra Gotland mod Irland. Den gravlagte eller personer i den gravlagtes nærhed var formentlig direkte involveret i den tidlige distribution af samanide dirhems. Rabækkegård graven inkluderes af Svanberg i gruppen af aristokratiske begravelser i Sydsandinavien (Svanberg 2003, 130-134), og skattens anlægskontekst afspejler, at den tidlige dirhem import var knyttet til samfundets elite (afsnit 7.2.5).

Hovedparten af mønterne i Skørrebroskatten stammer formentlig fra samme importhorisont som de 14 samanide mønter i Rabækkegård graven (afsnit 5.3). Skørrebroskatten er deponeret mellem 939-990, men med undtagelse af to mønter er alle dirhems præget før 920 (App.1.2:Skørrebro). Der er i analysen af Skørrebroskattens anlægskontekst argumenteret for at skatten er deponeret i eller nær ved et beboelseshus. Skørrebro lokaliteten udmærker sig ved at være den ældst dokumenterede bornholmske lokalitet, hvor keramikinventaret er domineret af østersøkeramik, (afsnit 7.2.1 og 7.2.3). Naums analyser viser, at østersøkeramikken på de bornholmske bopladser var af god kvalitet, og formentlig var udført af specialister med indgående kendskab til brugen af drejeskive, præparering af keramikler og brændingsteknikker (Naum 2008, 126). Naum udpeger en række bornholmske keramikgrupper, der udviser ensartede morfologiske og dekorative træk. Men afsæt i gruppernes distribution foreslår Naum, at østersøkeramikken blev produceret på enkelte gårde, og herfra distribueret videre til omkringliggende gårde (Naum 2008, 126-127). Bopladser med keramikproduktion har således indtaget en central rolle i det sociale og økonomiske hierarki på Bornholm. Skørrebro lokaliteten indgår dog ikke i Naums analyser.

Buddegårdskatten indeholder ligesom Rabækkegård og Skørrebro skattene et markant indslag af samanide dirhems præget før 920 (App.1.2: Buddegård). Skatten udmærker sig ved at indeholde en høj andel af hele mønter omdannet til smykker (afsnit 6.1.1. og 6.4). Endvidere indgår et armbånd og et bevidst bøjet trefliget spænde (afsnit 6.2). Skatten er deponeret i et område uden andre arkæologiske levn (afsnit 7.2.4). Skattens struktur og kontekst afspejler, at deponeringen af skatten skal knyttes til det symbolske felt (afsnit 7.2.5). Skatten kan tolkes som et midtspænde depot, der viser et markant sammenfald med inventaret i skandinaviske vikingetids kvindegrave (afsnit 2.1. og 7.2.5). En af to kendte paralleller til det trefligede spænde i Buddegårdskatten er fundet på Kannikegærdet lokaliteten blot 2,4 km fra Buddegård, figur 55 og 107. Den anden parallel findes i Dammegårdskatten. På Kannikegærdet lokaliteten er der ligeledes fundet et armbånd af samme type som det, der er deponeret i Buddegårdskatten. Det trefligede spænde og armbåndet på Kannikegærdet tolkes dog ikke som en del af selve skatten i denne afhandling, men tilstedeværelsen dokumenterer en klar relation mellem de to lokaliteter (afsnit 3.1.1). Pladsanalysen sandsynliggør, at der var sølvsmedning på Kannikegærdet lokaliteten, og det er muligt at de særlige trefligede spænder (figur 55 og 107) er produceret på Kannikegærdet (afsnit 7.3.1.1). En yderligere

forbindelse mellem de to lokaliteter er, at Kannikegærdets skatten ligesom Buddegård indeholder et usædvanligt stort antal hele mønter med ophæng (afsnit 6.1.1 og 6.4). En væsentlig forskel på de to skatte er deres deponeringskontekst, idet Kannikegærdets skatten er deponeret i et beboelseshus (afsnit 7.2.3). Deponeringskonteksten afspejler, at Buddegård og Kannikegærdet skattene havde forskellige betydninger, mens sammenfaldet i genstandsinventaret afspejler, at skattene formentlig var knyttet til samme personkreds. I afsnit 7.2.5 er der argumenteret for, at Buddegårdsskatten blev deponeret som ejerskabsmarkering/offer til nyopdyrkede marker af de samme personer, der etablerede sig på Kannikegærdet lokaliteten.

Deponeringskonteksten for bornholmske skatte med et markant indslag af tidlige samanide mønter præget før 920 antyder, at kvinder var involveret i distribuering og håndtering af sølv i vikingetiden. To ud af tre skatte, Rabækkegård og Buddegård, viser i kraft af deres struktur og anlægskonteksten tilknytning til kvinder. Forbindelsen mellem Buddegård og Kannikegærdet illustrerer endvidere, at relationen mellem skatte og kvinder ikke kun skal relateres til det symbolske felt. Skatten på Kannikegærdet lokaliteten er deponeret i et hus, hvilket indikerer, at skatten udgjorde en økonomisk og social kapital. Skattens kontekst viser desuden, at den tidlige import af samanide dirhems var knyttet til samfundets elite. Dette illustreres ved Rabækkegård gravens tilknytning til aristokratiske miljøer i Sydsandinavien og ved Skørrebro lokalitetens tidlige dominans af østersøkeramik. Den tidlige importhorisont af samanide dirhems knytter de tre lokaliteter Buddegård, Rabækkegård og Skørrebro sammen, og Buddegård og Kannikegærdets tætte forbindelse afspejles i lokaliteternes specielle smykker og den meget høje andel af mønter omdannet til smykker. Skattene er deponeret henholdsvis på Sydvestbornholm, det centrale Bornholm og Østbornholm, figur 20. Skattene afspejler dermed et elitært netværk på tværs af øen.

I forhold til centralpladserne fra romersk og germansk jernalder, Sorte Muld, Møllegård, Agerbygård, Sandegård og Smørenge, ses der både kontinuitet og brud i forhold til den geografiske placering. Skørrebro lokaliteten ligger nær ved Smørenge, mens både Rabækkegård og Buddegård/Kannikegærdet er placeret i områder, hvor der ikke er registreret centralpladser, figur 20. Dette afspejler et tydeligt brud med de tidligere dominerende centralpladser. Buddegårdsskattens tolkning som ejerskabsmarkering/offer til nyopdyrkede marker bekræfter, at personerne på Kannikegærdet etablerede sig i et nyt område. Den bornholmske udvikling har lighedspunkter med det øvrige Skandinavien, hvor det i første halvdel af 900-tallet er muligt at spore en decentralisering af importen, og hvor nye lokaliteter med møntfund træder frem (von Heijne 2004, 96).

Det kan sammenfattes, at den tidlige dirhem import er knyttet til personer i den bornholmske elite. Distribueringen af tidlige samanide dirhems afspejler et elitært netværk på tværs af øen, hvor kvinder spillede en vigtig rolle i netværket og i distribueringen af dirhems. De tidlige dirhem skatte, inkl. Skovsholmskatten, synes endvidere at afspejle et delvist brud med den tidligere elitære struktur på øen.

8.2. Fælles udfærd, socialt netværk og mobilitet

Analysen af de islamiske mønters produktions- og deponeringsdata dokumenterer, at dirhem importen på Bornholm stoppede efter ca. 950 som følge af en omorganisering af handels- og toldsystemet i Rusland (afsnit 5.3). En markant import af vesteuropæiske mønter kan først spores i skattene fra 990-erne, hvilket afspejler at importen af vesteuropæiske mønter ikke er direkte forbundet med dirhem stoppet, figur. 17. Skærpingegård, Dammegård, Kannikegærdet og formentlig også Rosmannegård SV-skattene viser nærmest

identiske kronologiske profiler med en kontinuerlig import af dirhems frem til ca. 950 og et lille indslag af tyske mønter, der afspejler en deponeringshorisont senere i 900-tallet (App.1.2:Skærpingegård, Dammegård, Kannikegærdet og Rosmannegård SV). Skærpingegård er formentlig deponeret mellem 962-990, mens de tre øvrige skatte sandsynligvis er deponeret i 990-erne (afsnit 3.3). Der synes således at være kontinuitet mellem de personer, der var involveret i dirhem importen, og de personer der var involveret i den tidligste import af tyske mønter. Analysen af de tyske mønters produktionsdata antyder, at de tyske mønter i Dammegård, Kannikegærdet og Rosmannegård SV er kommet til Bornholm via kontakter mod vest, mens de tyske mønter i Kongens Udmark er kommet til Bornholm via det vestslaviske område (afsnit 5.1). Kontinuitet mellem personer, der importede og deponerede islamiske mønter og tyske mønter, er eksemplificeret ved Rosmannegård lokaliteten, hvor de to skatte Rosmannegård SV og S viser, at personer inden for samme bebyggelse først deponerede en skat domineret af islamiske mønter, og få år senere deponerede en skat med et markant indslag af tyske mønter (Katalognr:22).

Brandsgårdskatten med et massivt indslag af Dorestad imitationer er deponeret bare 320 m fra Rabækkegård, figur 20. Skatten vidner om en tidlig direkte importhændelse fra Hedeby til Bornholm, formentlig i sidste tredjedel af 900-tallet. Rabækkegård graven med den tidlige samanide skat afspejler som argumenteret ovenfor formentlig et elitært miljø med overregionale kontakter til Gotland og Jylland i starten af 900-tallet. Den tidlige og usædvanlige import af vestlige mønter i form af Dorestad imitationer i Brandsgårdskatten synes at afspejle, at personer inden for samme kreds havde særlige overregionale kontakter, der ligeledes faciliterede den tidlige import af vesteuropæiske mønter.

Den tidlige import af tyske mønter synes således at være knyttet til samme personkreds inden for den nyetablerede og decentrale elitære magtstruktur på Bornholm i starten af 900-tallet, som var involveret i den tidlige dirhem import. Endvidere synes importen af dirhems såvel som tidlige tyske mønter at være betinget af de elitære personers lokale og overregionale netværk.

Der sker en markant stigning i antallet af deponerede skatte i slutningen af 900-tallet, figur 19. Stigningen antyder, at flere personer blev involveret i akkumulering og håndtering af sølv i forhold til det stærkt begrænsede antal elitære personer, der var involveret i importen af islamiske mønter samt i den tidlige import af tyske mønter. Stigningen falder sammen med en mere omfattende import af vesteuropæiske mønter. Særlig markant i slutningen af 900-tallet er import af engelske mønter. Den detaljerede analyse af de engelske mønters produktionsdata viser, at engelske mønter i skatte deponeret i årtierne før og efter år 1000 primært er akkumuleret ved deltagelse i togter i England (afsnit 5.2). To skatte kan på baggrund af mønternes produktionsdata formentlig kobles til togter nævnt i den Anglosaksiske Krønike, og det er sandsynliggjort, at Store Frigård II primært er akkumuleret ved deltagelse i togt i 990-erne - måske i 993, mens Tyskegårdskatten er akkumuleret ved deltagelse i 1002 togtet (afsnit 5.2). Tyskegård er deponeret centralt på øen i et område uden andre klare tegn på elitær bebyggelse ved deponeringstidspunktet, der formentlig er omkring år 1000. Dog er den tidlige Kongens Udmark skat, der formentlig er deponeret mellem 967-990 fundet 1,7 km derfra, figur 20. Kongens Udmark lokaliteten er ikke udgravet, og der kan derfor ikke gives en nærmere karakteristik af pladsen. Tyskegårdskattens særlige struktur i forhold til produktionsdata og cirkulationsdata, sammenholdt med skattens deponeringsdata, der viser at skatten var deponeret i et område uden andre arkæologiske levn, betyder, at skatten kan tolkes som en symbolsk deponering. Skatten kan være deponeret med henblik på at markere ejerskab af/offre til ny opdyrkede marker (afsnit 7.2.5).

Akkumulering af sølv erhvervet ved ejerens deltagelse i vikingetogterne mod England synes således at have haft indflydelse på den sociale struktur på Bornholm. Ved deltagelse i togter kunne flere personer akkumulere sølv og herved skabe sig en position i samfundet ved at erhverve jord. Situation svarer til den, der beskrives på Veda-runestenen i Uppsala, hvor der fortælles om Ärinmund, der købte en gård for de rigdomme, han havde erhvervet i Øst (afsnit 2.2). Tyskegårds-katten illustrerer dermed, at sølvet havde agens i forhold til social mobilitet på Bornholm.

Tyskegård og Store Frigård II-skattene er deponeret kort efter akkumuleringen. De består derfor helt eller næsten udelukkende af engelske mønter og udgør klare eksempler på bornholmernes deltagelse i togter. Anderledes ser det ud for f.eks. Gyldensgård SV-skatten. Analysen af skattens biografi viser, at der i skatten indgår en akkumuleringsfase, hvor mønter er erhvervet ved togter i England, men skatten blev først deponeret ca. 30 år efter togterne (afsnit 5.2). Det er således sandsynligt, at også Gyldensgård SV-skattens ejere deltog i togter i England og herved kunne etablere sig i toppen af det sociale hierarki på Bornholm. Årsagen til forskellen på Tyskegård og Gyldensgård SV-skattenes struktur skal findes i deponeringskonteksten. De engelske mønter i Tyskegårds-katten blev deponeret kort efter erhvervelse som en symbolsk handling - måske som offer til ny opdyrkede marker. De engelske mønter i Gyldensgård SV-skatten indgik i en skat akkumuleret gennem længere tid og derefter deponeret i et hus. Analysen af den nære kontekst antyder, at en del af skatten var samlet i en lille pung med lidt sølv og et vægtlod (afsnit 7.1.1). Skattens struktur og deponeringskontekst viser, at akkumuleringen af skatten var en dynamisk proces, hvor dele af skatten blev reaktiveret. Selv om skatten blev deponeret ca. 30 år efter togterne i England, afspejler skattens biografi at et eller flere medlemmer af familien på Gyldensgård SV også deltog i togterne i England.

Gyldensgård SV-skattens profil afspejler også, at togter blot var en af flere akkumuleringsstrategier. Det finsk-baltiske ildstål, der kan være deponeret i Gyldensgård SV-skatten, viser mulige kontakter mod nord eller øst. Ildstålet kan være erhvervet ved en rejse til Birka. Flere Birkagrave, der indeholder en eller flere finske genstande, indeholder tillige vægte og/eller vægtlodder, hvilket indikerer, at de gravlagte indgik i overregionale netværk af personer, der var involveret i udveksling og salg af varer (Gustin 2017, 234). Umiddelbart øst for Gyldensgård SV-skattens deponeringssted er der fundet fire bronze vægtlodder, der kan udgøre et sæt i form af et lille kugleformet, et tabletformet og to sfæriske vægtlodder med flade poler og jernkerne (App.1.1:Kort 9). Tilstedeværelsen af ildstål (figur 8) og vægtlodder på Gyldensgård SV udgør dermed en klar parallel til indholdet af de omtalte Birka grave. Det sandsynliggør, at de personer, der samlede og deponerede Gyldensgård SV-skatten, formentlig indgik i samme overregionale netværk af udveksling og salg af varer som de gravlagte i Birka.

Som argumenteret ovenfor var det de samme personer inden for Bornholms elitære magtstruktur, der importerede dirhems og tidlige tyske mønter. Skattene afspejler imidlertid ikke kontinuitet mellem personer, der akkumulerede og deponerede islamiske mønter, og personer der akkumulerede og deponerede engelske mønter. Dette understreger, at erhvervelse af sølv ved deltagelse i togter i England påvirkede den sociale mobilitet på Bornholm, og måske skabte basis for en ny elitær struktur. En undtagelse er Rosmanegård S, der indeholder markante indslag af islamiske, engelske og tyske mønter (App.1.2:Rosmanegård S) og endvidere er deponeret på samme lokalitet som en dirhem skat (App.1.2:Rosmanegård SV) (Katalognr:22).

Fælles for Rosmanegård S, Munkegård og Egenvang, der alle er deponeret mellem 1002-20, er en tydelig dominans af CRUX typen blandt de engelske mønter i skattene. Dette antyder, at mønterne ligesom i Store Frigård II, kan være erhvervet via deltagelse i togter i 990-erne. Personerne, der har akkumuleret mønterne i Rosmanegård S, Munkegård, Egenvang og Store Frigård II, deltog således muligvis på togt sammen. At der er en forbindelse mellem skattene, understøttes som anført i afsnit 5.2 endvidere af, at Munkegård og Egenvangskattene har en ensartet sammensætning af engelske møntsteder, mens Rosmanegård S og Munkegård har en ensartet sammensætning af tyske møntsteder, figur 33 og 38.

At bornholmere fra forskellige dele af øen tog på fælles udfærd, bekræftes af analysen af stempelidentiske Anglo-skandinaviske imitationer. Relationen mellem stempelidentiske Anglo-skandinaviske mønter afspejler formentlig et omfattende og kompliceret socialt netværk på øen, (afsnit 5.4), figur 49. De tre møntrige skatte Skovvang, Nørremølle og Gyldensgård SV indtager centrale positioner. Gyldensgård SV og Nørremølle indgår i et kompliceret netværk af kontakter på Nordøstbornholm, og der ses ligeledes en meget stærk forbindelse mellem Skovvang og Nørremølle. Skovvang indgår endvidere i relation til Munkerup og Blykobbegård på Sydvestbornholm og til Slamrebjerg, der ligger tæt ved Nørremølle, figur 49. Den lidt senere Pæregård skat på nordvest Bornholm ligner i struktur Nørremølleskatten, men indtager ikke en tilsvarende central position i netværkssystemet, idet den udelukkende viser kontakt til de i netværket centrale lokaliteter Gyldensgård SV og Nørremølle. Muligvis vil udgravning af nogle af de potentielle skatte på Nordbornholm ændre ved dette billede (Ingvardson & Nielsen 2015, fig. 1). I fem bornholmske skatte findes der eksempler på en særlig halsringstype, hvis primære udbredelsesområde skal findes i det baltiske område (afsnit 5.5). I skattene Egenvang, Englyst, Nørremølle, Pæregård og Skovvang findes en eller to fragmenter af typen. Måske kan dette også afspejle en indbyrdes relation mellem pladserne og tolkes som tegn på, at bornholmere fra forskellige lokaliteter sammen har foretaget rejser mod øst.

8.3. Kontakter og handel

Fra omkring år 1000 dominerer Otto-Adelheid udmøntninger fra Harzen området det tyske materiale i de bornholmske skatte, og fra starten af 1000-tallet er Otto-Adelheid den mest dominerende mønttype blandt hele møntmaterialet (afsnit 5.1). Perioden med import af vesteuropæiske mønter fra slutningen af 900-tallet falder sammen med en markant stigning i antallet af deponerede skatte, der varer frem til ca. 1050, figur 17 og 19. Bornholm synes således atter at blive en integreret del af Østersøens handelsnetværk.

I Adam af Bremens *Om Landene og Øerne i Norden* nævnes Bornholm. I en opremsning af danske øer beskrives Bornholm som Danmarks berømteste havn og et sikkert tilhold for rejsende til barbarerne eller til Grækenland (Lund 2000, 210). Adam af Bremens krønike er en af de vigtigste skriftlige kilder til Danmarks historie i 900- og 1000-tallet, og den rummer et væld af informationer, der ikke findes andre steder. Den blev skrevet i 1070-erne og er således tæt på de begivenheder, den beskriver. Krøniken blev skrevet på et tidspunkt, hvor ærkestiftet Hamborg-Bremen var i krise, og Adam havde det tydelige sigte at fremhæve og berømme ærkebiskopperne af Hamborgs missionsvirksomhed i Norden og de slaviske områder (Gelting 2011, 127-130). Adam beskriver, at Biskop Eginus kom til Skåne omkring 1060 på foranledning af Svend Estridsen, og at biskoppen missionerede på Bornholm i 1060-erne (Gelting 2012, 107). Mens Adam havde et tydeligt sigte med beskrivelsen af Eginus missionsvirksomhed, synes der umiddelbart ikke at være grund til at betvivle oplysningen om Bornholms position som sikker og vigtig havn.

Det er imidlertid ikke arkæologisk muligt at stedfæste markante havne, hvorfra handelsaktiviteter i stor stil kunne foregå. Bebyggelsesudviklingen på Bornholm adskiller sig markant fra Sjælland og Skåne. Mens aktiviteten på Sorte Muld som beskrevet mindskes i løbet af 800-tallet, synes handelsaktiviteterne at forsætte med samme styrke på de skandinaviske 2. generations centralpladser på Sjælland og i Skåne, hvor der først mod slutningen af 900-tallet og starten af 1000-tallet sker en udfasning (Hårdh 2000, Söderberg 2005, 74-84, Christensen 2015, 282-286). Centralpladserne afløses i visse tilfælde af middelalderbyer, der etableres i indlandet eller langs fjorde (Andrén 1985, 71-72, Skre 2016, 167-170). For eksempel udfases Uppåkra i Skåne, mens Lund etableres (Hårdh 2000) og på Sjælland flyttes kongsgårds funktionerne i Lejre til den nyetablerede by Roskilde (Christensen 2015, 282-286). Det er i disse urbane centre at handlen koncentrerer (Birkebæk 1992, 41-49, Carelli 2001, 178-206, Ingvardson 2010, 80-88).

Urbaniseringsprocessen er imidlertid fraværende på Bornholm, og i modsætning til situationen på Sjælland og i Skåne erstattes Sorte Muld ikke af en nyetableret by. I stedet sker der en decentralisering af bebyggelsen, hvor individuelle gårde etableres fra 900-tallet. Et af de tidligste eksempler kan være Skovsholm lokaliteten, men også f.eks. Skørrebro, Kannikegærdet og Dammegård lokaliteterne er tidlige eksempler på denne decentralisering. Pladsanalysen viser, at Dammegård og Store Gadegård komplekset omkring den nuværende St. Peders Kirke samt Munkegård lokaliteten formentlig rummede nogle af de samme funktioner som de sjællandske og skånske centralpladser (afsnit 7.3.4). Men de bornholmske centralpladser bliver etableret på et tidspunkt, hvor de sjællandske og skånske centralpladser nedlægges.

Arkæologerne L. Christensen, F.O. Nielsen og M. Vennersdorf foreslår, at de nye decentrale bebyggelser etableres på steder, hvor der i dag findes historisk kendte gårde (Christensen et al. 2008, 148-149). Den bornholmske gårdsbebyggelse kan i store træk føres tilbage til 16-1700-tallet. Jordebogen 1691-92 giver den første oversigt over samtlige gårde med gårdsnavn; her er opført 680 selvejergårde, 224 fæstegårde, 16 proprietærgårde, 15 præstegårde, 15 degnegårde og 12 gårde, der ikke er nærmere stedfæstede (Nielsen 1983, 43). De ældste detaljerede kort, hvor den eksisterende bebyggelse er gengivet, er B. F. Hammers topografiske kort fra 1746-50, men kortene indeholder visse unøjagtigheder og kan ikke direkte overføres til moderne kort. Hammers kort tegner dog i store stræk det bebyggelseslandskab, der fremgår af de præcise matrikelkort, der på Bornholm blev udarbejdet i 1816-20 (Nielsen 1983, 21). De tidlige kort og gårdsopgørelser har dannet udgangspunkt for en række retrospektive bebyggelsesundersøgelser, der slår fast, at den bornholmske gårdsbebyggelse ikke var organiseret i sluttede landsbyer (Nielsen 1983, 44-45 med yderligere henvisninger; 1994c, 131-37, Watt 1988, 105-116). Gårdene er i stedet placeret i rækker, der ofte følger naturgivne grænser, som deglaciationslinjer, strandvoldslinjer, åløb, sprækkedale samt andre terrænskel. Visse gårdsrækker kan ikke kobles til naturskabte linjer, men følger snarere gamle vejforløb. Foruden gårdsrækker forekommer der "gårdsbyer", som Nielsen definerer som tre meget tætliggende gårde på række eller i trekant formation (Nielsen 1983, 44-46; 1994c, 130-131). Bebyggelsesudviklingen på Bornholm minder på visse punkter om situationen på Gotland, hvor bebyggelsen fra ca. 600 er organiseres i enkeltgårde og små landsbyer uden klar fiskal afgrænsning (Svedjemo 2014, 189-207).

Pladsanalysen tegner et forholdsvis beskedent billede af bopladser med deponerede skatte på Bornholm. Et stort antal bornholmske skattefundslokaliteter viser spor efter bronzefremstilling, og sammen med en forholdsvis hyppig tilstedeværelse af guld signalerer det, at pladsernes sociale status differentierer sig fra almindelig agrare bopladser på Sjælland og i Skåne. Til gengæld svarer tilstedeværelsen af tekstilfremstilling

og jernforarbejdning på de bornholmske skattefundslokaliteter til billedet på almindelige agrare bebyggelser i samme områder (afsnit 7.3.1.1).

En del af de bornholmske skatte er deponeret på lokaliteter med små beskedne huse, der ikke umiddelbart afspejler det økonomiske overskud, som er signaleret i skattene. Bornholm er kendetegnet ved et stort antal små naturhavne langs øens klippefyldte nord- og østkyst, mens den sydlige kyst er karakteriseret af lange sandstrande. Der ses et markant sammenfald mellem udbredelsen af skatte og naturhavne på øens nord- og østkyst, hvor skattene er koncentreret i baglandet til de små naturhavne. Der er et fravær af skattefundsboplader ved Bornholms sydlige spids, hvor landgang fra søsiden let kunne foregå langs de brede sandstrande (Ingvardson i tryk, fig. 17,3). Dette signalerer, at bebyggelser med skatte var orienteret mod Østersøen, men samtidig lå i forholdvis sikker afstand i forhold til angreb fra kysten.

I anlægsanalysen blev det konstateret, at skatte deponeret centralt på boplader var domineret af mønter eller slavisk/skandinavisk smelt. Sidstnævnte har formentlig også udgjort en form for standardiseret valuta, der besad samme egenskaber som mønt (afsnit 7.2.5 og 8.4.3). Pladsanalysen viser, at en relativ stor del af skattefundslokaliteterne udviser spor efter handel med sølv i form af bronzevægtlodder og dele af balancevægte. Analysen bekræfter tidligere undersøgelser, der viser at sfæriske vægtlodder med flade poler og polyhedriske vægtlodder findes på et bredt udsnit af lokaliteter spredt over stort set hele Bornholm (Aarsleff 2010, 342-343). Endvidere kan der spores en form for specialisering på en stor del af lokaliteterne (afsnit 7.3.6). Flere forhold peger således på, at skatte deponeret centralt på boplader til dels var akkumuleret via handel, eventuelt med overskudsvarer produceret på selve lokaliteten. Hvis handlen er foregået på Bornholm, er det måske sket ved at skibe lagde til ved de små naturhavne. Aktiviteterne på Dammegård/Store Gadegård komplekset og Munkegård signalerer et større fokus på forskellige håndværksaktiviteter, og muligvis har lokaliteterne rangeret højere i det sociale hierarki på Bornholm (afsnit 7.3.4). Disse lokaliteter kan således være mulige kandidater til handelscentre på Bornholm. Karakteren af bosættelsen synes dog mere at signalere lokal end overregional handel.

En anden mulighed er, at bornholmerne tog ud og handlede på centrale handelspladser. Som argumenteret i afsnit 8.2 viser analysen af Anglo-skandinaviske mønter fælles udfærd mod Sigtuna og Lund.

Møntmaterialet afspejler desuden handelskontakter til England. Allerede mod slutningen af Æthelred II's regeringsperiode (978- ca. 1017) viser analysen af de engelske mønters produktionsdata, at en del af de engelske mønter i bornholmske skatte formentlig er erhvervet via handel i de tidligere Danelagen områder (afsnit 5.2). Endelig viser de dominerende Otto-Adelheid-penninge kontakt til det tyske område. En kontakt til det nordtyske område bekræftes af Slesvig Stadsret, der indeholder et særligt privilegie givet til fastboende købmænd fra hertugdømmet Sachsen, Frisland, Island og Bornholm. Slesvig Stadsret dateres af historiker M. Gelting til Svend Estridsens regeringsperiode (1047- ca. 1074) (Gelting 2012, 108). Kilden afspejler dermed en direkte kontakt mellem Bornholm og Nordtyskland, mere herom i afsnit 8.4.1.

Et markant indslag af vestslaviske smykker i skatte som Munkegård I, Pæregård og især Nørremølle tyder på, at handlen til dels foregik på en af de centrale handelspladser på Østersøens sydkyst (afsnit 5.5). Kontakten mellem Bornholm og det vestslaviske område bekræftes af det særlige fællestræk med slavisk/skandinavisk smelt i skattefund på Bornholm, i det østlige Sverige og det vestslaviske område (afsnit 7.2.5).

Netværksanalyserne foretaget på baggrund af stempelidentiske Anglo-skandinaviske mønter kan måske bidrage til en mere nuanceret forståelse af Bornholms handelssystem. Som det er beskrevet i afsnit 8.2, står lokaliteterne Skovvang, Nørremølle og Munkegård centralt i netværket. Der er en stærk indbyrdes kontakt mellem de tre lokaliteter, og hver lokalitet synes endvidere at være forbundet med en række i netværksregi mindre centrale lokaliteter. Munkegård lokaliteten kan på baggrund af forholdvis omfattende udgravningsaktiviteter karakteres som en central plads med et bredt udsnit af håndværksaktiviteter (afsnit 7.3.1 og 7.3.4). Et stærkt begrænset udgravningsareal på Skovvang og Nørremølle lokaliteterne levner ikke på samme måde rum for en karakteristisk af pladsernes karakter (Katalognr:25 og 19). Kendetegnende for de tre skatte er dog, at de er blandt de møntrigste skatte deponeret på øen, hvilket kan afspejle en særlig status, figur 17.

Disse iagttagelser tyder på, at der på Bornholm fandtes en række bopladser (f.eks. Skovvang, Nørremølle og Munkegård), der fungerede som lokale handelscentre, hvor bornholmerne udvekslede de overskudsvarer, som blev produceret på bopladserne. De lokale handelscentre var styret af personer, der rangerede højt i øens sociale og økonomiske hierarki. Personer fra denne lokale elite tog på fælles handelsrejser, hvor de omsatte de bornholmsk producerede varer. Ved returnering til Bornholm, blev en del af det sølv, der var erhvervet ved disse handelsrejser, fordelt ud til de mindre lokaliteter, der afsatte deres varer på de lokale handelscentre.

Kontakten til det vestslaviske område synes at række ud over handelskontakter. Kendetegnende for de vestslaviske smykker i bornholmske skatte er perler og i mindre omfang ørenringe, figur 23 og 53. En interessant parallel til de slaviske perler i skatte på Bornholm er slaviske perler i grave på Bornholm. På de fire tidlige kristne gravpladser Slamrebjerg, Runegård, Munkegård og Nordre Grødbygård, der er beskrevet nærmere i afsnit 8.4.2, ses der tydelige vestslaviske træk i både gravgaver og gravriter. Blandt gravgaver med slavisk oprindelse eller af slavisk type kan fremhæves tinderinger, knivskedebeslag, firkantede amuletter ("kaptorga") og sølvperler. Men også begravelsesritualer som deponering af skår fra ituslået keramik kan fremhæves som en parallel til det slaviske område, hvor ritualer med mad og drikke ved gravstedet afsluttedes med destruktion af karrene og deponering af skår i gravene (Wagnkilde 1999, 9-14; 2000, 95-96, Naum 2008, 190-196, 227-232; 2015, 77-78). Runegård gravpladsen rummer formentlig gravene fra en enkelt gård. Gravpladsen er opdelt i tre sektioner, hvoraf den midterste omfattede barnegrave. I tre af gravene i den sydlige sektion og i en barnegrav var store skår af østersøkeramik placeret under de gravlagte. Den tydelige opdeling af gravpladsen og forskellene i begravelsesritualet i forhold til deponering af keramik tolker Naum som et muligt tegn på, at gårdens trælle var gravlagt i den sydlige sektion (Naum 2008, 202-203, 218-219, 248). Denne rumslige adskillelse mellem grave med og uden slaviske elementer er ikke til stede på den lidt senere Nordre Grødbygård gravplads (Naum 2008, fig. 232). Gravpladserne synes således at afspejle en gradvis integrering af slaviske såvel som kristne elementer i de bornholmske gravriter (afsnit 8.4.2). Efter knive er slaviske sølvperler den mest almindelige gravgave på Nordre Grødbygård gravpladsen (Wagnkilde & Pind 1996, 175, Wagnkilde 2000, 95-96). Perlerne har oprindeligt været del af slaviske ørenringe, og Wagnkilde tolker perlerne som "pars pro toto" på linje med deponerede keramikskår i gravene. Sammen med mønter og simpelt tilvirkede spænder tolker Wagnkilde perler og skår som symboler for gravgaver, og hun foreslår, at gravinventaret demonstrerer en "amuletisering" af gravudstyret. Med afsæt i sølvperlernes markante tilstedeværelse i skatte deponeret primært i første halvdel af 1000-tallet argumenterer Wagnkilde for, at perler måske blev opfattet på linje

med mønter som en fast værdi, der kunne omsættes til andre genstande i efterlivet (Wagnkilde 2000, 95-98). Naum afviser, at sølvperlerne skal opfattes som symboler/erstatning for andre gravgaver, med det argument, at grave med sølvperler er de mest veludstyrede grave. Endvidere er perlerne fundet ved den gravlagtes hals, ved tindingen eller ved afrensning af kraniet, hvilket tyder på, at perlerne har fungeret som smykker (Naum 2008, 228). Grave med perler er desuden ofte også udstyret med en mønt. Den ene tolkning udelukker imidlertid ikke den anden. Perlerne kan have fungeret som en værdienhed og samtidigt været anvendt som smykke. Denne tolkning underbygges af, at der i fem grave er fundet sammenrullede mønter (Wagnkilde 2000, 96). Her er betydningen mønt, smykke og amulet potentielt integreret i samme genstand.

De vestslaviske sølvperlers koncentrationer i de meget møntrige skatte Munkegård I, Nørremølle og Pæregård synes at bekræfte en sammenhæng mellem mønter og perlers betydning, figur 56. På den anden side viser fragmenteringsanalyser, at perler i grave i langt højere grad er fragmenterede end mønter i grave, hvilket synes at signalere, at perler og mønter har været anvendt i forskellige sammenhænge (afsnit 6.1.1). Mange af de vestslaviske perler har oprindeligt været produceret til eller siddet på en ørenring (afsnit 4.1). I gravene findes de ofte sammen med perler af andre materialer. De slaviske perler udgør således et udefrakommende element, der ændres og integreres i den bornholmske kvindeudsmykning. De fire gravpladser afspejler dermed et (syd)bornholmsk samfund i 1000-tallet, hvor udefrakommende impulser, det være sig kristne (afsnit 8.4.2.) såvel som hedensk slaviske, optages i den bornholmske kultur. Dette er særlig tydeligt i kvindernes udsmykning samt i begravelsesprocesserne, hvor ydre elementer som organisering af gravpladser vidner om en øget kristen bevidsthed, mens processerne omkring klargøring af den døde inden begravelsen forsat følger et hedensk tankesæt.

En markant slavisk indflydelse, som Bornholm deler med andre dele af Skandinavien, er integreringen af den slaviske keramiktradition i hverdagskeramikken på bopladser (7.2.1). Tilstedeværelsen af slavisk inspireret keramik er som sådan ikke tegn på en særlig forbindelse mellem Bornholm og det slaviske område, da tilsvarende indflydelse i lige så stor udstrækning findes i andre dele af Skandinavien (Roslund 2007, 261-468, Ulriksen 2018, 202-210). Naums analyser fastslår imidlertid, at den bornholmske østersøkeramik adskiller sig fra f.eks. Sjælland og Skåne, og at østersøkeramikken på Bornholm specifikt er inspireret af pottemagerkunsten i det vestslaviske område og i den østlige del af Mecklenburg-Vorpommern (Naum 2008, 88). På baggrund af analyser af særlige karakteristika i form og ornamentik, udskiller Naum bornholmske keramikværksteder, og foreslår at specialiserede slaviske pottemagere var bosat på bornholmske storgårde (Naum 2008, 126-132). Der ses dermed også i keramikken en meget direkte kontakt og indflydelse fra det vestslaviske område på Bornholm. Naum foreslår som anført, at grave med slaviske træk på Runegård gravpladsen repræsenterer gårdens slaviske trælle.

En alternativ tolkning er, at slaver indgik i den nye magtstruktur, der etableres på Bornholm i løbet af 900-tallet efter udfasningen af de bornholmske 1. generations centralpladser (afsnit 8.1). En særlig kontakt mellem slaver og den tidlige import af samanide dirhems ses på Skørrebro lokaliteten. Godtages det, at skatten skal knyttes til huset, kan lokaliteten dateres til anden halvdel af 900-tallet (afsnit 7.2.3). Lokalitetens ensartede keramikinventar tyder på, at pladsen udgør en enkelt fase i en bebyggelse, og at keramikken dermed ved anlæggelse af bebyggelsen bestod af den slaviske Vipperow type. Det er derfor sandsynligt, at slaver var bosat på Skørrebro, og at slaver dermed var involveret i udveksling af de første

samanide dirhems på øen. Et interessant aspekt er, at Skørrebrohuset formentlig udgør det ældst kendte eksempel på de karakteriske bornholmske huse med tagdrysrender (afsnit 7.2.2). Den særegne hustype kan således være efter slavisk inspiration; dette spor kan dog ikke forfølges inden for rammerne af afhandlingen. Kontakten mellem Rabækkegård graven og Skørrebroskatten, illustreret ved den tidlige samanide import (afsnit 8.1.), kan afspejle kontakt mellem den etablerede elite på Bornholm og en ny elitær klasse på øen. Den markante slaviske indflydelse på Syd-og Østbornholm illustreret ved vestslaviske smykker i Nørremølleskatten, integreringen af slaviske elementer i kvindeudsmykningen og slaviske gravriter på de tidlige kristne gravpladser fra slutningen af 900-tallet og første halvdel af 1000-tallet bekræfter en stærk social og kulturel påvirkning, der antyder, at påvirkningen stammer fra elementer i den elitære klasse frem for trælle.

8.4. Politik, kristendom eller økonomisk stagnering - den faldende deponeringsintensitet

Fra midten af 1000-tallet ses der et markant fald i antallet af deponerede skatte på Bornholm. Dette afsnit vil diskutere årsagen til skiftet i deponeringsintensiteten. De to fremherskende teorier krig kontra fred og hedenskab kontra kristendom, der er fremlagt i afsnit 2.1, vil blive diskuteret som mulige årsager til faldet i deponerede skatte fra midten af 1000-tallet. Endvidere fremlægges økonomisk stagnering som en mulig årsag til den faldende deponeringsintensitet.

Ufredstider er fremsat som argument for øget deponeringsaktivitet. Følges argumentationen, betyder det, at perioden ca. 990-1050 var en særlig urolig periode for bornholmerne, mens en fredeligere epoke i Bornholms historie indtrådte efter ca. 1050. I pladsanalysen blev det diskuteret, om fatale hændelser var årsag til, at skatte deponeret centralt på bopladser ikke var generhvervet. Selv om ca. en tredjedel af skattefundlokaliteterne viste spor efter nedbrændte huse, kunne det ikke via den arkæologiske pladsanalyse godtgøres, at de brændte huse skulle knyttes til fatale hændelser for de personer, der akkumulerede og deponerede skattene (afsnit 7.2.5).

I afsnit 8.4.1 bringes spørgsmålet om fred kontra ufred op på et regionalt plan, og det skal diskuteres, om den høje deponeringsaktivitet mellem ca. 990-1050, og den faldende deponeringsaktivitet herefter kan knyttes til Bornholms politiske organisering. Som beskrevet i afsnit 8.3. er hovedparten af skattefundlokaliteterne placeret i sikker afstand fra kysten. Dette tyder på, at angreb fra søsiden har været en trussel. Bornholms decentrale bebyggelsesmønster og manglende urbanisering kan skyldes, at øen ikke var styret af en central kongemagt. Måske skyldes de mange skattedeponeringer, at øen manglede beskyttelse fra en stærk central magt. Nedgangen i deponeringsintensiteten kan dermed potentielt knyttes til Bornholms indlemmelse i det danske rige. Sagt med andre ord skyldes faldet i deponerede skatte, at en stærk centralmagt etableredes på øen?

Et andet teoretisk udgangspunkt, der adresserer fald i deponeringsintensiteten, er indførelsen af kristendommen. På Gotland har Widmaiers og Dieckmanns empirisk funderede analyser på overvisende måde dokumenteret en sammenhæng mellem ophøret af deponering af skatte og opførelsen af kirker (Widmaier & Dieckmann 2016) (afsnit 2.1). Dette spørgsmål skal også her diskuteres med udgangspunkt i det bornholmske materiale i afsnit 8.4.2.

Der er ovenfor argumenteret for, at stigningen i antal deponerede skatte fra ca. 990-erne kan knyttes en øget akkumulering af sølv på Bornholm via deltagelse i togter og handel. Stigningen i antal deponerede

skatte ses således som et resultat af, at en øget mængde økonomisk kapital blev tilgængelig for et større antal mennesker end tidligere. Det skal derfor i afsnit 8.4.3 diskuteres, om årsagen til den faldende deponeringsintensitet skal ses som udtryk for et fald i den tilgængelige økonomiske kapital.

Til at belyse, om Bornholms politiske, religiøse og økonomiske forhold havde indvirkning på deponeringen af skattefund, har jeg valgt at inddrage arkæologiske såvel som skriftlige kilder. Jeg har udvalgt arkæologiske og historiske kilder, som jeg mener, er særlig relevante i forhold til at belyse de skitserede problemstillinger. Afhandlingen tager udgangspunkt i det arkæologiske kildemateriale (afsnit 1.2.1). Når jeg her ligeledes inddrager de historiske kilder, skyldes det, at de skriftlige kilder spiller en væsentlig rolle i diskussionen af især Bornholms magtpolitiske forhold samt kristningsprocessen. En udelukkelse ville således kunne afføde en rettelig kritik. Det metodisk faglige fundament for analysen af de skriftlige kilder er dog på grund af min arkæologiske baggrund ikke så solidt, som for den resterende del af analysen.

8.4.1. Bornholms politiske landskab

I Wulfstan's rejseberetning nævnes det, at Bornholm havde sin egen konge (afsnit 8.1). Beretningen beskriver forholdene i slutningen af 800-tallet. Hvis oplysningen er sand, er det muligt, at den kongelige residens fandtes på centralpladsen Sorte Muld. Som beskrevet tyder dirhem skattene imidlertid på, at der sker en decentralisering af magten i løbet af 900-tallet, dvs. efter Wulfstans rejse (afsnit 8.1). De bornholmske runesten bidrager til et billede af en decentral magtstruktur på Bornholm. Den bornholmske runestenstradition er sen og dateres til mellem 1025-1150. Der findes få titler på bornholmske runesten. Gode drenge nævnes på Nylarsker 2 og Vestermarie 5 stenene, en god bonde omtales på Klemensker 3 stenen, mens Åker 3 stenens indskrift nævner en god thegn. De få titler kan afspejle, at den bornholmske elite ikke havde brug for stedfortrædere. Dette kan eventuelt sættes i forbindelse med den decentrale handelsstruktur, der er beskrevet i afsnit 8.3. De ledende gårdejere og deres familier håndterede selv handelsaktiviteterne (Imer 2016, 311). Det faktum, at runestene er rejst over hele øen, indikerer endvidere fraværet af én central magt (Imer 2016, 300).

En markant anderledes økonomisk udvikling på henholdsvis Sjælland/Skåne og Bornholm indikerer, at områderne ikke var forenet under samme konge. Fra ca. 1020, hvor Knud d. Store indtager tronen, sker der i Skåne, Jylland og på Sjælland en stigning i antallet af engelske mønter i skattene. Denne tendens ses ikke på Bornholm (afsnit 5.2). Fra midten af 1000-tallet udgør skandinaviske mønter en stadig større del af skattene på Sjælland, og fra slutningen af 1000-tallet spreder denne tendens sig til Skåne og formentlig også til Fyn og Jylland (von Heijne 2004, fig. 6.23, Ingvarsson 2016, 141-143). På Bornholm fortsætter skattene med at være domineret af tyske og engelske mønter, figur 17. Et andet bornholmsk særtræk, som Bornholm deler med Gotland, er den fortsatte tilstedeværelse af ikke møntet sølv i skattene, figur 18. På dette punkt adskiller Bornholm sig ligeledes fra Sjælland og Skåne (Hårdh 1976, 130, von Heijne 2004, 21-75, 127-129, Ingvarsson 2016, 138-141).

Gelting har for nyligt bragt en "ny" kilde ind i diskussionen om Bornholms politiske status i sen vikingetid. Slesvig Stadsret kapitel 29 indeholder et særligt privilegie givet til "gæster", dvs. fastboende købmænd, fra hertugdømmet Sachsen, Frisland, Island og Bornholm (Gelting 2012, 108). Eftersom Sachsen, Frisland og Island lå uden for den danske konges magtområde, antager Gelting, at Bornholm ligeledes lå uden for Danmarks grænser på det tidspunkt, hvor privilegiet blev givet. Der hersker imidlertid tvivl om, hvornår det var. Slesvig Stadsrets oprindelige ordlyd er bevaret som afskrift, da den dannede grundlag for en række andre jyske byers stadsretter, mens der i Slesvig kun er bevaret en omarbejdet senmiddelalderlig version.

Stadsretsafskriften for Ebeltoft er nedskrevet i begyndelsen af 1300-tallet, og den indeholder tekstdele, der beskriver lokale meget specifikke slesvigske forhold, hvilket tyder på, at det er en præcis afskrift af den oprindelige lov (Gelting 2012, 108-109). I stadsrettens forord nævnes det, at stadsrettens ophavsmand var kong Sven, og Gelting argumenterer for, at den nævnte Sven er Svend Estridsen (1047- ca. 1074) og ikke Svend Grathe (1146-1157) som tidligere antaget (Gelting 2012, 109-110; 2016, 195-199). Følges Geltings argumentation, var Bornholm altså ikke en del af det danske rige under Svend Estridsen.

I samarbejde med Nationalmuseet indledte Bornholms Museum i 2011 Bornholms Borgprojekt. Formålet med projektet var dels at give en samlet fremstilling af Bornholms i alt syv historisk kendte borganlæg, og dels at identificere lokaliteter med hidtil ukendte borge. Nielsen og arkæolog B. Staal foreslår, at Bornholms forsvar var organiseret med et indre og et ydre forsvarssystem (Nielsen & Staal 2014). Det ydre forsvar bestod af simple befæstninger bestående af f.eks. volde og grøfter, hvis formål var at forsinke en angribende fjende, indtil indbyggerne kunne søge ly i mere stærkt befæstede forsvarsværker placeret længere inde på øen.

Gamleborg i Almindingen var en – hvis ikke dén – centrale befæstning på øen. Gamleborg er placeret centralt på øen 9 km fra kysten. I 1950-erne udførte Nationalmuseet udgravninger på Gamleborg, og i 1953 blev borgen systematisk afsøgt med militære minesøgere (Klindt-Jensen 1957). De arkæologiske undersøgelser viste at borgen blev opført i 900-tallet (Nielsen & Staal 2014, 273) Udgravningerne afslørede desuden, at borgens forsvarsanlæg omkring 1100 blev styrket; f.eks. blev volden forstærket med en 2 m tyk kampestensmur og et vagttårn. Hovedparten af de genstande, der er fundet på borgen, skal dateres til første halvdel af 1100-tallet, og genstandenes karakter (jernknive, pilespidser, stigsøjler, hvæssesten, keramik og vævevægte) indikerer en mere permanent bosættelse på borgen fra denne periode (Nielsen & Staal 2014, 275-276). Der er intet i genstandsmaterialet, der tyder på, at borgen fungerede som et handelscentrum.

Saxo Gramaticus omtaler i *Gesta Danorum*, at Svend Grathe omkring 1150 giver en stor del af Bornholms til Ærkebiskop Eskil af Lund, som compensation for kongens fængsling af ærkebispen under borgerkrigen (Zeeberg 2015, 613). Mens Saxos danmarkshistorie er stærk tendentiøs i de første kapitler, antager fortællingen en anden og mere troværdig form i de senere kapitler, der omfatter Saxos samtidshistorie (Gelting 2012, 131-132 med videre henvisninger). Hvis vi kan fæste lid til Saxos oplysninger, beholdt kongen Vester herred med Gamleborg. Det er uvist, om forstærkningerne af borgen 50 år tidligere blev foretaget på initiativ af den danske konge, eller om de måske blev lavet for at imødegå truslen fra en dansk konge, der forsøgte at opnå kontrol over øen. Det arkæologiske materiale indikerer, at Gamleborg blev forladt omkring 1150 og erstattet af Lilleborg bygget af den danske konge bare 700 m nordvest for Gamleborg (Nielsen & Staal 2014, 277). Omkring samtidigt påbegynder ærkebispen af Lund opførelsen af Hammershus på Bornholms nordlige punkt (Nielsen & Staal 2014, 279).

Hverken skriftlige eller arkæologiske kilder synes at afspejle et skifte i Bornholms politiske status omkring 1050, der kan relateres til det markante fald i antallet af deponerede skatte. Styrkelsen af Gamleborg omkring 1100 kan være sket på initiativ af en udefrakommende magt, som f.eks. den danske konge, og den permanente bosættelse på borgen signalerer en funktionel forandring af borgen. Omkring 1100 ændrede borgen således muligvis betydning fra tilflugtsborg for øens befolkning til en politisk og militær manifestation af en ny centralmagt, der søgte kontrol over øen. Det er muligt at, Bornholm blev del af det

danske rige på overgangen til 1100-tallet – men kun for en kort bemærkning, idet hovedparten af øen blev givet til ærkebispesædet i Lund i midten af 1100-tallet.

8.4.2. Kristendommens indførelse

Ifølge Adam af Bremens krønike var det biskop Eginof af Lund og Dalby, der konverterede bornholmerne til den kristne tro:

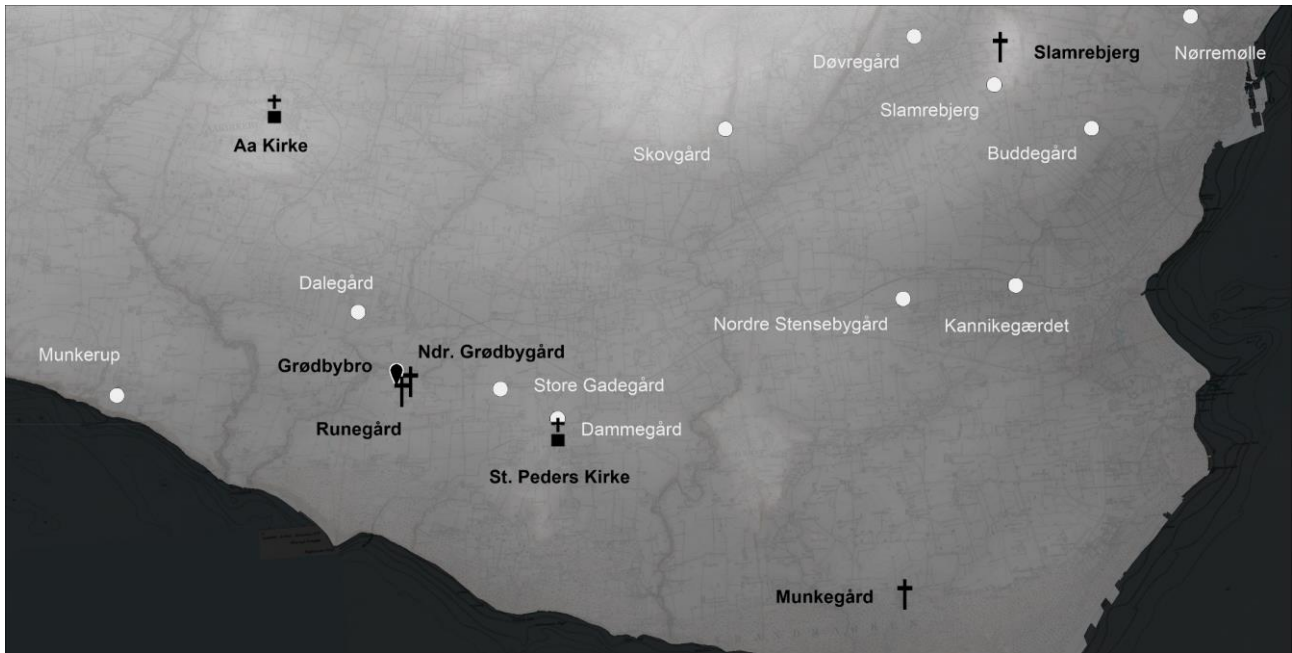
”De skal alle være blevet rørt til tårer over hans prædiken og have vist en sådan anger over deres vildfarelse, at de straks knuste deres afgudsbilleder og kappedes over at modtage dåben. Derpå kastede de deres skatte, og alt hvad de ejede, for fødderne af biskoppen og tryglede ham om at tage imod det. Han afviste det og bød dem i stedet bygge kirker for pengene, bespise nødlidende og frikøbe fanger.” Oversættelse N. Lund (Lund 2000, 205-206).

Som beskrevet i afsnit 8.3. havde Adam et tydeligt formål med at fremhæve Ærkebiskop Eginos fortræffeligheder. Biskop Eginof missionerede formentlig på Bornholm i 1060-erne (Gelting 2012, 107). Om bornholmerne ligefrem brast i gråd, kappedes om at blive døbt og forærede alle deres værdier til biskoppen er måske mere tvivlsomt. Inddrages arkæologiske kilder og monumenter tegnes et mere komplet og kompliceret billede af kristningsprocessen.

Særlig interessant i forhold til spørgsmålet om relationen mellem skattefundenes deponeringsintensitet og kristendommens indførelse er kulturlandskabet omkring St. Peders Kirke, figur 114. Umiddelbart nord for kirken ligger Dammegård lokaliteten, et af de tidligste eksempler på den nye elitære klasse, der etablerede sig på decentrale bebyggelser efter de bornholmske 1. generations centralpladsers udfasning (afsnit 8.3). Omkring 1 km vest herfor finder vi Store Gadegård komplekset, der med afsæt i pladsanalysen kan tolkes som en bornholmsk 2. generations centralplads. Pladsen etableres mod slutningen af 900-tallet eller starten af 1000-tallet, på et tidspunkt hvor de centrale funktioner på sjællandske og skånske 2. generations centralpladser flyttes til nyetablerede byer som Roskilde og Lund. Blot ca. 1,3 km vest for Store Gadegård etableredes sidst i 900-tallet eller først i 1000-tallet gravpladsen Nordre Grødbygård. Gravpladsen er én blandt fire nye gravpladser med kristent islæt, der etableres langs Bornholms sydkyst. Gravpladserne Slamrebjerg og Runegård anlægges fra slutningen af 900-tallet og er i funktion gennem hele 1000-tallet, mens Munkegård⁴⁷ og Nordre Grødbygård gravpladserne anlægges lidt senere og primært er i brug i anden halvdel af 1000-tallet (Svanberg 2003, 125-126, Naum 2008, 207-208).

---

⁴⁷ Der er tale om en anden Munkegård lokalitet end skattefundlokaliteten Munkegård.

Figur 114. Kulturlandskabet på Sydbornholm med skattefundlokaliteter (hvid skrift), tidlig kristne gravpladser (kors), Bornholms måske ældste kirker Aa kirke og St. Peders Kirke samt Grødbybro, hvor Åker 1 runestenen blev fundet. Kort. J.S. Andersen

De nye gravpladser etableres, mens aktiviteterne på de traditionelle germanertids og vikingetids gravfelter udfases. Gravskikken fra yngre germansk jernalder til vikingetid på Bornholm er belyst via en række velundersøgte større gravfelter placeret inden for et snævert geografisk område omkring Gudhjem på Bornholms nordlige kyst⁴⁸. Aktiviteten på Nørre Sandegård Vest, Bækkegård og Glasergård stopper før 800, Lousgård og Kobbeå strækker sig ind i 800-tallet, mens Lillevang formentlig er i funktion til 1000-tallet (Rasmussen & Roland 1989, Katalognr:3-6, 27 og 30). Felterne repræsenterer familiegravpladser for mellem en til tre-fire gårde (Lyngstrøm 1989, 140-48, Rasmussen & Roland 1989, 244, Jørgensen 1990, 64-68, Nørgård Jørgensen 1992, 166-168). De "nye" gravpladser i syd er ligesom de "gamle" gravpladser i nord etableret indenfor et snævert geografisk område. Det er således muligt, at nye fund fra andre dele af øen, vil ændre billedet.

De fire sydlige gravpladser afspejler forskellige stadier af kristningsprocessen. På **Slamrebjerg gravpladsen** fandtes seks begravelser. Alle personer var gravlagt i øst-vest orienterede trækister, gravene var dækket af lave høje, og i to tilfælde var begravelsen omgivet af en stencirkel. Gravene indeholdt gravgaver bestående af knive, slibesten og keramikkar (Svanberg 2003, 32, Naum 2008, 201). **Runegård gravpladsen** indeholdt 27 grave, der var placeret i uregelmæssige rækker og opdelt i tre sektioner, hvoraf den midterste sektion udelukkende indeholdt seks barnegrave. 14 individer var gravlagt i trækister og 16 var øst-vest orienterede med hovedet mod vest. Godt halvdelen af gravene (15 stk.) indeholdt gravgaver. Det mest almindelige gravudstyr var knive, enten alene eller sammen med keramik, perler eller mønter. Syv grave indeholdt

⁴⁸ En samlet fremstilling af vikingetidsgravene findes i Svanberg 2003, for en detaljeret publicering af Kobbeågravpladsen se Nørgård Jørgensen 1992, Nørre Sandegård Vest gravpladsen se Jørgensen og Nørgård Jørgensen 1997, Lousgårdsgravpladsen se Lyngstrøm 1989 samt Bækkegård- og Glasergårdgravpladserne se Jørgensen 1990.

keramikkar eller -skår, mens hver én grav indeholdt enten en slibesten, en mønt eller et bæltespænde. Der var ingen tegn på ydre markeringer af gravene (Svanberg 2003, 325-326, Naum 2008, 201-202).

Nordre Grødbygård gravpladsen ligger kun få hundredere meter fra Runegård gravpladsen og indeholdt 540 individer fordelt på 515 grave. Gravene var placeret i rækker, hovedparten (422 stk.) var øst-vest orienterede, og over halvdelen indeholdt spor efter en trækiste. Kvinder var placeret i gravpladsens nordlige del, mens mænd var gravlagt i den sydlige del. Omkring 20 % af de gravlagte var børn. Der er ikke fundet spor efter en fysisk afgrænsning af gravpladsen, men gravlæggelserne synes at være placeret inden for et afgrænset område, og gravpladsen antager en omtrentlig firkantet form, der antyder tilstedeværelsen af et hegn måske har været til stede. Et tomt område midt på gravfeltet kan betyde, at der har stået en bygning her. I det tomme felt blev der under udgravning registreret et langhus med buede vægge. Huset har været revet ned og området overpløjet ved anlæggelse af gravpladsen. Huset er med sikkerhed yngre end gravpladsen, da enkelte grave er gravet ned i sporene efter husets tagbærende stolper og væggrøfter (Wagnkilde & Pind 1996, 173). 63 % af gravene indeholdt gravgaver. Den mest almindelige gravgave var knive, men også mønter, personligt udstyr som beslag og smykker samt keramik var almindeligt forekommende (Wagnkilde 2000, 93-104, Svanberg 2003, 326-327, Naum 2008, 203-206).

I alt 90 jordfæstegrave fra vikingetid/tidlig middelalder er udgravet på **Munkegård gravpladsen**. Desværre er den sydlige del af gravpladsen kraftigt forstyrret af en anlagt vej, men Munkegård gravpladsen har formentlig været organiseret ligesom Nordre Grødbygård med mænd gravlagt i syd og kvinder gravlagt i nord. Det var således stort set udelukkende kvindeggrave, der var bevaret ved udgravning. De gravlagte ligger øst-vest med hovedet mod vest, gravene er organiseret i rækker, og omkring halvdelen af gravene indeholdt spor efter trækister. 71 % af gravene indeholdt gravgaver; igen var knive den mest almindelige gravgave efterfulgt af perler, mønter og keramik (Svanberg 2003, 325, Naum 2008, 206-208).

Gravpladserne udviser både hedenske og kristne elementer, og de synes at afspejle forskellige stadier af kristen påvirkning af begravelsesritualerne på (Syd)Bornholm. Som et hedensk element er gravene på Slamrebjerg gravpladsen forsat dækket af små høje, og på alle fire gravpladser indeholder en stor del af gravene forsat gravgaver. Gravgaverne består primært af personlige genstande og vidner om, at de døde gravlagdes påklædt og ikke var svøbt i et ligklæde. Den kristne indflydelse ses ved, at hovedparten af de gravlagte er begravet i øst-vest orienterede trækister. Endvidere kan barnegravene tolkes som et kristent element, da barnegrave er sjældne på ældre hedenske gravpladser (Wagnkilde & Pind 1996, 176, Kieffer-Olsen 2002, 29). Munkegård og Nordre Grødbygård har ydermere karakter af regulære kristne gravpladser med grave på rækker i kønsopdelte sektioner. Det velafgrænsede område og den tomme sektion i midten på den totaludgravede Nordre Grødbygård gravplads antyder, at gravpladsen var fysisk afgrænset, og at en bygning måske var opført på pladsen. Det er muligt, at der her har stået en lille kirkebygning, men der fandtes ved udgravning ingen spor af en bygning (Wagnkilde & Pind 1996, 173).

Svanberg betegner de bornholmske gravriter som særegne. Den måde, hvorpå kristne impulser gradvist integreres i begravelsesritualer, men vel at mærke på nye begravelsespladser, ses ikke i andre områder af Sydsandinavien (Svanberg 2003, 146-149). Arkæolog A. Lihammer argumenterer for, at denne blanding af gravriter afspejler, at bornholmerne gradvist integrerede kristne impulser i de traditionelle begravelsesritualer, og at kristningen af Bornholm dermed var en individbaseret indefra og ud proces, og

ikke resultatet af en udefrakommende magtfaktor (Lhammer 2007, 247-250). Dette understøtter, at Bornholm ikke var styret af en central magt. Det strukturelle skifte fra familiegravpladser til Nordre Grødbygård og Munkegård gravpladserne, der i deres opbygning minder om kristne kirkegårde, kan anses som tegn på en væsentlig forandring i den sociale struktur på øen. Naum mener, at anlæggelsen af disse gravpladser udgjorde en magtdemonstration, idet grundlæggerne kunne kontrollere, at områdets beboere gravlagde deres døde her. Interessant i denne sammenhæng er Åker 1 stenen.⁴⁹ Runestenen blev i 1800-tallet flyttet fra Grødby bro til Aa kirke. Genanvendelsen i Grødby bro sandsynliggør, at stenens oprindelige placering var et overgangsted ved Grødby å, der løber blot nogle få hundrede meter nord for gravpladsen. Stenen er dateret til 1025-75 og er samtidig med kirkegården.⁵⁰ Stenen underbygger ifølge Naum tilstedeværelse af en elitær faktor i området (Naum 2008, 199). Som anført ovenfor afspejler de sene runesten på Bornholm formentlig en decentral magtstruktur, og stenene er angiveligt rejst af storbønder. Naum anfører de nærliggende vikingetids bebyggelser Munkegård og Grødbygård som mulige grundlæggere af gravpladserne, men understreger, at disse bebyggelser ikke udmærker sig hverken i størrelse eller genstandsinventar fra de omkringliggende bebyggelser (Naum 2008, 208-209). Som ovenfor anført ligger Store Gadegård lokaliteten, der her er tolket som en bornholmsk 2. generations centralplads, ligeledes i nærheden af Nordre Grødbygård gravpladsen; måske er det her, grundlæggerne af gravpladsen skal findes. Med tanke på Bornholms decentrale magtstruktur illustreret ved runesten og skatte er en alternativ tolkning, at flere større gårde er gået sammen om at anlægge gravpladser. Således ligger Nordre Grødbygård gravpladsen imellem de to skattefundslokaliteter Dalegård og Store Gadegård, figur 114.

Widmaier og Dieckmann forbinder som nævnt den vigende deponeringsskik på Gotland med, at samfundets ressourceoverskud i stedet blev kanaliseret over i kirkebyggerier og ofringer i kirken ved kristendommens indførelse (Widmaier og Dieckmann 2016). Mens anlæggelsen af kristne gravpladser på Bornholm signalerer integreringen af et kristent tankesæt, synes anlæggelsen af gravpladser ikke at signalere, at samfundets ressourceoverskud blev kanaliseret over i kirkebyggerier, idet kirker ikke kan knyttes til gravpladserne. Det tomme område på Nordre Grødbygård gravpladsen kan dog indikere tilstedeværelsen af en nu bortpløjet sakral bygning. Der findes inden direkte spor efter tidlige trækirker på Bornholm. De ældst bevarede spor efter kirkebygninger er Bornholms 15 middelalderlige stenkirker. Dateringen af stenkirkerne har været debatteret med den tidligst foreslåede datering fra ca. 1150 til en gang i midten af 1200-tallet (Wienberg 1986, 50-54 med yderligere henvisninger). Jeg vil ikke gå nærmere ind i diskussionen om de bornholmske kirkers opførelse og funktion, men blot nøjes med at konstatere, at det bornholmske kirkebyggeri på det forliggende grundlag først sker tidligst i midten af 1100-tallet. Nedgangen i deponerede skatte omkring 1050 kan således ikke direkte kobles til, at øens økonomiske overskud blev kanaliseret over i kirkebyggerier. Det skal dog fremhæves, at et tydeligt byggestop mellem opførelsen af koret og skibet i både Aa Kirke og St. Peders Kirke kan være tegn på, at der var en forgænger i træ (Wienberg 1986, 47). Aa Kirke og St. Peders Kirke kan således være de første kirker opført på Bornholm.

Skattefundenes udbredelse understøtter dog muligvis en kobling mellem kristendom og fraværet af deponerede skatte. Fra ca. 1040 sker der et markant skifte i skattenes korologiske tyngdepunkt. Skatte fra

---

⁴⁹ Også kaldet Grødby-stenen

⁵⁰ runer.ku.dk besøgt 18.11.2017

de foregående perioder var primært deponeret på Syd- og Østbornholm, men fra ca. 1040 ses der et markant tyngdepunkt på Nordbornholm, figur 20. Da de her skitserede kristne impulser alle er registreret på Syd- og Østbornholm, antyder dette en sammenhæng mellem kristendommens indførelse og faldet i deponeringsintensiteten. De eneste to skatte deponeret på det sydlige Bornholm efter 1040 er Nordre Stensebygård og Munkerup skattene. Ved anlægsanalysen kunne det godtgøres, at Nordre Stensebygårdskatten skal tolkes som et sølvsmededeapot. Skattens betydning adskiller sig dermed markant fra hovedparten af skatte, der er deponeret centralt på bopladser. Munkerupskatten skiller sig ud ved at være den eneste skattefundlokalitet, der er placeret helt ude ved vandet. Bornholm var formentlig delt imellem de kystnære egne på Syd- og Østbornholm, der i løbet af 1000-tallet bevægede sig mod en integrering i det kristne Europa, mens den nordlige del af øen holdt fast i de gamle guder og dermed også gamle deponeringspraksisser.

Bornholms yngste vikingetidsskat, Smedegård NØ, med blandt andet to relikviekors og et stort skålspænde med kristnet motiv, rummer derfor en indbygget modsigelse (afsnit 7.1.1), figur 97 og 100. Her er tale om kristne genstande deponeret i hedensk kontekst. Skattens overdådige indhold står i skarp kontrast til pladskonteksten, der afspejler en meget beskedne bebyggelsen i et perifært område af øen (Katalognr:28). Det er f.eks. vanskeligt at se beboerne af det lille stolpebyggede hus på godt 12 m gå rundt med de extravagante relikviekors, der er deponeret i skatten. En mulig tolkning af Smedegård NØ-skatten er således, at der er tale om plyndringsgods.

Det kan sammenfattes, at nedgangen i deponeringsintensiteten fra midten af 1000-tallet på Bornholm, på baggrund af det nuværende materiale, ikke kan relateres til, at samfundets ressourceoverskud blev kanaliseret over i kirkebyggerier. Etableringen af gravpladser på Syd- og Østbornholm viser dog en gradvis integrering af kristent tankesæt i løbet af 1000-tallet. Aa kirke og St. Peders kirke kan være de første kirker, der blev bygget på Bornholm. Dette underbygger et billede af, at den bornholmske kristningsproces startede på Sydbornholm. Dette er interessant i forhold til skattedeponeringerne, da sene skatte er koncentreret på Nordbornholm. Selv om der således ikke kan foretages en direkte kobling mellem nedgang i deponerede skatte og opførelse af kirker, synes kristendommens indførelse at have en indvirkning på deponeringspraksis. Det bornholmske materiale kan således afspejle, at kristendommens indflydelse på deponeringspraksis skyldes en konceptuel forandring (Gullbekk 2019, 91-94), og ikke nødvendigvis er knyttet til, at samfundets ressourceoverskud blev kanaliseret over i kirkebyggerier.

8.4.3. Den økonomiske udvikling

De bornholmske skatte tyder på, at Bornholm fra 1000-tallet og frem havde en særegen og autonom økonomisk udvikling. Et meget markant element i de bornholmske skatte er slavisk/skandinavisk smelt. Genstandsgruppen smelt introduceres i skattene fra ca. 1010, og smelt bliver meget hurtigt et dominerende element, således at det udgør den største fundgruppe (vægtmæssigt) i skatte med tpq i 1020-erne, figur 17. Som Hårdh har gjort opmærksom på, kan slavisk/skandinavisk smelt være introduceret som en mere håndterbar enhed end det stærkt fragmenterede sølv, der var almindeligt i skattene i starten af 1000-tallet (Hårdh 2013, 530). I afsnit 7.2.5 argumenteres der for, at sølvet i slavisk/skandinavisk smelt blev raffineret gennem en cupellationsproces, og at de standardiserede smelt kan tolkes som en form for valuta i god kvalitet sølv. Ud over Bornholm findes genstandsgruppen i skattefund fra det vestslaviske område og det østlige Sverige (Hårdh 2011, 289). Det markante indslag af slavisk/skandinavisk smelt i bornholmske skatte og den hurtige integrering i den bornholmske økonomi kan indikere, at fænomenet er opstået på

Bornholm og herfra har spredt sig til de områder, bornholmerne handlede med. Disse områder omfattede netop det østlige Sverige, illustreret ved importen af Anglo-Skandinaviske mønter, og det vestslaviske område, illustreret ved de slaviske smykker. En cupellationsproces, der kan have resulteret i produkter som slavisk/skandinaviske smelt er arkæologisk dokumenteret på smedeværkstedet Fröjel på Gotland (afsnit 4.1), der dermed også kan være ophavsstedet for genstandstypen. Med henblik på at afprøve den tese er der behov for yderligere studier af skatte med slavisk/skandinavisk smelt deponeret i Sverige og det vestslaviske område, hvilket desværre ligger uden for rammerne af denne afhandling. Slavisk/skandinavisk smelt bliver introduceret omtrent samtidigt med initieringen af de Anglo-skandinaviske udmøntninger i Lund og Sigtuna (App.2.2) Anglo-skandinaviske imitationer og slavisk/skandinaviske smelt kan have udfyldt samme funktion; at omdanne små uhåndterbare fragmenter af sølv i forskellig kvalitet til håndterbare enheder i god kvalitet sølv. Forskellen på genstandstypernes udformning synes at afspejle to forskellige økonomiske systemer, der eventuelt kan relateres til tilstedeværelsen af en central magt, der faciliterede og måske også til dels styrede håndteringen af sølv i Lund og Sigtuna, mens tilsvarende er fraværende på Bornholm.

Med undtagelse af Pæregård og Store Frigård I skattene ses der samtidig med nedgangen i deponeringsintensiteten fra midten af 1000-tallet en tendens til, at antallet af mønter i skattene mindskes, figur 17 og 19. Dette falder sammen med afslutningen på Otto-Adelheid udmøntninger, der udgjorde et dominerende element i de bornholmske skatte fra begyndelsen af 1000-tallet (afsnit 5.1). Herved adskiller Bornholm sig ligeledes fra situationen på f.eks. Sjælland, hvor der først ses en nedgang i antal deponerede skatte og mønter efter Svend Estridsens regeringstid ca. 1070/80 (Ingvardson 2010, 20-21).

På Gotland ses der som nævnt ligeledes et fald i antallet af deponerede skatte fra midten af 1000-tallet, men i modsætning til Bornholm stiger mængden af deponerede mønter, da enkelte skatte nu er meget store (Östergren 1989, 24-25). Der er langs Gotlands kyster dokumenteret et stort antal (ca. 50) havne og landingspladser fra vikingetiden. Få gotlandske havne og landingspladser er udgravet, og hovedparten er dokumenteret ved overflade fund og er derfor bredt dateret (Gruzzczynski 2019, 51-55). Undersøgelser tyder dog på, at aktiviteterne ophører på nogle havne i 1000-tallet, mens de intensiveres på andre. Dette tyder på et skifte fra sæsonbetonede til permanente aktiviteter (Östergren 1989, 210-213, D. Carlsson 1999). Mange af Gotlands vikingetidsskatte findes i baglandet til øens mange havne (Gruzzczynski 2019, 51-55), hvilket svarer til situationen på Bornholm afsnit 8.3). Den gotlandske bebyggelse synes dog fra midten af 1000-tallet at få en tydeligere orientering mod havne (Östergren 1989, fig. 13). Denne udvikling kan ikke dokumenteres på Bornholm, hvor bebyggelsen forsat synes at være trukket væk fra kysten. Munkerup lokaliteten udgør dog en undtagelse (Ingvardson 2014, 330, Ingvardson i tryk⁵¹) (afsnit 8.4.2). I 1100-tallet går Visby fra at være en af mange havne, til at være den vigtigste og mest aktive havn på Gotland, og havnen udvikler sig som bekendt til en vigtig handelsby⁵² (Östergren 1989, 121-13). Samtidigt fra omkring 1140 introduceres en milepæl i Gotlands økonomiske udvikling, idet Gotlands egen udmøntning initieres (Myrberg 2008, 149-156).

---

⁵¹ I Ingvardson i tryk er perspektiveringen til det gotlandske materiale oversat til engelsk. Artiklen forventes udgivet i 2020, og en kopi er vedlagt afhandlingen.

⁵² Dog er også havnene ved Fröjel og Västergarn også aktive i 1100-tallet (Carlsson 2008, 131-34, Kilger et al. 2015)

Som anlægs- og pladsanalysen viser, er der et markant sammenfald mellem skatte deponeret centralt på bopladser og handelsaktiviteter (afsnit 7.2.5 og 7.3.6). Sammen med den manglende urbanisering og fraværet af centrale handelspladser, efter 1. generations centralpladsernes udfasning, demonstrerer analysen, at Bornholm havde en decentral handelsstruktur, og at udveksling af sølv var knyttet til den enkelte gård. En tilsvarende situation afspejles på Gotland, hvor fund af balancevægte, vægtlodder og mønter er almindelige på 1000-tallets gotlandske gårde (Östergren 1989, 184-186). Den mest markante forskel på den økonomiske udvikling på de to øer er, at der på Gotland ses en centralisering af handlen i form af havne med permanente handelsaktiviteter, mens dette på baggrund af det nuværende materiale ikke kan spores på Bornholm (Ingvardson i tryk). Nedgangen i antal deponerede skatte kan således illustrere en økonomisk stagnering. Muligvis fordi den flade magtstruktur, det decentrale handelssystem og det særlige økonomiske system betød, at Bornholm ikke formåede at møde kravene fra et hurtigt skiftende middelalderligt handelssystem, sådan som det skete på Gotland, hvor handlen centraliseredes og Visby med egen møntprägning etableredes.

9. Konklusioner

Afhandlingens fokus er de mennesker, der var involveret i akkumulering, håndtering og deponering af sølvskatte i vikingetiden. Afhandlingens grundtanke er, at disse menneskers valg og handlinger har sat sig spor i skattenes struktur og deponeringskontekst. Det har gennem analysen af 13.869 genstandes produktionsdata, 9189 genstandes cirkulationsdata og 34 skattes deponeringsdata været muligt at belyse diversiteten i de bornholmske skatte. Forskelle i akkumulerings- og deponeringsstrategier er udskilt, og relateret til mennesker med forskellig økonomisk, social, kulturel og religiøs baggrund.

En grundpræmis i afhandlingens analyse er, at alle dele af skattene er lige vigtige for tolkningen. Et vigtigt mål har derfor været at udvikle en analysemetode, der integrerer alle aspekter vedrørende skattene. Analysen har således vekslet mellem et mikroperspektiv, hvor placeringen og antallet af pecks på en enkelt genstand er analyseret med henblik på at tolke genstandens betydning (kapitel 6), til et makroperspektiv, hvor Kalifatets udmøntningstal integreres i analysen af sølvets vej fra Bagdad til Bornholm (kapitel 5). I et metodisk perspektiv er der vekslet mellem at analysere alle genstande som et samlet hele og analysere skattene som et udvalg af den mængde sølv, der var tilgængelig på Bornholm. Med disse metodiske værktøjer har det været muligt at sætte fokus på skattenes særegne karakter, der er afgørende for tolkningen af skattenes betydninger.

En rød tråd gennem analysen har været at fokusere på alle stadier af genstandenes og skattenes biografi. *Biografisk kronologi* er introduceret som ny analysemodel for skatte (afsnit 3.2.1). Det har gennem analyse af skattenes biografiske kronologi været muligt at udskille forskellige akkumuleringsfaser og -strategier i skattene. Disse akkumuleringsfaser og -strategier kan i visse tilfælde knyttes til den livscyklus, menneskene bag skattene har gennemgået.

Analysemetoden har klart demonstreret tidligere forsknings begrænsningerne ved kun at fokusere på et aspekt ved skattene. Det er alene i samspillet mellem arkæologiske og numismatiske data, mellem genstandenes produktions- og cirkulationsdata, og mellem skattenes nære kontekst, anlægskontekst og pladskontekst, at skattenes mangefacetterede betydninger træder frem. Den holistiske analysemodel, der

er anvendt i afhandlingen, har således bidraget med en nuancering af fortællingen om de bornholmske vikingetidsskatte.

En væsentlig del af analysen har været at adressere de problemstillinger, der er forbundet med tolkningen af et metaldetektormateriale. På baggrund af analyser af genstandenes udbredelse har det været muligt at sætte spørgsmåltegn ved den fremherskende tolkning, at Bornholms vikingetidsskatte udelukkende bestod af sølv og i sjældne tilfælde guld. Det er sandsynliggjort, at udvalgte bronzer og vægtlodder indgik i skattene, og i særlig grad afspejler de mennesker, der akkumulerede dem (afsnit 3.1.1). Det er i analysen belyst, hvordan nøje dokumentation, indmåling og registrering af metaldetektorfundene er afgørende for fundgruppens forskningsværdi, f.eks. i forhold til tolkningen af skattenes deponeringshorisont (afsnit 3.1.2).

Bourdieu's kapitalssystem har været en velfungerende overgribende teoretisk ramme for tolkningen af skattenes betydninger. Bourdieus tanker om kapital og felt har faciliteret en differentieret analyse af skattene som aktører i det økonomiske, sociale, kulturelle og symbolske felt.

Gennem en holistisk analysemodel har det været muligt, at besvare de tre overgribende forskningsspørgsmål, der er præsenteret i starten af afhandlingen (afsnit 1.1). Svarene skal uddybes og præciseres i afsnit 9.1-9.4.

9.1. Afspejler skattene de mennesker, der har akkumuleret, håndteret og deponeret dem, og er det muligt at identificere de strategier, der blev anvendt i akkumulering skattene?

De mennesker der importerede, håndterede og deponerede 800- og 900-tallets dirhem skatte var aktive aktører i de forandringsprocesser, der prægede Bornholms magtstruktur efter udfasningen af Sorte Muld og de øvrige bornholmske centralpladser mod slutningen af 800-tallet og i løbet 900-tallet. Dirhem skattenes ejere var alle del af en ny elitær magtstruktur på øen. Den nye elite bestod formentlig dels af en personkreds, der ligeledes var knyttet til den gamle magtstruktur, og dels af en ny og udefrakommende personkreds.

Skovsholmskattens ejere var blandt nogle af de første, der tilpassede sig en ny virkelighed, hvor Sorte Muld ikke tiltrak sig udenlandske rejsende og handlende i samme omfang som tidligere, da nye handelsknudepunkter var etableret langs Østersøens sydkyst. Skovsholmskatten kan være det tidligste eksempel på, at bornholmerne efter Sorte Mulds udfasning i vidt omfang forlod øen med henblik på at akkumulere sølv. Skovsholm lokalitetens nærhed til Sorte Muld antyder en forbindelse til den "gamle" elite. Det er muligt, at personerne omkring Skovsholm igennem denne forbindelse havde et etableret regionalt netværk og kontakt med de personer, der importerede og redistribuerede dirhems i 800-tallets Østersøregion. Både Gotland og det vestslaviske område udgør markante knudepunkter for dirhem importen i 800-tallet, og andelen af nordafrikanske mønter blandt de bornholmske dirhems antyder et bornholmsk netværk, der involverede begge områder (afsnit 5.3. og 8.1).

På Skovsholm er et særligt trapezformet brolagt anlæg udgravet. Anlæggets funktion kan formentlig knyttes til forarbejdning af skind og huder. Måske medbragte Skovsholms beboere forarbejdede skind og huder på rejsen til Gotland og/eller Østersøens sydkyst, der kunne anvendes i udveksling med islamiske mønter (afsnit 7.3.1 og 7.3.6).

Den gravlagte kvinde i Rabækkegård graven, hvor Bornholms ældste samanide skat er deponeret, var formentlig del af et aristokratisk sydiskandinaviske netværk (afsnit 7.2.5 og 8.1). Samanide mønterne i graven indikerer, at den gravlagte deltog i distributionen af tidlige samanide dirhems fra Gotland til Irland. Gravkonteksten daterer skatten til første halvdel af 900-tallet (afsnit 5.3). Der er bare omkring 300 m mellem Rabækkegård og Brandsgård skattene. Det kan således være kvindens efterkommere, der ca. 30 år senere foretog en rejse til eller fik besøg fra Hedeby, illustreret ved det markante og usædvanlige indslag af Dorestad imitationer i Brandsgård skatten. Skatten er deponeret efter 1001, men Dorestad imitationerne udgør formentlig en tidlig akkumuleringsfase i skattens biografi (afsnit 5.4).

Kvinder synes at have spillet en central rolle i den tidlige samanide import på Bornholm. Buddegård og Kannikegærdets skattene kan således tolkes som skatte med forskellige betydninger tilhørende en eller flere kvinder inden for samme personkreds (afsnit 7.2.5 og 8.1).

De personer, der akkumulerede den tidlige samanide skat på Skørrebro, havde formentlig en særlig tilknytning til det vestslaviske område. Lokalitetens ensartede keramikinventar tyder på, at pladsen udgør en enkelt fase i en bebyggelse, og at keramikken dermed ved anlæggelse af bebyggelsen bestod af den slavisk inspirerede Vipperow type (afsnit 7.3.4 og 8.3). Det tidlige indslag af østersøkeramik antyder, at slaver var bosat på Skørrebro, og at slaver dermed var involveret i udveksling af de første samanide dirhems på øen.

Importen af engelske mønter fra ca. 990 afspejler et markant skifte i forhold til de personer, der akkumulerede, håndterede og deponerede sølv. Fra at være forbeholdt den bornholmske elite breder persongalleriet nu ud og omfatter en bredere skare af mennesker. De sydengelske mønter i Tyskegård og Store Frigård II-skattene er efter al sandsynlighed akkumuleret ved, at skattenes ejere deltog i togter mod England (afsnit 5.2). Gyldensgård SV-skattens biografiske kronologi viser, at ældre dele af skatten også var akkumuleret via togter i England, mens yngre dele formentlig var akkumuleret via handel i blandt andet Sigtuna og Lund, demonstreret ved de Anglo-Skandinaviske mønter i skatten (afsnit 5.2 og 5.4).

Gyldensgård SV-skattens livshistorie kan således afspejle ejerens livshistorie. Hvis man skal prøve at sætte det ind i en narrativ fortælling, kan det være forløbet på følgende måde: Som ung drog Gyldensgårdmanden eller -kvinden på togt i England og erhvervede sig herved sølv. Som årene gik, blev maven tykkere og sværdarmen træt. Sværdet blev skiftet ud med balancevægt og vægtlodder, og togter blev skiftet ud med handelsrejser. Skattene kan naturligvis ikke belyse hverken vægt eller kampformåen for de personer der akkumulerede og deponerede dem. Men Gyldensgård SV-skattens akkumuleringsfaser afspejler klare skift i akkumuleringsstrategier over tid.

I Store Frigård II-skatten antyder analyser af skattens særlige bøjningsmønstre, at mønterne i skatten var samlet både via togter og handel i England og Friesland, og at det var samme person, der var involveret i begge typer af transaktioner (afsnit 6.2).

Langt hovedparten af genstande i de bornholmske 1000-tals skatte er efter al sandsynlighed samlet via handel. Mange bopladser med deponerede skatte viser tegn på en form for specialisering, der kan have genereret en overskudsproduktion, der kunne udveksles for sølv. Variationer i de potentielle handelsvarer er bred og spænder fra keramik, jern, tekstil, heste, lammekød, smykker og andre genstande af guld, sølv

og bronze. At handel var en integreret del af bornholmernes liv, afspejles af bronzevægtlodder og balancevægte på en stor del af lokaliteterne (kapitel 7.3).

Møntrige skatte som f.eks. Nørremølle, Skovvang og Munkerup I var formentlig akkumuleret af personer fra den bornholmske elite. Denne elite spillede en central rolle i organiseringen af handel på Bornholm, og mindre gårde fra oplandet har formentlig afsat deres varer her (afsnit 8.2 og 8.3). Dette interne netværk var stærkt, og det er sandsynliggjort, at personer fra den bornholmske elite tog på fælles rejser, hvor de afsatte de bornholmsk producerede varer. Ved returnering til Bornholm blev en del af det sølv, der var erhvervet på rejsen distribueret ud til de mindre gårde, der afsatte varer til de centrale aktører. Bornholmerne synes dog at have anvendt flere forskellige handelsstrategier. Handlen kan også til dels være foregået ved, at skibe lagde til ved nogle af Bornholms mange naturhavne. Der synes således ikke at tale om et centralt styret system, men nærmere et samarbejde (afsnit 8.2, 8.3 og 8.4.1).

Beboerne på Munkegård, Pæregård og i særdeleshed Nørremølle har formentlig haft en tæt kontakt med det vestslaviske område, illustreret ved en stort antal slaviske smykker i skattene. Kontakterne var mere end bare tætte handelsrelationer. Særligt Syd- og Østbornholm viser en stærk tilknytning til det vestslaviske område via integrering af slaviske elementer i kvindedragt, hverdagskeramik og begravelsesritualer (afsnit 8.3 og 8.4.2). Det er sandsynligt, at den stærke kulturelle påvirkning afspejler, at slaver indgik i den bornholmske elite. Der ses således et kontinuerlig indslag af slaver på Bornholm, der i tid strækker sig fra personkredsen omkring Skørrebroskatten fra midten af 900-tallet til personkredsen omkring Nørremølleskatten i midten af 1000-tallet. Personer med slavisk oprindelse synes således at være en markant del af de personer, der var involveret i akkumulering, håndtering og deponering af sølv på Bornholm.

Deponering af skatte var formentlig knyttet til et før-kristent tankesæt. Nedgangen i deponeringsintensiteten fra midten af 1000-tallet kan dels relateres til en gradvis integrering af kristendommen på Bornholm og dels til en økonomisk stagnering. Den økonomiske stagnering skal muligvis tilskrives Bornholms decentrale magt- og handelsstruktur, der ikke udgjorde optimale betingelser for en forsat facilitering af handel i stor skala på Bornholm (afsnit 8.4.1 og 8.4.3). Indførelsen af kristendommen synes at have fået fodfæste i den sydlige del af øen først, idet Syd- og Østbornholm først optager de kristne impulser i grav- såvel som deponeringsskik. På den nordlige del af øen fortsatte deponeringen af skatte til omkring 1100, og dette kan afspejle at bornholmerne her bevarede de gamle traditioner længere end på den sydlige del af øen (afsnit 8.4.2).

Bornholms yngste skat, Smedegård NØ, har et markant indslag af kristne genstande (afsnit 7.1.1) og synes således at bære en indbygget modsigelse i forhold til koblingen mellem deponeringsstop og kristendom. Skatten er uden sammenligning Bornholms største sølvskat, figur 18. Det ekstravagante indhold står dog i skarp kontrast til pladskonteksten, der afspejler en meget beskeden bebyggelse i et perifært område af øen (afsnit 8.4.2) (Katalognr:28). En foreslået tolkning af Smedegård NØ-skatten er, at der er tale om plyndringsgods, og man fristes til at udråbe Smedegård NØ-skattens ejere til Bornholms sidste vikinger.

9.2. Er skattenes betydninger reflekteret i den arkæologiske kontekst?

Den arkæologiske kontekst har bidraget markant til tolkningen af skattenes betydninger. Nordre Stensebygård og Rabækkegård skattene udmærker sig ved, at anlægskonteksten direkte afspejler skattens betydning. Nordre Stensebygårds skatten er deponeret i eller meget nær ved en sølvsmedegrube, hvilket

klart indikerer, at skatten skal tolkes som råmaterialedepot for sølvsmeden (afsnit 7.2.3). Rabækkegård skatten er deponeret i en grav, og skattens betydning som gravgave viser tilknytning til det symbolske felt. Selv om anlægskonteksten for de øvrige skatte ikke direkte angiver skattenes funktion, har det gennem en holistisk analyse, hvor skattenes struktur er relateret til skattenes nære kontekst, anlægskontekst og pladskontekst, været muligt at drage nogle overordnede konklusioner om skattenes betydninger.

Det er undersøgt, om skattene var deponeret centralt på boplads, i udkanten af boplads eller uden tilknytning til boplads. Det kan konkluderes, at skatte deponeret centralt på boplads er den største kategori. Femten skatte, hvilket er knap halvdelen af de analyserede skatte, er deponeret i eller umiddelbart uden for et beboelseshus – begge kontekster er dokumenteret. Der ses en jævn fordeling af små, mellemstore og store skatte inden for kategorien, og skatte inden for stort set alle perioder er deponeret centralt på bopladser (afsnit 7.2.4).

Næststørste fundgruppe er skatte deponeret i udkanten af bopladser. Seks skatte er med stor sikkerhed og tre skatte er muligvis deponeret i udkanten af et bopladsområde. Dateringsmæssigt spænder skattene fra omkring år 1000 til ca. 1150. Skattene i denne kategori er grupperet i små møntdominerede skatte på under 200 g og store skatte på 800 g eller derover med en høj andel af ikke møntet sølv, dog med den møntrige skat Skovvang som undtagelse (afsnit 7.2.4).

Med bare fire eksempler er skatte deponeret uden tilknytning til boplads den svagest repræsenterede kategori. Gruppen er muligvis underrepræsenteret, da områder uden andre bopladsindikerende spor sjældent udvælges til detektorafsøgninger (afsnit 1). Tre skatte er deponeret i 900-tallet, mens den sidste skat er deponeret i midten af 1000-tallet. Alle skatte er små (afsnit 7.2.4).

Det kan konkluderes, at skattenes relation til bopladser kan reflektere skattenes betydninger. Skatte deponeret centralt på bopladser var formentlig overvejende akkumuleret ved handel. Tolkningen bygger på følgende iagttagelser gjort inden for den nære kontekst, anlægskontekst og pladskontekst. Skattene er domineret af mønter eller slavisk/skandinaviske smelt, der ligeledes tolkes som en form for valuta (afsnit 7.2.5). Hovedparten af lokaliteter med centralt deponerede skatte har karakter af forholdsvis almindelige agrare bopladser, dog med specialisering inden for et bestemt felt, der antyder en overproduktion af en mulig handelsvare. På en meget høj andel af lokaliteterne er der fundet vægtlodder og/eller vægtdele, med en klar relation til handel (afsnit 7.3.1). Hovedparten af skatte deponeret centralt på bopladser er formentlig nedlagt i forbindelse med beboelseshuse (afsnit 7.2.3). Der er ikke fundet indikationer på, at deponeringerne har symbolsk karakter (afsnit 7.3.2). I Pæregård og Gyldensgård SV-skattene kunne det iagttages, at en del af skattene formentlig var samlet i en pose/pung. Sammenholdt med skattenes tilknytning til beboelseshuse kan dette afspejle en dynamisk akkumuleringsproces, hvor genstande successivt blev tilført og fjernet f.eks. ved handelsrejser (afsnit 7.1.1).

Skatte deponeret i udkanten af bopladser tolkes dels som mulige ejerskabsmarkeringer/offer til ny opdyrkede marker, og dels som skatte knyttet til varme håndværk. De tre små møntdominerede skatte Frostegård, Englyst og Smørbygård opfylder potentielt Gruszczynskis kriterier for skatte deponeret med henblik på at markere ejerskab af/offer til ny opdyrkede marker (Gruszczynski 2019, 253-257). Den sidste af de små møntdominerede skatte deponeret i udkanten af boplads er Nordre Stensebygårdskatten, der som nævnt med afsæt i anlægskonteksten kan tolkes som råmaterialedepot for en sølvsmed.

Døvregård er blandt de fire store skatte deponeret i udkanten af boplads, der er domineret af andre fundgrupper end mønt. Skatten er ligesom de øvrige skatte med top i 1020-erne domineret af smelt, figur 18. Mens de øvrige skatte, Store Klintegård, Åbo og Skovgård, er domineret af slavisk/skandinavisk smelt, er Døvregårdskatten domineret af irregulære smelt (afsnit 7.2.4). Dette antyder, at Døvregård havde en anden betydning end de tre øvrige smelt dominerede skatte, der er deponeret centralt på boplads. Muligvis skal Døvregårdskatten ligeledes tolkes i tilknytning til håndværksaktiviteter. Måske skal Egenvangskatten, der er en stor skat domineret af fragmenterede smykker, og som ligeledes er deponeret i udkanten af bopladsområde, tolkes i samme spor.

Der er stærke indicier for, at skatte deponeret uden for boplads skal knyttes til det symbolske felt. Udover den nævnte Rabækkegård skat, der er deponeret i gravkontekst, kan Krusegårdskatten fremhæves. Skatten adskiller sig fra samtlige andre bornholmske 1000-tals skatte ved udelukkende at bestå af mønter, hvilket formentlig afspejler en særlig udvælgelse af genstande inden deponering. Skattens deponering i eller ved et vådområde understøtter dens symbolske betydning.

De resterende to skatte, der er deponeret uden for bopladskontekst, demonstrerer ligeledes et særligt udvalg af genstande. Tyskegårdskatten består udelukkende af én mønttype, og mønterne har meget få cirkulationsspor (afsnit 6.1.2 og 6.2). Buddegårdskatten består af et bevidst destrueret treflignet spænde og en høj andel af hele mønter med ophæng (afsnit 6.2 og 6.4). Skattene er tolket som ejerskabsmarkering/offer til ny opdyrkede marker for de personer, der bosatte sig på Kannikegærden og Kannikegård/Tyskegård lokaliteterne. Buddegård og Tyskegård kan være deponeret som en symbolsk handling, da beboerne på Kannikegærden og Kannikegård/Tyskegård lokaliteterne etablerede sig i området. Kannikegærden og Kannikegård/Tyskegård, der er deponeret i eller nær ved beboelseshuse, repræsenterer antageligt de samme persons økonomiske og sociale kapital. De fire skatte udgør dermed markante eksempler på, hvordan skattenes betydninger reflekteres i den arkæologiske kontekst.

9.3. Var skatte aktører i det økonomiske, sociale, kulturelle og symbolske felt?

Det er gennem afhandlingens multikontekstuelle analyse demonstreret, at skattene påvirkede vikingetidens mennesker og det samfund, de levede i. Det kan ligeledes konkluderes, at skattene var aktører inden for både det økonomiske, sociale, kulturelle og symbolske felt, og det kan hermed slås fast, at skattene ikke skal betragtes som et samlet fænomen, men derimod som individuelle livshistorier, der kan relateres til mange forskellige faser og facetter af vikingernes liv og samfund.

Skattene var med stor sandsynlighed aktører i etablering og stabilisering af sociale og økonomiske netværk på Bornholm, men var ligeledes aktører i forandringsprocesser og opbrud af gamle strukturer.

Rabækkegård, Buddegård og Skørrebro skattene indeholder alle tidlige samanide dirhems, der kan stamme fra samme importændelse (afsnit 5.3). Dette viser, at mønterne spillede en rolle i etableringen af et lokalt netværk på øen i en periode, hvor de overordnede magtstrukturer var under forandring fra slutningen af 800-tallet og i løbet af 900-tallet (afsnit 8.1). Tolkningen af Buddegårdskatten som ejerskabsmarkør/offer til ny opdyrkede marker viser, at skattene også var aktører i alliancen mellem mennesker og guder (afsnit 7.2.5). Både abbaside mønterne i Skovholmskatten og samanide mønterne i Rabækkegård skatten illustrerer endvidere, at ledende bornholmske personer/familier var del af et overregionalt Østersø netværk, hvor dirhems blev distribueret (afsnit 8.1).

Frem for alt analysen af stempelidentiske Anglo-skandinaviske mønter belyser, hvordan sølv indgik som aktører i det sociale og økonomiske netværk på øen. Det er foreslået, at øens elite i 1000-tallet samarbejdede omkring fælles rejser, hvor sølv blev akkumuleret. Dette skabte et stærkt netværk mellem øens ledende familier, sådan som det er illustreret ved fordelingen af stempelidentiske Anglo-skandinaviske mønter i nogle af de møntrigeste skatte på øen, som Skovvang, Nørremølle, Gyldensgård SV og Pæregård (afsnit 5.4 og 8.2). De ledende familiers fremtrædende position i det økonomiske felt muliggjorde disse rejser. Herved etableredes et afhængighedsforhold/samarbejde mellem eliten på Skovvang, Nørremølle og Gyldensgård SV og de mindre gårde i disses opland, der afsatte varer på elitegårdene i bytte for sølv.

En markant kulturpåvirkning fra det vestslaviske område kan spores i keramik, kvindedragt og begravelsesritualer på Bornholm (afsnit 8.3 og 8.4.2). Tilstedeværelsen af vestslaviske smykker i Skovvang, Pæregård og frem for alt Nørremølleskatten (afsnit 5.5) tyder på, at elitens akkumulering af sølv også foregik ved Østersøens sydkyst. Sølv har således fungeret som bindeled mellem Bornholm og det vestslaviske område, og skattene var dermed aktører i de markante kulturelle forandringer på 1000-tallets Bornholm.

De skatte, der blev samlet ved togter til England, skabte en øget social mobilitet på Bornholm. Den markante stigning i antallet af deponerede skatte fra ca. 990 viser, at flere personer nu blev involveret i akkumulering og håndtering af sølv frem for tidligere, hvor akkumulering og håndtering af sølv var begrænset til få personer i den bornholmske elite (afsnit 8.2). Den økonomiske kapital, bornholmerne erhvervede ved plyndringstogter, havde en direkte indflydelse på personernes position i det sociale felt, idet de ved hjemkomsten kunne etablere sig på gårde. Tyskegårdskatten, der netop var akkumuleret ved deltagelse i 1002 togtet til England (afsnit 5.2.), udfyldte endvidere en rolle som mediator mellem menneske og guder, da skatten formentlig blev deponeret som offer til de ny opdyrkede marker, som måske var erhvervet for engelsk sølv (afsnit 7.2.5). Sammensætningen i skattene viser et brud mellem de personer, der akkumulerede islamiske mønter og de personer, der akkumulerede engelske mønter (afsnit 8.2). Skatte akkumuleret ved togter i England havde således en direkte indflydelse på Bornholms overordnede magtfelt, da en ny elitær gruppe blev skabt.

10. Fremtidige forskningsperspektiver

Jeg har belyst genstandsmaterialet på 34 skattefundslokaliteter, og analyseret produktions, cirkulations- og deponeringsdata for over 15.000 genstande i 50 skatte. Alligevel sidder jeg med fornemmelsen af, at jeg kun lige har løftet en flig af det tæppe, der dækker over de bornholmske skattes enorme forskningspotentiale.

Metaldetektorafsøgninger vil uden tvivl frembringe nye bornholmske skatte i fremtiden. Med afsæt i afhandlingens konklusioner kunne et spændende fremtidigt forskningsperspektiv være at afdække større sammenhængende områder på skattefundslokaliteterne med henblik på at kortlægge eventuelle relationer mellem flere skatte, sådan som det er foreslået for Tyskegård og Kannikegård/Tyskegårdskattene samt Buddegård og Kannikegårdskattene. En oplagt kandidat til en sådan undersøgelse er Englyst (Katalognr:8), hvor der er identificeret en brandtomt nær ved Englystskattens findested (App.1.2:Kort 7). Dette perspektiv vil sætte skattenes forskellige betydninger i fokus.

I forlængelse heraf har jeg et fremtidshåb om større fokus på metaldetektorafsøgninger i områder uden for de centrale dele af bebyggelser. Som antydnet i afhandlingen vil dette formentlig bidrage med en større variation i typer af skatte.

En forskningsindsats med henblik på at dokumentere de dyrkningstruede bornholmske skattefundslokaliteter ligger ligeledes højt på ønskelisten. Som det er beskrevet i pladsanalysen, er det ikke kun skattene, der har forskningspotentialer. Lokaliteterne udviser en sjælden grad af bevarede anlægsspor. På Skovgård (Katalognr:23) vil der være mulighed for at udgrave op til flere brandtomter, der som bekendt kan tilføre uvurderlig viden om livet i oldtiden, da de repræsenterer indkapslede øjebliksbilleder af hverdagsliv. På Nordre Stensebygård (Katalognr:18) vil der være mulighed for at undersøge sølvsmedens arbejdsområde i detaljer. Det udendørs arbejdsområde er registreret i forbindelse med udgravning af skatten, mens den indendørs smedje formentlig lå lige uden for udgravningsfeltets kant. Udvidede arkæologiske undersøgelser på flertallet af de fremlagte lokaliteter vil kunne bidrage med ny viden om magtforhold, tro, økonomi, hverdagsliv, håndværk og sociale relationer i Østersøregionen, og vil dermed sætte skattene ind i den kontekst de fortjener.

Når man læser udgravningsberetningerne, der er opsummeret i kataloget, kan man ikke lade være med at stille sig selv det spørgsmål, om tilsvarende dyrkningstruede lokaliteter i andre egne af Danmark havde fået stillet tilsvarende stramme økonomiske rammer til rådighed? De bornholmske vikingetidspladser er i verdensklasse, og der burde på nationalt plan være interesse i at dokumentere og bevare dette unikke stykke Danmarkshistorie.

En anden tilsvarende kritisk situation vedrører de 40-50 lokaliteter med potentielle skatte. På samtlige af disse lokaliteter ligger der formentlig en vikingetidsskat, der hvert år bliver yderligere ødelagt af dyrkning. At redde disse skatte og deres kontekst er naturligvis ikke en opgave som Bornholms Museum med sin nuværende bemanning kan løfte alene.

Forhåbentlig vil det inden for rammerne af fremtidige udgravninger være muligt i højere grad at anvende f.eks. vandsoldning og naturvidenskabelige undersøgelser, der kan bidrage til en bedre forståelse af lokaliteternes karakter. På Gyldensgård SV resulterede vandsoldning af fundrige grøfter i et fiskebensmateriale, der dokumenterede, at fiskene var bragt til pladsen uden hoveder (Katalognr:10). Dette rejser spørgsmålet om forarbejdet fisk var en af de handelsvarer, som bornholmerne anvendte i transaktioner for sølv?

Forskningsspørgsmålene er mange, men jeg vil her gerne fremhæve nogle forskningsperspektiver, hvor de unikke bornholmske forhold kan bidrage til belysning af problemstillinger af overregional karakter.

En udvidet undersøgelse af skattefundslokaliteter med henblik på en kortlægning af den bornholmske huskronologi vil potentielt kunne bidrage til en øget forståelse af den kulturelle udveksling mellem Bornholm og det vestslaviske område, der afspejles i de bornholmske skatte og den bornholmske keramik. I et bredere perspektiv vil dette tilføre et nyt element i diskussionen omkring integreringen af slaviske kulturelementer som f.eks. keramik og knivskedebeslag i Skandinavien. I den forbindelse vil en afklaring af slavernes status på øen være et spændende forskningsperspektiv var slaverne på Bornholm i vikingetiden trælle, en del af eliten eller begge dele?

Yderligere undersøgelser af relationen mellem lokaliteter med tidlige dirhem skatte (Skovsholm, Skørrebro, Kannikegærdet/Buddegård og Rabækkegård/Brandsgård) og de lokale og overregionale magtcentre (Sorte Muld, Møllegård, Agerbygård, Sandegård og Smørenge) vil kunne belyse hvilke forandringsprocesser, der

påvirkede ændringen af magtstrukturen i sen vikingetid – et fænomen, der ligeledes kan spores i andre dele af Skandinavien.

Kulturlandskabet omkring St. Peders Kirke med adskillige skatte, storgårdsmiljøer, tidlig kristne gravpladser og tidlige kirker udgør et excellent miljø for studier af kristendommens indflydelse på det enkelte menneskes opfattelse af rigdom. Området rummer desuden nøglen til at beskrive økonomi, status og magt i sen vikingetid og tidlig middelalder.

Endelig tilbyder de bornholmske skattefundslokaliteter en enestående mulighed for at udforske vikingetogter som økonomisk katalysator for social mobilitet. Her vil en lokalitet som f.eks. Gyldensgård SV udgøre et spændende udgangspunkt.

Den holistiske metode med et biografisk perspektiv, der er udviklet her i afhandlingen, har på det bornholmske materiale frembragt et langt mere nuanceret og helstøbt syn på vikingetidens skatte og deres mennesker. Forhåbentlig vil metoden i fremtiden kunne bidrage med tilsvarende resultater for andre dele af Skandinavien. Med dette studie er de bornholmske vikingetidsskatte på linje med de gotlandske skatte for alvor bragt ind i debatten om Østersøens elitære netværk og handelsrelationer i vikingetiden. Et spændende perspektiv er at bringe de øvrige Østersøer Øland, Åland og Saaremaa ind i forskningsdebatten.

Resume

Afhandlingens empiriske udgangspunkt er Bornholms vikingetidsskatte (ca. 850- ca. 1150), med særlig fokus på 34 udgravede lokaliteter, der i hidtil uset skala gør det muligt, at inddrage den arkæologiske kontekst i tolkningen af skattenes betydninger.

I afhandlingen opstilles tre forskningsspørgsmål: 1) Afspejler skattene de mennesker, der akkumulerede, håndterede og deponerede dem, og er det muligt at identificere de anvendte akkumuleringsstrategier? 2) Er skattenes betydninger reflekteret i den arkæologiske kontekst? 3) Hvilke betydninger havde skattene som aktører i vikingetidens samfund?

Afhandlingens grundtanke er, at skattene er formet af menneskers valg og handlinger, og at disse afspejles i skattenes struktur og deponeringskontekst. Der opstilles den tese, at skatte med uens betydninger deponeredes ud fra forskellige bevæggrunde, og at disse afspejles i deponeringskonteksten, samt at skattene havde agens og påvirkede menneskers liv og det samfund de levede i.

Det diskuteres i forskningshistorisk perspektiv, at tidligere forskning ofte fokuserede på ét aspekt ved skattene. Afhandlingens analytiske udgangspunkt er imidlertid, at alle dele af skattene er lige vigtige for tolkningen, og at skattene havde mange forskellige betydninger. P. Bourdieus tanker om kapital og felt anvendes som teoretisk ramme for en multikausal tolkning, hvor skattenes position i det økonomiske, sociale, kulturelle og symbolske felt belyses.

I analysen tolkes produktions-, cirkulations- og deponeringsdata for alle genstandsgrupper. Der anlægges et biografisk perspektiv, der belyser de vigtigste faser i genstandes og skattes biografi: produktion og cirkulation, akkumulering og deponering. Strømninger og forandringer diskuteres i et lokalt og regionalt perspektiv, hvor skattenes agens belyses inden for følgende emner: magt, kristendom, økonomi, handel, indvandring, kulturel forandring samt socialt netværk og mobilitet.

Det konkluderes: 1) at det via den biografiske analysemodel, der er udviklet i afhandlingen, er muligt, at udskille forskellige akkumuleringsstrategier som netværk, handel og togter, samt deponeringsstrategier som opsparring, råmaterialedepot og offer. 2) at det via den multikontekstuelle metode, der er udviklet i afhandlingerne, er muligt, at belyse menneskene bag skattene, der omfatter mænd og kvinder, krigere, handlende, sølvsmede, bønder og elite. 3) at skattene havde agens i Bornholms overordnede magtfulde i vikingetiden, at skatte skabte social mobilitet, var mediator mellem mennesker og guder, og var agenter i etablering og vedligehold af økonomiske og sociale netværk lokalt og regionalt.

Summary

The empirical focus of this thesis is the Viking age hoards of Bornholm (c. 850 - c. 1150). Special emphasis is laid on 34 excavated hoard sites, which in unprecedented scale enable us to include the archeological context in the interpretation of Viking age hoards.

Three research questions are asked: 1) Do hoards reflect the persons that accumulated, handled and deposited them, and is it possible to identify accumulation strategies? 2) Is the significance of the hoards reflected in the archaeological context? 3) How did hoard act as agents in Viking age society? The basic notion applied in this thesis is that hoards are shaped by humans' choices and actions, and that these are reflected in the composition and deposition of the hoards. Further, it is hypothesized that hoards had agency and influenced the lives of people and the society they lived in. It is theorized that hoards with different significance were deposited in different settings, and that this reflect the reason for deposition. It is stated that former research on Viking hoards often focused on one aspect of the hoards. However, the analytic entry in this thesis is that hoards fulfilled many different purposes, and that all parts of the hoard are equally important to the interpretation. P. Bourdieu's theory on capital and field forms the theoretical frame for a multi-contextual analysis of the hoards relation to the economic, social, cultural and ritual field. All types of objects in hoards are included in the analysis where data on production, circulation and deposition are interpreted. A biographical perspective is applied to explore the most important stages in the life of objects and hoards: production and circulation, accumulation and deposition.

Movements and changes are analysed in a local and regional perspective, and the agency of hoards within power, religion, economics, trade, immigration, cultural change, as well as social network and mobility is discussed.

It is concluded: 1) That by using a biographical research approach, it is possible to separate various accumulation strategies such as network, trade and raid, and deposition strategies such as savings, raw material deposits and offerings. 2) That by applying a multi-contextual method the people behind the hoards is revealed as men and women, warrior, traders, silversmiths, peasants and the elite. 3) That hoards were agents in the Viking age power structure of Bornholm, and that hoards created social mobility, were mediators between humans and gods, and were agents in establishing and maintaining local and regional economic and social networks.

Litteratur

Forkortelser:

Aarb.: Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie

JDA: Journal of Danish Archaeology

MLUHM: Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum

NNUM: Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

NNÅ: Nordisk Numismatisk Årsskrift

SNT: Svensk Numismatisk Tidsskrift

Aarsleff, E. (2008) Fund fra Vikingetiden. I: C. Adamsen, U. L. Hansen, F. O. Nielsen og M. Watt (red.) *Sorte Muld*, Rønne 2008, s. 119-121

Aarsleff, E. (2010) Detector finds from the Viking Age on Bornholm – new perspective. I: U. L. Hansen UL & A. Bitner-Wróblewska (red.) *Worlds Apart? Contacts across the Baltic Sea in the Iron Age. Network Denmark-Poland 2005-2008*. Nordiske Fortidsminder Serie C, vol. 7, København, Warszawa, s. 337-349

Albeck, G. (1946) *Knytlinga: Sagaerne om Danmarks Konger. Studier i ældre nordisk Litteratur*, København 1946

Almgren, O. (1900) En sen kvarleva af en forntida tro. *Svenska fornminnesfören*. Stockholm

Amzourou, S. (2018) Dirhemskat fra Bakkegård, *NNUM* nr. 3, s. 69-73

Andersen, M. & P.O. Nielsen (red.) (2010) *Danefæ. Skatte fra den danske muld*, Nationalmuseet, København

Andrén, A. (1985) *Den urbana scenen. Städer och samhälle i det medeltida Danmark*, Malmö

Appadurai, A. (red.) (1986) *The Social Life of Things. Commodities in cultural perspectives*, Cambridge University Press

Arrhenius, B. (1992) Smycken som diplomati. *Föremål som vittnesbörd. En festskrift til Gerrud Nyberg på 80-årsdagen den 26 juli 1992*, Nordiska museet, 18-25

Audy, F. (2018) *Suspended Value. Using Coins as Pendants in Viking-Age Scandinavia (c. AD 800-1140)*. Stockholm Studies in Archaeology 74, Stockholm

Becker, C. J. (1981) The coinages of Harthacnut and Magnus the Good at Lund c. 1040-c. 1046. I: C. J. Becker (red.) *Studies in northern coinages of the eleventh century*, Det kongelige danske videnskabernes Selskab, historisk-filosofiske skrifter 9/4, København, s. 119-74

Berghaus, P. (1983) King or Queen? An eleventh-century *pfennig* of Duisburg. I: C.N.L. Brook, B.H.I. Stewart, J.G. Pollard & T.R. Volk (red.) *Studies in numismatic method*, Cambridge, s. 161-170

Bertelsen, L. G. (1992) Præsentation af Ålborg-gruppen – en gruppe dyrefibler uden dyreslyng. *Aarb.* 1991, s. 237-264

Bertelsen, L. G. (1994) Urnes fibler i Danmark, *Aarb.* 1992, København, s. 345-370

Bille, M. & T. Flohr Sørensen (2012) *Materialitet, en indføring i kultur, identitet og teknologi*, Frederiksberg

Birkebæk, F. (1992) Fra Handelsplads til metropol 950-1080. I: F. Birkebæk, E. Verwohlt & M. Høj (red.) *Roskilde bys historie*. Historisk Samfund for Roskilde Amt, Roskilde, s. 37-54

Bizoev, V.P. (under udarbejdelse) Møntskatten fra Reerslev

Black, N. F. (oversat og kommenteret) (1962) *The Saga of the Jomsvikings. Jómsvikinga saga*. Islandic Texts, London

Bjerg, L. (2016) Enkeltfundne Svend Estridsen-mønter. I: L. C. A. Sonne & S. Croix (red.) *Svend Estridsen*, Odense, s. 159-172

- Blackburn, M. A. S. & K. Jonsson (1981): The Anglo-Saxon and Anglo-Norman Element of North European Coin Finds. I: M. A. S. Blackburn & D. M. Metcalf (red.) *Viking-Age Coinage in the Northern Lands*, BAR International Series 122, Oxford, p. 147-255
- Bogucki, M. (2011) The Use of Money in the Slavic Lands from the Ninth to the Eleventh Century: the Archaeological/Numismatic Evidence. I: J. Graham-Campbell, S.M. Sindbæk & G. Williams (red.) *Silver Economies, Monetisation and Society in Scandinavia AD 800-1100*, Århus, 2011, s. 133-152
- Bogucki, M. (2019) On Silver Fragmentation: How Reliable is Metrological Data? A Case Study Based on the Mózgowo Hoard, Poland (*tpq* 1009). I: J. Kershaw & G. Williams (red.) *Silver, Butter, Cloth. Monetary and Social Economies in the Viking Age*, Oxford, s. 57-72
- Bolin, S. (1926) *Fynden av romerska mynt i det fria Germanien*. Studier i romersk och äldre germansk historia, Lund
- Bourdieu, P. (1990) Social space and symbolic power. I: P. Bourdieu (1990) *In Other Words. Essays Towards a Reflexive Sociology*, s. 123-139
- Bourdieu, P. & L. J. D. Wacquant, (2009) *Refleksiv sociologi: mål og midler*. 1. udgave. 5. oplag. København, 2009
- Brøndsted, J. (1936) Danish Inhumation Graves of the Viking Age. A survey, *Acta Archaeologica* vol. 7, 1936, s. 81-228
- Burström, M. (1993) Silver as Bridewealth: An Interpretation of Viking Age Silver Hoards on Gotland, *Current Swedish Archaeology* 1, 1993, Open-Access journal,, s. 33-37
- Callmer, J.** (1977) *Trade beads and bead trade in Scandinavia ca. 800-1000 AD*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 4°, No. 11, Lund/Bonn
- Callmer, J. (1997) Beads and bead production in Scandinavia and the Baltic Region c. AD 600-1100: a general outline. I: U. von Freeden & A. Wiczorek (red.) *Perlen, Archäologie, Techniken, Analysen. Akten des Internationalen Perlensymposiums in Mannheim vom 11. bis 14. November 1994*. Römisch-Germanische Kommission Reiss-Museum der Stadt Mannheim, s. 197-202 og tavle 16-18
- Callmer, J. (1999) Vikingatidens likarmada spännen. *Fynden i centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra*. I: B. Hårdh (red.), *Uppåkra- studier 2*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8° no. 30, Lund, s. 201–220
- Carelli, P. (2001) *En kapitalistisk anda. Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark*, Lund
- Carlsson, A. (2015) *Tolkande Arkeologi och Svensk Forntidshistoria. Från stenålder till vikingatid*. Stockholm Studies in Archaeology 64, Stockholm
- Carlsson, D. (1988) Vikingatida hamnar på Gotland. *Populär Arkeologi* 2, s. 26–29
- Carlsson, D. (1999) Harbours and Farms on Gotland. I: N. Blomkvist, N. & S.-O- Lindquist (red.) *European or not? Local Level Strategies on the Baltic Rim 1100-1400 AD*, Visby, s. 115–124.
- Chontzk, K. (2010) Bizuteria słowiańska z wczesnośredniowiecznychskarbów bornholmskich (Slavic jewellery from early medieval hoards in Bornholm). *Materiały Zachodniopomorskie, Nowa Seriat VI/VII: 2009/20010, 1: Archeologia*, s. 157-202
- Christiansen, F. (1999) Jelling. Bebyggelse fra jernalder og vikingetid. *KUML* 1999, s. 181-226
- Christensen, L. B., F. O. Nielsen & M. Vennersdorf (2008) Bebyggelse. I: C. Adamsen, U. L. Hansen, F. O. Nielsen & M. Watt (red.) *Sorte Muld*, Rønne 2008, 143-152
- Christensen, P. B. & E. Johansen (1992) En handelsplads fra yngre jernalder og vikingetid ved Sebbesund. *Aarb.* 1991, s. 199-229
- Christensen, T. (2015) *Lejre bag myten: de arkæologiske udgravninger*, Roskilde

- Dobrovolskij, I.** (1982) Graffiti auf orientalischen Münzen des 7.-11. Jahrhunderts. I: T. Hackens & R. Weiller (red.) *Actes du 9ème Congrès International de Numismatique*. Berne, September 1979, vol. II, Luxembourg, s. 741-750
- Duczko, W. (1998) Viking age Scandinavia and Islam: an archaeologist's view. I: E. Piltz (red.) *Byzantium and Islam in Scandinavia: acts of a symposium at Uppsala University, June 15-16, 1996*, Jonsered, 107-115
- Duczko, W. (2002) Test or Magic? Pecks on the Viking-Age silver. I: B. Paszkiewicz (red.) *Moneta Mediaevalis. Studia numozmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanislawowi Suchodolskiemu w 65. Rocznice urodzin*, Warszawa, s. 193-208
- Fallgren, J.-H. (2008) Farm and village in the Viking Age. I: S. Brink & N. Price (red.) *The Viking World*, London, s. 67-76
- Feveile, C.** (2006) *Ribe Studier. Det ældste Ribe. Udgravninger på nordsiden af Ribe Å 1984-2000*, Bind 1.2. Jysk Arkæologisk Selskab. Den antikvarisk Samling, Århus.
- Feveile, C. (2017) Ombukkede beslag af blik. *By, Mark og Geest*, 29, Sydvestjyske Museer, s. 50-120
- Forsgren, M. (2012) Till frågan om de rituella depåernas beskaffenhet. *In Situ Archaeologica*, Vol. 10, s. 165-184
- Fuglesang, S.H. & D. M. Wilson (red.) (2006) *The Hoen hoard – a Viking treasure of the ninth century*. Acta ad archaeologiam et artium historiam pertinentia, Vol. 14, Roma
- Galster, G.** (1929) Møntfundet fra Store Frigaard. *Aarb.*1929, s. 283-315
- Galster, G. (1980) Vikingetids møntfund fra Bornholm. *NNÅ* 1977-78, s. 5-246
- Gell, A. (1998) *Art and Agency. An Anthropological Theory*, Oxford
- Gelting, M. H. (2011) Uløste opgaver. Adam af Bremen, Saxo Grammaticus og Knytlinga saga. *Scandia Tidsskrift för Historisk Forskning*, Vol. 77:2, Lund, s. 126-143
- Gelting, M. H. (2012) Lund, Dalby og Bornholm. Politik og Mission i biskop Eginos tid. I: S. Borgehammar & J. Wienberg (red.) *Locus Celebris. Dalby kyrka, kloster och gård*, Lund, s. 101-111
- Gelting, M. H. (2016) Kong Svend, Slesvig Stadsret og arvekøbet i de jyske købstæder: Spor af Danmarks ældste købstadprivilegier. I: L. C. A. Sonne & S. Croix (red.) *Svend Estridsen*, Odense, s. 195-216
- Grinder-Hansen, K. (2000) *Kongemagtens krise. Det danske møntvæsen 1241-1340*, København
- Grinder-Hansen, P., M. Märcher, F.O.S. Nielsen, S. Nygaard & P. Pentz (2013) Skatten fra Østermarie. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 2013, s. 140-155
- Gotfredsen, A.B. (2005) Jagt og husdyrbrug i sen jernalder og vikingetid på stormandssædet ved Tissø, *Årets Gang 2005. Beretning for Kalundborg og Omegns Museum*. Kalundborg 2005, s. 28-34
- Gruszczynski, J. (2019) *Viking Silver, Hoards and Containers. The Archaeological and Historical Context of Viking-Age Silver Coin Deposits in the Baltic c. 800-1050*, Routledge Archaeologies of the Viking World, London
- Gullbekk, S. H. (2019) The Rise of Spiritual Economies in Late Viking and Early Medieval Scandinavia. I: J. Kershaw & G. Williams (red.) *Silver, Butter and Cloth. Monetary and Social Economies in the Viking Age*, Medieval History and Archaeology, Oxford, s. 90-103
- Gunnarsson, B. (2009) Den gäckande kedja 105 – spåret av en vikingatida myntunion? I: C. Ekström, K. Holmberg & M. Wijk (red.) *Samlad Glädje 2009*, Numismatiska Klubben I Uppsala 1969-2009, s.71-89
- Gunnarsson, B. (2013) Skandinaviska Imitationer i fynd från Bornholm, *NNUM* nr. 1, s. 4-13
- Gunnarsson, B. (2015) Skandinaviska imitationer i fynd från Danmark, del 3. *NNUM* nr. 1, s. 5-11

- Gunnarsson, B. (2019) York, Lund och myntmästaren Asketill – en ny hypotes om den äldsta delen av kedja 105. I: C. Ekström, B. Gunnarsson, K. Holmberg & M. Wijk (red.) *Samlad Glädje 2019*, Numismatiska Klubben I Uppsala 1969-2019, s. 117-131
- Gustafsson, N B. (2013) *Casting Identities in Central Seclusion: Aspects of non-ferrous metalworking and society on Gotland in the Early Medieval Period*, ph.d. afhandling ved Stockholm Universitet
- Gustafsson, N. B. & A. Söderberg (2005) The tidy metal workers of Fröjel, *Viking Heritage Magazine* 3/2005, s. 14-17
- Gustin, I. (2004) *Mellan gåva och marknad: handel, tillit och materiell kultur under vikingatid*. Lund Studies in Medieval Archaeology, 34, Stockholm
- Gustin, I. (2017) Contacts, Identity, and Hybridity: Objects from South-western Finland in the Birka Graves. I: J. Callmer, I. Gustin & M. Roslund (red) *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond: Communicators and Communication*, BRILL, 2017, s. 205-558
- Haldenby**, D. & J. Kershaw (2014) Viking-Age Lead Weights from Cottam. *Yorkshire Archaeological Journal*, Vol. 86, s. 106–123.
- Hammerberg, I. & G. Rispling (1985) Graffiter på vikingatida mynt. *HIKUIIN* 11, 1985, s. 63-82
- Hatz, G. (1974) *Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit*. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm
- Hatz, V. (1961) Zur Frage der Otto-Adelheid-Pfennige. Versuch einer Systematisierung auf Grund des schwedischen Fundmaterials. In: *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis* Bd. 1. Stockholm 1961, s. 105-144.
- Hatz, G., V. Hatz, U. Zwicker, N. Gale & Z. Gale (1991) *Otto-Adelheid-Pfennige. Untersuchungen zu Münzen des 10./11. Jahrhunderts*. Comm. NS 7, Stockholm
- Hauberg, P. (1900) *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*. Det kongelige danske videnskabernes Selskab, historisk-filosofiske skrifter V. 1., 1900, København
- Hedeager, L. (1999) Sacred topography. Depositions of wealth in the cultural landscape. I: A. Gustafsson & H. Karlsson (red.) *Glyfer och arkeologiska rum – en vänbok til Jarl Nordbladh*. Gotare Series A, vol.3, Göteborg, s. 229-52
- Hedenstierna-Jonson, C., A. Kjellström, T. Zachrisson, M. Krzewińska, V. Sobrado, N. Price, T. Günther, M. Jakobsson, A. Götherström & J. Storå (2017) A female Viking warrior confirmed by genomics. *American Journal of Physical Anthropology*, 2017, Vol. 164, Issue 4, s. 853-860. <https://doi.org/10.1002/ajpa.23308>, s. 853-860
- von Heijne, C. (2004) *Särpräglat. Vikingatida och tidig medeltida myntfynd från Danmark, Skåne, Blekinge och Halland (ca 800-1130)*, Stockholm.
- Henriksen, M. B. (2016) Pløjelagsfund og formationsprocesser. Problemer ved fortolkning af detektorfund fra dyrket mark. I: J. Martens & M. Ravn (red.) *Pløjejord som kontekst*. Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, s. 69-88.
- Hilberg, V. (2011) Silver Economies of the Ninth and Tenth Centuries AD in Hedeby. I: J. Graham-Campbell, S.M. Sindbæk & G. Williams (red.) *Silver economies, monetisation and society in Scandinavia, AD 800-1100*, Århus, s. 203-225
- Hildebrand, H. (1897) De öster- och västerländska mynten i Sveriges jord. *Historiska Studier*. Festskrift tillägnat C. G. Malmström, Stockholm
- Hindley K. S. (2019) The Power of not Reading. Amulet Rolls in Medieval England. I: S. G. Holz, J. Peltzer & M. Shirota. *The Roll in England and France in the Late Middle Ages*, De Gruyter, Berlin, s. 289-306

- Horsnæs, H. W. (2012) Kortlægning af detektorfund. Perspektiver for udforskningen af bopladser fra jernalder til middelalder. *NNUM* nr. 2, s. 49-53
- Horsnæs, H. (2013) *Crossing Boundaries. An analysis of Roman coins in Danish contexts. Vol. 2: Finds from Bornholm*. PNM Publications of the National Museum. Studies in Archaeology and History Vol. 18, Copenhagen 2013
- Horsnæs, H. (2014) Changing hands: the Skovsholm dirham hoard. I: S. M. Sindbæk & A. Trakadas (red.) *The World in the Viking Age*, Roskilde, s. 65-67
- Horsnæs, H. (2018) Mønthistoriens penge og de første mønter i Danmark – ca. 0-600. I: M. Andersen & T. B. Christensen (red.) *Denar til daler*, Danmarks Nationalbank, København, s. 60-110
- Horsnæs, H. under udarbejdelse, Sassanidiske og Arabo-sassanidiske mønter i Danmark (arbejdstitel)
- Horsnæs, H., M. Märcher & M. Vennersdorf, (2013) A Stepping Stone in the Baltic Sea. Two Millennia of Coin Finds and Coin Use – A Case Study of Vester Herred, Bornholm, *The Journal of Archaeological Numismatics* vol. 3, 2013, s. 1-65
- Hävernick, W. (1935) *Die Münzen von Köln vom Beginn der Prägung bis 1304*, Köln, 1935
- Hårdh, B. (1976) *Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Probleme und Analysen*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8° No.6, Stockholm
- Hårdh, B. (1996) *Silver in the Viking Age. A Regional-Economic Study*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8° No. 25, Stockholm
- Hårdh, B. (2000) Uppåkra: a center in south Sweden in the 1st millennium AD, *Antiquity* 74, Issue 285, September 2000, s. 640-648.
- Hårdh, B. (2011) Viking-Age Silver from Hoards and Cultural Layers. I: J. Graham-Campbell, S. M. Sindbæk & G. Williams (red.) *Silver Economies, monetisation and society in Scandinavia AD 800-1100*, Århus, s. 281-296.
- Hårdh, B. (2013) The Silver Hoard from Skovvang, Bornholm. I: A. Reynolds & L. E. Webster (red.) *Early Medieval Art and Archaeology in the Northern World. Studies in honour of James Graham-Campbell*, The Northern World, Vol. 58, Brill, s. 527-539
- Hårdh, B. (2016) *The Perm'/Glazov rings Contacts and Economy in the Viking Age between Russia and the Baltic Region*, Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 67
- Ilisch, P. (1990) Zur Datierung der in nordischen Funden vorkommenden ottonischen Münzen von Köln, *NNÅ* 1983/1984, Copenhagen, 1990, s. 123-144
- Ilisch, P. (2005) Überlegungen zur Datierung der Otto-Adelheid-Penninge der Stufen Hatz II, III und IV. *Materialy. Wiadomosci Numizmatyczne*, R. XLIX, 2005, s.39-62
- Ilisch, P. (2013) De tidligste Otto Adelheid-mønter – foreløbige bemærkninger på grundlag af Strandby-skatten, *NNUM* nr. 4, s. 100-107
- Ilisch, P. (2017) Otto-Adelheid- und Randpfennige, *Geldgeschichtliche Nachrichten*, 52, Jg. September 2017, Heft 293, s 268-271
- Ilisch, P. (2018) Die Anfänge der Münzprägung zwischen Elbe und Weser, ca. 1000-1050. I: R. Wex (red.) *Beiträge zur mittelalterlichen Münz- und Geldgeschichte in Niedersachsen*, Braunschweig, s. 41-52
- Ilisch, P. & J. C. Moesgaard (2019/i tryk) A small hoard of silver English and German pennies from the late tenth century, *The Numismatic Chronicle*
- Imer, L. M. (2016) Danmarks runesten: en fortælling. Foto. R. Fortuna, København

- Imer, L. M. (2019) Bønner på bly. I: C. Ljung, A. A. Sjögren, I. Berg, E. Engström, A-M. H. Stenholm, K. Jonsson, A. Klevnäs, L. Qviström & T. Zachrisson (red.) *Tidens landskap. En vänbok til Anders Andréén*, Lund, s. 194-196
- Imer, L., K. G. Johansson & A. C. Horn (under publicering) Lumps of lead – New types of written sources from medieval Denmark. Forventes udgivet i De Gruyter 2020, Berlin
- Ingvardson, G. T. (2010) *Møntbrug. Fra vikingetid til vendertogter*, Aarhus
- Ingvardson, G. T. (2012) Nørremølle – The Largest Viking Age Silver Hoard of Bornholm (Denmark) *The Journal of Archaeological Numismatics* 2, Bruxelles, s. 281–346.
- Ingvardson, G. T. (2014) Trade and Power – Bornholm in the Late Viking Age. I: H. C. Gulløv (red.) *Northern Worlds – landscapes, interactions and dynamics. Research at the National Museum of Denmark. Proceedings of the Northern Worlds Conference, Copenhagen 28-30 November 2012*. Publications from the National Museum. Studies in Archaeology & History vol. 22, København, s. 325–337.
- Ingvardson, G. T. (2016) Et sted midt mellem - Svend Estridsen og 1000-tallets mønthistorie. I: L. C. A. Sonne & S. Croix (red.) *Svend Estridsen*, Odense, s. 135-1359
- Ingvardson, G. T. (2019) As Long as it Glitters: A Re-evaluation of the Mixed Silver Hoards of Bornholm, Denmark. I: J. Kershaw & G. Williams (red.) *Silver, Butter and Cloth. Monetary and Social Economies in the Viking Age*, Medieval History and Archaeology, Oxford, s. 32-56
- Ingvardson, G. T. (i tryk) Silver hoarding in Bornholm and Gotland: Hoards as windows onto Viking-Age life. I: J. Gruszczynski, M. Jankowiak & J. Shepard (red.) *Viking-Age Trade: Silver, Slaves and Gotland*, (Abingdon: Routledge, 2020 forthcoming), artiklen er vedlagt
- Ingvardson, G. T. & R. Laursen (2016) Den engelske forbindelse, *SKALK* 2016 nr. 4, s. 23-26
- Ingvardson, G. T. & F. O. S. Nielsen (2015) 100 Viking Age hoards of Bornholm. Status, challenges and perspectives. I: L. Larsson, F. Ekengren, B. Helgesson & B. Söderberg (red.) *Small Things Wide Horizons. Studies in Honour of Birgitta Hårdh*, Oxford, s. 27-34
- Jankowiak, M.** (2019) Silver Fragmentation: Reinterpreting the Evidence of Hoards. I: J. Kershaw & G. Williams (red.) *Silver, Butter, Cloth. Monetary and Social Economies in the Viking Age*, Oxford, s. 15-31
- Jensen, J. (2003) *Danmarks Oldtid, Ældre Jernalder 500 f.Kr.-400 e.Kr.* Gyldendal, København
- Jensen, J. (2004) *Danmarks Oldtid, Yngre jernalder og vikingetid 400 e.Kr.-1050 e.Kr.* Gyldendal, København
- Jensen, J. S. (1995) *Tusindtallets danske mønter fra Den Kongelige Mønt- og Medaillesamling*, Selskabet Den kgl. Mønt- og Medaillesamlings Venner og Nationalmuseet, København
- Jensen, J. S. (2006) The introduction and use of runic letters on Danish coins around the year 1065. I: M. B. L. Nielsen, B. L. Holmberg, G. Fellows-Jensen & M. Stoklund (red.) *Runes and their Secrets. Studies in Runology*, København, s. 159-168
- Jensen, J. S., K. Bendixen, N.-K. Liebgott & F. Lindahl (1992) *Danmarks middelalderlige skattefund c. 1050-c. 1550*, del I, København
- Jónsson, F. (udgivet ved) (1893) *Snorri Sturluson, Heimskringla I Nóregs konunga sögur*. Adgang via: https://heimskringla.no/wiki/Finnur_J%C3%B3nsson:_Heimskringla_I-IV besøgt 09-10-2019.
- Jónsson, F. (1900) *Knytlingasaga, dens Kilder og historiske Værdi*. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, 6. række, Historisk og filosofisk Afdeling, bd. 6:1, København 1900
- Jonsson, F. (1911) *Heimskringla: Noregs Konunga Sogur*, København. Oversat af J. Lauridsen [https://heimskringla.no/wiki/Heimskringla_\(dansk\)](https://heimskringla.no/wiki/Heimskringla_(dansk)) besøgt 13.08.2019.
- Jonsson, K. (1986) *Viking-Age Hoards and Late Anglo-Saxon Coins*, Stockholm

- Jonsson, K. (1990) The import of German coins to Denmark and Sweden c. 920-990. I: K. Jonsson & B. Malmer (red.) *Sigtuna Papers. Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking-Age Coinage 1-4 June 1989*, Comm. NS 6, Stockholm 1990, s. 139-143
- Jonsson, K. (1993) The Routes for the Importation of German and English Coins to the Northern Lands in the Viking Age. I: B. Kluge (red.) *Fernhandel und Geldwirtschaft. Beiträge zum Deutschen Münzwesen in Sächsischer und Salischer Zeit. Ergebnisse des Dannenberg-Kolloquiums 1990*, Sigmaringen, s. 205-232
- Jonsson, K. (2002). The numismatic evidence for Frisian trade in Sweden in the late Viking Age. I: R. Kiersnowski (red.) *Moneta Mediævalis*, Warszawa 2002, s. 233-244.
- Jonsson, K. (2011) Myntkatterna under det skånska kriget 1675-1679. *Moneta* 5, s. 121-128.
- Jørgensen, L. (1987a) En bornholmerpige fra 700-årene – familiegravlæggelser i 1000 år. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1987, København, s. 75-86
- Jørgensen, L. (1987b) Family burial practices and inheritance systems. The Development of an Iron Age Society from 500 BC to AD 1000 on Bornholm, Denmark. *Acta Archaeologica* 58, s. 17-53
- Jørgensen, L. (1989) En kronologi for yngre romersk og ældre germansk jernalder på Bornholm. I: L. Jørgensen (red.) *Simblegård-Trelleborg. Danske gravfund fra førromersk jernalder til vikingetid*. Arkæologiske skrifter 3, Københavns universitet, s. 168-187
- Jørgensen, L. (1990) *Bækkegård and Glasergård. Two Cemeteries from the Late Iron Age on Bornholm*. Arkæologiske Studier vol VIII, København
- Jørgensen, L. (2003) Manor and market at Lake Tissø in the sixth to eleventh centuries: the Danish "productive" sites. I: T. Pestell & K. Ulmschneider (red.) *Markets in Early Medieval Europe. Trading and "Productive" Sites, 650-850*, Oxford, s. 175-207
- Jørgensen, L. (2008) Manor, cult and market at Lake Tissø, I: S. Brink & N. Price (red.) *The Viking World*, London, s. 77-82
- Jørgensen, L. (2009) Pre-Christian cult at aristocratic residences and settlement complexes in southern Scandinavia in the 3rd–10th centuries AD. I: U. von Freeden, H. Friesinger & E. Wamers (red.) *Glaube, Kult und Herrschaft. Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa*. Akten des 59. Internationalen Sachsensymposiums und der Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im Mitteldonauraum, Bonn 2009, s. 329-354
- Jørgensen, L., S. L. Albris, J. F. Bican, K. M. Frei, A. B. Gotfredsen, P. S. Henriksen, S. Holst & C. Primeau (2014) Førkristne kultpladser – ritualer og tro i yngre jernalder og vikingetid, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 2014, s. 186-199
- Jørgensen, L. & A. Nørgård Jørgensen (1997) *Nørre Sandegård Vest. A Cemetery from the 6th-8th Centuries on Bornholm*. Nordiske Fortidsminder vol. 14, København
- Kelleher, R.** (2018) Pilgrims, pennies and the Ploughzone: Folded coins in medieval Britain. I: N. M. Burström & G. Ingvarson (red.) *Divina Moneta. Coins in Religion and Ritual*. Religion and Money in the Middle Ages. Routledge, London; New York, s. 68-86
- Kemmers, F. & N. Myrberg (2011) Rethinking numismatics. The archaeology of coins. *Archaeological Dialogues* 18, Cambridge, 2011, s. 87-108
- Kershaw, J. (2019) Gold as a Means of Exchange in Scandinavian England. I: J. Kershaw & G. Williams (red.) *Silver, Butter and Cloth. Monetary and Social Economies in the Viking Age*, Medieval History and Archaeology, Oxford, s. 227-250
- Kiersnowski, R. (1956) Glowne momenty rozwoju srodkow wymiany na Pomorzu wczesnofeudalnym. *Wiadomosci Archeologiczne*, bd. XXIII, 1956, s. 229-251

- Kieffer-Olsen, J. (2002) Gravskikken som kilde til Danmarks kristning. I: L. Bisgaard & R. S. Christensen (red.) *Kristningen af Norden – et 1000-års jubilæum*, Odense, s. 25-34
- Kilger, C. (2000) *Pfennigmärkte und Wärungslandschaften. Monetarisierungen im Sächsische-Slawischen Grenzland Ca. 965-1120*. Commentationes De Nummis Saeculorum IX-XI. In Suecia Repertis Nova Series 15, Stockholm, 2000
- Kilger, C. (2003) Vad säger egentligen pecks och böjningar? Tankar kring metodiska och teoretiska frågor angående sekundära individuella data och silverhanteringen under vikingatiden. *NNUM* nr. 1-2, s. 3-12
- Kilger, C. (2006) Silver-handling traditions during the Viking Age – Some observations and thoughts on the phenomenon of pecking and bending. I: B. Cook & G. Williams (red.) *Coinage and History in the North-Sea World, c. AD 500-1250: Essays in Honour of Marion Archibald*. The Northern World. North Europe and the Baltic c. 400-1700 AD. Peoples, Economies and Cultures, vol. 19, Leiden, s. 449-65
- Kilger, C. (2008a) Kaupang from Afar: Aspects of the Interpretation of Dirham Finds in Northern and Eastern Europe between the Late 8th and Early 10th Centuries. I: D. Skre (red.) *Means of Exchange. Dealing with Silver in the Viking Age*. Kaupang Excavation Project Publication Series, Volume 2, Århus 2008, s. 199-252
- Kilger, C. (2008b) Kombinationer av föremål - de vikingatida mittspännedepåerna. I C. Prescott & K. Chilidis & J. Lunde *Facets of archeology: essays in honour of Lotte Hedeager on her 60th birthday*, Oslo. s.323-338
- Kilger, C. (2019) Silver, Land, Towns, and the Elites. Social and Legal Aspects of Silver in Scandinavia c. 850-1150. I: B. Poulsen, H. Vogt & J. V. Sigurdsson (red.) *Nordic Elites in Transformation, c. 1050-1250, Volume 1. Material Resources*, Routledge, London; New York, s. 130-160
- Kilger, C. (under udarbejdelse) Dirham hubs in Southern Scandinavia in the ninth and early tenth centuries
- Kilger, C., F. Elfver & G. (2015) Mynt och bebyggelse – Bebyggelseutvecklingen inom Västergarnsvallen ur ett numismatiskt perspektiv. I: T. Talvio & M. Wijk (red.) *Myntstudier, Festskrift till Kenneth Jonsson*, Stockholm, s. 141-156
- Klackenberg, H. (1992) *Moneta nostra, Monetarisering i medeltidens Sverige*, Lund Studies in Medieval Archaeology 10, Lund
- Klindt-Jensen, J. (1957) Byggeskik. I: R. Nielsen & T. Sørensen (red.) *Bogen om Bornholm, Åbenrå 1957*, s. 214-233
- Kluge, B. (1988) Hatz I/Dbg. 1164. Eine Stempeluntersuchung zu den Otto-Delheid Pfennige von Kopftyp. *Commentationes Numismaticae* 1988, Festgabe Gert und Vera Hatz, Hamborg, s. 103-124
- Kluge, B. (1990) Überlegungen zu den Otto-Adelheid-Pfennigen. Stempelkritische Untersuchungen der Typen Hatz II (Dbg. 1166, 1170) und Amen (Dbg. 1171). I: K. Jonsson & B. Malmer (red.) *Sigtuna Papers. Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking-Age Coinage 1-4 june 1989*. Commentationes de Nummis Saeculorum IX-XI. In Suecia Repertis. Nova Series 6, s. 167-183.
- Kluge, B. (2001) Conspectus Nummorum Germaniae Medii Aevi (CNG) Teil 8 – Oberlotringen (7), *Geldgeschichtliche Nachrichten* 36. Jg September 2001 nr. 204, s. 169-181.
- Källström, M. (2012) Clerical or Lay Literacy in the Late Viking Age Uppland? The Evidence of Local Rune Carvers and Their Work. I: K. Zilmer & J. Jesch (red.) *Epigraphic Literacy and Christian Identity. Modes of Written Discourse in the Newly Christian European North*, Turnhout: Brepols, s. 27-62
- Kovalev, R.K. (2015) When and what regions of the Islamic World exported Sasanian and Arab-Sasanian silver coins to Early Viking-Age Northern Lands? I: T. Talvio & M. Wijk (red.) *Myntstudier, Festskrift till Kenneth Jonsson*, Stockholm, s. 68-83.
- Kovalev, R. K. (i tryk) Circulation of Sāmānid Dirhams in Viking-Age Northern and Eastern Europe (Based on the Mints of Samarqand and al-Shāsh. I: M. Jankowiak (red.) *Dirham Hoards and Monetary Circulation in*

the Northern Lands in the 10th Century [Papers from the Oriental Numismatic Workshop Held in Oxford, 1-2 August, 2011

Kyhlberg, O. (1980) *Vikt och värde. Arkeologiska studier i värdemätning, betalningsmedel och metrology under yngre järnålder*. I Helgö, II Birka. Stockholm Studies in Archaeology, vol. 1, Stockholm

Larsson, M., A. Svensson & J. Apel (2019) Botanical evidence of malt for beer production in fifth–seventh Century Uppåkra, Sweden. *Archaeological and Anthropological Sciences*, May 2019, Vol.11,5, s. 1961–1972

Latour, Bruno. (2008) *En ny sociologi för et nyt samfund: introduktion til aktør-netværk-teori*, København

Laursen, J. (1984) Danske kuglefibler. *HIKUIIN* 10, s. 127-136

Laursen, R. (2013a) Dirhem skat fra 800-tallet fundet på Bornholm. *NNUM* nr. 1, s. 16-19

Laursen, R. (2013b) Skattegravning i Østerlars. *Guldgubben* nr. 77, August 2013, årgang 19, s. 3-6

Laursen, R. (2016) Usandsynlig skat. *Guldgubben* feb. 2016, s. 1-7

Laursen, R. & M. Watt (2011) Guldhullet, *SKALK* 2011/4

Laursen, R. & G. T. Ingvarsson (2014) Skovsholm – en bornholmsk stormandsgård? I: H. Lyngstrøm & L. C. A. Sonne (red.) *Vikingetidens aristokratiske miljøer: tekster fra et seminar i seed-money netværket Vikingetid i Danmark, Saxo instituttet - Københavns Universitet den 29. november 2013*. København, s. 55-58

Leimus, I. (2006) *CRVX*, Köln Häv. 34/67 und Otto-Adelheid Pfennige. Ihr Vorkommen in den Funden aus dem Ende des 10. Jh. I: C. Alfaro, C. Marcos & P. Otero (red.) *XIII Congreso Internacional de Numismática, Madrid 2003*, Madrid 2006, s. 1205-1215.

Leimus, I. (2012) Vikingskatten fra Linnakse (Estland) og dateringen af de danske runemønter, *NNUM* nr.2, s. 54-56.

Liebgott, N.-K. (1978) *Danske fund af møntdateret keramik ca. 950-1450*. Nationalmuseets Skrifter, Arkæologisk-historisk række bind 18, Nationalmuseet, København

Lihammer, A. (2007) *Bortom riksbildningen: människor, landskap och makt i sydöstra Skandinavien*, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet, Lund

Lindqvist, S. (1920) Snorres oppgifter om hednatidens gravskick och gravar. *Fornvännen* 15, Stockholm, s. 56-105

Ljung, C. (2016) *Under Runristad Häll, Tidigkristna gravmonument i 100-talets Sverige*. Stockholm Studies in Archaeology 67:1, Stockholm, 2016

Lund, A. A. (oversat og kommenteret af) (2000) *Adam af Bremens krønike*, Højbjerg

Lund, N. (1983) Ottar og Wulfstan. Af Den Oldengelske Orosius. I: J. S. Madsen (red.) *Ottar og Wulfstan. To rejsebeskrivelser fra Vikingetiden*, Vikingskibshallen i Roskilde, s. 7-31

Lyngstrøm, H. (1989) Lousgaard – éthundrede år efter J. A. Jørgensen og E. Vedel. *Aarb.* 1989, København 1989, s. 115-169.

Malmer, B. (1966) *Nordiska mynt före år 1000*. Acta Archaeologica Lundensia, Serie in 8°. N° 4, Lund

Malmer, B. (1985) Some thoughts on the secondary treatment of Viking-Age coins found on Gotland and in Poland. I: R. Pietniewicz (red.) *Nummus et historia : pieniadz Europy sredniowiecznej*. Warszawa

Malmer, B. (1989) *The Sigtuna Coinage c. 995-1005*, Commentationes de Nummis Saeculorum IX-XI. In Suecia Repertis. Nova Series 4, Stockholm

Malmer, B. (1997) *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*, Commentationes de Nummis Saeculorum IX-XI. In Suecia Repertis. Nova Series 9, Stockholm

Malmer, B. (2000) Om registrering av cirkulationsspår på mynt från vikingatiden. *NNUM* 2, s. 23-27

- Malmer, B. (2002) Münzprägung und frühe Stadtbildung in Nordeuropa. I: K. Brandt, M. Müller-Wille & C. Radtke (red.) *Haithabu und de frühe Stadtentwicklung im nördlichen Europa*, Neumünster, s. 117-132
- Malmer, B. (2003) CNS-projektets principer. Kommentar till Christoph Kilgers artikel om pecks och böjningar. *NNUM nr. 1-2*, s. 12-13
- Malmer, B. (2010) *Den svenska mynthistorien. Vikingatiden ca 995-1030*, Stockholm 2010
- Malmer, B & L. O. Lagerqvist (red.) (1987) *Corpus nummorum saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt*. 3. Skåne 4. Maglarp-Ystad. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm
- Metcalf, D. M. (1980) Continuity and Change in English Monetary History, c. 973-1086, part 1, *British Numismatic Journal*, s. 20-49
- Metcalf, D. M. (1981) Continuity and Change in English Monetary History, c. 973-1086, part 2, *British Numismatic Journal*, s. 52-90
- Metcalf, D. M. (1990) The Fall and Rise of the Danelaw Connection, the Export of Obsolete English coin to the Northern Lands, and the Tributes of 991 and 994. I: K. Jonsson & B. Malmer (red.) *Sigtuna Papers. Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking-Age Coinage 1-4 juni 1989*, Stockholm, s. 213-23
- Metcalf, D. M. (1994) The beginnings of coinage in the North Sea coastland: a Pirenne-like hypothesis. I: B. Ambrosiani & H. Clarke (red.) *The Twelfth Viking Congress. Developments Around the Baltic and the North Sea in the Viking Age*, Birka Studies 3, Helsingborg, s. 196-214
- Mikkelsen, E. (1998) Islam and Scandinavia during the Viking Age. I: E. Piltz (red.) *Byzantium and Islam in Scandinavia: Acts of a Symposium at Uppsala University June 15-16 1996*, s. 39-51
- Miller, D. (1987) *Material Culture and Mass Consumption*, Oxford
- Moesgaard, J. C. (2006) The import of English coins to the Northern Lands. I: B. Cook & G. Williams (red.) *Coinage and History in the North Sea World c. 500-1250. Essays in Honour of Marion Archibald*, Leiden, s. 389-434
- Moesgaard, J. C. (2011) The Grisebjerggård Hoard and the Beginning of Pecking in Scandinavia. I: J. Graham-Campbell, S.M. Sindbæk & G. Williams (red.), *Silver Economies, Monetisation and Society in Scandinavia AD 800-1100*, Århus, 2011, s. 297-308
- Moesgaard, J. C. (2012) Hedeby og den danske kongemagt i 900-tallet. Mønternes udsagn. *KUML* 2012, s. 111-136
- Moesgaard, J. C. (2015a) Lunde-mønter på Sjælland men ikke i Jylland, *SNT* 2015, nr. 1, februar, s.10-11
- Moesgaard, J. C. (2015b) *King Harold's Cross Coinage. Christian Coins for the Merchants of Haithabu and the King's Soldiers*. Publications from the National Museum. Studies in Archaeology & History vol. 20:2 Jelling series, København
- Moesgaard, J.C. (2017) Kongemagt og samfund belyst ved møntvæsenet i anden halvdel af 1000-tallet. Nogle kommentarer til Gitte Ingvarsons syntese om Svend Estridsens mønter, *Historisk Tidsskrift* 117-1, 2017, s. 97-118
- Moesgaard, J. C. (2018a) Egelev-skatten og møntsituationen på den sjællandske øgruppe i slutningen af 1000-tallet, *Fund & Fortid. Arkæologi For Alle*, Nummer 1 2018, s. 27-33
- Moesgaard, J. C. (2018b) Reconstructing the context of metal detector finds from top soil. A case study of the redundant/abandoned churches of Oldrup and Uld, Jutland, *The Journal of Archaeological Numismatics, Denmark*, vol. 8, 2018, s. 175-206
- Moesgaard, J. C. (2018) De første skridt mod møntøkonomi – ca. 600-1060. I: M. Andersen & T. B. Christensen (red.) *Denar til Daler. Danmarks mønthistorie indtil 1550*, Danmarks Nationalbank, København, s. 116-197

- Moesgaard, J. C. & K. Hougaard (2015) Freerslevskatten. Nogle betragtninger over møntomløbet på Sjælland o. 1065/1070, *NNÅ*, ny serie, 1, s. 13-40
- Moesgaard, J. C. & K. Langsted (2017) Holløse-skatten – bidrag til Danmarks mønthistorie samt overvejelser over mønter i pløjelag, nedlægningsspor og GPS-præcision, *NNUM* 2017 nr. 1, s. 11-17
- Müller, S. (1897) *Vor oldtid. Danmarks forhistoriske Archæologi*, København
- Myrberg, N. (2008) *Ett eget värde. Gotlands tidigaste myntning, ca 1140–1220*, Stockholm Studies in Archaeology 45, Stockholm
- Myrberg, N. (2009a) The Hoarded Dead: Late Iron Age silver hoards as graves. I: I.-M. Back Danielsson, I. Gustin, L. Larsson, N. Myrberg & S. Thedéen (red.): *Döda Personers Sällskap: Gravmaterialens identiteter och kulturella uttryck*, Stockholm Studies in Archaeology 47, Stockholm, s. 131-145
- Myrberg, N. (2009b) The social identity of coin hoards: An example of theory and practice in the space between numismatics and archaeology. I: H.-M. von Kaenel & F. Kemmers (red.) *Coins in Context I. New perspectives for the interpretation of coin finds. Colloquium Frankfurt a. M., October 25–27, 2007, Mainz am Rhein 2007*, s. 157-171
- Märcher, M. (2010) Fra Lund til Kirke Hyllinge i 1000-tallet. I: M. Andersen & P.O. Nielsen (red.) *Danefæ. Skatte fra den danske muld*, Nationalmuseet, København, s. 220-205, København
- Märcher, M. (2017) The monetary development in Bornholm in the 12th-13th centuries. I: M. C. Caltabiano (red.) *Acts of the XV International Numismatic Congress, Taormina, 21-25 Sept. 2015*, Roma, s. 1144-45
- Naum, M. (2008) *Homelands lost and gained. Slavic migration and settlement on Bornholm in the early middle ages*, Lund
- Naum, M. (2015) Viking Age Bornholm: An Island on the Crossways. I: J. H. Barrett & S. J. Gibbon (red.) *Maritime Societies of the Viking and Medieval World*, Routledge, London: New York, s. 69-87
- Nielsen, F. O. (1983) *Bebyggelsesarkæologiske undersøgelser på Bornholm. Nogle forudsætninger og muligheder*. Magisterkonferensspeciale ved Forhistorisk Arkæologisk Institut, Københavns Universitet, 1983
- Nielsen, F. O. (1994c) Middelaldergård på Bornholm, *HIKUIN* 21, s. 125-38
- Nielsen, F. O. S. (2000) Dokumentationsniveauet på bornholmske detektorpladser. I: M. B. Henriksen (red.) *Detektorfund - hvad skal vi med dem? Dokumentation og registrering af bopladser med detektorfund fra jernalder og middelalder. Rapport fra et bebyggelsehistorisk seminar på Hollufgård den 26. oktober 1998*. Skrifter fra Odense Bys Museer vol. 5 2000, Odense, s. 99-104
- Nielsen, F. O. S. & B. Staal (2014) Bornholm's fortresses: status and perspectives from the Neolithic to Medieval Periods. I: M. Olausson (red.) *Runsa borg – Representative Life on a Migration Period Hilltop Site*, Papers from the project Runsa borg, Uppland, 2, Östersund, s. 255-284
- Nilsson, L. (2003) Blóta, Sóa, Senda. Analys av djurben. I: B. Söderberg (red.) *Järrestad. Huvudgård i centralbygd*. Riksantikvarieämbetet, Ark. Unders. Skrifter 51, Lund 2003, s. 287-308
- Noonan, T. (2001) Volga Bulgaharia's Tenth-Century Trade with Samanid Central Asia. *Archivum Eurasia Medii Aevi*, Vol. 11:2000-2001, s. 140-218
- Noonan, T. & R. K. Kovalev (2002) The Dirham Output and Monetary Circulation of a Secondary Sāmānid Mint: A Case Study of Balkh. I: R. Kiersnowski et al. (red.) *Moneta Mediævalis: Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznicę urodzin*, Warsaw, 2002, s. 163-173
- Noonan T. S. (1984) The regional Composition of Ninth-Century Hoards from European Russia. *The Numismatic Chronicle*, vol. 144, s. 153-165
- Noonan T. S. (1985) The First Major Silver Crisis in Russia and the Baltic. *Hikuin* 11, s. 41-50

- Noonan (1986) Early Abbasid mint output. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. 29, s. 113-175
- Noonan T. S. (1989) When did dirham import into tenth-century Sweden decline? *Numismatiska Meddelanden* 37, s. 295-301
- Noonan (1990) Dirham Exports to the Baltic in the Viking Age: Some preliminary Observations. I: K. Jonsson & B. Malmer (red.) *Sigtuna Papers. Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking-Age Coinage 1-4 June 1989*, Comm. NS 6, Stockholm 1990, s. 251-257
- Noonan, T. S. (1994) The Vikings in the east: coins and commerce. I: (red) B. Ambrosiani & H. Clarke (red.) *The Twelfth Viking Congress. Developments around the Baltic and the North Sea in the Viking Age*, Birka Studies 3, Helsingborg, s. 215-236
- North, J. J. (1994) *English Hammered Coinage, Early Anglo-Saxon to Henry III c. 600-1272*, vol. I, London
- Nørgård Jørgensen, A. (1992) Kobbeågravpladsen, en yngre jernaldergravplads på Bornholm. *Aarb.* 1991, 1992, s. 123-183
- Pedersen, A.**, E. Salomonsen & F. O. S. Nielsen (2014) Nok en skat fra Østermarie – med et tredje relikviekors og lidt til. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 2014, s. 212-225
- Pedersen, U. (2008) Weights and Balances. I: D. Skre (red.) *Means of Exchange. Dealing with Silver in the Viking Age*. Kaupang Excavation Project Publication Series, Volume 2, Århus 2008, s. 119-196
- Persons, E. (1935) *Svenska myntfynd från Vikingatiden. Jämte en förteckning över Skånes myntskatter från Vikingatiden*, Numismatiska småskrifter 1, Lund
- Price, D. T., K. M. Frei, A. S. Dobat, N. Lynnerup & P. Bennike (2011) Who was in Harold Bluetooth's army? Strontium isotope investigation of the cemetery at the Viking Age fortress at Trelleborg, Denmark. *ANTIQUITY* 85, s. 476–489
- Price, T. D., K. Prangsgaard, M. Kanstrup, P. Bennike & K. M. Frei (2015) Galgedil: isotopic studies of a Viking cemetery on the Danish island of Funen, AD 800–1050. *Danish Journal of Archaeology*, 2015
- Rafn, C. C.** (oversættelse og kommentering) (1829) *Jomsvikinga Saga og Knytlinga tillige med Sagabrudstykker og Fortællinger vedkommende Danmark*, Nordiske Oldskriftselskab, København
- Randsborg, K. (1980) *The Viking Age in Denmark. The Formation of a State*, London
- Rasmussen, D. V. & Roland, T. (1989) Lillevang – en yngre jernalders gravplads med røser og rækkegrave på Bornholms østkyst. I: L. Jørgensen (red.) *Simblegård-Trelleborg. Danske gravfund fra Førromersk jernalder til Vikingetid*. Arkæologiske Skrifter 3, København 1989, s. 229-261
- Riello, G. (2013) Things that shape history. Material culture and historical narratives. I: K. Harvey (red.) *History and Material Culture: A Student's Guide to Approaching Alternative Sources*, Taylor & Francis Group, 2013, s. 24-46
- Rispling, G. (2004) Cirkulationsspor på mynt från vikingatiden. *Myntstudier* nr. 4, s.1-8
- Rohmann, A. (1957) Stednavne. I: R. Nielsen & T. Sørensen (red.) *Bogen om Bornholm*, Åbenrå 1957, s. 140-156
- Roslund, M. (2007) *Guests in the House: Cultural Transmission Between Slavs and Scandinavians 900 to 1300 A. D.* Boston: BRILL
- Roslund, M. (2017) Bringing "the Periphery" into Focus: Social Interaction between Baltic Finns and the Svear in the Viking Age and Crusade Period (c. 800 to 1200). I: J. Callmer, I. Gustin & M. Roslund (red.) *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond: Communicators and Communication*, BRILL, 2017, s. 168-204

- Rundberg, J. (2000) *Otto-Adelheid-Pfennige. Et försök till revidering av en omdebatterad tysk myntgrupp från vikingatiden*. C-uppsats i Arkeolog, Stockholm
- Sawyer** P. H. (1971) *The Age of the Vikings*, London
- Sawyer, P. H. (1982) *Kings and Vikings: Scandinavia and Europe, A.D. 700-1100*, London and New York
- Silvergren (von Wowern), U. (1987) *En stampkopplingsstudie. Svend Estridsens mynttyp Hauberg 28*. Upubliceret universitetsopgave ved Arkeologiska Institutionen, Lunds Universitet.
- Sindbæk, S. M. (2005) *Ruter og rutinisering: vikingetidens fjernhandel i Nordeuropa*, København
- Sindbæk, S. M. (2011) Silver Economies and Social Ties: Long-Distance Interaction, Long-term Investments – and why the Viking Age happened. J. Graham-Campbell, S. M. Sindbæk & G. Williams (red.) *Silver economies, monetisation and society in Scandinavia, AD 800-1100*, Århus s. 41-67
- Skaarup, J. (1976) *Stengade II. Meddelelser fra Langelands Museum*. Rudkøbing
- Skaarup, J. (1976) *Stengade II*, Meddelelser fra Langelands Museum. Rudkøbing
- Skovmand, R. (1942) *De danske Skattefund fra Vikingetiden og den ældste Middelalder indtil omkring 1150*, Aarb., København, 1942
- Skre, D. (2012) Markets, towns and currencies in Scandinavia ca. AD 200-1000. I: S. Gelichi & R. Hodges (red.) *From one sea to another. Trading places in the European and Mediterranean Early Middle ages: Proceedings of the international Conference, Comacchio 27th-19th March 2009*, Brepols, Turnhout, s.47-63
- Skre, D. (2016) Post-Substantivist Production and Trade: Specialized Sites for Trade and Craft production in Scandinavia AD c. 700-1000. I: J. H. Barrett & S. J. Gibbon (red.) *Maritime Societies of the Viking and Medieval World*, Leeds, s. 163-177.
- Stamsø Munch, G., O. S. Johansen & E. Rosendahl (red.) (2003) *Borg in Lofoten. A Chieftain's Farm in North Norway*. Arkeologisk skriftserie 1, Trondheim
- Stenberger, M. (1947) *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit*, Bind 2 Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm
- Stenberger, M. (1958) *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit. I Text*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm
- Steenholt Olesen, R. (2010) Runic Amulets from Medieval Denmark. *Futhark: International Journal of Runic Studies* 1, s. 161-176
- Steuer, H. (1987) Gewichtsgeldswirtschaften im frühgeschichtlichen Europa. I: K. Düwel et al. (red.) *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa, Teil IV, Der Handel der Karolinger- und Wikingerzeit*, Göttingen, s. 405-527.
- Stjernquist, B. (1963) Präliminarien zu einer Untersuchung von Opferfunden, *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum*, 1963, s. 5-64
- Svanberg, F. (2003) *Death Rituals in South-East Scandinavia AD 800-1000*, Decolonizing the Viking Age 2, Acta Archaeologica Lundensia Series in 4° No 24, Lund, 2003
- Svedjemo, G. (2014) *Landscape Dynamics –Spatial analyses of villages and farms on Gotland AD 200-1700*, Occasional Papers in Archaeology 58, Uppsala
- Svensson, E. (1986) Secondary elements in three finds from Gotland – a study of the circulation of c. 1000-1050, NNUM nr. 9, s. 196-209
- Söderberg, A. & Gustafsson, N. B. (2006) A Viking Period silver workshop in Fröjel, Gotland. *Fornvännen* 101, s. 29-31
- Söderberg, B. (2005) *Aristokratiskt rum och gränsöverskridande. Järrestad och sydöstra Skåne mellan region och rike 600–1100*, Lund 2005

- Søe, M. J., P. Nejsum, B. L. Fredensborg & C. M. O. Kapel (2015) DNA Typing of Ancient Parasite Eggs from Environmental Samples Identifies Human and Animal Worm Infections in Viking-Age Settlement. *Journal of Parasitology*: February 2015, Vol. 101, No. 1, s. 57-63.
- Sørensen B. H. (1989) *Brudsølvdepoter fra Danmarks Vikingetid*. Upubliceret speciale, Aarhus Universitet
- The déen**, S. (2008) Who's that Girl? The Cultural Construction of Girlhood and the Transition to Womanhood in Viking Age Gotland.
- Thomsen, L. G. (2016) Tekstilproduktion. I: J. Ulriksen (2018) *Vester Egesborg. En anløbs- og togtsamlingsplads fra yngre germansk jernalder og vikingetid på Sydsjælland*, Bind 1, med bidrag af B. Hårdh, H. Lyngstrøm og L. G. Thomsen. Museum Sydøstdanmark og Aarhus Universitetsforlag, s. 309-334
- Thorpe B. (1861) *The Anglo-Saxon Chronicle. According to the Several Original Authorities*. Oversat og redigeret af B. Thorpe, Vol. II, London
- Thunmark-Nylén, L. (1986) Hedningar, kristna och silverskatter, *Gotländskt Arkiv* 58, s. 23-44.
- Tornbjerg, S.Å. (1998) Toftegård – en fundrig gård fra sen jernalder og vikingetid. I: L. Larsson og B. Hårdh (red.) *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern*. Uppåkra studier 1. Acta Arch. Lundensia, Series in 8°, no. 28 Lund, s. 217-232
- Traberg, C. (2019) *The Åbo Viking Settlement in Bornholm*. Upubliceret studie-opgave, Københavns Universitet
- Trotzig, G (2004) Trons försvarare i Birka. *Fornvännen* 2004, s. 196-208
- Ulriksen**, J. (2002) Håndværksspor på yngre jernalders anløbspladser. I: M. B. Henriksen (red.) *Metalhåndværk og håndværkspladser fra yngre germansk jernalder, vikingetid og tidlig middelalder. Rapport fra et seminar på Hollufgård den 22. oktober 2001. Tilegnet mindet om Eliza Fønnesbech-Sandberg*. Skrifter fra Odense Bys Museer vol. 9, Odense, s. 7-16
- Ulriksen, J. (2009) Find-rich settlements from the Late Iron Age and the Viking Age and their external contacts. I: R. Fiedel, K. Højlund Nielsen & E. Stidsing (red.) *Wealth & Complexity. Economically specialised sites in late Iron Age Denmark*, Randers, s. 199-211
- Ulriksen, J. (2018) *Vester Egesborg. En anløbs- og togtsamlingsplads fra yngre germansk jernalder og vikingetid på Sydsjælland*, Bind 1, med bidrag af B. Hårdh, H. Lyngstrøm og L. G. Thomsen. Museum Sydøstdanmark og Aarhus Universitetsforlag
- Vilhelm**, D. (2019) *Analyse af knoglematerialet fra vikingeplassen Åbo, Bornholm*. Upubliceret studie-opgave 15.jan. 2019
- Wagnkilde, H. (1999) Slaviske træk i bornholmske grave fra tiden omkring kristendommens indførelse. En oversigt over gravpladser og skattefund fra 1000-tallet på Bornholm. *META, medeltidsarkeologisk tidsskrift* nr. 2, 1999, s. 1-20
- Wagnkilde, H. (2000) Gravudstyr og mønter fra 1000-tallets gravpladser på Bornholm, *HIKUIN* 27, Højbjerg 2000, s. 91-106
- Wagnkilde, H. & T. Pind (1996) Tæt på 1000-tallets indbyggere i Aaker sogn. Gravpladser fra tidlig kristen tid ved Ndr. Grødbygård, *Bornholmske Samlinger* III. Række, 10. bind, s. 167-186
- Watt, M. (1982) Huse og grave fra vikingetid ved Runegård i Grødby. *Fra Bornholms Museum* 1982, Rønne
- Watt, M. (1983) A Viking Age Settlement at Runegård (Grødby), Bornholm. An Interim Report of the Investigations 1979-82. *JDA*, Vol. 2 1983, s. 137-148
- Watt, M. (1985) En gravplads fra sen vikingetid ved Runegård, Åker. *Fra Bornholms Museum* 1984-1985, 1985, Rønne

- Watt, M. (1988) Bornholm mellem Vikingetid og Middelalder. I: A. Andersen, T. Dahlerup, U. L. Hansen, J. S. Jensen og N.-K. Liebgott (red.) *Festskrift til Olaf Olsen på 60-års dagen den 7. juni 1988*, Det Kongelige Nordiske Olskriftselskab, København 1988, s. 105-122
- Watt, M. (1998) Bopladser med bevarede kulturlag og deres betydning for studiet af bosættelsesmønstre og centerdannelser i jernalderen. I: L. Larsson og B. Hårdh (red.) *Centrala platser - centrala frågor. Samhällsstrukturen under järnåldern*. Uppåkra Studier 1, Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No.28, s. 205-216.
- Watt, M. (2000) Detektorfund fra bornholmske bopladser med kulturlag. Repræsentativitet og metode. I: M. B. Henriksen (red.) *Detektorfund - hvad skal vi med dem? Dokumentation og registrering af bopladser med detektorfund fra jernalder og middelalder Rapport fra et bebyggelsehistorisk seminar på Hollufgård den 26. oktober 1998*. Skrifter fra Odense Bys Museer vol. 5 2000, Odense, s. 79-97
- Watt, M. (2008) Sorte Muld før og nu. I: C. Adamsen, U. L. Hansen, F. O. Nielsen og M. Watt (red.) *Sorte Muld*, Rønne 2008, s. 16-27
- Welin, U. S. L. (1956) Graffiti on Oriental Coins in Swedish Viking Age Hoards. *K. Humanistiska Vetenskapssamfundets i Lund Årsberättelse 1955-56*, III, Lund, s. 141-171
- Westen, V. I. (2017) Arkæologer om kvindelig vikingekriger: Slå koldt vand i blodet! Artikel i *Videnskab.dk*, hjemmeside besøgt 04.07.2019.
- Widmaier, J. & J. Dieckmann (2016) Ressourcennutzung als soziale Praxis auf der Ostseeinsel Gotland, *Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit*, 2016, s. 37-54
- Wiechmann, R. (1996) *Edelmetalldepots der Wikingerzeit in Schleswig-Holstein*, Offa-Bücher 77, Neumünster
- Wiechmann, R. (2007) Haithabu und sein Hinterland – ein lokaler numismatischer Raum? Münzen und Münzfunde aus Haithabu (biz sum Jahr 2002). I: K. Schietzel (red.) *Das archäologische Fundmaterial VIII. Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu 36*, Neumünster, s. 182-278
- Wienberg, J. (1986) Bornholms kirke i den ældre middelalder. *HIKUIIN* 12, 1986, s. 46-66
- Wienberg, J. (1984) På sporet af Bornholms middelalderlige gårde? *Fra Bornholms Museum* 1983, Rønne, s. 49-58.
- Wienberg, J. (2004) Medieval Gotland: Churches, Chronologies and Crusades. I: J. Staecker (red.) *The European Frontier: Clashes and Compromises in the Middle Ages. International Symposium of the Culture Clash or Compromise (CCC) Project and the Department of Archaeology, Lund University, held in Lund October 13-15 2000*. Lund studies in medieval archaeology, No. 33, (CCC papers, No. 7), Lund, s. 285-298
- Wigg-Wolf D. (2018) Death by deposition? Coins and ritual in the late Iron Age and Early Roman transition in northern Gaul. I: N. M. Burström & G. Ingvarsson (red.) *Divina Moneta. Coins in Religion and Ritual. Religion and Money in the Middle Ages*. Routledge, London; New York, s. 13-29
- Williams, G. (2007) Kingship, christianity and coinage: monetary and political perspectives on silver economy in the Viking age. I: J. Graham-Campbell & G. Williams (red.) *Silver Economy in the Viking Age*, Walnut Creek, California, s. 177-185
- Worsaae, J. J. A. (1865) *Om Slesvigs eller Sønderjyllands oldtidsminder: en sammenlignende undersøgelse*, København
- Worsaae, J. J. A. (1866) *Om nogle mosefund fra bronzealderen*, Aarb. 1866, København
- von Wowern, U. (2009) *Skatter i Skåneland*,
- Zachrisson, T. (1994) The odal and its manifestation in the landscape. *Current Swedish Archaeology* 2, s. 219–238
- Zachrisson, T. (1998) *Gård, gräns, gravfält. Sammanhang kring ädelmetalldepåer och runstenar från vikingatid och tidligmedeltid I Uppland och Gästrikland*, Stockholm

- Zachrisson, T. (2017) The background of the odal rights: an archaeological discussion. *Danish Journal of Archaeology*, 6:2, s. 118-132,
- Zapolska, A. (2007) Denary rzymskie znajdowane w kontekstach wczesnośredniowiecznych na ziemiach Polskich. *Wiadomości Numizmatyczne*, R. LI, 2007, z 2 (184), s. 149-178
- Zeeberg, P. (2015) *Saxos Danmarkshistorie Oversat fra latin af Peter Zeeberg efter Saxo Grammaticus' Gesta Danorum*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Gads Forlag
- Ölund A.** (2010) *I elitens landskap – folkvandringstida och vendeltida boplatslämningar i Brillinge* Upplandsmuseet rapport 2010:14
- Östergren, M. (1989) *Mellan stengrund och stenhus. Gotlands vikingatida silverskatter som boplatsindikation*, Theses and Papers in Archaeology 2, Stockholm
- Östergren, M., K. Jonsson & B. Sigvallius (1986) *Silverskatter och boningshus: skattfyndprojektet 1; en studie av gården Gannarve i Hall sn, Gotland*, RAGU Rapport 1986:1, Visby

Rapporter og beretningstekster

- Henriksen, P. S. (2016) *Makrofossilundersøgelser af prøver fra BMR 3710, Smedegård NØ*. Nationalmuseet
- Kilger, C. (2013) Numismatisk katalogisering. I: Hoffman et al. Staledepån. Sammanfattande rapport av undersökningsarbetet fram till januari 2013, Rapport Arendus 2013:1
- Hansen, B. B. (1991) *Undersøgelse af møntfundsområde, BMR 1853 Nr. Sandegård, Østerlars sogn*, Bornholms Museum
- Høier, H. (1997) *Udgravningsberetning over sølvskat fra yngre vikingetid, BRM 2588 Døvregård, Bornholms Museum*
- Nielsen, F. O. (1993) *Beretning om optagning af et sølvskattefund ved BMR 1083 Pæregård, Olsker sogn*, Bornholms Museum
- Nielsen, F. O. (1994a) *Foreløbig beretning BMR 2000 Dammegård, Pedersker sogn, Bornholms Museum*
- Nielsen, F. O. (1994b) *Beretning om efterundersøgelsen af fundstedet omkring en oppløjet sølvskat med arabiske dirhem ved BMR 2000 Dammegård, Pedersker sogn, Bornholms Museum*
- Nielsen, F. O. (1994d) *Beretning om en efterundersøgelse af fundstedet for et sølvskattefund fra tidlig middelalder ved BMR 2151 Nordre Stensebygård, Bodilsker sogn, Bornholm Museum*
- Nielsen, F. O. (1996) *Beretning om en efterundersøgelse af fundstedet for et sølvskattefund fra vikingetid ved BMR 2174 Kannikegærdet, Bornholms Museum*
- Nielsen, F. O. (1997) *Beretning om en efterundersøgelse af fundstedet for et sølvskattefund fra tidlig middelalder ved BMR 1978 Store Gadegård, Pedersker sogn, Bornholms Museum*
- Nielsen, F. O. (2013) *Foreløbig beretning for arkæologisk efterundersøgelse omkring et skattefund med arabiske sølvmonter, BMR 3709 Skovsholm, Ibsker sogn, Bornholms Museum*
- Nielsen, F. O. (2019) *Undersøgelse af en sølvskat nedlagt efter 1036 i et hus ved BMR 1831 Åbo, Østerlars sogn, Bornholms Museum*
- Nygaard, S. (2014) *Konserveringsrapport for Østermarie, Smedegård NØ, Bornholm, sagsnr. 2012-022893*
- Pihl, A. (2005) *Beretning BMR 3337 Skørrebro Sydøst – Bagergård, Åker sogn, Bornholms Museum*
- Pihl, A. (2009) *Beretning, BMR 3494 Rosmannegård SV + S, Knudsker sogn, Bornholms Museum*
- Pihl, A. (2013) *Beretning, BMR 3710 Smedgård Nordøst, Østermarie sogn, Bornholms Museum*
- Pihl, A. (2014) *Beretning, BMR 3710 Smedgård Nordøst, Østermarie sogn, Bornholms Museum*

Staal, B. (2011) Udgravningsberetning for den arkæologiske undersøgelse BRM 2212 Munkegård, Ibsker sogn, Bornholms Museum

Thorsen, M. S. (2003) Beretning BMR 3194 Gyldensgård SV, Østermarie sogn, Bornholms Museum

Thorsen, M. (2005) Beretning om efterundersøgelsen af fundstedet for en sølvskat fra sen vikingetid-tidlig middelalder BMR 3360 Skovgård, Bodilsker sogn

Thorsen, M. S. (2007) Beretning BMR 3419 Nørremølle, Nexø sogn, Bornholms Museum

Vennersdorf, M. (2000) Beretning over udgravning af en formodet skat fra sen vikingetid ved BMR 2320 Englyst, Østermarie sogn, Bornholm Museum

Vennersdorf, M. (2004) Beretning over efterundersøgelse af skattefund på Pæregårds mark, Olsker Sogn, Bornholms Nørre herred, Bornholms Amt i perioden 12/6-27/11 2004, Bornholms Museum

Wagnkilde, H. (1993) Beretning over udgravning af sølvskat og hustomt fra sen vikingetid/tidlig middelalder ved BMR 2114 Kobbegård, Østerlars sogn, Bornholms Museum

Wagnkilde, H. (1994a) Beretning over udgravning af møntskat og hustomt fra sen vikingetid/tidlig middelalder ved BMR 2174 Kannikegård/Tyskegård, Vestermarie sogn, Bornholms Museum

Wagnkilde, H. (1994b) Beretning over udgravning af møntskat fra sen vikingetid ved BMR 2158 Krusegård, Rutsker sogn, Bornholms Museum

Wagnkilde, H. (1995a) Beretning over undersøgelse af opløjet møntskat fra sen vikingetid/tidlig middelalder (1000-tallet)samt tilhørende boplads, BMR 2212 Munkegård, Ibsker sogn, Bornholms Museum

Wagnkilde, H. (1995b) Beretning over udgravning af møntskat og dele af hustomter fra sen vikingetid/tidlig middelalder (1000-tallet), BMR 2255 Munkerup, Åkersogn, Bornholms Museum

Wagnkilde, H. (1996a) Beretning for udgravning af dirhemskat spredt ved pløjning BMR 2320 Buddegård, Boldilsker sogn, Bornholm Museum

Wagnkilde, H. (1996b) Udgravning af møntskat fra 1000-tallet ved BMR 1754 Dalegård, Åker sogn, Bornholm Museum

Wagnkilde, H. (1996c) Beretning for udgravning af for længst opløjet møntskat fra 1000-tallet ved Frostegård, BMR 1229 Frostegård, Åker sogn, Bornholms Museum

Wagnkilde, H. (1996d) Udgravning af opløjet møntskat med uicirkulerede Ethelredmønter. Lokaliteten formentlig Galster, Katalog nr. 20, BMR 2150 Tyskegård, Bornholms Museum

Wagnkilde, H. (1996e) Beretning for undersøgelse af fundstedet for Østersø-kar med sølvskat ved BMR 2291 Skovvang i Nylars sogn, Bornholms Museum

Wagnkilde, H. (1998) Beretning for forsat undersøgelse af hustomt med møntfund fra 1000-tallet ved BMR 1978 St. Gadegård, Pedersker sogn, Bornholms Museum

Wagnkilde, H. (1999a) Beretning over undersøgelse af sølvskat og bebyggelsestyper af 1000tallet ved Smørbygård, BMR Smørbyggård, Knudsker sogn, Bornholms Museum

Wagnkilde, H. (1999b) Beretning over foreløbig undersøgelse af møntskat fra 1000-tallet samt brandgrave fra ældre germansk jernalder ved Ndr. Bjerregård , matr 22a på (Slamrebjerg), BMR 1508 Slamrebjerg, Bornholms Museum

Wagnkilde, H. (1999c) Beretning over hastig undersøgelse af opløjet møntskat fra 1000-tallet ved BMR 1711 St. Frigård, Østermarie sogn, Bornholms Museum

Wagnkilder, H. (1999d) Beretning over hastig undersøgelse af bopladsområde og opløjet møntskat fra 1000tallet ved BMR 2758 St. Klintegård, Vestermare sogn, Bornholms Museum

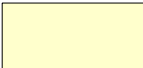
Watt, M. (1989) Beretning om optagelse af skattefund fra sen vikingetid ved BMR 1513 Lillegærde, Østerlars sogn, Bornholms Museum

Appendiks 1: Fundspredningskort og akkumuleringshorisonter

App. 1.1. Fundspredningskort

Signaturforklaring til fundspredningskort

	]	Mønt
		
	]	Brudsølv
		
		Brudsølv eller mønt
		Vægtlod
		Bronze
		Guld
		Skattens fundsted
		Udgravningsfelt

Generelle informationer om fundspredningskort

Fundspredningskortene er udarbejdet på grundlag af de beretningstekster, optegnelser, kort og planer, som findes i sagsakterne på Bornholms Museum. Mapinfo er benyttet til GIS-delen, samt QGIS til ensretning/oversættelse af opmålinger foretaget i forskellige UTM-systemer samt til translation af diverse filformater til Mapinfo tabeller. Til behandling af kort og planer som ikke er i UTM, er der benyttet Photoshop.

Næsten alle spredningskortene omfatter fund, som er indsamlet over flere år. I løbet af indsamlingsperioden er der ofte benyttet flere forskellige indmålingssystemer. Detektorarkæologen har typisk oprettet et lokalt målesystem, til indmåling af de først fund fra lokaliteten. Ved efterfølgende udgravning er der som regel oprettet et nyt lokalt målesystem til indmåling af fund gjort under muldafrømningen. På mange af skattefundspladserne er der i årene efter udgravningens afslutning foretaget detektorafsøgninger, hvor fund er indmålt med GPS i WGS84 zone 33 nord.

Kun i ganske få tilfælde findes der UTM-koordinater fra de lokale målesystemers fixpunkter. I stedet er de lokale målesystemer indtegnet på diverse oversigtskort og/eller ortofotos. På disse kort er målesystemernes placering i landskabet almindeligvis fikseret i forholdt til matrikelskel, vejforløb og bygninger. Målesystemerne og deres placering er desuden kort beskrevet i beretningerne.

For at kunne vise fund fra både de lokale målesystemer og fund indmålt med GPS i UTM på samme kort, er det nødvendigt at georeferere de lokale målesystemer. Dette er gjort manuelt ud fra sagsmappernes kort og ortofotos med indtegnede målesystemer og udgravningsfelter. Dette kan *ikke* gøres med stor præcision.

Orienteringen foregår ved at gøre kortbilagene gennemsigtige og lægge dem ind over et kort eller ortofoto over området, hvorpå der er afsat fire orienteringspunkter med kendte UTM-koordinater i WGS84 zone 33 nord. De to kort lægges over hinanden og tilpasses indtil matrikelskel og vejforløb passer sammen, hvorefter de sammenlagte kort gemmes som et billede, der indlæses og orienteres i Mapinfo. Målesystemernes fixpunkter/0-punkter kan nu bruges som udgangspunkt for at afsætte udgravningernes hjørnekoordinater, hvorved udgravningsplaner med indtegnede detektorfund kan digitaliseres.

Det er således vigtigt at være bevidst om, at den indbyrdes placering af fund indmålt i lokale målesystemer og fund indmålt med GPS kun viser overordnede træk i fundspredningen. For fund indmålt med GPS er der også en usikkerhed, der varierer alt efter præcisionen i den enkelte opmåling.

For at markere usikkerheden på fundspredningskortene mellem den indbyrdes placering af fund der er registreret i lokale målesystemer og fund indmålt med GPS, er mønter og brudsølv markeret på fundspredningskortene med to farver hver. For mønter benyttes en cirkel-signatur i mørk og lys grå, og for brudsølv benyttes en diamant-signatur i mørk og lys rød. De mørke farver er benyttet til fund, som er afsat i samme målesystem eller i målesystemer med fælles fixpunkter. Det vil sige, at den indbyrdes placering af mønter og brudsølv med mørke farver er præcis (så præcis som nøjagtigheden af de oprindelige indmålinger og registreringer). Den indbyrdes placering mellem fund med mørke og lyse farver skal ikke betragtes som eksakt men som et overordnet billede.

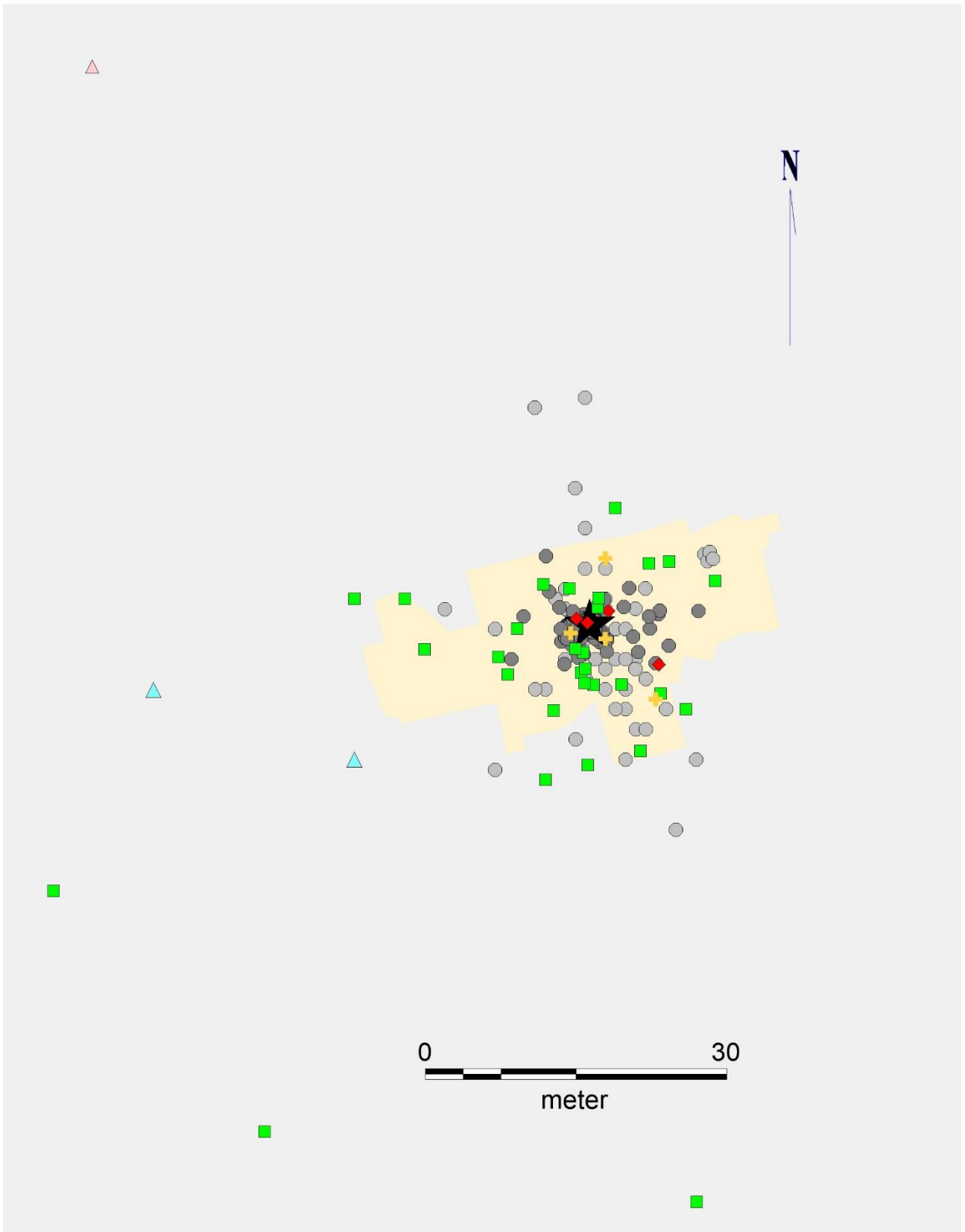
Hvor intet andet er angivet, er mønter og brudsølv, som er indmålt i lokale målesystemer, angivet med henholdsvis mørk grå og mørk rød farve. Mønter og brudsølv, som er indmålt i UTM, er angivet med lys grå og lys rød farve.

For de øvrige fundgrupper, som er plottet på fundspredningskortene, er der ikke skelnet mellem deres indmålingsmetoder. Noter vedrørende de enkelte lokaliteter findes bagest i App.1.1. Her findes der også oplydning om pløjeretning på lokaliteterne.

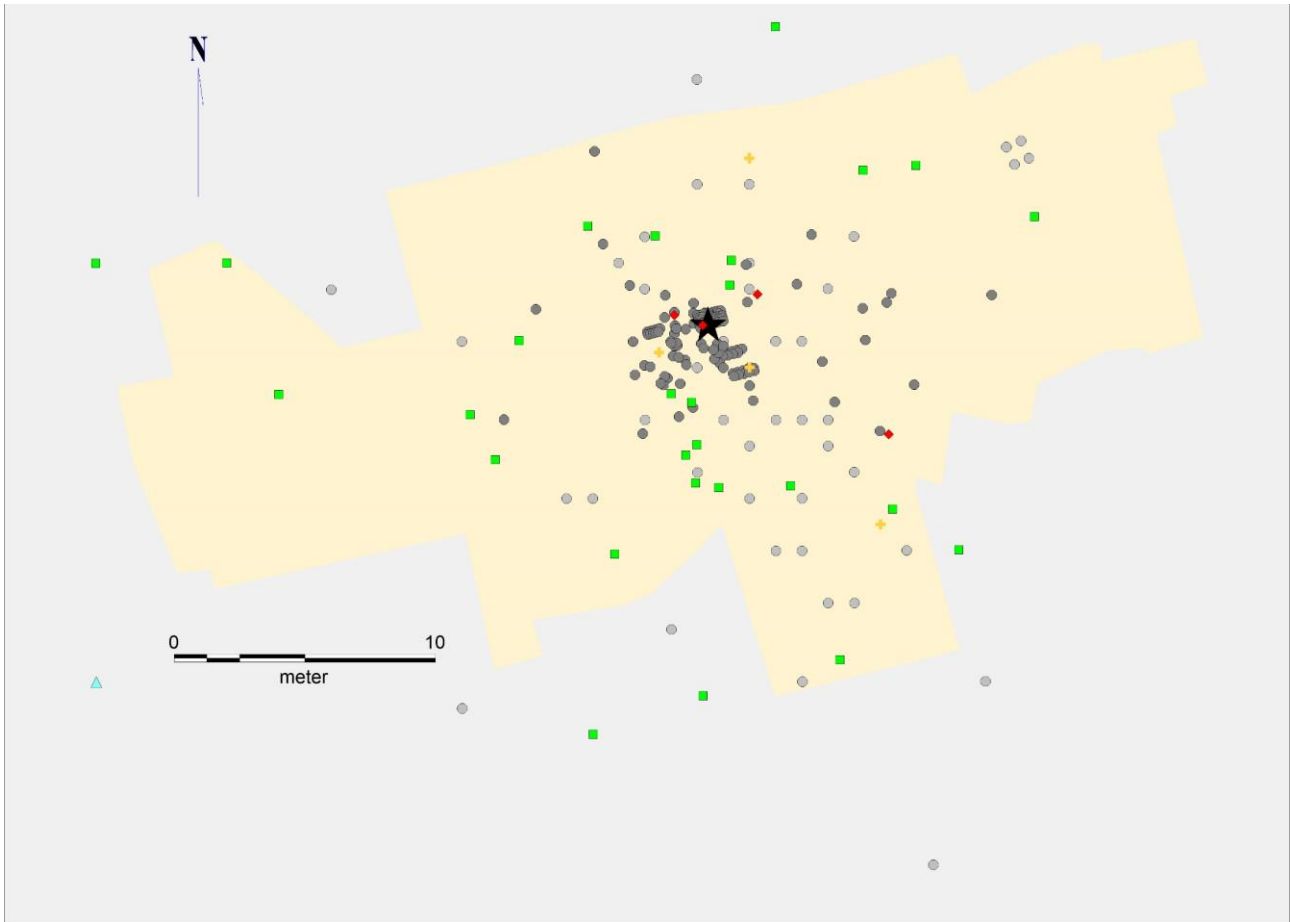

Fundspredningskort

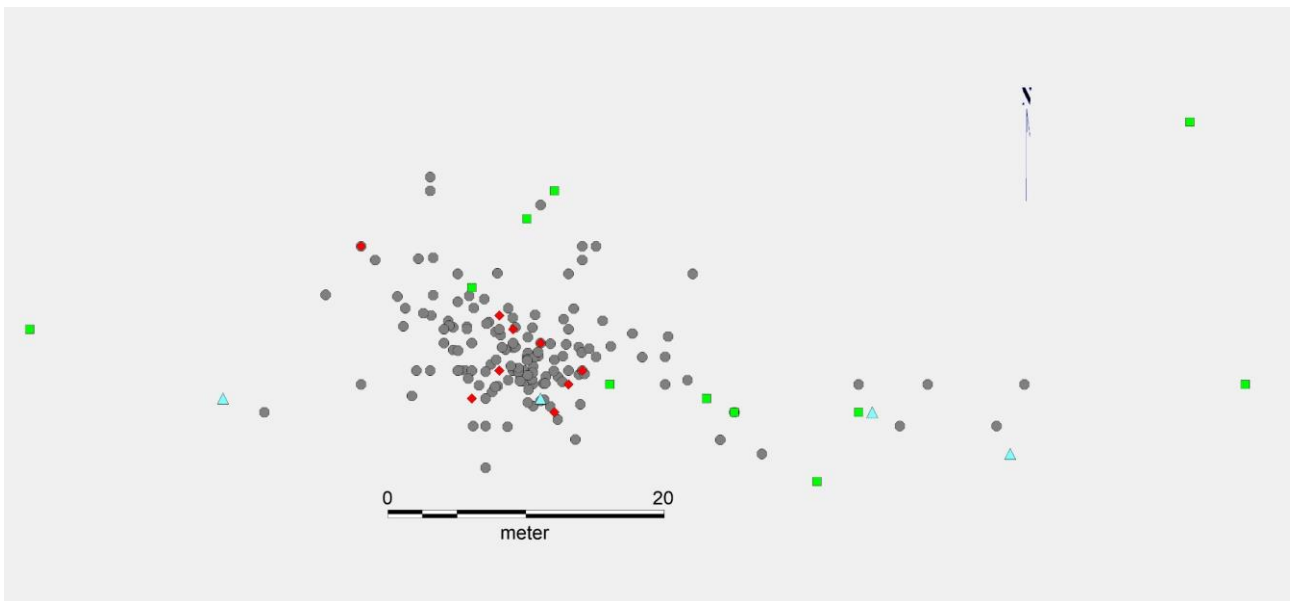
Kort 1a. Ahlesminde - Oversigt

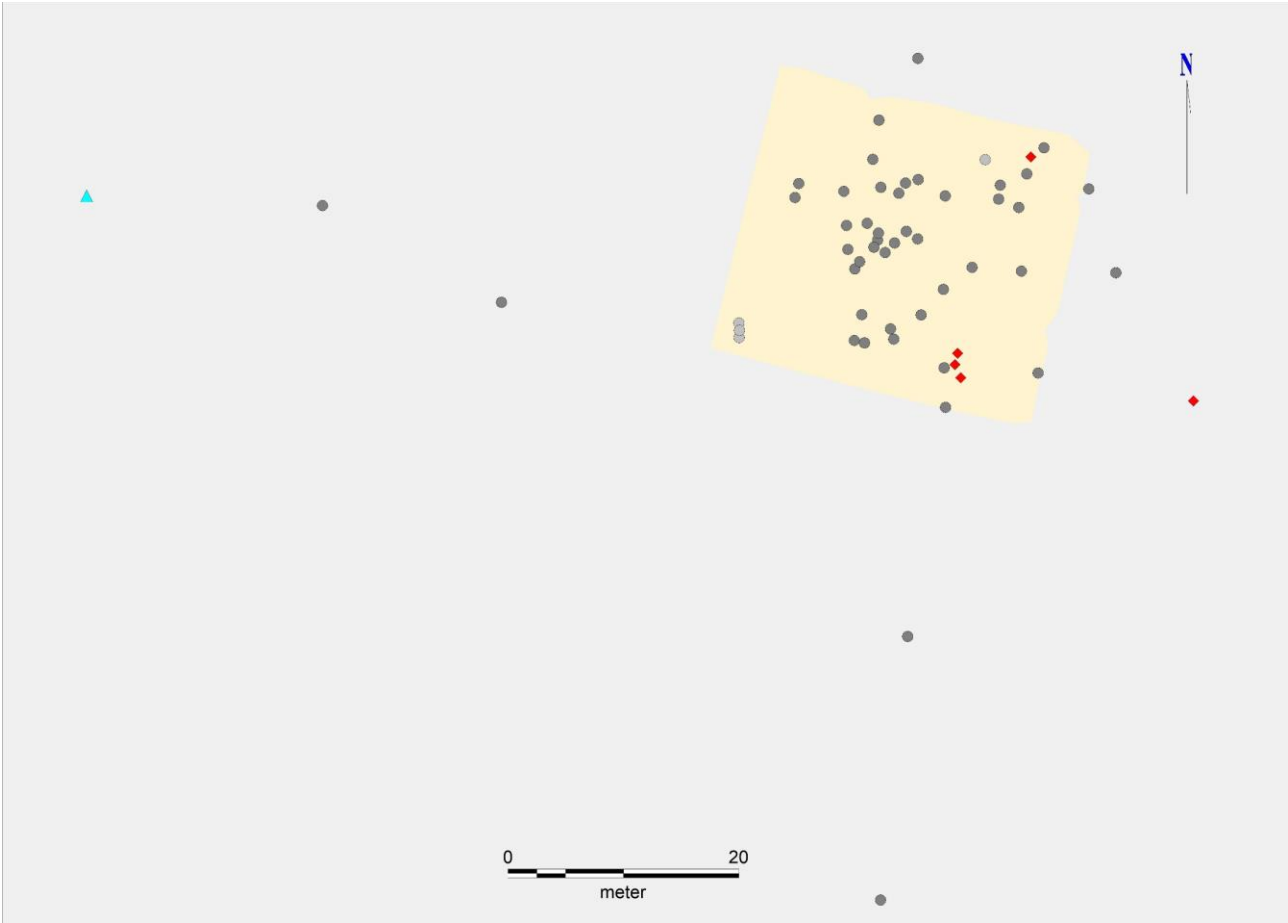
Kort1b. Ahlesminde- skattens spredningsområde

Kort 2. Blykobbegård

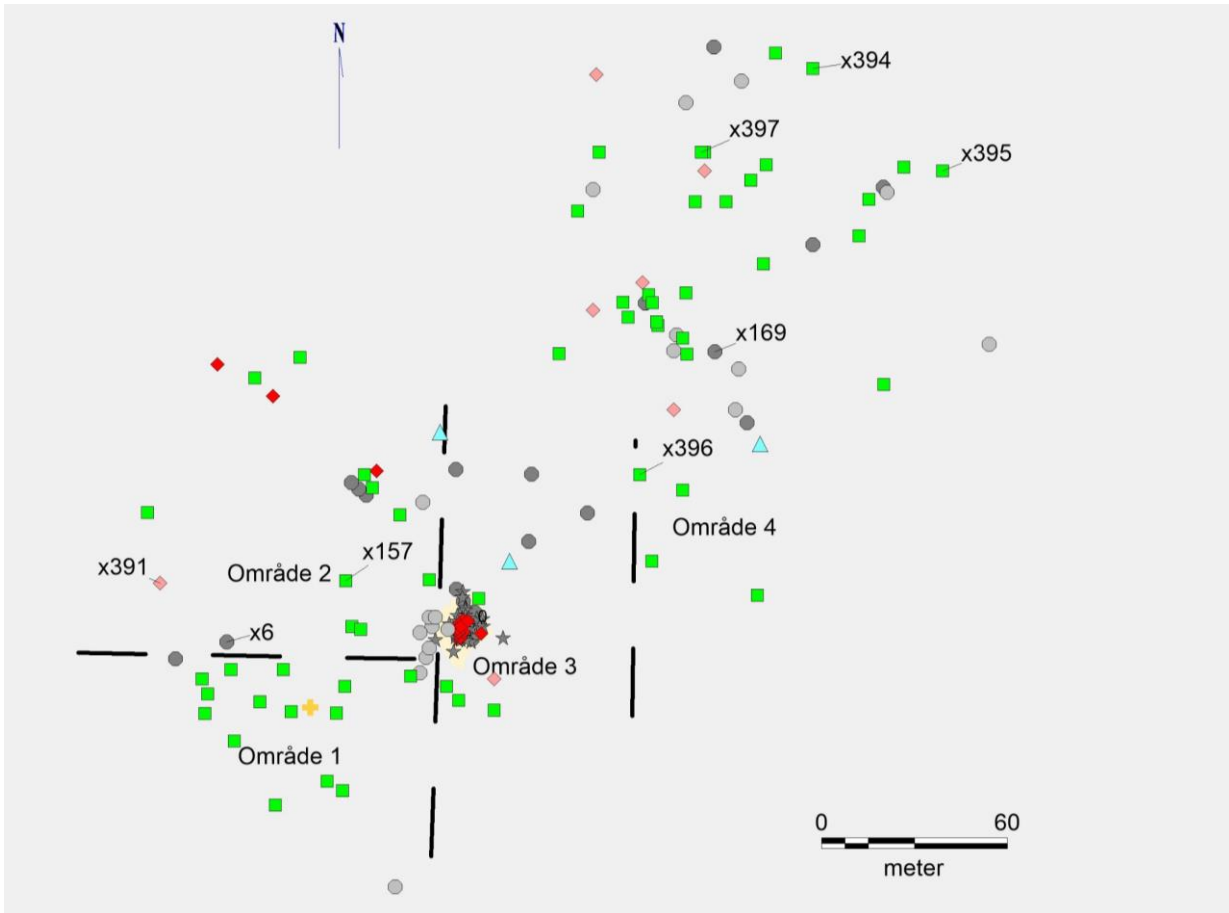

Kort 3. Buddegård

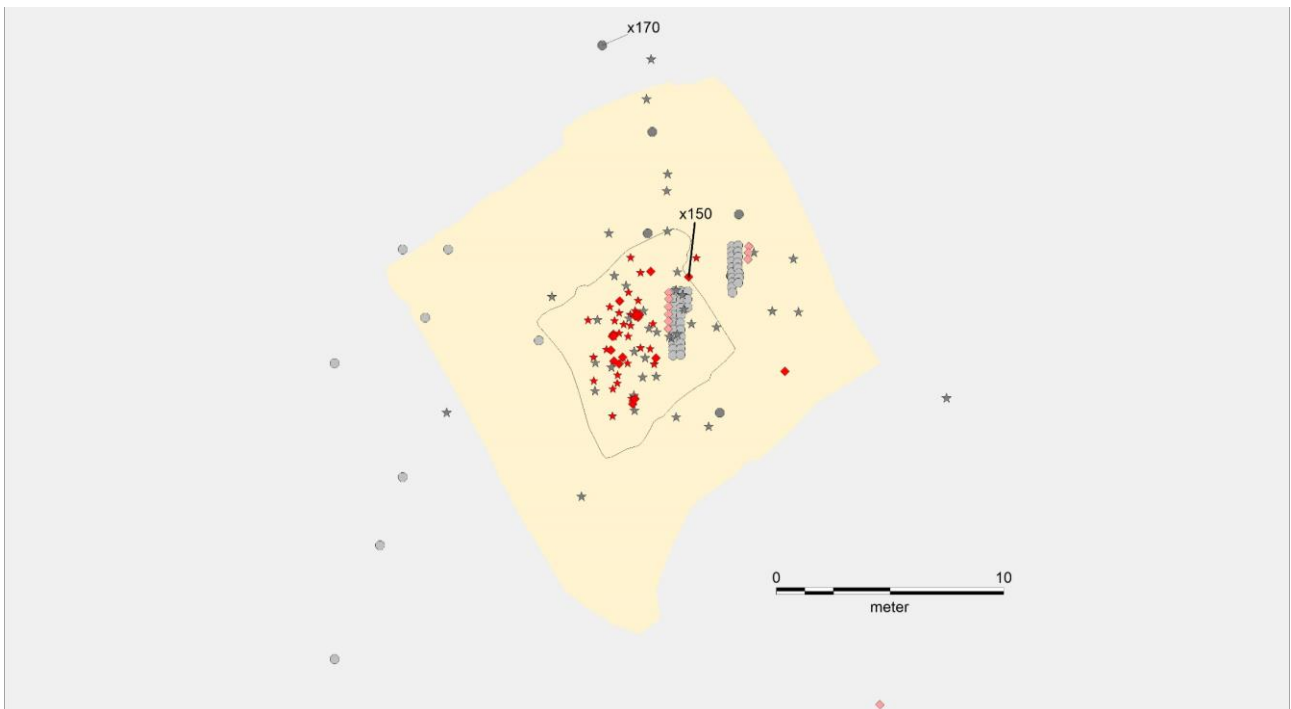

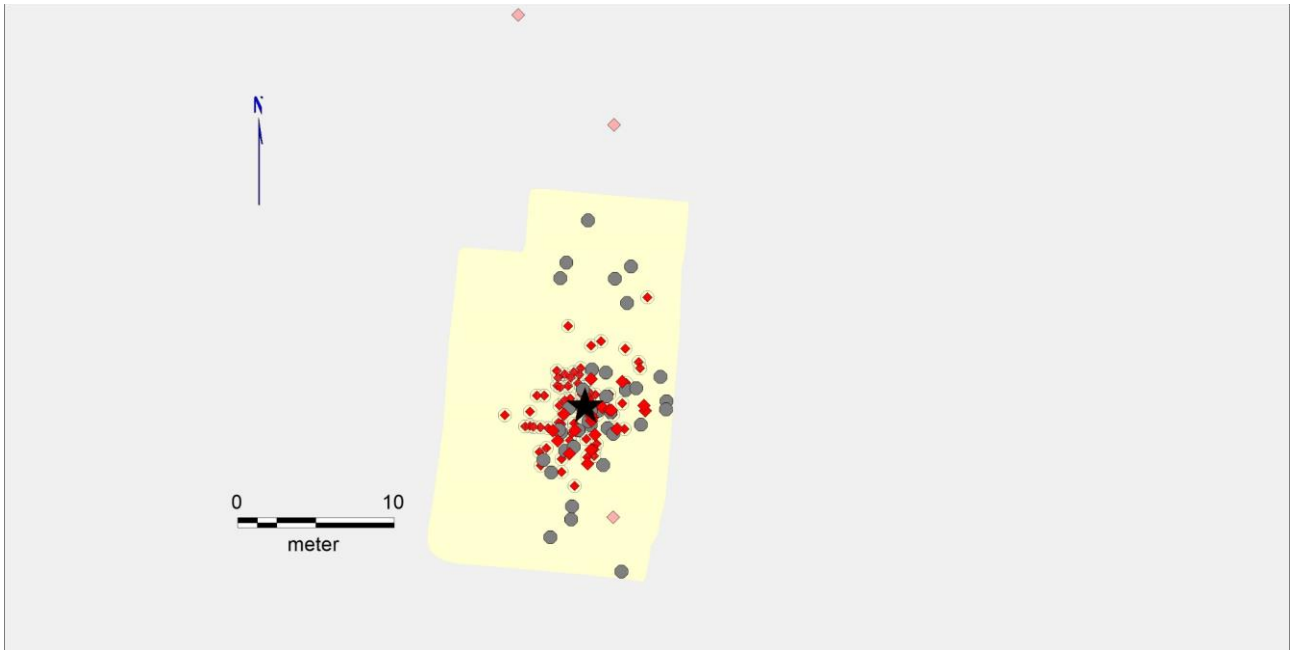
Kort 5a. Dammegård – Oversigt

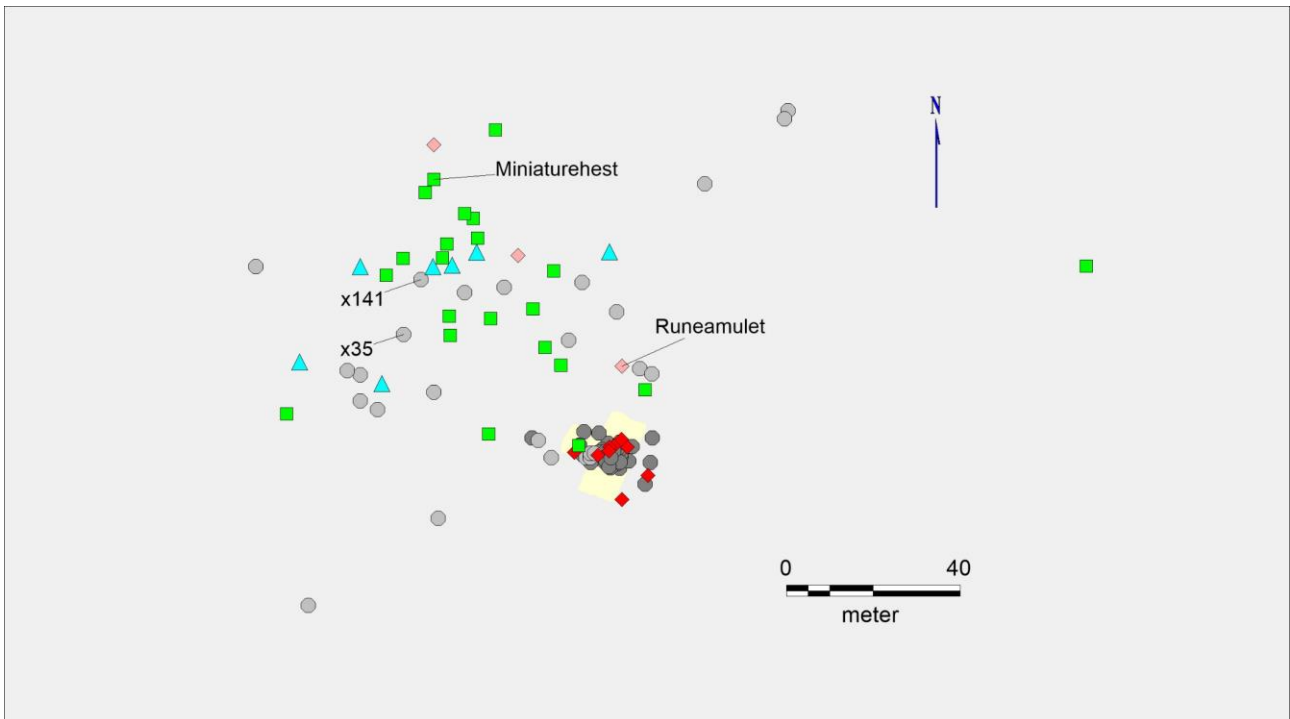
Kort 5b. Dammegård

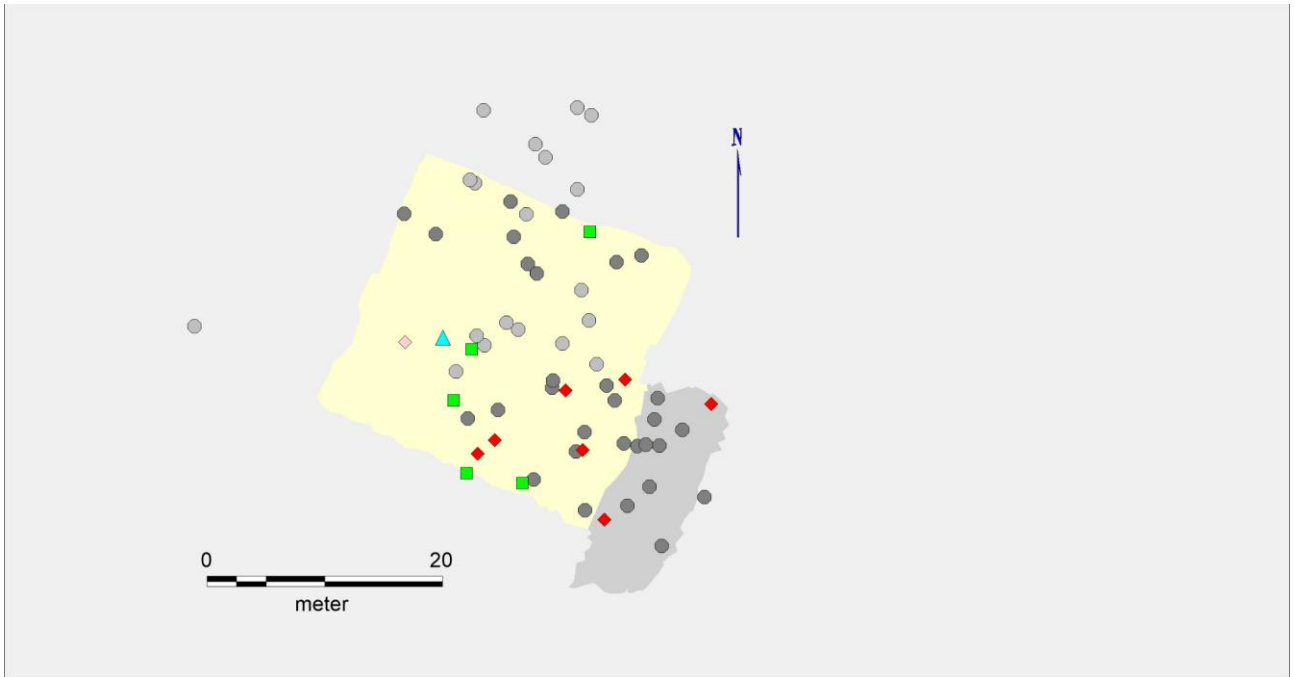
Kort 6. Døvregård

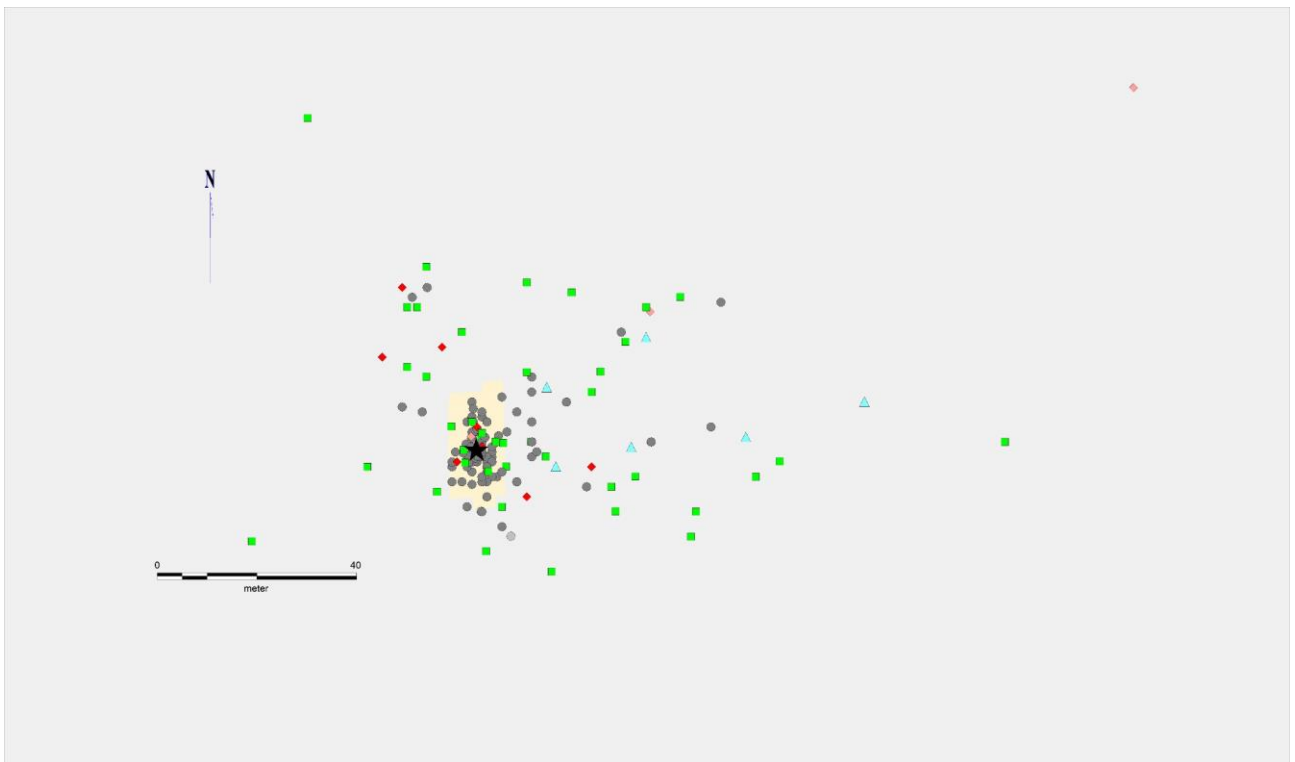
Kort 7. Englyst

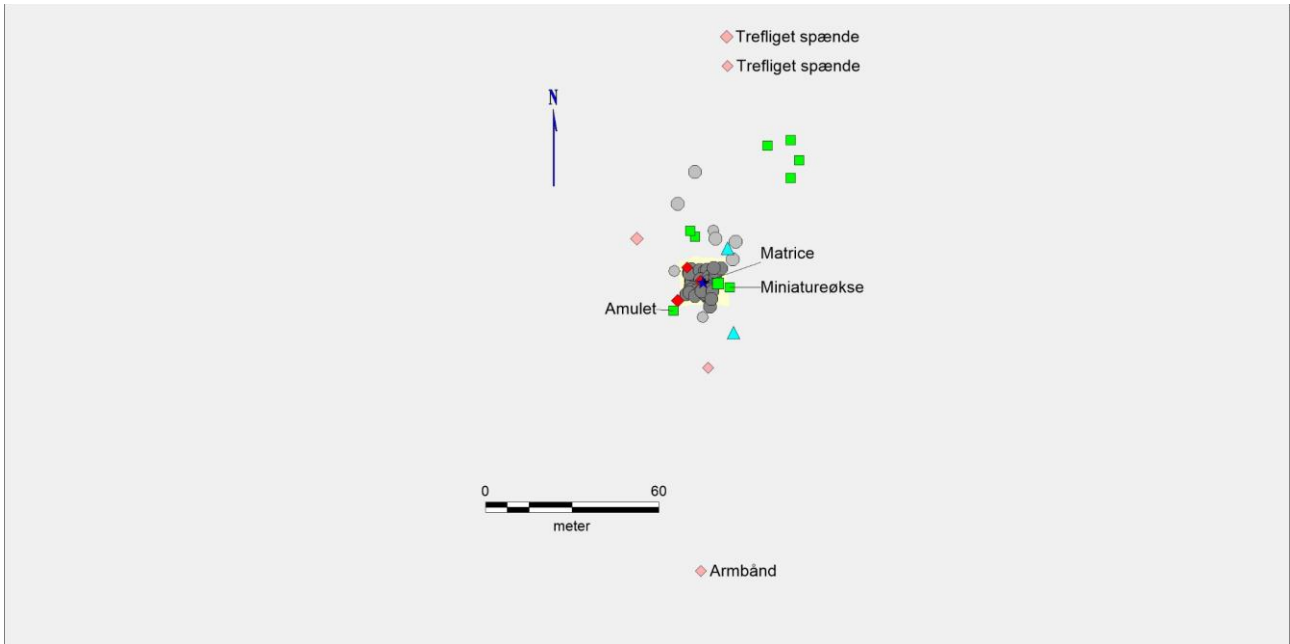
Kort 8 Frostegård

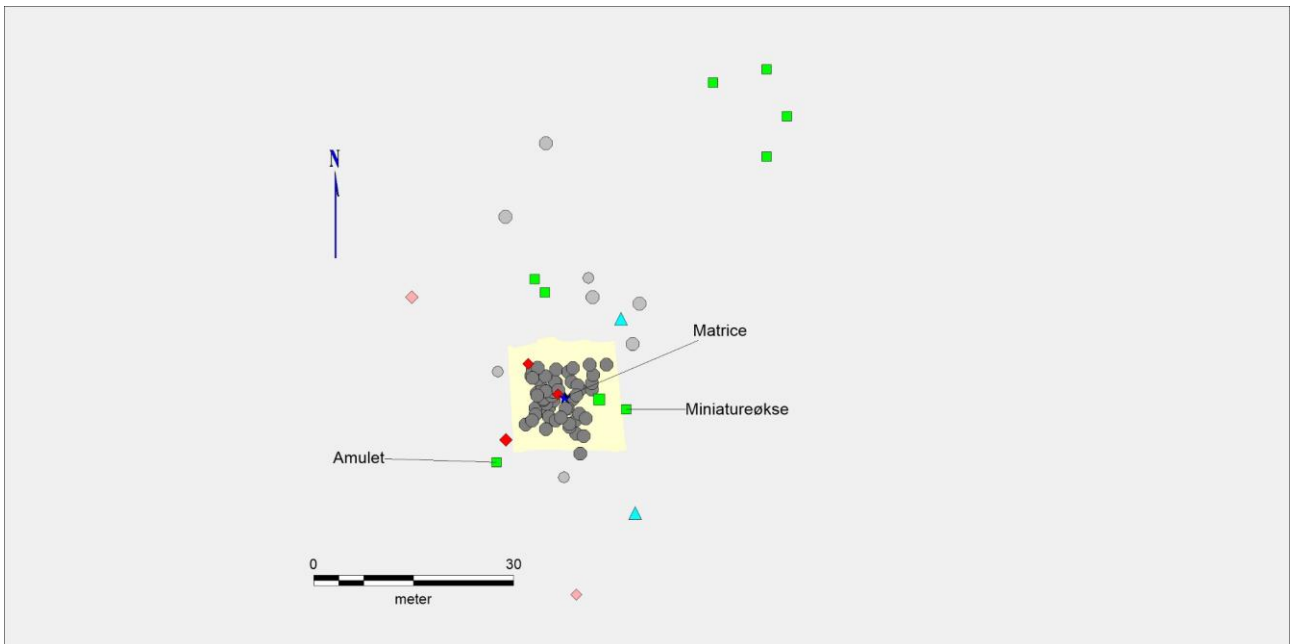
Kort 9. Gyldensgård

Kort 10a. Kannikegærdet - oversigt

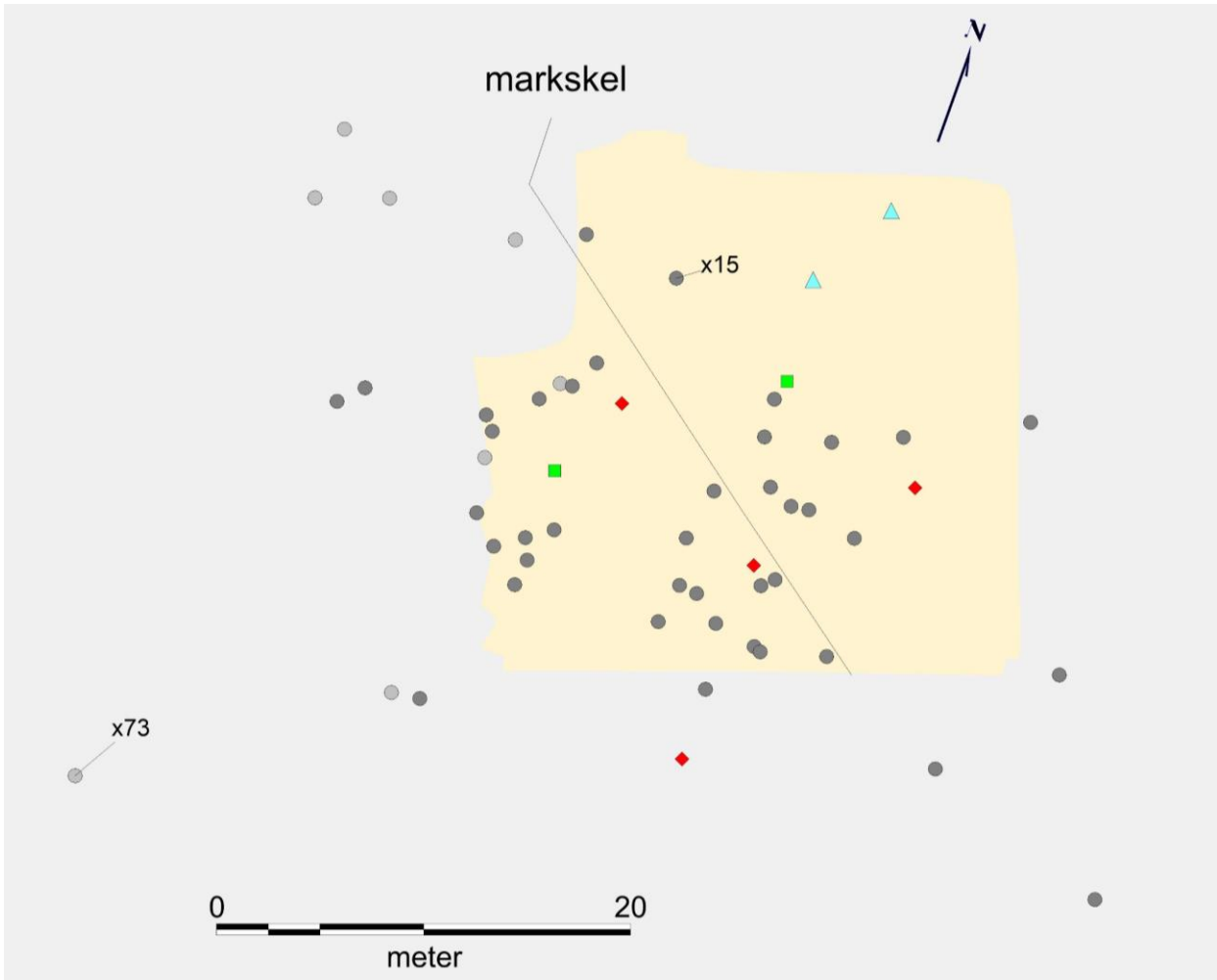

Kort 10b. Kannikegærdet

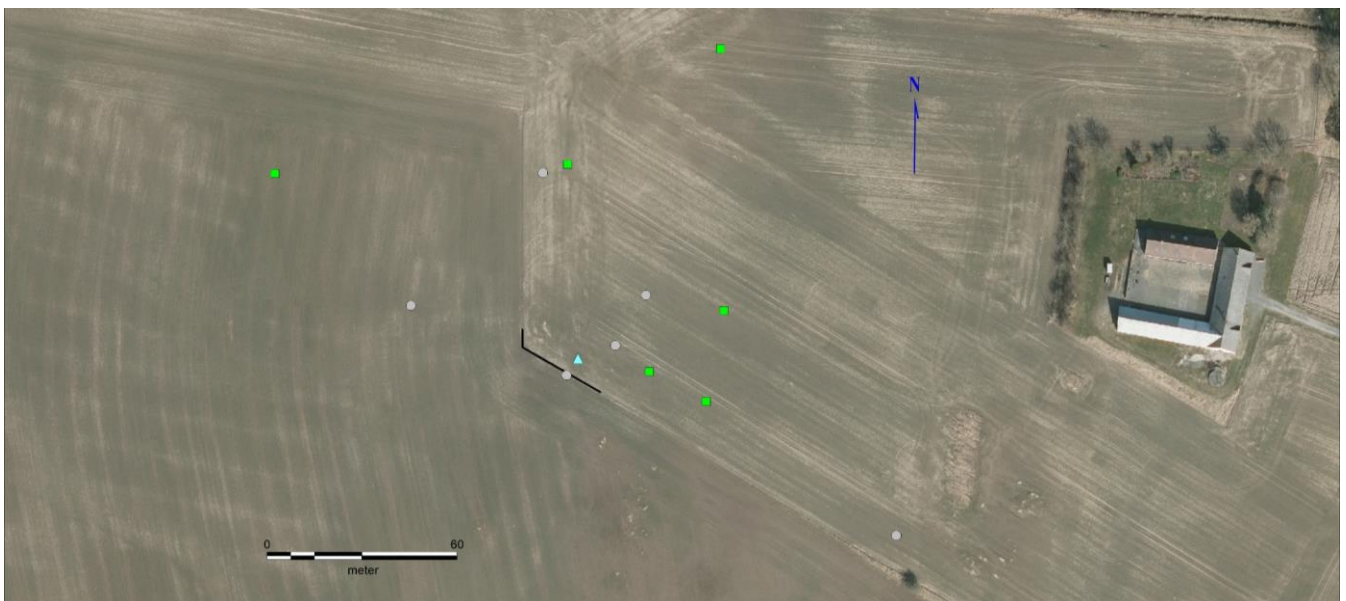

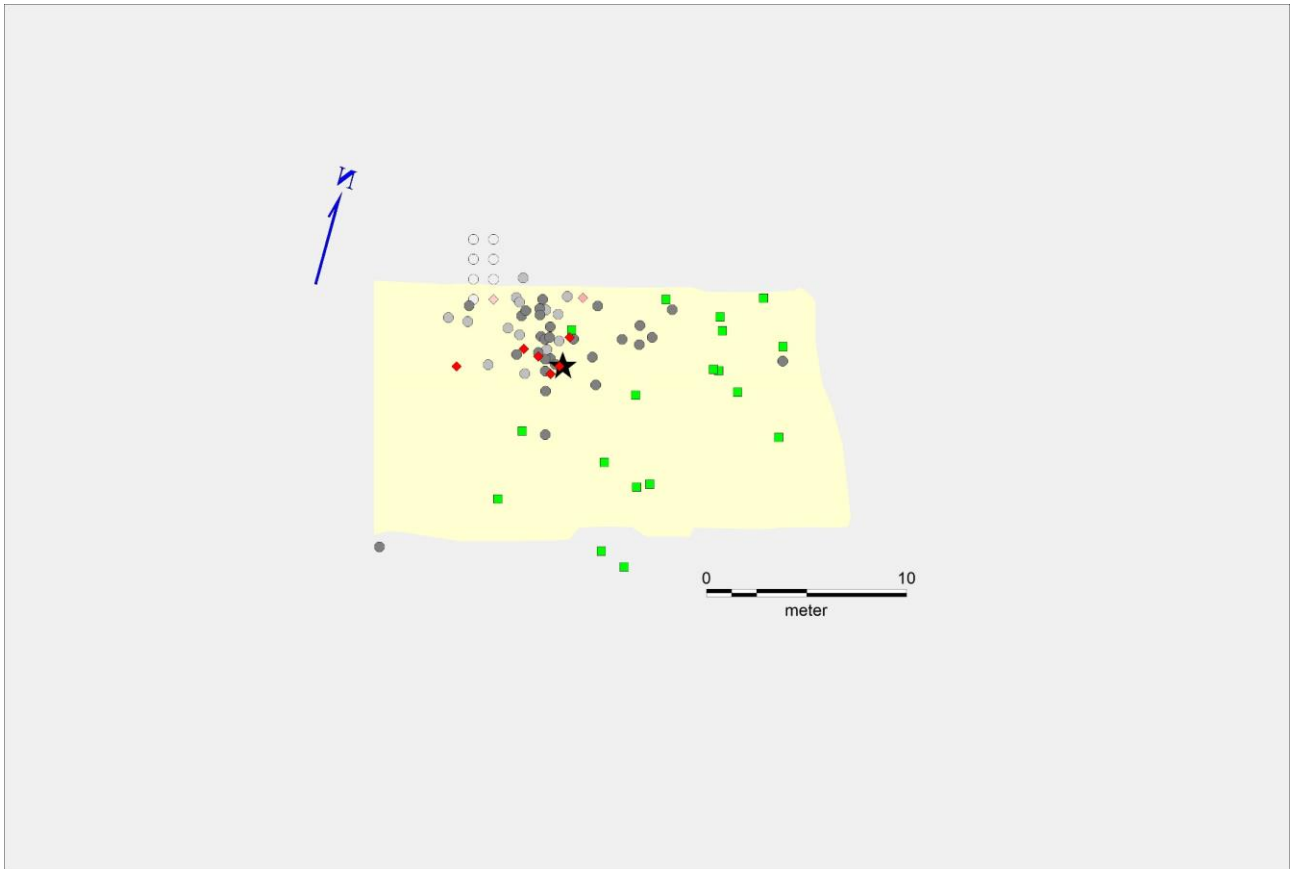
Kort 11a. Kannikegård/Tyskegård – plant kort

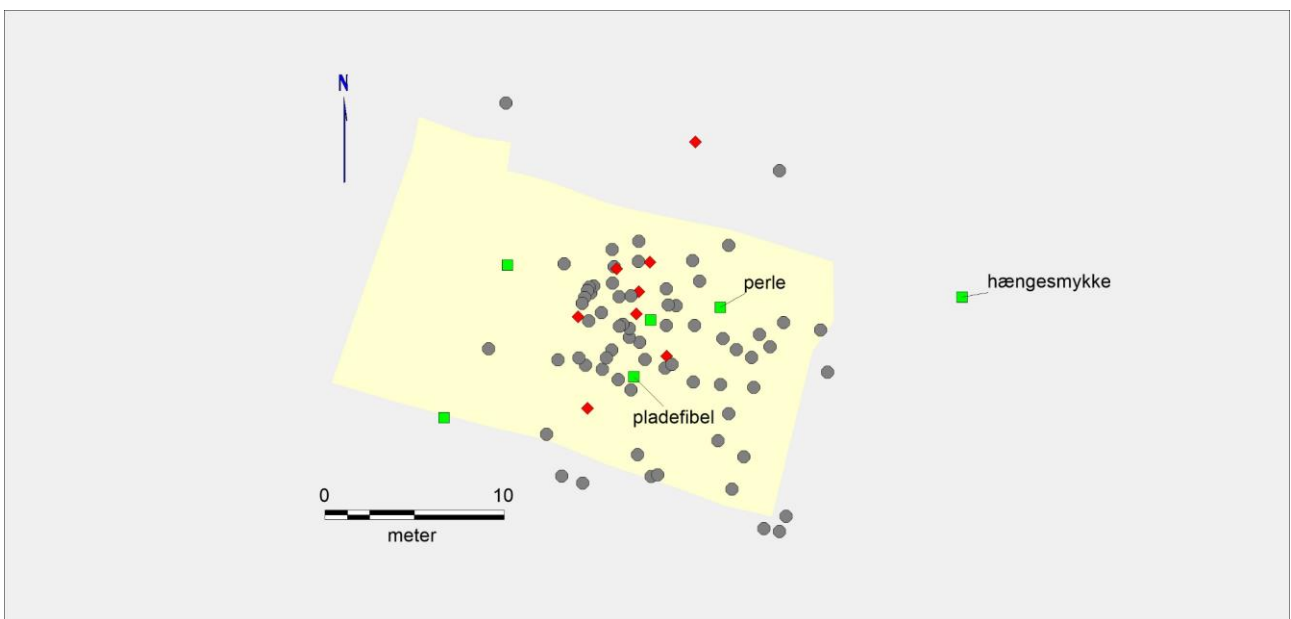
Kort 11b. Kannikegård/Tyskegård – ortofoto

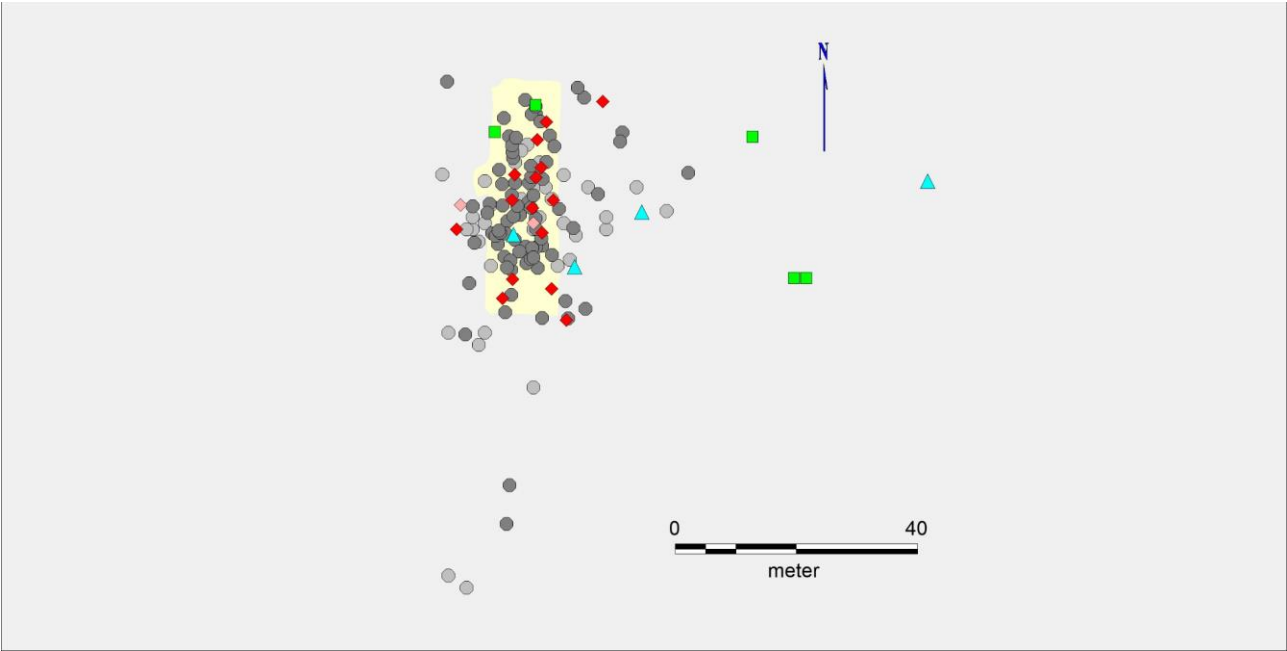
Kort 12. Kobbegård

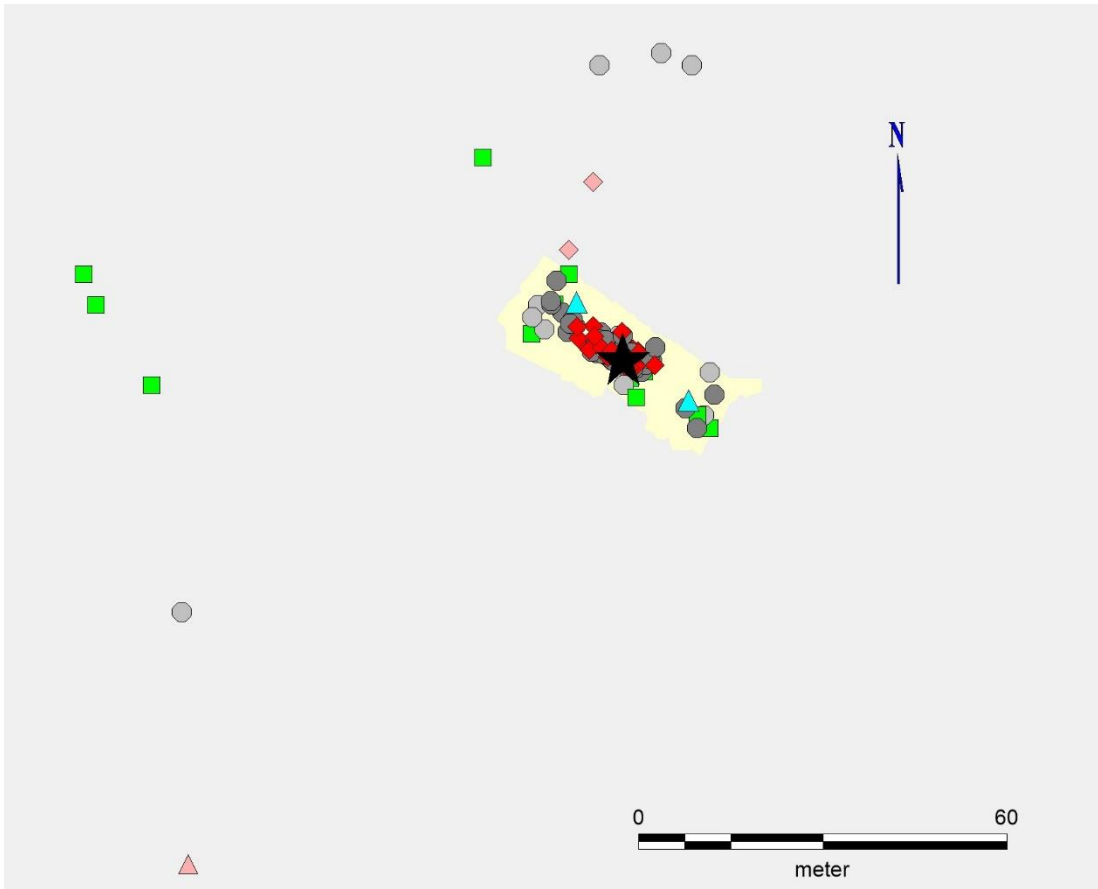
Kort 13. Munkeup

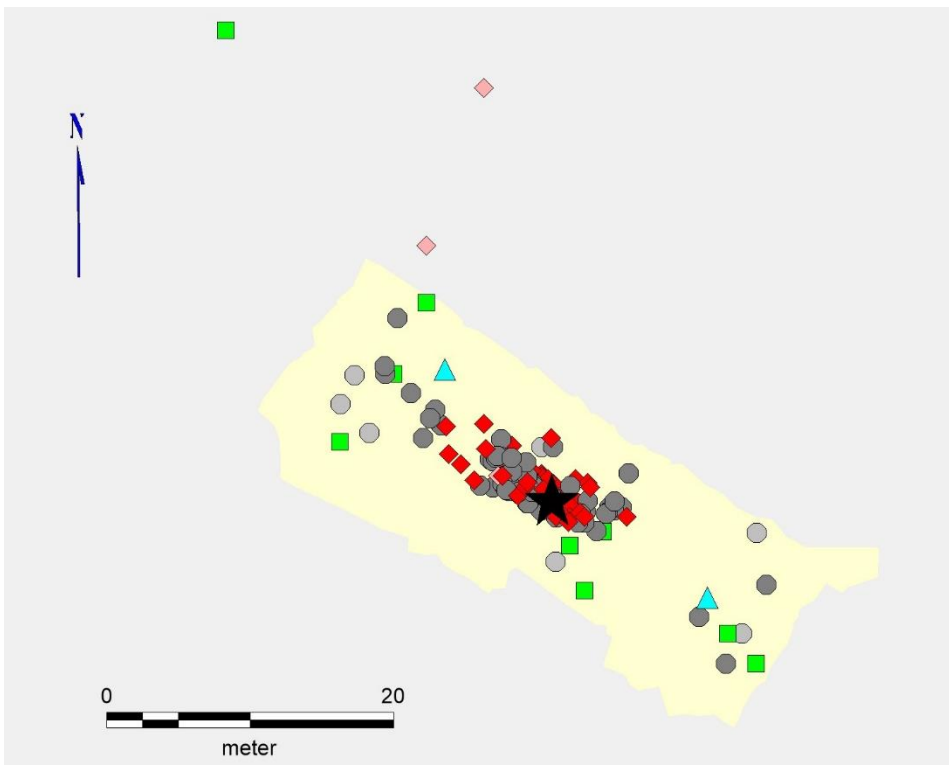
Kort 14, Nordre Stensebygård

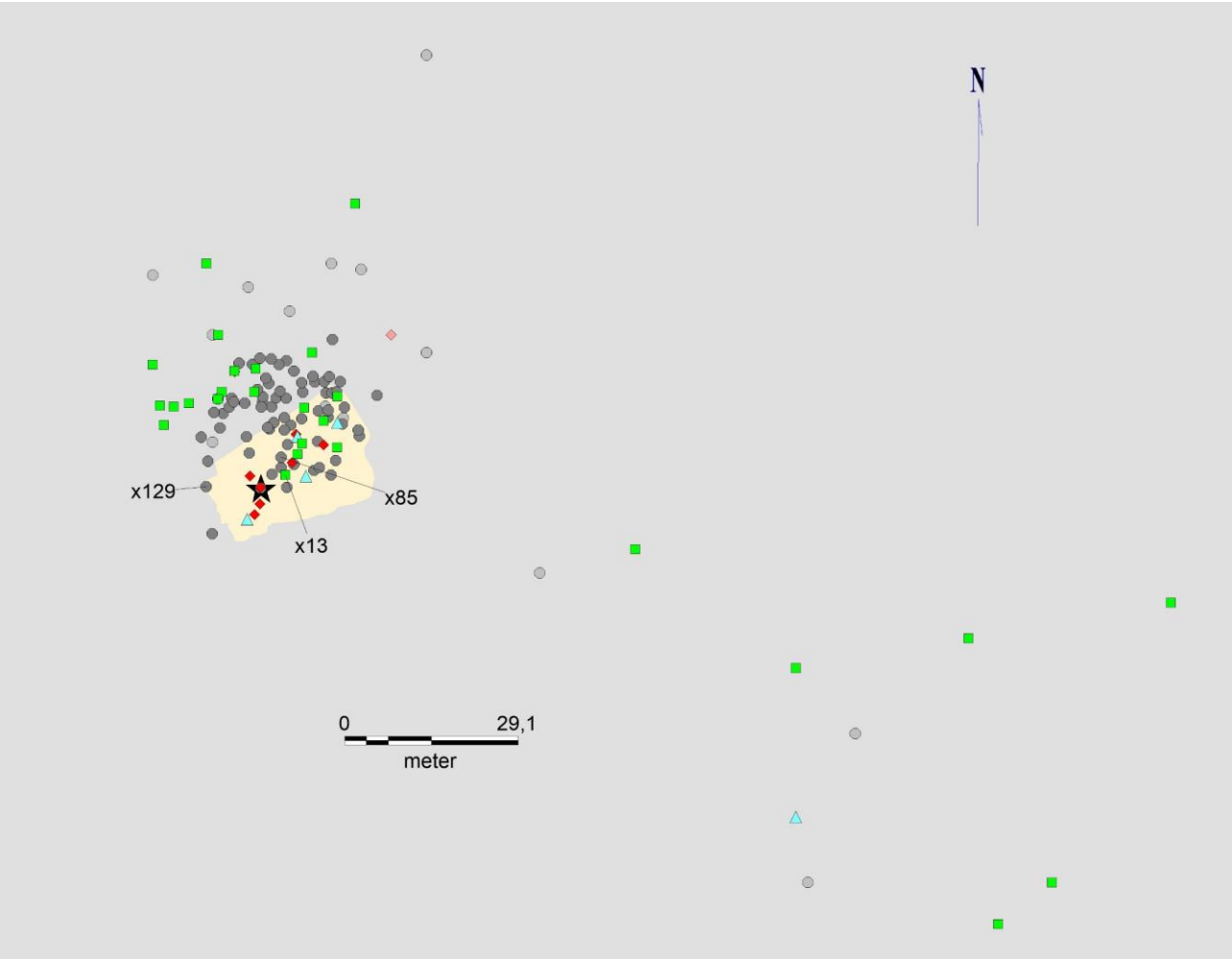
Kort 15a. Nørremølle - oversigt

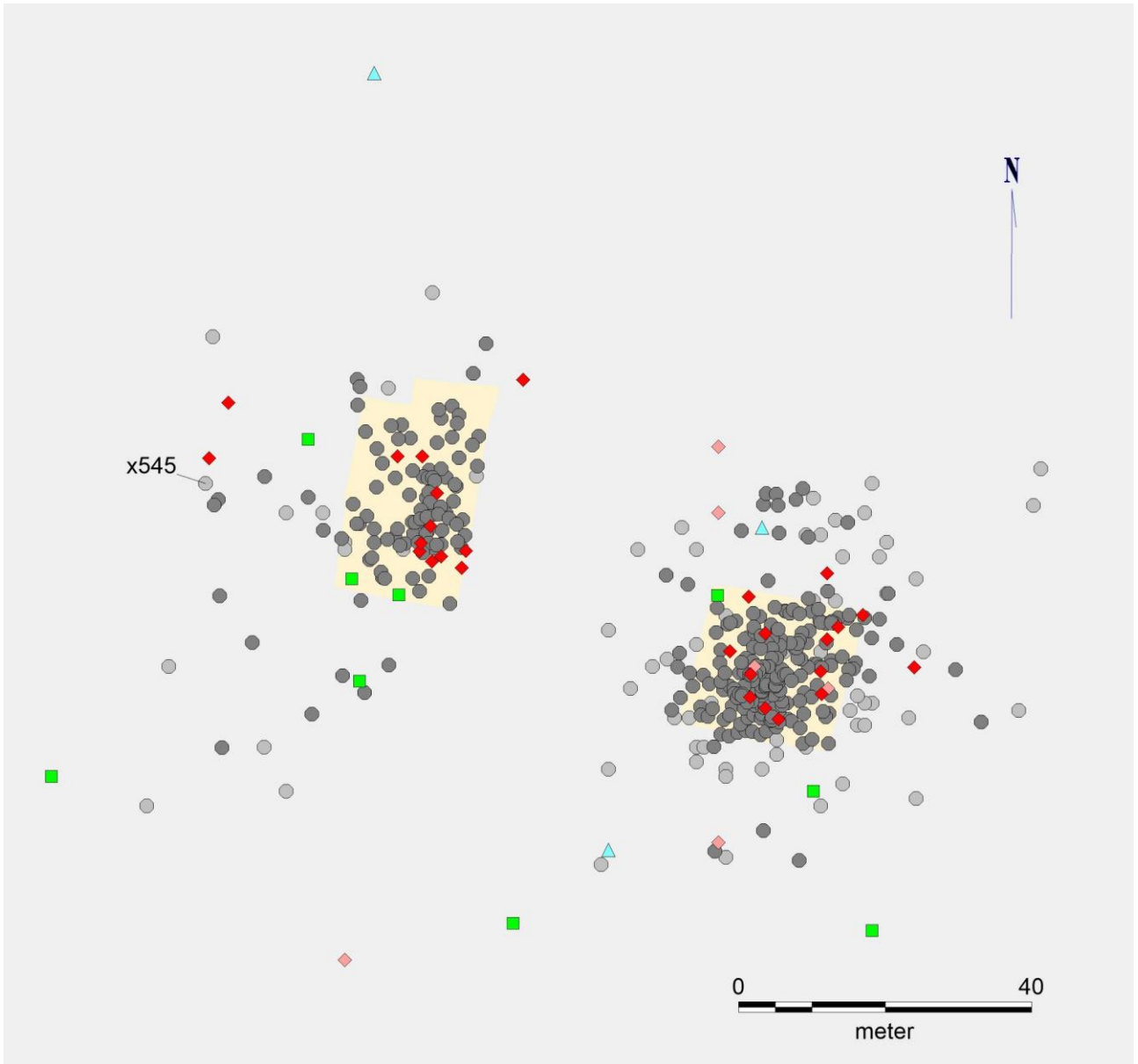
Kort 15b. Nørremølle

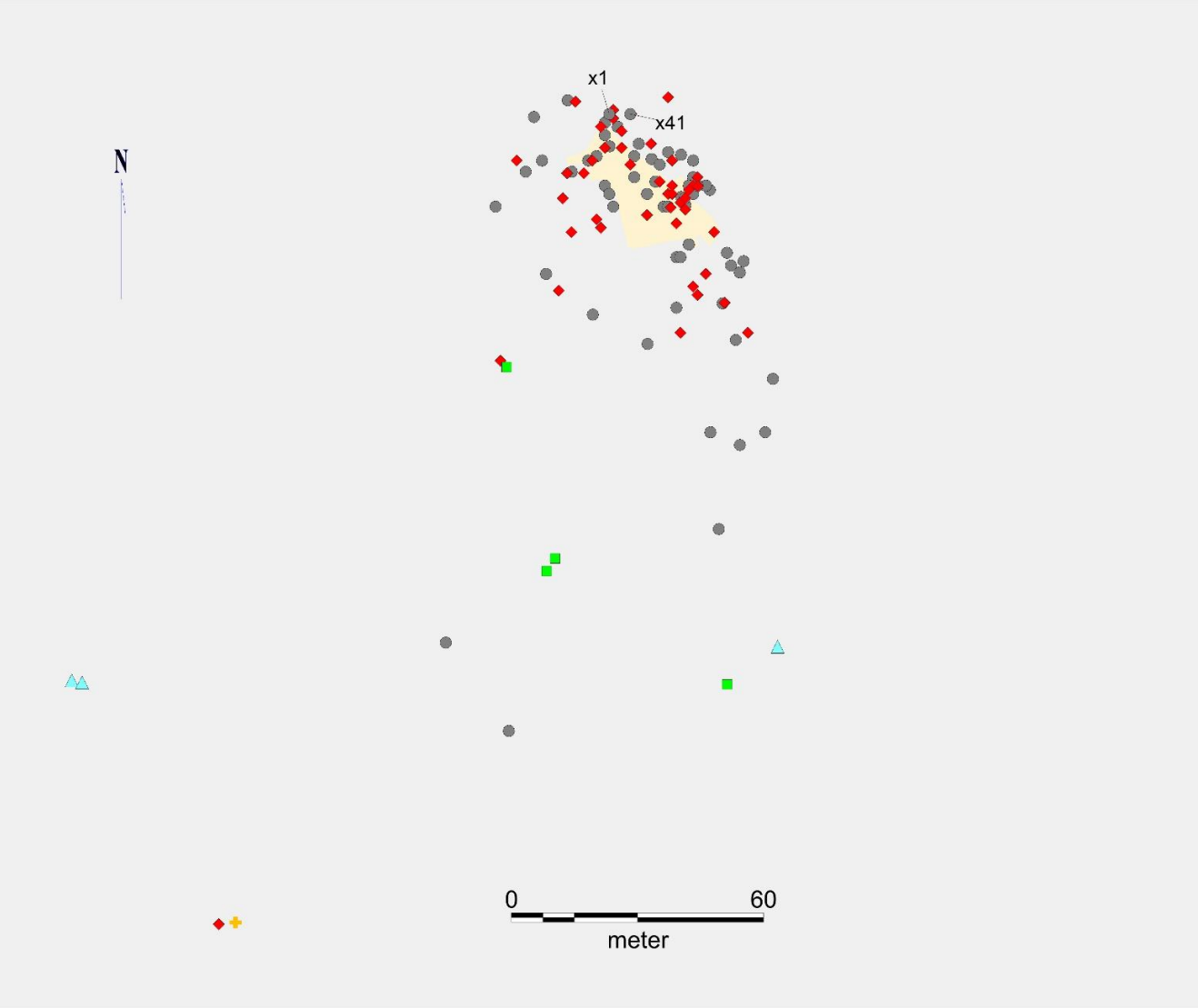
Kort 16. Pæregård

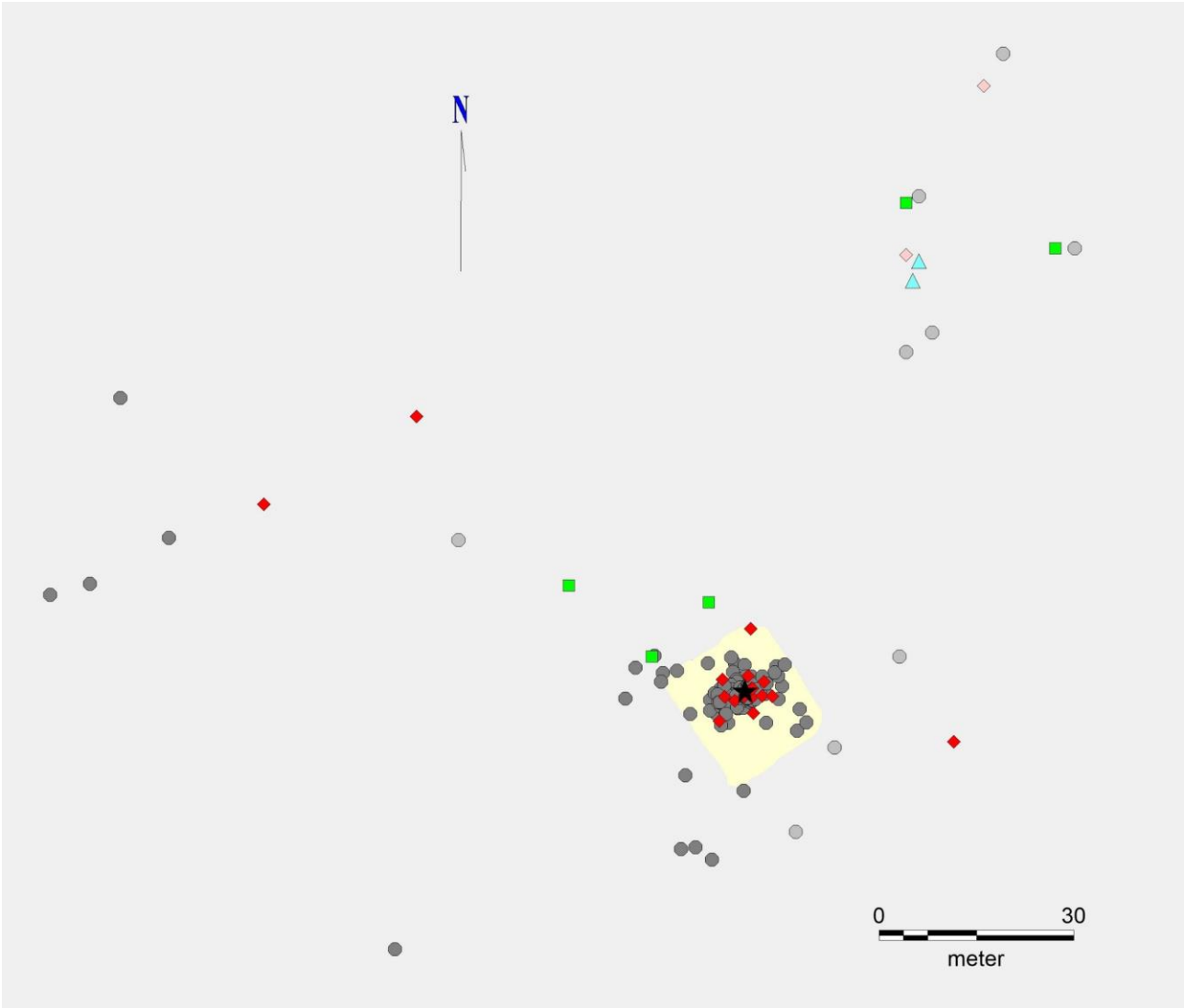
Kort 17. Rosmannegård

Kort 18. Skovgård

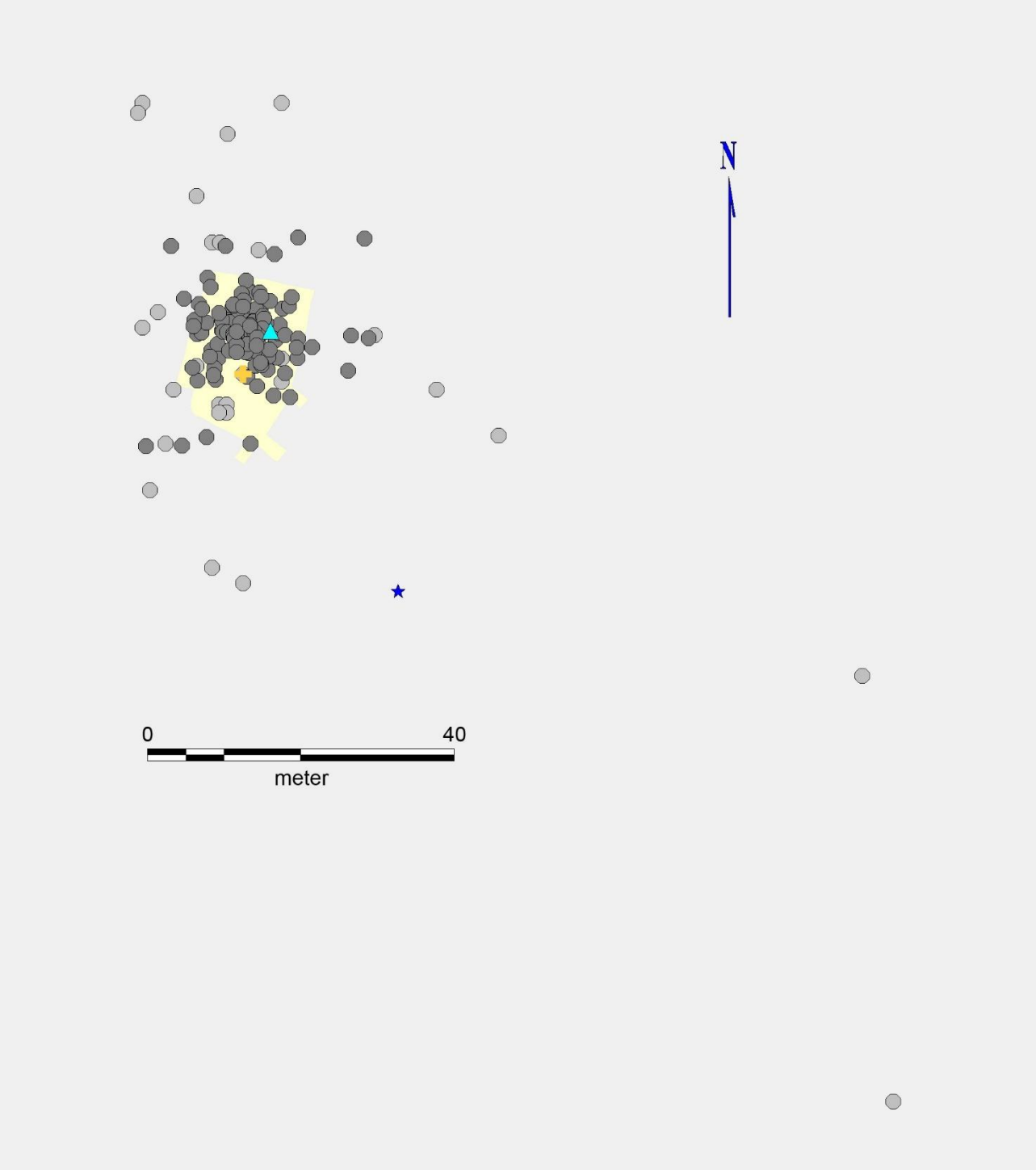

Kort 19. Skovvang

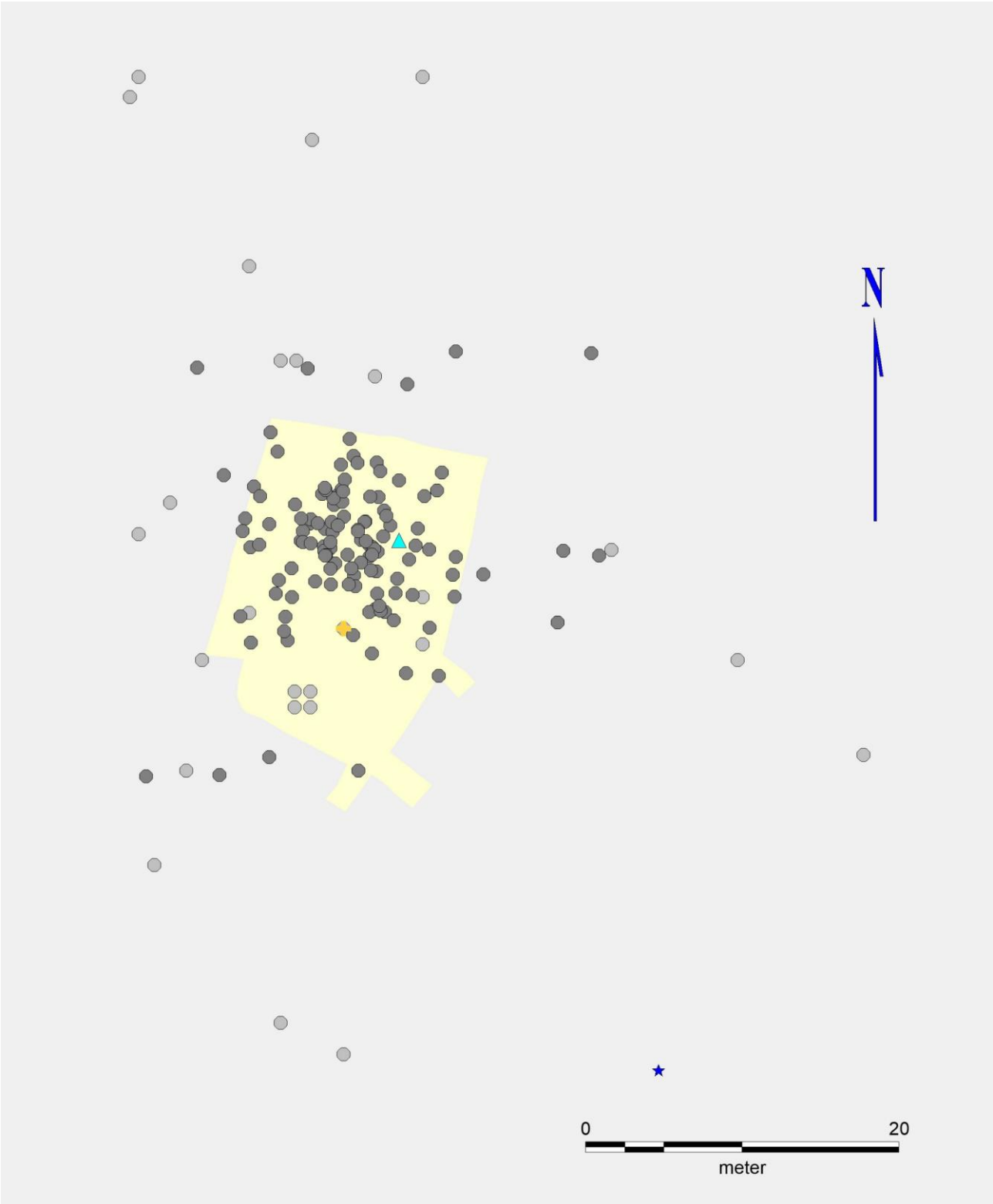

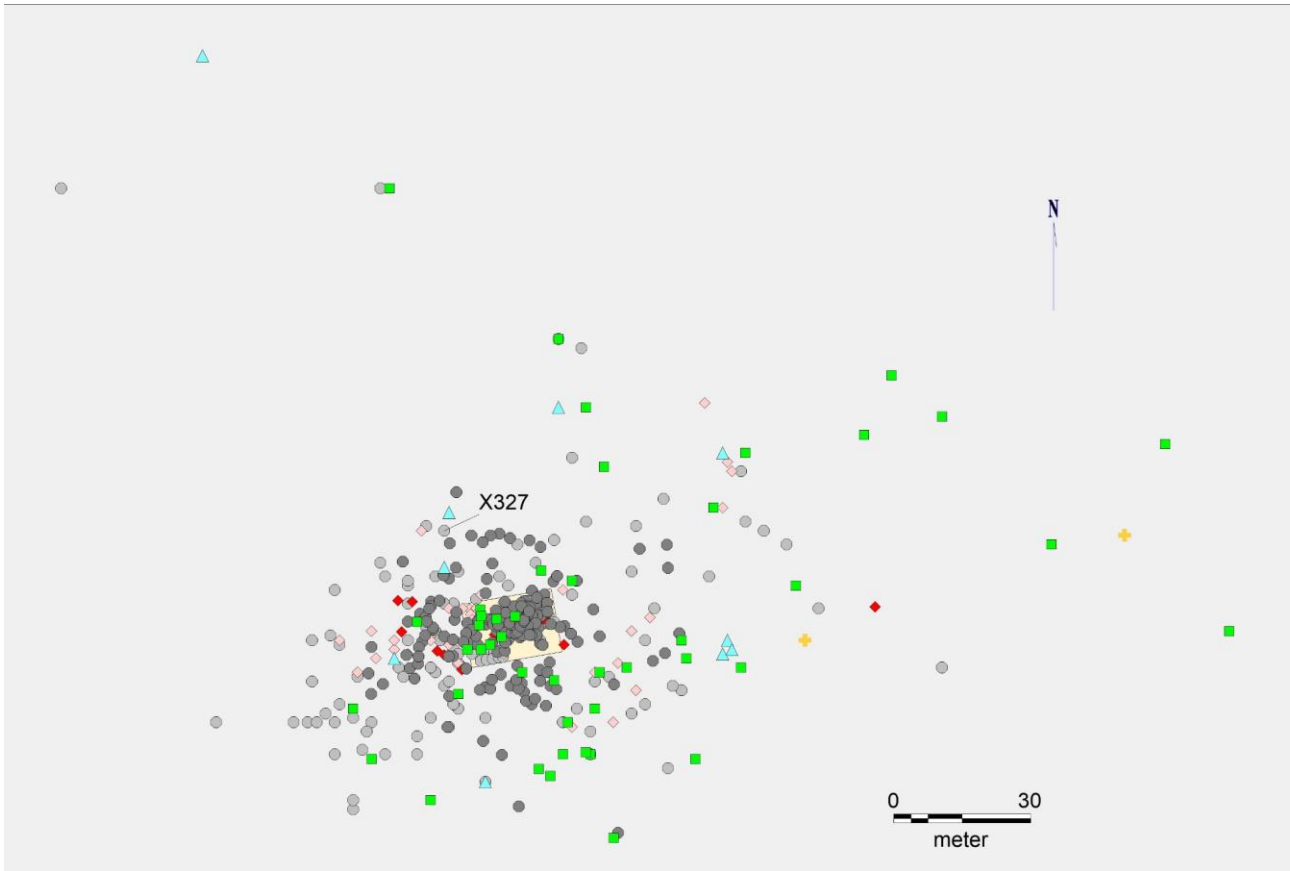
Kort 20. Skørrebro - oversigt

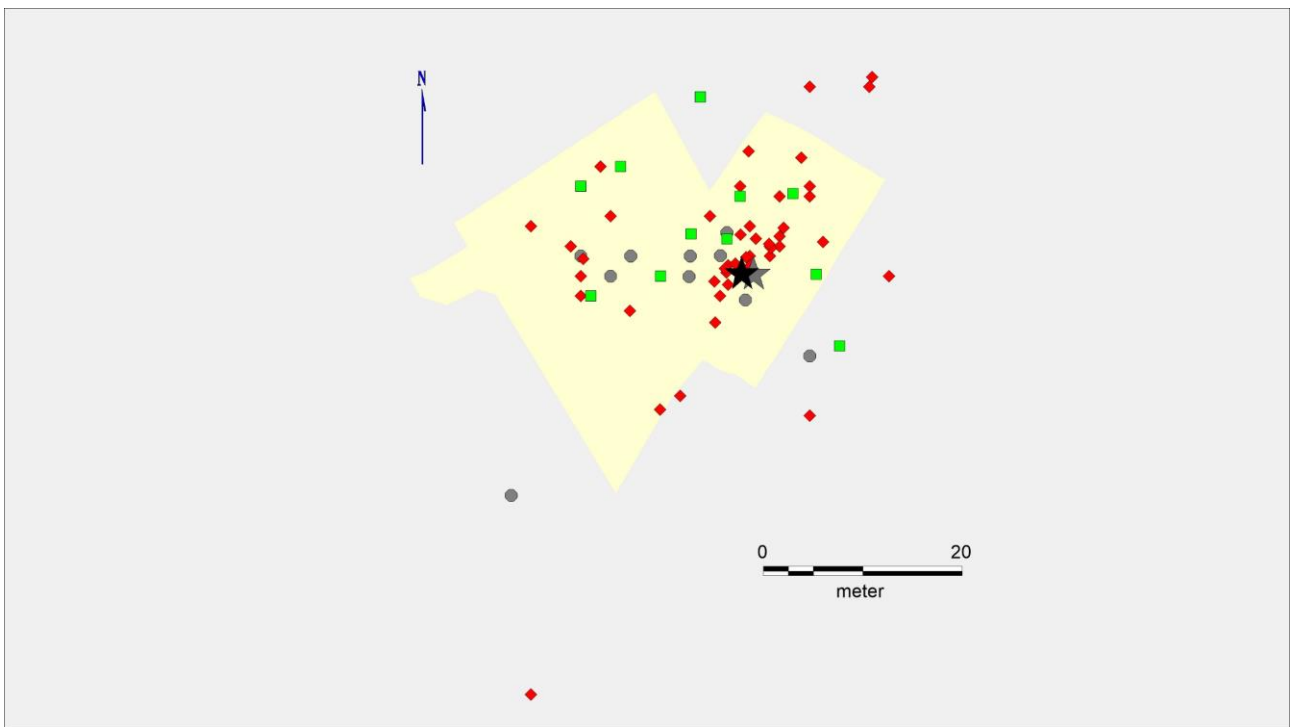
Kort 20. Skørrebro

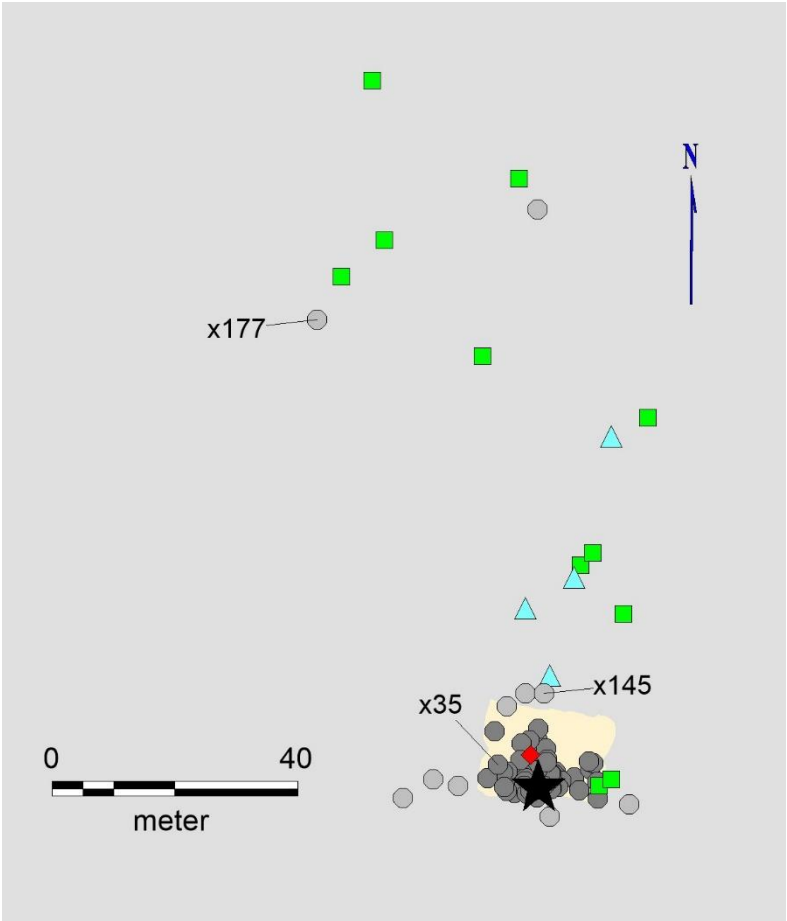
Kort 21. Slamrebjerg

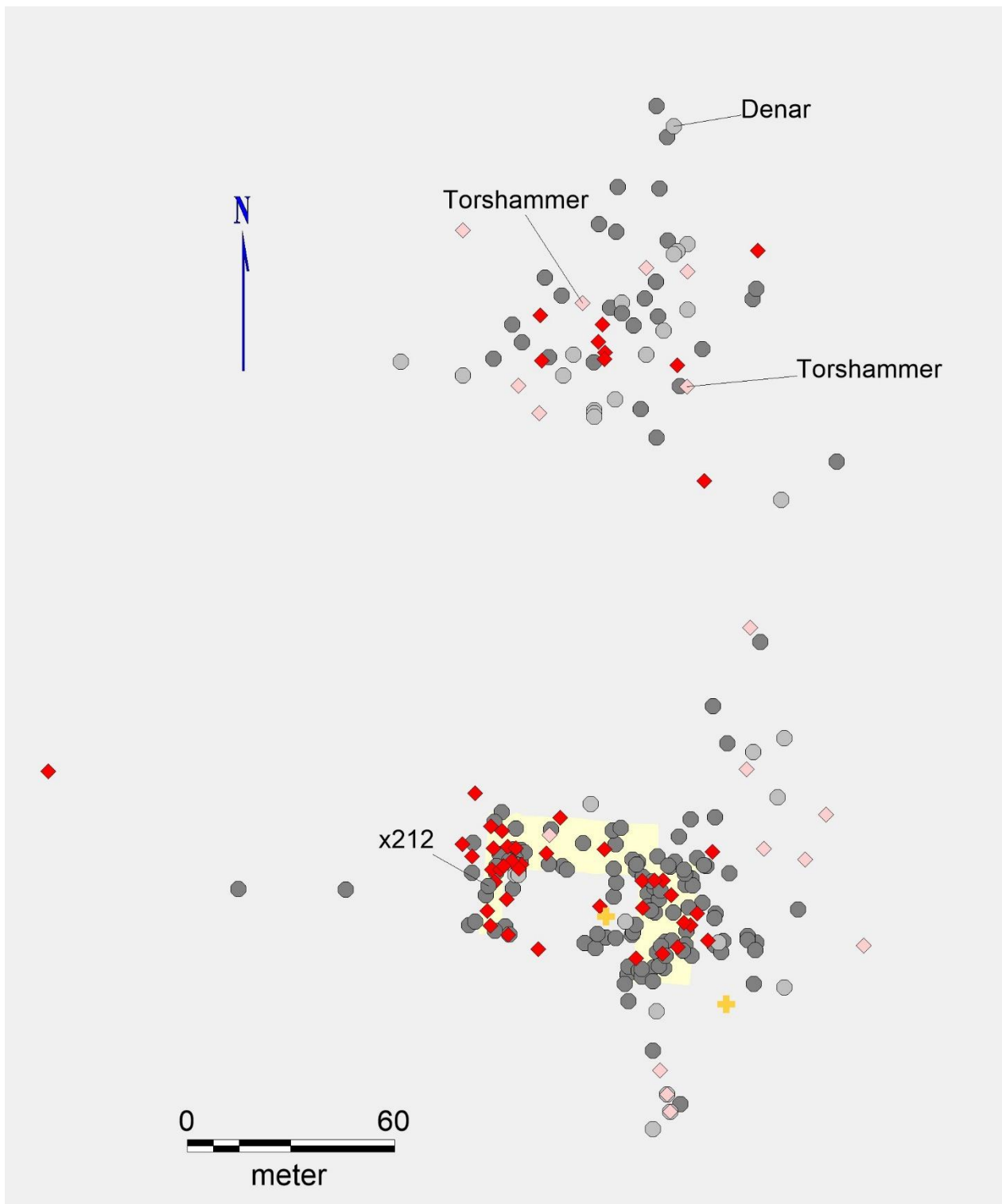
Kort 22. Smedegård

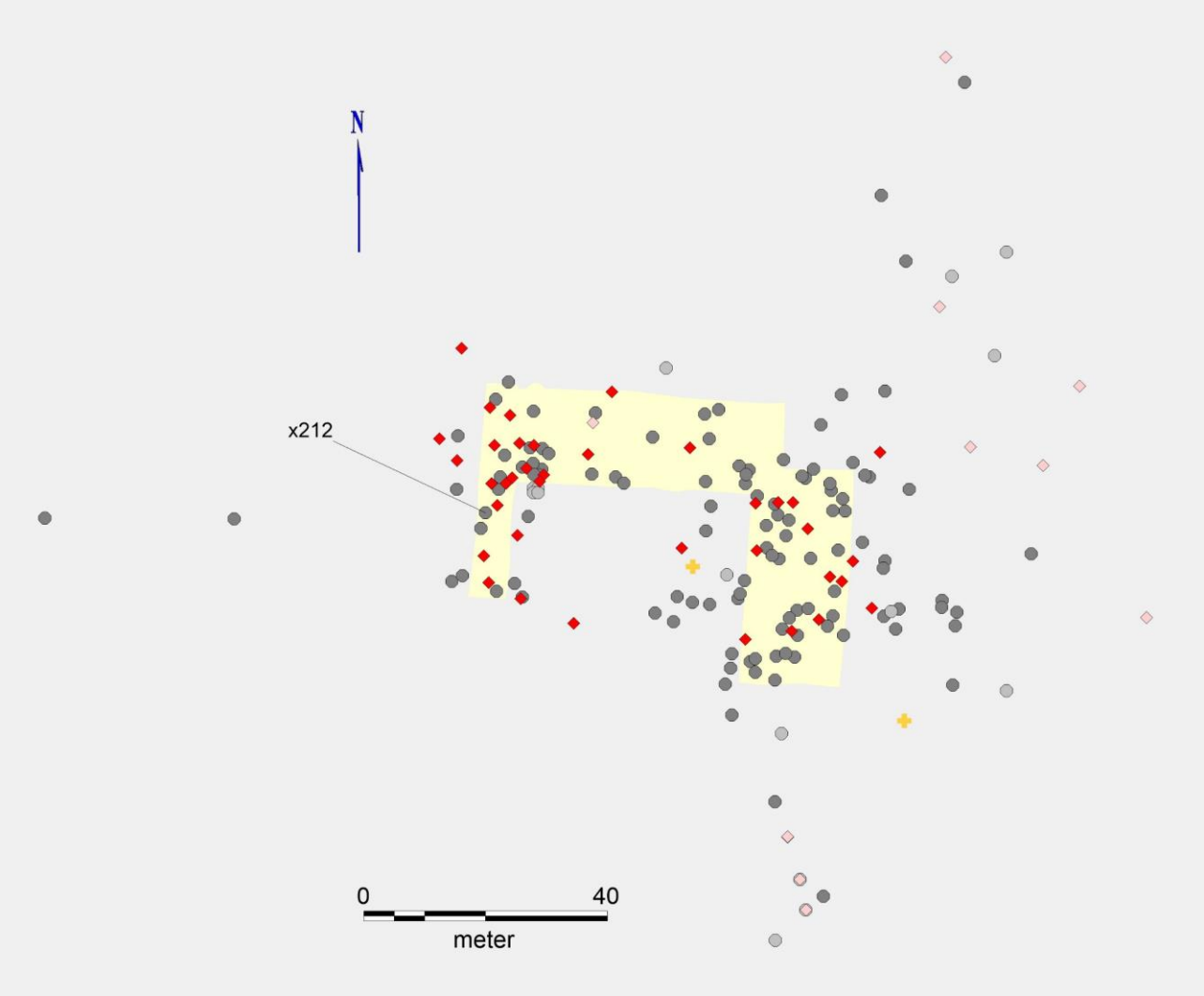
Kort 23. Smørbygård

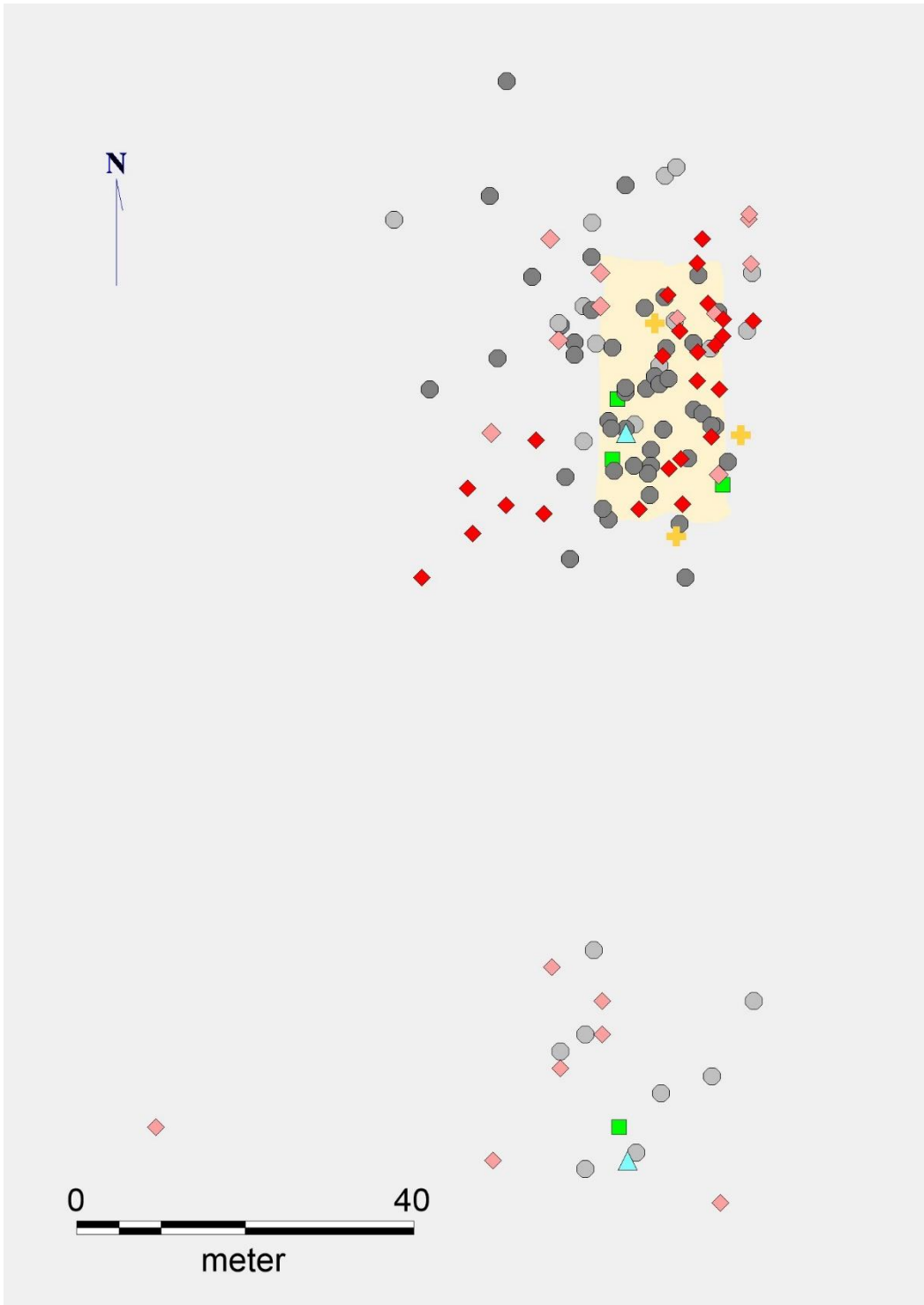
Kort 24a. Store Gadegård, omr. 1 og 3

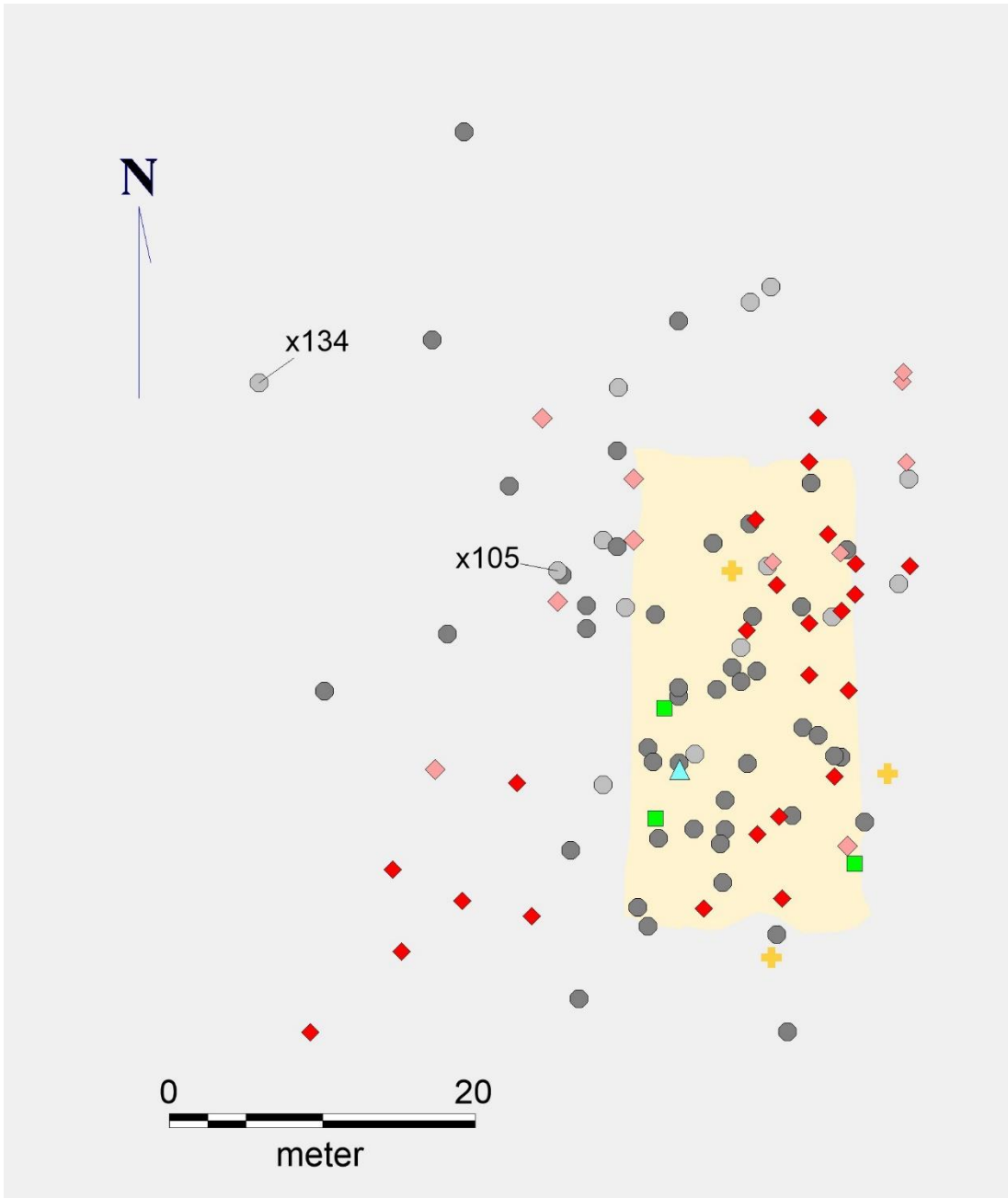
Kort 24b. Store Gadegård, omr. 3

Kort 25a Store Klintegård - oversigt.

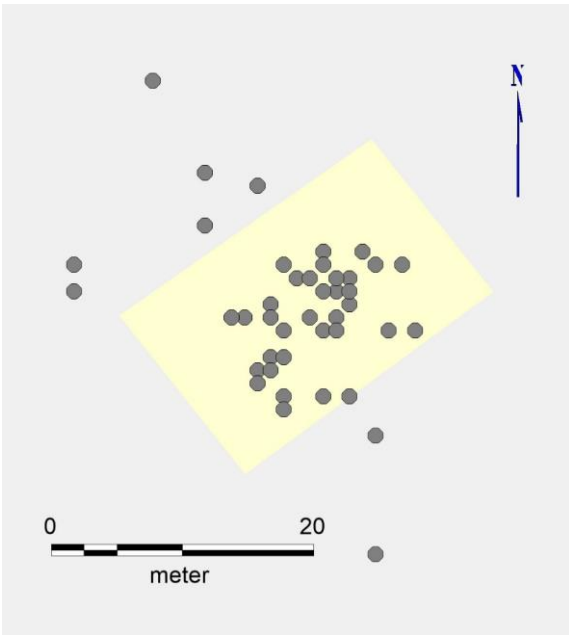

Kort 25b. Store Klintegård

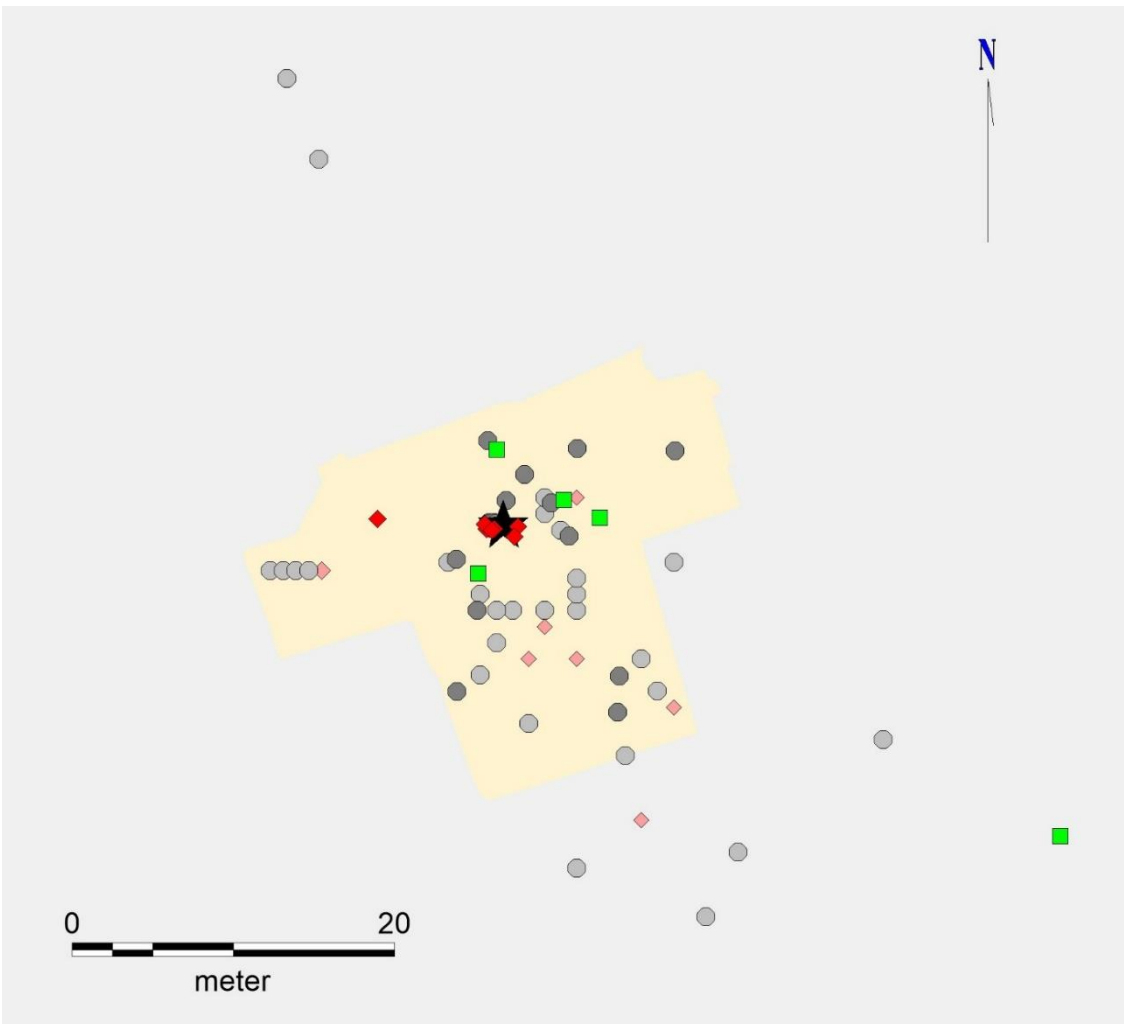

Kort 26. Tyskegård

Kort 27. Åbo

Noter til fundspredningskort

Ahlesminde

Fundspredningskortet er udarbejdet på grundlag af målepunkter med UTM-koordinater i sagsmappen. Ud fra disse punkter er udgravningsplanerne orienteret og de indtegnede fund digitaliseret.

Fund registreret i lokalt målesystem er afsat ud fra fixpunktet. Det lokale målesystem afviger fra nord med 14,1° mod vest.

Pløjeretning: Nordnordvest - sydsydøst.

Blykobbegård

Fundspredningskortet er udarbejdet på grundlag af fund med UTM-koordinater. Da der udelukkende er fund med UTM-koordinater, er alle mønter og alt brudsølv markeret med henholdsvis mørk grå og mørk rød farve.

Pløjeretning: Øst - vest

Buddegård

Fundspredningskortet er udarbejdet ud fra kort og planer, hvor det lokale målesystem med tilhørende 0-punkt er indtegnet.

Udgravningsplanerne er orienteret, og de indtegnede fund digitaliseret. Fund med lokale koordinater, som ikke er afsat på planerne, er placeret ud fra 0-punktet. Det lokale målesystem afviger fra nord med 1,3° mod øst.

Pløjeretning: Øst - vest og nordvest - sydøst.

Dalegård

Fundspredningskortet er udarbejdet med udgangspunkt i udgravningsplanerne, hvor udgravningens fund er afsat i et lokalt målesystem.

Udgravningens geografiske placering er fastlagt ud fra kort i sagsmappen, hvor udgravningens hjørnekoordinater og målesystemets 0-punkt er indplaceret på et oversigtskort. Udgravnings målesystem afviger fra nord med 14,7° mod øst.

Et målesystem oprettet før udgravningen har samme 0-punkt som udgravningens målesystem. Dermed er der overensstemmelse mellem fundene fra de forskellige lokale målesystemer.

Hovedparten af detektorarkæologernes fund er oplistet med lokale koordinater, men de er uden x-numre.

Pløjeretning: Vestnordvest - østsydøst.

Dammegård

Fundspredningskortet er udarbejdet ud fra kort og planer, hvorpå detektorfund er markeret i et lokalt målesystem.

Målesystemets 0-punkt er afsat efter beskrivelsen i beretningen, og placeringen er efterprøvet med fund, der både er afsat på kortet og som står opført i fundlisterne med koordinater fra det lokale målesystem. De mange fund, som ikke er indtegnet på kort og planer er plottet ud fra koordinaterne. Fund med lokale koordinater, som ikke er afsat på planerne, er placeret ud fra 0-punktet.

Pløjeretning: Nord - syd

Døvregård

Fundspredningskortet er udarbejdet med udgangspunkt i kort og planer fra sagsmappen, hvorpå fund er afsat i et lokalt målesystem.

Georefereringen er foretaget ud fra det lokale målesystems 0-punkt, der er placeret ved betonfundamentet til en elmast. Punktet er afsat omtrentligt ud fra et ortofoto, hvor fundamentet er synligt. Målesystemets andet fikspunkt er udmålt fra 0-punktet med det levende hegn som retning på akse (jf.

beretningsteksten). Det betyder, at placeringen af alle fund, der er indmålt i det lokale målesystem, er præcise i forhold til hinanden. Selve placeringen på marken er dog noget usikker.

Ved optagning af skatten er der registreret en række mønter og brudsølv, som er indmålt i det lokale målesystem og afsat med krydser på et kort. Disse fund har alle samme nummer (x3). Det er derfor ikke muligt at afgøre hvilke stykker brudsølv eller hvilke mønter, de enkelte krydser repræsenterer. Derfor er disse fund markeret med en mørk åben cirkel med en rød diamant i midten.

Pløjeretning: Nord - syd

Englyst

Fundspredningskortet er udarbejdet ud fra et kort i sagsmappen, hvor en række punkter fra udgravningens målesystem er indtegnet. På samme kort er også detektorarkæologens målepunkter afsat.

Detektorarkæologens fund er oplyst i Regin og i fundlisterne med tre forskellige typer af koordinat angivelser, hvilket giver en vis usikkerhed i forhold til deres præcise placering. Fund der er plottet ud fra detektorarkæologens målepunkt 1 og 2, er markeret med lys grå signatur for mønter og lys rød signatur for brudsølv.

Det lokale målesystem afviger fra nord med 18,2° mod øst.

Pløjeretning: Nordnordøst - sydsydvest og øst - vest.

Frostegård

Spredningskortet er udarbejdet ud fra udgravningsplaner, hvorpå fundene fra udgravningen er indtegnet. Som på de øvrige fundspredningskort er udgravningsfeltet markeret med en svagt gul farve. Dertil kommer et felt, hvor der ved undersøgelsen ikke blev gravet til undergrund. Dette felt er markeret med gråt.

Det lokale målesystem afviger fra nord med 17° mod øst.

Selve plotningen af detektorarkæologernes fund er noget usikker, da de lokale målesystemers akser og sigtelinjer ikke kan fastlægges med særlig stor nøjagtighed. Desuden er nogle af de nedskrevne informationer på fundskitserne åbne for fortolkning. Dette gælder i særdeleshed for 1995 fundene (x90 – x95).

Pløjeretning: Nordvest – sydøst.

Gyldensgård

Fundspredningskortet forefandt i sagen i UTM ED50. Kortet er blot bearbejdet således, at fundmarkeringerne har samme karakter som på de øvrige fundspredningskort. Til det eksisterende kort er der tilføjet detektorarkæologiske fund, som er fremkommet efterfølgende.

Pløjeretning: Nord - syd

Kannikegærdet

Fundspredningskortet er udarbejdet ud fra kort og planer i sagsmappen. Målesystemets fikspunkt er georefereret ud fra kort i sagsmappen, hvor målesystemet er indplaceret på et oversigtskort. Det lokale målesystem afviger fra nord med 6,4° mod vest.

Nogle af detektorarkæologernes fund er ikke afsat på udgravningsplanerne, fordi de ligger udenfor udgravningsfeltet. Placeringen af disse fund fremgår af den oprindelige tegning, hvor detektorfundene er afsat ud fra fixpunktet x1 (der også er fixpunkt i målesystemet).

Der er ikke fuld overensstemmelse mellem detektorarkæologens fundangivelser/x-nummerering af de første 33 fundnumre og fundlisternes angivelser af de samme fundnumre.

På detektorarkæologens kort er x31 et vægtlod og x33 et brudstykke af sølvsmykke. I BMR's fundliste er x31 del af trefliget spænde og x33 vægtlod med zig-zak ornament. Udbredelseskortet følger detektorarkæologens placering og nummerering af fundene. Det fund som i BMR's fundliste er anført som x 31, er på udbredelseskortet anført som x 33.

Pløjeretning: Nordnordvest - Sydsydøst.

Kannikegård/Tyskegård

Fundene er indtegnet på en plan efter et lokalt målesystem, hvor et markskel udgør hovedlinje. Alt efter på hvilken side af skellet fundene er gjort, blev de registreret som stammende fra enten Kannikegårds eller Tyskegårds jorde.

X72-89, og 100-104 var ikke afsat, men er registreret med koordinater i Regin. For x 80-81 og x 100-104 var det dog ikke angivet, hvorvidt fundene skal relateredes til Kannikegård eller Tyskegård. Det har derfor ikke været muligt at inkludere disse fund i fundspredningskortet. De seneste detektorfund fra lokaliteten er indmålt med GPS. Da det desværre ikke har været muligt at orientere udgravningsplanen, kan disse fund ikke inkluderes i fundkortet, og vises i et separat kort. Markskellet er markeret på begge kort, med henblik på at kunne illustrere en omtrentlig sammenhæng mellem de to kort.

Pløjeretning: Fundene ligger hvor tre markstykker mødes og skellet slår et knæk. Derfor er der pløjet i mange forskellige retninger. På vestsiden af skellet er der pløjet i retningerne; Nordnordvest - sydsydøst, nord - syd og øst - vest. På østsiden af skellet er der pløjet i retningerne; Nord - syd og nordvest - sydsydøst.

Kobbegård

Fundspredningen er udarbejdet på grundlag af rentegninger og udgravningstegninger i sagsmappen. Det var ikke muligt, at georeferere planerne. Kortet vises derfor kun plant.

Mønter med lyseste grå, samt et stykke brudsølv (lys rød) er fundet før udgravningen, men er ikke blevet indmålt. Alle fund fra før udgravningen er dog fremkommet indenfor et område på 35 m² (jf. beretningen). Derfor er de afsat som en samlet blok indenfor det område hvor der blev gjort fund forud for udgravningen. Indmålte fund fra før udgravningen er markeret med mellem grå (mønterne) og lys rød (brudsølv).

Pløjeretning: Nordøst - sydvest.

Munkerup

Fundspredningskortet er udarbejdet med udgangspunkt i de rentegnede udgravningsplaner i sagsmappen, hvor fund fra udgravningen er plottet. Derudover er de fund, som er fremkommet forud for udgravningen, afsat på planerne i det omfang, at fundene ligger indenfor udgravningsfeltet. Fund fra før udgravningen er dog uden x-nummerering.

Udgravningen er omtrentligt georefereret ud fra oplysningerne om målesystemet i beretningen.

Udgangspunktet er en elmast, som kan ses på ortofotos. Dette er ikke nogen præcis afsætning, hvilket på nuværende tidspunkt ikke har nogen betydning for fundspredningskortet, i og med at der ikke er nogen fund som er indmålt med UTM-koordinater.

Alle de plottede fund har således samme udgangspunkt, og deres indbyrdes placering er korrekt. Derfor er alle mønter og brudsølv markeret med mørke farver

Mens fundenes indbyrdes placeringer er korrekte, kan placeringen i landskabet samt drejningen i forhold til nord være fejlbehæftet. På ortokortet fra 1999 ses en skygge, der måske er "spor" efter udgravningsfeltet. I så fald skal alle afsatte punkter flyttes omkring 4,5 meter mod syd og 3 meter mod vest.

En række fund er i fundlister og indleveringslister er kun angivet med lokale koordinater. Da der i sagsmappen ikke findes oplysninger om udgangspunktet for disse opmålinger, er fundene ikke med på spredningskortet.

Det lokale målesystem afviger fra nord med 8,7° mod øst.

Pløjeretning: Nord - syd.

Nordre Stensebygård

Fundspredningskortet er udarbejdet på grundlag af de planer i sagsmappen, hvorpå både fund som er indmålt i det lokale målesystem, og fund fra udgravningen er plottet. Det lokale målesystem afviger fra nord med 3,5° mod vest.

Pløjeretning: Nord - syd.

Nørremølle

Kortet er udarbejdet af Anders Phil. Der er tale om digitaliserede fundspredningskort og udgravningsplaner, hvor alle fund fra muldafrømningen/udgravningen fra 2007 er digitaliseret i UTM.

Et lokalt målesystem er benyttet af detektorarkæologerne. Disse er georefereret efter det nordlige fixpunkt, som er lagt ind i system ED50 af Anders Pihl.

Endelig er der nogle få fund med UTM-koordinater fra efter udgravningen, som også fremgår af fundspredningskortet.

Det lokale målesystem afviger fra nord med 34,32° mod øst.

Pløjeretning: Nordvest - sydøst

Pæregård

Fundspredningskortet er udarbejdet ved at georefererer de allerede foreliggende digitale kort i sagen.

Georefereringen er foretaget ud fra kort og planer i sagsmappen med indtegnede målesystemer.

GTI: Den nordligste og de tre sydligste mønter (BMR1083x286, 290, 294, 296) vurderes ikke at høre til skatten, og er ikke inkluderet i skattens genstandsliste i katalog nr. 21.

Pløjeretning: Østnordøst – vestsydvest.

Rosmannegård

Fundspredningskortet er udarbejdet ved at georefererer de allerede foreliggende digitale kort i sagen.

Georefereringen er foretaget ud fra de fixpunkter, som er indmålt af landmålere, samt på grundlag af kort og planer i sagsmappen.

Pløjeretning: På det vestlige felt er der pløjet nord - syd og sydsydvest - nordnordøst. På det østlige felt er der pløjet øst - vest og nord - syd.

Skovgård

Fundspredningskortet er udarbejdet med udgangspunkt i kort og planer fra sagsmappen, hvorpå fund er afsat i et lokalt målesystem.

Det sydligst placerede stykke brudsølv samt de to sydligste mønter (BMR 3360x125, 132 og 140) vurderes ikke at høre til skatten, og er ikke inkluderet i skattens genstandsliste i katalog nr. 23.

Pløjeretning: Sydsydøst - nordnordvest.

Skovvang

Fundspredningskortet er udarbejdet på grundlag af kort og planer fra sagsmappen, hvorpå fund er afsat i et lokalt målesystem. På kortene er det lokale målesystems 0-punkt indtegnet.

De otte østligste og de syv nordligste sølvgenstande (BMR 2192x152, 174, 176, 178, 183, 190, 192-93, 196-97, 198, 202-1 og 220-21) vurderes ikke at høre til skatten, og er ikke inkluderet i skattens genstandsliste i katalog nr. 25.

Pløjeretning: Nordøst - sydvest.

Skørrebro

Fundspredningskortet er udarbejdet med udgangspunkt i Anders Pils digitalisering af alle de fund, der er indmålt i lokalt målesystem uden at disse er georefereret.

Der er foretaget en georeferering, ved at benytte de GPS-indmålte fixpunkter med UTM-koordinater fra det lokale målesystem. Indmålingen er foretaget med en håndholdt GPS med en usikkerhed på 5 til 7 meter. Guldstykket er fundet efter udgravningen og indmålt med håndholdt GPS. Det samme gælder matricen.

Der er fire fund, der er registreret som hidrørende fra bunkerne. Disse er afsat samlet indenfor udgravningsfeltet (lys grå).

Det lokale målesystem afviger fra nord med 12,75° mod øst.

Pløjeretning: Vestnordvest - østsydøst.

Slamrebjerg

Fundspredningskortet er udarbejdet på grundlag af kort og planer fra sagsmappen, hvorpå fund er afsat i flere forskellige lokale målesystemer. På kortene er det lokale målesystems 0-punkt indtegnet.

Efter udgravningens afslutning er der indmålt fund i UTM.

De to nordligste mønter (BMR 1508x351 og 394) vurderes ikke at høre til skatten, og er ikke inkluderet i skattens genstandsliste i katalog nr. 27.

Pløjeretning: Vestsydvest - østnordøst.

Smedegård NØ

Fundspredningskortet er Anders Pihls digitaliserede og georefererede kort over udgravningen og fundene. Kortet er blot bearbejdet i MapInfo, sådan at markeringerne er de samme som på de øvrige fundspredningskort. Detektorfundne genstande med UTM-koordinater, som ikke findes i filerne fra Anders Pihl, er tilføjet til spredningskortet.

Pløjeretning: Nordøst - sydvest.

Smørbygård

Fundspredningskortet er udarbejdet på grundlag af kort og planer fra sagsmappen, hvorpå fund er afsat i et lokalt målesystem. På kortene er det lokale målesystems 0-punkt indtegnet. Efter udgravningens afslutning er fund indmålt i UTM.

De to nordligste mønter (BMR 1491x142 og 177) vurderes ikke at høre til skatten, og er ikke inkluderet i skattens genstandsliste i katalog nr. 29.

Pløjeretning: Primært øst - vest, samt fra syd mod nord langs markskellet.

Store Gadegård

Fundspredningskortet er udarbejdet ud fra kort og planer, hvor det lokale målesystem med tilhørende 0-punkt er indtegnet. Det lokale målesystem afviger fra nord med 2,8° mod vest.

Pløjeretning: Nord - syd og øst - vest.

Store Klintegård

Fundspredningskortet er udarbejdet ud fra kort og planer, hvor det lokale målesystem med tilhørende 0-punkt er indtegnet. Detektorarkæologiske fund der er gjort efter udgravningens afslutning, står opført i fundlisterne med koordinater fra et lokalt målesystem. Det formodes at koordinaterne referer til udgravningens målesystem, og fundene er afsat på kortet med ud fra 0-punktet i udgravningens målesystem. Fundenes geografiske placering afviger markant fra placeringen af de øvrige fund, og er angivet med en lys grå og lys rød farve på kortet. De ligger imidlertid i samme område som et af finders første fund (x 32) et stykke brudsølv. Det vurderes derfor, at udbredelsen afspejler de faktiske forhold.

Pløjeretning: Nordøst - sydvest.

Tyskegård

Fundspredningskortet er udarbejdet ud fra MapInfo-filer i sagsmappen, hvor alle fund er afsat efter UTM-koordinater. Selve udgravningsfeltet er afsat omtrentligt efter et kort i sagsmappen.

Da kortet kun indeholder fund indmålt i UTM, er disse vist med mørk grå farve.

Pløjeretning: Nordøst - sydvest.

Åbo

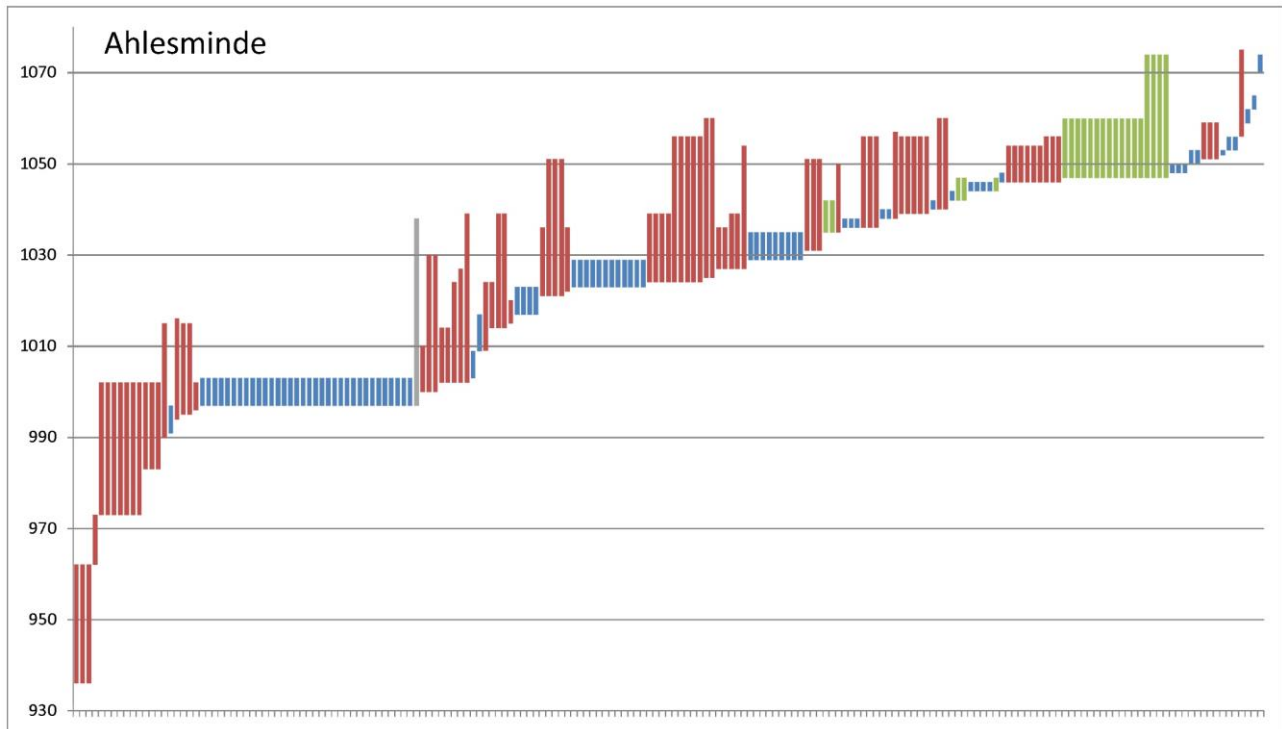
Fundspredningskortet er udarbejdet ud fra fixpunkter med UTM-koordinater, som er oplyst i beretningen. Punkterne er indmålt af landmåler. Ud fra disse punkter er udgravningsplanerne orienteret, og de indtegnede fund digitaliseret. Det lokale målesystem afviger fra nord med 18,2° mod vest.

Pløjeretning: Nord - vest.

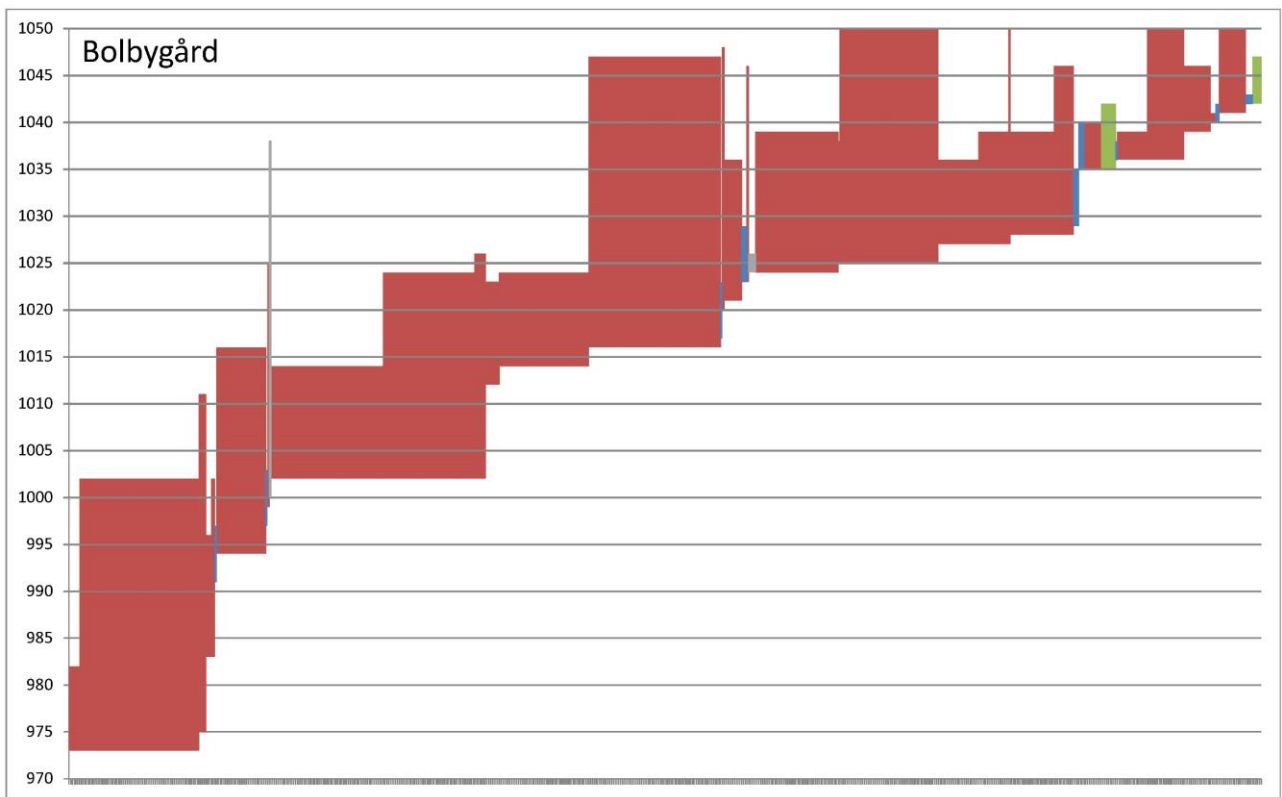
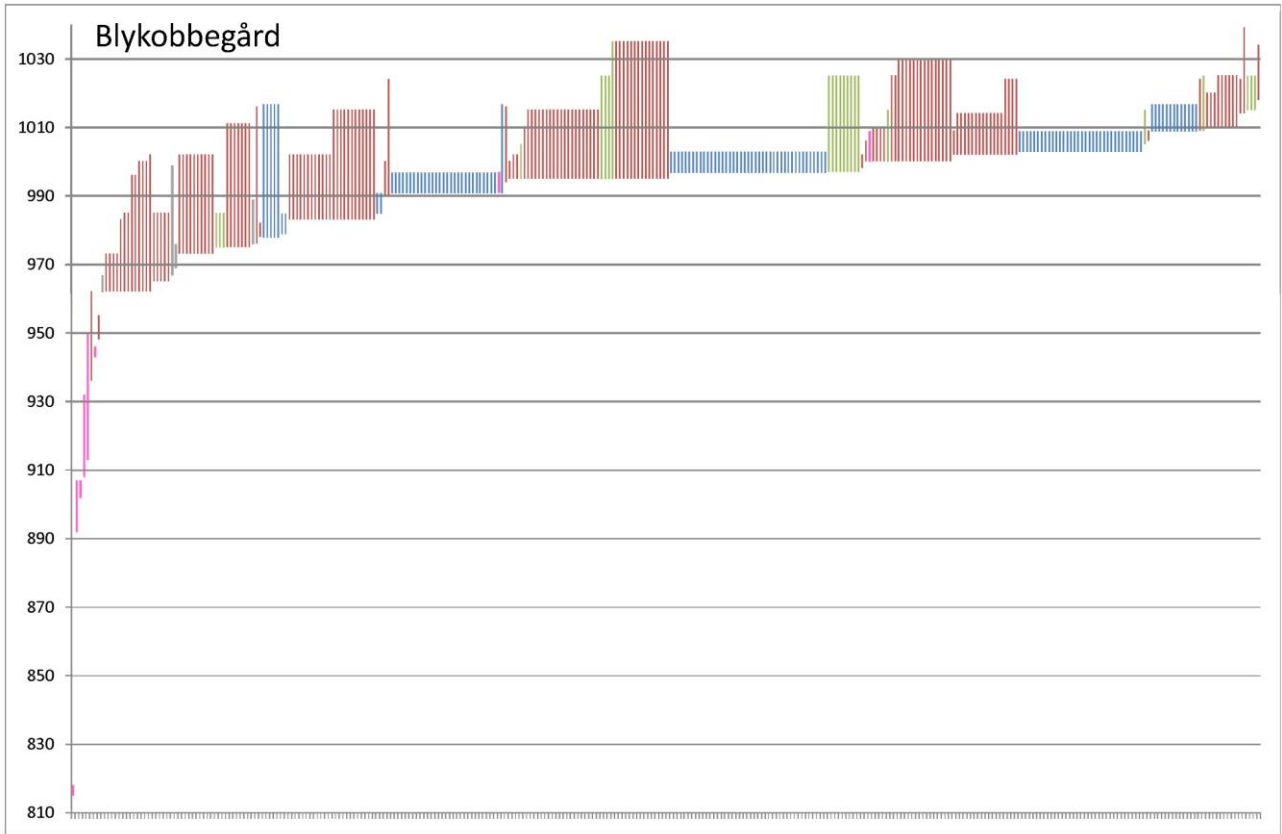
App. 1.2. Akkumuleringshorisonter

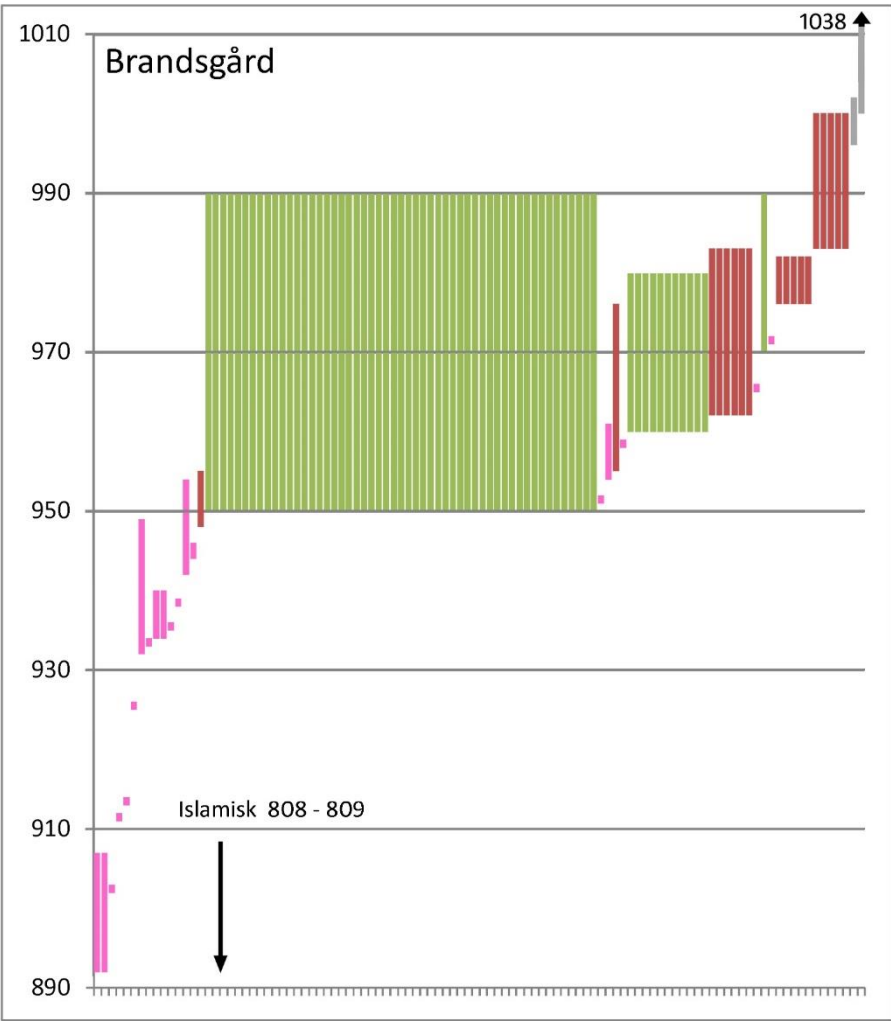
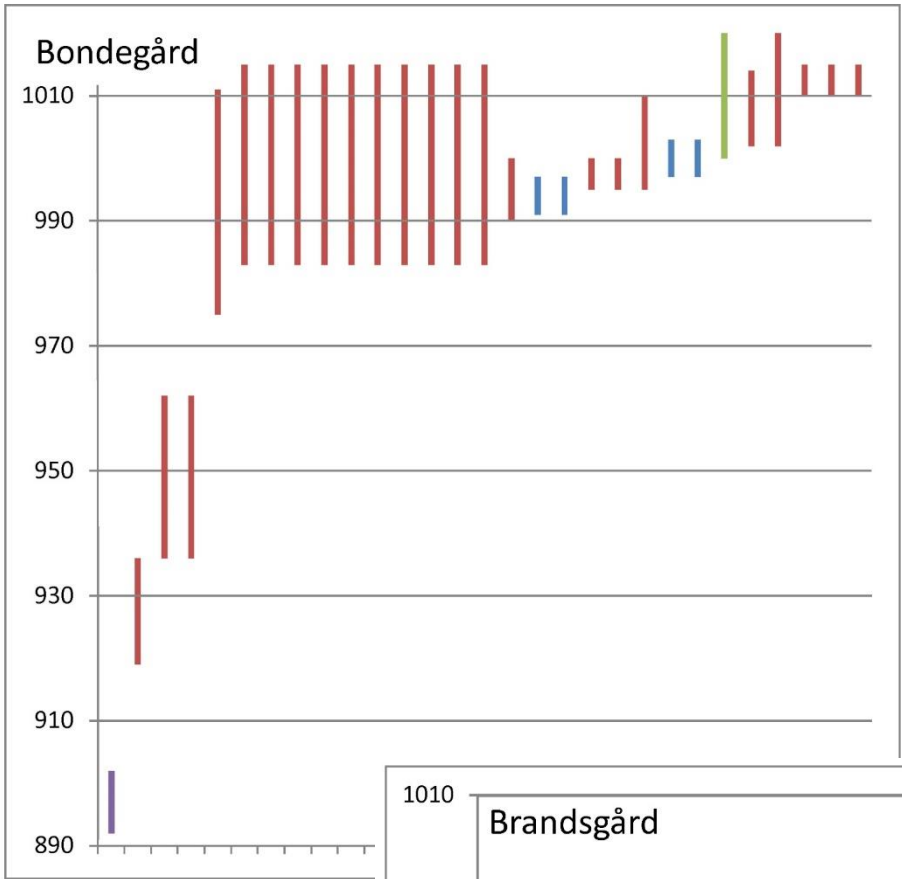
Nedenfor følger udarbejdede akkumuleringshorisonter for alle skattefund ordnet i alfabetisk rækkefølge. I graferne er alle mønter med en dateringsramme inden for 40 år angivet. Hver mønt er markeret med en streg, der dækker over møntens dateringsramme. De enkelte streger kan i skatte med mange mønter ikke udskilles på grund af mængden af mønter.

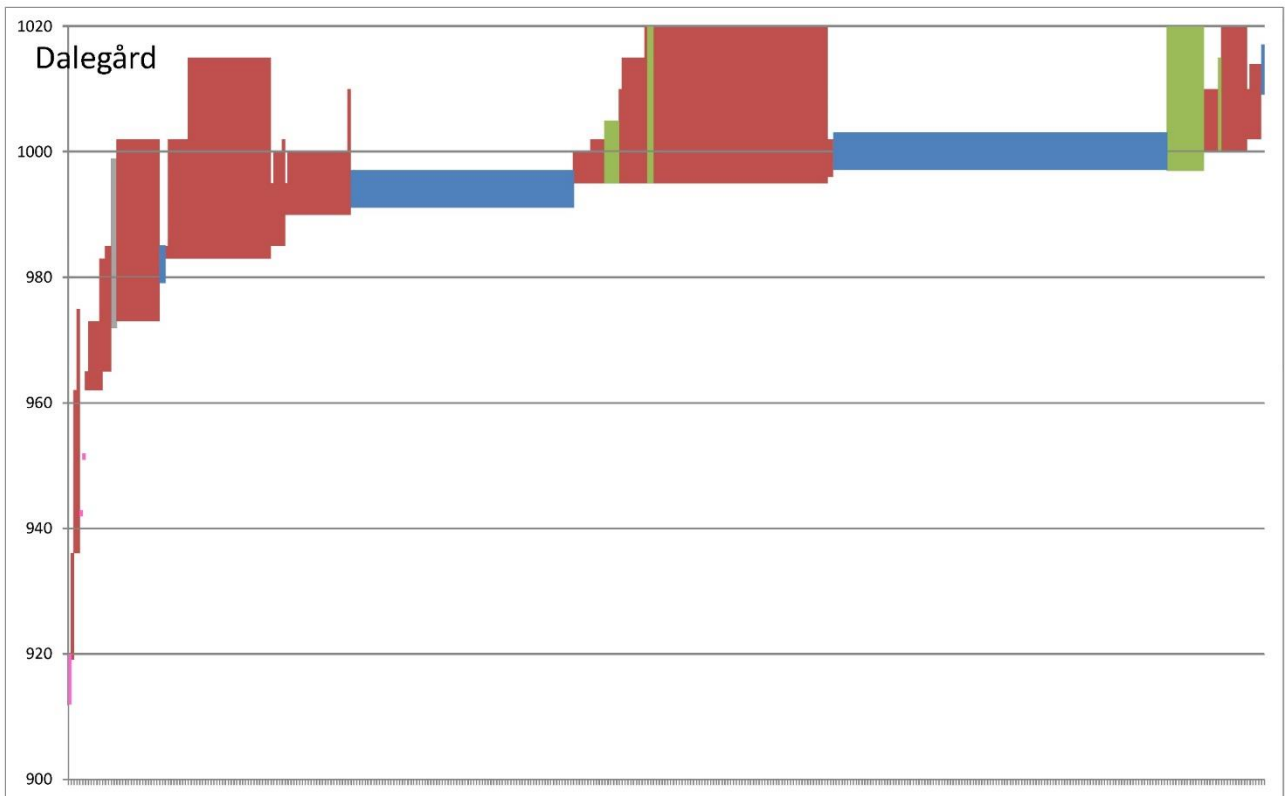
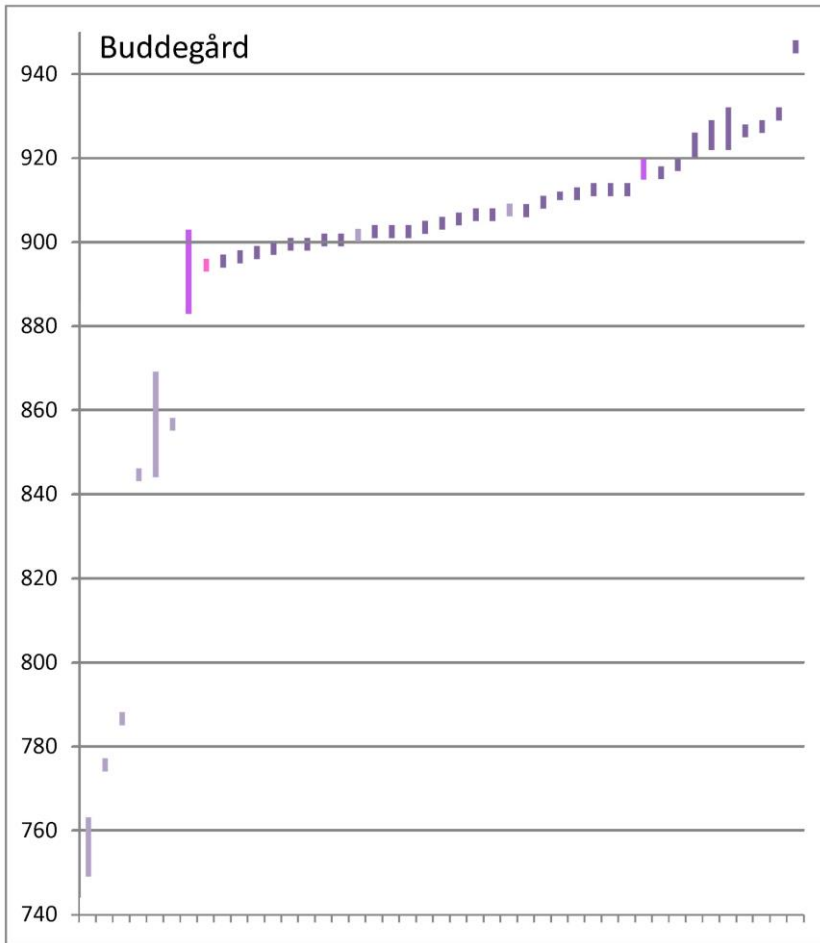
Rød:Tysk, Blå=Engelsk, Grøn=Skandinavisk, Lys lilla=Abbaside, Mørk lilla=Samanide, Pink=Andre dihem, Grå=Andre vesteuropæiske.

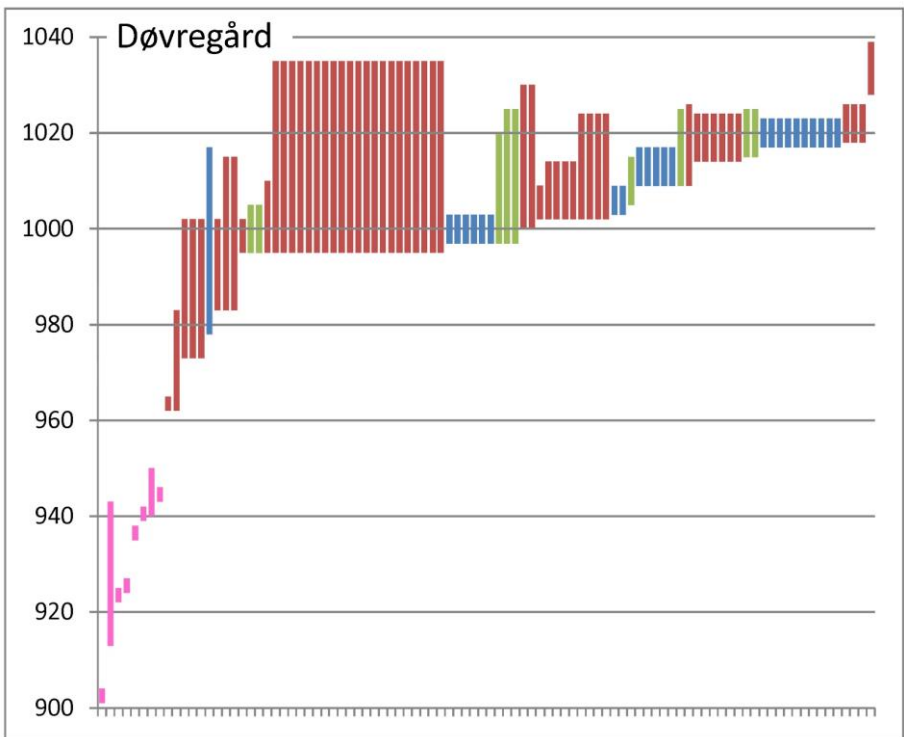
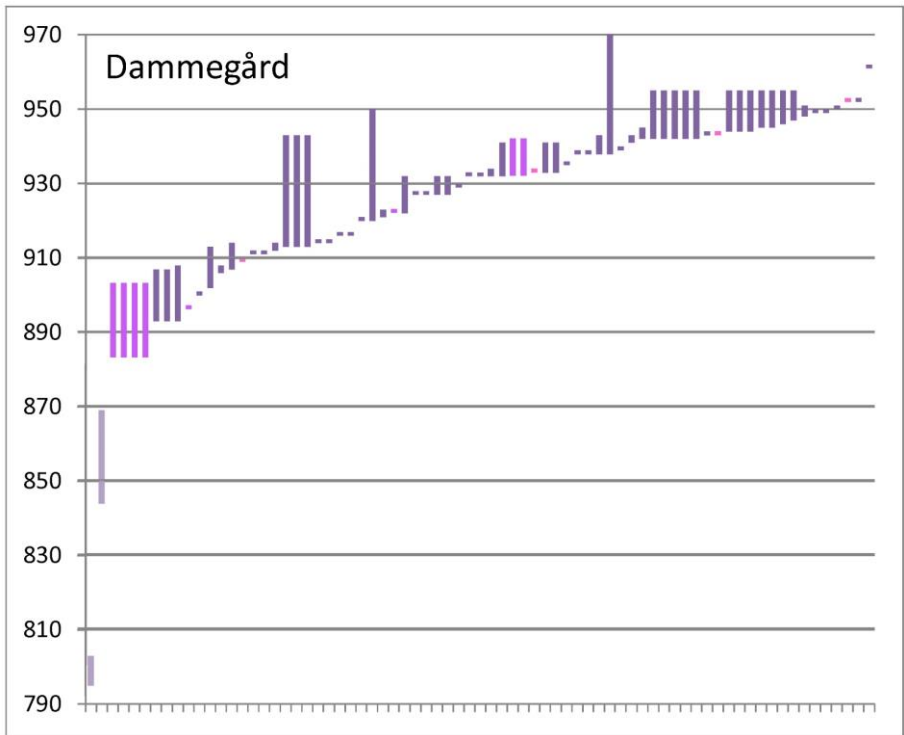

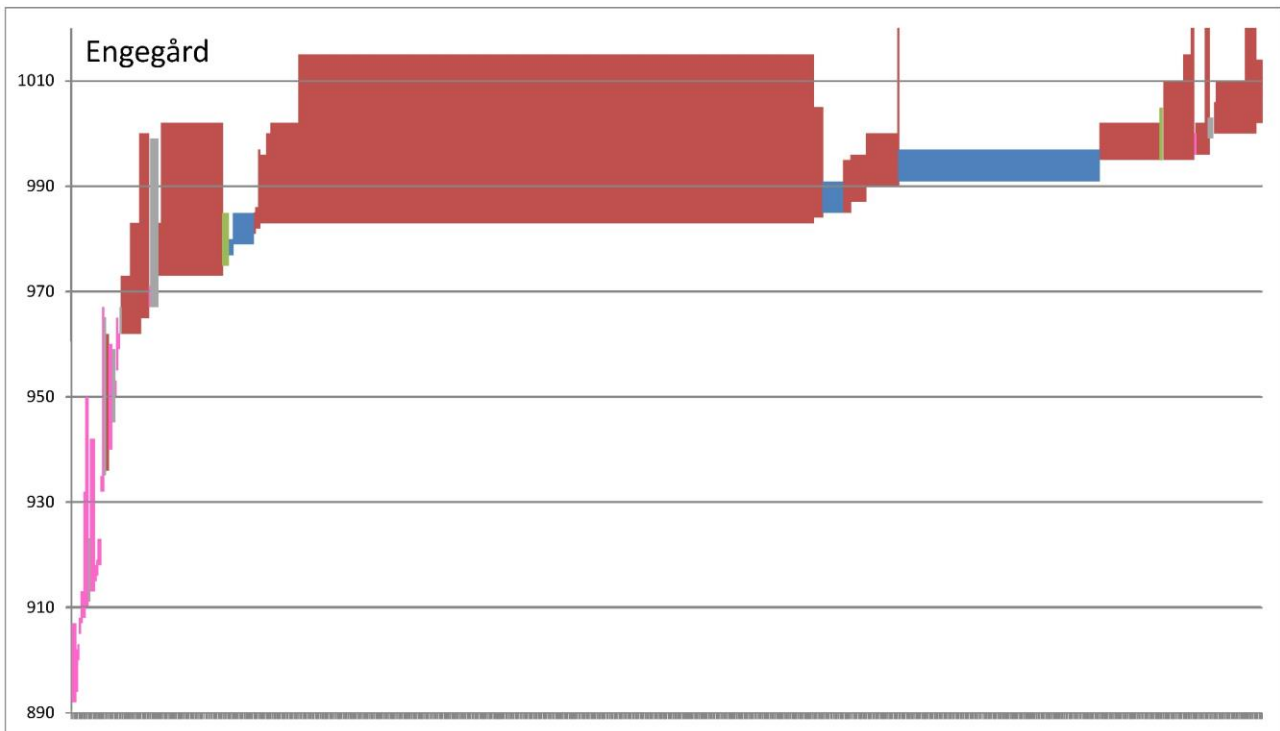
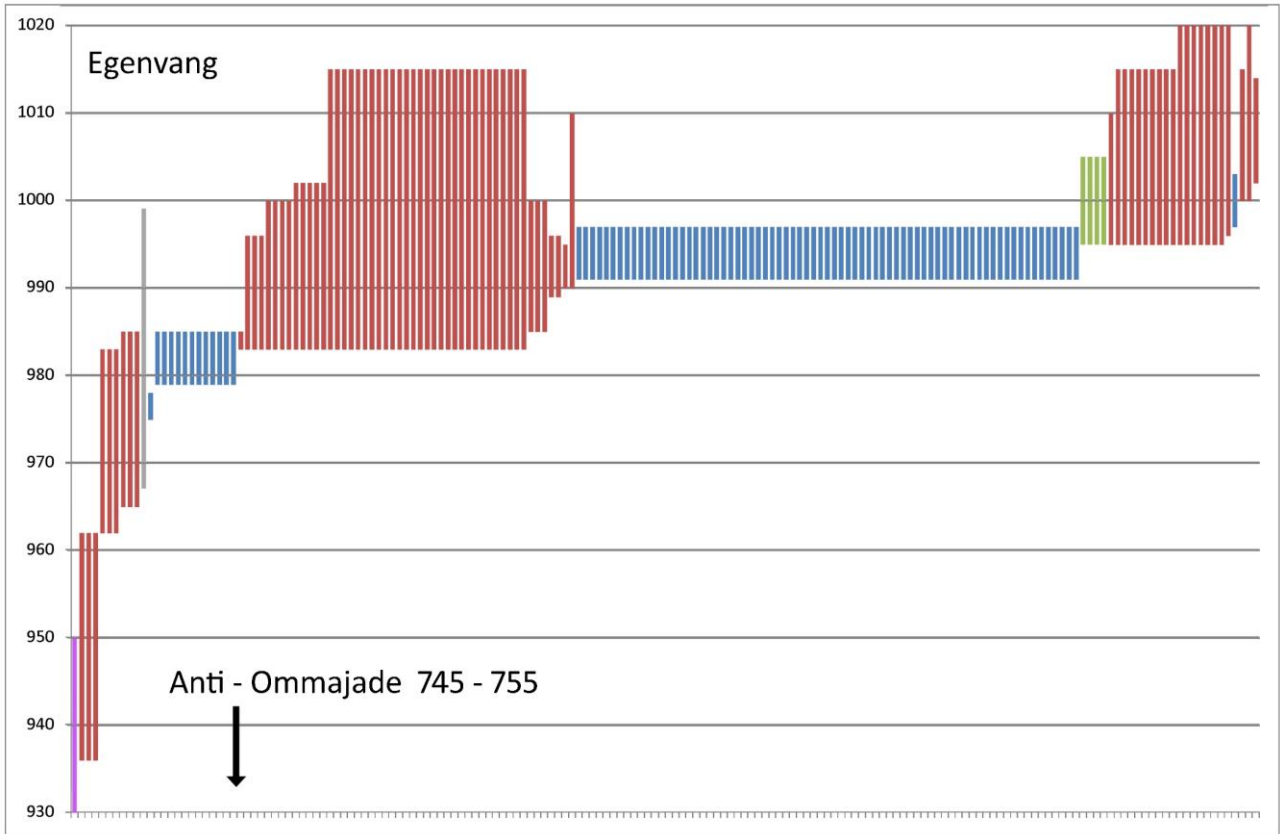

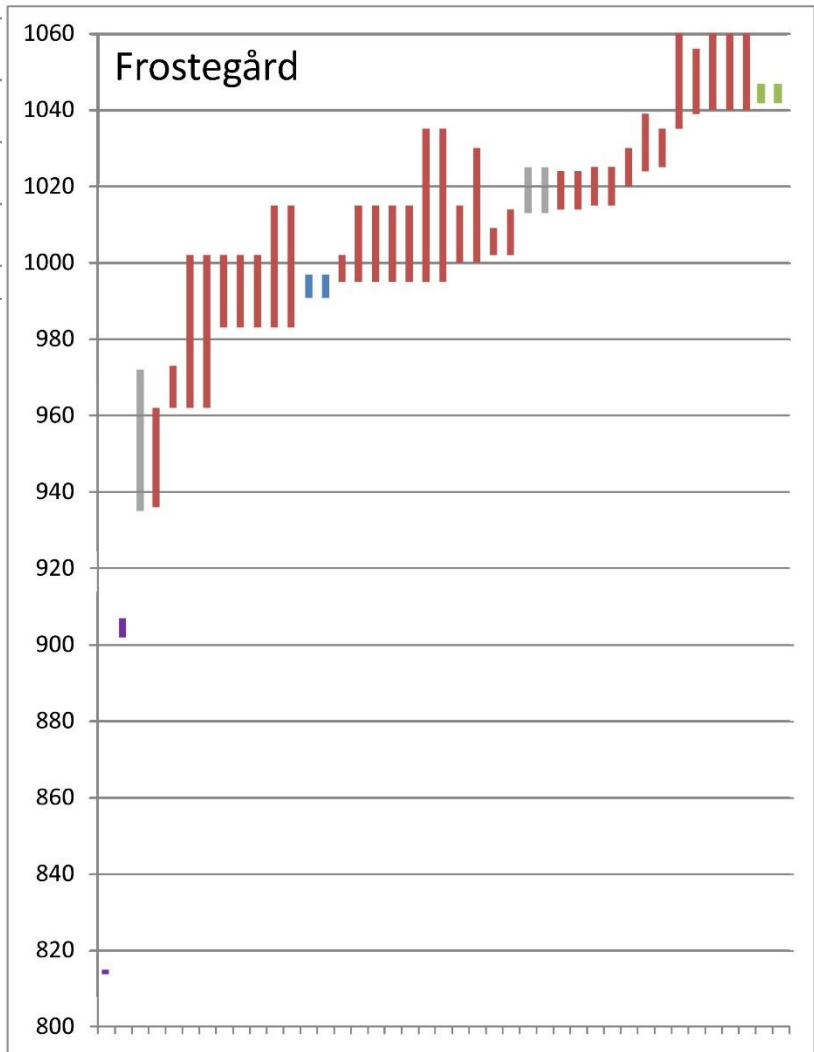
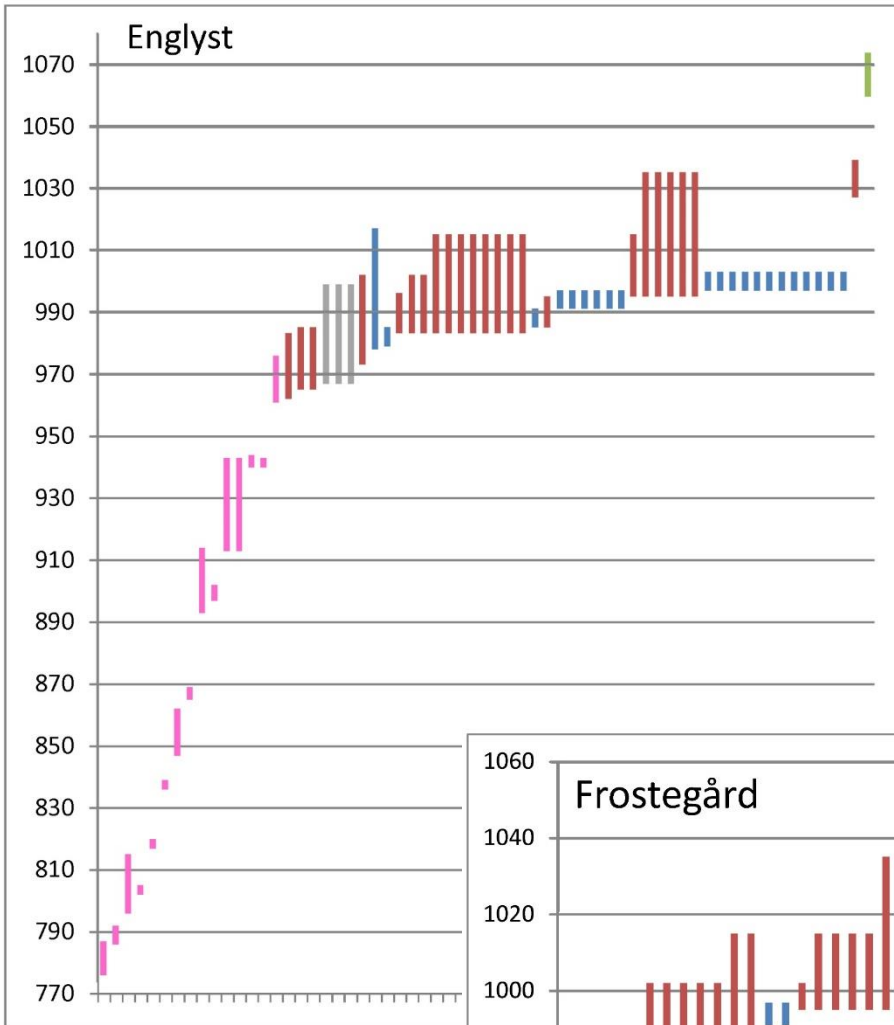

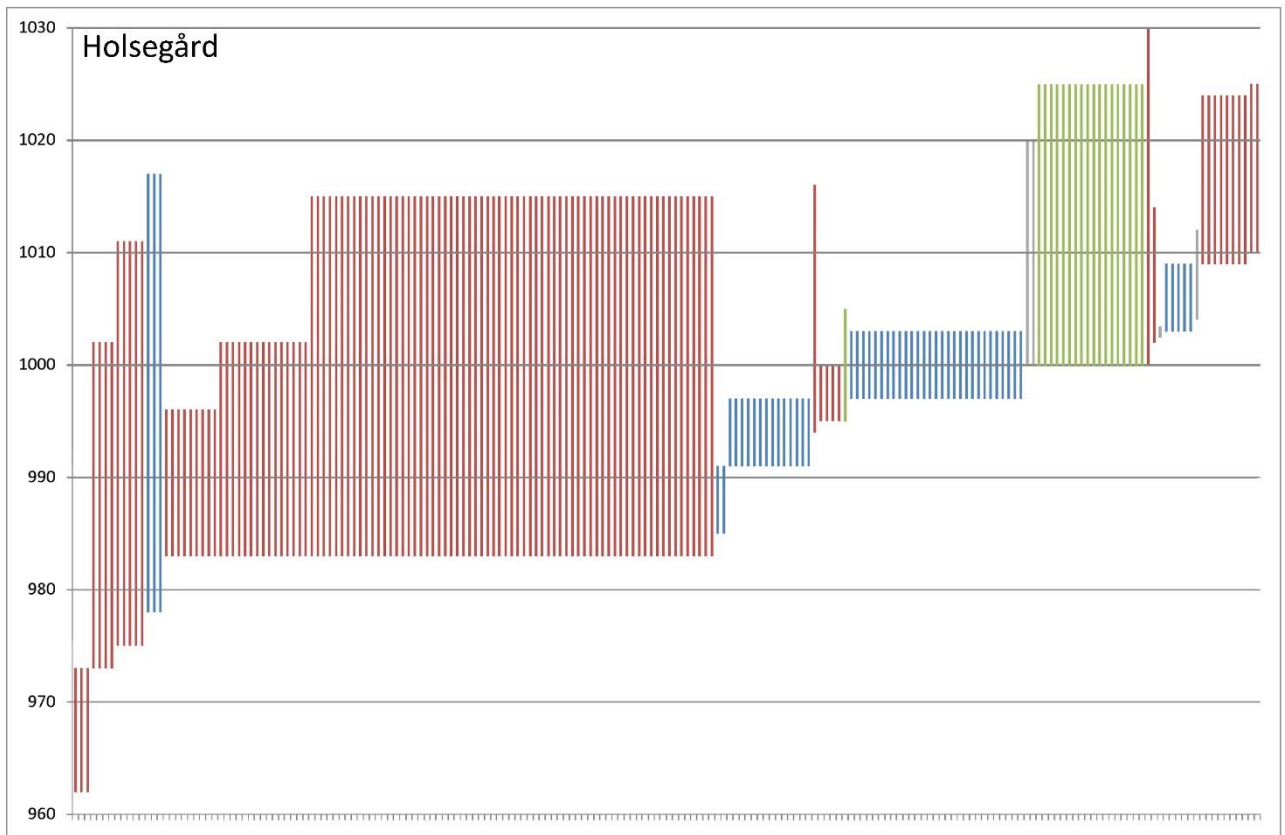
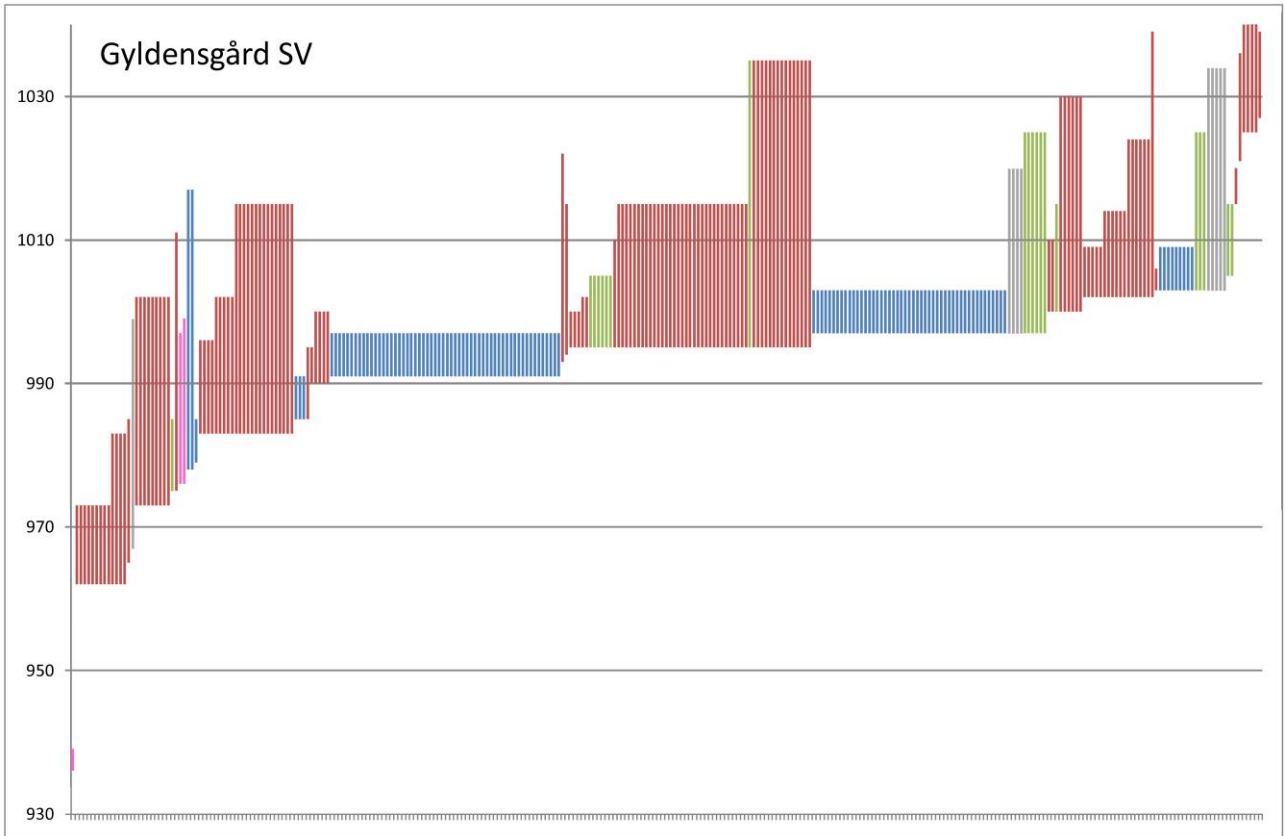

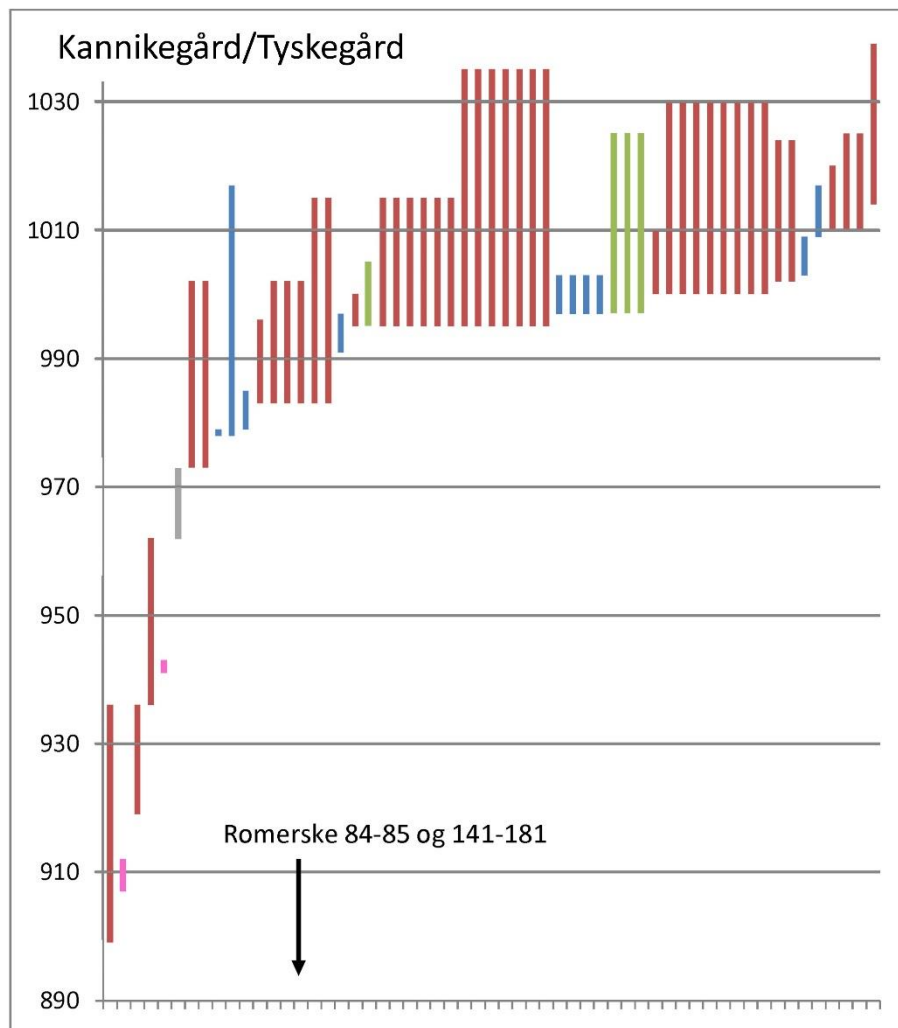
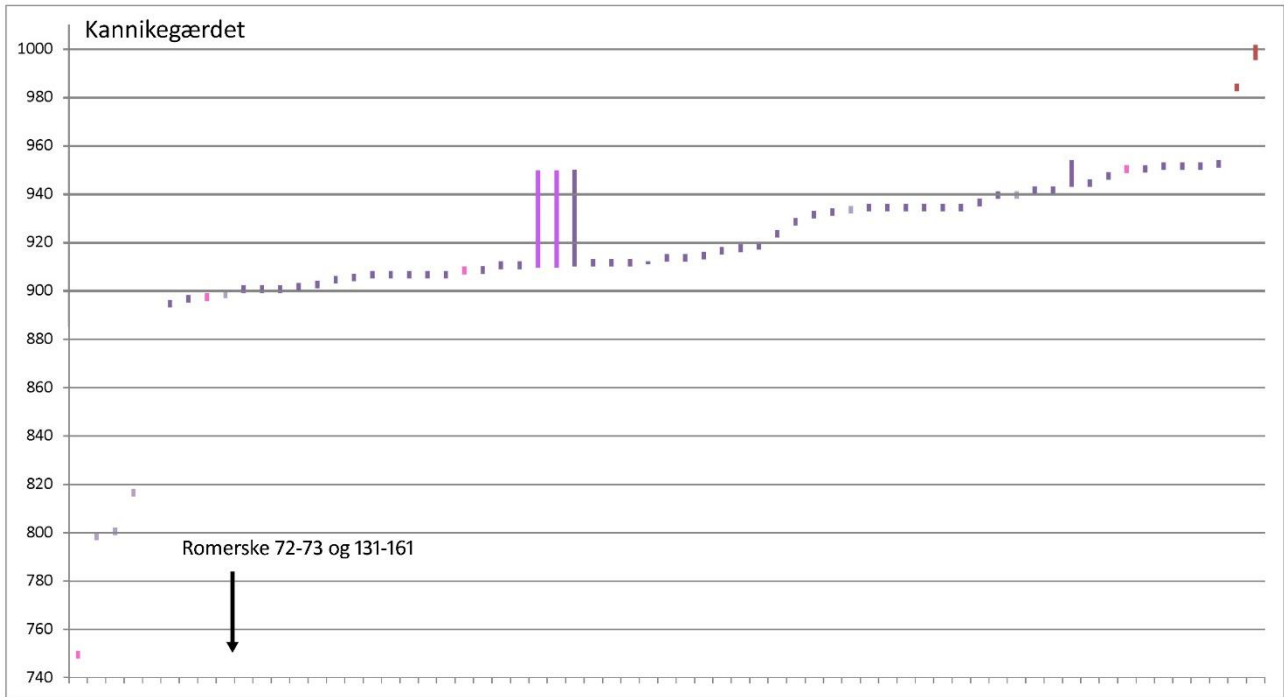

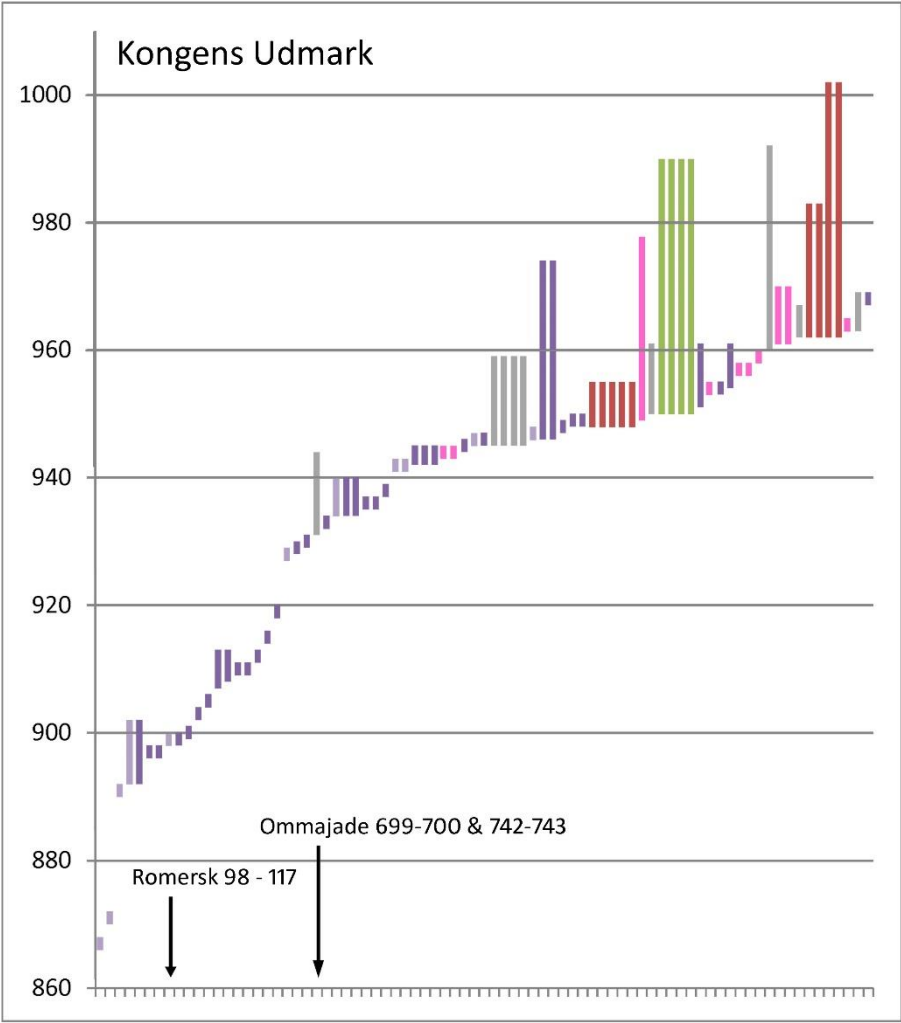
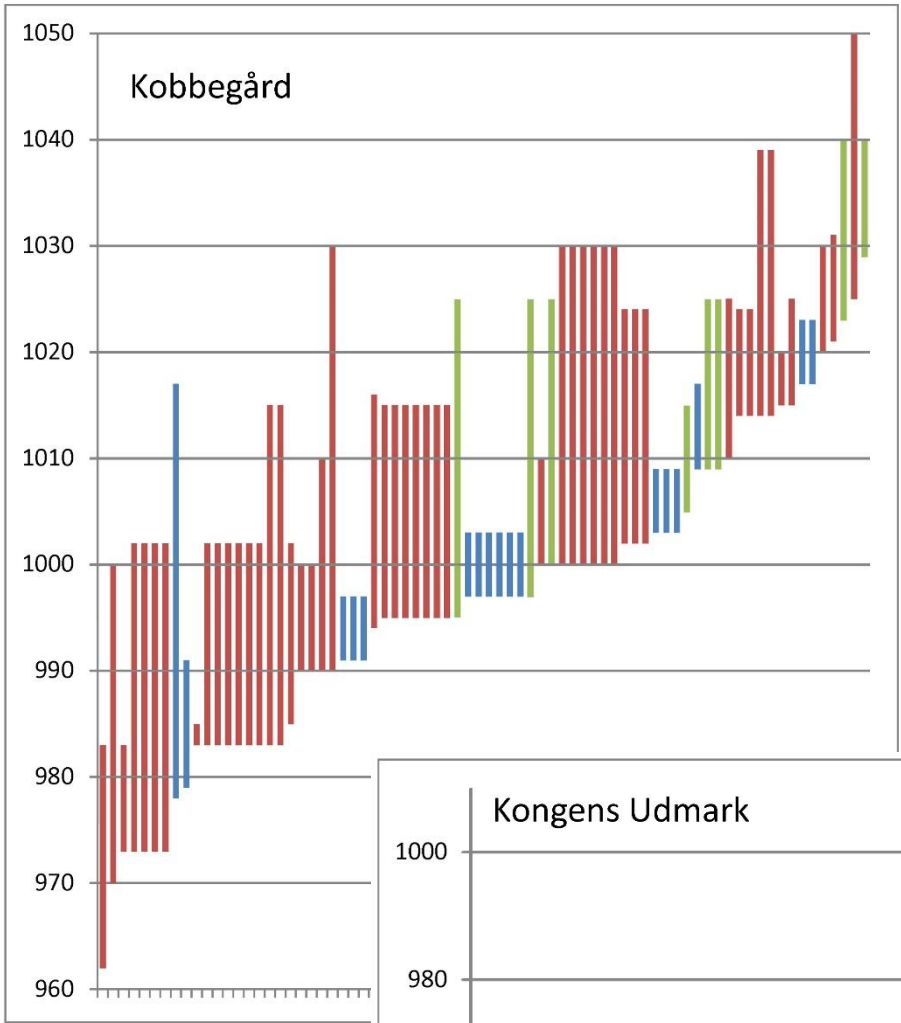

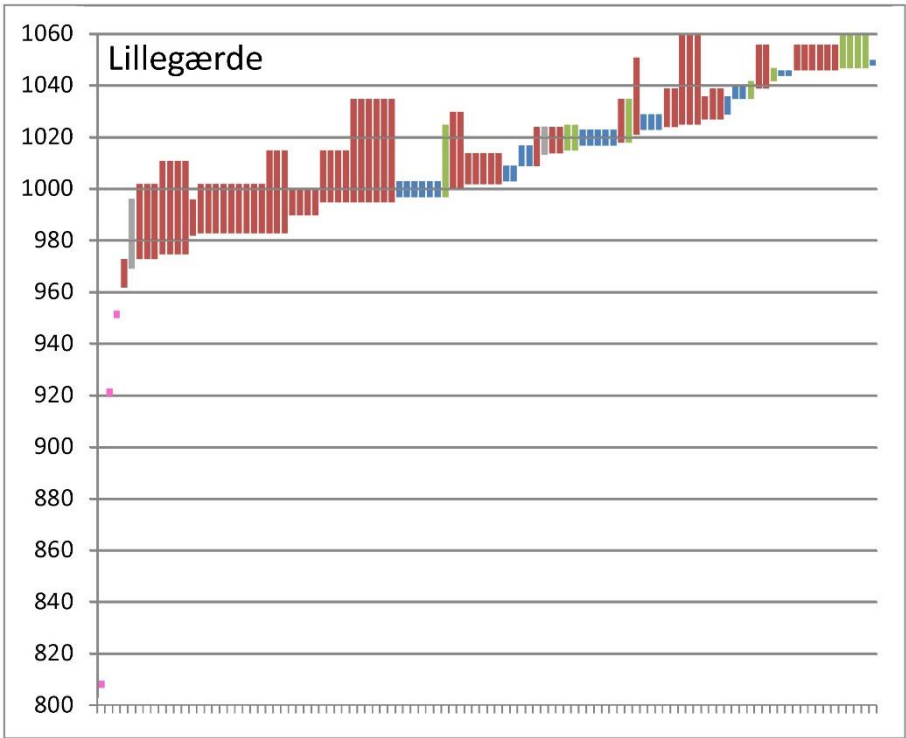
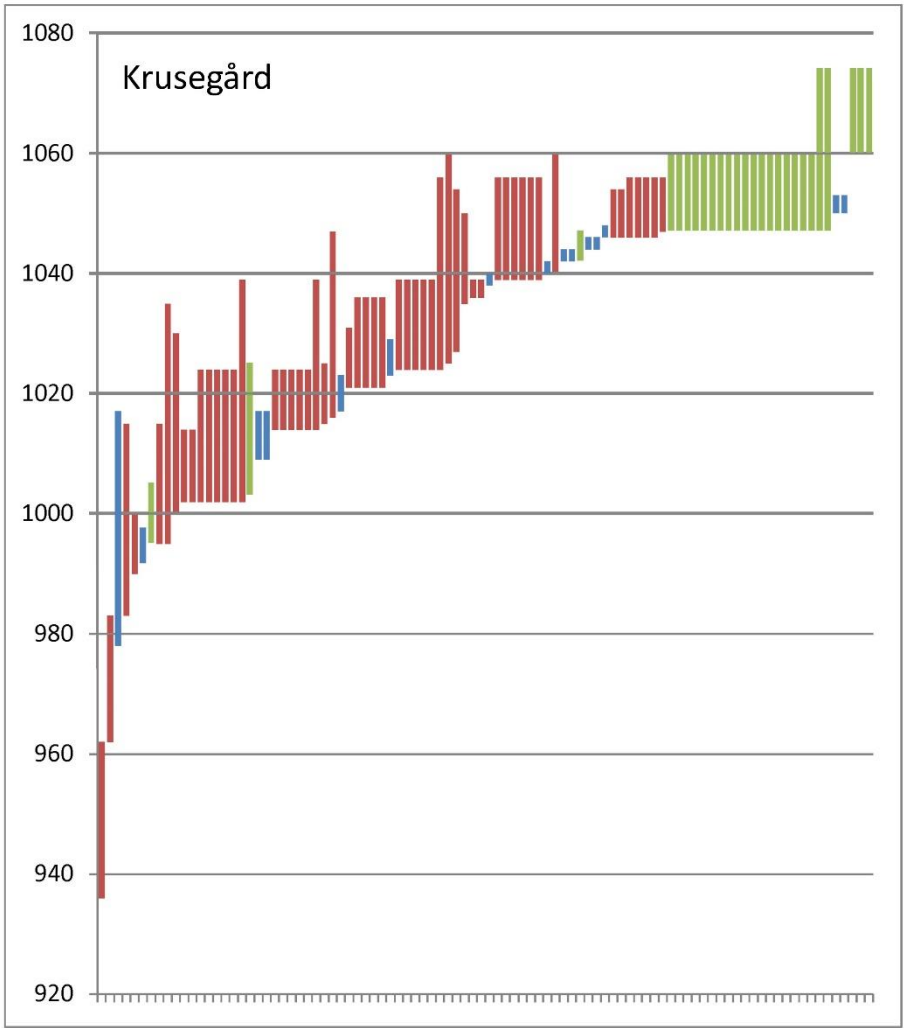

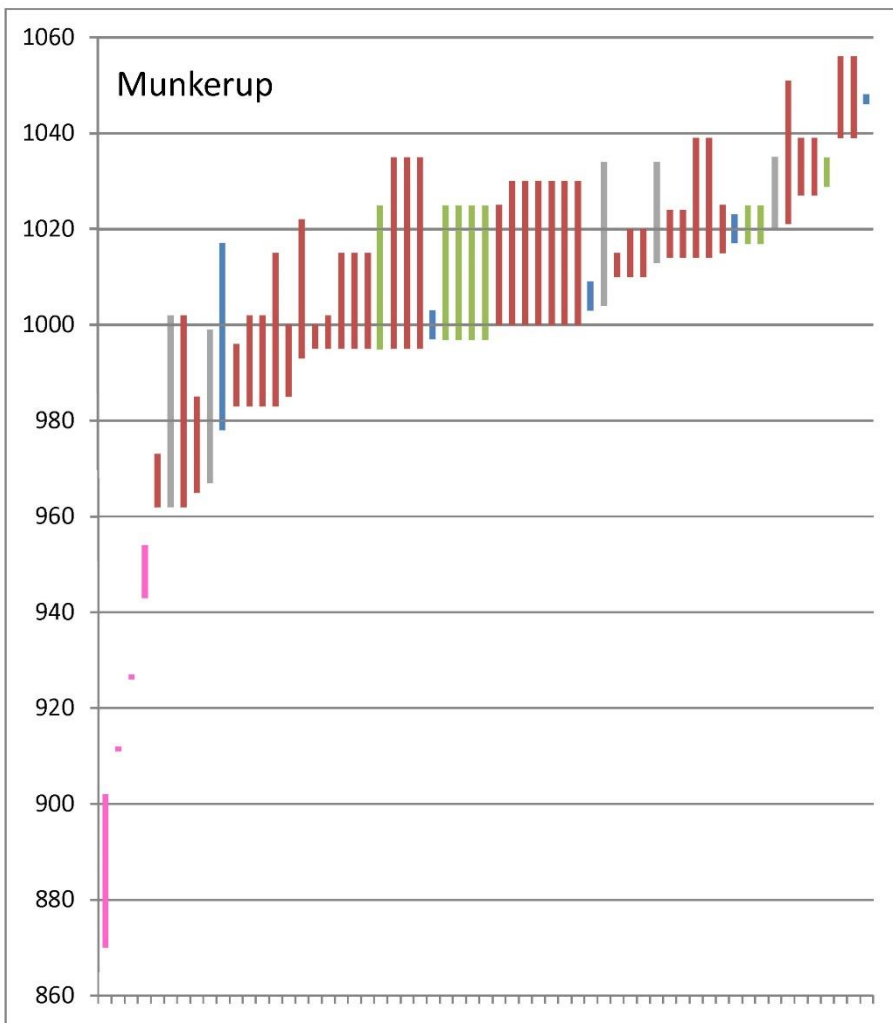
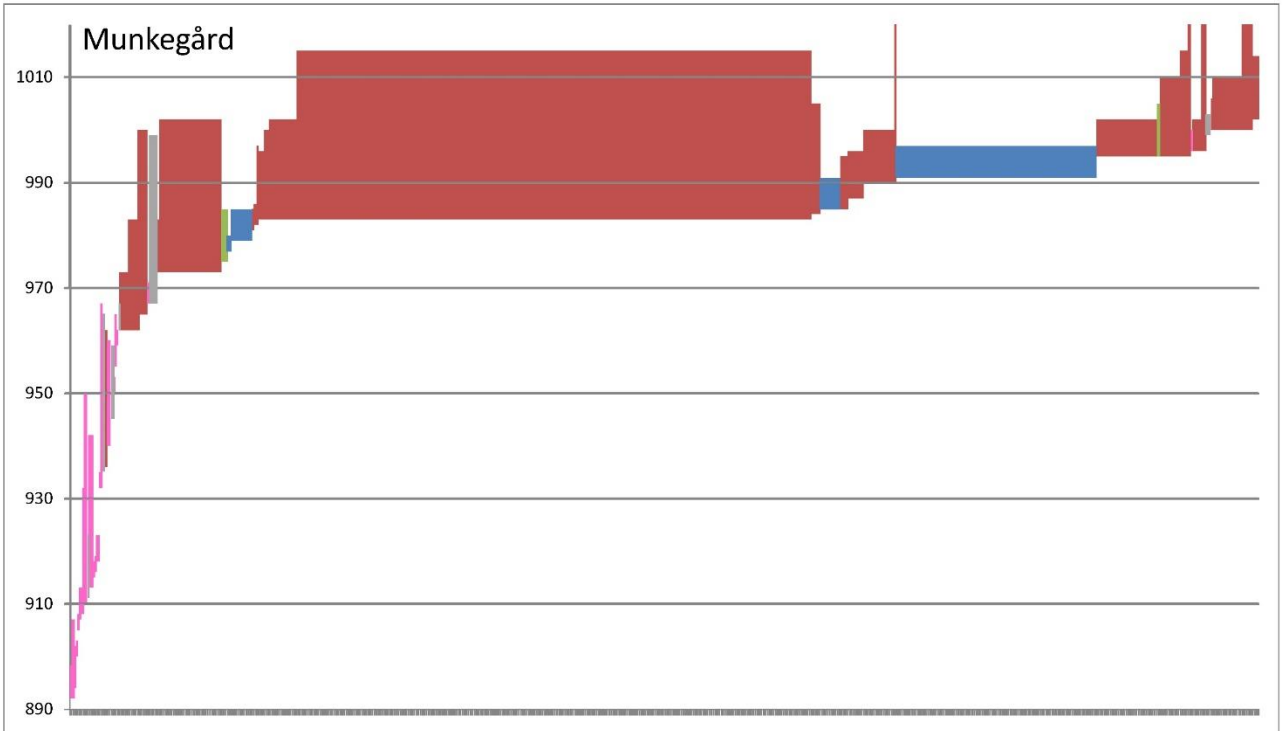

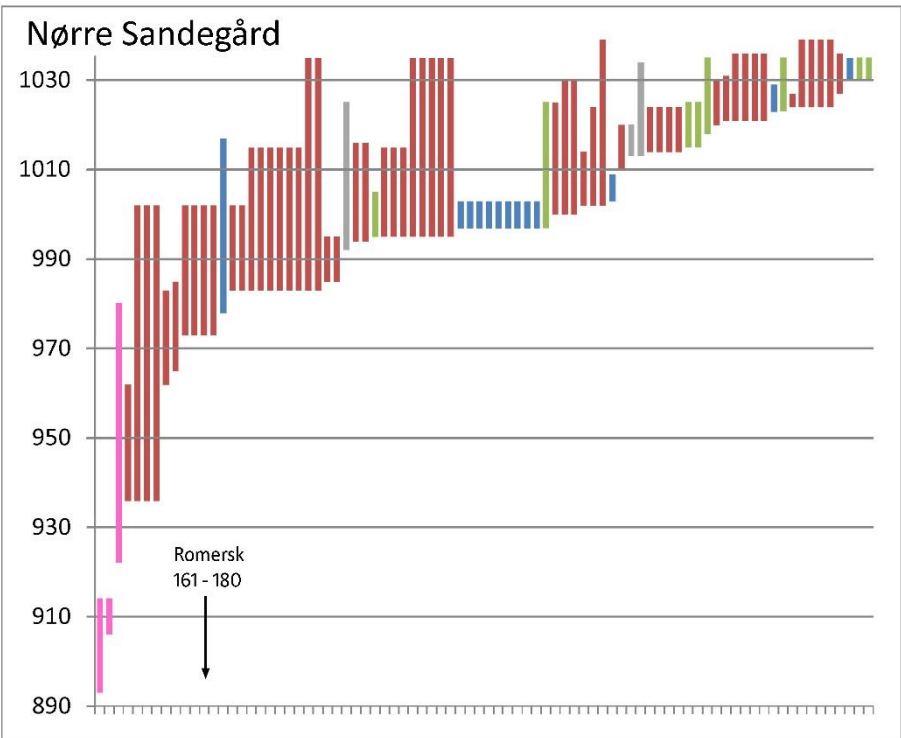
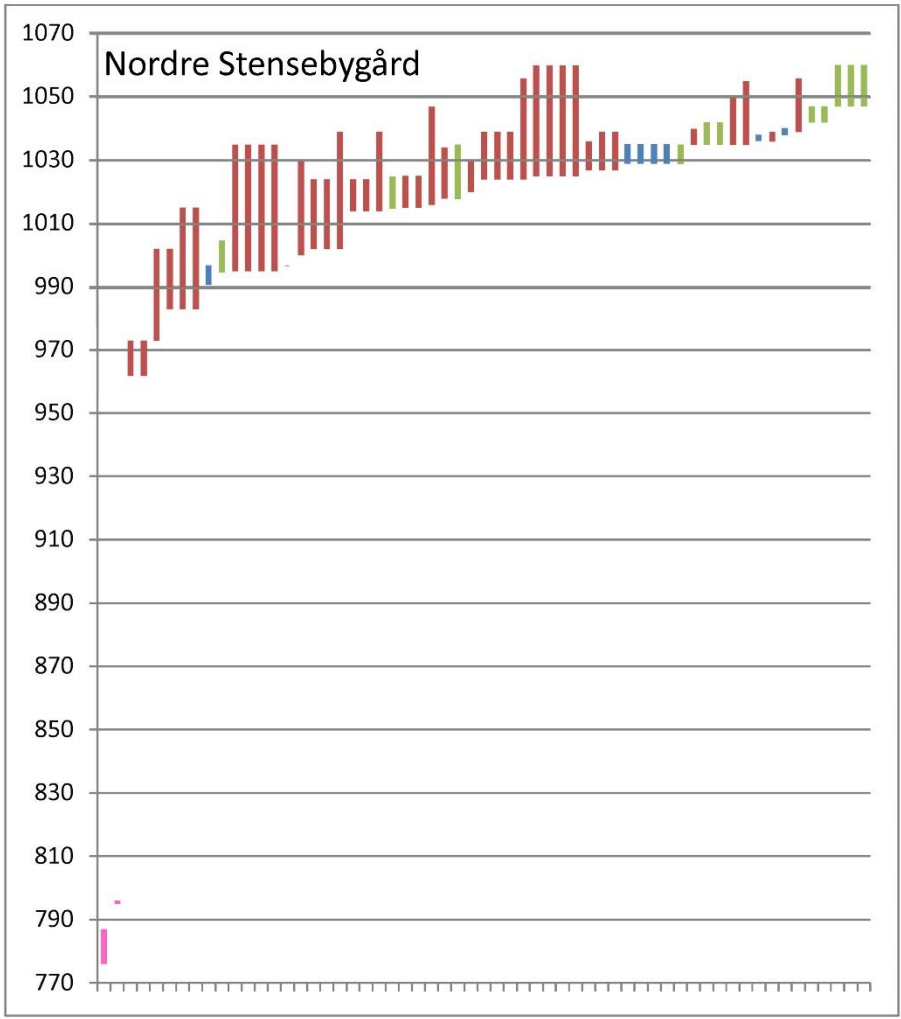

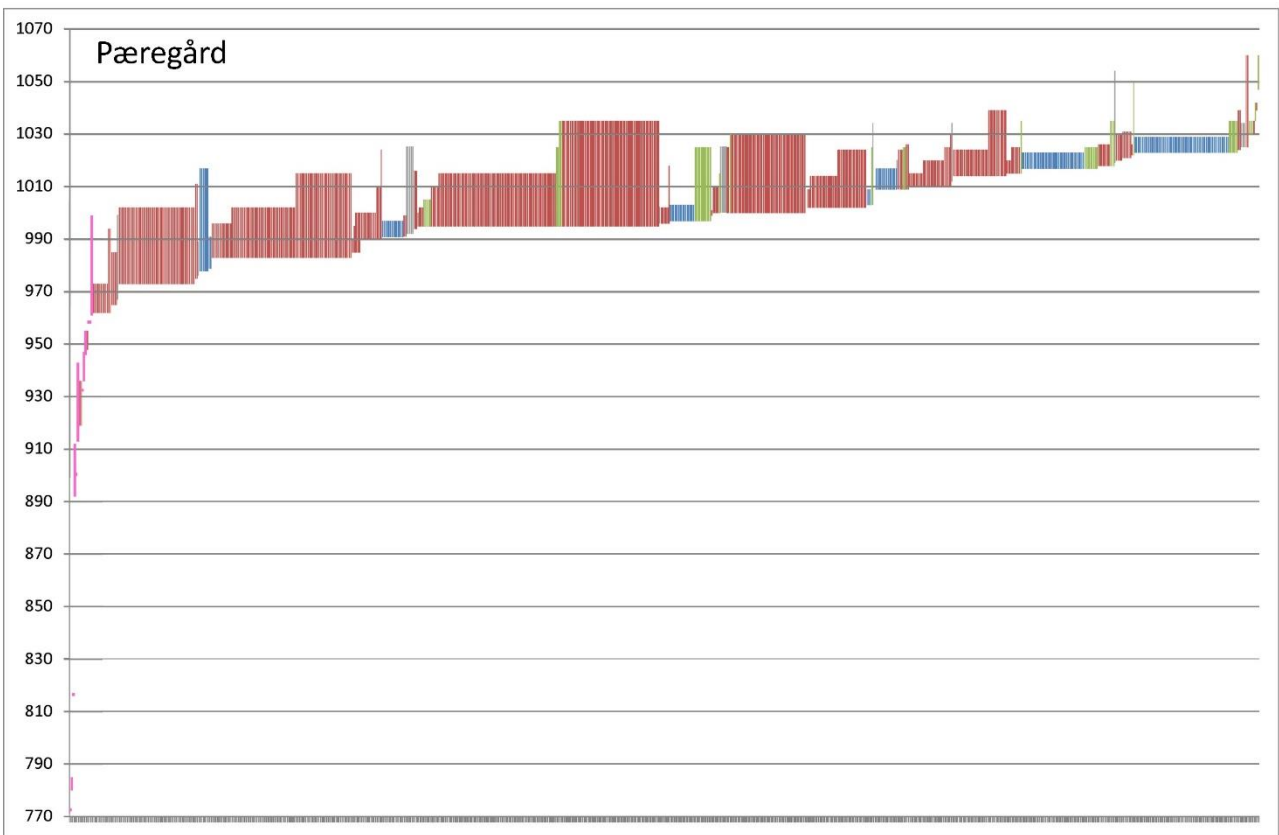
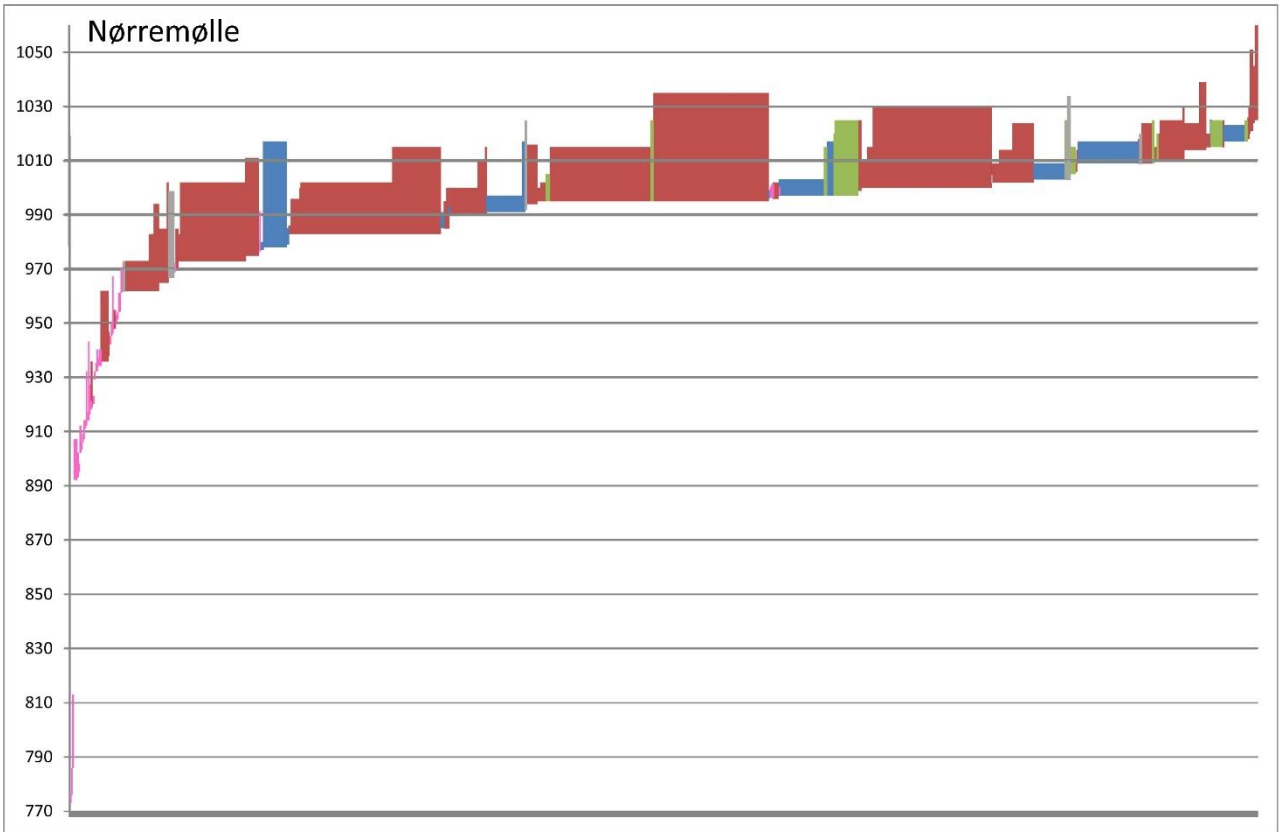

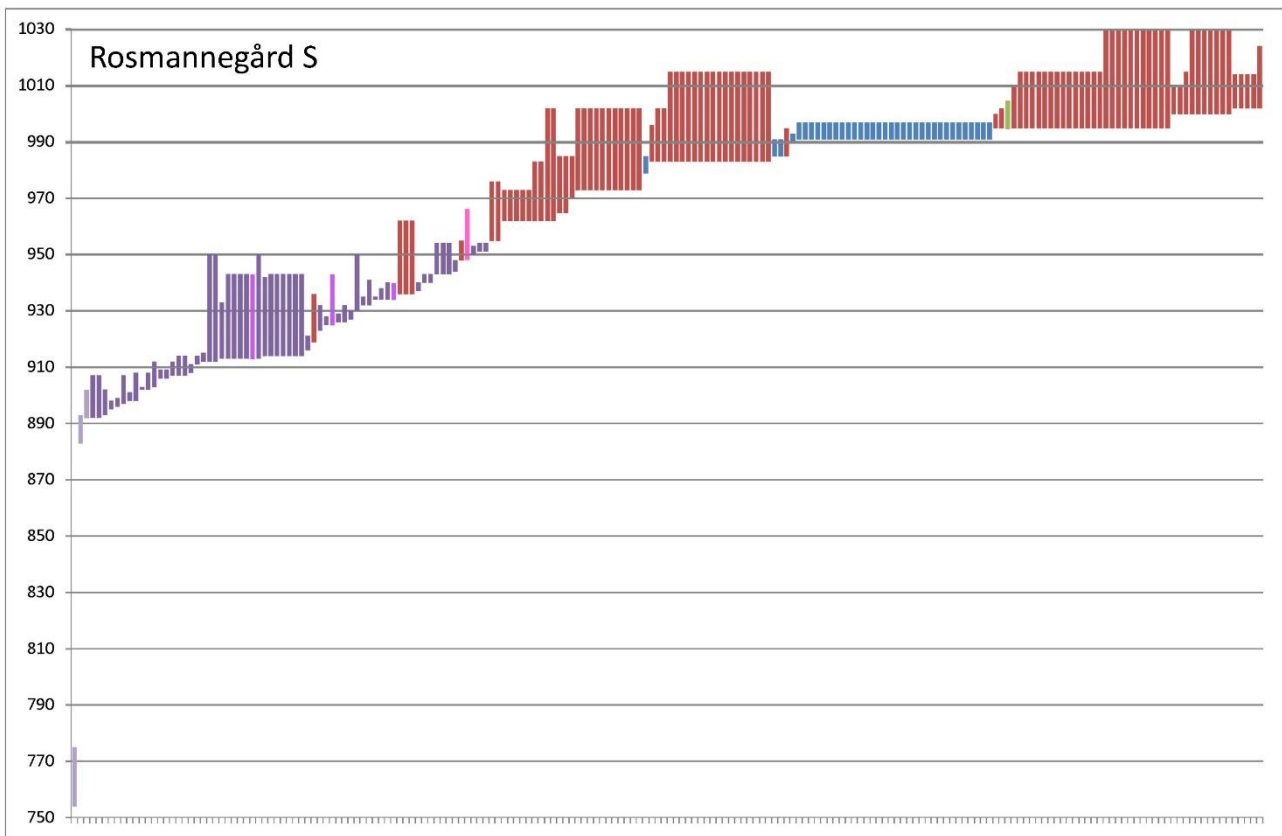
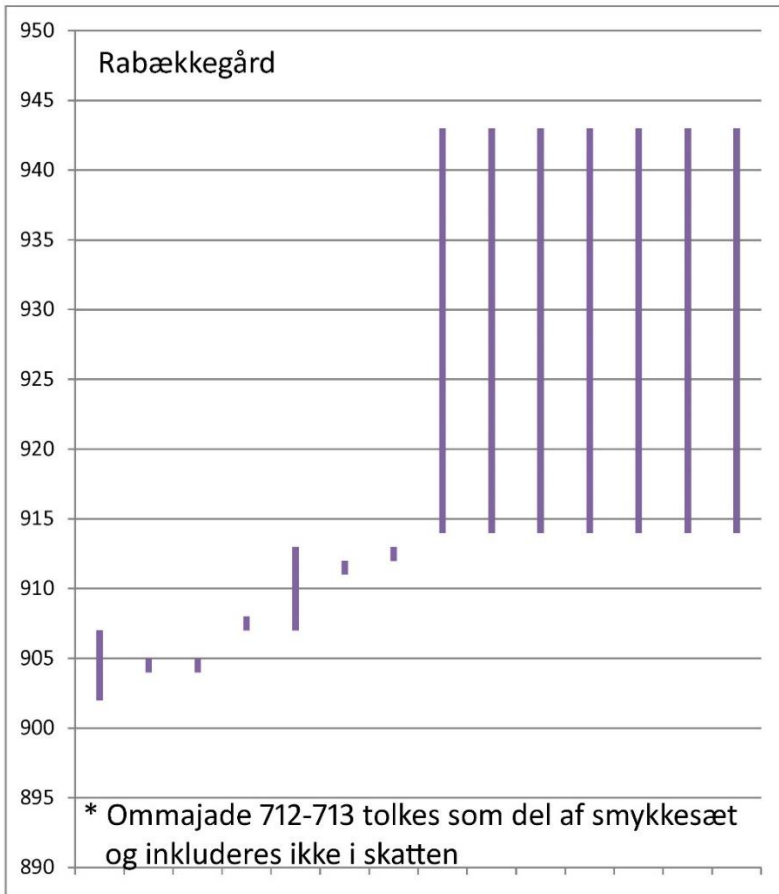

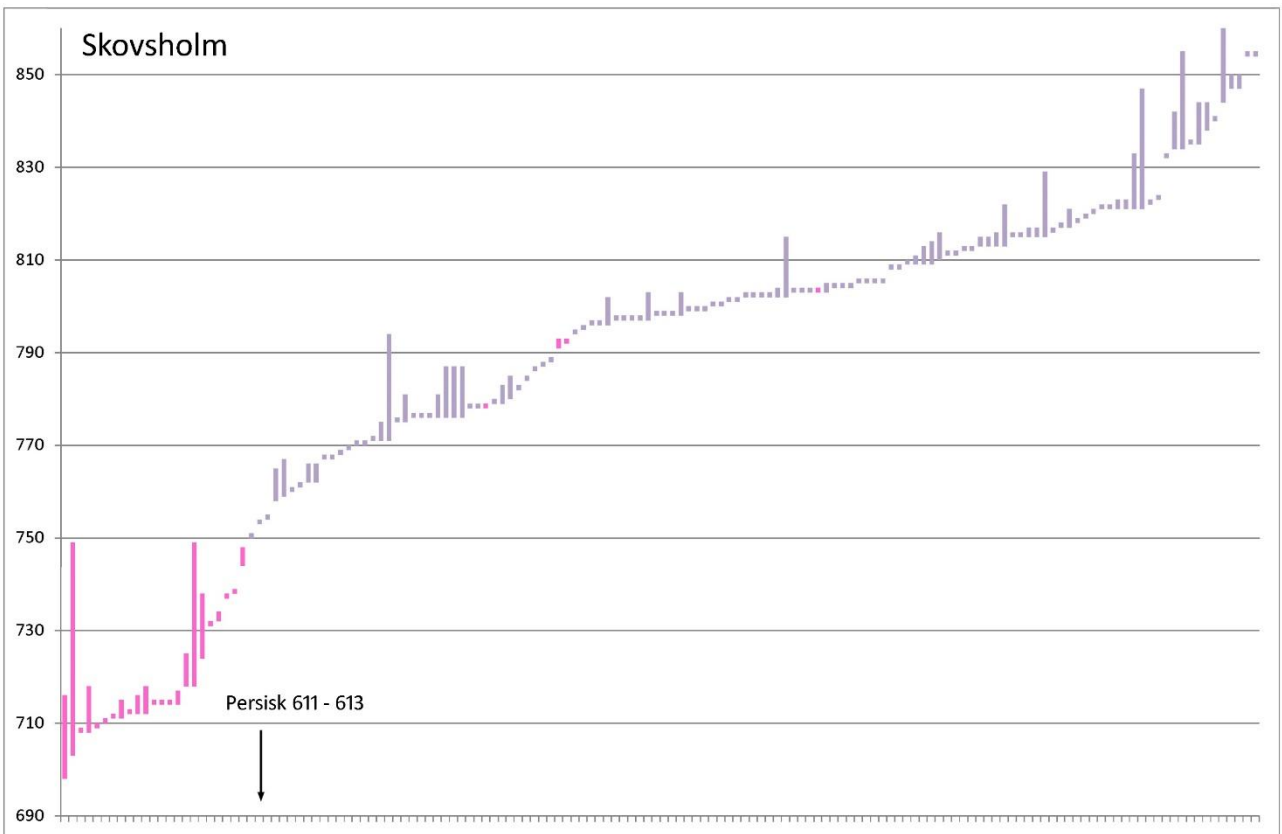
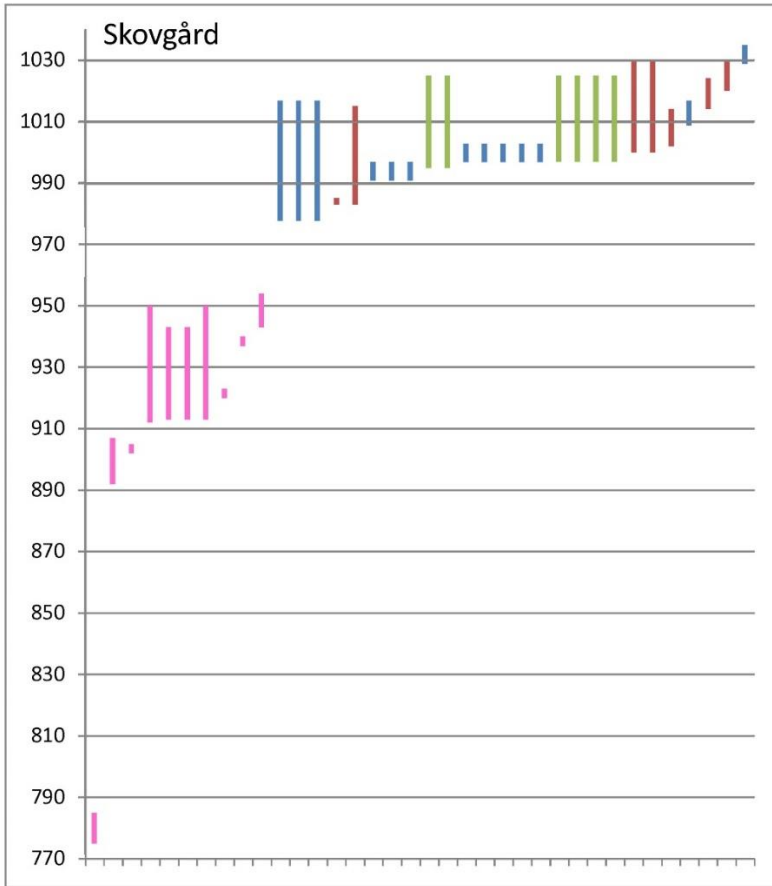

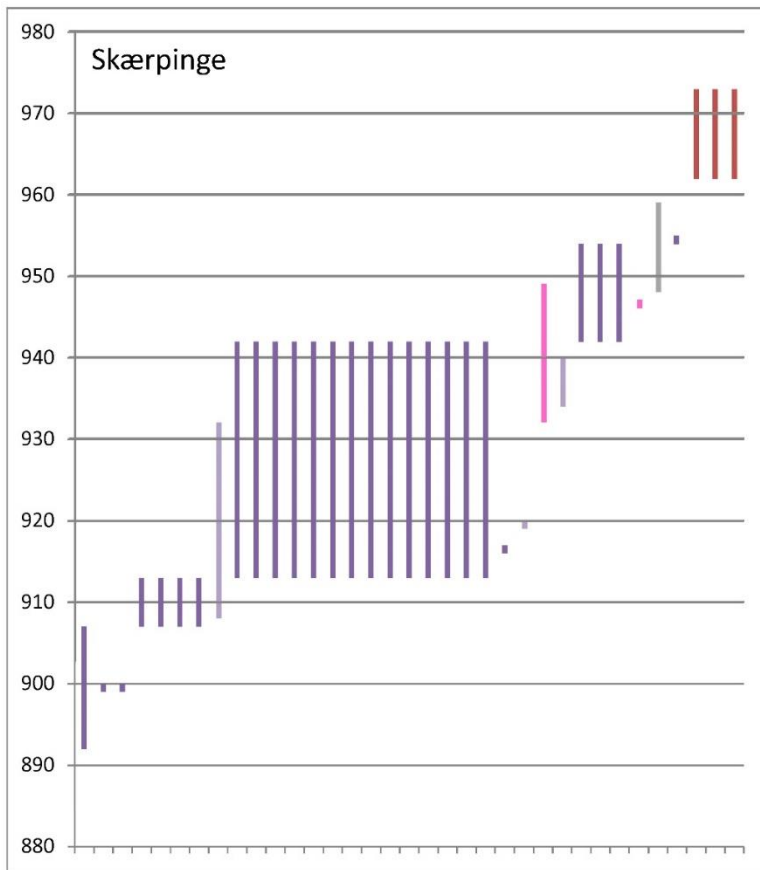
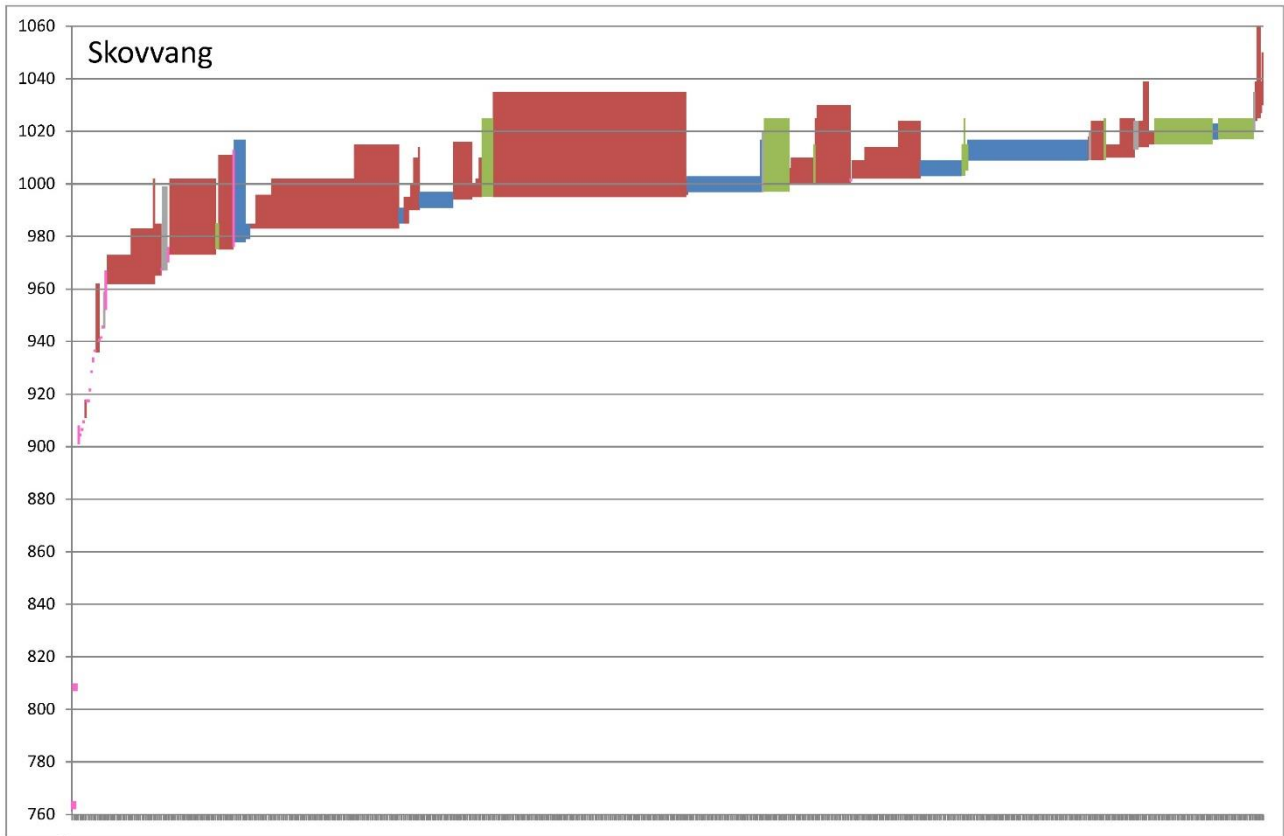

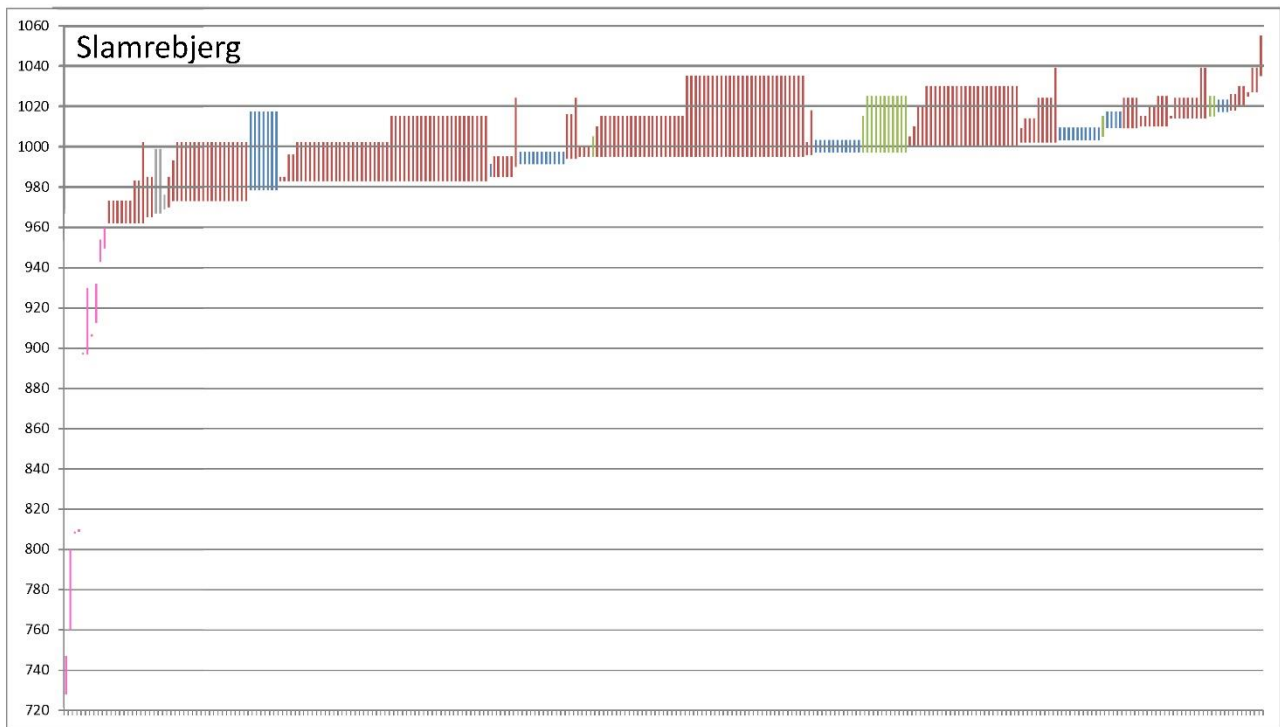
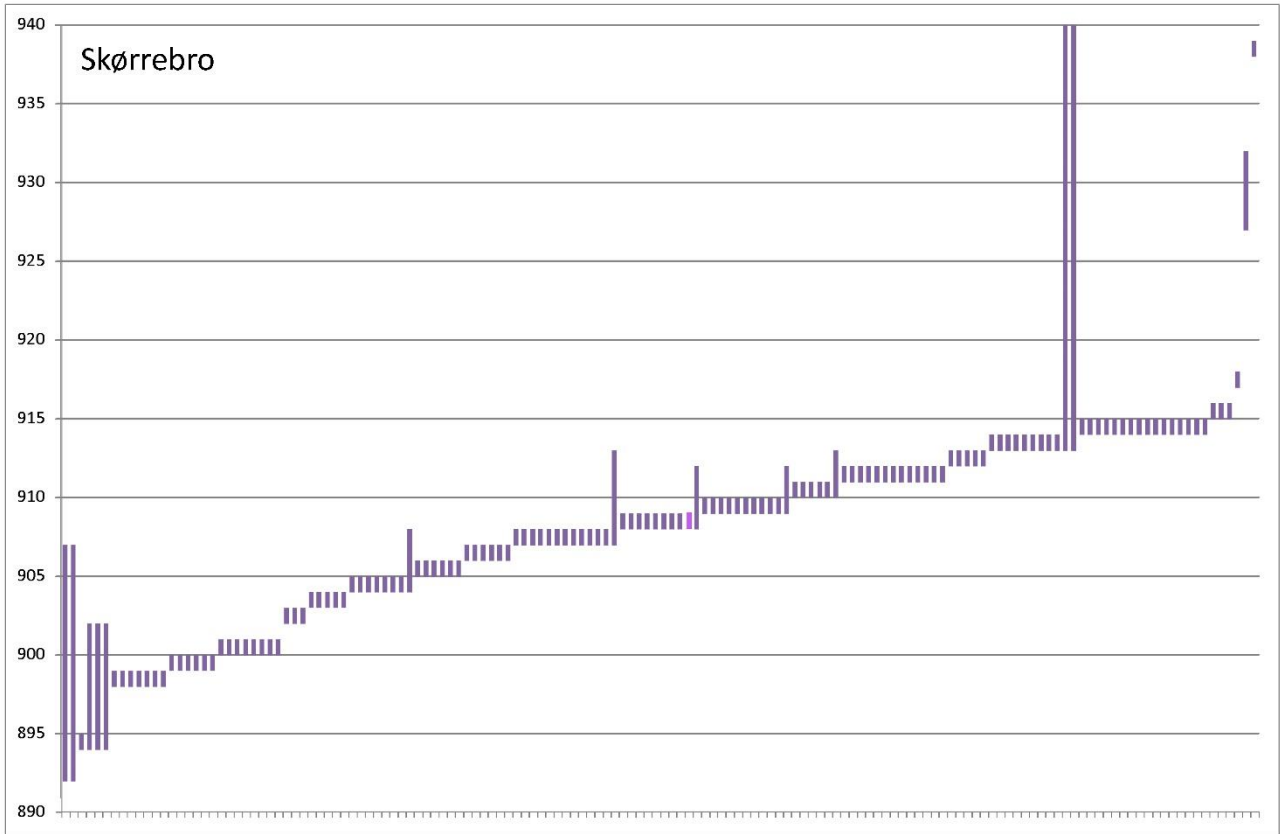

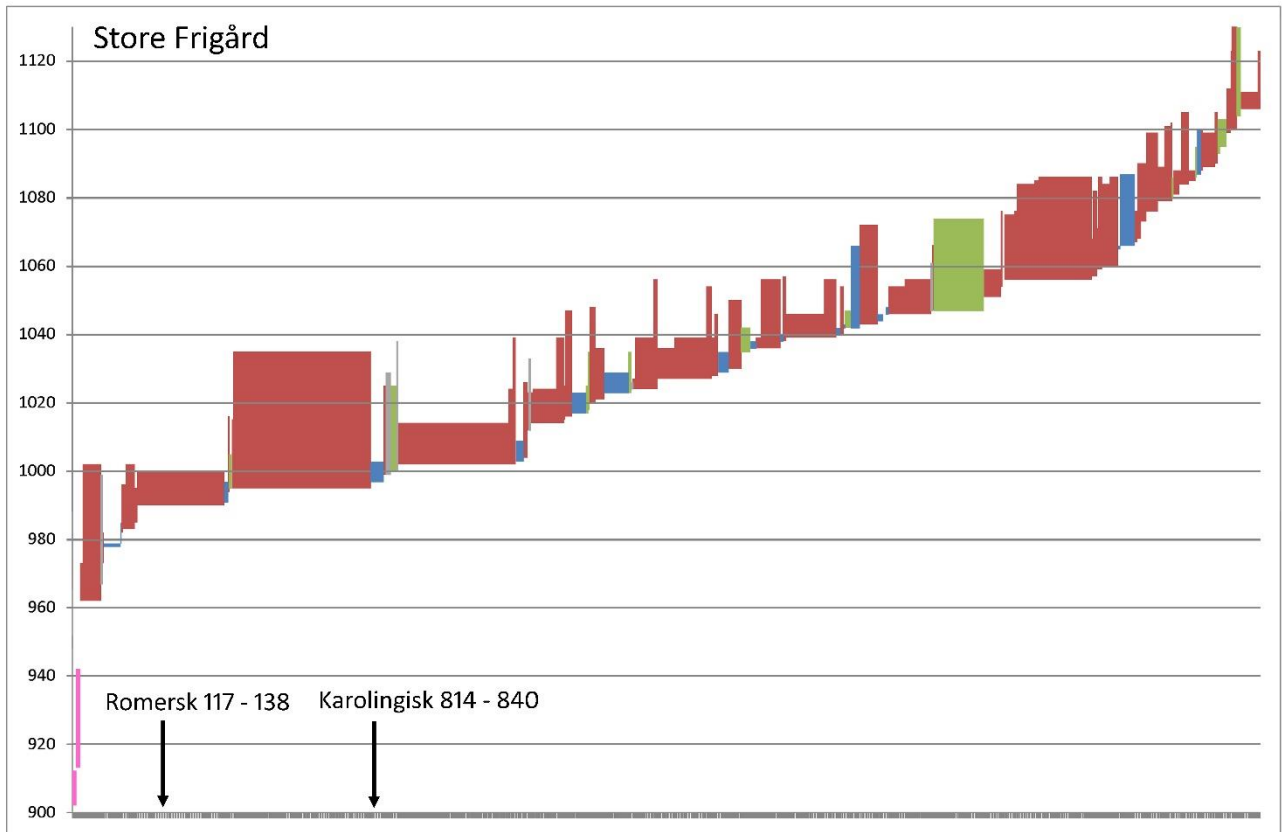
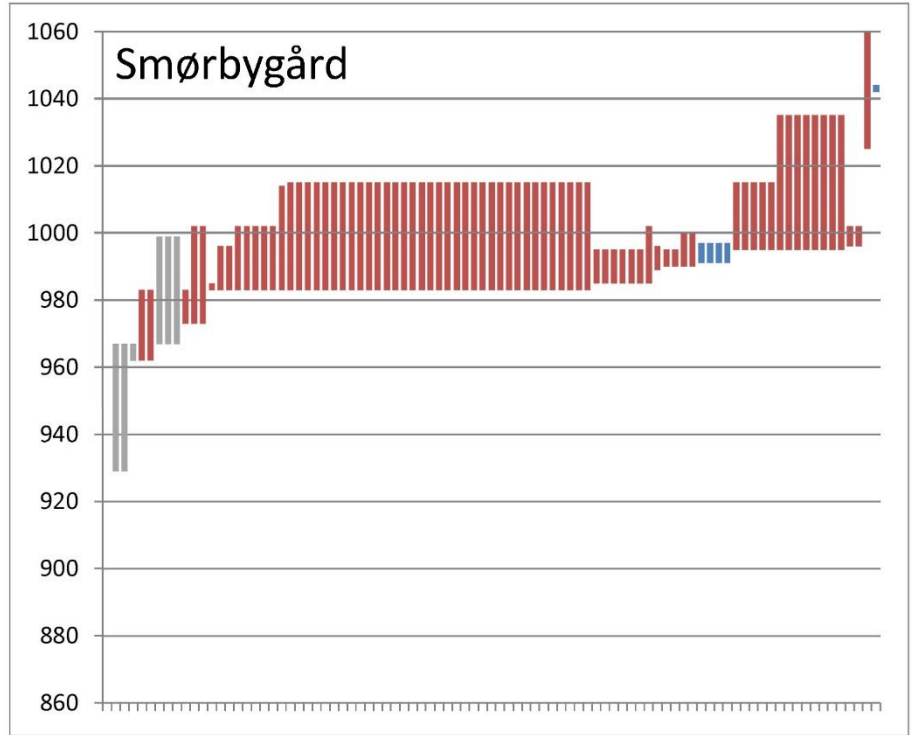
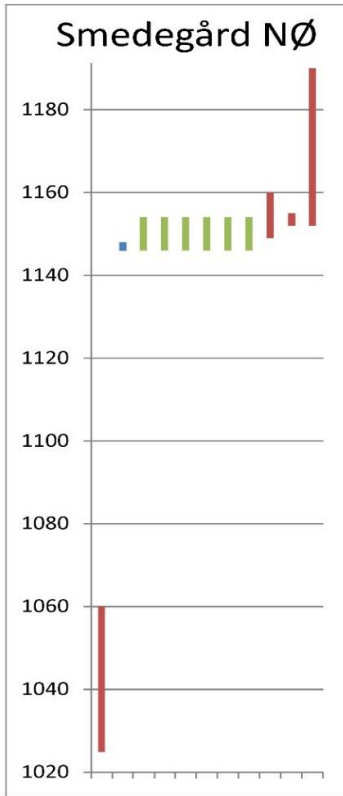

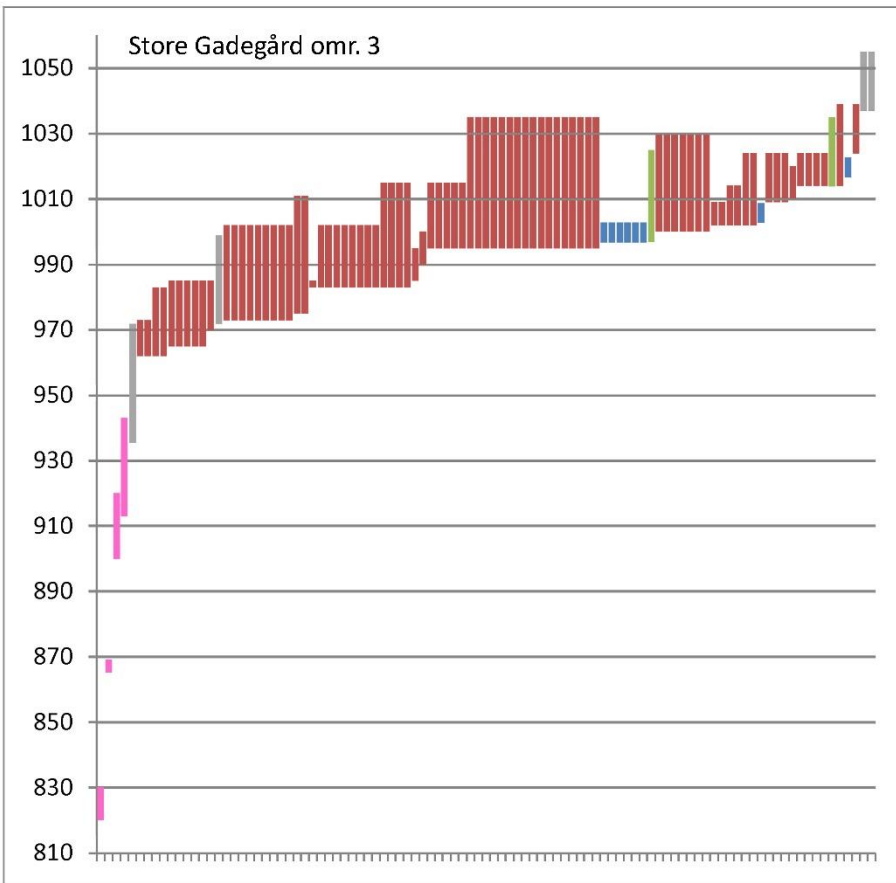

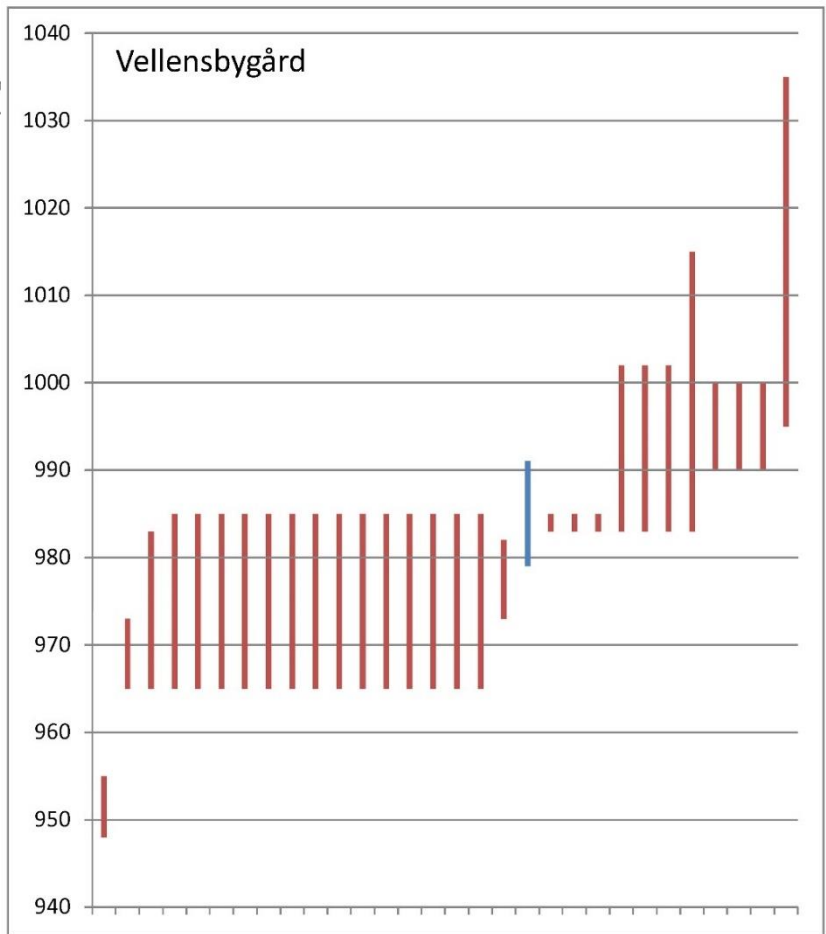
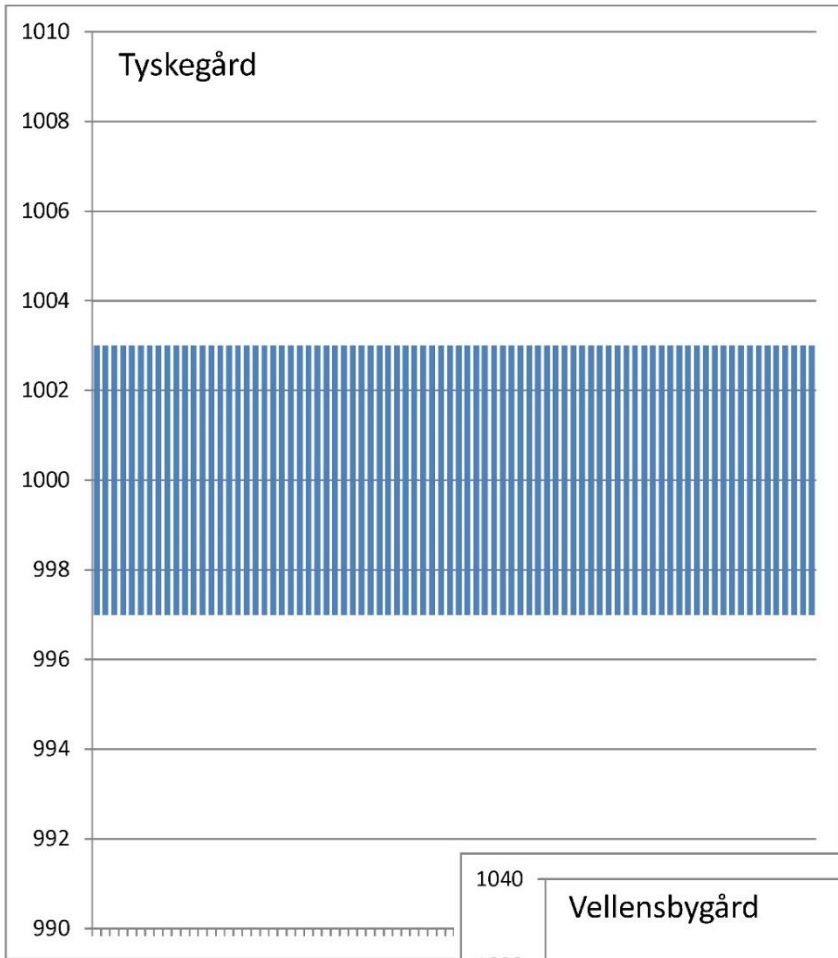

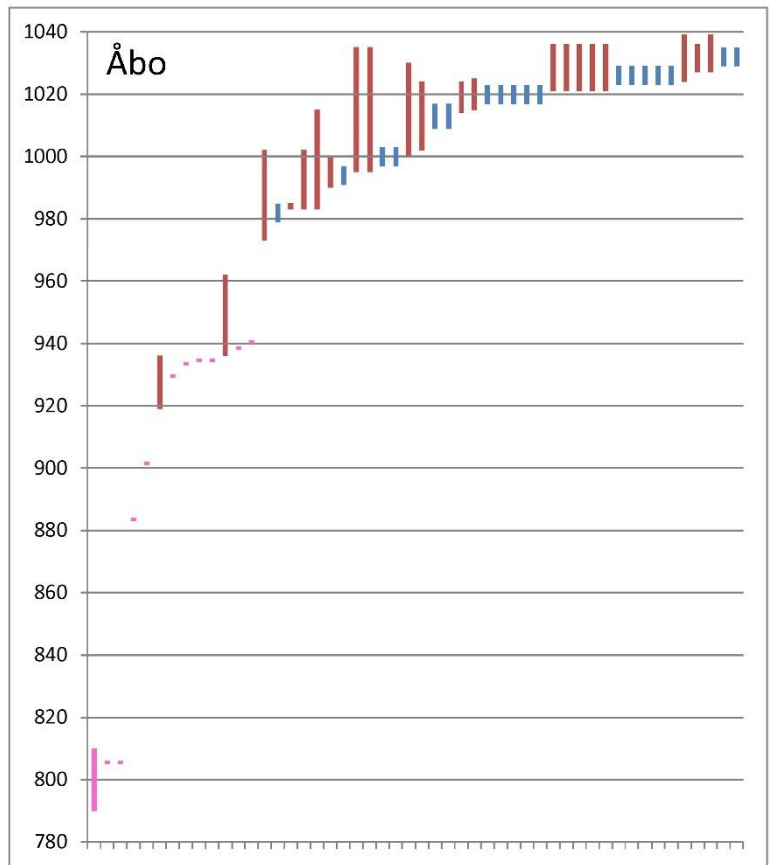
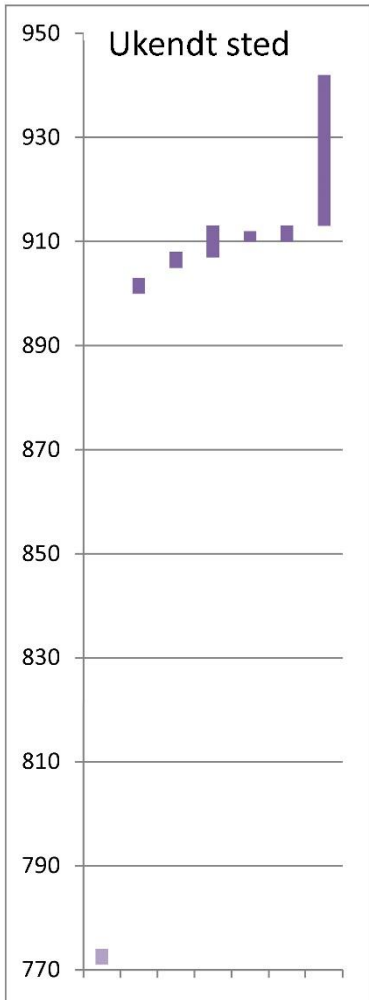

Appendiks 2: Datering af udvalgte møntgrupper

I dateringen af skattefundenes mønter anvender jeg den eksisterende forskning på området. Ligesom en hver anden arkæologisk fundgruppe er mønternes datering foranderlig, og møntdateringer revideres jævnligt, når nye fund dukker op eller nye studier gennemføres. I genstandskataloget er dateringen for det referenceværk, der står sidst i kolonnen "reference", anvendt. For de tre omfattende og vigtige møntgrupper: Otto-Adelheid penninge, Anglo-skandinaviske imitationer og Svend Estridsens mønter anvendes traditionelt meget brede dateringsrammer. Med henblik på at inddrage og fuldt udnytte mønttyperne, foretages der her en kronologisk diskussion af møntgruppernes undertyper. Formålet er at indsnævre de brede dateringsrammer, således at møntgrupperne kan indgå i analysen på et mere detaljeret niveau.

App. 2.1. Otto-Adelheid penninge

Otto-Adelheid penninge sætter et meget markant aftryk i skattene, og udgør 19,6 % af samtlige mønter i skattene. Alene antallet gør Otto-Adelheid penninge til en vigtig fundgruppe. Typen dateres samlet til 983-1040. Den meget brede dateringsramme udgør et metodisk problem i afhandlingen, da det er vanskeligt at opnå et nuanceret billede af skattens akkumuleringsfaser, jfr. afsnit 3.1. Jeg har derfor prioriteret at foretage en finbestemmelse af Otto-Adelheid penninge med henblik på at angive en mere snæver datering af den enkelte mønt.

Der er bred numismatisk enighed om, at den store gruppe af mønter med indskriften Otto og Athalhet tilskrives Otto III. Athalhet er tolket som navnet på Otto III's bedstemor Adelheid, der fungerede som den unge Otto's medregnet fra 991, da Ottos mor døde (Ilisch 2005, 39). Begyndelsen på udmøntningen er dermed traditionelt sat til 991. Med henvisning til et bredt udvalg af Otto-Adelheid typer i skatte med tpq 990-erne forslår numismatiker B. Kluge, at starttidspunktet for Otto-Adelheid penninge rykkes tilbage til 983 (eller kort derefter), hvor Otto II dør. Kluge argumenterer for, at så stort et udvalg af typer ikke kunne præges og deponeres i skatte i 990-erne, hvis starttidspunktet var 991 (Kluge 1990, 170). Iagttagelserne kan bekræftes af det bornholmske materiale, hvor skattene Englyst, Store Frigård II og Vellensbygård deponeret i overgangsfasen 990-1000/1005 indeholder hovedtyperne Hatz⁵³ II-IV (katalognr:8 og 30 samt Lokalitetsoversigt). I en analyse af skattefund nedlagt mod slutningen af 900-tallet i Tyskland, Sverige, Polen, Estland og Danmark argumenterer numismatiker I. Leimus ligeledes for, at Otto-Adelheid udmøntningerne initieres før 991. Analysen bygger på en sammenstilling mellem forekomsten af den veldaterede engelske Æthelred II CRUX udmøntning (991-997), og Otto-Adelheid-penninge i skattene (Leimus 2006, 1205-1215). P. Ilisch uddyber argumentationen for et tidligt starttidspunkt. Han henviser til, at Adelheid formentlig allerede under Otto II havde politisk indflydelse, og fremhæver en række svenske og polske skatte, hvor det øvrige møntmateriale peger på en tidligere datering (Ilisch 2005, 42-44). Kluge, Leimus og Ilisch fremfører en overbevisende argumentation og i afhandlingen anvender jeg 983 som starttidspunkt for Otto-Adelheid udmøntninger.

På baggrund af svenske skatte foretog numismatiker V. Hatz i 1961 en typologisering af Otto-Adelheid penninge, og inddelte mønttypen i seks hovedtyper. Type I-IV daterer Hatz til 991-1040, mens type V-VI dateres til 1020-50 (Hatz 1961). Udmøntningerne fortsætter altså efter Adelheids og Otto's død i

---

⁵³ Hatz refererer til Hatz 1961

henholdsvis 999 og 1002 (Ilisch 2018, 42). Hver hovedtype er inddelt i en række undertyper. Inddelingen er baseret på variationer af mønttypens motiver frem for omskrifter (Hatz 1961). Hatz typologiske principper fungerer i praksis, og det er ofte muligt at typebestemme Otto-Adelheid penninge i hvert fald inden for hovedtypen, selv om kun dele af mønten er bevaret eller dele af motivet er synligt – hvilket ofte er tilfældet. Hatz's typologi er anvendt til identifikation af Otto-Adelheid penninge i afhandlingen, men typologien er ikke kronologisk funderet (Ilisch 2017, 268). Via stempelstudier demonstrerer Kluge, at Hatz type I ikke som først antaget er den ældste type (Kluge 1988). Udmøntningen af Hatz type I er forholdsvist begrænset (Ilisch 2018, 45-46). Der findes kun 21 eksemplarer af Hatz type I i de bornholmske skatte, tabel 20.

Lokalitet	tpq ekskl. OAP	Genstandsnummer
Store Frigård II	996	BMR 1711: x30
Munkegård I	1002	Galster 1980: nr. 25.289-91
Dalegård	1009	BMR 1754: u.xnr, x60, x76, x167
Blykobbegård	1018	BMR 1754: x248-224
Nørremølle	1024	BMR 3419: x305, x574, x824
Slamrebjerg	1035	BMR 1508: x17, x276
Engegård	1040	Galster 1980: nr. 31.332-34
Smørbygård	1042	BMR 1491: x10, x37
Simlegård	1059	Galster 1980: nr. 44.10
Store Frigård I	1106	Galster 1980: nr. 48.667

Tabel 20. Hatz type I i bornholmske skatte. OAP = Otto Adelheid penninge

Kluges stempelstudier over Hatz type II viser, at den forholdsvis lille gruppe er karakteriseret af mange stempler med få koblinger. Kendetegnende er singeltons⁵⁴ eller små kæder med en eller to understempler knyttet til mellem to til seks overstempler. Kluge konkluderer, at udmøntningen er sket på fire værksteder over en ganske kort periode fra 983-985 (Kluge 1990, 167-171, se også Ilisch 2013, 100-107). Numismatiker J. Rundberg har med afsæt i svenske skatte og numismatiker P. Ilisch har med afsæt i polske og svenske skatte udført kronologiske analyser af Otto-Adelheid penninge, og foretager ud fra kombinationen mellem andre daterende mønter og Otto-Adelheid penninge finkronologiske dateringer af Hatzs undertyper (Rundberg 2000, Ilisch 2005). Rundberg behandler samtlige typer, mens Ilisch behandler type II-IV. Begge studier leverer dateringsforslag til de enkelte undertyper. Ved identifikation af Otto-Adelheid penninge er det ofte umuligt at angive en undertype på grund af mønternes bevaringsgrad, mens det ofte kan lade sig gøre at angive en af hovedtyperne. For at inddrage det store materiale i en deltaljeret kronologisk analyse, er det derfor nødvendigt at operere med dateringsrammer, der dækker hovedtyperne. I det følgende vil jeg forsøge at samle op på de to undersøgelses resultater med henblik på at udfærdige et kronologisk rammeværk, der kan anvendes i dateringen af Otto-Adelheid penninge i afhandlingen.

Rundbergs og Ilischs analyser rummer både samstemmende og divergerende resultater. Der er enighed om følgende konklusioner: Hatz type II og III er ældste udmøntninger, men type II udmøntes kun i kort tid, mens type III har en længere udmøntningsperiode. Hovedparten af varianterne af type IV starter senere end type III. Hatz type IV. 19-20 er dog samtidig med type III. Ilisch har ligeledes argumenteret for at Hatz

⁵⁴ Dvs hvor der kun findes kobling mellem et overstempel og et understempel.

type IV.15 er tidlig (Ilisch 2013, 100-107). Der er dog ikke fundet eksempler på Hatz type IV.15 i de bornholmske skatte. Endvidere er der enighed om at type V og VI er sene. Rundberg daterer hovedparten af type V til 1025/1030-1055/1060 og type VI til 1040-1060 (Rundberg 2000, 9), mens Ilisch angiver, at type V og VI først optræder i fundene efter 1040 (Ilisch 2005, 40). Dateringen af de ældste bornholmske skatte med type V understøtter en datering af type V til fra ca. 1025, tabel 21.

Lokalitet	tpq ekskl. OAP	Genstandsnummer
Nørremølle	1024	BMR 3419: x1185*, x1295
Gyldensgård SV	1027	BMR 3194: x58, x167
Skovvang	1030	BMR 2291: x72*, x329
Kobbegård	1035	BMR 2114: x101

Tabel 21. Ældste bornholmske skatte med Hatz type V. *angiver at bestemmelse er usikker. OAP = Otto Adelheid penninge

Forskellen i dateringen af de enkelte typer i Rundbergs og Ilischs undersøgelser synes at bunde i divergerende opfattelser af Otto-Adelheid penninges begyndelse. Rundberg daterer Hatz type II til ca. 990 (Rundberg 2000, 9), mens Ilisch daterer samme til kort efter 983 (Ilisch 2005, 44). Som argumenteret ovenfor tilslutter jeg mig omdateringen til 983. Samlet set daterer Rundberg afslutningen af type III til ca. 1015, mens Ilisch angiver 1010. Begge angiver startidspunktet for type IV til ca. 995, og angiver henholdsvis 1030 og 1035 som afslutning for udmøntningen af type IV. Med afsæt i disse overvejelser anvendes følgende dateringsrammer i afhandlingen:

Hatz type II: 983-985

Hatz type III og IV.15, 19-20: 983-1015

Hatz type I: 995-1015

Hatz type IV: 995-1035

Hatz type V: 1025-1060

Hatz type VI: 1040-1060

På grund af type V og VI's sjældne forekomst i de bornholmske skatte har jeg valgt, at datere ikke nærmere typebestemte Otto-Adelheid penninge til 983-1035. Det skal understreges, at det ikke kan afvises, at ikke nærmere bestemte type IV, kan være undertype 15, 19 eller 20, og dermed er fejldateret i kataloget.

App. 2.2. Anglo-skandinaviske imitationer

De såkaldte Anglo-skandinaviske mønter er efterligninger af Æthelred II's udmøntninger præget i Sigtuna og Lund. Numismatiker B. Malmers omfattende stempelstudier af Anglo-skandinaviske imitationer er nøglen til datering af mønttypen (Malmer 1989; 1997; 2010). En opdatering af Malmers publikationer har længe været under forberedelse, og yderligere studier af de Anglo-skandinaviske udmøntninger er gennemført primært af numismatiker B. Gunnarsson, der blandt andet har gjort spændende iagttagelser omkring stemplekoblinger mellem York udmøntninger og Lunde udmøntninger (Gunnarsson 2009, 73-89). Gunnarsson argumenterer for, at en del af den ældste del af kæde 105 er præget i York (Gunnarsson 2019, 117-131). En samlet fremstilling mangler dog stadig, og jeg har valgt at bygge nedenstående diskussion på Malmers grundige arbejde.

Malmer diskuterer udvalgte stempelkæders kronologiske ramme, men er tilbageholdende med overordnede kronologiske betragtninger. Med henblik på en nærmere datering af imitationer, der ikke kan knyttes til en dateret stempelkæde, følger her en diskussion af imitationstypernes datering.

De første Anglo-skandinaviske mønter imiterer Æthelred II's CRUX typer præget 991-997, hvilket leverer en tpeq datering for møntproduktionen til 991. Malmers studier dokumenterer, at nye engelske typer meget hurtigt efterlignes og implementeres i møntproduktionen i Lund og Sigtuna (Malmer 1997, 45-49). Den skandinaviske møntproduktion er tæt forbundet med de engelske udmøntninger, og der er i flere tilfælde dokumenteret en direkte import af engelske stempler, der er blevet anvendt i den skandinaviske produktion (Gunnarsson 2009, 73-86; 2015, 10; 2019, 117-131 med yderligere henvisninger, Ingvarsson & Laursen 2016, 25-26). Ligesom der er eksempler på udveksling af stempler mellem Lund og Sigtuna (Malmer 2010, 59, Gunnarsson 2013, 9).

CRUX og Intermediate Small Cross imitationer

De tidligste skandinaviske imitationer præges formentlig fra ca. 995 (Malmer 1997, 14). CRUX imitationer er centreret omkring to stempelkæder: 1 og 101. Mønter koblet til kæde 1 er præget i Sigtuna mellem 995-1005 (Malmer 1989, 11). Kæde 101 er præget i Lund. Den grupperer sig i to dele og Malmer sætter starttidspunktet til ca. 995 (Malmer 1997, 45). Imitationer af den lidt senere Long Cross type (præget i England mellem 997-1003)⁵⁵ optræder med undtagelse af stempelkombination 15.1552 ikke i kæde 101 (Malmer 1997, 628). Stempelkombination 15.1552 findes kun i et eksemplar i Tingstäde skatten fra Gotland med en tpeq datering til 999. Det er derfor sandsynligt, at kæde 101 er omtrent samtidig med kæde 1, og i afhandlingen dateres mønter knyttet til kæde 101 til 995-1005. Ikke nærmere identificerede CRUX imitationer dateres tilsvarende til 995-1005. CRUX imitationerne findes i kombination med Small Cross imitationer (kæde 101) med forbillede i de engelske Intermediate Small Cross typer, hos Malmer Small Cross (first part). Kombinationen CRUX/Small Cross imitationer dateres derfor også til 995-1005.

Long Cross, Helmet, Agnus Dei og Last Small Cross og Quatrefoil imitationer

Imitationer af de engelske typer Long cross (ca. 997-1003), Helmet (ca. 1003-1009), Agnus dei (ca. 1009), Last small cross (ca. 1009-1017) og Quatrefoil (ca. 1017-1023) udgør en homogen gruppe uden kobling til de tidligere CRUX typer og de senere Pointed helmet (ca. 1023-1029) og Short cross (ca. 1029-1035) typer (Malmer 1997, 14). I afhandlingen dateres imitationer af Long cross, Helmet, Agnus dei, Small cross (second part) og Quatrefoil fra små udaterede kæder, singeltons, samt hvor kæden ikke er identificeret, derfor inden for rammen 1000-1025, under hensyntagende til den tidligst mulige datering af det engelske forbillede. En Helmet imitation dateres f.eks. til 1003-1025. Long cross imitationerne præget i Lund ca. 1040-1046 er ikke inkluderet i denne gruppe (Becker 1981). Ikke nærmere identificerede Small cross imitationer dateres bredt til 995-1025, da de både kan repræsentere imitationer af Intermediate Small cross og Last small cross. I følgende knyttes nogle kronologiske betragtninger til de kæder, der er repræsenteret i afhandlingens materiale.

---

⁵⁵ Datering angivet i parentes efter mønttype angiver i dette afsnit den engelske udmøntningsperiode.

Kæde 10

Kæde 10 kan opdeles i to dele. Venstre del indeholder syv stempler (fire forsider og tre bagsider) af Olof Skötkonungs Sigtuna udmøntning med indskriften OLFAF ON SIDEI, der dateres til 995-1005 (Malmer 1989, pl. 28; 1997, 47). Mønter med stempler fra venstre del dateres dermed til 995-1005. Højre del indeholder stempel 110, der på baggrund af stilistiske træk tilhører Last small cross imitationerne (Malmer 1997, 31-32). I Nørremølle skatten findes to stempelkombinationer 265.629 (x2) og 272.625 (x790) fra højre side af kæde 10. Disse kan således også være imitationer af Last small cross mønter, og dateres til 995-1025.

Kæde 11

Kæde 10 kan kobles til kæde 11 ved et enkelt stempelpar (Malmer 2010, 322). Det er ikke muligt at opdele den store kæde 11 i en tidlig og en sen del, idet nye og gamle stempler er anvendt på kryds og tværs (Malmer 1997, 46). Da imitationer af Helmet typen løber som en rød tråd gennem kæden, har jeg valgt at datere mønter knyttet til kæde 11 til 1005-1015.

Kæde 17

Den meget lille kæde 17, med et forside stempel med indskriften OLAFI RX ON OA og to bagside stempler kan på baggrund af indskriften formentlig inkluderes i den tidlige Sigtuna udmøntning fra 995-1005 (Malmer 1989, Pl. 3 og 17).

Kæde 105

Kæde 105 er den største stempelkæde blandt de Anglo-skandinaviske mønter og er præget i Lund. Kæden kan opdeles i fire dele A, B, C og D (Malmer 1997, 634). Del A og hovedparten af B udgør den ældste del af kæden, og Malmer sætter dens begyndelse til ca. 1000. En enkelt mønt (505.1794) udgør koblingen mellem B og C, og Malmer argumenterer derfor for en klar kronologisk adskillelse mellem A/B og C/D (Malmer 1997, 46). C dateres på baggrund af to Knud d. Store stempler med indskriften Rex Dænor til ca. 1015. Både C og D indeholder Quatrefoil imitationer, der giver en tpq på 1017 (Malmer 1997, 46). A/B indeholder ikke Quatrefoil imitationer og C/D indeholder ikke Pointed Helmet eller Short Cross imitationer. Jeg har derfor valgt at anvende en dateringsramme på 1000-1015 for mønter knyttet til kæde 105 A-B og 1015-1025 for mønter knyttet til 105 C-D.

Kæde 136

Kæde 136 består af Long cross, Small cross og Quatrefoil imitationer. Kæden kan opdeles i to dele, en venstre domineret af Long cross imitationer og en højre domineret af Small cross og Long cross imitationer. Stempler fra venstre del optræder tidligst i skatte med tpq 1018, og stempler fra højre del optræder tidligst i skatte med tpq 1018 og 1024 (Malmer 1997, 47). Sammenholdt med fraværet af Pointed helmet imitationer foreslår jeg en datering til 1015-1025.

Kæde 141

Kæde 141 dateres på baggrund af E-stil til 1010-1020 (Malmer 1997, 47).

Resultaterne af den kronologiske diskussion af Anglo-skandinaviske imitationer er anskueliggjort i tabel 22.

Imitation	Datering	Kæde	Datering
CRUX	995-1005	10 (venstre del)	995-1005
Intermediate small cross	995-1005	10 (højre del)	995-1025
Small cross	995-1025	11	1005-1015
Long cross	997-1025	17	995-1005
Helmet	1003-1025	101	995-1005
Agnus dei	1009-1025	105 A-B	1000-1015
Last small cross	1009-1025	105 C-D	1015-1025
Quatrefoil	1017-1025	136	1015-1025
		141	1010-1020

Tabel 22. Dateringsrammer anvendt for Anglo-skandinaviske imitationstyper og stempelkæder i afhandling.

App. 2.3. Svend Estridsens udmøntninger

Fra Svend Estridsens lange regeringsperiode (1047-1074) kendes 77 mønttyper præget i ni møntsteder fordelt over Jylland, Fyn, Sjælland og Skåne (Hauberg 1900, Ingvardson 2016, 150). Af disse udgør Lund langt den mest produktive, og 32 af mønttyperne kan henføres til Lund. Dels på grund af de store udmøntningstal fra Lund og dels på grund af den relative nærhed mellem Skåne og Bornholm er lunde mønterne, de mest almindelige Sven Estridsen mønter i de bornholmske skatte.

På grund af den lange regeringsperiode er dateringsrammen for Svend Estridsens mønter bred. Sandsynligvis prægede Svend Estridsen allerede mønter fra 1046 under striden med Magnus d. Gode om den danske trone (Becker 1981, 149). Der er ikke foretaget et dækkende studie af udmøntningernes interne kronologi, og det er derfor vanskeligt, at indsnævre dateringsrammen for Svend Estridsens forskellige mønttyper. I følgende diskussion forsøges det, på baggrund af den eksisterende forskning på feltet at indkredse produktionstidspunktet for mønttyper, der er deponeret i de bornholmske skatte, der indgår i analysen.

Med 36 eksemplarer er Hauberg 6 præget i Lund den hyppigst forekommende Svend Estridsen type i de bornholmske skatte. Hauberg 6 dominerer i skatte deponeret tidligt i Svend Estridsens regeringstid, og må regnes for en af Svend Estridsens tidligste mønttyper (Ingvardson 2016, fig. 7). Arkæolog J.C. Becker argumenterer for, at Hauberg 6 formentlig allerede blev præget fra 1046 (Becker 1981, 138, 149, 157).

Arkæolog U. Silvergrens stempelstudier af Hauberg 28 viser, at typen blev produceret i slutningen af 1050-erne eller begyndelsen af 1060-erne (Silvergren 1987, 16-17). Et udsædvanligt indslag i Svend Estridsens udmøntninger er de såkaldte runemønter, hvor mønter for første og sidste gang i dansk mønthistorie forsynes med rundindskrift i stedet for latinske bogstaver. Formentlig blev mønter med runeindskrift først introduceret i Lund og siden i Roskilde (Jensen 1995, 84, Moesgaard & Hougaard 2014, 21, Ingvardson 2016, 147-148). Jensen foreslår et system, hvor der blev vekslet mellem mønter med latinske bogstaver og mønter med runer sent i Svend Estridsens regeringsperiode (Jensen 2006, 161-165). Den ældste runemønt er sandsynligvis Hauberg 30, der motivmæssigt er nært beslægtet med Hauberg 28, der er forsynet med latinske bogstaver. Hauberg 30 og de øvrige runemøntstyper er således formentlig produceret mod slutningen af Svend Estridsens regeringstid (Moesgaard & Hougaard 2014, 15). En datering af Hauberg 30 omkring 1060 bekræftes af Linnakse skatten fra Estland med ni smykker, en sølvbarre og 1329 mønter, heraf fire eksemplarer af runemønttypen. Ingen af skattens øvrige engelske, tyske, svenske, bøhmiske,

ungarske, italienske eller irske mønter kan dateres til efter 1060, hvilket indikerer at Hauberg 30 ligeledes er tidligere (Leimus 2012, 54-56). Der er motivmæssigt stor lighed mellem Hauberg 30 og Hauberg 31, der formentlig ligeledes kan dateres til slutningen af Svend Estridsens regeringsperiode (Moesgaard & Hougård 2014, 15).

Vigtig for dateringen af Roskildetypen Hauberg 36 er den sjællandske Kirke Værløse skat. Skatten domineres af Hauberg 36 og 38. I skatten findes få eksemplarer af runemønter fra Lund, men ingen af Roskildes runemønter. Skatten er således formentlig deponeret kort efter initieringen af runeudmøntninger i Lund (Ingvardson 2010, 26-27). Hauberg 36 er med 12 % af mønterne endvidere forholdsvis markant tilstede i den skånske Vitaby skat, hvor den tidlige Hauberg 6 er den dominerende mønttype (Ingvardson 2016, 147-150). Det er dermed sandsynligt, at Hauberg 36 er præget efter eller samtidigt med den tidlige Hauberg 6 og før den sene Roskilde runemønt Hauberg 39.

Ved spændende nye studier af Reerslev skatten har arkæolog V.P. Bizoev fundet en hybrid mellem Hauberg 6 og Hauberg 28. Det vil sige, at en mønt er præget med den tidlige Hauberg 6 bagsidemotiv og den sene Hauberg 28 forside motiv (Bizoev under udarbejdelse⁵⁶). Opdagelsen antyder, at udmøntningssystemet var mere kompliceret end tidligere antaget. Måske er flere forskellige mønttyper præget samtidigt i samme by. Flere forhold peger på en decentral struktur, hvor mønter blev præget flere steder i Lund. Møntprægningen kan måske i perioder være foregået hos guld-/sølvmede (se Ingvardson 2016, 150-152 for yderligere argumentation og referencer). Med det nuværende forskningsstadium synes det således at være vanskeligt, at opdele de enkelte typer i korte kronologiske intervaller. Den præsenterede forskning viser dog, at Hauberg 28 og runemønterne er sene typer. Jeg har derfor valgt at inddele Svend Estridsens udmøntninger i to faser en tidlig fra ca. 1047- ca. 1060 og en sen fra ca. 1060-1074.

Ved Lunde typerne sættes skillelinjen ved Hauberg 28, tidligere typer dateres til 1047-1060, mens Hauberg 28 og senere dateres til 1060-1074.

---

⁵⁶ Tak til Bizoev for adgang til upublicerede studier.

Appendiks 3. Diskussion af skattenes slutmønt

De oplysninger der angives i nedenstående diskussion bygger på lokaliteternes udgravningsberetninger og databasen udarbejdet i forbindelse med afhandlingen. I Katalog findes en opsummerende beskrivelse af hver lokaliteter (ordnet i alfabetiske orden efter lokalitetsnavn), og der er under hver lokalitet henvist til beretningsteksterne. Endvidere er databasen præsenteret i tabelform.

Ahlesminde – tpq 1070

Ahlesmindeskatten viser et kronologisk spring sent i akkumuleringsfasen (App.1.2:Ahlesminde). Yngste *in situ* mønt i Ahlesmindeskatten er en Edward Bekenderen Hammercross præget 1059-1060. Mønten er delt i to ved et moderne brud. Den ene del (x57) er fundet i selve skattenedgravningen, mens den anden del (x56) er flyttet nogle få meter med ploven. Lokalitetens yngste mønt (x57) en Vilhelm Erobreren præget 1070-74 er fundet meget tæt på deponeringsstedet, og udgør med al sandsynlighed slutmønten i Ahlesmindeskatten (App.1.1:Kort 1).

Døvregård – tpq 1028

Under optagning af skatten i april 1997 tildeltes resterne af det kar som skatten var deponeret i x1, sølvkoncentration ved karbund x2 (disse regnes her for *in situ* mønter), mens sølvgenstande i pløjelaget i et område på 8 x 13 m omkring deponeringsstedet alle blev nummereret med x3 (App.1.1:Kort 6). Lokalitetens yngste mønt, en Ærkebiskop Poppo og Henrik III udmøntning fra Trier dateret til 1028-1039. Den tilhører gruppen af mønter med x3, og er der med fundet tæt ved deponeringsstedet, men den præcise placering kan ikke angives. Døvregård sølvet ligger i et forholdsvis afgrænset område, og det må forventes, at skatten blev fundet relativt kort efter, den blev ramt af ploven. Døvregårds akkumuleringshorisont udviser flere faser, hvor slutmønten ligger alene (App.1.2:Døvregård). Ingen af *in situ* mønterne er fra den sidste akkumuleringsfase. Dette kan skyldes at de lå øverst i det lerkar, hvor skatten var deponeret, og derfor alle er blevet spredt af ploven. Den yngste fase afsluttes af tre Hertug Henrik V mønter fra Regensburg og Salzburg dateret til 1018-1026. Det kronologiske spring mellem Hertug Henrik V mønterne og Ærkebiskop Poppo mønten er dermed potentielt kun et par år. Mønternes udbredelse og kronologiske profil sandsynliggør, at Ærkebiskop Poppo mønten udgør skatten slutmønt.

Lillegærde – tpq 1048

Ved optagning af skatten afgravedes et ca. 4 x 8 meter stort område lagvist ved håndkraft. Området blev afsøgt med metaldetektor mellem hvert lag, og fund blev afsat på et kort uden angivelse af x nr. De indmålte fund ligger max fire meter fra deponeringsstedet, og de indgår med stor sandsynlighed i skatten. Yderligere arkæologiske undersøgelser er ikke foretaget på stedet. Koncentrationer af brændt lerklining og keramik tyder på, at området indeholder flere hustomter. Området er afsøgt med metaldetektor af flere omgange, både før og efter optagning af skatten. Desværre er disse fund ikke indmålt, og det er vanskeligt med sikkerhed at afgøre om fundene tilhører skatten. De seneste detektorfund på lokaliteten er indmålt med GPS, men det har i forbindelse med afhandlingsarbejdet ikke været muligt at koble de indmålte fund sammen med deponeringsstedet. Skatten viser en samlet afsluttende akkumuleringshorisont med 14 skandinaviske, engelske og tyske mønter med tpq i 1040-erne (App.1.2:Lillegærde). Af disse er 11 mønter fundet enten i selve krukken eller max fire meter fra deponeringsstedet, tabel 23. Jeg vælger derfor at betragte den yngste af disse mønter, en Edward Bekenderen præget mellem 1048-1050 som slutmønt. På

lokaliteten er der fundet en Biskop Dietrich obol, præget i Verdun mellem 1078-1085 (x106). Mønten er ikke indmålt og tolkes her ikke som en del af skatten.

autoritet	By	datering	x nr
Magnus d. Gode	Lund	1042-47	67r
Edward Confessor	Hereford	1044-46	67x
Edward Confessor	Huntingdon?	1044-46	72
Henrik III	Gosslar	1046-56	3, 48, 52, 56, 98
	Selz (Kloster)	1046-56	127
Svend Estridsen	Lund	1047-60	39, 67g, 67z, 70
Edward Bekenderen	Stanford	1048-50	95

Tabel 23. Lillegærdeskattens yngste akkumuleringshorisont.

Pæregård – tpq 1047

Ved udgravning af Pæregård lokaliteten blev det konstateret, at nogle sølvgenstande var deponeret i en kontekst, der dokumenterer, at de ikke kan være en del af skatten. Et markant brandlag, der ifølge beretningsteksten indeholdt mønter og smykkefragmenter, samt mønter i stolpehul/gulvlag påviser, at ikke alle sølvgenstande tilskrives Pæregårdskatten. Undersøgelserne afdækkede bopladsspor i flere faser. Afdækningen af en væggrøft ved feltets nordlige afgrænsning samt detektorfund af blandt andet store mængder jernnagler, -søm og -nitter viser, at bebyggelsen forsætter nord for udgravningsfeltet. Det sandsynliggjordes, at skatten var deponeret mellem et sæt tagbærende stolper i et hus. Udbredelsen af mønter fundet under udgravningen var ligeledes koncentreret i området nord for udgravningsfeltet. På baggrund af de kontekstualiserede fund, der med sikkerhed ikke hører til skatten, samt mønternes udbredelse argumenterer Vennersdorf for, at hovedparten af de fundne mønter ikke tilskrives skatten. Dette til trods for en meget ensartet sammensætning af mønter i henholdsvis skat og pløjelagsfund (Vennersdorf 2004). Af udgravningsberetningens fundliste fremgår det, at antallet af kontekstualiserede sølvgenstande uden for skatten begrænser sig til fire, tabel 24.

Kategori	Type	Kontekst	x nr
Smykke	Perle	Brandlag	103
Mønt	Svend Estridsen, Lund (1047-60)	Grube/lag	129
Mønt	Henrik II, Dortmund (1014-24)	Bund af gulvlag	170
Mønt	Otto-Adelheid, Harzenområdet (983-1000)	Væggrøft	222

Tabel 24. Sølvgenstande fundet i en kontekst, der dokumenterer at de ikke er del af Pæregårdskatten.

Der er uoverensstemmelse mellem beretningstekst og fundliste, idet der i beretningsteksten nævnes mønter og smykker fra brandlaget, mens der i listen kun er anført én sølvperle fra brandlaget. I 1993 blev skatten lokaliseret og optaget. Ved disse undersøgelser fremkom 12 mønter og et smykke. Inddrages 1993 fundene i spredningsanalysen fremgår det, at langt hovedparten af de detektorfundne sølvgenstande er fundet i en vifte nord for deponeringsstedet (App.1.1: Kort 21). Der er et markant fravær af mønter umiddelbart syd og sydvest for deponeringsstedet. Dette skyldes moderne forhold, idet marken her afgrænses af en vej, og man har derfor ikke pløjet mod syd, figur 115. Med henvisning til det begrænsede

antal kontekstualiserede fund, sølvgenstandenes udbredelse og den ensartede sammensætning mellem pløjelagsmønter og *in situ* mønter tolker jeg hovedparten af sølvgenstandene fundet på Pæregårdslokaliteten som en del af skatten. En Svend Estridsen mønt præget i Lund mellem 1047-60 tolkes således om Pæregårdskattens slutmønt (afsnit 3.1.2). Efter endt udgravning har detektorafsøgninger frembragt tre mønter (x286, 290, 294), et vægtlod (x304) og otte bronzer (x300, 302, 303-7, 309) mellem ca. 50-150 m sydøst for deponeringsstedet. På grund af den afvigende udbredelse og afstanden til deponeringsstedet inkluderes disse fund ikke i skatten (App.1.1:Kort 21).

Figur 115. På kortet er udgravningsfeltet på Pæregård markeret med lyst felt. Kort J.S. Andersen

Skovvang – tpq 1030

Den yngste mønt på Skovvang lokaliteten er en anonym frisisk mønt (x134), der ifølge Ilisch dateres til anden halvdel af 1000-tallet. Desværre optræder mønten ikke på udgravningsplanen fra 1996, hvor genstandene er indmålt, og jeg kan derfor ikke afgøre, hvor mønten er fundet i forhold til deponeringsstedet. Den anonyme frisiske mønts vage dateringsramme gør den uegnet som dateringsgrundlag, og jeg vælger her at se bort fra mønten. Når den frisiske mønter ekskluderes viser Skovvang skatten ingen sene kronologiske spring, og slutmønten udgøres af en randpenning præget i Meissen mellem 1030-1050 (x177).

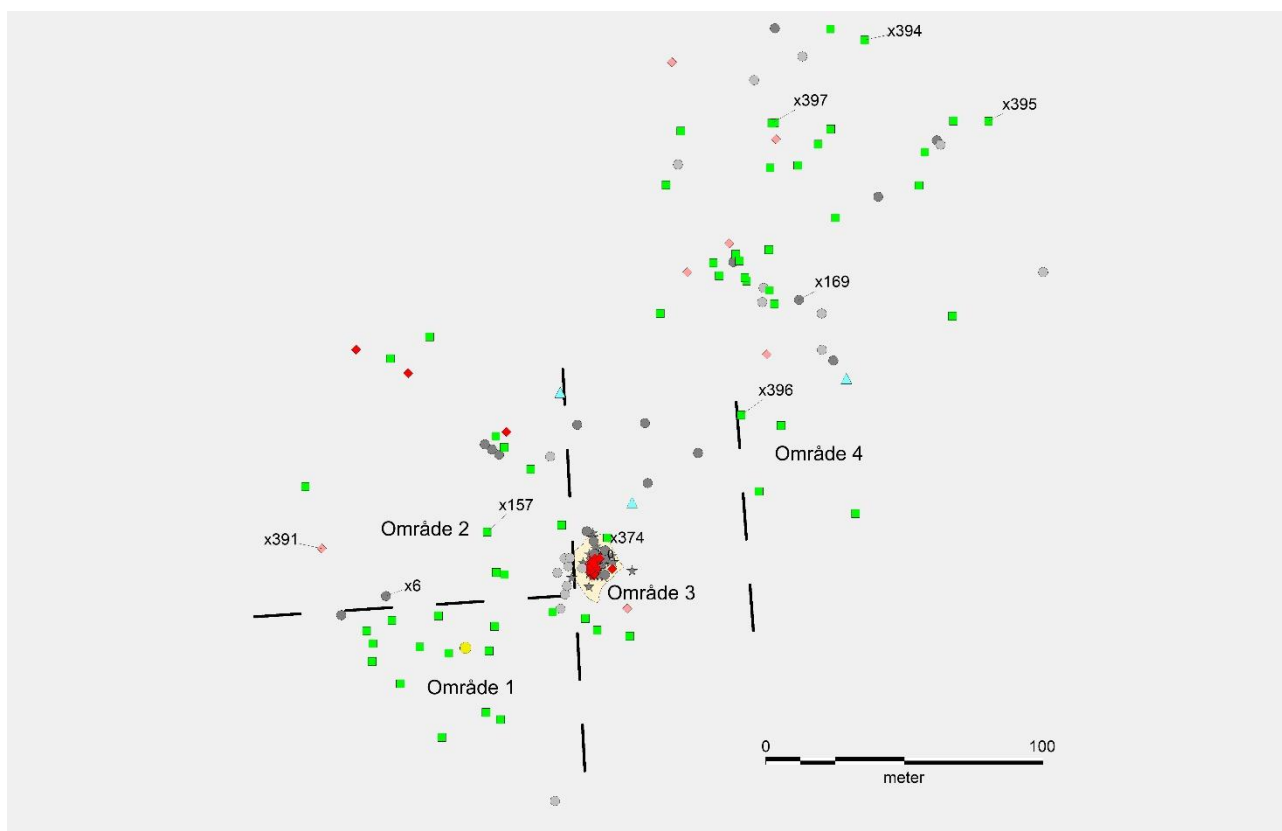
Smørbygård – tpq 1042

Jævnfør diskussion i afsnit 3.1.2.

Dammegård – tpq 983

Dammegårdskatten er fundet i et område nær ved St. Peders Kirke med omfattende bebyggelsesspor. Inden for et område af ca. 20 x 20 m har først detektorafsøgninger og siden arkæologiske undersøgelser frembragt 189 sølvgenstande. Selve deponeringsstedet var ikke bevaret, men den ensartede sammensætning og tætte fundkoncentration viser, at der er tale om en deponeret skat. Både før og efter lokaliseringen af skatten har området været afsøgt med metaldetektor. Området opviser op til flere fundkoncentrationer med både bronzer, guld, sølv og vægtlodder. Arealet er af detektorfører, Jack Simonsen, opdelt i fire områder, figur 116. De senest gjorte fund er indmålt med GPS koordinater, andre genstande er indmålt efter et lokalt målesystem, mens der for andre blot er angivet, at de er fundet i f.eks. område 3. Seneste fundgruppe er på grund af den unøjagtige stedangivelse ikke angivet på kortet og billedet er fragmenteret. Koncentrationerne afspejler formentlig flere bebyggelsesfaser. Overfladefundene giver langt fra et entydigt billede af aktiviteterne, f.eks. er en næbfibel (x394) fra slut 500- til 600-tallet, to ovale pladefibler med S-formet dyr (x395-96) fra 600-tallet, og en dyreformet pladefibel (x397) fra 700-tallet spredt i område 4, mens endnu oval pladefibel (x374) er fundet i nærheden af skattens deponeringsområde, figur. 116 (for datering se Jørgensen & Jørgensen 1997, 28-35). Sydligt på lokaliteten

(sydlige del af område 2) er der gjort fund af vikingetidskarakter som f.eks. et fragment af endeplade af sølvhals-/armring (x391) og en Otto-Adelheid-penning (x 6), men også en lille ligearmet bronzefibel (x157) fra sidste halvdel af 500-tallet (for datering se Jørgensen & Jørgensen 1997, 28-35). Det markerede guldfund umiddelbart syd for i område 1 er til gengæld en fingerring fra slutningen af 1100-tallet, figur 110. Den tætte bebyggelse og de mange fund gør det vanskeligt med sikkerhed at afgrænse Dammegårdskatten fra lokalitetens øvrige fund. Der er forbavsende få andre fund indmålt omkring koncentrationen af dirhems, figur 116. Med tanke på den tætte fundkoncentration af dirhems, der tyder på en nyligt opløjet skat, og afstanden mellem dirhem koncentrationen, og de øvrige fundkoncentrationer, hvor der også er spor efter vikingetidsaktiviteter, vælger jeg udelukkende at inkludere sølvfund omkring dirhem koncentrationen til skatten. De få bronzer ekskluderes med henvisning til ovenstående diskussion om bronzer (afsnit 3.1.1). Udbredelsen af de fund af App.1.1:Kort 3. Med undtagelse af en tysk Otto-Adelheid-penning præget mellem 983-1035 består samtlige mønter af dirhems, med en forholdsvis samlet kronologisk profil (App. 1.2:Dammegård). Den tyske mønt skaber et kronologisk spring ned til den yngste islamiske mønt, der er dateret til 961/962. Som illustreret af Kongens Udmark skattens akkumuleringshorisont findes der sikre eksempler på dirhem skatte, hvor få yngre tyske mønter indgår sent i akkumuleringsfasen (App.1.2: Kongens Udmark). Fra Dammegårdskattens primære koncentration og i en stribe mod nord, ses der en række mønter, der tydeligvis er blevet trukket med ploven fra deponeringssted mod nord, hvilket også er bemærket i beretningen af udgraver F.O.S. Nielsen (Nielsen 1994b). Den tyske mønt (x170) ligger som den sidste mønt i rækken i udkanten af skattens udbredelsesområde. Det er muligt, at Otto-Adelheid-penningen skal inkluderes i skatten og udgør slutmønten.

Figur 116. Dammegård lokalitetens fundspredning. I visse tilfælde er detektorfundne genstande blot angivet med område nummer, disse genstande fremgår ikke af kortet. For signaturforklaring se App.1.1. Kort. J.S. Andersen

Englyst – tpq 997?

Englystskatten er meget vanskelig at tolke. Efter 1999 skiftede man pløjeretning på marken og genstandene er således både pløjet i østlig og vestlig retning og i nordnordøstlig og sydsydvestlig retning (afsnit 3.1), figur 4. Mønterne på lokaliteten har en usædvanlig kronologisk profil. Der er en kronologisk spredt gruppe af islamiske mønter og en mulig persisk mønt med dateringer fra 700-tallet til 900-tallet. Herefter følger en kronologisk samlet akkumuleringsfase med seks Æthelred II Crux typer præget mellem 991-97, seks Otto-Adelheid-penninge, Hatz type IV præget 995-1035 og 12 Æthelred II Long cross typer præget 997-1003. Derudover findes der en Konrad II, præget i Tiel mellem 1027-39 og en Svend Estridsen, Hauberg 31 runemønt (x 35), der dateres til 1060- ca. 1074 (App.2.3). Det store kronologiske spring mellem de to sene mønter (Konrad II og Svend Estridsen) og pladsens øvrige mønter, gør det usandsynligt, at de to sene mønter indgår i skatten (jfr. diskussion i afsnit 3.1.2). De to sene mønter er fundet i et område med mange bronzer (App.1.1:Kort 8). Fund af blandt andet lerklining og keramik tyder på, at der i dette område fandtes en bebyggelse (Katalognr:8). Det er således muligt, at Konrad II og Svend Estridsen mønterne skal tilskrives disse aktiviteter. I samme område ligger to ubestemte kontinentale mønter, et fragment af en abbaside dirhem præget mellem 818-819, en Boleslev II, præget i Prag mellem 967-99 og en Otto III, præget i Køln mellem 983-1002. Disse mønter falder i tråd med den kronologiske profil for de øvrige mønter i skatten. Det markante indhold af islamiske mønter tyder på en tidlig datering, mens skattens blandede kronologiske profil antyder en senere datering, figur 17. Skatten indskrives i grafer og tabeller med en tpq datering til 997, men datering af skatten kan på det nuværende grundlag ikke fastlægges. De to sene mønter indgår derfor også i den illustrerede akkumuleringshorison (App.1.2:Englyst).

Kannikegård/Tyskegård – tpq 1014

På Kannikegård/Tyskegård lokaliteten ligger genstandene, som navnet antyder, spredt over to matrikler på hver sin side af et markskel. Spredning af skatten må således være sket inden skellet etableredes. Med undtagelse af en tidlig spredt fase med tyske og islamiske mønter udviser mønterne tre akkumuleringsfaser, en domineret af Otto-Adelheid-penninge, Hatz type III præget 983-1015, en domineret af Otto-Adelheid penninge, Hatz type IV dateret til 995-1035, og endelig en med tpq i 1000, hvor Magdeburgmønter dominerer (App.1.2:Tyskegård/Kannikegård). Ligesom i Skovvang skatten afsluttes en lang samlet kronologisk profil af en lille gruppe yngre mønter, og ligesom på Smørbygård er én af disse markant senere end resten. Den yngst registrerede mønt på Kannikegård/Tyskegård lokaliteten er en Svend Estridsen, Hauberg 4 (x73), der dateres til 1047-60. I modsætning til Smørbygårdskattens sene mønt ligger x73 langt fra skattens primære spredningsområde (App.1.1:Kort 12). Da området rummer spor efter sen vikingetidsbebyggelse (Katalognr:12) kan mønten stamme fra andre aktiviteter på lokaliteten, og jeg vælger derfor ikke at tolke Svend Estridsen mønten som Kannikegård/Tyskegårdskattens slutmønt, der i stedet bliver en anonym udmøntning fra Speyer præget mellem 1014-39 (x15).

Rosmannegård SV – tpq 997

Det er vanskeligt at give et dækkende billede af Rosmannegård SV-skattens kronologiske profil. Af lokalitetens 133 mønter består 120 af fragmenter. Fragmenteringen vanskeliggør en datering, og kun 53 mønter kan dateres inden for den 40-årige ramme, der er sat som forudsætning for at indgå i analysen (App.1.2:Rosmannegård SV). Lokaliteten rummer hovedsageligt islamiske mønter (89 %), der for de daterede mønters vedkommende primært er præget i første halvdel af 900-tallet. Derudover rummer

Rosmannegård SV et mindre indslag af vesteuropæiske mønter, der blandt de daterede mønter grupperer sig i to akkumuleringsfaser i anden halvdel af 900-tallet, hvoraf den yngste grupperes omkring mønter med tpq i 990-erne, tabel 25.

autoritet	By	type	datering	x nr
Otto-Adelheid	Harzen området	Hatz IV-V	995-1035/45	33-34, 441
Æthelred II		Long cross	997-1003	84

Tabel 25. Rosmannegård SV-skattens yngste akkumuleringshorisont.

Lokalitetens yngste mønt er en Ærkebiskop Pilgrim og Konrad II mønt præget i Köln mellem 1027-1036 (x545). Mønten ligger i udkanten af skattens udbredelsesområde (App. 1.1:Kort 22). På overgangen til 1000-tallet sker der en markant ændring i de bornholmske skatte, der går fra dominans af islamiske mønter til dominans af vesteuropæiske mønter, figur 17. Hvis x545 udgør slutmønten i Rosmannegård SV vil skatten være den eneste skat domineret af islamiske mønter med tpq efter 1000. Sammenholdt med møntens perifere placering mener jeg det er usandsynligt, at x545 indgår i skatten og tolker i stedet den engelske Long cross præget mellem 997-1003 som slutmønt for Rosmannegård SV-skatten.

Skovgård – tpq 1029

Over halvdelen af (45 ud af 73) mønterne på lokaliteten er fragmenter, hvilket vanskeliggør en præcis datering. Af samme grund indgår kun 37 mønter i den kronologiske analyse. Dette kan være årsag til skattens forholdsvis spredte profil (App. 1.2: Skovgård). Et stort antal ubestemte mønter øger sandsynligheden for kronologiske spring, da en del af den kronologiske profil mangler. Det sene kronologiske spring på lokaliteten er mellem en engelsk Knud d. Store Short cross præget 1029-1035, og en Svend Estridsen Lund, Hauberg 6, præget mellem 1047-1060 (x 41). I modsætning til f.eks. Rosmannegård SV-skatten, hvor Svend Estridsen mønten ikke inkluderes som slutmønt, består hovedparten af lokalitetens mønter af vesteuropæiske typer (50 ud af 73), og der er et markant indslag af mønter præget i 1000-tallets første årtier (App.1.2:Skovgård). Svend Estridsen mønten (x 41) er endvidere fundet centralt i møntspredningen meget tæt på en Æthelred II Long cross præget i Oxford mellem 997-1003 (x1), der ligger centralt i skattens kronologiske profil (App.1.1:Kort 23). Flere forhold peger på at x 41 kan være skattens slutmønt. Som diskuteret i afsnit 3.1. inddrages de øvrige skattefunds datering og sammensætning i tolkningen af skattens deponeringshorisont, og Skovgårdskatten afviger markant på to punkter fra de øvrige skatte deponeret efter 1047. Dels kan kun ca. 20 % af mønterne identificeres som tyske, dels består over 30 % af skattens mønter af dirhems (islamiske mønter inkl. imitationer af samme), figur 17. De markante afvigelser betyder, at jeg vurderer det som usandsynligt at skatten er deponeret efter 1040, og Svend Estridsen mønten afvises på den baggrund som slutmønt, i stedet anvendes Knud d. Stores Short cross (x24) præget efter 1029 som slutmønt.

Skørrebro – tpq 938

Hovedparten af mønterne på Skørrebro er fundet inden for et ca. 15 x 15 m stort område, der angiver skattens omtrentlige deponeringssted (App.1.1: Kort 26). Skatten viser en samlet kronologisk profil, der afsluttes i 917, og med få yngre mønter, der danner to kronologiske spring (App.1.2:Skørrebro), tabel 26. Blandt de yngre mønter findes en dirhem imitation (x26), med årtallet 296 AH (908-9 AD). G. Rispling, der har bestemt en del af mønterne, foreslår en datering til omkring 930, da en beslægtet imitation er deponeret i Triberga skatten (Hulsterstd sn) på Øland med tpq 930-31. Dateringen er usikker og mønten er

derfor ikke inkluderet i skattens akkumuleringshorisont (App.1.2:Skørrebro). De fire yngste mønter ligger alle inden for det primære udbredelsesområde (App.1.1: Kort 26). Lokalitetens fundbillede fremstår meget rent, og ud over islamiske mønter og keramik, er der kun fundet en lille guldskive, en bronzenål, et fragmenteret bronzespænde og en uidentificeret blygenstand. Med afsæt i lokalitetens rene karakter og de yngste mønters tilknytning til den primære fundspredning tolkes al-Radi mønten præget 938-939 som Skørrebroskattens slutmønt.

Datering	Område	By	Autoritet	x nr.
917	Usbekistan	al-Shash/Tasjkent?	Nasr 2 ibn Ahmad, al-Muqtadir	82
927-32	Usbekistan	Samarkand	al-Muqtadir, Ahmad ibn Isma'il	53
"908-9"/ca. 930	Afganistan?	"al-Shash/Tasjkent"	"al-Muktafi billah, Ahmad ibn Isma'il"	26
938-39	Usbekistan	al-Shash/Tasjkent	al-Radi, Nasr ibn Ahmad	2

Tabel 26. De yngste mønter fundet på Skørrebro lokaliteten.

Slamrebjerg – tpq 1035

Foruden den deponerede skat rummer lokaliteten vikingetidsbebyggelse og brandgrave fra germansk jernalder. Møntfundene på lokaliteten er fundet før, under og efter udgravning. Under udgravningen anvendtes på det tidspunkt uerfarne private detektorførere (Wagnkilde 1999b, 3). Mange møntfund blev derfor ikke erkendt under den lagvise muldafrømning, og et stort antal møntfund er gjort i de afrømmede bunker under udgravningen, eller i den efterfølgende pålagte jord over udgravningsfeltet. Det er ikke muligt at angive disse mønters fundsted nærmere end inden for udgravningsfeltet. Disse unøjagtigheder ændrer ikke ved at en overvældende fundkoncentration i feltets nordøstlige del angiver skattens deponeringsområde (App.1.1:Kort 27). Slamrebjerg skatten udviser tre distinkte akkumuleringsfaser: 1) mønter med tpq i 970-erne og 980-erne, 2) mønter med tpq i 990-erne og 3) mønter med tpq omkring år 1000 (App. 1.2:Slamrebjerg). Akkumuleringshorisonten afsluttes af en mere kronologisk spredt fase, hvor mønternes tpq dateringer stiger gradvist med et par år, og afsluttes med et lille kronologisk spring mellem to Konrad II mønter præget mellem 1027-1039 (x2, 433) og yngste mønt præget i Bardowick 1035-1055 (x357). Bardowick mønten ligger nær ved skattens hovedudbredelsesområde, og sammenholdt med det lille kronologiske spring, vurderes den at være skattens slutmønt (App.1.1:Kort 27).

Store Gadegård, omr. 3 – tpq 1037

Store Gadegård lokaliteten udviser intense bebyggelsesaktiviteter og et forholdsvist spredt fundbillede, hvilket gør det vanskeligt med sikkerhed at afgøre om lokalitetens genstande stammer fra en eller to udpløjede skat eller andre aktiviteter (Katalognr:31). Med undtagelse af et tidligt indslag af islamiske mønter udviser lokalitetens mønter en samlet kronologisk profil, der sandsynliggør at hovedparten af genstande stammer fra en udpløjet skat (App.1.1: Store Gadegård, omr. 3). Sølvgenstandene fordeler sig på to koncentrationer, der formentlig til dels tilskrives, at der i netop disse områder er foretaget udgravning, og derfor en mere dybdegående afsøgning af genstande (Katalognr:31). Lokaliteten rummer en Grev Philipp von Heinsberg mønt præget i Köln mellem 1167-1197 (x158), mønten er 130 år yngre end de næstældste mønter på lokaliteten, to Bretislav I mønter præget i Prag mellem 1037-55 (x212 og x590). Grev Philipp von Heinsberg mønten (x158) er fundet midt i den østligste fundkoncentration, men på grund af det meget store kronologiske spring er det usandsynligt, at mønten indgår i skatten. Der ses ligeledes et kronologisk spring imellem de to Bøhmiske mønter og områdets tredje yngste mønt, en Konrad II præget i Duisburg

mellem 1024-1039 (x640). Den ene Bretislav I mønt (x212) er fundet midt i den vestlige møntkoncentration, mens den anden Bretislav I mønt (x 590) ikke er stedfæstet nærmerede end område 3. Bretislav I mønter er sjældne på Bornholm og findes kun på to andre lokaliteter, Engegård (tpq 1040) og Tornegård (tpq 1047). Det er derfor sandsynligt, at mønterne er importeret samtidigt. På grund af det lille kronologiske spring og x 212's centrale placering vælger jeg at tolke Bretislav I mønterne som Store Gadegård(omr.3)-skattens slutmønter.

Store Klintegård –tpq 1023

En høj fragmenteringsgrad og mange pecks og bøjninger har vanskeliggjort identifikationen af Store Klintegård mønterne. Den kronologiske profil er begrænset til 36 ud af 63 mønter (App.1.2:Store Klintegård). Som tidligere anført øges sandsynligheden for kronologiske spring i skattefund, hvor en stor del af mønterne ikke kan dateres nærmere. Lokalitetens tre yngste mønter er en Knud d. Store, Short cross fra London præget mellem 1029-35 (x105), en Svend Estridsen, Hauberg 13 præget i Lund 1047-1060 (x134), og som den yngste er en Biskop Henrik I præget mellem 1067-76 i Speyer (x14). Sidstnævnte ligger centralt i fundspredningen umiddelbart syd for en hustomt, der kan udgøre skattens oprindelige deponeringssted (Katalognr:32). Svend Estridsen mønten er fundet i udkanten af sølvkoncentrationen, mens Knud d. Store mønten ligger i en separat afgrænset sølvkoncentration ca. 50 m syd for skatten, der her tolkes som et potentielt nyt skattefund (Store Klintegård II) (App.1.1:Kort 32). Næsten 40 % af skattens mønter er engelske, hvilket er usædvanligt for skatte deponeret efter 1035, figur 17. Slavisk/skandinaviske smelt udgør vægtmæssigt den største fundgruppe i skatten. Derved minder skatten i komposition om skatte deponeret i 1020-erne, figur 18. Der er i afsnit 3.3 argumenteret for at smelt udgør et daterende element. Det vurderes derfor ikke som sandsynligt, Biskop Henrik mønten udgør skattens slutmønt. I stedet anvendes en engelsk Pointed helmet præget mellem 1023-1029. Jeg er dermed på linje med Horsnæs og Märcher, der har foretaget en lignende tolkning af skattens deponeringstidspunkt (Horsnæs et al. 2013, 57-

Appendiks 4. Spor efter handel og håndværk

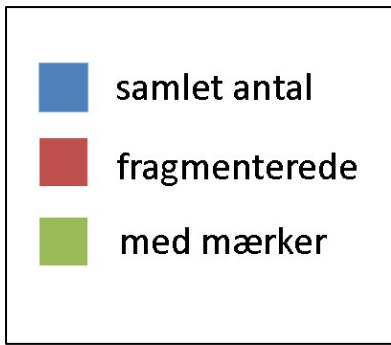
	Tekstilfremstilling/skindforarbejdning		Jernforarbejdning
Buddegård			
Dalegård	jernnål, bronzenål		
Dammegård	tre bronzenåle	seks slagge, slagge på 800 g, slagge på 250 g med sindret flaceret overflade med få stk. lerklining på	
Døvregård	tenvægt		seks slagge, to mulige barrer
Englyst	fire tenvægte, to bronzeprene?		
Frostegård	to tenvægte		fem slagge, mulig barre
Gyldensgård SV	stort antal vævevægte, jerntand, 2 bronzenåle, 21 jernnåle/tænder, 2 forarbejder til sandstenstenvægte		to slagge, smedeskæl
Kannikegærde	tenvægt		
Kannikegård/Tyskegård	jernnål		
Kobbegård	jernnål		to slagge
Munkegård	to bronzenåle, bennål, benpren, jernnål, tenvægt, tre fragmenter af vævevægt		10 slagge
Munkerup	to tenvægte, fragment af vævevægt, saks, 3 jernnåle		tre slagge
Nordre Stenstebygård	to jernnåle, jernsyl, 2 fragmenter af tenvægte, mindst 7 fragmenter af vævevægte, jernsyl		15 små slagge, smedeskæl
Nørremølle	vævevægt (1630 g), bronzenål		
Nørre Sandegård	tenvægt, forarbejde til tenvægt		
Pæregård	tenvægt, bronzenål		
Rosmannegård S	tenvægt		
Rosmannegård SV	to tenvægte		
Skovgård	to jernnåle, vævevægtsfragment		2 slagge
Skovsholm	anlæg anvendt til skindforarbejdning, tre benprene, en jernpren		
Skørrebro	bronzenål		
Slamrebjerg			slagge
Smedegård NØ	mulig jernnål		slagge (33,2 g)
Smørbygård	to tenvægte		
Store Frigård			seks slagge
St. Gadegård omr. 1-2	to tenvægte og en bronzenål	over 3 kg slagge, mulig jernluppe på ca. 500 g, 10 jernbarrer, myremalm	
Store Gadegård omr. 3	tre tenvægte, fem bronzenåle og otte jernnåle, jerntorn/pren, benpren, saks, vævevægt, 6,8 cm lang cylinderformet nåleholder med ophæng		slagge
Store Klintegård	to bronzenåle		
Åbo	bronzenål, tre benprene, tenvægt		to slagge

	Bronzestøbning	Guld-/sølv-/bronzeforarbejdning
Dalegård	to barrer, støberest	
Dammegård	to barrer, slagge, to smelt, stang, støbekegle	matrice
Døvregård	fem smelt	
Englyst	barre, slagge, to smelt, stang, plade med slagmærker	
Gyldensgård SV	barre, fire smelt, heraf en mulig fejlstøbning, stang, smeltedigle	
Kannikegærdet	tre smelt, stang, støberest	Matrice og patrice
Kannikegård/Tyskegård	to smelt, støbekegle	
Kobbegård	smelt, stang	
Krusegård		
Lillegærde	smelt	guldstang
Munkegård	tre barrer, slagge, to stænger	forglasset sand, klippede kraftige guldtråde
Munkerup		
Nordre Stenstebygård	to barrer (små fragmenter), smelt	bunden af esse, fragmenter af lerklining fra ovnkappe, rørformet jern (muligvis tang til smeltedigle), smeltedigle, smetedigle med delvist smeltet mønt, sølvdråber
Nørremølle		
Nørre Sandegård	smelt, to stænger	
Pæregård	barre, dråbe	
Rosmannegård S	støbekegle, delvist smeltet genstand	
Rosmannegård SV	to barrer, delvist smeltet genstand	
Skovgård	smelt (pose med)	lille fragment af guldbarre
Skørrebro		guldske, patrice
Slamrebjerg	smelt	lille ske med hul med spor efter guld, fragment af guldbarre
Smørbygård	barre	
Store Frigård	syv smelt, to stænger, støbekegle	
Store Gadegård omr. 1-2	barre, smelt (150 g), støberest	
Store Gadegård omr. 3	barre, 24 smelt, stang	
Store Klintegård	smelt	

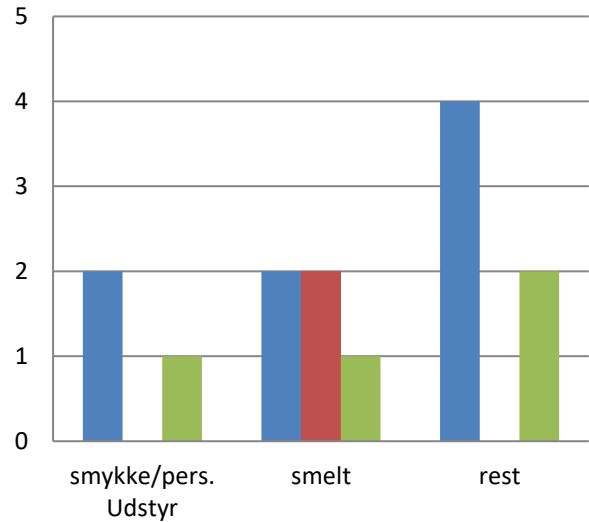
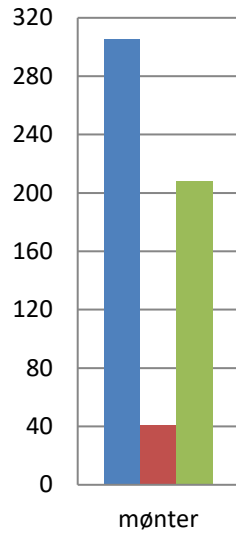
	Træhåndværk	Ben- og takforarbejdning	Vægte og vægtlodder		
			Bronzelod	Blylod	vægt
Buddegård			1		
Dalegård			3		
Dammegård	skebor, to jernøksefragmenter		4	4	vægtarm
Døvregård			1	1	
Englyst			8		
Frostegård			1		
Gyldensgård SV			5	1	
Kannikegærdet			5		
Kannikegård/Tyskegård			3		
Kobbegård		forarbejdede knogler, bennål, syv kamfragmenter		1	
Krusegård					
Lillegærde	jernøkse?		7	1	
Munkegård	jernøkse	forarbejde til hornskæfte	4	5	midterstykke, 3 vægtarme
Munkerup			2		
Nordre Stenstebygård			3	1	
Nørremølle			1	1	
Nørre Sandegård			4		tre arme og en nål
Pæregård			6		vægtarm
Rosmannegård S					
Rosmannegård SV	mejsel		4	2	
Skovsholm			1		
Skovvang			2		
Slamrebjerg			6	2 (evt. tenvægte)	vægtarm
Smørbygård			2	1	to vægtarme
Store Frigård			4		vægtarm
St. Gadegård omr. 1-2			5	5	
Store Gadegård omr. 3			6	2	
Store Klintegård			2		
Åbo		ribben med indridset ornamentik			

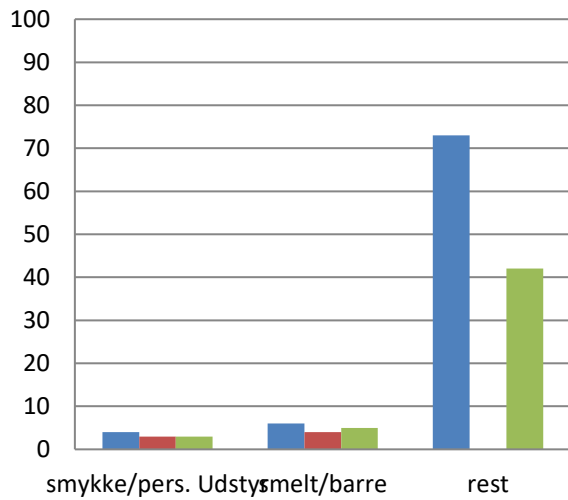
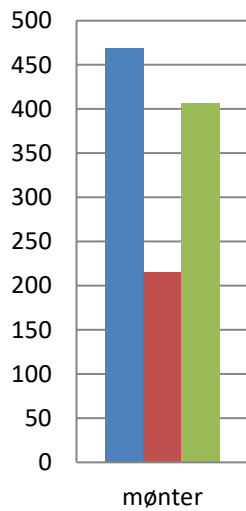
Appendiks 5. Andelen af mærkede og fragmenterede genstande i skattene

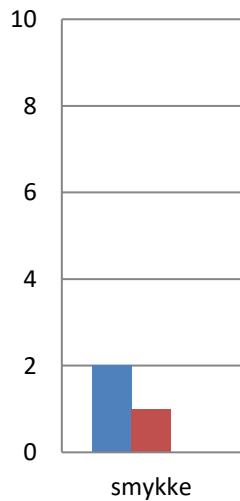
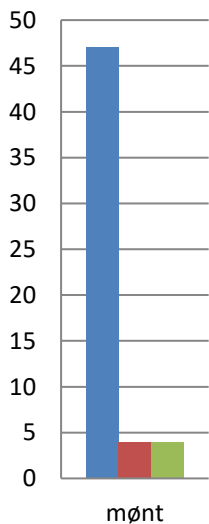
Ahlesminde, tpq 1070

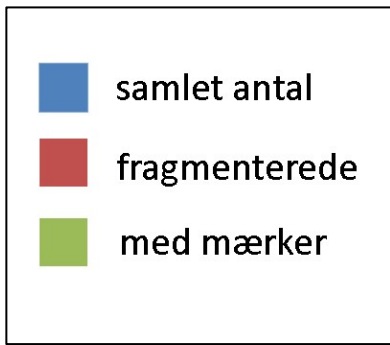

Blykobbegård, tpq 1018

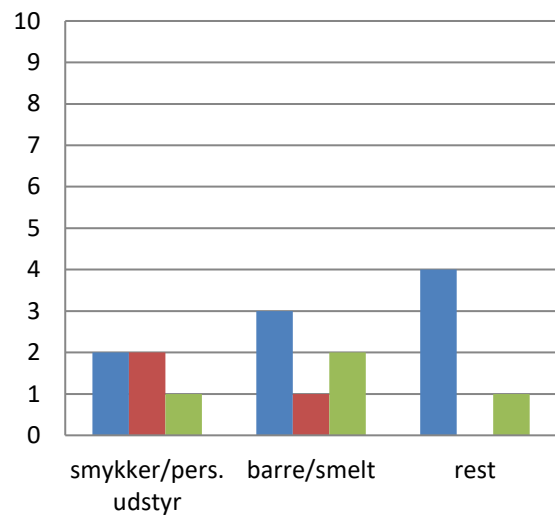
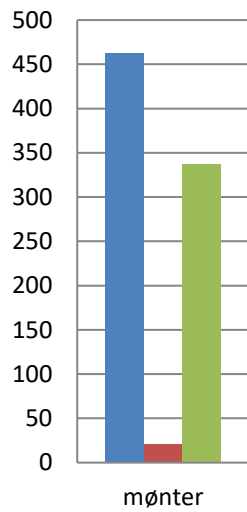

Buddegård, tpq 947

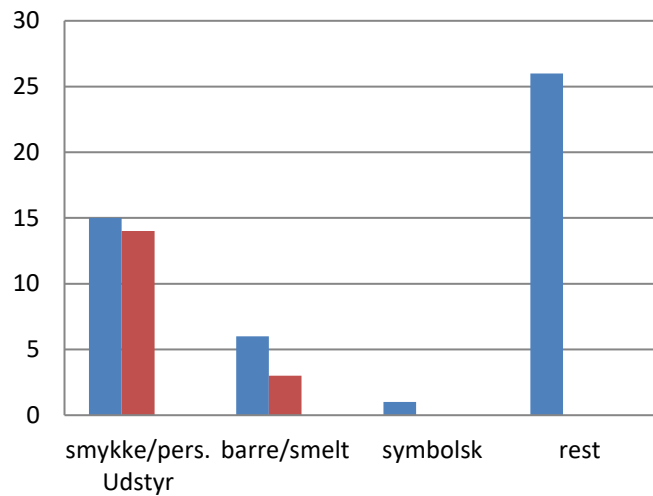
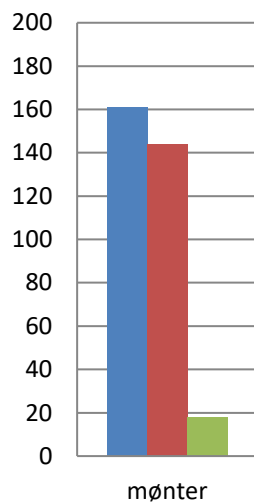

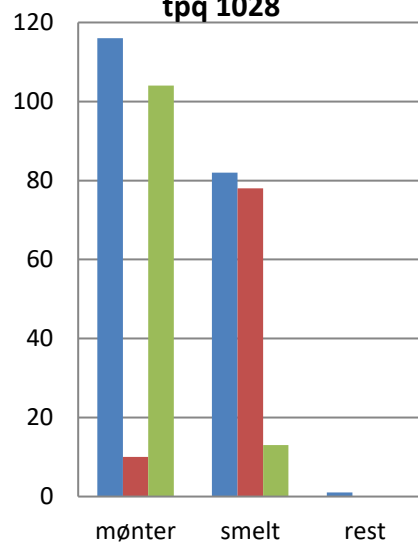
**Dalegård,
tpq 1009**

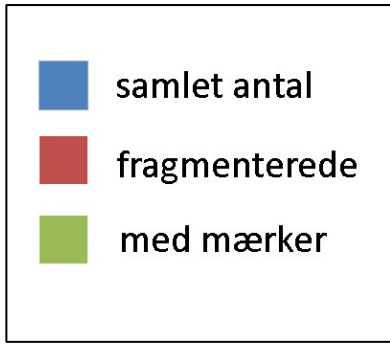

**Dammegård,
tpq 983**

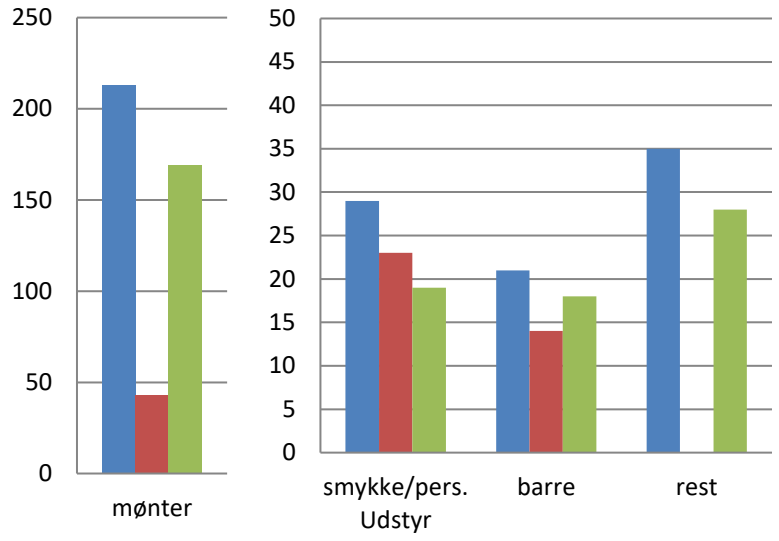

**Døvregård,
tpq 1028**

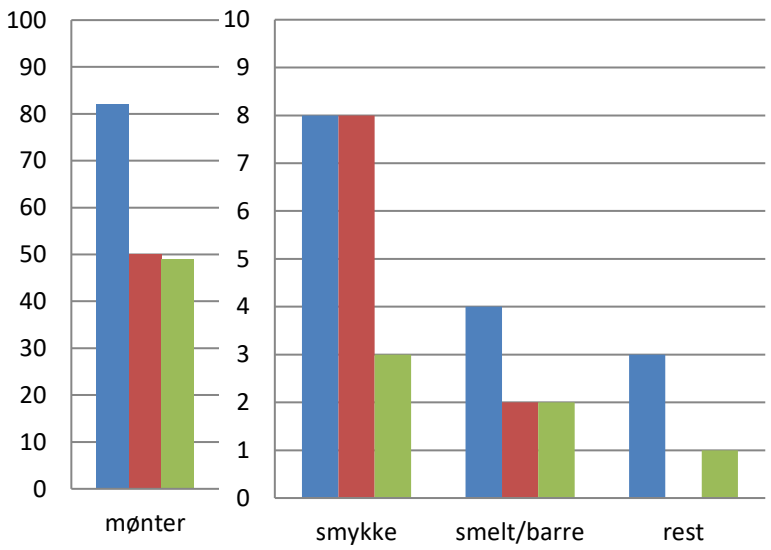

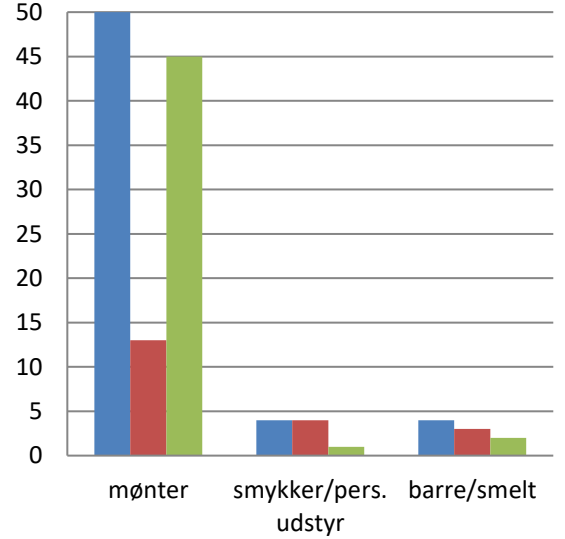
Egenvang, tpq 1002

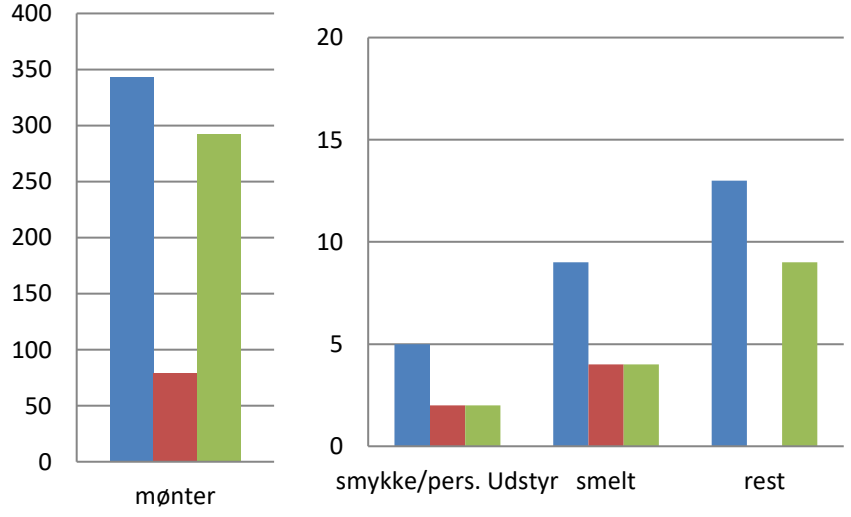
Englyst, tpq 997

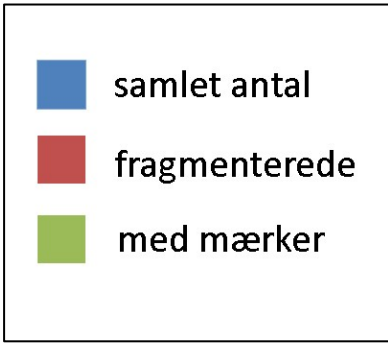

Frostegeård, tpq 1042

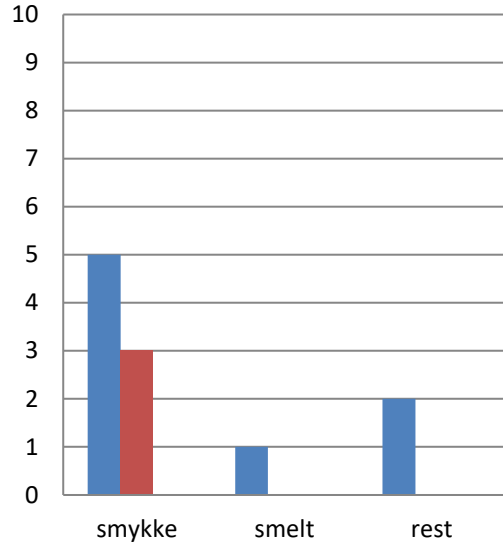
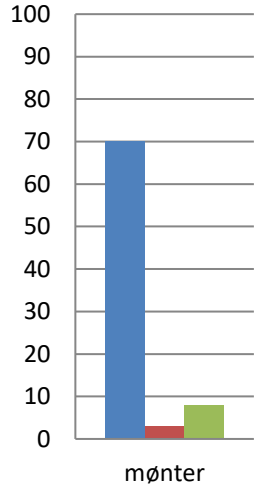

Gyldensgård SV, tpq 1035

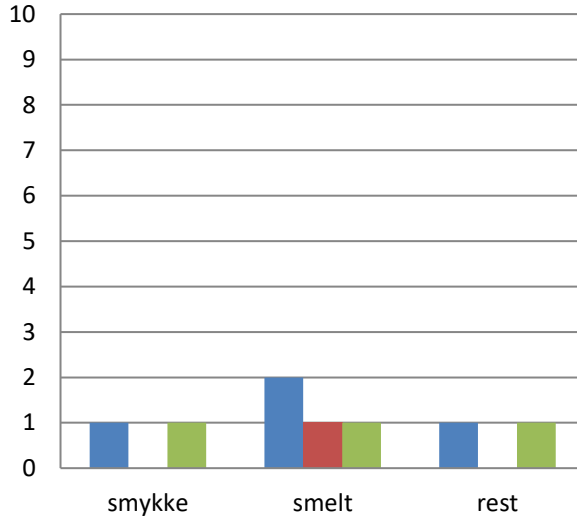
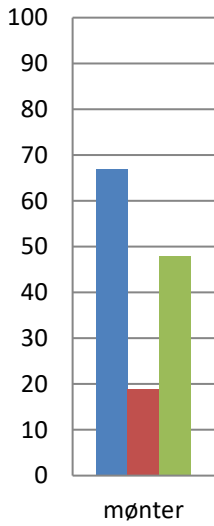

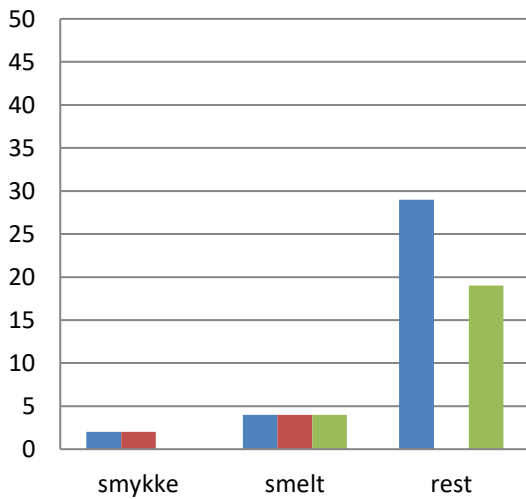
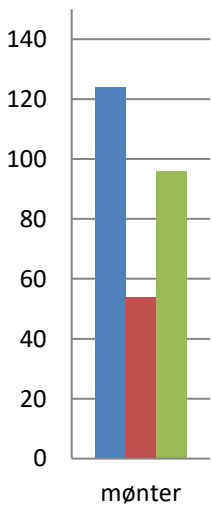
**Kannikegærdet,
tpq 996**

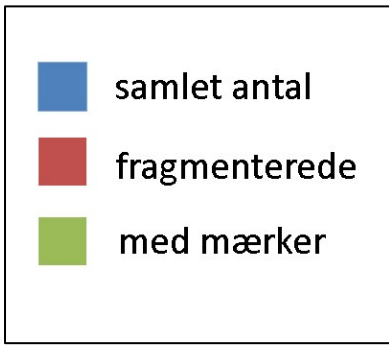

**Kannikegård/
Tyskegård,
tpq 1014**

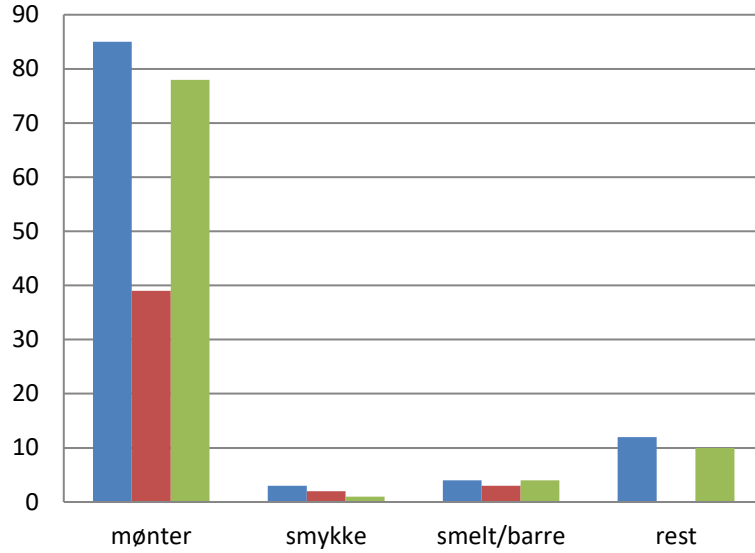

**Kobbegård,
tpq 1056**

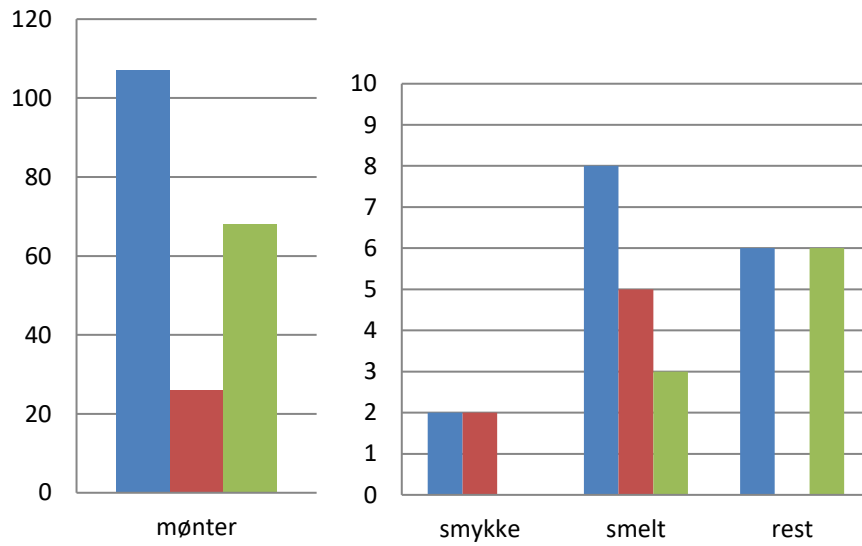

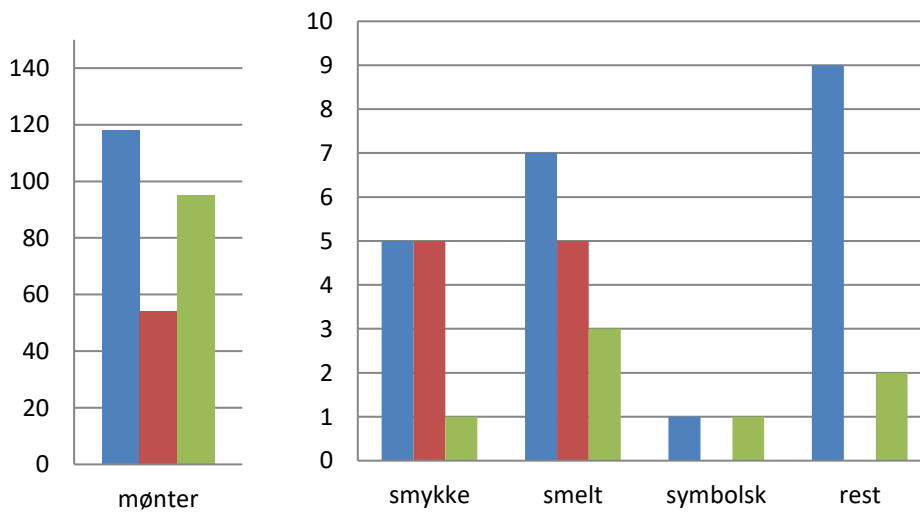
Munkerup, tpq 1046

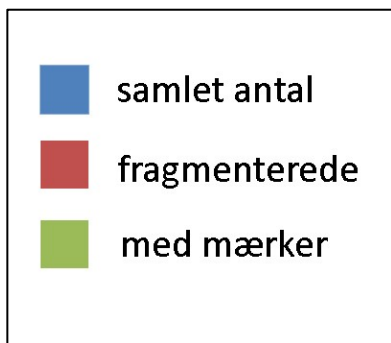
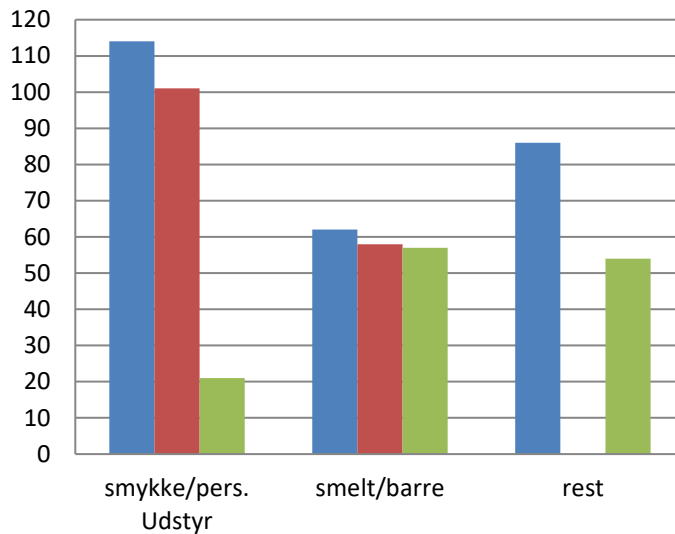
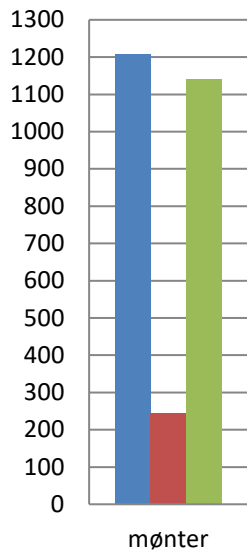
Ndr. Stensebygård, tpq 1047

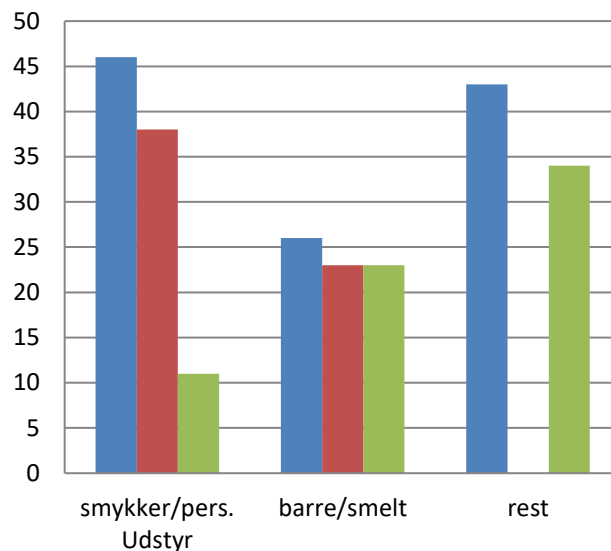
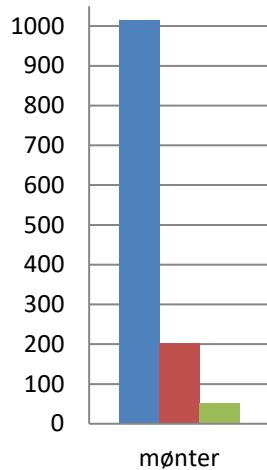
Nørre Sandegård, tpq 1030

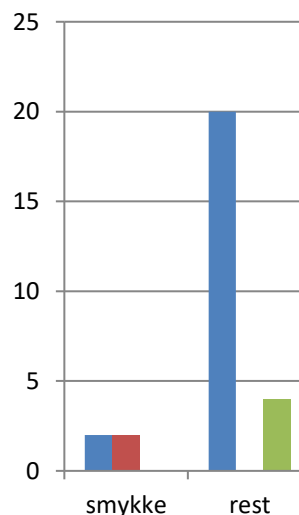
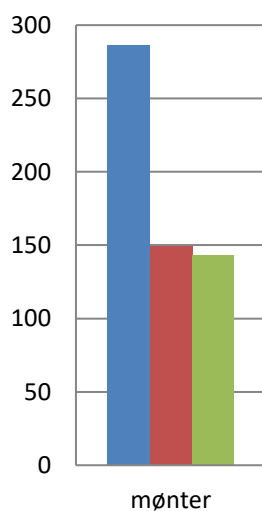
**Nørremølle,
tpq 1035**

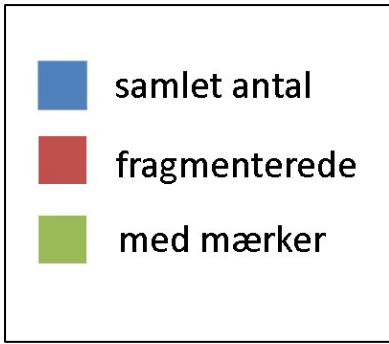

**Pæregård,
tpq 1047**

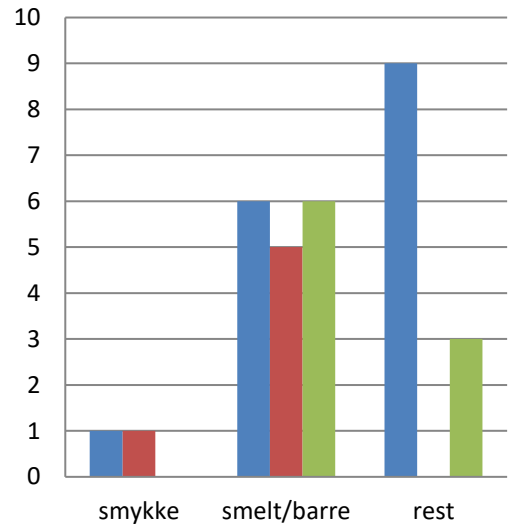
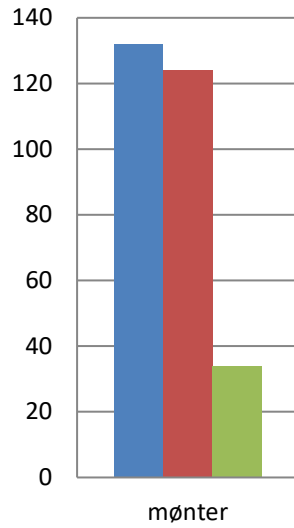

**Rosmannegård S,
tpq 1002**

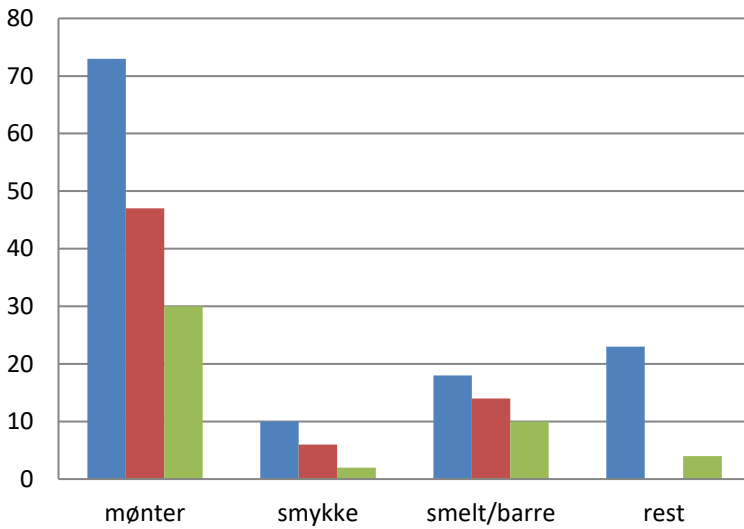

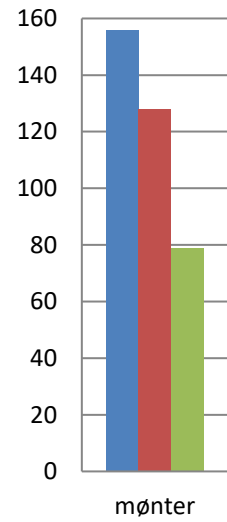
Rosmannegård SV,
tpq 997

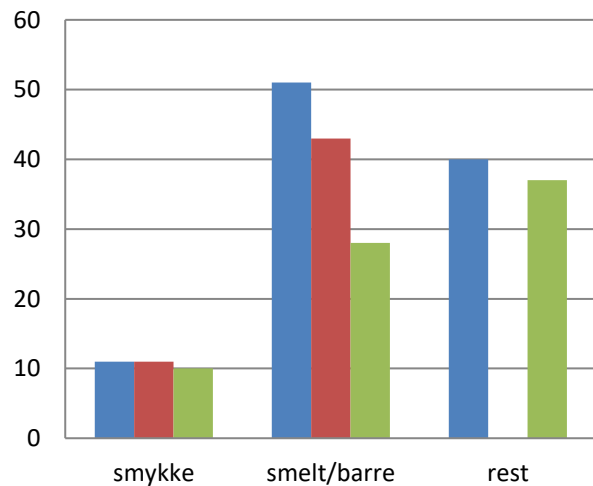
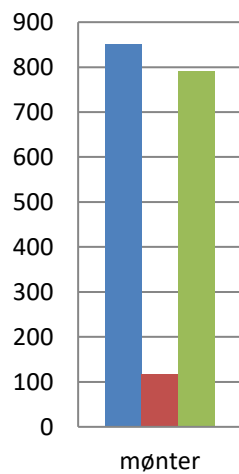
Skovgård, tpq 1029

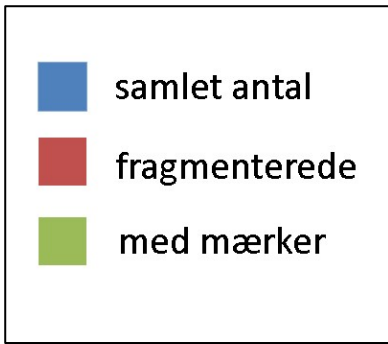
Skovsholm,
tpq 855

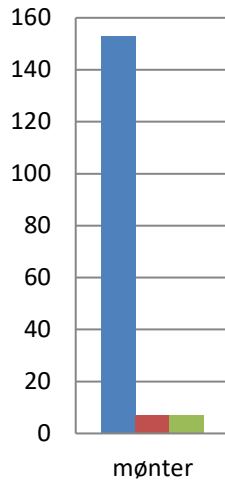
Skovvang, tpq
1035

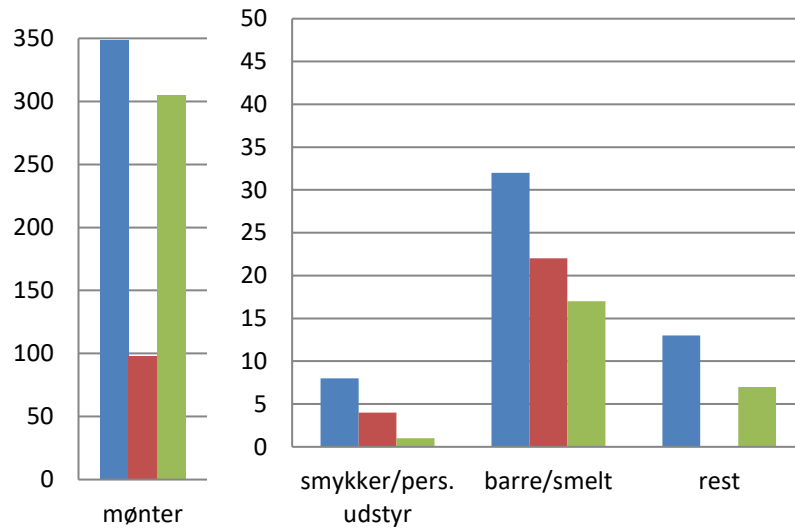

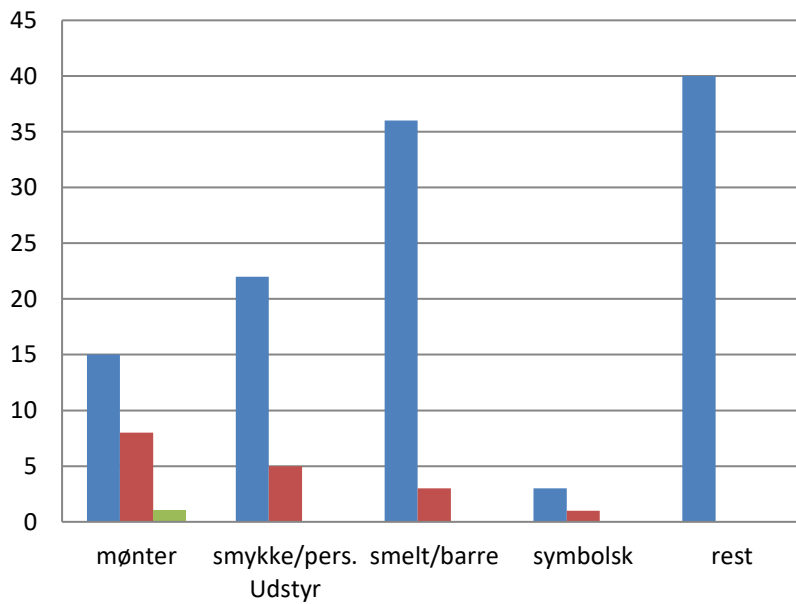
Skørrebro, tpq 939

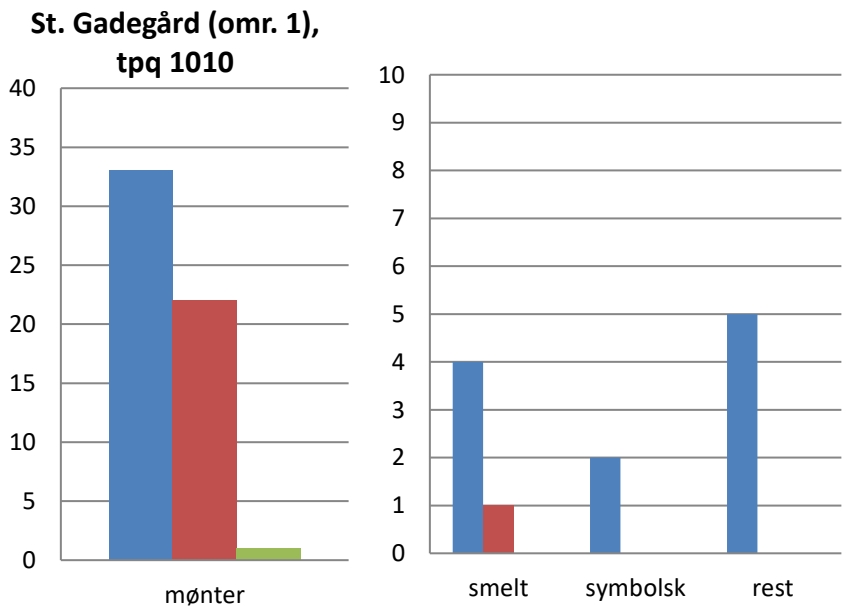
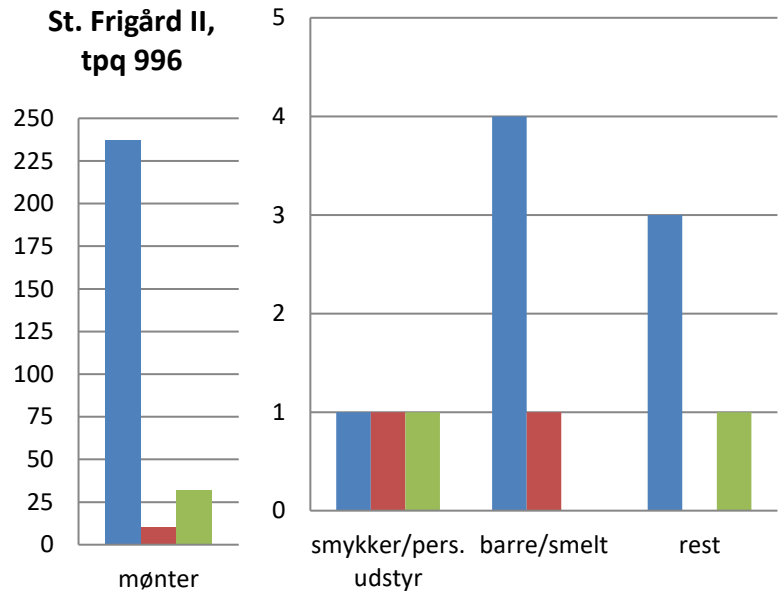
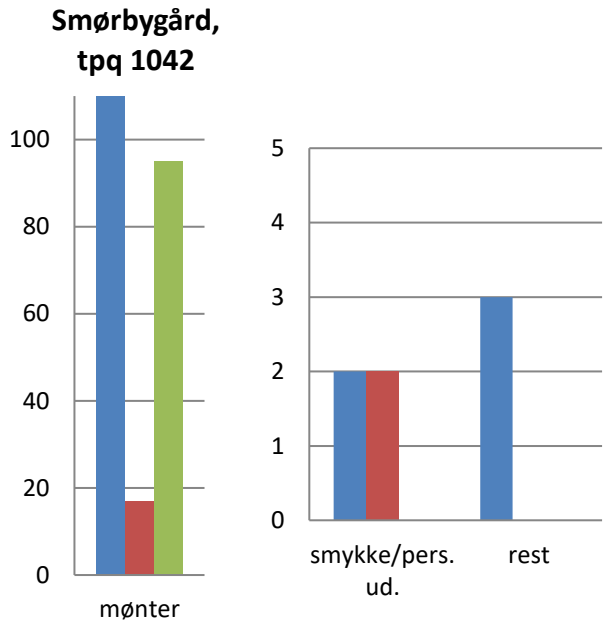
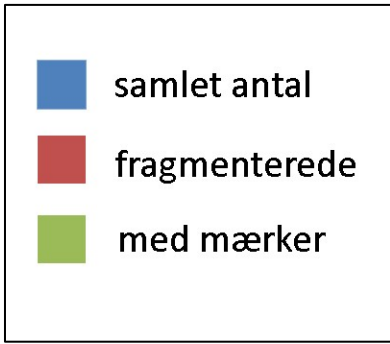

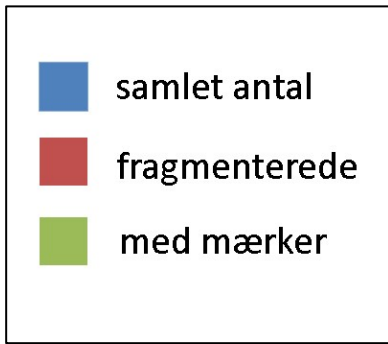
Slamrebjerg, tpq 1035

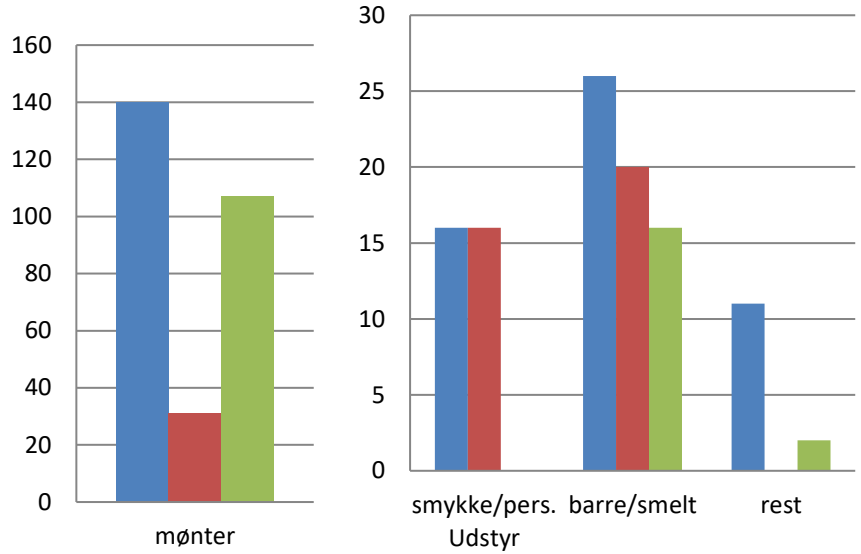
Smedegård NØ, tpq 1152

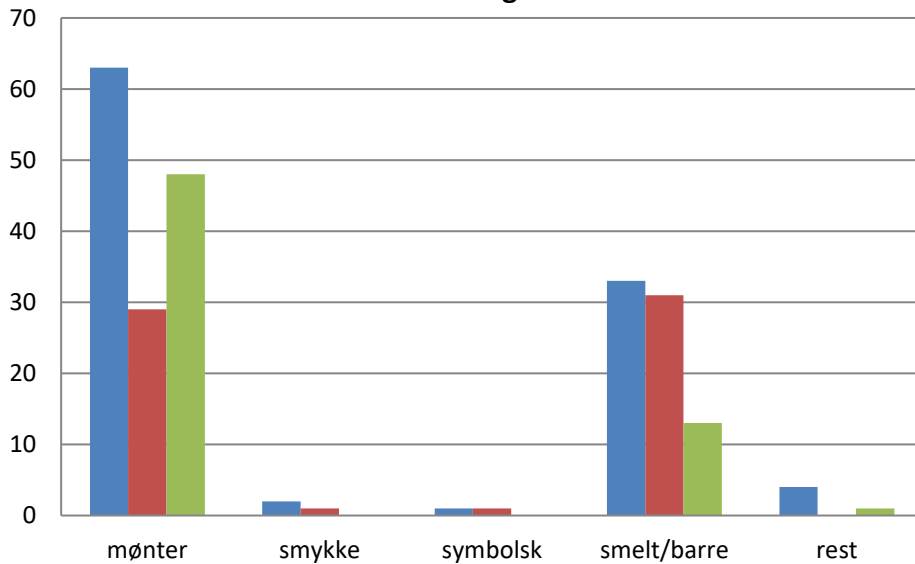

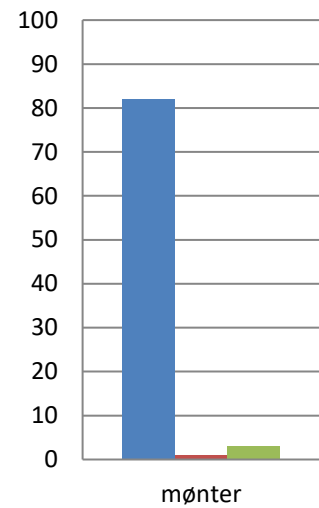
St. Gadegård, omr. 3, tpq 1037

St. Klintegård

Tyskegård, tpq 997

Åbo, tpq 1029

